

ANADOLU'NUN MANEVİ MİMARİ

ŞEYH ŞABAN-I VELÎ

BAĞCILAR
BELEDİYESİ

**ANADOLU'NUN
MANEVİ MİMARİ
HZ. ŞEYH ŞABÂN-I VELİ**

ANADOLU'NUN MANEVİ MİMARİ ŞEYH ŞABÂN-I VELİ

ISBN: 978-605-9478-36-6

İstanbul, 2023

Bağcılar Belediyesi Adına Sahibi

Abdullah Özdemir / *Bağcılar Belediye Başkanı*

Proje Koordinatörü

Volkan Çakmak / *Bağcılar Belediye Başkan Yardımcısı*

Proje Yürütücüsü

Halil İbrahim Şan / *Bağcılar Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü*

Proje Yayın Kurulu

Volkan Çakmak

Süleyman Tunç

Halil İbrahim Şan

Editörler

Haşim Şahin

Arif Kolay

Yapım Koordinatörü

Orhan Memiş

Görsel Yönetmen

Murat Arslan

Son Okuma

Ahsen Memiş

Baskı

Rumi Matbaa

Telefon: +90 212 612 71 72

Matbaa Sertifika No: 51196

Yapım

monad

Telefon: +90 216 557 82 87

www.monadfilm.com / bilgi@monadfilm.com

Bağcılar Belediyesi

Güneşli Mah. Kirazlı Cad. No: 1 Bağcılar 34200 İstanbul

Telefon: +90 212 410 06 00

Bu kitabın tüm yayın hakları Bağcılar Belediyesi'ne aittir.

Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. İzinsiz basılamaz ve çoğaltılamaz.

İÇİNDEKİLER

BAĞCILAR BELEDİYE BAŞKANI **Abdullah ÖZDEMİR**,

TAKDİM	6
ÖNSÖZ	8

AÇILIŞ KONFERANSI

Mustafa KARA , ŞEYH ŞABAN VELİ VE YAŞADIĞI YÜZYILIN TECELLİLERİNE GENEL BAKIŞ	13
--	----

TARİH VE KİMLİK

Mustafa TATCI , HAZRET-İ PÎR ŞABÂN-I VELÎ'DEN GÜNÜMÜZE YENİ BİLGİLER IŞIĞINDA HALVETÎ ŞABÂNÎLER	23
--	----

YOL VE ERKÂN

Cevdet YAKUPOĞLU , ŞEYH ŞABÂN-I VELÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE OSMANLI ÜLKESİNDE SİYASİ-SOSYAL VAZİYET	87
İsmail DEMİREL , ÖMER FUÂDÎ VE DEVRAN RİSALELERİ	115
Özden AYDIN , HASAN ÜNSÎ EVLADI İBRAHİM HAS HALVETÎ'NİN SERENCAMI.	131

KÜLTÜR VE EDEBİYAT

Metin YURDAGÖR , ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ	141
Sagıp ATLI , ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ'NİN HALK KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ	145
Gülten KÜÇÜKBASMACI , ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ MENKİBELERİNİN İCRA ORTAMLARI	161
Mustafa ÖZÇELİK , HALVETÎ MUHİTLERİNDE YUNUS EMRE	183

ŞEHİR VE MEKÂN

<i>Recep ÖZDİREK</i> , ŞEYH ŞÂBÂN-I VELÎ KÜLLİYESİ	195
<i>Fahri MADEN</i> , 19. YÜZYILDA KASTAMONU ŞEYH ŞABAN VELÎ KÜLLİYESİ'NDE YAŞANAN GELİŞMELER	223
<i>Ayşe Nur SİR DÜNDAR</i> , HALVETİYYE-ŞABANİYYE POSTNİŞİNLERİNDEN MEHMET DURLU EFENDİ, HAYATI VE TASAVVUFÎ DÜŞÜNCELERİ	267

TEKKE VE İLAHİLER

<i>Recep GARİP</i> , TEKKE EDEBİYATI	301
<i>Ubeydullah SEZİKLİ</i> , İLAHİ VE KASİDELERDE TAVİR	313
<i>Feyzullah ÇELEBİ</i> , DİVAN, MEYDAN VE ÖRNEKLERİ	319

KAPANIŞ VE DEĞERLENDİRME

<i>Ekrem KIZILTAŞ</i> , ŞEYH ŞABAN VELÎ HAZRETLERİ SEMPOZYUMU KAPANIŞ VE DEĞERLENDİRME OTURUMU	325
--	-----

**ANADOLU'NUN
MANEVİ MİMARİ
HZ. ŞEYH ŞABÂN-I VELİ**

TAKDİM

Tarih boyunca savaşların, istilaların, hastalıkların, sevinçlerin, üzüntülerin yaşandığı Anadolu insanlık tarihi boyunca birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Türklerin Anadolu'yu fethetmesiyle buradaki pek çok sıkıntı sona ermiştir. Eski dönemlere nazaran daha huzurlu bir yaşamın olduğu farklı bir süreç başlamıştır. Bizim tarihimizin şekillenmesinde İslam dininin ve manevi önderlerin büyük etkisi vardır. Manevi önderler Anadolu'nun fethi sürecinde aktif rol almışlardır. Yaptıkları çalışmalarla insanları peşlerinden sürüklemişler, dertlilere deva, hastalara ilaç, kimsesizlere kimse olmuşlardır.

Günümüz dünyasında da insanoğlu özellikle kültürel alanda olmak üzere birçok farklı sorunla yüz yüze gelmektedir. Bu sorunlardan kurtulmanın reçetesini dinimiz İslam'da aramak gerekir. İnsanların huzur içinde birlikte ve bir arada yaşayabilmesi, toplumun şekillenmesi, kendi değerlerine sahip çıkması ve manevi gelişimini sürdürebilmesi için önderlik edecek insanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkemiz bunun için yeterli mirasa sahiptir. Çünkü Türkistan coğrafyasından Balkanlara, Afrika'dan Avrupa'ya kadar geniş bir alanda temerküz etmiş Türk-İslam kültürü ve medeniyeti Hacı Bektaşî Veli, Hacı Bayram Veli, Mevlâna, Yunus Emre, Ahi Evran ve Şeyh Şaban-ı Veli gibi çok sayıda manevi lider yetiştirmiştir.

Bu manevi liderler Anadolu'nun fethinde ve hızla İslamlaşmasında etkin rol oynadılar. Altı asır boyunca dünyanın en önemli güçlerinden biri olarak varlığını devam ettiren Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve gelişmesinde, Avrupa topraklarına yerleşmesinde 'hoşgörü' ve 'gönül alma' politikası uygulamak suretiyle ciddi katkıları oldu.

Manevi önderler içerisinde en önemlilerinden biri de Şeyh Şaban-ı Veli Hazretleridir. Kastamonu'nun Taşköprü ilçesinin Gökçe ağaç Bucağı'na bağlı Çakırçayı Köyü'nde dünyaya gelen Şaban-ı Veli Hazretleri İslam dünyasının en büyük tasavvuf ekollerinden ve tarikatlarından birisi olan Halvetiyye'nin en güçlü şubelerinden birinin kurucusu oldu.

Taşköprü, Kastamonu ve İstanbul'da eğitim sürecini tamamladıktan sonra Kastamonu'ya dönüp irşat faaliyetlerine burada devam etmiştir. Ağırbaşlılığı, çalışkanlığı ve güzel ahlakı ile dikkatleri celp eden Hazreti Pirin Kastamonu'daki dergâhı çok sayıda âlim, mutasavvıf ve dervişin yetişmesine vesile olmuştur. Yetişen bu gönül insanları da dünyanın dört bir tarafına yayılarak insanlara doğru yolu göstermeye çalışmışlardır.

Bağcılar Belediyesi olarak büyük bir sorumluluk duygusuyla gönül insanlarımız olan manevi önderlerimizi yad etmek, hatıralarını yaşatmak ve öğretilerini gelecek kuşaklara aktarmak istiyoruz. Biliyoruz ki Anadolu'yu "mayalayan" Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli ve diğer manevi önderleri anmak ve düşüncelerini yaygınlaştırmak, Anadolu insanına ve kimliğine sahip çıkmaktır. Milletimize karşı yürütülen çalışmalarla oluşturulmak istenen her türlü bozulma ve çürümeye karşı insanımızı koruma yolunda gayret göstermek demektir.

Bu bağlamda geçen yıl alanında uzman öğretim üyelerinin katılımıyla düzenlediğimiz Şaban-ı Veli Sempozyuma farklı şehirlerin üniversite ve kurumlarından 16 akademisyen katıldı. Şimdi de bilim adamlarımızın Hz. Pir hakkında yazdığı makalelerden oluşan bu kitapla, ciddi bir birikim oluşturarak, bugüne ve geleceğe kalıcı yol işaretleri koyuyoruz.

Bu vesileyle yazılarıyla katkı veren hocalarımıza teşekkür ediyor, kitabın editörlüğünü üstlenen Prof. Dr. Arif Kolay ve Prof. Dr. Haşim Şahin hocalarım başta olmak üzere emeği geçenlere şükranlarımı sunuyorum

Saygılarımla.

Abdullah ÖZDEMİR

Bağcılar Belediye Başkanı

ÖNSÖZ

Osmanlı tarihinin en ihtişamlı dönemleri aynı zamanda bu devlet bünyesinde İslam tasavvufunun da en güçlü şekilde temsil edildiği bir devreyi teşkil eder. Osmanlı topraklarında Bayramilik, Zeynilik, Halvetilik, Nakşbendilik, Kadirilik, Mevlevilik gibi büyük tarikatlar başkent İstanbul başta olmak üzere muhtelif şehirlerde kurdukları tekkeler vasıtasıyla toplum nezdinde büyük bir etkiye sahip olmuşlardır. İslam medeniyetinin gelişimine, kişinin Hakk'ı ve hakikati doğru bir şekilde anlamasına katkı sağlayan büyük mutasavvıflar gerek padişahlar gerekse halk nezdinde büyük ilgiye mazhar olmuşlar, verdikleri dersler, sohbetler, yazdıkları eserler, ve yetiştirdikleri müridler vasıtasıyla ilahi hikmetin hayli geniş bir coğrafyaya, hatta Osmanlı topraklarının dışına yayılmasını sağlamışlardır. Bu medeniyet Osmanlıların yüzyıllar boyu ayakta durmasının temel unsurlarından birisidir.

16. ve 17. yüzyılda Osmanlı sufiliği içerisinde, Halvetiyye tarikatının bünyesinde yetişen sufilerin en büyüklerinden birisi Şeyh Şaban-ı Veli'dir. Anadolu'da günden güne daha geniş bir sahada kök salan Halvetiyye'nin Cemaliyye koluna mensup Şeyh Hayreddin Efendi'nin müridi olan Kastamonulu Şeyh Şaban-ı Veli, doğduğu şehirde başladığı hayatını İstanbul'da sürdürmüş, devrinin önemli medresesi Sahn-ı Semân'da ders almış daha sonra tasavvufa meylederek Bolu'da Hayreddin Efendi'ye intisab etmiştir. Daha sonra Kastamonu'ya gelerek burada faaliyet gösteren Şeyh, Halvetiyye'nin Şabaniyye kolunu kurmuştur. Onun yetiştirdiği müridler İstanbul başta olmak üzere Anadolu ve Anadolu dışında İslam coğrafyasının geniş bir sahasında Şabaniyye kandilini yakmışlar, gönüller fethetmişler, hemen her ortamda Hz. Peygamber'in sünnetine uygun bir şekilde insan eğitmeye gayret etmişlerdir.

Yaşadığı dönemi aşan ve etkisi günümüze kadar devam eden bu büyük şahsiyetin temsil ettiği tasavvufi gelenek ve kurduğu tarikat hemen her dönemde ilgi çekmiş gerek şeyhin hayatı gerekse tarikatı hakkında çok değerli eserler kaleme alınmıştır. Ellinizdeki bu kitap da Hz. Pir'in hayatını ve etkilerini daha geniş bir kesime bilimsel bir çerçevede ulaştırmayı hedeflemektedir.

Şeyh Şabân-ı Velî ile ilgili hazırlanan çalışma Giriş mahiyetinde Mustafa Kara'nın, "Şeyh Şaban Veli ve Yaşadığı Yüzyılın Tecellilerine Genel Bakış" başlıklı çalışmasından sonra, Tarih ve Kimlik, Yol ve Erkân, Kültür ve Edebiyat, Şehir ve Mekân, Tekke ve İlahiler olmak üzere beş ana bölümden oluşmaktadır.

Tarih ve Kimlik başlıklı bölümde Mustafa Tatcı, “Hazret-i Pîr Şabân-ı Velî’den Günümüze Yeni Bilgiler Işığında Halvetî Şabânîler” başlıklı makale kaleme almıştır. Yol ve Erkân başlıklı bölümde ise Cevdet Yakupoğlu, “Şeyh Şabân-ı Velî’nin Yaşadığı Dönemde Osmanlı Ülkesinde Siyasi-Sosyal Vaziyet”, İsmail Demirel, “Ömer Fuâdî ve Devran Risaleleri”, Özden Aydın, “Hasan Ünsî Evladı İbrahim Has Halvetî’nin Serencamı” başlıklı çalışmalarıyla katkı sağlamışlardır.

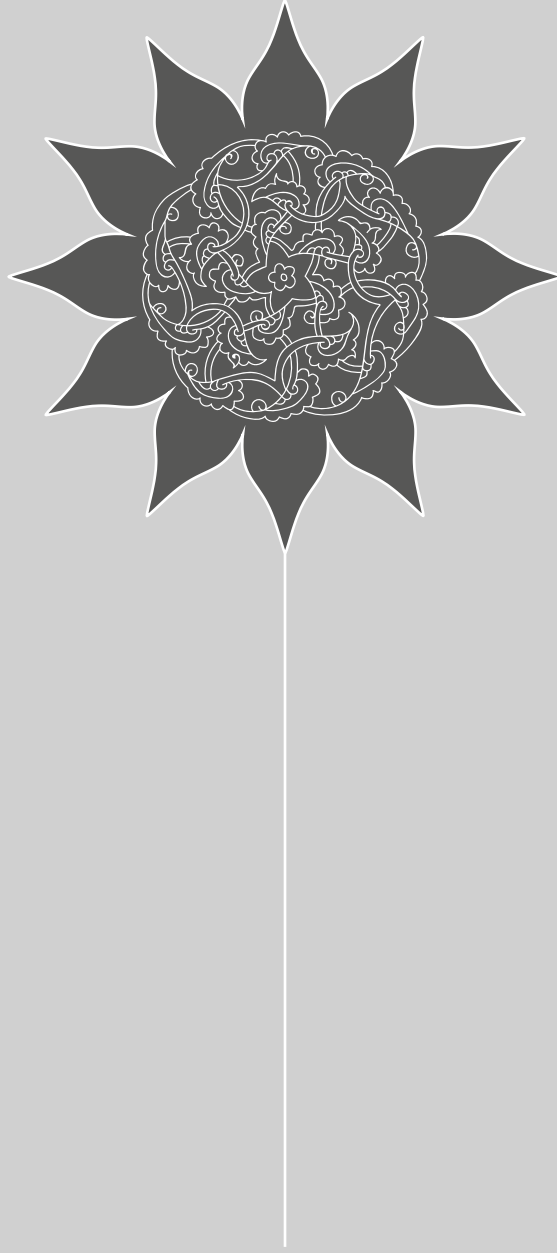
Kültür ve Edebiyat bölümünün konularını da Metin Yurdagür’ün, “Şeyh Şa’bân-ı Velî”, Sagıp Atlı’nın, “Şeyh Şa’bân-ı Velî’nin Halk Kültüründeki Yeri”, Gülten Küçükbasmacı’nın, “Şeyh Şa’bân-ı Velî Menkıbelerinin İcra Ortamları”, Mustafa Özçelik’in, “Halvetî Muhitlerinde Yunus Emre” adlı çalışmaları oluşturmuştur.

Şehir ve Mekân bölümünde ise Recep Özdirek, “Şeyh Şâbân-ı Velî Külliyesi”, Fahri Maden, “19. Yüzyılda Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Külliyesi’nde Yaşanan Gelişmeler”, Ayşe Nur Sır Dünder, “Halvetiyye-Şabaniyye Postnişinlerinden Mehmet Dumlu Efendi, Hayatı ve Tasavvufî Düşünceleri” başlıklı çalışmaları değerlendirilmiştir.

Tekke ve İlahiler bölümünde Recep Garip, “Tekke Edebiyatı”, Ubeydullah Sezikli, “İlahi ve Kasidelerde Tavrı”, Feyzullah Çelebi, “Divan, Meydan ve Örnekleri” başlıklı çalışmalarıyla esere destek olmuşlardır.

Her kitabın bir oluşum hikâyesi, sebepler silsilesi ve de zamanı vardır. Bu sebepler ise teşekkürün asıl sahipleridir. Şeyh Şaban-ı Veli hakkında böyle bir çalışmanın ortaya çıkmasında çok sayıda kişinin katkısı olmuştur. En büyük katkı şüphesiz yukarıda isimleri ve çalışma başlıkları zikredilen yazarlarımıza aittir. Her birine ayrı ayrı teşekkür ederiz. Bunların yanında, Volkan Çakmak, Süleyman Tunç, Halil İbrahim Şan, Doç. Dr. Şefik Memiş, Murat Arslan ve Orhan Memiş’e de farklı süreçlerde verdikleri destek, sağladıkları katkılardan dolayı medyun-ı şükran olduğumuzu belirtiriz. Son olarak böyle bir çalışmayı yayınlayan ve bilgilerden daha çok kişinin istifade etmesini sağlayan Bağcılar Belediye Başkanlığına da hususen şükranlarımızı arz ederiz.

Editörler

**AÇILIŞ
KONFERANSI**

ŞEYH ŞABAN VELİ VE YAŞADIĞI YÜZYILIN TECELLİLERİNE GENEL BAKIŞ

Mustafa KARA¹

Giriş

Tarihî şahsiyetleri bütün boyutlarıyla tanıyabilmek için yaşadığı dönemin özelliklerini, siyasî, sosyal ve dinî hayatla ilgili gerçekleri/ faaliyetleri/tartışmaları detaylarıyla bilmenin şart olduğu herkesin malumudur.

Şeyh Şaban-ı Veli bir derviş olduğuna göre tarihî olaylara bakışta meslektaşlarının kullandığı bir tasnifle işe başlamak uygun olur.

Sufilere göre dünyada olup biten olaylar iki başlık altında toplanabilir: Celâlî tecelliler, cemâlî tecelliler. Birinci gurup Kahhâr, diğeri Latif ism-i şerifinin tecellisidir dedikten sonra şunu da ilave ederler: Celâl içre cemâl vardır. Meşhur benzetme ile gül ile diken/ kahırla lütuf iç içedir. Büyük sıkıntıların içinden büyük iri güller de fışkırabilir. Dikkatli bakanlar ikisini bir arada görürler. Dikkat etmeyip sadece güle odaklananlar şımarır, diken üzerinde yoğunlaşanlar ise umutsuzluğa sürüklenirler. Dervişlerde bu iki tavır da yoktur. Ne şımarıp ölçüsüz hareket eder ne de umutsuzluk girdabına yuvarlanırlar. Bu iç içe olma gerçeğini Niyazî-i Mısırî şöyle özetliyor:

Cemali zâhir olsa tiz celâli yakalar anı

Nerde bir gül açılrsa yanında har olur peyda

Bu açıdan dervişimizin yaşadığı XVI. yüzyıla, siyasî açıdan bakılınca Osmanlı devletinin en güçlü dönemi olduğunu ifade etmek zor olmaz. Fatih ile başlayan, II. Beyazıt ve Yavuz Sultan Selim ile devam eden nihayet Kanunî Sultan Süleyman ile zirveye ulaşan bir cemâlî çizgi.

Divan edebiyatının zirvesi kabul edilen Fuzûlî bu asrın insanı olduğu gibi Pir Sultan Abdal da tekke edebiyatının farklı bir neşvesinin mümessilidir. Şiir meclisinin aslî üyeleriyle devam edelim:

1. Bakî
2. Zâtî
3. Taşlıcalı Yahya
4. Usûlî

¹ Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

Şairlerimiz de aynı yüzyılın kültür atmosferinde nazım ile dertlerini ve sevdalarını anlatmış, hayallerini aktarmışlardır.

Bu yüzyılda olup biten olayları kaleme aldıkları eserlerle tarihe intikal ettiren Şeyh Şaban-ı Veli'nin hemşehrisi Taşköprüzâde başta olmak üzere tarihçilerimiz de vardır:

1. İdris-i Bitlisî
2. Gelibolulu Mustafa Âli
3. Lütfi Paşa
4. Selânikî

Şeyh Şaban-ı Veli, Mimarlık tarihimizin yüz akı olan Koca Mimar Sinan ile çağdaştır. Dört şaheseri sıralanabilir:

1. Şehzadebaşı Camii
2. Süleymaniye Camii
3. Selimiye Camii
4. Vefatından kısa süre önce Süleymaniye'nin yanı başında yaptığı tevazunun zirvesi kendi türbesi.

Devletin bir anlamda adalet ve maarif bakanı olan devlet protokolünün en önünde yer alan Şeyhulislamların da "kutub"larını unutmayalım:

1. Ebussuûd Efendi
2. Kemalpaşazâde
3. Zenbilli Ali Efendi
4. Hoca Sadeddin Efendi

Aynı yüzyılda padişahlar ve devletin üst yöneticileri cihan devletini sarsan, uzun zaman meşgul eden büyük bir celâf tecelli ile de boğuşmuştur: Celâf İsyanları. Konu, genel hayattan özele yani konumuza, tasavvufî hayata intikal ettirilirse tasavvufî hayatta oluşan bütün cemaî tecellilerin yanında büyük bir sıkıntı ile karşılaşılır: Kadızâde – Sivâsî tartışmaları.

Dört Kutub

Konu Şaban Veli olunca genellikle şu tasnif ile işe başlanır: Anadolu'nun dört kutbundan biri. Aslında bu tasnifin evveli var. Tarikatlar tarihlerine bakılırsa dört kutub olarak şu isimler öne çıkar:

1. Abdülkadir Geylanî
2. Ahmed Rifaî
3. İbrahim Desukî
4. Ahmet Bedevî

Bu tasnifteki isimler belli ki Bağdat – Kahire güzergâhı esas alınarak sıralanmıştır. İzafidir, mahallidir. Niçin Türkistan'dan Necmeddin Kübra, Afrika'dan Ebulhasan Şazelî değil de İbrahim Desukî gibi pek te müntesibi olmayan bir tarikatın piri? Bu soruya cevap bulmak zordur.

Türkistan Coğrafyası

Müslüman Türk dünyasının tasavvuf kültürüyle olan alışverişini Ahmed Yesevî ile başlatmak gelenek haline gelmiştir. Biz de oradan başlayalım ve Türkistan coğrafyasında tohumu atılan tasavvufî yolların en kıdemli dört tanesinin ismini sıralayalım:

1. Yeseviyye
2. Kübreviyye
3. Halvetiyye
4. Naşibendiyye

Konuyu Şeyh Şaban-ı Veli'ye getirebilmek için şimdi de Bakü'ye uzanalım ve Halvetiyye'nin ikinci kurucusu kabul edilen Seyyid Yahya Şirvânî'nin dergâhına selam verelim. Çünkü bu dergâhta yetişenler ile Anadolu/Osmanlı tasavvuf tarihi arasında kopmaz bir bağ vardır. Bunlardan da dört tanesinin ismini hemen aktaralım:

1. Dede Ömer Ruşenî
2. Bahauddin Erzincanî
3. Cemal Halvetî
4. İbrahim Gülşenî

Birinci isim Aydınlıdır. Şirvânî'nin yanında tasavvufî terbiyesini tamamladıktan sonra Tebriz'de dergâhını kurmuş ve orada tecrübelerini insanlara aktarmaya başlamıştır. Türk Tasavvuf edebiyatının en mühim temsilcilerinden biri olan Ruşenî'nin meşhur halifesi Diyarbakırlı İbrahim Gülşenî'dir. Ruşenî'nin dergâhında gönül eğitimi tamamladıktan sonra Yavuz Sultan Selim'den çok önce Kahire'ye gitmiş ve orada Gülşeniyye'nin ilk tekkesini kurmuştur.

Bakü'nün ılık nefesini Anadolu'ya üfleyen zatlardan biri de Erzincanlı Bahaüddin Efendi'dir. Ondan feyz alan Aksaraylı Cemal Halveti ise bu sadayı Dersaadet'e taşıyan mesûd insandır. Onun yanında yetişen Sünbül Efendi ile gelişip serpilen bu "yol", Merkez Efendi ile Başkent'in merkez neşvelerinden biri haline gelmiştir.

İşte Şeyh Şaban-ı Veli'nin mürşidi, Cemal Halvetî'nin yanında yetişen, Hayreddin Tokadî diye bilinen, aslen Konrapalı olan ve kabri Bolu yakınlarında bulunan bu zattır.

Dörtlü tasniflere devam edelim. Şabaniyye'den doğan dört kıdemli kol:

1. Karabaşîyye
2. Nasûhiyye
3. Bekriyye
4. Hıfniyye ²

Bu şahsiyetler ve bunların yanında yetişen gönül adamları bir taraftan kurdukları dergâhlarda topluma sundukları sohbetler, diğer taraftan kaleme aldıkları eserlerle söz konusu yüzyılın en güzel cemaî tecellilerini meydana getirmişlerdir. Onların yazdığı mensur ve manzum eserlerin bir kısmı bugün de okunmaktadır.

Buhara'dan Bursa'dan Bosna'ya

Şabaniyye'nin piri ile aynı yüzyılda yaşayan, Bosna'dan Bursa'ya gelerek Bayramî-Melâmî mektep mensubu Hasan Kabaduz'un yanında dersini tamamlayan Abdullah Bosnevî, Muhyiddin İbn Arabî'nin meşhur Fusûsu'l-hikem'ini ilk defa Türkçe şerhetmiştir.³ 1544 yılında Konya'da vefat etmiş, Sadreddin Konevî'nin yanında sırlanmıştır.

Hafız'ın dünya klasiği olan Divan'ını tercüme eden Bosnalı Sudi'nin Gülistan tercümesi o kadar çok tutunmuştur ki şerh bir müddet sonra Farsçaya tercüme edilmiştir.

Farklı tarikatlara mensup yüzyılın dört yıldızının ismi şöyledir:

1. Emir Ahmed Buharî
2. Lâmiî Çelebi
3. Divane Mehmet Çelebi
4. Muhyiddin Üftade

Birinci ismi Abdullah İlâhî, Semerkant'ta Ubeydullah Ahrar'ın yanında tasavvufî terbiyesini tamamladıktan sonra memleketi olan Kütahya-Simav'a dönerken beraberinde

² Halvetiyye'nin kollarını şema halinde görmek için bk. DİA ilgili md.

³ 1599 yılında vefat eden Şair Nevî, aynı eseri Türkçeye aktarmıştır.

getirdiği Buharalı bir dervıştır. Kendisi Balkanlara geçerek Vardaryenicesi'nde dergahını kurarken onu Dersaadet'e göndermiştir.⁴ İstanbul'da Nakşî dergahlarını açan ilk zattır. İkinci isim onun mürididir. Diğer eserleri bir tarafa Farsça'dan tercüme ettiği Molla Camî'nin Nefahatü'l-üns⁵ isimli eseri bu alanın ana klasiklerinden biri olup Anadolu'da kaleme alınan Türkçe ilk tabakat kitaplarından biri kabul edilmektedir.

Divane Mehmet Çelebi Mevlevîlik tarikatının teşkilatlanmasının birinci ismi olurken Üftade'nin sohbetlerini Vâkıat adıyla kaleme alan Aziz Mahmud Hüdâyî de din, tasavvuf ve kültür tarihimize önemli bir katkı sunmuştur.⁶

Sert Tartışmalar

Buradan ikinci celâlî tecelliye geçilebilir: Kadızâde-Sivasî tartışmaları.

Tartışma, bütün ilimlerin olmazsa olmazıdır. Ancak bunun da bir adâb ve erkânı vardır. Tasavvufî düşüncenin bazı uzantıları ilk asırlardan beri tartışmalıdır. Bu durum sadece zahir ulehasının kaleme aldığı eserlerde değil tasavvuf klasikleri diye tanınan bu disiplinlin temel eserlerinden öğrenilmektedir. Luma, Kuşeyrî Risalesi, Keşfu'l-mahcub gibi ilk altı asırda kaleme alınan eserlerde söz konusu tartışmaların detaylarını, bir başka ifade ile sufilerin kaleminden "sufilerin galat"larını madde madde bulmak mümkündür.⁷ Fakat Harran doğumlu İbn Teymiye (ö. Şam 1328) ile birlikte bu çizginin uslubu sertleşmiş özellikle onun İbn Arabî ve bazı mutasavvıfları tekfir etmesi tartışmaları yaygınlaştırmıştır. XVI. yüzyılda bu tartışmalar çıkırından çıkmış kavga gürültüye dönüşmüştür. Osmanlı başkentindeki bu sert tartışmalar "Kadızâde - Sivâsî Münakaşaları" diye isimlendirilmiştir. Kadızâde Mehmet Efendi medreseyi, Şemseddin Sivâsî ise tekkeyi temsil etmiştir.

İşte dört Mehmet:

1. Birgivî Mehmet Efendi
2. Kadızâde Mehmet Efendi
3. Üstüvanî Mehmet Efendi
4. Vanî Mehmet Efendi.

Bu tartışmaların mimarları, üst düzey yöneticileri de kendi taraflarına çekince iş çığırından çıkmış, sesli zikir yapan tekkeler resmen basılmış ve "terör" havası estirilerek kapatılmıştır. Bu tartışmaların şahidi olan Katip Çelebi'nin konuya bakış tarzını merak

4 Molla İlâhî olarak da tanınan Abdullah Efendi'nin bazı eserlerini Abdürrezzak Tek yayınlamıştır.

5 Evliya Menkıbeleri adıyla basılmıştır.

6 Bir heyet tarafından tercüme edilen eser basım sırasını sabırla beklemektedir.

7 Geniş bilgi için bk. Süleyman Uludağ, Tasavvuf ve Tenkit, İstanbul, 2010.

edenler onun Mizanü'l-hak isimli eserini okumalıdır.

Bir adıyla tekke-medrese tartışmaları olan bu tip tecelliler, Osmanlı devletinin ilk yüzyıllarında yoktur. Konuyu izah etmek için akla gelen husus İznik'te açılan ilk medresenin başındaki zatla ilgilidir. Çağın ilimlerine vakıf olan Davud-i Kayserî (ö. İznik 1350) aynı zamanda İbn Arabî'nin Fusûsu'l-hikem'inin şârihi olan bir Ekberî'dir. Arapça olan bu şerh Sünnî dünya kadar günümüz İran/Kum'daki Şîî medreselerinin de ders kitabıdır.⁸ Bu tavrın bir neticesi olarak Osmanlı devletinin yöneticileri, "İbn Arabî ve Mevlânâ'nın fikirlerine karşıdır." diye Şeyhulislâm Çivizâde Mehmet Efendi'yi bu görevden almıştır.

Ömer Fuadî Ve Menakıbı

Kastamonu'da kurulan dergâhın tarihi açısından en önemli eser, söz konusu dergâhın beşinci postnişini Ömer Fuadî Efendi tarafından kaleme alınan Menâkıb-ı Şerif-i Pir-i Halvetî Hazret-i Şaban-ı Veli isimli eserdir. Orada tanıtılan ilk dört şeyh ile sona doğru yaklaşalım:

1. Osman Efendi
2. Hayreddin Efendi
3. Abdülbakî Efendi
4. Muhyiddin Efendi

Günümüze Doğru

Tanzimat ve II. Meşrutiyet döneminde Halvetiyye'nin Şabaniyye kolunun tarihini aydınlatan eserler kaleme alan büyüklerimizi rahmetle analım:

1. Haririzâde Kemaleddin Efendi
2. Hüseyin Vassaf Efendi
3. Sâdık Vîcdânî
4. Hocaîzâde Ahmet Hilmi

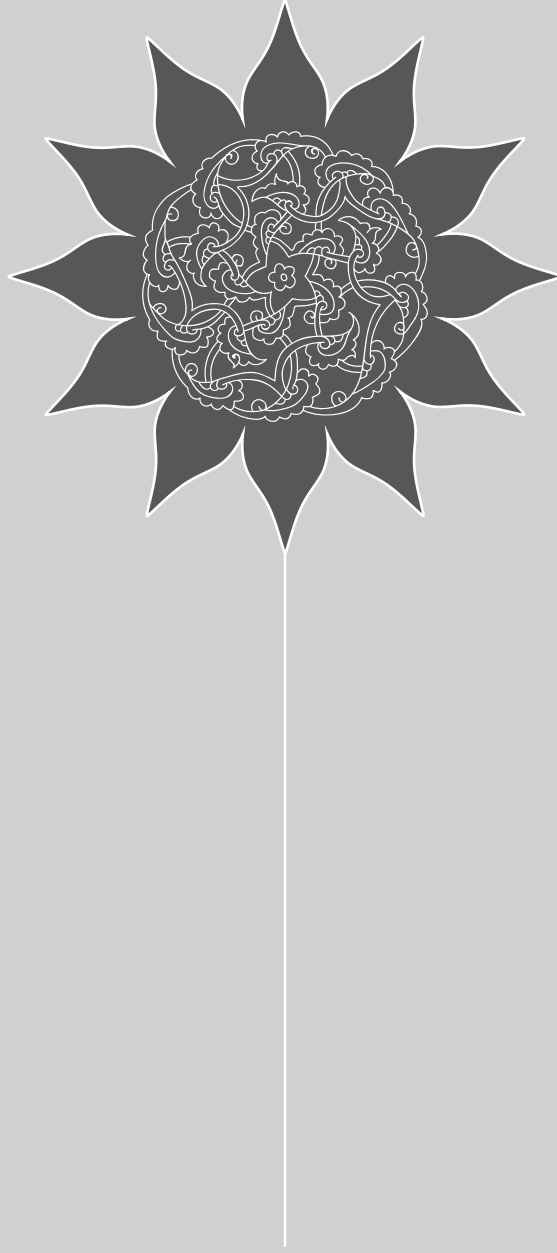
Cumhuriyet döneminde bu hayırlı işe devam edenler de vardır. Tasavvufî hayat ve tarikatlar yasak olduğu için bazı yazarlar üslublarına dikkat ederek yazmaya devam etmişlerdir:

8 2004 yılında konferans vermek üzere Bursa'ya davet ettiğimiz Seyyid Hüseyin Nasr, özellikle iki kişinin kabrini ziyaret etmek istemiştir: Davud-i Kayserî ve Molla Fenârî. Çünkü her ikisinin de eserlerini okumuştur. Fenârî Sadreddin Konevî'nin Miftahü'l-gayb isimli eserini Misbahü'l üns adıyla şerhetmiştir. Kum medreselerinde bu şerhi okutan İmam Humeynî'nin Fusus'a haşiyesi basılmıştır.

1. Muhammed İhsan Oğuz
2. Abdülkerim Abdülkadiroğlu
3. Mehmet Zeki Pakalın
4. Ali İhsan Yurt

Bazı oryantalistler de konu ile ilgilenmişlerdir.⁹

9 F. De Jong, B. G Martin, E. Bannerth, Rachidah Chih, J. S. Trimmingham, Gilbert Delanoue...

**TARİH
VE KİMLİK**

HAZRET-İ PÎR ŞABÂN-I VELÎ'DEN GÜNÜMÜZE YENİ BİLGİLER IŞIĞINDA HALVETÎ ŞABÂNÎLER

Mustafa TATCI¹

Kastamonulu Mahvî (Hasan Çelebi)

Anladım bir bahr-i bî-pâyân imiş Şabân Dede
Küntü kenzin gevherine kân imiş Şabân Dede

Mürde diller bulur enfâs-ı Mesîhinden hayât
Cân-ı âlem İsi-i devrân imiş Şabân Dede

Her marîz-i cehl olana şerbet-i irfân verir
Çâresizler derdine dermân imiş Şabân Dede

Hak Taâlâ dâim eyler kalb-i pâkine nazar
Her nazarda manzar-ı Rahmân imiş Şabân Dede

Hükm eder gayb u şehâdet kişverine ser-te-ser
Her dü âlem mülküne sultân imiş Şabân Dede

Zâil eylerse şeb-i kesret zalâmın tan mıdır
Burc-ı vahdetde meh-i tâbân imiş Şabân Dede

Âlem-i ulvîde her dem Mahviyâ seyrân eder
Himmeti a'lâ aliyü's-şân imiş Şabân Dede

Giriş

Bu çalışmada Hz. Pîr Şabân-ı Velî'den günümüze kadar yaşayagelen Halvetî Şabânîleri özellikle silsiledeki postnişînler esas alınarak ana kaynaklar ışığında ele alınacaktır. Araştırma daha ziyade Üsküdarlı Nasuhi Efendi'den sonra posta gelen Geredeli Azîz, Kütahyalı Sâlih, Eskişehirli Mehmed Sadık, Uşaklı Yamalızâde, Yakupzâde ve Şeyh Cemâleddîn Kunat gibi azîzlerle ilgili son devir Şabânî şeyhleri hakkında yeni bilgiler vermeyi amaçlamaktadır.

*

Ehline mâlûmdur ki, tarih içinde İslâm'ın hakikatini öğretip yaşatan mânâ yollarından birisi de "Halvetiyye tarîkatı" olmuştur. On iki hak yoldan biri kabûl edilen Halvetiyye

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

erkânı, Hazret-i Peygamber (s.a.v.)'in mânâsından zuhûr edip Hazret-i Alî (k.v.) efendimize intikâl eden Nûr-ı Muhammedî sırrını sağdan sola günümüze taşıyan ve her biri "Etin etimdir, nefesin nefesimdir, rûhun rûhumdur Yâ Alî!" ilâhî nüktesine mazhar olan âbid, âşık ve ârif gönüllü müctehid ve müceddid azîzlerin silsilesidir. Ehlinin: "Pîr-i Halvetin elinde/ Sırr-ı Murtazâ gizlidir." buyurduğu üzere tevhîd-i zât sırrı el'ân bu azîzlerin dilinde ve elinde gizlidir.

Halvetiyye silsilesi, Hazret-i Peygamber'den Hazret-i Alî'ye, Hasan-ı Basrî'den İbrâhîm Zâhid-i Gilânî'ye ve ondan Ömer-i Halvetî'ye gelinceye kadar tevhîd-i zât sırrını taşıyan ve temsîl eden pîrânın -Cüneydiyye, Sühreverdiyye, Ebheriyye, Zâhidiyye gibi- kendi isim ve lakabıyla anılarak gelmiştir. Bu isimlendirmelerin özde hiçbir kıymeti yoktur. İşin aslına bakarsanız zât postunda kim varsa dem de devrân da, isimler de resimler de hemân devrânın sâhibine aittir. Kezâ bu Muhammedî ve Murtazavî hakîkatin silsilesi Azerbaycan'ın Şamahı şehri yakınlarındaki Lahîç ve Avahıl beldeleri arasında yaşayan ve Avahıl'da vuslat eden Pîr Ömer Hazretlerine ulaştıktan sonra onun halvete -yani tenhada- erbaîn çıkarmaya yönelik zevk ve uygulamalarıyla birlikte bu erkân "Halvetî" adıyla anılır olmuştur. Pîr Ömer Şîrvânî ve onun gönül çocuğu olan Pîr Yahyâ-yı Şîrvânî'yle birlikte erkâna mensûp azîz ve dervîşân tarafından belli aralıklarla ve düzenli bir şekilde uygulanan halvet ve erbaîn, bu iki Pîr'in halefi olan azîzlerin ve yollarının da adı olmuştur. Sonraki dönemlerde her ne kadar Şabânî, Uşşâkî, Cerrâhî, Cemâlî vs. diye anılsa da bu yolların tamamı özde Halvetî'dir ve mensupları "Halvetî bahçesinin gülleri ve bülbülleri." Halvetiyye'yi biraz daha geriye götürürsek diyebiliriz ki her Halvetî bir Zâhidî, her Zâhidî bir Ebherî, her Ebherî bir Cüneydî ve yine her Cüneydî -kelimenin hakîki mânâsıyla- Ehl-i Beyt mensubu bir Murtazavî ve Muhammedî'dir. Hâsılı, isimler değişse de hakikat değişmez.

*

Hız. Pîr Şabân-ı Velî

(1481/4 Mayıs 1569)

Şabâniyye, Halvetiyye tarîkatının dört ana kolundan (Cemâliyye, Ahmediyye, Rûşeniyye, Şemsiyye) biri olan Cemâliyye'nin bir şubesidir. 2. Bâyezîd devrinde İstanbul'a gelip kendisine tahsis edilen Kocamustafapaşa Dergâhı'nda irşâd faaliyetine başlayan Cemâl-i Halvetî (ö. 899/1494) tarafından kurulan Cemâliyye, Sünbüliyye ve Şabâniyye adlı iki büyük kola ayrılmıştır. Cemâl-i Halvetî'nin halîfelerinden Sünbül Sinân'a nisbet edilen Sünbüliyye İstanbul merkezli bir tarikat olma özelliği taşıırken, seyr ü sülûkünü Bolu'da Cemâl-i Halvetî'nin diğeri halîfesi Konrapalı Hayreddîn Efendî'nin yanında tamamlayan Şabân-ı Velî, memleketi Kastamonu'da faaliyet göstermiştir. Şabân-ı Velî Hazretlerinin tesis ettiği Şabâniyye tarîkatı kendi döneminde Kastamonu ve çevre illerde yayıldıktan

sonra XVII. yüzyılda Karabaş-ı Velî ile birlikte İstanbul'da temsil edilmeye başlanmıştır. Tarîkatin üç kıt'aya yayılan Osmanlı coğrafyasındaki irşâd faaliyetleri, postu İstanbul'a taşıyan Karabaş-ı Velî Hazretlerinden sonradır.

*

Konrapalı Şeyh Hayreddîn Efendi'nin yetiştirdiği büyük bir gönül terbiyecisi ve müceddid bir pîr olan Şabân Efendi, temelleri aşka, şevke, irfâna, terke, cezbeye, halvete, melâmete, devrâna ve zikr-i dâimîye dayanan bir erkânın müessisidir.

Şabân-ı Velî Hazretleri her şeyden önce son pîr (=pîr-i hâtem)dir. Bunun anlamı şudur: O, tarih boyunca yaşayan bütün kâmil mürşidlerin ve pîrlerin irfânının vârisi ve hatemi, ledün ilminin ve manevî tasarrufun zirvesidir. Hz. Peygamber nasıl ki bütün peygamberlerin ilmini kendinde toplayan ve iki âlemde tasarrufa ulaşan sakaleyn bir resûl ise, Şabân-ı Velî Hazretleri de tarîkat müessisi pîrler içinde sakaleyn bir pîrdir. Onun bu yönünü bir cümle ile özetlemek gerekirse şöyle denebilir: Hazret-i Pîr ilm-i ledünde deryâ, madde ve mânâda mutasarrıf, tarîkat-i alîye erkânında gelmiş geçmiş en büyük müceddiddir. Onu yetiştiren silsile içinde seyr ü sülûk çıkarmada Ömer Halvetî (ö. 1397/8 veya 1409) Hazretleriyle başlayan yeni uygulamalar Yahya-yı Şîrvânî (ö. 1464) ile devam etmiş ve nihayet Hz. Pîr'de kemâl noktasına ulaşmıştır. Ömrünü halvet ve erbaînle geçiren Şabân Efendi, şer'at ve hakîkati te'lif eden düşünceleri, teslik tarzında yaptığı yenilikleri, aşka ve marifete dayalı vahdet-i vücûdu hedefleyen seyr ü sülûk anlayışı ile tasavvuf ve tarîkatler tarihinde çok önemli bir yere sahiptir.

Hz. Pîr, ömrü boyunca aza kanâat eden, eline geçeni paylaşan, isrâftan kaçınan, makâm, mevki, kıyâfet, mülk, rızık ve şöhret endişesi duymayan mizâcıyla mürid ve sâliklerine örnek olmuş ve kendisine mensup kişilerin dâimâ toplum içinde halvete önem vermelerini, halka hizmeti Hakk'a ibâdet bilmelerini, "dışı halk, içi Hak ile" olmalarını öğütlemiş bir pîrdir.

Şabân-ı Velî'nin insanların ve cinlerin mürşidi olduğuna, her iki âleme de tasarruf ettiğine inanıldığından, kendisine "Mürşidü's-Sakaleyn" denilmiştir.² İbrâhim Hâs (ö. 1762), Tezkiretü'l-Hâs adlı menâkıbnâmesindeki Hz. Pîr ile ilgili bölümünde Şabân Efendi'nin üç yüz altmış halîfesinin yanında cin taifesinden de otuz iki halîfesi olduğunu zikreder. Aynı müellif başka bir yerde yine "Cenâblarının üç yüz altmış halîfesi vardır. Demişlerdir ki üç yüzü bana erişti. Altmış Allah'a erişti, diye buyurdular (k.s.). Ve tâife-i cinnîden dahi çok halîfeleri vardır. Hattâ ki tarîkinin fukarâsına hâlâ cinnî erişmez." buyurmaktadır.³

Kamîl mürşidlerden şifâhî olarak gelen bilgilerde Hz. Pîr, Cenâb-ı Hak'tan kendi erkânı-

2 Mustafa Tatcı, Hazret-i Pîr Şabân-ı Velî Kitabı, İstanbul 2019; Ömer Fuâdî, Menakıbnâme ve Türbenâme, Kastamonu 1875, s. 74-89. Hz. Pîr'in menakıbının tenkitli metni neşrettiğimiz metinde mevcuttur.

3 İbrahim Hâs, Tezkire İbrahim Hâs, Erenler Kitabı-Tezkiretü'l-Hâs, (haz. Mustafa Tatcı, Musa Yıldız, Yasin Şen), İstanbul 2017, s. 352.

na mensup olanların şu beş şeyle mükâfatlandırılmalarını dilemiş, bu da kabul edilmiştir: Bu husûsta onun şöyle dediği rivâyet edilmektedir:

“Benim postum ve silsilem kıyâmete kadar bâkî olsun; dervîşlerime cin musallat olmasın; dervîşlerim deprem enkâzında kalsınlar; suda boğularak, ateşte yanarak veya tüberkülozdan ölsünler.”

Hız. Pîr'in bu özelliği Ömer Fuâdî tarafından da teyid edilmektedir. Menâkıbnâme yazarının bildirdiğine göre Hazret-i Şabân-ı Velî, kutbiyyet makâmına ulaştığında Cenâb-ı Hak'tan şu üç şeyi niyâz etmiştir:

Tarîkatına intisap edenlerden bir kimse seyr ü sülûkun sırlarına haberdâr olamadan vefat ederse o kimseye son nefesinde tevhîd-i zat zevkinden ihsân buyurulması;

Tarîkat sâliklerinin cin ve peri tasallutundan, bilhassa sihir yapıcılarının sihirlerinden muhafaza olunması;

Kıyâmet gününe kadar âriflerin eksik olmaması ve silsilesinin kesilmemesi.

*

Hız. Pîr döneminde yetişen Şabânî büyüklerinden Muslihüddîn Vahyî'nin Mi'râcû'l-Beyân (yazılış tarihi: 1014/1605/6) adlı eserinden öğrendiğimize göre o, aşk, cezbe ve melâmet ile Hakk'a ulaşmış “şuttâr” tarîkine mensup bir erendir. Bütün işlerinde şerîat ve hakîkat adâbını gözetmiş, mensuplarının da bu dengeyi korumalarını istemiştir. Onun, “Şerîat bademin kabuğu, tarîkat özüdür.” sözü, bu özelliğini göstermektedir.

Menâkıbnâme (yazılış: mufasssal menâkıb M. 1604, muhtasar menâkıb 1608) müellifi Şeyh Ömer Fuâdî, Şabân-ı Velî Hazretlerinin terkleri, sehâvetleri ve sair manevî yönleriyle ilgili olarak şunları söyler:

“O sultân-ı ehl-i fenâ ve burhân-ı ehl-i bekânın merâtib-i etvârlarında olan fenâ-yı manevîleri kemâlde olmakla sıfât-ı zemîmelerinden eser kalmayıp, fenâ-yı suverî ve zâhirîleri dahi kemâlde olup, sûretleri sûretlerine ve fi'illeri ve kavilleri kalblerindeki hâllerine muvâfık olmakla, dünyâ-yı dîna meyl ü iltifâtlan olmayıp ve aslâ vazîfe ve cihet ü halkdan ricâ-yı ni'met ihtiyâr etmeyip, gûşe-i uzletde ve makâm-ı tevekkül ü kanâatde sâbit-kadem olup, min-indillâh gâibden her ne gelirse kanâat edip ve iki akçeyi bir yere koymayıp ve saklamayıp, kendi vücûd-ı beşeriyelerine ve içerde ve taşrada olan hizmetkârlarına ve kapı dervîşlerinin hırka ve kisvelerine ve onların ve konuklarının nafakalarına lâzım olandan ziyâdesin hâline ve mahalline göre tasadduk edip, ekse-riyâ fukarâ dervîşlerinin ve muhiblerinin tilâvet-i Kur'ân'a kâdir olanlarına hatm-i şerîf akçesi verip, hatm-i Kur'ân okuturlardı.”⁴

4 Menâkıbnâme, s. 194-195.

Muslihiddîn Vahyî Hazretleri de Pîr'in mizâciyla ilgili olarak meâlen şöyle demektedir:

“Hz. Pîr, velîler tahtına sultân olan bir kâmdir. Hakk’a vâsıl ve ârif, Hak kelâmının sırlarını keşfeden bir zâttır. Her kime zerre kadar himmet etse, o kişi Allâh’a yakın kullardan olur. Âlemin kutbu, Cenâb-ı Hakk’ın gavısı bir şuttâr, yani cezbe ve melâmet ile Hakk’a ulaşmış bir âşıktır. Hz. Ali’nin sırrı onun sermâyesidir. O, vilâyet nûrunun kaynağıdır. Feyiz kaynağı ve kerâmet sâhibidir. Hak dostları, onun buyruklarını dinleyip, yerine getirirler. Zira o âlemin kutbu, üçlerin reisidir. Ledün ilminin mazharı; turuk-ı aliyye kervânına yol gösteren kılavuzdur. Yokluk tahtının hükümdârı olduğundan, cân ve gönül, emrine tâbi bendeleridir. O, ledün ilminden ders verir. Hz. Pîr’in verdiği ledün ilminden bir parça okuyan gönül çocuğu, aradığı hakîkatten bir işâret bulur. Hiçbir müşkili kalmaz. Kendine perde olan eski bilgilerinden kurtulur. Varlığını onda yok eder. Yokluk suyundan abdest alır, gönül gözüne sır görünür. Fiil ve sıfatları yok olur, zât nûrundan nefsine yokluk makâmının sırrı ulaşır. İkilik perdesini yok eder. Varlık âlemini uyandırır, eşyadan Hayy ve Kayyûm olan varlık yüz gösterir. Benliğinden eser kalmaz. Hak’tan cânına basîret nûru erişir, gönül gözü açılır. Bu varlık âlemini harâb edip, varlığın Hak ile kâim olduğunu anlar. Aşk meyhânesine ayak basar. Bekâ sâkîsinin elinden bir şarap içer.”⁵

Şabâniyye

Şabâniyye erkânı, “halvet” ve “celvet” kavramı içinde şekillenmiştir. Bu kavram, “tenhada Hakk’a ibâdet etmek” mânâsından öte, “her an Hak ile olmak; kesrette ve vahdette dâimâ cem’ idrâkiyle yaşamak” anlamıyla celvet kavramını da içine alır. Nitekim tarîkate mensup sâliklerin menâkıblarında halvetten rihlet eden pek çok örnek bulunmaktadır.

Kâmil ve mükemmillerin yolu olan Şabâniyye’de tarîkat sâliklerinin hedefi aşk ve irfân yoluyla vahdet-i vücûdu idrâk etmektir. Bu erkânın yolcuları şerîat, tarîkat, marifet ve hakikat makamlarından geçerken zâhir ve bâtına ait kurallara riayet etmek durumundadır. Hz. Pîr dervîşlerine, “Meczûp değil, câzip olunuz.” diyerek manevî makamları yaşıırken kendilerini kaybetmeden, içlerinin Hak, dışlarının halk ile olmalarını istemiştir. Bilâhire Kuşadalı İbrahim Efendi’de, “El işte gönül oynaşta” ve Cemâleddîn Kunat Hazretlerinde “Halk içinde kırlangıç gibi uçun.” ifadesiyle billurlaşan bu görüş, insanları aşırılıklardan ve cezbeden korumuş ve dervîşlerin dâimâ Cenâb-ı Hak adına toplum yararına iş yapmalarına vesile olmuştur.

Diğer taraftan Şabâniyye, -çeşitli dönemlerde yaşanan istisnâ birkaç hadise dışındâ ulû’l-emre itâat eden, hükûmeti “hikmetullah” bilen özellikleriyle, devlet otoriteleri tarafından her dönemde saygı duyulan bir tasavvuf yolu olmuştur.

5 Muslihiddîn Vahyî, Mir’âcü’l-Beyân, s. 16.

Şabâniyye, Şabân-ı Velî ve silsilesinden gelen mürşidlerin yetiştirmiş olduğu kâmil insanlarla, tasavvuf tarihinin en önemli tarikatlerinden biridir. Bu erkân içinde yetişen mürşid ve müridler yaşadıkları asrın en muhterem insanları olmuşlardır.

Silsile

H. Pîr Öncesi

Seyyid Yahya-yı Şîrvânî (ö. 1464)
Muhammed Bahâeddîn-i Erzincânî (ö. 1474)
Çelebi Halîfe Cemâleddîn Aksarayî (ö. 1508)
Hayreddîn-i Konrapavî (ö. 1531-2 Bolu Dütaş)

H. Pîr sonrası

- 1-Pîr-i Tarikat, Şeyh Şabân-ı Velî (d. 1481, ö. Çarşamba-18 Zilkade 976/4 Mayıs 1569 Kastamonu)
- 2-Şeyh Osmân Efendi (ö. 28 Zilhicce 976/14 Haziran 1569 Kastamonu)
- 3-Şeyh Hayreddîn Efendi (ö. 987/1579 Kastamonu)
- 4-Şeyh Abdülbâkî Efendi (ö. 998/1589 İskilip'te medfun)
- 5-Şeyh Muhyiddîn Efendi (ö. 1013/1604 Kastamonu)
- 6-Şeyh Ömer Fuâdî (d. 1559, ö. 1046/1636 Kastamonu)
- 7-Şeyh İsmail Kudsî-i Çorumî (ö. 1057/1648 Şam'da Bilal-ı Habeşi türbesinde medfun)
- 8-Şeyh Mustafa Muslihiddîn Çelebî (ö. 1072/1662'den sonra veya 1080/1669)
- 9-Şeyh Aliyyü'l-Atvel Karabaş-ı Velî (d. 1611-12/1020 Arapkir, ö. 1097/1686 Mısır)
- 10-Şeyh Mehmed Nasûhî Efendi, Üsküdarlı (ö. 1718 İstanbul)
- 11-Şeyh Abdullâh Rüşdî (ö. 1728 Mudurnu)
- 12-Şeyh Mehmed Esad Efendi, Safranbolu Zopranlı⁶ (ö. 1768'den sonra?)
- 13-Şeyh Mustafa Çerkeşî Efendi (ö. 1814 Çerkeş)
- 14-Şeyh Hâcî Halîl Efendi (Geredeli Azîz) (d. 1755, ö.1843 Gerede)
- 15-Şeyh Sâlih Efendi (Hâcî Halîl Efendizâde) (d. 1805, ö.1878 Kütahya)
- 16-Şeyh Hacı Osman Efendi, Söğütlü (?)
- 17-Şeyh İsmail Hakkî Efendi, Çaltılı (ö. 1915'ten sonra)
- 18-Şeyh Mehmed Sâdık Efendi (ö.1928 Odunpazarı/Eskişehir)
- 19-Şeyh Yamalîzâde Ali Rıza Efendi (ö. 1939 Uşak)
- 20-Şeyh Yakûpzâde Hâfız Mustafa Özyürek (ö. 1973 Uşak)
- 21-Şeyh Cemâleddîn Kunat (d. 1933, ö. 15 Mart 2013 Uşak, Elmalidere Mezarlığı. 63 numaralı mezar)

6 Günümüzde Zopran köyü Karabük'e bağlıdır.

Şimdi bu silsilede zikri geçen meşâyih'in bazı hususiyetlerini açarak gidelim:

Şâbaniyye'nin silsilesi Şabân-ı Velî, Hayreddîn-i Konrapavî (ö. 1531/2), Cemâl-i Halvetî (ö. 1494), Pîr Muhammed Bahâeddîn Erzincânî (ö. 1475) vasıtasıyla Halvetiyye tarîkatının ikinci pîri (pîr-i sâni) Seyyid Yahya-yı Şîrvânî'ye (ö. 868/1464) ulaşır.

Çok sayıda halîfe yetiştiren Şabân-ı Velî Efendi bazı halîfelerini irşâd göreviyle çevre ilere göndererek tarîkatın tesis sürecini başlatmıştır. Meselâ kendisinden sonra sırasıyla makamına geçen Kastamonulu Osman Hayrî Efendi'yi (ö. 28 Zilhicce 976/14 Haziran 1569 Kastamonu) Tokat'a, Hayreddîn Efendi'yi (987/1579) Amasya'ya, İskilipli Abdülbâkî Efendi'yi (ö. 997/1589) Çorum'a, Muhyiddin Efendi'yi (ö. 1013/1604) Şam'a göndermiştir. Hz. Pîr'den sonraki bu ilk postnişinlerle ilgili olarak Ömer Fuâdî Hazretlerinin ve ondan mülhem İbrahim Has'ın tesbit ettiği birkaç menkıbe dışında bilgimiz yoktur. İbrahim Has'ın yazdığı silsilenâmedeki bilgiler Fuâdî Hazretlerinin tekrarı niteliğindedir. Halîfelerinden İstanbul'da Sofu Mehmed Paşa Dârü'lhadîsi ve Müderrisi Şeyh Muharrem Efendi'nin (ö. 983/1575) aynı zamanda Süleymaniye Câmii vâizi olduğu bilinmektedir.⁷ Gelibolulu Mustafa Âli, Şabân-ı Velî'nin Mehmed Dâğî'yi irşâd etmek üzere Alâaddin Efendi adlı bir halîfesini Gelibolu'ya gönderdiğini, Alâaddin Efendi Mehmed Dağî (ö. 1611) seyr ü sülûkünü tamamlamadan vefat edince Şabân-ı Velî'nin ona seyr ü sülûkünü mânen tamamlattığını anlatır. Bu bilgilerden Şabânî halîfelerinin daha Şabân-ı Velî'nin sağlığında Şam, İstanbul ve Gelibolu'da faaliyet göstermeye başladıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Şabân-ı Velî'den sonra Kastamonu'daki merkez tekke görev yapan ilk beş şeyh döneminde halîfelerin faaliyet alanı daha ziyâde Kastamonu ve çevresiyle sınırlı kalmıştır.

Sülûkunu merkez tekkenin beşinci şeyhi Muhyiddîn Efendi'nin yanında tamamlayan ve kendisinden sonra yerine posta geçip otuz iki yıl pîr makamında bulunan Ömer Fuâdî, Şabân-ı Velî (k.s.) hakkında bir menâkıbnâme kaleme almış, devlet ricâliyle de temas kurarak türbesinin yapımına öncülük etmiş, yetiştirdiği halîfeler ve tarîkata dair yazdığı eserlerle Şabâniyye erkânının tanınması ve yayılması husûsunda önemli hizmetleri olmuştur. Şu bir gerçektir ki Fuâdî Hazretleri söz konusu menâkıbı kaleme almasaydı biz bugün Hz. Pîr'in sadece adından bahsediyor olacaktık. Nitekim sonraki gelen postların menâkıbı derlenmediği için haklarındaki bilgi çok azdır.

7 Muharrem Efendi ilgaz'da Benli Sultan dervişlerinden iken onun vefatından sonra Hz. Pîr'e intisap etmiştir. Hz. Pîr ile tanışıklıkları İstanbul'daki tahsîl günlerine dayanmaktadır. Kendisi bir taraftan Sofu Mehmed Paşa Dârü'l-Hadîs'inde müderrislik yaparken diğer taraftan da Süleymaniye Câmii'nde vâizlikle iştigal etmiştir. Bizâtihi Kanunî, Süleymaniye Câmii'nde va'zların dinlenmiş ve etkisinde kalmıştır. Yine Kanunî Sultan Süleyman Han, kendileriyle Hz. Pîr'e arz-ı hürmetle vicâhen görüşmek arzularını bildirmişlerdir. Fakat bu arzu gerçekleşmemiştir. Fazıl Çiftçi, Şeyh Şabân-ı Velî, s. 33. İbrahim Hâs tezkiresinde Muharrem Efendi hakkında şu ilgileri verir: "Şeyh Vâiz Muharrem Efendi Hazretleri mukaddem Kastamonu'da ilgaz Dağında gerçek er Benli Sultân (k.s.) Hazretlerinin halîfesi idi. Benli Sultân vefâtından sonra, Hazret-i Pîr Sultân Şabân Efendi Hazretlerine gelip irşâd ile halîfe olmuşlardır. Kabr-i şerifleri İslâmbol'da Ağa Kapısı kurbinde Mimâr Sinân'ın türbesinde Mimar Sinân ile yan yana medfûndur. Şeyh Muharrem Efendi'nin üzeri açıktır. Yuvarlak taşı var, yazısı yokdur. Ziyâret olunur (k.s.)" vr. 2b.

Karabaş Velî

Şabânî Halvetîliği daha ziyade Kastamonu'dan İstanbul'a nakleden Karabaş Velî (ö. 1097/1686), zamanında gelişip yayılmış ve çok geniş bir coğrafyada müesseseseleşmiştir. Önce Ömer Fuâdî'nin halîfesi İsmâil Kudî-i Çorumî'ye (ö. 1064/1648 Şam'da Bilal-i Habeşî türbesinde medfun), onun ölümü üzerine oğlu ve halîfesi Mustafa Muslihuddîn Efendi'ye (ö. 1072/1662'den sonra veya 1080/1669, Şam'da medfun) intisap edip hilâfet alan Karabaş Velî'nin 1081'de (1670) İstanbul'a gelip bir Halvetî dergâhı olan Üsküdar'daki Atik Vâlîde Sultân Dergâhı'nda irşâd postuna oturmasıyla birlikte, Şabâniyye İstanbul'da temsil edilmeye başlanmıştır. Limni'ye sürgüne gönderildiği (1090/1679) yılına kadar İstanbul'da irşâd faaliyetinde bulunan Karabaş Velî Hazretleri, Şabâniyye'nin Hazret-i Pîr'den sonra ikinci pîri kabul ve kendisine tarîkatın Karabaşıyye kolu nisbet edilmiştir. Esasen Şabâniyye'den neş'et eden ayrı kol olmadığı için Şabâniyye bünyesinde "Karabaşîlik" diye ayrı bir şubeden söz etmek doğru değildir. Karabaş Velî'nin İstanbul'a gelip neşr-i tarîkat etmesinin ardından tarîkatın merkezi ve "zât postu" İstanbul'a intikâl etmiş oldu. Bu noktada zât postu ve sıfat postu kavramlarının bilinmesinde yarar vardır. Şöyle ki, Şabâniyye'de bir pîrden, râbita sahibi birden çok halîfe yetişip her ne kadar bazı kollar zuhûr etmişse de, zât postu tektir. Bu, her dönemde böyle olmuştur. Silsile, bu zât postlarından devam edegelmiştir. Zât postundan hilâfet alan diğer şeyhler tekkenişîn, sohbet ve sıfat şeyhi olarak faaliyet göstermişlerdir. Adâb odur ki hulefâ mürşid göçünce emâneti sahibine yani zât postuna teslîm eder. İbrahim Hâs, yazmış olduğu Tezkiretü'l-Hâs adlı eserinin Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'yi anlattığı bölümünde şunları yazmaktadır:

"Derler ki: Etrâf ü eknâfa neşr-i hulefâ tâyin etmek Seyyid Yahyâ'dan kaldı ve Seyyid Yahyâ her meclisde dermiş ki:

*'Her pîrin mücâzları (icâzet verdikleri) ve perverdeleri (husûsi yetiştirdikleri) olur. Mücâzlar çok olsa doğrudur. Ammâ perverde birdir ki, o, pîrin vefâtından sonra zuhûr eder. Hakîkatte sâhib-i telkîn ve ehl-i irşâd odur. Ammâ mücâzlar tevbe ve istiğfâr vermek için ve adâb-ı tarîkat öğretmek içindir.'*⁸

Bu kâide Hz. Pîr Şabân-ı Velî'den sonra da uygulanmıştır. Mâlûm olduğu gibi, Şabâniyye tarîkatı, Hz. Pîr'in yetiştirdiği pek çok mürşid ve halîfe vasıtasıyla Kastamonu'dan Anadolu içlerine, Orta Asya'dan Balkanlara, Yemen, Hicaz, Fas, Mısır, Tunus ve Cezayir gibi Arap ülkelerine kadar geniş bir coğrafyada yayılmıştır.⁹

Tarîkatın ikinci pîri kabul edilen Karabaş-ı Velî (ö. Kahire 1685) ve üçüncü pîri kabul edilen

8 İbrahim Hâs, Erenler Kitabı-Tezkiretü'l-Hâs, (haz. Mustafa Tatcı, Musa Yıldız, Yasin Şen), İstanbul 2017, s. 352.

9 Harîrîzâde, Kemâleddîn Efendi, Tibyânü Vesâilî'l-Hakayık fî Beyânı Selâsili't-Tarâik, Süleymaniye Ktp. İbrahim Ef. Bl. C. II, Nu: 430-432, vr. 192a; Sefîne, IV/25 vd.; Ramazan Muslu, Mustafa Kemaleddîn Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri, İstanbul 2005, s. 22; Mustafa Tatcı, Üsküdarlı Muhammed Nasûhî ve Divânı, İstanbul 2004, s. 72-73; Omar Kalhussien, "Şihâbuddîn Ahmed B. Muhammed ed-Derdîr ve Tuhfetu'l İhvân Adlı Eseri", Şeyh Şabân-ı Velî Sempozyumu, 4-6 Mayıs, Kastamonu 2012.

Mustafa Çerkeşî (ö. 1814 Çerkeş)'den sonra Şabâniyye'nin birkaç kolu ortaya çıkmıştır. Bunun mânâsı, pîr makamının birden çok halîfeye râbîta vermesi anlamına gelmektedir.

Karabaş-ı Velî Şeyh Ali Atvel Hazretleri, içlerinde Mehmed Nasûhî, Hasan Ünsî, Mustafa Fânî, Kerestecizâde Mehmed Ledünnî, Ömer Ârifî ile oğlu Mustafa Manevî'nin de bulunduğu 685 halîfe yetiştirmiş ve bu halîfeler vasıtasıyla neşr-i tarîk etmiştir.

Üsküdarlı Nasûhî Efendi

Karabaş Velî'nin ölümünden sonra 1688 yılında Üsküdar Doğancılar'da açtığı kendi adıyla anılan tekkede irşâd faaliyetine başlayan Şeyh Mehmed Nasûhî Efendi (ö. 1718 İstanbul), Şabâniyye'nin zât postudur. Azîz Hazretleri için "Nasuhiye kolunun piri" dense de yukarıda belirttiğimiz üzere Nasûhiyye de Şabânî Halvetîliğinin bir devamıdır. Nasûhî Dergâhı, Şabâniyye'nin İstanbul'daki merkez âsitânesi olmasının yanında İstanbul'un önemli tasavvuf ve kültür merkezi olma özelliğini de kuruluşundan tekkelerin kapatıldığı tarihe kadar sürdürmüştür. Tekkenin meşîhatı Nasûhî soyundan gelen Alî Alâeddîn, Mehmed Fazlullah, Abdurrahman Mehmed Şemseddîn, Mehmed Muhyiddîn, Mehmed Kerâmeddîn Efendi (ö. 1934) tarafından yürütölmüştür.

Hasan Ünsî Efendi Sirkeci'deki Aydınoğlu Tekkesi'nde M. 1683 yılından ölümüne kadar (1723) meşihatta bulunmuş, ölümünden sonra görevi halîfesi Mehmed Gâlib Efendi (ö. 1153/1742) sürdürmüştür. Karabaş Velî'nin diğeri halîfesi Mustafa Fânî Efendi (ö. 1122/1710) Maçka Tekkesi'nin kurucusudur. Bu tekke daha sonra Nasûhiyye'ye bağlanmıştır. Kerestecizâde Mehmed Ledünnî Efendi (ö. 1120/1708) Kasımpaşa'daki Saçlı Emîr Tekkesi'nde Şabâniyye'yi temsil etmiştir. Karabaş Velî'nin oğlu Mustafa Manevî (ö. 1114/1703) Kadirga'daki Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi'nde şeyhlik yapmıştır.

Aslen Bolulu olup Edirnevî, Bolevî, Mısırî, Doğanî nisbeleriyle anılan Karabaş Velî'nin son halîfesi "Hacı Baba" lakaplı Şeyh Mustafa Efendi (ö. 1718) tarîkatın Suriye, Mısır ve diğeri Afrika ölkelerinde yayılmasına vesile olması bakımından son derece önemli bir şahsiyettir. Doğancılar Ocağı'na girip doğancıbaşılığa yükselen, bu görevdeyken Şam'a Kul Kethüdâsı (Yeniçeri Ağası) olarak tayin edilen Doğanî Baba, burada Karabaş Velî'ye intisap etmiş ve görevden ayrılarak Mekke'ye gidip şeyhine hizmet etmiştir. Şeyhi Karabaş Hazretlerinin vefatında Kahire'de bulunan Doğanî Mustafa Efendi, Şabâniyye'nin Suriye ve Kahire'de tanınıp yayılmasında bir dönüm noktası olmuştur. Zirâ halîfesi Abdüllatîf b. Hüsâmeddîn el-Halebî, Şabâniyye-Karabaşıyye'nin Bekriyye kolunun müessisi Kutbuddîn Mustafa Kemâleddîn el-Bekrî'nin (ö. 1749) mürşididir. Kutbuddîn Hazretlerinin daha sonra Edirne'de ikâmet etmekte olan Mustafa Efendi'yi ziyaret ettiği de bilinmektedir.¹⁰

¹⁰ Mustafa Tatci, Üsküdarlı Muhammed Nasûhî ve Divânı, İstanbul 2004. Ayrıca bk. Sâdık Vîcdânî, A.g.e., s. 213-214; Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. III, İstanbul 1983, s. 663.

Kutbuddîn Mustafa Kemâleddîn el-Bekrî tasavvuf tarihinde İbn Arabî gibi yazdığı eserleriyle de meşhurdur. Bu zat ve yetiştirdiği halifeler tarîkatın Halep, Şam, Kudüs, Hicaz, Yemen, Mısır, Trablus, Cezayir ve Fas'ta yayılmasını sağlamışlardır. Kutbuddîn el-Bekrî'nin müntesiplerinin yüz bini aştığı kaydedilmektedir. Frederick De Jong, Paul Andre, Trimmingham, B. G. Martin gibi Batılı araştırmacılar ve konuyla alakalı ciddî bir araştırma yayınlayan Ramazan Muslu,¹¹ Kutbuddîn el-Bekrî'nin Mısır'da Halvetiyye'yi yeniden canlandırıldığını tesbit etmektedirler. Bekriyye tarîkatı şeyhinin Mısır'da 1976 yılına kadar kanun gereği "Meşâyihu't-Turuki's-Sûfiyye"nin¹² reisi olması, tarîkatın Mısır'daki etkinliğini göstermesi açısından önemlidir.

Bekriye-i Şabâniyye, Kutbuddîn Mustafa el-Bekrî'den sonra Hifniyye (müessisi: Muhammed b. Sâlim el-Hifnî, ö. 1181/1767), Semmâniyye (müessisi: Muhammed b. Abdülkerîm es-Semmân, ö. 1189/1776) ve Kemâliyye (müessisi: Ebü'l-Fütuh Muhammed b. Mustafa el-Bekrî, ö. 1199/1784) adlı üç kola ayrılmıştır. Bu kollardan Hifniyye'den Derdîriyye (müessisi: Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, ö. 1201/1786), Ticâniyye (müessisi: Seyyid Ahmed et-Ticânî, ö. 1230/1815), Rahmâniyye (müessisi: Muhammed b. Abdurrahman el-Gaştûlî ö. 1208/1794), Ezheriyye (müessisi: Ebu Abdullah Muhammed b. Abdurrahman ez-Zevâvî el-Ezherî ö. 1207/1792-93) kolları zuhûr etmiştir. Semmâniyye'den Tayyibiyye (müessisi: Ahmed et-Tayyib b. Beşîr ö. 1239/1824) ve Feyziyye (müessisi: Seyyid Feyzuddîn Hüseyin el-Mısırî, ö. 1309/1891-92) kolları Derdîriyye'den ise Sâviyye (müessisi: Ahmed b. Muhammed es-Sâvî, ö. 1241/1825), Sibâiyye (kurusu: Sâlih es-Sibâî, ö. 1221/1806) ve Vefâiyye (müessisi: Nûreddîn Ali b. Abdülber el-Vefâî, ö. 1211/1796) kolları doğmuştur.

Harîrîzâde, Karabaşıyye-i Şabâniyye'nin Nasûhiyye ve Bekriyye adlı iki ana kolunun yanı sıra Karabaş-ı Velî'nin halîfelerinden Ömer Ârifî el-İstanbulî'ye (ö. 1103/1691) Ârifîyye, bir diğer halîfesi Şeyh Hüseyin Kastamonî'ye Hüseyniyye şubelerini nisbet eder.¹³

Halvetî şubelerinden Sinâniyye'den de hilâfeti olduğu için Şehremini'ndeki Sinânî Dergâhı'nda şeyhlik yapan XVII. yüzyılın tanınmış Şabânî şeyhlerinden şair ve bestekâr Üs-küdarlı Mustafa Zekâî Efendi'nin (ö. 1227/1812) silsilesi bu iki kola ulaşmaktadır.

11 Ramazan Muslu, Mustafa Kemaleddîn Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri, İstanbul 2005.

12 Bu teşkilat 1800'lü yıllardan beri devam edegelmekteyken 1976'da "el-Meclisü'l-A'lâ li't-Turuki's-Sûfiyye bi-Mısır" adıyla yeniden yapılandırılmıştır. Adı geçen meclis dinî, millî, tasavvufî, manevî konularda faaliyet göstermektedir. Meclis üyelerinin kimlerden oluşacağı kanunla belirlenmiştir. Mecliste devletin çeşitli organlarından temsilcilerin yanında on tane de meşâyıhtan üyesi vardır. Bu üyeler kendi içlerinden meclis-i meşâyih'in reisini seçerler.

13 Harîrîzâde Kemâleddîn Efendi, Tibyânu Vesâilî'l-Hakayık fî Beyânî Selâsili't-Tarâik, Süleymaniye Ktp. İbrahim Ef. Bl. C. I, Nu: 430-432, vr. 61/a..

Çerkeşî Mustafa Efendi

Şabâniyye'yi XVIII. yüzyılda İstanbul, Anadolu ve Balkanlar'da temsil eden Nasûhiyye şubesiinden bu yüzyılın sonlarına doğru Çerkeş'te zuhûr eden Mustafa Çerkeşî Hazretleri temsîl etmiştir. Çerkeşî Hazretleri (ö. 1229/1814) XIX ve XX. yüzyıllarda fevkalâde etkili olmuştur. Şabâniyye mensuplarınca "Pîr-i sâni" kabul edilen Çerkeşî Mustafa Efendi'nin tarîkat silsilesi, Safranbolulu (şimdi Karabük'e bağlı olan Zopranlı) Şeyh Mehmed Esad Efendi ve Mudurnulu Şeyh Abdullah Rüşdî (ö.1728-9 Mudurnu) vasıtasıyla Nasûhiyye'nin pîri Mehmed Nasûhî'ye ulaşır.

Mustafa Çerkeşî Hazretleri (ö. 1814 Çerkeş), devrinin en ünlü müşidlerinden birisidir. Risâle fî Tahkiki't-Tasavvuf¹⁴ adıyla yazıp II. Mahmûd'a gönderdiği risâlesinde şerîat ve tarîkat makâmalarının arasında bir çatışmanın söz konusu olamayacağını, mes'eelenin, bazı ulemâ'nın sahte sûfilere bakarak yanlış hükümler vermesinden kaynaklandığını belirtir. Ona göre, ulemâ, dinin koruyucusudur. Onlardan nefret etmek, tarîkati şerîatten farklı göstermek, sapıklıktır. Bu konuda ayırt edici ölçü şerîat-i Muhammediyye olmalıdır. Bu, bütün Şabâniyye müşidlerinin özen gösterdiği bir konudur. Çerkeşî'nin şerîatle tarîkati birleyen bu görüşleri, ulemâ üzerinde çok etkili olmuştur. Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey, Şeyhülislâm Mehmed Sadeddîn Efendi, tanınmış âlimlerden Mehmed Zihni Efendi, kelâm âlimlerinden Abdüllatîf Harputî gibi isimlerin onun tarîkatine intisap etmeleri bunu açıkça göstermektedir.¹⁵

Çerkeşîyye-i Şabâniyye, Mustafa Çerkeşî'nin halîfeleri aracılığıyla Batı Karadeniz, Orta Anadolu, İstanbul ve Balkanlarda yayılmıştır.¹⁶ On bir¹⁷ veya on üç halife¹⁸ yetiştirdiği tesbit edilen Çerkeşî Mustafa Efendi'nin Beypazarlı Ali Efendi (ö. 1234/1819) ve Semerci Şeyh diye tanınan İbrâhim Efendi (ö. 1242/1831) adlı iki halîfesi İstanbul'a gelip irşâd faaliyetinde bulunmuşlar; Beypazarlı Ali Efendi Fındıkzâde'deki Beşikzâde Dergâhı'nda, Semerci Şeyh İbrâhim Efendi Sokullu Mehmed Paşa Dergâhı'nda şeyhlik yapmışlardır.¹⁹

Çerkeşîyye, Mustafa Çerkeşî Efendi'nin halîfelerinden Geredeli Halil Efendi'ye (ö. 1843) nisbet edilen Halîliyye, Beypazarlı Ali Efendi'den hilâfet alan Kuşadalı İbrâhim Efendi'ye (ö. 1262/1846) nisbet edilen İbrâhimîyye veya Kuşadaviyye adlı iki koldan yürümüştür.

Ayrıca Çerkeşî Hazretlerinin halîfelerinden Ankaralı Tiritzâde Hüseyin Efendi'ye nisbet edilen tâli bir kol daha vardır. Tiridzâde Hacı Hüseyin Efendi'den gelen silsile Yozgatlı Ahmet Hakkı Efendi, Hüseyin Keşâbî (ö. 1920), Muhammed b. Haydar Baba (ö. 1941), Mehmed Emin Güvener Efendi (ö. 1998) vasıtasıyla günümüze ulaşmıştır.

14 Mustafa Çerkeşî, Risâle fî Tahkiki't-Tasavvuf, İstanbul 1290 ve 1300, Eskişehir 1331; Abdülkerîm Abdülkadiroğlu, "İki Vesika", AÜİFD, XXVIII, Ankara 1986, s. 335-349.

15 Nihat Azamat, "Çerkeşî Mustafa Efendi", C. VIII, TDVİA, İstanbul, s. 273.

16 Bk. N. Azamat, "Çerkeşî Mustafa Efendi", s. 272-274; A. Abdülkadiroğlu, "İki Vesika", AÜİFD, XXVIII, Ankara 1986, s. 338-348; Yaşar Nuri Öztürk, Kuşadalı İbrahim Halvetî, İstanbul 1994; Sâdık Vıcdanî, A.g.e., s. 74; Mustafa Rûmî, Divân, s. V.

17 Eş'âr-ı El-Hâc Âkif Efendi, s. 28.

18 Hüseyin Vassâf, Sefine, IV, s. 58.

19 H. Vassâf, Sefine, IV, s. 58; Eş'âr -ı El-Hâc Âkif Efendi, s. 28.

Kuşadalı İbrahim Efendi

Şabâniyye-i Çerkeşîyye'nin Kuşadalı kolunun pîri İbrâhim Efendi, Şabâniyye'nin tasavvuf anlayışına getirdiği yeniliklerle dikkati çekmiş bir şeyhtir. Aksaray Sineklibakkal'daki tekkesi yanınca, "Haydi çıkalım, elhamdülillah merasimden kurtulduk." diyerek gönül âlemine çekilen bu kutsal gönüllü velî, tekke, taç, hırka, hilâfet gibi geleneksel tasavvufî uygulamaları kaldıran görüşleriyle tasavvuf tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Bir kısmı Bayramî Melâmîliğinde uygulanan bu yenilikler arasında, tekkelerde feyz kalmadığını söyleyerek seyr ü sülûku tekke dışında sohbetlerle sürdürmesi, ilim öğrenmeyi seyr ü sülûkun yarısı sayması, esmâ zikrini zorunlu olmaktan çıkarıp müritte uyanış oluncaya kadar istiğfâr ve salavât ile yetinmesi, günlük vird ve evrâda ilâveten Kur'ân okumayı ve tefekkür etmeyi tavsiye etmesi, bazı mensuplarına ancak zikir telkini için görev verip hilâfet vermeyişi, hilâfet hâli kimde ortaya çıkarsa ona bağlanmalarını söylemesi gibi husûslar söylenebilir.

Tarîkatle ilgili mücâhedâtın bir kısmını Kuşadalının, kalanını da kendisinin kaldırdığını söyleyen Âmiş Efendi'den itibaren Şabâniyye, sohbet tarikiyle irşad yolunu benimsemiş ve tam anlamıyla melâmetî bir neşve kazanmıştır.

Kuşadalı Hazretlerinden sonra silsile Mehmed Tefvik Bosnevî (ö. 1866), Niğdeli Bekir Efendi (ö. 1878 Edirnekapi/İstanbul), Fâtih türbedarı Ahmed Âmiş (ö. 1920), Kayserili Mehmed Tefvik (ö. 1927), Maraşlı Ahmed Tâhir Efendi (ö. 1954), Mucurlu Mustafa Özeren Hazretleri (ö. 1982), Dr. Hamdi Hızalan (ö. 25.11.2019 İstanbul) ile günümüze ulaşmıştır. Yakın dönemde yaşayan Babanzâde Ahmed Naîm, Abdülazîz Mecdi Tolun, Mehmed Ali Yitik, Osman Nuri Ergin, Ahmed Avni Konuk, İsmail Fennî Ertuğrul, Süheyl Ünver, Fethi Gemuhluoğlu, Abdullah Kucur, Salâhi Çiloğlu gibi kültür adamları bu silsileden feyz almış önemli şahsiyetlerdir.

Geredeli Azîz: Halîl Efendi

Şabâniyye'nin Kuşadalı kolu umûmiyetle İstanbul çevresinde faaliyet göstermiştir. Buna mukâbil Halîliyye kolu Orta ve Batı Anadolu'da, İstanbul'da ve Bulgaristan'da faaliyetlerini sürdürmüştür. Geredeli Azîz'in halîfeleri Şeyh Ömer Fuâdî-i Sâni (ö. 1274/1857) Sofular'daki Ekmel Dergâhı'nda, Şeyh Mustafa Hulûsî Sokullu Mehmed Paşa Dergâhı'nda, Ahmed Rif'at Efendi (ö. 1894) Nevrokop'ta, Safranbolu Yazıköylü Mehmet Emîn Efendi Safranolu'da irşad faaliyetinde bulunmuşlardır.²⁰

Halîl Efendi'nin yetiştirdiği halîfelerden tesbit edebildiklerimiz şunlardır: Kütahyalı Sâlih Efendi (ö. 1878), oğlu Mustafa Rûmî Efendi (ö. 1857), Nevrokoplu Ahmed Rif'at Efendi

²⁰ Safranbolulu Mehmet Emîn Halvetî, Mir'âtül-Âşıkîn ve Mizânü'l-Âşıkîn-Âşıklara Ayna ve Terâzi, (haz. Mustafa Tatcı, Musa Yıldız), İstanbul 2012, Giriş; Mustafa Rûmî, Giriş.

(ö. 1894), Nevrokoplu Süleyman Sırrı Efendi, Çerkeşli Elvânzâde Mustafa Hulûsî Efendi (ö. 1882), Mehmed Hilmî Efendi, Geredeli Hâcî Yûsuf Efendi, Ömer Fuâdî-i Sâni (ö. 1857 İstanbul), Safranbolu Yazıköylü Mehmet Emîn Efendi (mahlası Şükrü, ö. 1867 Safranbolu).

Geredeli Hacı Halîl Efendi'nin silsilesi Kütahyalı Hacı Halîl Efendizâde Şeyh Sâlih (ö. 1878), Söğütlü Hacı Osman (?), Çaltılı İsmâil Hakkı (ö. 1915'ten sonra), Eskişehirli Mehmed Sâdık (ö. 1928), Uşaklı Yamalızâde Hacı Ali Rızâ (ö. 1939) ve Yakup Baba lakaplı Uşaklı Mustafa Özyürek, (ö. 1973) ve Cemâled-dîn Kunat (ö. 15 Mart 2013 Uşak) Efendiler vâsıtasıyla yürümüş ve günümüze intikâl etmiştir.²¹

Geredeli Azîz'in sandukası

Kütahyalı Şeyh Sâlih Efendi

Sâlih Baba Hazretleri 1790'lı yıllardan sonra Kütahya'da doğmuş ve yine burada 1878 senesinde vuslat etmiştir. Kütahya eşrafından Halil Efendi'nin oğludur. Yol büyüklerinin anlattığı hatıralara göre Sâlih Azîz varlıklı bir aileye mensuptur. Gençliğinde berberlik yaparak geçimini temin etmiş rind meşrep bir zattır. Geredeli Azîz lakabıyla anılan Şeyh Halil Efendi'ye intisabı onun hayatının dönüm noktası olmuştur.

Gençliğinde berberlik yapan ve cömertliği sebebiyle kazandığını cebine koymadan ahlâb u yârânıyla beraber yiyen Sâlih Baba, aşka düşüp hayli mürşid aradıktan sonra bir sevk-i ilâhî ile Geredeli Azîz'e ulaşır ve ona bey'at eder. Yılın belli vakitlerinde Azîz Hazretlerine ziyarete gider. Gerede Aşağı Tekke'de halvet çıkardıktan sonra memleketi Kütahya'ya dönerek dervîşâne bir hayat sürmeye başlar. Bir rivâyete göre Sâlih Efendi halveti kırmak istemişse de Geredeli Azîz ayaklarından sürüterek tekrar halvethâneye koydurmuş, üzerine de kilit attırarak onu kırk gün çilehânedan çıkartmamıştır. Azîz Hazretlerinin intisabının, halvetinin ve sülûk müddetinin hangi senelere tekâbül ettiğini bilmiyoruz.

²¹ Safranbolulu Mehmet Emîn Halvetî, A.g.e.

Mübarek öyle şedid bir halvet çıkarmıştır ki baktığını eritip yok etmesin diye halvetten sonra gözlerini kapattıkları tülbenti hemen kaldırmayıp tedricen kaldırmışlardır. Ayrıca o kadar gün karanlık bir hücrede kalan kişinin gözleri gün ışıyla doğrudan temâs ederse zarar görebilir. Bunlar ehline mâlûmdur. Nitekim Şeyh Sâlih Efendi halvetten çıktığında mesciddeki müezzine bakar bakmaz o müezzin gayr-ı ihtiyârî yığılıp kalmıştır.

Geredeli Azîz 1843 senesinde vuslat ettiğine göre bu tarihten vefatına kadar 36 sene postta kalmıştır. Yakın dönem Şabânî meşayihinden olan Cemâleddîn Kunat Hazretleri'nin ifadesine göre Sâlih Baba posta "hüccetsiz" gelenlerdendir. Bu tabir yani "hüccetli" ve "hüccetsiz" post tabirleri Şabânî şeyhleri içinde zikredilen bir tâbirdir. Bu meyânda Sâlih Baba da hüccetsiz posta oturmuşlardır. Şöyle ki Halil Efendi Azîz Gerede'de vuslat ettiğinde Sâlih Baba ertesi gün irşâd tacını başına geçirip posta oturmuş ve o andan itibaren dervîş kabulüne başlamıştır. Fakat bir rivayete göre Geredeli Azîz vefatından hemen önce oğullarından biriyle irşâd tâcını Sâlih Efendi'ye "Bu emâneti Kütahyalı Sâlih Efendi'ye götür!" diye gönderdiği söylenir. Bu post değişimiyle ilgili hâdiseler sair yollar-da görüldüğü gibi akılla çözülebilecek mahiyette değildir. Bu mevzu diğer azîzlerin posta geçişini anlatırken de kısmen sezdirdiğimiz gibi sırlı bir mevzudur. İmâ etmekle yetinelim.

Azîz Hazretleri ümmî olmakla birlikte devrinde ulemânın müracaat ettiği kâmillerdendir. Devrin âlimlerinden bir kısmının etek toplayıp huzuruna geldiği ve yaptığı ledünnî sohbetlerden istifâde ettiği söylenegelmiştir. Bunlardan Doğalarlı Osman Efendi'nin, Aziz'in yaptığı Fâtiha tefsirine hayran kalıp:

"Ben Arapça'yı bilirim amma Şeyh Sâlih Efendi Allahça'yı bilir." dediği meşhûrdur.

Sâlih Baba ümmî olması hasebiyle silsile içinde Evrâd-ı Settâr'ı ezberden okuyamayan bir postnîşindir. Cemâleddîn Azîz'in ifadesiyle "ezberleyememiş olması hasebiyle bir dervîşine ücreti mukâbil her gün evrâd-ı şerîf okutmuştur." Mâlûmdur ki postnîşin olmanın kurallarından birisi de Vird-i Settâr'ı ezberden okumaktır. Fakat Sâlih Efendi bu konuda nev'i şahsına münhasır bir kâide ortaya koymuştur.

Şeyh Sâlih Efendi çoğu ümmî mürşid gibi sohbetlerinde hemen vahdet sırlarına geçmesiyle tanınmıştır.

Sâlih Baba'nın vefatından sonra Söğütlü Osman Efendi posta geçti. Dönemin Maliye nâzırlarından ve Şam vâflilerinden olan Kütahyalı Ali Paşa (ö. 1878) da onun dervîşlerindendir. Bu zat Maliye Nâzırlığı'ndan tenzîl-i rütbe ile Şam'da bir beldeye kaymakam olarak tâyin edilince, yeni görevine gitmeden önce Azîz Hazretlerine uğrar. Durumu kulaklarıyla duyan Azîz, "Onda bir yanlışlık olmalı, biz seni Şam'a Vâlî tâyin ettik." der. Hakikaten bu yanlış tebliğ akâbinde düzeltilir ve Ali Paşa vâlî olarak göreve gider. İlk maaşını da dergâhın ihtiyaçlarını gidermek üzere Kütahya'ya gönderir.

Sâlih Baba'nın Cemâleddîn Azîz'den işitip kaydettiğim bir hâtırası da şöyledir:

Mâlûmdur ki Azîz Hazretlerinin tekkesi, haremlîği ve selâmîliği yan yanadır. Tekkenin mescidinde zaman zaman fahri imamlık ve müezzinlik yapan Tefvik isminde bir komşusu varmış. Azîz Hazretlerinin yol sahibi bir mürşid, bir velî, bir güzel insan olduğunu bilip kabul etse de bu halîm selîm insana bey'at nasip olmamış. Bu şekilde aynı mescide yirmi-yirmi beş sene beraber olmuşlar. Fakat Tefvik Efendi sürekli:

“Yâhû Azîzim! Ben bu dünyadan Hızır'ı göremeden gidersem gözlerim açık gider!” dermiş. Tefvik Efendi'nin gönlü saf ama bir o kadar da avâm! Ulen mübârek adam Hz. Musa gibi uyanık ol da Azîz Hazretlerinin eteğini tut işte! Nerde... Çoğu insan gibi Hızır'ı acâyip garâip bir şey zannediyor. Halbuki Hızır yaşayan kâmil insanların mânâsıdır; suret aynı, mânâ farklı. Ne ki onun bundan haberi yok. Şimdikiler de Hızır'ı tarihte kalan bir hikaye sanıyorlar ya; hâsılı günler böyle gelip geçmiş. 1878 senesinin bir kış gününde Tefvik Efendi cemâat gelmeden ocağı yakayım, kandilleri uyarıp ezân-ı Muhammedî'yi okuyayım diye mescide geçmiş. Düşündüğü gibi kandilleri uyandırmış. Gelen giden yok. Vakti gelince menâreye çıkmış, gülbang-ı Muhammedî'yi okumuş ve aşağıya inmiş. Mâlûm menârelerin küçük bir kapısı vardır ya, onu açınca karşısında Azîz Hazretlerini görmüş:

“Eeee Tefvik Efendi! Yirmi beş seneden beri Hızır'ı görmeden ölürsem gözüm açık gider der dururdun. İşte sana Hızır!” deyince Tefvik Efendi olduğu yerde yığılıp kalmış. Kendisine geldiğinde bakmış ki gene gelen giden yok. Çıkmış dışarıya, saâdethânede bir telaş bir telaş... Ehlibeyt, Sâlih Efendi gece saat üçte göçtü diye haber vermişler. Tefvik Efendi meseleyi anlamış. Hani Nevzat Akay'ın bir şarkısı vardır ya:

Doymadım sana ağlarım âh ederek yana yana
Geç buldum çabuk kaybettim hicrân oldu hayat bana
Ah aldı felek çaresi yok acısın Allah bana
Geç buldum çabuk kaybettim hicrân oldu hayat bana

İşte aynen bu şarkıda olduğu gibi olmuş: “Geç buldum çabuk kaybettim!” diyor Tefvik Efendi.

Azîz gece üç sularında göçüyor, komşusu aradığı Hızır'ı sabah ezanında buluyor ama gemi çoktan kalkmış tabii. Mânâ gemisine binememek de acı mı acı bir gerçek! Sen de eyvâh demek istemiyorsan Musa gibi gemiye bin. Sağlığın yerindeyken ona tâbi ol ki fırsatı kaçırmayasın.

*

Salih Baba ve diğer azîzler esasen kerâmetleri zâhir ve bahir olmakla birlikte çok da dillendirilmesinden hoşlanmayan zatlardır. Cemâleddîn Efendi de öyleydi. Ne himmetlerine şahit olunmuştur da dile dökülmemiştir. Sâdik dervîş mürşidinin kerâmetine meyletmez. Sâdik mürîd, “Allah biliyorsa Allah'ta olan da bilir, Allah yapıyorsa, Allah'ta olan da yapar.” der geçer. Bu meyanda Sâlih Baba'dan da bazı hatıralar anlatılagelmiştir.

Bunlardan birisi de şöyledir: Yakın köylerden Kütahya pazarına merkepleriyle meyve sebze satmaya gelen birkaç köylü Felent Çay'ını geçerken sele kapılır. Dergâhta anîden onları kurtarmak için bir harekette bulunan Sâlih Baba durumu zâhir eder. İhvânı gönderir "Felent Çayı'na, gidin ihvân sele kapıldı, yardım edin, onları buraya getirin." der. İhvân gider görür. Pazara gelenlerin hepsi küfelerini sele kaptırmış, kendileri sıırıslıklam olmuşlarsa da kurtulmuşlardır. Bu tür kevnî kerâmetler ihvânın imanını kavîleştirmek içindir fakat yukarıda söylediğimiz gibi azîzlerin pek tevessül ettiği usûl değildir.

*

Şeyh Sâlih Baba 1843 senesinde göçmüştür. Mesûdiyye Tekkesi'nin bahçesinde kargîr türbede medfûndur. Şâhîde taşında bulunan kitâbe Yakupzâde Mustafa Efendi Hazretleri tarafından yazılmış olup şöyledir:

Bende-i Şabân-ı Velî ârif-i billâh idi
Kalb-i şerîfi anın sonsuz bir deryâ idi
Kerâmâtı vasfa gelmez cümlece ayân idi
Âşıkâna feyiz saçar himmeti vâlâ idi
Her umurda salâh ister öyle bir şeyh Sâlih idi

*

Ey zâir sen ki bunda gelip duâ edersin
Sadâkatla Hakk'a boyun eğersin
Sanma bunda melûl mahzûn dönersin
Murâdların hâsıl olur ağlar iken gülersin
Girip Firdevs-i a'lâya cemâli seyredersin
Âkıbet kevseri Şeyh Sâlih elinden içersin

Sâlih Baba'nın türbesi.

Söğütlü Osman ve Çaltılı İsmâil Hakkı Efendiler

Şeyh Osman ve İsmail Efendilerle ilgili elimizde bilgi yoktur. Bu zevat hakkında yerinde yaptığım incelemelerden de bir sonuç alamadığımı belirtiyim. Yakupzâde Azîz kendi hatıralarını anlatırken İsmail Hakkı Azîz'i gençliğinde Uşak'ta gördüğünü, o zaman Sâdık Baba'nın onun halîfesi olduğunu, Uşak'ta İbrahim isminde başka bir halîfesinin bulunduğunu ve onun saâdethânesine geldiklerini, Azîz Hazretlerinin zikir meclislerine katıldığını, Sadık Baba'yla birlikte bu meclislerin birinde ilâhî söylediklerini anlatır. Yakupzâde Azîz o günlerde gördüğü iki mânâsını nakleder. Bunlardan birisinde Yamalı Baba'nın avcı gibi görünüp "Seni avladım, seni vurdum!" dediğini, müzâyedeye verilip nefsinin satın alındığını görür. Seneler geçip Yamalı Baba'ya "Câhil Şeyh!" diye laf atıp zât-ı âlilerine intisap etmeyince ikinci bir mânâ tecellî eder. Bu mânâda mahkemeye çıkarılır. Hâkim ona solundaki dördüncü kişinin elini öpmesini emreder. O da emri yerine getirir. Bir de bakar ki gördüğü Yamalı Baba'dır! Bu yüz, seneler önce mânâda müzâyedeye verildiğinde:

"Ben senin nefsinin varıma yoğuma bakmadım, satın aldım, seni ben avladım, vurdum!" diyen zattır. İşte Yakup Baba hayatının bu kesitlerini anlatırken İsmail Hakkı Azîz'i gördüğünü söyler. Azîz Hazretlerinin intisabı 1939 senesinde gerçekleşmiş ve sülûkunu çok kısa zamanda ikmâl etmiştir. Yirmi beş sene kaybı olduğuna göre İsmail Hakkı ve Mehmed Sâdık Azîzlerle 1913-14 senelerinde görüşmüş olmalıdır. Buna göre Çaltılı Azîz'in vuslatı 1914 veya 1915'ten sonra olmalıdır.

Şeyh Mehmed Sâdık Efendi

Mehmed Sâdık Azîz, Kütahyalı Şeyh Sâlih Efendi'ye yetişmiştir fakat hilâfeti İsmail Hakkı Azîz'dendir. Mehmed Sâdık Efendi, muhtemelen Söğütlü Şeyh Osman Efendi (ö. 1900'den sonra Söğüt) ve Çaltılı İsmail Hakkı Efendi (ö. 1914 veya 1915'ten sonra)'den sonra posta geçerek Eskişehir Odunpazarı'nda irşâd ile meşgûl olmuştur. Mehmed Sâdık Azîz, Meclis-i Meşayih tarafından atanan ve muhtemelen tekkelerin seddine kadar (1925) görev yapan son Şabanî şeyhidir. Bu kanundan sonra silsilenin diğer meşâyih gibi Sâdık Baba'nın da ululemre itâatle irşâd sırasında uyguladığı bazı usulleri askıya aldığı görülmüştür.

Eskişehir Belediye Başkanı olarak da görev yapan Mehmed Sâdık Efendi encümen arasında "Deli Sadık" lakabıyla tanınmıştır.

Rivâyet ederler ki Mehmed Sâdık Azîz, bir gün Belediye encümeni toplantı halindeyken eliyle çeşitli işaretlerde bulunur. Bu sırada dışarıda bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaktadır. Azâ, Sâdık Baba'nın yaptığı bu harekete bir anlam veremeyip gülüşürler. Sâdık Baba'nın meşayıhtan olduğunu herkes biliyor fakat kale almıyorlar. Bu sırada kimi:

- Bu ne hal Sadık Efendi yahut Reis! diye alay ederler. Sadık Efendi:

- Porsuk'ta sel köprüyü götürdü, bizim delilerden birine de aşk bastı, gelme dediysek de dinlemedi. Porsuk'u geçemeyince o da kendini "Himmet ya Hazret-i Pîr!" diyerek suya atıverdi. Demin onu çaydan çekip kurtardım, diye karşılık verir.

Encümen azâsı:

- Gene bizimle şaka ediyorsun Sâdık Efendi, "haaaa haaaha ha" diye alaycı bir tavırla karşılık verirler. Bu sırada derviş Odunpazarı'ndaki dergâha gelip:

- Sultanım burada mı, diye sorar. Vâlîde Sultan:

- Efendi Hazretleri Belediye'ye toplantıya gitti, diye cevap verir. Dervişin üstü sırlıslıklamsa da içi yanmıştır, hiç beklemeden Belediye'ye yönelir. Üstü başı sucuk gibi olduğu halde:

- Sultanım! diye içeri dalar.

Derviş gözleri yaşlı bir halde, Sâdık Baba'nın elini eteğini öper. Bununla da kalmaz, aşkı encümen azalarına sırayıp hepsini yakar. Azâ mahçuptur. Hepsi yerlerinden kalkıp şeyhe tazim edip özür dilerler ve elinden öperler.

*

Kutbiyyet makamının sahibi olan bu büyük Azîz meşreben harâbâtîdir. Şâhidesinde de kaydedildiği üzere "Yıktım ekvân-ı vücûdu sen göründün mevcûd" diyen Mehmed Sâdık Baba her an terk üzere yaşamış, sülûkunda şiddetli bir celâl terbiyesinden geçtiği için de taliplerine âniden çaktığı imtihanlarıyla şöhret bulmuştur. Onun celâlli meşrebini yansıtan bir hatırası da Cemâleddîn Kunat Hazretleri tarafından şöyle nakledilmiştir:

Eskişehir'e Yunanlılar girip talan ettiğinde uzun müddet karartma uygulanmıştır. Sâdık Azîz vakti geldiğinde dervişine emreder:

- Evladım kandilleri uyar!

Derviş:

- Destur Efendim, yağımız kalmadı, diye karşılık verir. Sadık Azîz:

- Git çeşmeden su doldur, kandili uyar! der.

Derviş de:

"Eyvallah Sultanım!" diyerek kandile çeşmeden su doldurup kavı çıkar...

...

Ertesi gün Yunanlı Eskişehir'den Uşak'a doğru kaçmaya başlamıştır ve yine Yunan Or-

dusu Başkomutanı Trikopolis'in esir alınması (2 Eylöl 1922) da bundan sonradır. İşte tam bugünlerde, 1928 senesinde Sâdık Azîz'in postuna oturacak olan Yamalı Dede halvetten çıkmış, tekbirlerle hilâfete nâil olmuştur.

*

Mehmed Sâdık Azîz Melâmî meşrep bir şabânîdir. şeriat ve hakikat mevzularında gayet ciddi ve titiz bir mürşid-i kâmilidir. Bir seferinde sebepsiz yere on gün hapse mahkûm edilmiş, buna sebep olan ihvana haber göndermiş:

- Takdîr-i ilâhîde on gün damda kalmam icap ediyor, on birinci gün iftira attıklarını söylemezlerse haklarından gelirim, der. Nitekim bu hâdiseden sonra Eskişehir'de bir büyük yangın çıkmıştır.

Mehmed Sâdık Baba

*

Eskişehir'in kalbinde sırlanan bu mânâ sultanı 29 Safer 1347 (16.8.1928) senesinde göçmüştür. Türbesi Odunpazarı mezarlığındadır. Sâdık Azîz'in yerine Uşaklı Yamalızâde şeyh Ali Rıza Hazretleri postnişin olmuştur.

Mûsikîye de aşinâ olan Mehmed Sadık Efendi'nin bildiğimiz iki nutk-ı şerifi vardır:

Esti bâd-ı muhabbet cûşa geldi bahr-ı zât
Var oldu esmâ sıfât mevc ile ayân oldum

Balçıktaki tadıma beş erbaîn adıma
Havvâda bünyâdîma tarîk-i kîbâb (?) oldum

Sefîne-i vücûdu saldım tevhîd bahrine
Katreyi mahv eyleyip bir ulu ummân oldum

Bir berzaha düşmüştüm aşk ateşine yetiştim
Nefs-i Nemrut'u yakıp öylece gülistân oldum

Yakûb-ı tenden geçip Yûsuf-ı câna yetip
Sırr-ı cânâna erip âleme sultân oldum

Meryem-i kalbden doğup sırf-ı vücûda erip
Aşk ile bir savt vurup dem ile devrân oldum

Birdim bin birden idim türlü donlar giyindim
Yüz binde bir göründüm giden duran ben oldum

Nûr durur aslım benim Sâdıkla yâdım benim
Bu harâbât deminde bir genc-i nihân oldum

Nutk-ı şerif

Seher vaktinin yeliyiz
Sırr-ı hakikat diliyiz
Mecnûn'a Leylâ eliyiz
Biz Şabânî bülbülüyz
Vahdet bağının gülüyz

Bize gelen irfân olur
Hayvân iken insân olur
Sırr-ı cânı cânân olur
Biz Şabânî bülbülüyz
Vahdet bağının gülüyz

Pîrimizdir Şeyh-i Şabân
Erkânıdır mağz-ı Kur'ân
Yolunda cânımız kurbân
Biz Şabânî bülbülüyz
Vahdet bağının gülüyz

Yaktık aşkla cân u teni
Koymadık dilde gümânı
Hak'dır bugün dil mihmânı
Biz Şabânî bülbülüyz
Vahdet bağının gülüyz

Varlığımız yokdur bizim
Ma'denimiz pâkdir bizim
Dîdârimiz Hak'dır bizim
Biz Şabânî bülbülüyz
Vahdet bağının gülüyz

Halvetîdir şöhetimiz
Vahdet kıldık kesretimiz
Mahviyettir maksadımız
Biz Şabânî bülbülüyz
Vahdet bağının gülüyz

Şerîatsız yol değiliz
Hakîkatden dûr değiliz
Ma'rifetsiz kul değiliz
Biz Şabânî bülbülüyz
Vahdet bağının gülüyz

Devrâneyiz yane yane
Aşk meyinden kane kane
Mestâne erdik bu hâle
Biz Şabânî bülbülüyz
Vahdet bağının gülüyz

Kırklarla halvete girdik
Yedilerle sohbet ettik
Üçlerle birliğe yettik
Biz Şabânî bülbülüyz
Vahdet bağının gülüyz

Dervîş Sâdık Harâbâttır
Cismi zâta müstağraktır
İsmi resmi zât-ı Hak'tır
Biz Şabânî bülbülüyz
Vahdet bağının gülüyz

Mehmed Sâdık Azîz

Yamalızâde Şeyh Ali Rıza Efendi

İhvan içinde “Yamalı Baba” veya “Yamalı Dede” lakabıyla anılan ve tanınan Şeyh Ali Rıza Yamaloğlu Hazretleri (ö. 2 Aralık 1939 Uşak) ile birlikte Şabâniyye silsilesi (postu) Uşak ve çevresinde neşv ü nemâ bulmuştur. Babası Hacı Mehmed Efendi’nin yüzünde beñ (barut yanığı) olduğu için Yamalı lakabıyla tanınan aile, soyadı kanununda Yamaloğlu soy ismini almıştır. Posta geçmeden önce kunduracılıkla geçimini temin eden Yamalı Baba’nın iki oğlu vardır: Mustafa ve İsmail Hakkı Efendiler. Bunlardan Mustafa Efendi, Cemâleddin Efendi’nin yerıştirdiği Rûhî Yamaloğlu’nun babasıdır.

Şeyh Ali Rıza Efendi, Eskişehirli Mehmed Sâdık Azîz tarafından irşâd edilmiş ümmî bir zattır. Rûhî Yamaloğlu’ndan aldığımız bilgilere göre Yamalızâde Hazretleri Sâdık Baba’ya Uşak’taki ihvanı vasıtasıyla ulaşmıştır. Mehmed Sâdık Azîz’in Uşak’ta Kaftancı Hoca lakabıyla anılan bir halîfesi vardır. Bu zat tekkeler 1925 senesinde sırlanincaya kadar Uşak’ta Paşa Caddesi’ndeki yerlerinde faaliyet göstermiştir. Mehmed Sâdık Azîz Uşak’a geldiğinde Kaftancı Hoca’da kalırmış. Sâdık Azîz’in burada pek fazla kadın ihvanı olduğu bilgilerimiz arasındadır. Yamalı Dede Kaftancı Hoca’nın evine ne zaman gitse kalabalıktan içeri giremezmiş. Bu ziyaretlerinin birinde fırsat bularak Sâdık Baba’ya ihvan olmuştur. Ehlinin bildiği üzere Şabânî azîzleri sağlıkları elverdikçe uzak yakın ihvanı senede bir iki ziyarette bulunurlar. Yamalı Baba da şeyhine senede iki kere ziyarete gidermiş.

*

Yamalı Hazretlerinin mizâcen çok sert olan Mehmed Sâdık Azîz’le ilgili bir hatırası şöyledir:

Eskişehirli Sâdık Azîz, Yamalızâde’ye 1922 senesinde Eskişehir’in Yunan ordusu tarafından tehdit edildiği seferberlik günlerinde bir grup dervişle birlikte Odunpazarı’ndaki tekkesinde erbaîn (kırk gün halvet) çıkartmıştır. Erbaînde üç gün, beş gün, yedi gün derken otuz dokuz gün geçer. Mâlumdur ki Halvetiyye tarîkinin usulüne göre halvetçi dervîşlerin hâl ve zuhûratları ikindi namazından sonra mürşid tarafından alınır, dervîş sonra bir görevli tarafından tekrar hücrelerine çekilir. Sâdık Azîz diğer dervîşân huzura gelirken bir şey demez, fakat Yamalızâde gelirken ona:

“Gel bakalım eşek herif!”, “Anlat bakalım eşek herif!” diye çok sert davranırmış. Yamalızâde Hazretleri Azîz’in bu nüktesini otuz dokuz gün anlayamamış ve kendi kendine:

“Yahu ben eşek olsam burada işim ne? Azîzim bana neden böyle deyip duruyor!” diye gücenirmiş. Hatta bir seferinde “Şu halvet bir tamamlansın, Kastamonu’ya, Pîr huzuruna gidip Sâdık Azîz’i şikâyet edeceğim.” diye düşünmüş. Fakat halveti kırmayıp bu hal üzere devam etmiş. Otuz dokuzuncu gün tekrar huzura tekrar geldiğinde Sâdık Azîz:

“Eşek herif gel bakalım!” diye yine aynı sert hitapla karşıladıktan sonra devam etmiş:

“Ya Hû oğlum, senin pîr dediğin adam benim işime ne karıştır?” diye zirveden, biraz da

şatahat kokan sert sözler söylemiş.

Yamalızâde o günün zuhuratını anlattıktan sonra destûr deyip tekrar hücreye döndüğünde bir de bakmış ki seccâde üzerine oturmuş zikr-i daimî hâlinde kendisi “Hû Hû Hû!” diye zikrediyor... İçi dışarıda, dışı içeride... Gelen de kendi, oturup zikreden de kendi, eşyâ da kendi! Her yanedeki görüntüsü kendi, duyduğu ses de aynı...

Meseleyi anlamış tabii. Burada “Bir ben vardır bende benden içerü” dedi mi bilemeyiz ama ertesi sabah saâdethâneye getirildiğinde mahcup gözlerle Sâdık Baba’ya bakan, “Affet sultânım, anlayamamışım.” diyen kendisine Sadık Aziz:

“Gel Ali Rıza Efendi oğlum, gel! Aradığını buldun!” diye taltif ederek alnından öpmüş. Tekbîrlerle velâyet ve hilâfet sırrını vermiş.

Mânâda Sakal

Mânâda azîzleri sakalsız görmek sakallı görmekten evlâdır. Sakallı görmek kesret hâlidir. Sakalsız vahdet hâlidir. Bir seferinde Yamalı Dede halvet çıkarırken Mehmed Sâdık Azîz almış eline aynayı ve tıraşı, aynada sakalını tırıyor. Mâlûm sakalları da uzundu Hazret’in. Ne demek istiyor Yamalı Baba’ya; kesreti iyi tara, eşyayı iyi yorumla. Her bir telinde vahdet sırrı var. Bu sebeple derviş cem makamına gelmeden sakal bırakamaz. O, cem alâmetidir.

*

Yamalı Baba irşâdını Uşak’ın merkezinde bulunan saâdethânesinde yapmıştır. Az ve öz derviş kabul etmiş, halkı başına toplamamıştır. Kendisinden sonra posta geçen Yakupzâde ve Cemâleddîn Kunat Hazretleri de aynı tavra sahip olup seçici davranmışlardır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Şabânî Halvetîliği, Hz. Pîr ve silsilesinden gelen mürşidlerin yetiştirmiş olduğu kâmil insanlarla, tasavvuf tarihinin en önemli erkânından biridir. Bu erkân içinde yetişen mürşid ve müridler, yaşadıkları dönemlerin en saygın kişileri olmuşlardır. Hiç şüphesiz Yamalızâde Hazretlerinin yetiştirdiği Yakupzâde Hâfız Mustafa Özyürek, Uşaklı Yûsuf Ziyâ (Güneş) Bey, Kütahyalı Elifzâde Nûrî Efendi gibi âlim ve ârifler de öyledir. Nitekim Sâdık Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın yakın arkadaşı ve çok güvendiği için de Kuvâ-yı Milliye’nin bölgedeki mâlî işlerinin başına getirdiği büyük âlim Yûsuf Ziyâ Bey’in şeyhidir. Bilindiği üzere Mustafa Kemal Paşa, Tekâyânın Seddi’yle ilgili kararı Uşak’ta almıştır. Bu ziyareti sırasında Atatürk’le birlikte olan Yûsuf Ziyâ Bey’in söz konusu kararda etkili olduğu, Uşak’taki Yamalı Dede müntesipleri tarafından rivâyet edilegelen bir husûstur. Zira, önceleri Mehmed Sâdık Azîz’in ve bilahire Yamalı Baba’nın kanaatine göre -Meclis-i Meşâyih’in ve tekke mensuplarının çoğunun hal ve tavırlarından da anlaşılacağı gibi- tekkelerden feyiz kaldırılmıştır. Dervişlerine tasavvufun tekke, takke ve merâsim işi

olmadığını ısrarla telkin eden Yamalızâde, “Şerîat hakîkatten doğmuştur, ilm-i ledün önde gider!” yahut “Sânii gör, günde yüz bin san’at gösterir/Kendini göstermek içindir o san’at-dan garaz” diyerek bilginin kaynağının Hak ve hakikat olduğuna işaret etmiş ve onları aşk-ı hakîkî ve irfân yoluyla Hakk’a davet etmiştir. Tekâyânın Seddi’nden sonra günlük kı-yafet olarak yol tacını ve merâsimlerde irşâd tâc-ı şerifini, hırkayı ve diğer irşâd cihazlarını çıkarıp modern kisveye bürünen ve bunu ulu’l-emr kabul ederek uygulayan ilk mürşid Yamalı Baba’dır. 1939 senesinde vuslat eden Yamalızâde Hazretleri, radyonun yavaş yavaş alınıp satıldığı ve yaygınlık kazandığı dönemlerde memleketi Uşak’ta radyo satın alan ve dinleyen ilk kişidir. Bu sebeple kendisine “Radyolu Şeyh” de denmiştir.

Nihayet başına gelen ve haksız yere yargılanıp da son duruşmada berat eden Kütahyalı Elifzâde Nûrî Efendi’ye adliye giderken söylediği muhteşem kelâm, onun tasavvuftaki tasarrufunun delilidir:

“Dünyada bin bir hâkimim mânâda ben bir hâkimim!”

Allah Kulun Zannı Üzeredir

Cemâleddîn Efendi’nin sohbetinde değindiği konulardan biri de “Cenâb-ı Hakk’ın kulun zannı üzere” olması idi. Bu meyanda onun sohbetlerinin birinde aldığım notlarda şun-ları kaydetmişim:

Dervişin zikir ve tefekkürü anında kalbine türlü türlü hatarat (havâtır) gelebilir. Bundan kurtulmak zordur. Derviş burada kalbine geleni defetmek istese de başaramaz. Onun yapacağı şey tevbeye sıkı sarılıp:

- Sen de O’sun; bu da sensin! diye yoluna devam etmektir.

Yamalı Dedenizin dervişlerinden biri gönlüne gelen havâtırdan kurtulamayıp nefsinden şikâyet edermiş. Yamalı Azîz dervişin düzelmesi için oradan buradan misaller getirdiyse de o muhterem nefsinin o halinden kurtulamamış. Nihayet bir sohbetinde:

“Evlâdım ben seni bu sıkıntıdan kurtaramam. Seni havâtırdan Erzurum’daki falanca Efendi kurtarabilir!” demiş. Dervişini Erzurum’a göndermiş. O zat Yamalı Baba’nın selâ-mını aldıktan ve dervişin meramını dinledikten sonra “Allah kulunun zannı üzere tecelli eder.” hadîsini yorumlayınca dervîş meseleyi anlamış. Yamalı Dede de aynı şeyi söylediği hâlde o ana kadar meseleyi anlamayan dervîş:

“Sultanım bunu siz de söylediniz fakat Erzurum’a gidip falanca Efendi’den duyunca anladım, sebebi nedir?” diye cevap verince, Yamalı Baba:

“Oğlum bu kadar yol gitmeyip zahmet çekmeseydin sen râbıtana gelen havâtır ve zan-lardan kurtulamayacaktın!” diye cevap vermiş.

Yamalızâde Uşak'ta çarşıda günlük kıyâfetiyle.

Şefâat vardır

Cemâleddîn Efendi yeri geldikçe bizler ibret alsın diye eskilerden bazı hatıralar nakle-derdi. Bu meyanda bir seferinde mürşid-i kâmillerin şefâat hakkı var mıdır yok mudur bahsine girip “Mürşid-i kâmilin şefâat hakkı vardır!” buyurdular ve devam ettiler. Hani ehl-i avâm tartışıp duruyor ya, peygamberin şefaât hakkı var mıdır yok mudur diye, ona binaen cevap verip “Kamillerin şefaât hakkı vardır!” deyip misâl vermişti. Ehlinin bildiği üzere çoğu post değişimlerinde özellikle önceki postnişînin ailesi ve mürşidin yakın çevresindeki kişiler yeni postnişîn olan zata karşı sudan bahanelerle isyan bayra-ğını kaldırılabirler. Öyle olmuş olacak ki, Yamalı Baba’dan sonra Yakup Baba, ailenin ve bilhassa validenin her türlü olumsuz davranış ve hakaretlerine rağmen Yamalı Baba’dan kalan iki emaneti yani İsmail Hakkı ve Mustafa Efendilere şefaât etmiş ve onları bu âlemden “rûh-ı vâsılîn” birer rü’yet ehli olarak göndermiştir. Hatta Cemâleddîn Azîz’in ifadesiyle “Mustafa Efendi’nin cenâze namazını Yakup Baba kıldırıp cemâate de ‘Nasıl bilirdiniz?’ diye sormadı bile. ‘Biz evlâdımızı biliriz, Fâtîha!’ deyip işi bitirdi. Hülâsa şefâat

vardır. Allah'ın ortakçısı mı var! Zât postu birine mi soracak! Ne yapar eder, şefâat eder ve şefâat ettiği kuluna vuslat ettirir, devrini tamamlar ve onu rûh-ı vâsılın kervanına ulaştırır. Böyle olunca, biz de insanız, biz de merhamet eder, şefâat hakkımızı kullanırız. Bizim de bu âlemde hak tanıyacaklarımız vardır. Şefâat edilecek kişiye biz de bir hak tanırız. Ola ki yaşıldır, vahdeti iyice anladı anlatamadı, olur, olabilir. Sebeb-i nimetim, sebeb-i devletim olan ulu sultanım Yakup Babanızdan bize de böyle iki emanet kaldı. Biz de gereğini yaptık.”

Yamalı Baba'nın Vuslatı

Yamalı Baba'nın kabri Uşak'ta eski Bozkırlı denen mezarlıkta iken nakl-i kubur yoluyla Şehitler Mezarlığı'na getirilmiştir. Yakupzâde Hazretlerinin kabri ile karşı karşıyadır.

Cemâleddîn Efendi bu nakli bir sohbetinde şöyle anlatmıştı:

“Eski mezarlıktan yol geçecekti. Belediye mezarlarını kaldırsın, dedi. Yazı elimize gelince biz hemen faaliyete geçtik. Orada Yamalı Dedenizin mezarı var, vâlide hanım var. Rûhî'nin babası Mustafa Efendi var, yine Rûhî'nin on üç yaşında bir kız kardeşi ölmüş, o var. Mezarlığa gittik, dördünün de mezarlarını açtık. Kemikleri leblebi gibi, nohut gibi ufalanmış. İyi bir kabir kazan eleman bulduk. Kemikleri itinayla, tertemiz çıkardık. Yamalı Dede'yi nasıl bulduk? (mübarek eliyle işaret ederek, sağ el kalbinin üzerinde) Vallahi böylece bulduk. Hüzünlendik. Ağlaya ağlaya kemiklerini yeni yerlerine koyduk. Yani dördünü bir kabir ettik (!) öylece hepsini bir araya getirdik. Sonra Yakup Babanızın kabrine geçtik. Zaten yakın birbirlerine. Kazan kişi de şaşıtı kaldı. Yamalı Dede'nin duruşu ile diğerlerinin duruşunun farkına vardı.

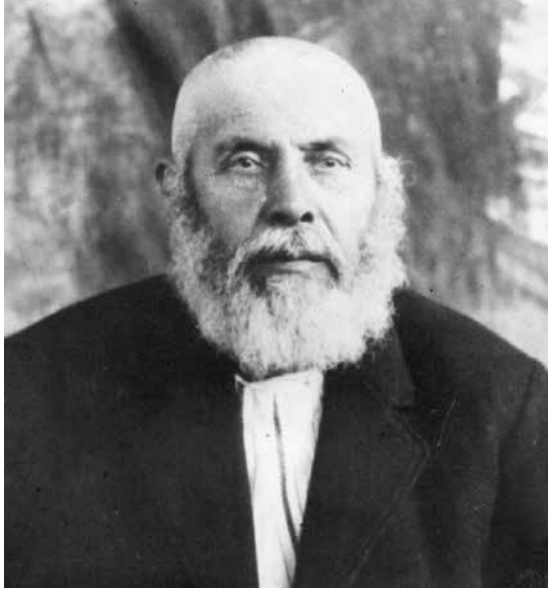
*

Yamalizâde Hazretleri 2.12.1939 tarihinde vuslat etmiştir. Şâhide kitâbesi kendinden sonraki postnişîn Yakupzâde Hazretleri tarafından yazılmış olup şöyledir:

Hazîne-i esrâr-ı Hudâ
Dürr-i ekber-i Hazret-i Mevlâ
İmamü'l-uşşâk ve'l-urefâ
Bende-i Şabân-ı Velî
eş-Şeyh Ali Rızâ

*

Cemâleddîn Kunat Hazretleri sohbetlerinde bazen Yamalı Baba'dan kıssalar naklederdi. O hatıraları torunu Rûhî Yamalıoğlu'ndan derlediğimiz bilgilerle birlikte ileride ayrıca bir kitap olarak neşredeceğimizi belirtelim.

Yamalızâde Hazretleri

Yakupzâde Hafız Mustafa Özyürek Hazretleri

Yamalı Baba'nın yerine 1939 senesinde Yakupzâde Hazretleri (d. 1887, ö. 30 Mart 1973) posta geçmiştir. Halvetî/Şabânî azîzlerinden Yakupzâde Hâfız Mustafa (Özyürek) Hazretleri Uşaklıdır. Annesi Alîme Hanım, babası Mehmed Efendi'dir. Azîz, her ikisini de küçük yaşlarında kaybetmiş, teyzesi tarafından büyütülmüştür. Teyzeoğlu ile birlikte hâfızlık tahsil eden Yakupzâde Hazretleri, on sekiz yaşında Rukiye Hanım (nam-ı diğer Rukiye Molla) ile evlenir. Bu evlilikten Ahmet, Mehmet, Nûrettin, Hatice (Kayahan), Ulviye (Aksekili), ve Alîme (Vidinlioğlu) adlı çocukları dünyaya gelir. İyi bir halıcı olan Rukiye Hanım'ın da desteğiyle Uşak'taki medrese tahsilinden sonra Birinci Dünya Harbi sırasında İstanbul'a Harbiye'ye kaydolar. Buradaki tahsilini ikmâlden sonra 1 Temmuz 1915 tarihinde Kafkas Cephesi'ne gönderilir. Üçüncü Ordu'da teğmen rütbesiyle görev yapar ve üç sene sonra Uşak'a geri döner. Memleketine döndükten sonra biraz ticâret yapar, Yeşil Câmii'de imâmet ile iştigâl eder.

Yakup Baba tesirli hutbeleri, dinleyenin gönül telini titreten va'zlarıyla tanınmış, sevilmiş ve saygı duyulmuş bir azîzdır. Onu yakînen tanıyanların ifadelerine göre halk üzerinde fevkalâde tesiri olan ileri görüşlü bir kişidir. Hutbelerinde "Allah'ı isteyen eteğimi tutuversin." diyecek kadar açık sözlü olmasına rağmen tasavvufî yönünü halktan gizlemeyi de bilmiştir. Şerîatini öne çıkarıp hakîkatini gizleyen bu Halvetî erkânlı melâmet meşrepli Azîz, 26 sene tarîk-i Nakşibendiyye'de çalıştıktan sonra tatmin olamayıp memleke-

tine dönmüş ve önceleri “câhil şeyh” diye suçladığı Yamalızâde Şeyh Ali Rıza Efendi’yle ilgili gördüğü bir mânâ üzerine “Efendim huzûrunuza bomboş bir teneke olarak geldim, ne doldurursanız kabûlümdür!” diyerek ona teslim olmuştur.

Yakupzâde, seyr ü sülûkunu 52 gün gibi çok kısa bir zaman içinde ikmâl ederek şeyhinin 2.12 1939 tarihinde vefatının akabinde Şabâniyye postuna oturmuştur. Sülûkunun ilk günlerinde Uşak Ulu Câmîi’nde yaşadığı manevî uruç fevkalâde önemlidir. Yamalı Dede’ye intisabının ilk günlerinde, mutmain olmadığını düşündüğü senelere duyduğu üzüntüyle gönlü yağmur yağmadan önceki hava gibi sıkıntılı olduğu bir zamanda, kendine hitaben “Gel, ben senin nasıl avunacağını bilirim!” diyerek Ulu Camii’nin yukarı katına çıkar. Tevhid okumaya başlar, bir müddet sonra top atılır gibi bir ses duyar, kulak açılır, kubbe açılır, gökler açılır... Seyran başlar...

Seyr-i ilallah (Allah’a doğru seyr);
seyr-i fillah (Allah’ta seyr);
seyr-i ma’allah (Allah ile seyr);
seyr-i anillah (Allah’tan seyr)...

Bu seyr makamlarının tamamı bihakkın yaşanır. Farka geldiğinde tevhid sırrını anlamış ve koştura koştura Yamalı Dede’nin huzuruna gitmiştir Yakupzâde Hazretleri. Bu hâl ile o, tamamen tevhide yönelir. Yamalı Baba’dan aldığı mâye-i Muhammediyye zevkiyle kayıp senelerini tez zamanda telafi eder ve irşâd sırrına vâsıl olur.

Yakupzâde Şeyh Mustafa Özyürek Hazretleri

*

Kendinden önceki pîran gibi aşka ve irfana dayalı sülûk tarzıyla sohbetlerinde ısrarla vahdet bilincini vurgulayan Yakupzâde Hazretlerine göre “Sülûk, gönülden önce dil, kulak, göz, el ve ayak terbiyesidir.” Dil Hakk’ı söyleyecek, kulak Hakk’ı duyacak, göz Hakk’ı görecek! Duyular ve duygular terbiye edilmeden Gönül Çalab’ın tahtı olmaz! Bu terbiye birkaç günde gerçekleştirilecek bir şey olmadığı gibi, ne sadece bedenî, ne de rûhî bir eğitimidir. Kırk sene hizmetin sırrı, topyekûn bir gönül terbiyesiyle ilgilidir. Yûnus’un dergâha kırk yıl hizmet etmesi, gönül (insan) terbiyesinin ne kadar zor ve hassas olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu hizmet sırasında dervîşin içten içe idrâk etmesi gereken nüktelerden birisi de, “halka hizmetin Hakk’a hizmet ve ibâdet olduğu” bilincine ulaşmakla ilgilidir. Bu bilince bazıları kırk günde bazıları da kırk senede ulaşır. Kırk günde gelene “Nerede kaldın?”, kırk senede gelene “Ne kadar erken geldin!” demişlerdir. Hâsıl-ı kelâm, vücûd-ı vâhidi anlamak, cemâl ve celâli birmek, sonra dönüp vücûd içinde kendi aslını seyretmek, kolay değildir. Kırk gün veya kırk sene tâbirlerinde kâbiliyet nüktesi gizlidir!

Yukarıda dediğimiz gibi Yakupzâde Azîz, büyük bir âlim ve nâttıktır. Fakat eline kalem alıp ilmini kitaba dökmemiş, ömrünü insan yetiştirmeye hasretmiş ve insan-ı kâmiller yetiştirmiştir. Bu sebeple bizzat kaleme aldığı:

“Ey gözüm nûru ne bilsin gizlidir esrârımız

Câhil ü nâdân ne bilsin anlamaz ahvâlimiz”

matlayla başlayan tek nutkundan başka edebî değeri haiz bir şey bırakmamıştır. Aslı şahsî kütüphanemizde bulunan defterinde bir nutku, halktan Rif’at isminde bir zata yazdığı cevâbî manzûmesi, şeyhi Yamalı Baba’nın ve Kütahyalı Şeyh Sâlih Efendi’nin şâhîde taşlarına hâkkettirdiği manzûm kitâbeleri bulunmaktadır.

Azîz Hazretlerinin menâkıbı maalesef derlenmemiştir.

Müntesipleri tarafından dilden dile aktarılan cümlelerinden birisi “Türkiye’de ve dünyada bütün sınırlar bir gün kalkar!” sözüdür.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Yakupzâde Hazretlerinin insanın kalbine ok gibi tesir eden bir sohbeti var idi. Yanına gelen müftü, müderris yahut ulemeden her kim olursa olsun edeben susar, meydanı Azîz’e bırakmak durumunda kalırdı. Yamalı Dede’ye dervîş olan devrin büyük âlimlerinden Fatih medreselerinden mezun Yûsuf Ziyâ Güneş Hazretleri, bilahire Yakupzâde’ye gelerek tekmil-i sülûk etmiş ve ondan hilâfet almış velâyet erbabındandır. Bu zat Cuma hutbesi verirken dahi Azîz içeri girse, hutbeyi keser, tâzim ettikten sonra “destûr” der söze öyle devam ederdi. Bulunduğu mecliste otururken içeri girse ayağa kalkar, hürmet ederdi. Azîz Hazretleri:

“Oğlum bunu yapma, rica ederim.” derse de:

“Azîz efendim, istirham ederim, işte bunu benden istemeyiniz.” der, saygıda kusur etmezdi.

Yûsuf Ziyâ Hazretleri ciltler dolusu kitap yazabilecek kabiliyette olduğu halde, Azîz Hazretlerinin huzurunda bir saatlik sohbetle binlerce müşkilinin çözüldüğünü belirtmiştir.

Yûsuf Ziyâ Bey aynı zamanda, Yamalı Dede’nin tâc-ı şerif ve asa gibi emanetlerini yaşadığı bir hal üzere Yakupzâde Hazretlerine getiren kişidir. Bu mevzunun da uzun bir hikâyesi vardır. Bunları ileriki zamanlarda konuyla ilgili yazdığımız hatıralarda Cenâb-ı Hak müsâade ederse uzun uzun anlatacağız

Erkân-ı Şabâniyye’de Yamalı Dede ile başlayan çağdaş kıyâfet tercihi, Yakupzâde Hazretleri ile devam etmiş olduğu için, gerek Yamalı Baba gerek Yakupzâde ve gerek onun takipçileri dönemlerinin modern (daha doğrusu halkın giydiği gündelik) kıyâfetleriyle dikkat çekmişlerdir. “Bunun mânâsı nedir?” diye sorulacak olursa, bunun cevabı “tâc ve hırka, kemer ve asâ” mânâyâ çekilmiş demektir. Halvetî azîzlerinin bir de üzerlerinde “siyâh” alâmetleri vardır ki o da ehline mâlûm olup mânâyâ çekilmiştir. Bu saydığımız ve tabii ki sayamadığımız kavramların hepsi manevî birer alâmettir. Şimdiki zamanlarda falan tekkeye gidip de kafaya bir arake, eğnine bir haydariye geçirmekle derviş olunmayacağının imzasını “Yamalı Baba” posta gelir gelmez atmıştır. Gerisi görüntüden ibarettir vesselâm.

Mâlûm olduğu üzere Tekâyânın Seddi’nden önce Halvetiyye tarîkatine mensup dervîş ve mürşidlerin iki temel kıyâfeti vardır: Hırka ve tâc. Pabuç, asâ ve diğer cihâzlar bu iki unsurun tamamlayıcısıdır. Bütün cihâzların kullanımında da iki yön vardır. Bunlar ilk elde ihtiyaç olduğu için kullanılır fakat kıyâfetler zamanla merâtib-i tevhit ile ilgili remzî anlamlar kazanmıştır. Halvetiyye ve devamı olan Şabâniyye her husûsta olduğu gibi kıyâfet konusunda da “orta yol” izleyen bir erkândır. Bu erkânın yolcuları, tarihi boyunca halkın dikkatini çekecek hiçbir aşırılık göstermemiştir. Bu husûs giydikleri kıyâfet için de geçerlidir. Bu noktada sadece ehlinin bileceği küçük bir ayrıntı vardır ki, o da şudur: Erkâna mensup mürşid-i kâmillerin belirleyici özelliklerinden birisi olarak üzerlerinde elbise (önceleri hırka, yakın dönemlerde ceket, palto vs.) veya eşya nev’inden “siyah” renkli bir şey taşımalarıdır. Cemâleddîn Kunat Hazretleri bir gün üzerinde siyah göremeyen dervîşlerinden birisinin merakını giderirken, cebinden siyâh renkli bir kalem çıkarmış, nükteyle “Oğlum işte siyâhımız!” demiştir.

Zaten meclisin çıkardığı kanunlara takdîr-i ilâhî bilinciyle bakan Şabânîler, özellikle Kıyâfet Kanunu’yla (1934) birlikte tâc ve hırka gibi çok da zarûrî olmayan giyim tarzından hiç tereddütsüz vazgeçmişlerdir. Yamalı Azîz’in Şapka Kanunu çıktığında serpuşunu çıkarıp şapkayı takması meşhurdur. Vahdette iyice tutunan bu zevat, atan el ile tutan elin bir olduğunu gönülden hazmetmişlerdir. Şu cümle de Yakup Baba’ya aittir:

“Tekkeler kapandı, bizim tekkemiz genişledi. Tarikatlerin vıcığı çıkmıştı. Bir el çıktı, kapanmasına vesile oldu. Kim kapattı; Allah! Vesselâm!”

*

Tayy-i Mekâna Ve Tayy-i Zamana Muktedir Bir Şeyh

Yakup Baba tayy-i mekana ve tayy-i zamana muktedir bir şeyh idi. Fakat mizacen kendini örter, bundan da zevk alırdı. Tafsilata girmeden iki anekdot nakledeceğim:

Dervişlerinden ve kendinden sonra postuna oturacak olan Cemâleddîn Kunat Hazretleriyle birlikte saâdethâneye doğru giderken yolun üzerindeki kahveciyi göstererek:

“Oğlum şuradan kahve almıştım gidip aliver.” dedikten sonra Cemaleddin Efendi, daha birkaç dakika geçmeden Azîz’i gözden kaybettiğini, yetişeyim diye arkasından koştuğu halde yetişemediğini ve saâdethânede postun üzerinde otururken gördüğünü ifade etmiştir. Cemâleddîn Efendi Azîz’in yaptığı bu oyunu anlayınca tebessüm etmiş, Yakup Baba da nükteli bir ifadeyle:

“Yetişirsin oğlum yetişirsin!” diye cevap vermiştir.

*

İkinci bir olay da Yakup Baba’nın oğlunun başından geçmiştir. Zât-ı âlilerinin Nurettin ismindeki oğlu kurmay albay idi. Babasının ilminden nasiplenemeyen, biraz da inkâr ve isyânda musır olan Albay, 23 Haziran 1941 tarihinde Refah şilebinde görevliken meydana gelen deniz kazasında kurtulmasına imkan yokken himmet-i pirân ile kurtarılmış, bunu alenen gördüğü halde babası Yakupzâde’ye karşı inanmamakta yine ısrar edince Azîz Hazretleri oğlunun denizde kurtulmasına vesile olan şeyleri kasdederek:

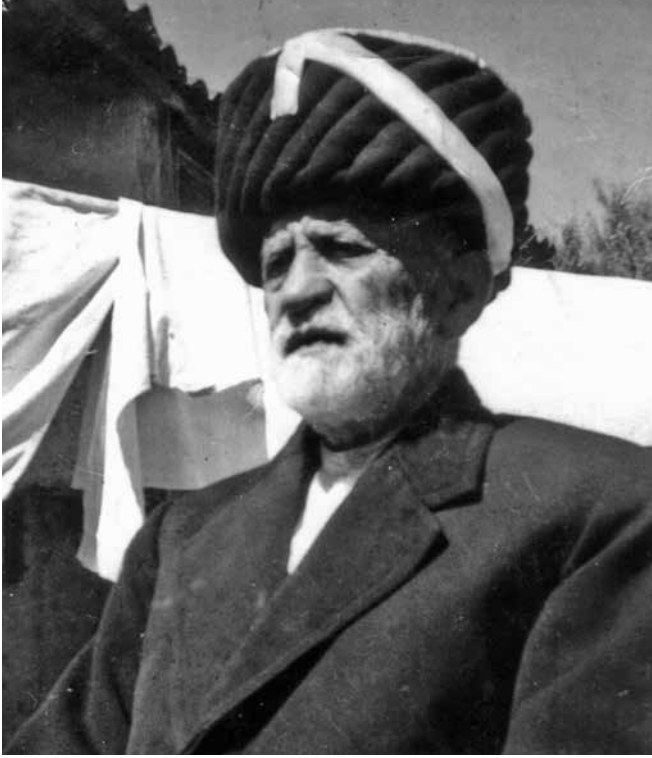
“O tahta parçasının üzerine üç battaniye ile üç limonu kim koydu o zaman?” deyince, Nurettin Paşa gayr-ı ihtiyârî “Saddak Baba” demiş.

*

Azîz Hazretleri mekan üzerinde de tasarrufa kâdir idi. Kütahya ziyaretlerinin sonuncusunda bir ihvanına ısrarla gelme dediği halde gelmekte ısrar etmiş, yolun başında cehlallı bir yolculuğa çıkılmıştır. Daha sohbet sırasında kazadan beladan bahseden Azîz’in sohbetini bir kısım ihvan anlayamamışlar, ısrarla gelmek istemişlerdir. Gediz yakınlarına gelindiğinde lastiği patladığı için şarampole savrulan arabadan güç bela çıkarılan Azîz, başka bir arabayla Uşak’a götürülmüş, velhasıl zorlu bir yolculuk yapılmıştır. Yolda arabanın olduğu yerde “Mesafe ne kadar, gündüz gözüne bir bakın bakalım.” diye emretmiş, gece karanlıkta güç bela çıkardıkları arabayı kenara çekmişler, ertesi gün gelip baktıklarında yolda şarampolün falan olmadığını görmüşlerdir.

*

Yakupzade zat postu idi. Başka tariklerden yetişip de sıfatlar tevhidinde takılıp kalan bazı kişilerin de irşadına vesile olmuştur. Bu husus Yahya-yı Şirvani Hazretlerinde de, tarîkin kurucu piri olan Şaban-ı Veli ve Karabaş-ı Veli gibi azîzlerde de görülmüştür. Yakup Baba da Eskişehirli Nakşî Şeyhi Abdullah Efendi'yi sıfattan zata getirip irşada yetki vermiştir.

Yakupzâde Şeyh Mustafa Efendi

Halil Dede

Cemâleddîn Kunat Hazretleri Yakupzâde'nin dervişlerinden Halil Dede hakkında şu bilgileri vermiştir:

Yakup Babanızın, Halil Dede derler, yaşlı bir dervişi vardı. İleri yaşlarında ders aldı. Sohbetten sonra saâdethâneden kalkıp birlikte câmiye gittik. Namaz vaktine kadar oturduk. Azîz sustu, şöyle derin bir murakabeye daldı. Sonra Halil Dede'ye döndü:

"Nasıl dünya kokuyorsun bir duysan!"

Halil Dede'nin gözleri nemlendi, üzüldü ve perîşan oldu tabii.

Oğlum, bazen bu sözler de nefse vurulmuş bir darbedir. Başka türlü nasıl adam olacak ki nefs...

Neyse sonraları Halil Dede epey mücâdele etti nefsiyle, baktı gördü olmuyor, Azîz'den halvet talep etti.

Bilenlerin mâlumudur, derviş yolda gecikince halvet talep edebilir. Mürşid uygun bulursa kabul eder, mizacına göre halvet gününü takdir eder, ne yiyeceğini içeceğini belirler, ona göre dervişi halvete koyar. Üç gün, beş gün, on beş gün gibi tek rakamlı günlerdir bunlar. Kırk gün olursa erbain olur. Erbain daha ziyade halifeler içindir. Halifeler ise erbaine insanlığın bir meselesini halledelim diye Cenab-ı Hakk'a nazlarını geçirmek için girerler. Kendi nefsî arzuları için girmezler. Osmanlı'nın büyümesi de dağılması da bu mevzularla doğrudan alâkalıdır.

Sadede gelelim...

Halvete girmenin şartları hacca gitmenin şartları gibidir. Halvetçi derviş halvetten önce bir tevhid hatmi indirir, tekbirle halvete konulur. Sağ koluna mürşid, sol koluna sabi bir çocuk veya rüyete gelmiş bir dervişi girer. Mürşid hücrenin önünde sair dervişânın da hatimlerini toplar ve duasını yapar.

Saâdethânede birkaç halvethane vardı, gün geldi Halil Dede halvet hücreğine konuldu. En son kardeşim (Talat) girdi halvete, sonra da halvetten rihlet ettik. Şimdi devir o devir değil artık.

Halil Dede bir gün, üç gün, beş gün, mücadele ederken yedinci gün bir tecelliyat olmuş, huzurda arz edecek, Yakupzâde Azîz:

- Anlat oğlum, diyor. Halil Dede:

Efendim perde açıldı, iki kaşımın arasından âlemde ne kadar hayvanat varsa, sürüngenler, uçanlar, kaçanlar, sırtlan, sıpa, arslan, kaplan, inek, dana hepsi sıraya girdi tek tek vücudumdan dışarı çıktı gitti, deyince Azîz Hazretleri:

- Ya oğlum Halil, sen ne kadar çokmuştun, şunu bire düşürelim, diye cevap vermiş. Hasılı bu Halil Dede kırk gün sonra irşad sırrına ermiştir. Tevhîd yolunda kâide şudur ki, nefs-i emmâre denilen hayvanat tevhîd tokmağını yedikçe vücûd iklimini terk eder.

*

Kiraz Aşısı

Yine bir sohbetinde Cemâleddîn Efendi Yakupzâde'den şöyle bir hatıra nakletti:

Azîzimin bağ komşusunda güzel bir kiraz ağacı vardı. Azîz o bağ komşusundan bir aşî gözü istedi. Adam 'vereyim' diye söz verdi. Nitekim söz verdiği gibi aşî gözünü getirdi de.

Azîzim komşunun getirdiği o gözden bir aş yaptırdı. Birkaç sene sonra bu aşından meyve hasıl oldu. Fakat kiraz istenilen ağaçtan değil, diğer yerli kirazlardan çıktı. Adam istenilen ağaçtan değil, bilerek başka bir ağaçtan göz vermiş. Yakupzâde Azîz bunu görünce çok celâllendi. Hatta yapılan bu hileyi bir cuma günü Yeşil Camii'nde hutbede dile getirdi.

“Böyle hayırlı işlerde sahibinden izin almaya gerek yok, eğer mesuliyeti varsa, bunun mesuliyeti bana ait.” buyurdu.

*

Deli Tahsin

Yakup Baba'nın bir Tahsin Çakmak'ı vardı. Nâm-ı diğer “Deli Tahsin”, 20 Ekim 2011 tarihinde Uşak'ta sırlandı gitti. Onunla ilgili fakirin de pek çok hatırası vardır. Tahsin Ağabey hemen hergün kardeşimin Ulu Camii bitişiğindeki eczânesine gelirdi. Söyledikleri yarım yamalak anlaşılır bir meczup! Cemâleddîn Azîz'in ifadesiyle o, “deliliği ile veliliği aynı vücuda rastlamış meczûb-ı ilâhîden bir zat” idi. Cemâlî galip idi ricâldendi. Zabıta kıyafetiyle kendisini örtmüştü. Hafâda işini işler kimsenin haberi bile olmazdı. Kamufleajı sağlamdı.

*

İlla dost, illa ağa! En çok kullandığı sözlerdi. Onun ağası, kâinatın sahibi idi. Başka ağa tanımazdı. Her şeyi bire indirmiş, biri gönlüne sindirmişti. Zabıta kıyafeti içinde hür bir general gibiydi. Ağa'dan başkasına eyvallahı yoktu.

Ağa kızar, Ağa döver der, ellerini havaya kaldırır, “teslimim!” der ve teslim bayrağını çekerdi. Ağa'yla alır, Ağa'yla verir, Ağa'yla yatar, Ağa'yla kalkardı. Varsa yoksa Ağa idi. Onun:

“İllâ Ağa!” sözlerinin bir tevhîd ifadesi olduğunu hangi müftü anlayabilirdi ki?

*

Selbesoğlu Cemâleddîn Efendi'nin anlattığına göre 1970'li yıllarda bir gün kendileri, üstadı Yakupzâde ile birlikte Rûhî Yamalıoğlu'nun kullandığı araç ile saadethâneye giderlerken Tahsin karşılarına çıkar. Bu esnada Yakupzâde Azîz arabanın içinde:

- Şimdi Tahsin gelecek ve babanız Selbesoğlu'na verdiğimiz rütbeyi tasdik edecek, der.

Tahsin Ağabey 1966 senesinde vuslat eden Selbesoğlu Ahmet Çavuş için üç kere:

- Ahmet Çavuş şeyhtir!

- Ahmet Çavuş şeyhtir!

- Ahmet Çavuş velîdir!

dedikten sonra işaret parmağını Yakupzâde Azîz'in burnuna değecek kadar yaklaştırarak:

- Ama onu da yetiştiren kişi de Yakupzâdedir hâ! der ve yanlarından ayrılır.

Deli Tahsin, Ahmet Çavuş'un makamını vefatından seneler sonra teyid etmiştir. Nitekim Yakupzâde Hazretleri Selbesoğlu Ahmet Çavuş için:

- Bir Ebabekir yetiştirdim, felek onu da elimden aldı, Kütahya'ya halife tayin edecektim, buyurmuştur.

Böyle hallerinden ötürü Yakup Baba Hazretleri Tahsin için:

- Delinin envayı çoktur. Tahsin gördüğünü söyler! demiştir.

*

Tahsin Ağabey ölümü öldürmüş, ölmeden ölmüşlerdendi. Ne zaman öleceğini, nasıl öleceğini bilenlerden idi. Zamanı gelmiş olacak ki takvimler 20 Ekim 2011 tarihini gösterirken evdekilere, hiç de alışıkları olmadıkları bir üslupla kendisine bakan yeğenine:

"Ölüm benim ayağımın altındadır, ne zaman istersem o zaman giderim!" demiş. Evden tam çıkarken de:

"Ben gidiyorum gali hadi Allah'a ısmarladık!" diye yoluna devam etmiş.

Tahsin Ağabey aslında idi ve varlık elbisesinden soyunup aslına gitti. Mübareğin cesedi bu tarihten altı gün sonra 26 Ekim günü Fatih Mahallesi'ndeki boş bir arazide bulundu. Bilahare Uşak Devlet Hastanesi'ne kaldırılıp gerekli incelemelerden sonra cenazesi 27 Ekim 2011 Perşembe günü Uşak Kurşunlu Câmii'nden kaldırıldı. Cenazesi çok sevdiği, büyük Hak âşığı ve Çanakkale gazisi Selbesoğlu Ahmet Çavuş'un Elmalidere Mezarlığı'ndaki kabrinin yanına defnedildi.

Meczûbînden Tahsin Çakmak

*

Yakupzâde'nin Yamalı Baba'nın Kabrine Ziyareti

Yakupzâde Hazretleri bir seferinde birkaç ihvân ile Yamalızâde Ali Rıza Efendi Hazretlerinin kabrini ziyarete gider. Erenler bu kabir ziyareti sırasında tabiatıyla usul uygularlar. Kabr-i şerife dokuz adım kala "Hû" niyâziyla üçer adım üçer adım yaklaşıp nihayet üç adım kala kabr-i şerifin ayak ucuna doğru niyâz halinde dururlar. Ehlullah'ın kabri böyle ziyaret edilir. Bu sırada vaktin Uşak Müftüsü ve yanındaki din görevlileri, kaba bir şekilde:

"Bunlar ne yapıyorlar böyle be!" diye alaylı bir şekilde ve Yakup Baba'nın da duyacağı bir sesle laf atarlar. Müftü esasen Yakupzâde Hazretlerinin ilminin de farkında olmakla birlikte ilm-i ledün dersinden bî-haber olduğu için böyle bir gaflette bulunmuştur. Fakat olan olmuş, Yakup Baba'nın gönlü incinmiştir. Hemen hatırlatalım ki erenler manen keşfettikleri hatayı affederler fakat gözleriyle gördüklerini affetmezler. Bu sebeple avam, hemen her gördüğünü Hızır bilmelidir. Yoksa gönülden düşenin parçası bulunmaz...

Tahsin Ağabey bu hadiseden sonra:

- Müftü Efendiyi bir döveceğim bir döveceğim! diye söylenmeye başlamış, neticede müftü dahil hepsi bir sebeple sürgün yemiştir. Yakupzâde Azîz'in söylediğine göre bu müftünün akıbeti de ne yazık ki çok kötü olmuştur.

*

Yakup Baba'nın Selbesoğlu Cemâleddîn Efendi'nin naklettiği ibretlik bir menâkıbı da şöyledir:

Bir gün saadethaneye vardım. Yakupzâde Azîz ayağını incitmiş, mahallede bir sınıkcı kadının var idi, bayağı da ihtiyarlamıştı, onu bulup getirmişler. Kadıncağız Azîzim ayağını dizine almış evirip çevirip duruyor. Azîzim de derinden derinden:

"Aaah Allah, Aaah Allah!" diye inliyor, bir taraftan da:

"Ayağa verdim ayağıma verdiler; ayağa verdim ayağıma verdiler!" diye söyleniyordu.

Öyle demesinin sebebi lâıyk olmadıkları halde vahdet sırlarını birkaç kişiye kaçırmış olduğundandı. Maalesef hakikat sofrasında bazen kaçak olabiliyor. Ben de biliyordum ki Azîzim layık olmadıkları halde birkaç kişiye sırrı vermişti. Bu ayağını incitme hadisesi onun posası idi. Ayağıma verdiler derken ona işaret ediyordu. İnsan tasarruf sahibi bir kâmil de olsa, Allah Allahlığını kimseye vermez. Emaneti ehline vermek icap eder.

*

Yakup Baba'nın Selbesoğlu Cemâleddîn Azîz'den dinlediğimiz başka bir menâkıbı da şöyledir:

Azîzimin beş dönüm bağı vardı; üç beş kuzu alır, yazın bağa göçerdi. Göçkün olduğu zaman da merkeple camiye gelip giderdi. İkinci namazını kıldırılmış, eşeğine binmiş, Paşa Caddesi'nden yukarı doğru çıkıp bağa doğru yönelmiş. Bu arada, Azîzim seksen kilodan fazla, boylu poslu bir insan güzeliydi. Eşek de altından çıkıp gidecek kadar küçük bir şey... Azîzimin Helvacı Mehmet isminde bir ahibî vardı, zaman zaman dükkanına gider ellişer gram tahin helvası yerdik. Onun dükkanının önünden geçerken Azîzimi eşeğin üstünde görünce Mehmet Efendi şakayla karışık karşıdan laf atmış:

- Hocam hutbede hayvan haklarından bahsediyorsun, kendin seksen kiloluk vücûdunla küçücük eşeğe biniyorsun. Bu ne iş?

Yakupzâde Azîz'in cevabı ise Mehmet Efendi'nin sözünden daha manidâr:

- Bu eşek zamanında bize çok bindi, şimdi sıra bizde Mehmet!

*

Sigara ve Lokum

Yine Cemâleddîn Azîz anlatmıştı:

Yakupzâde Azîz'le bir düğüne gittik, sigara ve lokum tuttular, bir sigara ile lokum aldı. Bendeniz bunda bir hikmet var bakalım ne ola, diye izliyorum. Biri geldi sigarasını yaktı. Bir lokumdan ısıyor, bir sigaradan çekiyordu. Uzaktan Azîzimi tanıyan bir tabip vardı, o geliyordu. O tabip:

"Bu ne hâl hocam?" diye sordu. Tabibe:

"Acıyı tatlıyla birleştiriyoruz!" diye cevap verdi.

Yakupzâde Azîz arada bir keyif sigarası içerdi fakat tiryaki değildi.

*

Cumhuriyet Bayramı

Yakup Baba bir seferinde Cemâleddîn Efendi'ye:

"Cumhuriyet Bayramı'na gidelim oğlum!" buyurmuş.

Gidip izlemişler, dönüp saadethâneye gelmişler. Bir kağıt kalem çıkarmış, yaz oğlum, buyurmuş. Cemâleddîn Azîz "Hulûsî" mahlaslı şu nefesi defterine Yakup Baba'nın ağzından o gün yazmış:

Elvân giyip ziynetlenir
Söyle dedi Rahmân bana
Gül yüzüne tutmuş nikâb
Gördüm dedi irfân bana

Var gör erenler arşısın
Atlas giyip şal kuşanır
Gönlüm evi pazarını
Göster dedi seyrân bana

Bir bir teferrüc eyledim
Alâ vü ednâ görmedim
Devr eyleyip kerrât ile
Hep gördüğüm Rahmân bana

Üçler bize beşler dedi
Gördük yediler meclisin
Nûrdan kadeh sundu elim
Kırklar ile devrân bana

Hak'dır Hulûsî'nin sözü
Fehmeyleyip kılsan nazar
Hak birliğin halkdan görüp
Mestânesi seyrân bana

Ehlullahın Mizâçları

Cemâleddîn Azîz'in söylediğine göre Şabâniyye'nin adı geçen son üç postnişinden Mehmed Sâdık Azîz halli ve kerâmeti zâhir, Yamalızâde hâlini ve kerâmetini biraz daha gizleyen; Yakupzâde Azîz ise iyice gizleyen bir mizaca sahip imiş.

*

Yakupzâde'de Şiir ve Mûsikî

Yakupzâde Hazretleri hem şiir hem de musiki vadisinde yetenekli olduğu halde önceki azîzler gibi bu konularla doğrudan ilgilenmemiştir. Meclislerinde kendileriyle meşkeden, bilhassa zakirbaşlıları Cemâleddîn Kunat ve Uşak Kurşunlu Câmiî Müezzini Hâfız Abdullâh Tez (ö. 2010 Uşak) vasıtasıyla, meşkettiği bazı besteli ilahiler günümüze intikal etmiştir. El yazısıyla bıraktığı tek ilâhî defteri elimizde olup içinde kendilerine ait iki nutk-ı şerifleri, Sâlih ve Yamalı Babaların şâhîde kitabeleri ve zikir meclislerinde okuduğu ilâhîler kayıtlıdır. Kendilerinin nutk-ı şerifleri şöyledir:

Ey gözüm nûru ne bilsin gizlidir esrârımız
Câhil ü nâdân ne bilsin anlamaz ahvâlimiz

Kuş dilidir dilimiz her Süleymân anlamaz
Rumûzât u işâretle söyleriz akvâlimiz

Halvetîyiz durmayız biz süreriz erkânımız
Hak yoludur yolumuz hem Şabân Velî Sultânımız

Kimse görmez döneriz biz devreder devrânımız
Kimse duymaz aşk ile arşa çıkar efgânımız

Kördür ol münkir olanın kalb gözü görmez bizi
Cân kulağı sağır olan duymadı feryâdımız

On sekiz bin âlemi gezdik dolaşdık aşk ile
Göremez amâ olanlar bu bizim seyrânımız

Görmeyiz biz mâsivâyı pek severiz vechullâhı
Her zerreden görmek oldu hâlis muhlis efkârımız

İşitmeyiz efsâneiyi istemeyiz kâşâneiyi
Ayrılmayız yolumuzdan sağlamdır imânımız

Ayrılmayız şerîatden Hakk'a giden tarîkatden
Haberdârız hakîkatden nâdân bilmez ahvâlîmiz

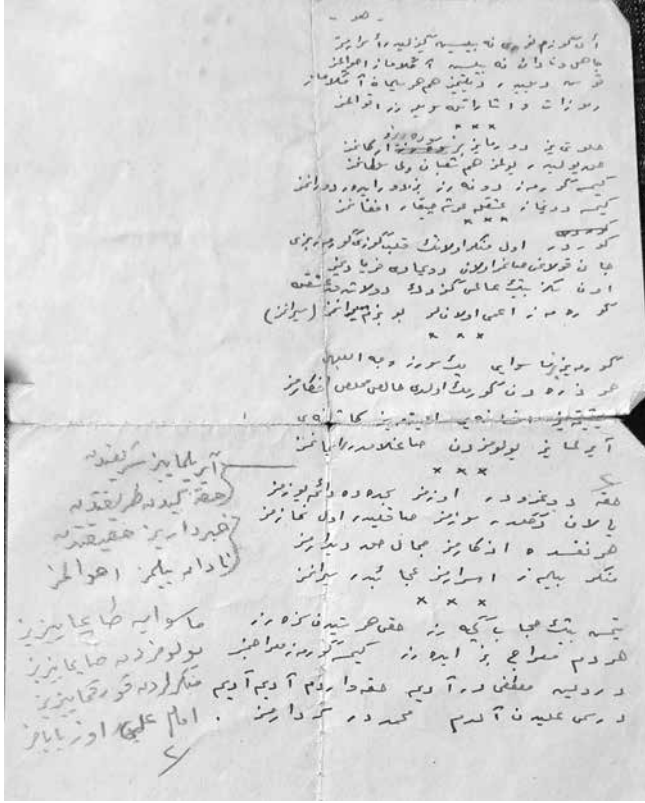
Mâsivâyâ tapmayız biz yolumuzdan sapmayız biz
Münkirlerden korkmayız biz İmâm Ali öz babamız

Hakka doğrudur özümüz secdede dâim yüzümüz
Yalan değildir sözümüz saklıdır ol namâzımız

Her nefesde ezkârımız Cemâl-i Hak didârımız
Münkir bilmez esrârımız acâibdir seyrânımız

Yetmiş bin hicâb geçeriz Hakk'ı her şeyden sezeriz
Her dem Mi'râc biz ederiz kimse görmez Mi'râcımız

Dervîş Mustafâ'dır adım Hakk'a vardım adım adım
Dersimi Ali'den aldım Muhammed'dir serdârımız

Yakupzâde Azîz'in kendi el yazısı ile nutku. (MT Arşivi).

Yakupzâde Azîz'in hatıraları bir bütün olarak toplanmamıştır. Onun yetiştirdiği pek çok zat bugün vefat etmiştir veya yaşlılık dönemini yaşamaktadır. Yakupzâde Azîz sohbetlerinde tasavvufî tecrübelerini savaş hatıralarıyla kaynaştırıp ayrı bir çeşni vermiştir fakat derlenmediği için bunların çoğu unutulup gitmiştir. Özellikle Uşak'taki ihvanından derlenecek hatıralar fevkalade kıymeti haizdir. Bildiğimiz şu ki onun yerine posta geçen zat silsiledeki pek çok meşayih gibi o mahfi yaşamıştır. 15 Mart 2013 tarihinde göçen Cemâleddîn Kunat zat postu olarak kırk sene irşad görevinde bulunmuş ve sessiz sedasız bu âlemde göçmüştür. Yakup Baba'nın yetiştirdiği velâyet erbabı kişilerden bazıları el'an hayattadır fakat Halvetiyye/Şabâniyye tarîkinde zat postu taktır. Yahya-yı Şirvanî Hazretlerinin menâkıpnamedeki beyanı da açıktır.

*

Vefatından bir müddet önce Rûhi Yamalıoğlu tarafından İzmir Devlet Hastanesi'ne götürülen Yakup Baba, akciğer kanseri ilerlediği için tedaviyi kabul etmemiş ve geri dönmüştür. O gece başında bulunan Cemâleddîn Kunat Hazretlerinin anlatımıyla vefatı şöyle olmuştur:

“Daha önce saat on iki sularında yanımda Hâfız Abdullah vardı. Hafız’a söylüyormuş gibi yaparak, etrafımızdakileri boşaltmak gayesiyle Azîz biraz dinlensin, herkes evine gitsin, sabah tekrar gelelim diyerek dağıttım. Biliyorum ki dost bugün yolcudur. Hafız Abdullah’ı aldım, herkesi çıkardım, şöyle bir dolandık, tekrar saâdethâneye geldik. Gece 02.30 sularında zemzem getirdim, kaşıkla ağzına dokundum, gözlerini açtı. Zaman geldi. ‘Oğlum bir abdest tazelet.’ dedi. Bakın, o şartlarda bile şeriat diyor. Abdestini tazeledi, iki ellerini benden tarafa yöneltip, sakallarını dizlerime sürerek ‘Dervişlerimden memnunum, dervişlerimin hepsinden memnunum.’ dedi ve ‘Hûuuuuu’ diyerek nefesini teslim etti. Cuma gecesi, saat 03.36 idi. Hafız Abdullah kalkıp ‘Allahu Ekber’ diyerek, dönmeye başladı. Ve devam etti:

- Devir teslim efendim, devir teslim efendim!

- O benim şahidimdir.

Biz hücceten gelenlerdeniz. İlk bey’atlım Hâfız’dır. Ona, kimseye söyleme dedim.”

*

Cemâleddîn Efendi’nin posta gelişiyile ilgili naklettiği bir hatıra da şöyledir:

“Oğlum Kütahyalı Şeyh Sâlih Efendi’nin mesleği berberlik imiş. Her ne ise ve kimse, illâ medreseli olacak değil ya! Bir mürşid tâyin oldu mu ne olursa olsun, git ona beyat et. Bir berberden de postnişîn olur, bir hallaçtan da! Sümerbank’ta çalışan Hasan var idi. Yakup Babanızın berberliğini yapardı. Bir gün traş etmeye gelmiş, ben de içerde Azîzimin yatağını kabartayım diye gitmiş pamuk atıyordum. Yakup Babanız Sâlih Efendi’nin hikayesini naklettikten sonra parmağıyla bizi göstererek ‘Bir berberden post olduğu gibi bir hallaçtan da mürşid olur.’ buyurdu. Azîzim göçünce A. Karslı bize ‘odacı paşası’ diye gurur edip bir türlü intisap edemedi. Eh, etmeyebilir! Allah’ın ortağı mı var, dilediğine verir, dilediğine vermez!”

*

Yakup Baba yukarıda beyan ettiğimiz gibi 30 Mart 1973 tarihinde Cuma gecesi saat 03.36’da Uşak’ta saâdethânesinde göçmüştür. Kabri Şehitler Mezarlığı’ndadır. Vasiyeti üzere kabrinin üzeri açıktır.

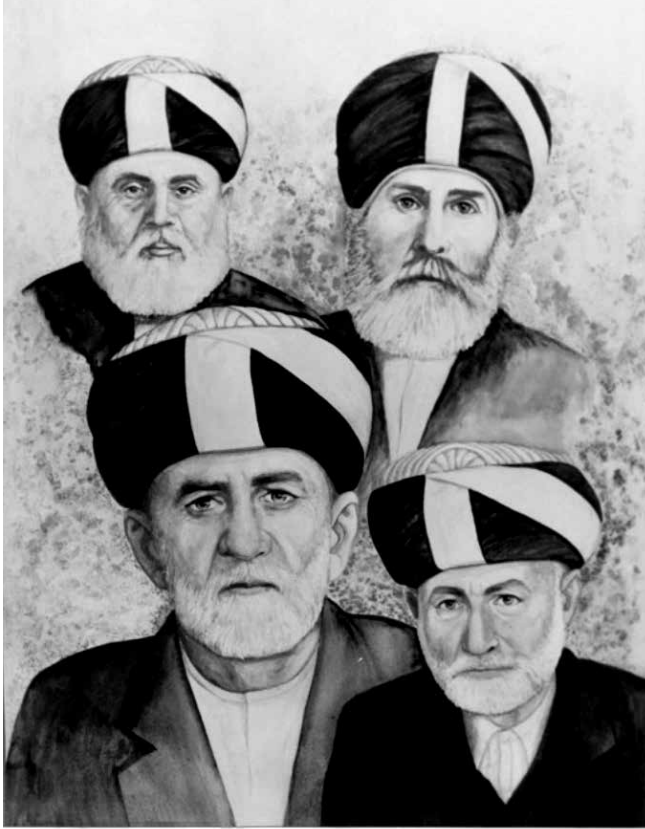
Yakupzâde Hazretleri mevzuunda nihayetinde şunları söylemekte yarar vardır:

Şöyle ki, Halvetiyye pîrlerinin üzerinde hassasiyetle durdukları ulu’l-emre itaat esastan hareketle Yamalı Dede’den sonra Cumhuriyet hükûmetinin tekâyâ ve zevâyâ ile ilgili çıkarmış olduğu kanunlar dikkate alınarak tâc ve hırka gibi kıyâfete ait uygulamalardan vazgeçildiği gibi “toplu zikir” de unutulmayacak kadar icrâ edilmiştir. Yamalizâde Hazretleri, zaten Halvetî olmakla tenhadan hoşlanan kişiliğiyle dervîşlerine “Tenhada sen

benimsin ben senin, herkes işinin başına!” diyerek çoklukta birliği yaşamalarını önermiş, kendisinden sonra gelen Yakupzâde Hazretleri de aynı görüşle, dervîşlerini sohbet ve tenhada zikirle eğitime yoluna gitmiştir.

Şabâniyye'nin Geredeli Azîz'den gelen müntesipleri, Şabânî Halvetîliğini esasen “Nasûhiyye”, “Çerkeşîyye” veya “Halîliyye” gibi isimlerle anmamışlar, yeni bir kol yahut tarîkat ihsâs ettirecek herhangi bir görüş bildirmemişlerdir. Kime sorulursa sorulsun, biz Halvetî Şabâniyiz, demişlerdir. Dolayısıyla bu tarîkatle ilgili araştırmalarda zikri geçen kolları iyi incelemek, içerden bakmak icap eder. Ehline mâlûm olduğu üzere, insanı hakîkate götüren her gerçek yol, Hak'tır.

Yakupzâde Hazretleri, Uşaklı Yûsuf Ziyâ Bey, Selbesoğlu Ahmed Çavuş, Kütahyalı Mehmet Dumlu Efendi, Osman Efendi, Gedizli Halil Efendi, Şerif Ahmet Efendi, hanımlardan da Hacer Kunat Valide (vb.) gibi velâyete getirdiği bazı kişiler olmakla birlikte Şeyh Cemâleddîn Kunat'tan başka halîfe ve zât postu bırakmamıştır.

Dört Azîz'in yağlıboya tablosu.

Alt sağda Cemâleddîn Kunat Azîz, solda Yakupzâde, üst solda Yamalı Baba ve üst sağda Mehmed Sâdık Azîzler.

Cemâleddîn Kunat Hazretleri

Şabânî erkânının son dönemde yetiştirdiği büyük âşık ve âriflerinden biri de Şeyh Cemâleddîn Kunat Hazretleridir. Azîz Hazretleri 22.6.1933'te Uşak'ta doğdu. Babası, Çanakkale gazilerinden Selbesoğlu Ahmet Çavuş, annesi Ayşe Dudu Hanım'dır. Askerliğini Hatay Dört Yol'da ulaştırma çavuşu olarak yaptı (1953). Ali Dede'nin kızı Hacer (Bayoğlu) valideyle evlendi (1953). Azîz Hazretlerinin bu evlilikten beş evlâdı dünyaya geldi. Baba mesleği hallâçlığın yanında on altı sene de tabaklık yapan Azîz, on bir sene de özel idârede çalışarak 1972'de "umûmî bitkinlikten" emekliye ayrılmıştır. Ömrünün son yıllarına kadar Aybey Mahallesi'ndeki mütevâzî evinde yaşayan Cemâleddîn Efendi, 2005 senesinden itibaren Kargıcı Câmîi'nin karşısındaki saâdethânesine taşınmış ve orada ikâmet etmiştir.

Azîz Hazretleri gördüğü bir mânânın sevki ile 1961 yılında devrinin kâmil ve mükemmil mürşidi Yakupzâde Hâfız Mustafa Özyürek (ö.1973 Uşak) Hazretlerine bey'at etmiştir. Yamalzâde Şeyh Ali Rızâ Efendi'nin halefi ve postnişîni olan Yakupzâde Hazretleri büyük bir âlim ve nâtik olarak tanındığı halde irşâd vazifesini halktan gizleyerek mahfî yaşamış ve şöhretten kaçınmıştır. Şeyh Yakupzâde 30 Mart 1973 tarihinde Uşak'ta vefat etmiş, yerine Cemâleddîn Kunat Hazretleri geçmiştir.

Cemâleddîn Kunat Hazretleri on iki sene Yakupzâde Hazretlerinin hizmetinde bulunmuş, yokluğun verdiği dünyevî sıkıntılarla birlikte yoğun bir ibâdet, riyâzat ve zikirle geçirdiği mütevâzî ömrünü tamamen Muhammedî hakîkati ve vahdet-i vücûdu anlama, yaşama ve yaşatma yolunda harcamıştır. 1973 senesinde posta geçen Azîz Hazretleri, aynen şeyhi gibi mahfî yaşamış, mânâ yoluyla gelen seçkin ihvânını, şöhretten uzak bir şekilde terbiye ve irşâd ile meşgûl olmuştur. Yahyâ-yı Şîrvânî ve Şabân-ı Velî Hazretlerinden beri okunagelen "Evrâd-ı Settâr" gibi muazzam bir duâyı her gün işrâk vaktinde devletinin, milletin, insanlığın ve varlığın selâmeti için okuyan ve okutturan Azîz Hazretlerinin yetiştirmiş olduğu dervîşlerinin içinde yetmişten fazla velâyet ehli ile iki de halîfesi vardır. Şabâniyye devrânî bir erkân olmakla birlikte, Azîz Hazretleri kendi zamanında bazı usulleri zamanın şartları ve ulul-emre olan itâatleri sebebiyle unutulmayacak kadar uygulamış, dervîşlerini umumiyetle tevhîd ve sohbet ile eğitmiştir.

Ömrünün sonlarına doğru saâdethânedan dışarı çıkmayan Azîz, 15 Mart 2013 tarihinde mânâyâ göçmüş, mübârek na'ş-ı şerîfleri Uşak Ulu Câmîi'nde kılınan cenâze namâzından sonra tekbîrlerle Elmalidere kabristanında sırlanmıştır (K.s.a.).

Şeyh Cemâleddîn Kunat Hazretlerinin Uşak Elmalidere kabristanındaki şâhîde ve kitâbesi

Cemâleddîn Kunat Hazretlerinin Mesleği

Çocukluğundan itibaren baba mesleği atımcılığın yanında on yedi sene kadar tabakhanede çalışan Azîz, Uşak'ta yetişen en iyi tabak ustalarından birisi olmuştur. Bu on yedi senenin beş yılı Belikırıklar, altı yılı da kabaklar lakabıyla anılan ustaların yanında geçmiştir. Azîz, altı sene de kendi işini yapmış ve Uşak'ta çok iyi bir tabak ustası olarak tanınmıştır. Bu on yedi yıllık tabaklık, Bahriyeli Ömer adlı derici vesilesiyle iflas edinceye kadar devam etmiş, bu tarihten sonra iki sene kadar memurlar lokalinde çay ocağı çalıştırmıştır. Hayatının bu safahatından bahsederken:

“Uşakta tabaklık 1958 senesinde öldü. Boşta kaldım. Baba mesleği olan atımcılıktan da para kazanamadım. Bu sırada şehir kulübünde çaycı aranıyordu. Orada iş buldum. Fakat kulüpte kumar oynatıyorlarmış. Aldı beni bir düşünce. Orada bir meczup vardı. Ona simit ve sigara aldırırılar, o garip de kalan parayla karnını doyururdu. Bir gün düşünceli düşünceli çalışıyordum, o meczup geldi. Gayr-ı ihtiyârî yüzüne baktım. İki kaşın arasında bir nur çıktı ki, beni benden aldı. Bu zevk hali üç gün devam etti bende. Sonra bu nurun içinden Yakup Babanız çıktı. Babamla sekiz yaşında Bozkuş köyünde yaşadığım harman yeri mâcerâsından sonra böyle bir mâcerâ daha yaşamıştım.”

Azîz Hazretleri bu çay ocağında –mecburen- çalışırken 1960 senesinde İl Özel İdare'de Uşak Valiliğinin maiyetinde bir hizmetli kadrosu açılır. Sonuçta bu kadroya alınır. Artık

memuriyet kadrosuna geçmiş ve kısmen rahatlamıştır. Burada sekiz yıl ve Ticaret Lisesi'nde birkaç yıl daha hademe olarak çalışıp toplam on bir senelik hizmetten sonra "umumi bitkinlik" nedeniyle otuz dokuz yaşında, 33 kg. ağırlığında olduğu halde 1972 senesinde heyet raporuyla emekliye sevk edilmiştir.

Mizâcı

Cemâleddîn Azîz her zaman bakımlıydı. Bir ihvan geleceği zaman özenle hazırlanır, berbere gider, pırıl pırıl giyinir, ütüsüz kimsenin karşısına çıkmazdı.

Azîz Hazretleri her gün saâdethâneden 11.00 sularında çıkıp dolanır gelirdi. İhtiyaç varsa alır geri döner, öğle namazını cemâatle edâ ettikten sonra eve gelirdi. İhvandan gelen varsa saâdethânde mutlaka sofraya kurulur, gelen yoksa yine ikinci namazı için Kargıcı Câmîi'ne gider cemaâtle namazını edâ edip saâdethâneye dönerdi. Ulu'l-emre titizlikle riayet edilmesini emrederdi.

Kur'ân Kursu ve Zindan

Yıl muhtemelen 1939'dur. Cemâleddîn Kunat Azîz altı yaşındadır. Babası Ahmed Çavuş Dede, Cemâleddîn Efendi'nin elinden tutar, Kur'an öğretilsin diye hocaya götürür. Tenehada üç beş arkadaş Kur'an tâlim ederlerken kurs bir gün askerler tarafından basılır. Zor günlerdir. Hoca ve çocuklar karakola götürülür, karanlık bir odaya atılırlar. Kimsenin haberi yoktur. İçlerinde en küçükleri Cemâleddîn Efendi'dir. Askerlerden çok korkmuş olacak ki diline bir anda lüknet gelir. Ahmet Çavuş Dede:

"Cemâleddîn'im Kur'an tâliminden gelmedi. Başına bir şey mi geldi acaba..." diye karakola gider. Durumu öğrenir ve celâllenir. Karşılarında bu devlet ve millet için ömrünün en güzel yıllarını Çanakkale cephelerinde geçirmiş bir Ahmed Çavuş vardır. Uşak o zamanlar bir avuçuk yerdir ve herkes birbirini tanır. Hassaten Ahmed Çavuş dendi mi akan sular durur. Gür sesiyle karakol komutanına hitaben:

- Komutan, Komutan! Biz Allah için, İslam için, Kur'an için, devlet için, millet için Türklük için yıllarca Çanakkale'de çarpıştık! Biz, siz böyle yapasınız diye mi savaştık Komutan! Çocuğumuz Kur'an kursuna gitti diye zindana atmak da neymiş! diye gürlers.

Ahmed Çavuş Dede hakikaten bir destan kahramanı gibiydi. Komutan onun savaş hatıralarını ve menâkıbını çoktan duymuş olacak ki, hemen özür diler ve Azîz Hazretlerini diğer çocuklarla birlikte salıverir. Fakat bu olaydan sonra Cemâleddîn Efendi bir süre konuşamadığını, lüknet çektiğini söylerdi. Mübarek asansöre de binmezdi. Bunun sebebini zindandaki korkuya bağlardı.

*Halvetî Şabânî erenlerinden
Yakupzâde Mustafa Efendi'nin bendelerinden
Çanakkale Gazisi Selbesoğlu Ahmet Kunat Çavuş (Kuddise Sirrehu'l-azîz)
d.1884/ö. 28.03.1967*

İlk Ezân

Zât-ı âlîleri bir seferinde şöyle anlatmıştı:

“Sene 1941. Sekiz yaşında idim. Babam Ahmet Çavuş atımcılık (hallaçlık) yapardı. Çanakkale’den döndükten sonra atımcılık öğrenmişti. Birlikte köylere giderdik. Bir seferinde de Bozkuş’a gittik, babam gündüz çalıştı. Gece tek katlı kerpiç köy odasında baba oğul birlikte kaldık. Köylü, Tanrı misafiri diye bir iki kap yemek getirip verirdi. Babam ibadet ehliydi. Uzun süre tevhîd okudu, sonra birlikte yattık. Sabaha karşı bir sesle uyanımdım. Yatak boştu. Belli ki erkenden kalkmıştı. Karanlıkta pencereye yöneldim. Köy odası harman yerinin kenarındaydı. Harman vakti idi. Ses babamın sesiydi ve harman yerinden geliyordu. Babam davudî sesiyle sabâ makamında ezan okuyordu. Sesin güzelliğinden büyülenmiş, kendimden geçmiştim. Kalbim dilime gelmiş, perişan olmuşum.”

Mürşid Arayışı

Azîz Hazretleri gençliğinde hep bir mürşid arayışı içinde olmuştur. İlk olarak Kadiriyye'den olduğunu söylediği taklit bir mürşide düşen Cemâleddîn Efendi, iki sene buraya devam ettikten sonra manevî bir uyarıyla Yakupzâde Hazretlerine gitmiş ve nasibini o büyük Hak âşıkından almıştır.

Bir seferinde şöyle anlatmıştı:

Sen samimi ol, taklid bir mürşide çatarsan Cenab-ı Hak sana bildirir. Ben daha çocuk denecek yaşıdaydım. İçimde bir arayış, bir yangın vardı. Babam beni kendi şeyhi Mehmed Efendi'ye götürdü. Bu zat Kadirî şeyhi biliniyordu. Buna devam ettiğim günlerde bir mânâ gördüm. Şöyle ki:

Gittiğim zata ait tekkenin bahçesinde bir hazire var. Hazirede dört tane tabut duruyor. Bunların içinde kimler var tek tek kaldırıp bakayım diyorum. Birinci tabutu kaldırıyorum. Eba Bekir Efendimiz. Örtüyorum. İkinci tabutu kaldırıyorum. Hz. Ömer. Üçüncüyü kaldırıyorum. Hz. Osman Efendimiz. Dördüncüyü kaldırıyorum ve tabii ki içinde Hz. Ali'yi arıyor gönlüm fakat tabutun içi boş çıkıyor. Yani Hz. Ali yok. Yahu bu tekkede Hz. Ali Efendimiz yok diyor ve fevkalâde üzülüyorum. Mânâ burada bitiyor.

Biliyorsunuz Kadiriyye de Halvetiyye gibi sünnî mezhep, Ali meşrep bir tarîktir. Üzüntümün sebebi şu: Gittiğimiz şeyhte Hz. Ali (k.v.) sırrı yok. Yani sıfattan bazı tasarrufları olsa da zattan tasarrufu yok. Kısacası taklid biri.

İnsan hazâ derviş ise, Cenab-ı Hak ona bir şekilde anlayacağı dilden yardım eder de gerçeğini bulur. Sonra bildiğiniz gibi Yakup Babanız çıktı karşıma. "Aradığımı buldum, Hakk'a hamdû senâ kaldım. Elhamdülillah."

*

Yakup Baba'ya Bey'atı

Cemâleddîn Kunat Hazretleri Yakup Baba'ya bey'atını şöyle anlatmıştı:

Önceki devam ettiğim mürşidin ve yolun taklid olduğunu anlayınca çok ağladım, inledim:

"Yâ Rabbi!" dedim. "Bir mürşid-i kâmil kulun varsa, onun tasarrufuna gireyim, ona eğilip ona gönül vereyim. Böyle bir kulun varsa ve kulunu da bildirmezsен vallahi de billahi de mes'ûl değilim. Sen bilirsin!" Geceler böyle inlerken hemen akabinde bir mânâ tecelli etti. Şöyle ki:

Karanlık bir gecede yolda bir zat önümden gidiyor. Üzerinde siyah palto ve beyaz atkısı var. Yürürken palto ve atkısını savurarak heybetle yürüyor. Bu arada eve varıncaya kadar yüzünü bana hiç göstermiyor. Böylece giderken arkama bir fino köpek takılmış, havla-

yarak geliyordu. Biraz da onun tedirginliğiyle yürüyordum. Öyle ki ha ısırdı, ha ısırarak...

Azîm bir büyük kapının önüne geldi, arkaya dönüp fino köpeğe:

- Duuuur! O biziiiiim! diye emredince köpek pat diye durdu ve pustu.

Sonra bana:

“Gel derviş! Ben Halvetî Şabânîyim. Sen dahi Halvetîsin!” buyurdu. Böylece Yakupzâde
sebeb-i devletim Şeyh Mustafa Özyürek Hazretlerini bulmuş olduk. Sonuçta samimiyet
olunca Cenâb-ı Hak yolları kolaylaştırır. Bu tarihten sonra cümbüş başladı vesselâm.

Onlarca âşık bu iki minderin üzerinde aşk sohbetiyle eğitildiler.

Kadriye Hanım'ın Yaşadığı Hâl

Bu yolun ihsanı çoktur. Sen yeter ki gerçek bir yolcu ol. Himmet-i pîran hemen erişir
durur. Azîminin İstanbullu bir dervîşesi vardı. Opera sanatçısı imiş, emekli olmuş: Kad-
riye Hanım. Bir gün kapı çaldı. Açtık, Kadriye Hanım imiş. Buyur, dedik. Anlattı. Bir hal

yaşamış, yakazasında Hz. Pir Şabân-ı Veli:

“Evladım, Uşak'ta bir evlâdım var. Cemâleddîn Kunat. Onun üç oğlu var, hepsinin sünnet zamanı geldi. Cebinde para yok. Git, evlâdım Cemâleddîn'in masraflarını karşıla, ona yardımcı ol.” demiş.

Bunun üzerine Kadriye Hanım Yakup Baba'ya müracaat etmiş ve destur almış. “Git bu yakazanı Cemâleddîn oğluma da anlat, benden sana destur. Gereğini yap.”

Kadriye Hanım bu sebeple eve gelmiş ve durumu anlatmış.

Cemâleddîn Azîz bu hadiseden çok duygulanıp ağlamaya başlayınca Kadriye Hanım etkilenip Azîz'in parasızlık yüzünden ağladığını sanarak hayli üzülmüş. Cemâleddîn Efendi'ye özür babından birkaç kelam söz söylemiş. Cemâleddîn Azîz de:

“Kadriye Hanım kardeşim benim duygulanıp ağlamamın sebebi fukaralığımдан yahut senin bana masrafları üstleneyim diye teklif etmenden ötürü falan değil. Bu gözyaşları-
mın sebebi başka. Mânâda sana Hz. Pîr ne dedi, tekrar söyler misiniz?” deyince anlatmış:

“Git, evlâdım Cemâleddîn'in masraflarını...” diye tekrar edince Azîz Hazretleri Kadriye Hanımı durdurup:

“Hz. Pir 'evladım' dedi mi?”

“Dedi efendim!”

“İşte beni duygulandıran ifade budur Kadriye Hanım! Hz. Pîr bizi defterine yazmış ya! Gayrı ne gam!”

...

Kadriye Hanım mânâdaki nükteyi anlayınca kendisi de çok duygulanmış ve Azîz'in üç evladı için ne gerekiyorsa yapıp sünnetleri ikmal edilmiş.

Cemâleddîn Kunat Azîz (2006)

Köpük Helvalı Tayy-i Mekan ve Tayy-i Zaman

Azîz, kerametlerini alenîleştirmezdi. Birkaç ağzı sıkı dervişine zaman zaman yaşadığı hal ve olağanüstü hallerden bahsettiği olmuştur. Öyle zamanlarından birinde anlattığı hallerinden birisi şudur:

Beş altı yaşlarındaydım. Babam Ahmed Çavuş elime bir miktar para verdi, “Oğlum şu kabı al, helvacıya git, köpük helva al gel.” dedi. O zamanlar Uşak’ta köpük helva meşhur. Gözümü kapayıp açtım, kendimi helvacıda buldum. Tekrar kapayıp açtım, elimde helva kabı, evdeyim. Babam ehl-i hal olmak hasebiyle durumu anlamıştı. Gülerek:

“Ulen oğlum n’işledin?” dedi. Ben de:

“Bilmiyorum Baba.” diye cevap verdim.

*

Azîz’in daha çocukluğunda böyle halleri çok olmuştur. Yine çocukluk çağlarında evde hiç tahmin etmediği yerlerde yastık veya hasır altlarında eline para geçtiğini anlatmış, şöyle devam etmişti:

Babama sorardım “Bu parayı sen mi koydun?” diye, “hayır!” derdi.

Cenâb-ı Hakk’ın keremiyle çocukluğumda para konusunda hiç zorluk çekmedim.

*

Uşşâkî Şeyhi Mehmet Efendi

Bir gün yolum kardeşim Talat’la İzmir’e düştü. Yakupzâde Azîz’den destur istedim. Azîzim, “Oğlum İzmir’e gittiğinde falan camiinde Uşşâkî Şeyhi Mehmed Rûhî Efendi vardır, ahababımdır, yanına bir uğra, biraz dilleş.” buyurdu. O zaman makam-ı velayet bildirilmiş, rüyete gelmiştim.

İzmir’e vardığımızda sabah namazı için söz konusu semtteki camiye gittik. Mehmed Rûhî Efendi’yi bulduk. Namazdan sonra cemaat dağıldı. İmam kalan birkaç kişi içinden birisine gözüyle işaret etti. O zat Evrâd-ı Settâr okumaya başladı. Evrâd ikmâl oldu kalktık, hep birlikte câminin bitişiğindeki kahvehâneye geçtik. Tanışma faslından sonra Mehmed Rûhî Efendi bana dönüp:

“Hangi bahçenin gülüsün?” diye sordu.

“Halvetî/Şabânîyiz Efendim!” diye cevap verdim. Devamında:

“Babanız kimdir?” diye tekrar sordu.

“Yakupzâde Hâfız Mustafa Efendi” diye cevap verdiğimde Efendi Hazretleri cezbe ile

“Hûûû! Azîzim Hûûû! Gördüm! Tanıştım! Arz-ı hürmetler ederim! Büyük insan, büyük

âşık!" mealinde cevaplar verdi. Sonra oradan buradan konuşup yoklamaya başladı. Belli ki nerelerde gezdiğimi merak etti. Öyle ya, yanına gittiğime göre merak edecek. Zira o bilir bizim başka bir mürşide, kapıya ihtiyacımızın olmadığını...

Cevap verdim:

"Bitti Efendim!" dedim.

"Nasıl biter?" dedi.

"Bana Azîzim Yakupzâde 'bitti' dedi." diye cevap verdim.

Durup düşündü:

"O dediyse bitmiştir." dedi.

Sonra "Çok husûsî olmayacaksa bir şey soracağım." dedi. "Buyurun" dedim.

"Sen ona ne götürdün de Yakupzâde sana bunu dedi?"

Hamd olsun, biz nerede olduğumuzu, ne yaptığımızı, neyin nerede ne kadar konuşulması gerektiğini biliyoruz. Ona dedim ki "Azîzim bir mânâ sordu, ben de ona anlattım. Mehmed Efendi, size de arz edeyim." deyip anlattım.

O zuhûrat şöyle idi:

"Uşak'ta Mehmed Sâdık Azîz zamanına kadar Halvetî tekkesi olarak kullanılan Ali Ağa Câmiî'nin minaresindeyim. Merdivenlerinden çıkmaya başladım. O sırada Azîzim de semâdan câminin şerefesine doğru iniyordu. Ben de yukarıya şerefeye doğru vardım. Tam şerefede buluştuk, biliştik. Sarılsarmaş bir bütün olduk. Kendimi ondan ayırt edemedim. Ben o, o ben oldum."

Size bir kısmını anlatamadığım bu vâkıamı duyunca Mehmed Rûhî Efendi zevkinden dudaklarını ısırdı:

"Cemâleddîn Efendi oğlum, bu mânâ Kahhar ism-i şerifinin tam tecellîsi!" dedi.

(Azîz Hazretleri burada bir kısmını anlatamadığımız vâkıayı fakire anlatırken, Uşşâkî şeyhinin yaptığı gibi dudaklarını ısırmıştı.)

Bilahare Uşak'a döndüm, durumu Azîzime arz ettim. Azîzim Yakupzâde:

"Ulen oğlum bu zuhuratı anlatmak nereden aklına geldi. Tam isabet etmişsin, Hay Al-lah!" buyurdu. Sonra da "O bizim sıfatımızdır. Dervîşleri çalışkandır Mehmed Efendi'nin!"

Cemâleddin Kunat Hazretleri 1973

Mürşid

Azîz Hazretlerinden tuttuğum beş defter dolusu notlar var. O notlardan birinde Azîz şunları söylemiş:

Bu âlemde sana yâr ve yardımcı olacak yegâne şey mürşid-i azîzin ve illâ onun rehberliğinde vahdet-i vücûd'u bilmek, bulmak onla birlikte olmak olacaktır. Buraya gelmekten maksat budur. "Beni ara bul." diyor sahibimiz. Onu bulmadıktan sonra maksat hâsıl olmaz. Eğer böyle değilse, "Sen yalan söylüyorsun." diye huzur-ı Hak'ta iki elinizle yakamı tutup yırtın, davacı olun Cemâleddîn'nden! İnsan bu âlemde aradığını bulamaz, maksadını hâsıl edemezse huzûr da bulamaz. Dünyâ mânânın kabri, bu zindanda huzur mu bulunur yâhû! Öyleyse eller gezer tozarken, dünyanın zevkini safasını sürerken sen gece gündüz inleyecek, ağlayacak aşk ve irfan talep edeceksin. Çileye sabredeceksin. Celâl içindedir cemâl!

Ululazim peygamber iken Zekeriyya'yı (a.s.) ne yaptılar. Zekeriyya Peygamber inledi, inledi, inledi ama ne cümbüşse bulamadı. Başına gelmeyen kalmadı. Halbuki Cenâb-ı Hakk'ın ululazim peygamberi idi. Bütün bunlar insanın başına niye gelir? Zira vahdet-i vü-

cûd idrâki istiyor, velâyet istiyor. Celâl ve cemâli birlemesi lâzım. Zekeriyya Peygamber'in de nebîliği var amma velâyeti yok tabi. Peygamberlerin veliliği mi nebîliği mi üstündür? Tabii ki velîliği üstündür, bunu iyi anlamalı. Şimdi bakın bir numune de Hz. Musa (a.s.)'dır.

Hz Mûsâ (a.s.) kendisine kitap inmiş iken Cenâb-ı Hak'tan bir gün bir emir geldi:

“Git Hızır’a iman et.” dendi. Önce biraz sendeleyip yargılasa da gitti Hızır’a iman etti, birlikte yola çıkıp kendini ona teslim etti. Önceleri nefis ve akıl firavununun oyunları ile hayli cedelleşti. Hızır’a yoldaş olunca yolun çilesine katlandı da sonunda velâyeti tahsil etti, vahdet-i vücûdu buldu. Mürşide uyunca gemisini bu birlik denizinde yüzdürmeyi başardı.

Şeyh Cemâleddîn Kunat Hazretleri

Cemâleddîn Azîz ve Siyâset

Şöyle demişti Cemâleddîn Azîz:

Ehlullahın partisi ve iddiası vs. olmaz. Onlar yaşadıkları memleketi sever, hükûmet ve devletleri için dua ederler. Yanlışlıklar için kesrete inip tenkit etmekten de çekinmezler. Fakat onların tenkidi, tevhîd noktasından Hakk’a niyâz, kesret noktasından görevlilerin düzgün hareket etmesi için bir gayret verme olayıdır. Bizim erkânımızda dua vardır, beddua yoktur. Azîz Hazretleri bu çerçevede daima Kemâlî Hazretlerinin “Hikmetullahtır hükûmet deme şu iyi şu kötü” mısraını okur, devletimize ve hükûmetin başarısına dua ederdi. İsrafa, yalan söyleyenlere, yalakalık yapanlara da taviz vermezdi. Bir seferinde Yakup Baba’nın Gürsel’in bir uygulamasını sevmeyip:

“Oturmuş oraya ... gibi!” dediğini ve Gürsel’in o gün felç geçirdiğini söylemişti.

*

Tuz Pazarı Câmii'nde Aşk Satan Müezzîn

Babam Ahmed Çavuş:

“Sabah namazına gittim.” diyor. Kaç tane câmi çiğneyip geçiyor, Aybey Mahallesi nere, Tuz Pazarı nere? (Buralar Uşak'ta iki semttir mâlûm). Tuz Pazarı câmisi derlerdi, o câmiye varıyor.

Neden oraya gidiyor?

Müezzini bülbül de ondan!

Öyle bir sesi var ki...İnsanın gönlünde azıcık bir imanı, bir mânâsı varsa, Ezân-ı Muhammedî okurken “Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber” dedi mi hüngür hüngür ağlatıyor, ağlatıyor, ağlatıyor... Aşk satıyor mübarek. Sesinin güzelliğinden ötürü Bülbül Hoca demişler. Hazâ Bülbül.

Bizde de bir müezzîn vardı, öyle ezan okuyor ki insan heyecandan, duyduğu zevkten yarılıp çatlayacak! Karşıma geldi bir gün, beni ağlattı sabah ezânında:

“Biliyor musun dedim aşk satıyorsun, aşk! Tuz Pazarında aşk dağıtıyorsun!”

Boynuma sarıldı. Ağlaştık...

İnsanda aşk duygusu yoksa, aşkı talep etmiyorsa, aşkı aramıyorsa bu yolun tadını alamaz o. Onun yolculuğunun devamı olmadığı gibi o kişinin kendine de hayrı olmaz. Hele hele hayatta hiç tadı olmaz, öylece gelir geçer o! Yazık eder kendini.

*

Hız. Pîr Şaban-ı Velî'den son postnişîn Cemâleddîn Kunat Azîz'e gelinceye kadar belgeler ve hatıralar ışığında silsile hakkında bilgi vermeye çalıştığımız bu tebliğ vesilesiyle son olarak şu husûsları belirtmekte de yarar vardır:

Silsileye mensup bütün postnişînler zat sırrına vakıf, müceddid ve pîr mesabesinde olan zatlardır.

Nihayet Şabâniyye'nin ana silsilesi, Cemâleddîn Kunat Azîz'in yetiştirdiği mütevazî kâ-miller tarafından tıpkı Pîr Şabân-ı Velî, Yahyâ-yı Şirvanî ve Ömer'ül-Halvetî Hazretlerinin yaşadığı gibi tenhada yaşanmakta ve yaşılmaktadır.

Cemâleddîn Azîz'le muhabbet

Kaynakça:

- Abdülkadiroğlu, Abdülkerim, "İki Vesika", AÜİFD, XXVIII, Ankara 1986, s. 338-348.
- Abdülkadiroğlu, Abdülkerim, Halvetîlik'in Şabâniyye Kolu Şeyh Şabân-ı Velî ve Külliyesi, Ankara 1991.
- Ağabeyoğlu, Ersöz, Şabân-ı Velî Dergâhı Son Posnişîni Şeyh Atâ Efendi, Ankara 2011.
- Ahmed Rif'at Efendi (Geredeli Aziz'in Nevrekoblu halîfesi), Mu'înü'l-Mürîd (Şabâniyye Adâbı), Milli Ktp. Yz. A/2567.
- Ahmed Rif'at, Lûgat-i Tarihiyye ve Coğrafiyye, C. IV, İstanbul 1299.
- Aksoyak, İsmail Hakkı, "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Sade-i Sad Güher Adlı Antolojisinin Önsözü", Türklük Bilimi Araştırmaları, Kaya Bilgegil Armağanı, Sayı 5, Sivas 1997, s. 294-295.
- Aksoyak, İsmail Hakkı, "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Muhyiddin Mehmed-î Dağî Menâkıbı", ESTAD-Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, C. 6, Sayı: 4, Aralık 2023, s. 924-961.
- Albayrak, Sadık, Son Devir Osmanlı Ricali-İlmiyye Ricâlinin Terâcim-i Ahvâlî, Meşâyih ve Tekkeler, C. V, İstanbul 1996.
- Almaz, Hasan, Halvetî Pîri Seyyid Yahya Şirvanî, Ankara 2001.
- Altuntaş, İsmail Hakkı, Fatih Sertürbedarı Tırnovalı Kutbü'l-Ârifin Gavsü'l-Vâsilin Ahmed Amiş Efendi, İstanbul 2011.
- Aşkar, Mustafa, "Son Dönem Tekke Mecmûalarından Yeşilzâde Mehmed Sâlih Efendi'nin Rehber-i Tekayâsı", Tasavvuf, Sayı 3, Nisan 2000.
- Atasoy, Nurhan, "Osmanlı Dönemi Tarikat Kıyafetleri ve Cihazları", Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfiler, (haz. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2005, s. 186.
- Atasoy, Nurhan, Dervîş Çeyizi, İstanbul 2005.
- Aydı Baba, Aydı Divânı, (haz. Ö. A. Aksoy ve diğerleri), 2. bsk. Ankara 1954.
- Ayvansarayî Hüseyin, Hadîkatü'l-Cevâmî-İstanbul Câmileri ve Diğer Dinî-Sivil Mimârî Yapılar, (haz. Ahmed N. Galitekin), İstanbul 2001.
- Ayvansarayî Hüseyin, Mecmûa-i Tenvâh, (haz. F. Ç. Derin-Vahid Çabuk), İstanbul 1985.
- Ayvansarayî Hüseyin, Vefeyât-ı Ayvansarayî, Süleymaniye Ktp. Uşşâkî Tekkesi Bl. Yz. Nu: 365; Tercüme-i Meşâyih (Vefeyât-ı Ayvansarayî), Süleymaniye Ktp. Esat Ef. Bl., Nu: 1375.
- Azamat, Nihat, "Çerkeşi Mustafa Efendi", C. VIII, TDVİA, İstanbul 1993.
- Azamat, Nihat, "Kuşadalı İbrahim Halvetî", Osmanlı Araştırmaları, C. IV, İstanbul 1984, s. 330.
- Bandırmalizâde Ahmet Münîb, Mir'âtü't-Turuk, İstanbul 1306.
- Behçet, Mehmet, Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1341, s. 92-93.
- Bursalı Mehmed Tahir, Kibâr-ı Meşâyih ve Ulemâdan On İki Zâtın Terâcim-i Ahvali, İstanbul 1316.
- Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, Tıpkıbasım, (haz. C. Kurnaz, M. Tatcı), Ankara 2000.
- Cihangir, Mustafa Seyfi, Şeyh Şabân-ı Velî Hazretleri'nin Hayatı ve Manevi Silsilesi, Kastamonu 1997.
- Clayer, Nathalie, "Sha'baniyye", EI2, C. IX, Leiden 1995, s. 155-156.
- Clayer, Nathalie, "La Şabâniyye", Mystiques, Etat et Societe, Leiden 1994, s. 176-177, 260-262.
- Clayer, Nathalie, "Sha'ban Welî", Biographical Encyclopedia of Sufis, Central Asia and Middle East, New Delhi 2002, s. 423-425.
- Curry, John Joseph, Transforming Muslim Mystical Thought in the Ottoman Empire: The Case of The Shabaniyye Order in Kastamonu and Beyond, Doctor of Philosophy, Ohio State University, History, 2005, p. 429.
- Çağmalar, Zekiye, "Kastamonu Halk Kültürü İçinde Yatır-Ziyaret İnancı ve Bu İnancı Çerçevesinde Şeyh

Şabân-Velî Etrafında Oluşturulan Efsaneler", Gazi Üniversitesi ve Kastamonu İl Kültür Müdürlüğü'nün 18-20 Eylül 2003 tarihlerinde düzenlediği II.Kastamonu Kültür Sempozyumu'nda sunulan bildiri.

Çetin, Savaş, Şabân-ı Velî, Ankara Milli Ktp. Müsvedde Eserler Bl. Nu: 95.

Çiftçi, Fazıl, Gönüller Sultanı Hakikat İlminin Üstadı Şabân-ı Velî, (Şabân-ı Velî Kültür Vakfı Yayınları) Kastamonu 2011.

Çiftçi, Fazıl, Gönüller Sultanı Hakikat İlminin Üstadı Şabân-ı Velî, (Şabân-ı Velî Kültür Vakfı Yayınları) Kastamonu 2011.

Çiftçi, Fazıl, Hazret-i Pîr Şeyh Şabân-ı Velî, 3. bsk. Kastamonu 2002.

Çiftçi, Fazıl, Kastamonu Camileri, Türbeleri-Diğer Tarihî Eserler, Kastamonu 2006.

De Jong, Ferdinand, , "Mustafa Kemal al-Din al-Bakri (1688-1749), Revival and Reform of the Khalwatiyya Tradition?" Eighteenth-Century Renewal and Reform in Islam (ed. N. Levtzi – J. O. Voll), New York 1987, s. 119-120.

De Jong, Ferdinand, Turuq and Turuq – Linked, Leiden 1978, s. 22, 120, 128.

De Jong, Ferdinand, "Mustafa Kemâleddîn El-Bekrî (1688-1749): Halvetiyye Geleneğinin Yeniden İhyâ-sı Ve Islâhı?" (Çev. Ramazan Muslu), Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11/2005, s. 69-83.

Demircioğlu, M. Ziya, Kastamonu Evliyalari, Kastamonu 1962.

Demircioğlu, Ziyâ, Kastamonu'da Basılan Eserler, 1869-1928, Kastamonu 1987.

Demircioğlu, Ziyâ, Şeyh Şabân-ı Velî ve Postnişinleri, Kastamonu 1990.

Doğan, Mustafa, Bolu Eyaleti Gerede Kazası 1261 (1845) Tarih ve 3616, 3634, 3635, 3638, 3645 Numaralı Temettûât Defterleri Transkripsiyonu, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2005.

Enfi Hasan Hulus Halveti, Tezkiretü'l-Müteahhirin- XVI-XVIII. Asırlarda İstanbul'da Velîler ve Deliler, (haz. Mustafa Tatçı-Musa Yıldız), İstanbul 2007.

Eraydın, Selçuk, Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul 1994.

Erdem, Ahmet, Fatih Sertürbedarı Ahmed Amiş Efendi'nin Kelâm-ı Âlilerinden Zaptedilen Bazıları, Ankara Tarihsiz.

Ergin, Osman, Balıkesirli Abdülazîz Mecdî Tolun, İstanbul 1942.

Erkoçoğlu, Fatih, "Gerede'de Osmanlı'dan Kalma Vakıflar ve Tarihî Eserler", Geçmişten Günümüze Gerede Sempozyumu, Gerede 2000.

Erol, Ali, "Şeyh Şabân-ı Velî ve Türbesi Etrafında Oluşan İnançlar, Gelenekler", Uluslararası Türk Dünya-sı İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri, (23-27 Eylül 2002), Mersin, Ankara 2004, s. 503-514.

Eski, Mustafa, Âşıklar Günü, Kastamonu 1983.

Eyüpgiller, Kemal Kutgün, "Şâbân-ı Velî Külliyesi", TDVİA, C. 38, İstanbul 2010, s. 210-211.

Fındıklılı İsmet Efendi, Tekmiletü's-Şakâyık fî-Hakk-ı Ehli'l-Hakâik, (haz. A. Özcan), İstanbul 1989.

Gelibolu Mustafa Ali, Risâle-i Menâkıb-ı Mevlânâ Şeyh Mehmed eş-Şehir bi'd-Dağ, British Museum India Office Library and Records, Or. 12795.

Gerede Nüfus Defteri C. 1 (Giriş-Metin-Dizin), Bolu 2015.

Güray, Önal, Osmanlı Devri Kastamonu Vilayeti Salmelerinde Bolu Sancağı İkinci Cilt (15-21), Bolu Araştırmaları Merkezi Yay., Bolu 2011.

Gürel, Şevket-Doğan Pur, Hasan Ünsî Hazretleri, İstanbul Tarihsiz.

Güvener, Mehmet Emin, Dost Yolu, İstanbul Tarihsiz.

Harîrîzâde Kemâleddîn Efendi, Tıbyânü Vesâil-i-Hakâyık fî Beyânı Selâsili't-Tarâik, Süleymaniye Ktp. İbrahim Ef. Bl. C. I-III, Nu: 430-432.

- Haskan, Mehmet Mermi, Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, C. I-III, İstanbul 2001.
- Hocazâde Ahmed Hilmi, Ziyâret-i Evliyâ, İstanbul 1327.
- Hocazâde Ahmet Hilmi, Seyyid Yahyâ eş-Şirvânî, İstanbul 1319.
- Hüseyin Vassâf, "Hasan Ünsî Hazretleri", Ceride-i Sûfiyye, C. III, Sayı 98.
- Hüseyin Vassâf, "Hz. Nasûhî", Ceride-i Sûfiyye, C. III, Sayı 88.
- Hüseyin Vassâf, "Karabaş-ı Velî Hazretleri", Ceride-i Sufiyye, C. III, Sayı 86.
- Hüseyin Vassâf, "Sâhib-i Tarîkat Hz. Pîr Şabân-ı Velî", Ceride-i Sûfiyye, III/ 81, s. 348.
- Hüseyin Vassâf, "Şeyh Mustafa Ma'nevî Hazretleri", Ceride-i Sufiyye, C. III, Sayı 87.
- Hüseyin Vassâf, Divân, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar Bl. Nu: 2311.
- Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ, C. 1-5, (haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), İstanbul 2006.
- Işın, Ekrem, "Şabân-ı Velî", Osmanlılar Ansiklopedisi, C. II, İstanbul 1999.
- Işın, Ekrem, "Şabânîlik", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. VII. İstanbul 1994, s. 121-123.
- İbrahim Hâs, Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî, (haz. M. Tatcı), Ankara 2002.
- İbrahim Has, Şabânîyye Silsilesi, (haz. M. Tatcı-İ. Özay), İstanbul 2006.
- İbrahim Hâs, Tasavvufî Konuşmalar, (haz. M. Tatcı), Ankara 2005.
- İbrahim Hâs, Tasavvufî Mektuplar, (haz. M. Tatcı), İstanbul 2005.
- İbrahim Hâs, Tezkiretü'l-Hâs, Süleymaniye Ktp. HM. Bl. Nu: 4543.
- İbrahim Hilmi, Menâkıb-ı Şeyh Sâfi-i Âmidî, Millet Ktp. AE/Şer'iyye Bl. Nu. 1111.
- İbrahim Şevkî (Bolulu), Dîvân-ı İlâhiyat, MK, Yazma Nu: 5699.
- İbretî (Büyükçekmeceli Şeyh Mustafa), Dîvân-ı İlâhiyat, (haz. M. Tatcı), İstanbul 2005.
- İnançer, Ömer Tuğrul, "Osmanlı Tarihinde Sûfilik Âyin ve Erkânları", Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sûfiler, (haz. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2005.
- İnançer, Ömer Tuğrul, "Şabânîlik (Zikir Usûlü ve Mûsiki)", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. VII, s. 123-124.
- Kabaklı, Ahmet, "İnsan-ı Kamil Tipi", Türk Edebiyatı Dergisi, S. 296, Haziran 1998, s. 3-8.
- Kâhyaoğlu, M. Baha, "Aydinoğlu Dergâhı ve Mescidi", İstanbul Ansiklopedisi, C. III, İstanbul 1960.
- Kapusuzoğlu, S. Burhanettin, Yozgatlı Şakir Efendi, Ankara 2012.
- Kara, Kerim, "Karabaş-ı Velî", Osmanlılar Ansiklopedisi, C. II, İstanbul 1999.
- Kara, Kerim, "Karabaş-ı Velî", TDVİA, C. XXIV, İstanbul 2001.
- Kara, Kerim, Karabaş-ı Velî, İstanbul 2003.
- Kara, Mustafa, "Kastamonu'dan Kahire ve Kaşkar'a", Buhara Bursa Bosna-Şehirler, Sûfiler, Tekkeler, İstanbul 2012.
- Karabaş-ı Velî Ali Efendi, Hâza't-Ta'bîrnâmeti's-şerîfe, Millî Ktp. Yz. Nu. A-2368.
- Keşkül, (Tabakat Mecmuası), Millî Ktp. Yz. A/9268, s. 603.
- Kissling, Hans Joachim, "Sa'bân Velî und Die Sa'bânijje", Dissertationes Orientales et Balcanicae Collectae I: Das Derwischthum, München 1986, s. 99-122.
- Kissling, Hans Joachim, "Sa'bân Velî und Die Sa'bânijje", Serta Monacensia, Franz Babinger zum 15 Januar 1951 Als Festgruss Dargebracht, Herausgeben von Hans Joachim Kissling- Alois Schmaus, Leiden 1952, s. 7-109. Yazının tercümesi için bk. "Şabân-ı Velî ve Şabânîlik I-III, (Çev. M. Serhan Tayşi), Bülten, Kasım-Aralık-Ocak 1993-94, s. 28-43; Şubat 1994, s. 30-35; Mart-Nisan 1994, s. 27-40.
- Koçu, Reşat Ekrem, "Ali Alâeddîn Efendi, Karabaş Velî", İstanbul Ansiklopedisi, C. II, İstanbul 1959.
- Konyalı, İbrahim Hakkı, Üsküdar Tarihi, C. I, İstanbul 1976.

- Köprülü, M. Fuat, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1976.
- Kucur, Abdullah, Ahmed Tahir Memiş Efendi Hazretleri, (Daktilo ile çoğaltma).
- Kut, Günay-Turgut Kut, "İstanbul Tekkelerine Ait Bir Kaynak: Dergehnâme", Varia Turcica-IX, Türkische Miszellen, Robert Anhegger Armağanı, İstanbul 1987.
- Kut, Turgut, "İstanbul Hankâhları Meşâyihî", Journal Of Turkish Studies, Abdülbaki Gölpınarlı Hatıra Sayısı, I, Harvard 1995.
- Kürelî Şeyh Mahmûd Efendi, Tâcnâme, Tasavvuf Mûsikîsi ve Folklorunu Araştırma ve Yaşatma Vakfı Kütüphanesi nüshası; Süleymaniye Kütüphanesi, HM. Yz. 3139; Milli Ktp., Yz. A 951/6.
- Kürkçüoğlu, K. Edip, Şeyh Muhammed Nasûhî, Hayatı, Eserleri, Divanı ve Mektupları, İstanbul 1996.
- Manevî Mustafa, Divânçe-i İlâhiyât, (haz. M. Tatçı), İstanbul 2003.
- Mecmûa, Ali Emiri Ktp. Şer'iyye Bl. No. 1104.
- Mecmûa, Ankara Millî Ktp. Yz. A/476-101a-103a.
- Mecmûa, Ankara Millî Ktp. Yz. Nu: A/2368, vr. 9a-10a.
- Mehmed Murad, Terceme-i Ahvâl-i Beyzâde Mustafa Efendi, İstanbul 1264
- Mehmed Süreyya, Sicil-i Osmanî, (haz. Nuri Akbayan), C. I-IV, İstanbul 1996.
- Mehmed Şükrü, Silsilenâme-i Sûfiyye, Hacı Selim Ağa Ktp., Azîz Mahmud Hüdâyî nr. 1098.
- Mollazâde Şeyh Süleyman Köstendili, Bahrü'l-Velâye-101 Sûfî, (haz. S. Küçük-S. Ceyhan), İstanbul 2007.
- Muslihiddin Vahyî, Mi'râc ü'l-Beyan-Miracın Tasavvufi Boyutu, (haz. M. Tatçı-C. Kurnaz), Ankara 2002.
- Muslu, Ramazan, Mustafa Kemaleddîn Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri, İstanbul 2005.
- Muslu, Ramazan, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, İstanbul 2003.
- Mustafa Boluvî, Adâbü't-Turuk, Millet Ktb. AE. Şer'iyye Bl. 803.
- Mustafa Boluvî, Tercüme-i Risâle-i Devran, Yapı Kredi Bankası Ktp., Yz. Nu: 179/2.
- Mustafa el-Bekrî, Vird-i Seher (Vird-i İşrâk), Marmara Üniv. İlâhiyat Fak. Ktp. Yz. Nu: 953, vr. 56-70; Süleymaniye Ktp. Bağdadlı Vehbî Bl., Yz. Nu: 2116, vr. 19-27.
- Mustafa Rûmî, Divân, (haz. M. Tatçı-A. Abdülkadiroğlu), Ankara 1998.
- Mustafa Safâî, Tezkire-i Safâî, Süleymaniye Ktp. Esad Ef. Bl. Nu: 2549.
- Müstakîmzâde S. Sadettin, Şerh-i Evrâd-ı Seyyid Yahyâ-yı Şirvanî, Milli Ktp. Nu: A. 1905/2
- Müstakîmzâde Süleyman Sadettin, Mecelletü'n Nisâb, Tıpkıbasım, Ankara 2000.
- Ocak, Ahmet Yaşar, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler-Metodolojik Bir Yaklaşım, Ankara 1992.
- Oğuz, Muhammed İhsan, Hz. Şabân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşî, İstanbul 1995.
- Okumuş, Ali, Menâkıb-ı Şeyh Şa'ban-ı Velî, (Y. Lisans), MÜ. SBE., İstanbul 1998.
- Osman Şems, Osman Şems Efendi Divanından Seçmeler, (haz. Mustafa Tahrallı), İstanbul
- Ozanoğlu, İhsan, Kastamonu Kütüğü, İstanbul 1952.
- Ozanoğlu, İhsan, Şabân-ı Velî Menâkıbı, Kastamonu 1967.
- Ozanoğlu, İhsan, Türk Büyüklüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şabân-ı Velî Hayatı, Eserleri ve Külliyesi, Kastamonu 1966.
- Ömer Fuâdî Halvetî, Divânçe-i İlâhiyât,-Sadefiyye-Pendiyye, (haz. Mustafa Tatçı-Mustafa Sever), Ankara 2012.
- Ömer Fuâdî, Divan-ı İlâhiyat, Millî Ktp. Mecmua, FB. Nu: 503.
- Ömer Fuâdî, Menâkıbnâme ve Türbenâme, Kastamonu 1875.

Öngören, Reşat, "Osmanlılarda Devlet Ricali-Meşayih Münasebetlerinin Boyutlarını Gösteren Yeni Bir Kaynak: Ali'nin Şeyh Mehmed-i Dağî İle Alakalı Menakıbı", *İslam Araştırmaları Dergisi-İsam-*, s. 1, İstanbul 1997.

Öngören, Reşat, *Osmanlılarda Tasavvuf, Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ* (16. yy.), İstanbul 2000.

Özdamar, Mustafa, Ahmed Amiş Efendi, İstanbul 1997.

Özdamar, Mustafa, *Dersaadet Dergâhları*, İstanbul 1994.

Öztürk, Yaşar Nuri, Kuşadalı İbrahim Halvetî, İstanbul 1994.

Öztürk, Yaşar Nuri, Muhammed Tevfik Bosnavî, İstanbul 1981.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I-III, İstanbul 1983.

Raşid Efendi, *Târih-i Râşid*, C. IV, İstanbul 1282.

Reis, Bedriye, "Bolu'da Halvetîliğin Temsilcileri", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2016, Cilt:16, Yıl:16, Sayı: 1, 16: s. 433.

Rihtim, Mehmet, Seyyid Yahyâ Bakuvî ve Halvetîlik, Bakü 2005.

Sâdık Vîcdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye, Tarikatlar ve Silsileleri*, (haz. İrfân Gündüz), İstanbul 1995.

Safranbolulu Mehmet Emin Halveti, *Mir'âtül-âşîkîn ve Mîzânü'l-âşîkîn-Âşîklara Ayna ve Terazi*, (haz. M. Tatçı-M. Yıldız), Ankara 2003.

Senâyîzâde Hasan Efendi, *Dîvân-ı Senâyî ve Silsilenâme-i Tarikat-i Halvetiyye*, Millet-Ali Emiri Ktp. Manzûm Eserler, A/77.

Senâyîzâde Hasan Efendi, *Menâkıb-ı Şeyh Nasûhî-i Üsküdârî, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Ef. Bl. Nu. 4573; Süleymaniye Ktp. İbrahim Efendi Bl. Nu. 430; AE. Şer'iyye Nu. 1104.*

Serin, Rahmi, *İslam Tasavvufunda Halvetîlik ve Halvetîler*, İstanbul 1984.

Seyyid Yahyâ Şirvanî, *Esrârü't-Tâlibîn ve Vird-i Settâr Tercümesi*, Tercüme: Ahsen Batur, İstanbul Tarihîsiz.

Şabânîyye Silsilenamesi, Millet Ktp. Ali Emîrî/Tarih, Yz. Nr. 682/1.

Şabânîyye Tarîkati ve Şuabatı, Müellifi Meçhul Yz., M. Tatçı Ktp.

Şapolyo, Enver Behnan, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1964.

Şemseddîn Samî, *Kâmûsü'l-A'lâm*, C. IV, İstanbul 1306.

Şerkavî Abdullâh b. Hicâzî b. İbrahim, *Şerhu Virdi's-Şeyh Mustafa el-Bekrî, Süleymaniye Ktp. Düğümlü Baba Bl., Yz. Nu. 308, s. 156.*

Şeyh Mehmed Molla Murâd, *Divan-ı Mollâ Murâd*, İstanbul 1873.

Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyîü'l-Füdalâ*, C. II-III, (haz. A. Özcan), İstanbul 1989.

Tabîbzâde Mehmed Şükrü, *Silsilenâme-i Turuk-ı Aliyye*, Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdâyî Efendi Bl. Nu. 1098.

Tanman, M. Baha, "Aydinoğlu Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul 1993.

Tatçı, Mustafa, *Yahyâ-yı Şirvanî Kitabı-Mensûr Eserler*, İstanbul 2018.

Tatçı, Mustafa, *Yahyâ-yı Şirvanî Kitabı-Manzûr Eserler*, İstanbul 2022.

Tatçı, Mustafa, *Hazret-i Pîr Şabân-ı Velî Kitabı*, İstanbul 2018.

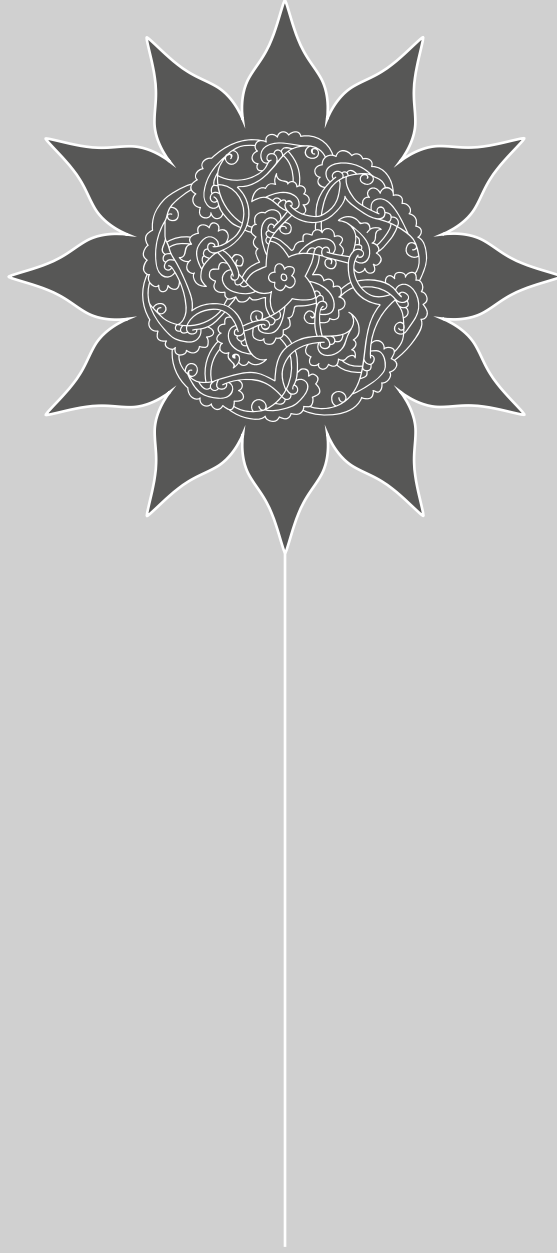
Tatçı, M.-Cemal Kurnaz, "Karabaş-ı Velî, Tasavvuf, Sayı 6, Ankara 2001.

Tatçı, M.-Cemal Kurnaz, *Hasan Ünsî, Tasavvuf, Sayı 7, Ankara 2001.*

Tatçı, Mustafa, "Şabân-ı Velî", *DVİA*, C. 38, İstanbul 2010.

Tatçı, Mustafa, "Kastamonulu Eren Şabân-ı Velî İle İlgili Yeni Bilgiler", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Özel Sayı* Ankara 2007, s. 309-318.

- Tatçı, Mustafa, "Şeyh Karabaş-ı Velî'nin Tasavvufî Bir Rüyâ Tâbirnâmesi", Türk Kültürü Araştırmaları-Zeynep Korkmaz'a Armağan, XXXII/1-2, Ankara 1996, s. 333-342.
- Tatçı, Mustafa, "Tasavvuf Tarihinde Miyârlar ve Şabân-ı Velî'nin Miyârı", Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Sayı 6, İstanbul 2002, s. 73-84.
- Tatçı, Mustafa, "Üsküdarlı Ahmed Kerâmeddîn Efendi", Üsküdar Sempozyumu, IV, İstanbul 2006.
- Tatçı, Mustafa, "Şabânî Kaynaklarında Hz. Mevlânâ ve Mevlevîler", Uluslararası Mevlânâ Celaleddîn Rûmî Sempozyumu (Unesco) 9 Mayıs, İstanbul 2007.
- Tatçı, Mustafa, Üsküdarlı Muhammed Nasûhî ve Dîvânî, İstanbul 2004.
- Tatçı, Mustafa-Cemal Kurnaz, Tasavvufî Gelenekte Miyârlar ve Karabaş-ı Velî'nin Miyârı, Ankara 2001.
- Tatçı, Mustafa-Halil Çeltik, Türk Edebiyatında Tasavvufî Rüyâ Tâbirnâmeleri, Ankara 1995.
- Tayşi, M. Serhan, "Şeyh Ebu'l-Alâ Muhammed Nasûhî el-Halvetî, Sahabeden Günümüze Allâh Dostları, İstanbul 1995.
- Tayşi, M. Serhan, "Ünsî Hasan Efendi", Sahabeden Günümüze Allâh Dostları, C. VIII, İstanbul 1995.
- Topal, Yeliz, Lütfî Efendi - Bütün Şiirleri- Gazi Eğt. Fak. Mezuniyet Tezi, Ankara 1999.
- Tuman, Nail, Tuhfe-i Nailî, (haz. M. Tatçı-C. Kurnaz), Ankara 2001.
- Türer, Osman, Şeyh Muhammed Nazmî Hayatı, Eserleri ve Hediyyetü'l-İhvanı, AÜİF. Dr. Tezi, Ankara 1982.
- Türkçe Yazma Divânlar Kataloğu, İstanbul 1947.
- Uludağ, Süleyman, "Halvetiyye", TDVİA, C. XV, İstanbul 1997.
- Ustaoglu Seyyid Osman, Tarikatlar ve Silsileleri, Ankara 2002.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, Kütahya Şehri, İstanbul 1932.
- Ünlü, Ali Rıza, Tarih Boyunca Gerede, (akt. Ömer Cevahircioğlu, haz. Âdem Çevik), İstanbul 2000.
- Ünsî Hasan Şabânî, Divân-ı İlâhiyât, (haz. M. Tatçı), İstanbul 2004.
- Ünsî Hasan Şabânî, Kelâm-ı Azîz-Tasavvufî İncelikler, (haz. M. Tatçı-C. Kurnaz), Ankara 2001.
- Üsküdarlı Muhammed Nasûhî, Er-Risaletü'r-Rüşdiyye Fi't-Tarîkatî'l-Ahmediyye-Hz. Peygamber Yolunda Tasavvuf Eğitimi, (haz. M.-M. Yıldız), İstanbul 2006.
- Velikahyaoğlu, Nazif, Sümbüliye Tarikati, İstanbul 2000.
- Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, Mecmuatü'z-zarâif Sandukatü'l-maârif/Tarîkat Kıyafetlerinde Sembolizm, (haz. M. Serhan Tayşi-Ülker Aytekin), İstanbul 2002.
- Yahyâ b. Sâlih el-İslâmbolî, Tarîkat Kıyafetleri, (haz. M. S. Tayşi-M. Aşkar), İstanbul 2006.
- Yakıt, İsmail, Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, İstanbul 1992.
- Yavuz, Kemal vd., Evliyalara Ansiklopedisi, İstanbul 1992, C. 11, s. 112-121.
- Yazar, İlyas, "Osmanlı'nın Kültür Şehirlerinden Kastamonu'da Yetişmiş Bir Şair: Ömer Fuâdî", Folklor/Edebiyat, 20, 1999/4, s. 113-124.
- Yazar, İlyas, Ömer Fuâdî, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Bülbüliyye'sinin Metni, İstanbul 2001.
- Yazar, Nihal, Halvetiliğin Şabâniyye Kolu Menakıb-ı Şabân-ı Velî ve Türbename, Ankara 1985.
- Yılmaz, Ali, "Şeyh Şabân-ı Velî", Allâh Dostları, C. 8, İstanbul 1995, s. 122-128.
- Yılmaz, Necdet, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, İstanbul 2001.
- Zavotçu, Gencay, Türk Edebiyatında Hâbnâme ve Ömer Fuâdî'nin Hâbiyye Risalesi, Kocaeli 2007.

**YOL
VE ERKÂN**

ŞEYH ŞABÂN-I VELÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE OSMANLI ÜLKESİNDE SİYASİ-SOSYAL VAZİYET

Cevdet YAKUPOĞLU¹

Giriş

Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı hareket eden Türk beyleri tarafından fethedilmiş olan Anadolu toprakları üzerinde XI. yüzyıl son çeyreğinden itibaren bu devletin devamı niteliğinde Türkiye Selçukluları ortaya çıkmıştır. Bu devlet, Moğol istilasının da etkisiyle XIV. yüzyıl başlarında parçalanmış ve Anadolu üzerinde Türk/Türkmen beylikleri teşekkül etmiştir. Bu beylikler içerisinde Osmanlılar giderek güç kazanmış ve uzun süren bir mücadele neticesinde XVI. yüzyıl ilk çeyreği içinde Anadolu'da siyasi birliği sağlamıştır. Selçuklular, beylikler ve Osmanlılar zamanında Anadolu Türklüğü büyük liderler, devlet adamları, âlimler, bilginler, şairler ve mutasavvıflar / sûfîler yetiştirmiştir. Tasavvuf sahasında Mevlânâ Celâleddin-i Konevî, Hacı Bektaş-ı Velî, Yunus Emre ve Hacı Bayram-ı Velî en tanınmış simalardandır. Bunun yanında Osmanlılar zamanında XVI. yüzyıldan itibaren Anadolu'dan Balkanlara, Kuzey Afrika'ya ve Hindistan'a kadar İslam ülkelerinin önemli bir kısmında yayılma alanı bulmuş Şabâniye Tarikatı'na adını vermiş olan Şeyh Şabân-ı Velî de zikri geçen bu mutasavvıflar listesine ilave edilmelidir.

Şabân-ı Velî'nin 1489 yılı civarında Kastamonu'nun Hanönü (eski Gökçeagaç nahiyesi) ilçesine bağlı Cimidâr yöresinde Çakırçayı köyünde dünyaya geldiği ve 1569 tarihinde Kastamonu şehir merkezinde vefat ettiği bilinmektedir. Şabân-ı Velî'nin hayatına dair onun halifelerinden merhum Ömer Fuâdî (öl.1636)'nin kaleme aldığı Şabân-ı Velî Menâkıbnâmesi'nde malumat bulunmaktadır. Burada Şabân-ı Velî'nin hayır sahibi bir kadın tarafından oğul edinildiğinden, beslenip büyütüldüğünden ve eğitimiyle meşgul olduğundan bahsedilmiş, devamında ise hayatının sonraki safhaları ele alınmıştır.³

Bu tebliğde bizim incelediğimiz konu Şabân-ı Velî'nin hayatı olmayacaktır. Buna dair yeterince çalışma yapılmıştır. Bu bildiride Şabân-ı Velî'nin içinde yaşadığı dönemde Osmanlı ülkesindeki iç ve dış siyasi-sosyal gelişmeler ele alınmış, söz konusu bu hadiselerin Şabân-ı Velî üzerinde bırakmış olabileceği tesirler tespit edilmeye çalışılmıştır.

¹ Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi (İTBF) Tarih Bölümü, cyakupoglu@kastamonu.edu.tr; ORCID: 0000 0002 9637 6314.

² Şabân-ı Velî'nin doğum yeri üzerine tespitler hakkında bkz. Cevdet Yakupoğlu, "Şeyh Şabân-ı Velî Nerede ve Nasıl Bir Muhitte Dünyaya Geldi?", Kastamonu Üniversitesi İ. Uluslararası Şeyh Şabân-ı Velî Sempozyumu (4-6 Mayıs 2012) Bildiriler Kitabı, C.I, Kastamonu 2012, s.159-192.

³ Bkz. Ömer Fuadî, Menâkıb-ı Şerîf Pîr-i Halvetî, Hazret-i Şabân-ı Velî, Kastamonu, 1294, s.37-39,187,188; İbrahim Has, Şabâniyye Silsilesi, Silsile-i Tarîk-i Halvetiyye-i Karabaş el-Kastamonî el-Üsküdarî, Haz. Mustafa Tatçı, İstanbul 2008, s.67-68.

Buradan hareketle öncelikli olarak Şabân-ı Velî'nin yaşadığı çağın tam olarak başlangıç ve bitiş noktaları tespit edilmelidir. Araştırmacılar bu zatın doğum tarihini 1481-1499 yılları arasına yerleştirmeye çalışmışlardır. Şabân-ı Velî'nin hayat hikâyesine bakıldığında onun Sultan Bayezid (1481-1512) döneminin ilk yıllarında 1489 yılı dolaylarında dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. Çünkü Şabân-ı Velî'nin Kastamonu'da ders aldığı müderris ve âlim şahsiyet olan Hoca Velî'nin vefat tarihi Eylül 1512'dir. Dolayısıyla Şabân-ı Velî, bu zat ölmeden önce ondan dersler almış; tefsir, hadis, fıkıh gibi temel bilim dallarında icazet sahibi olmuştur. Daha sonra ise İstanbul'a gitmiştir. Ayrıca Şabân-ı Velî'nin tasavvufî terbiye gördüğü Bolulu / Konrapalı Hayreddin Efendi (öl.1534)'nin dergâhından 40 yaş civarında icazet alarak memleketi Kastamonu'ya dönmüştür. Bu tarih ise 1429-1430 dolaylarıdır. Yani o, şeyhi 1534'te vefat etmeden birkaç yıl önce yanından ayrılarak Kastamonu'ya gitmiştir. Şabân-ı Velî'nin bu şehirde 1569 yılında öldüğü bilindiğine göre doğum tarihinin 1489 yılı civarına tekabül ettiği ortaya çıkmaktadır.

Şabân-ı Velî'nin çocukluk, gençlik, tasavvufî terbiye ve şeyhlik dönemlerini ayrı ayrı safhalar halinde maddelemek ve aynı dönemlerde Osmanlı coğrafyasında vuku bulmuş siyasi hadiselerle de ayrı ayrı temas etmek mümkündür:

Şabân-ı Velî:

• Doğumu-Çocukluğu	(1489-1495)	= 6 yıl
• Taşköprü'de ilk tahsil dönemi	(1496-1502)	= 7 yıl
• Kastamonu'da orta düzey tahsil yılları	(1503-1508)	= 6 yıl
• İstanbul'daki yüksek tahsil devresi	(1509-1517)	= 9 yıl
• Bolu'da tasavvufî terbiye aldığı dönem	(1518-1529)	= 12 yıl
• Kastamonu'da ikamet / Şeyhliği	(1530-1569)	= 40 yıl
Toplam hayatı		= 80 yıl

1. Şabân-ı Velî'nin Çocukluk ve Gençlik Yıllarında Osmanlı Ülkesinde Siyasi-Sosyal Vaziyet

Şabân-ı Velî'nin ana-babası, Osmanlıların Kastamonu'daki ilk hâkimiyet yılları sırasında (1461-1489) yaşamışlardır. Dolayısıyla Şabân-ı Velî'nin dünyaya geldiği yıllarda, onun mensubu olduğu aile ya da sülale, Kastamonu coğrafyasında meydana gelmiş olan siyasi hadiselerle doğrudan ya da dolaylı yollardan şahitlik etmiş olmalıdırlar. Bu yıllarda ülkede vuku bulmuş olan en ciddi gelişme Sultan Bayezid'in 1481'de tahta çıkması ve kardeşi Şehzade Cem ile şiddetli bir taht mücadelesine girişmesidir. Şöyle ki Yenişehir Savaşı'nda yenilen Şehzade Cem önce Mısır'a kaçmış, Karamanoğlu Kasım

Bey'in çağrısı üzerine ise tekrar Anadolu'ya dönerek şansını bir daha denemiş, sonunda Rodos şövalyelerine sığınmak zorunda kalmıştır (29 Temmuz 1482). Sultan Bayezid, kardeşinin kendi aleyhine kullanılmasını önlemek için büyük çaba göstermiştir. Şehzade Cem'in Avrupa'ya naklinden sonra Osmanlı sarayı ile Rodos, Venedik, Fransa ve Papalık arasında kesif yazışmalar başlamıştır. Sultan Bayezid gönderdiği adamları vasıtasıyla kardeşinin durumunu ciddiyle takip etmiş, yer yer Papalığa taviz vermek durumunda kalmıştır. Neticede Şehzade Cem, 25 Şubat 1495'te Roma yakınlarında hayatını kaybetmiştir.⁴ Cem olayı Avrupa'da İstanbul'u geri alma yolunda yeni ümitler doğurmuşsa da Sultan Bayezid ve devlet erkânı son derece dikkatli bir politika takip ederek gerek Avrupa'da ve gerekse de başka coğrafyalarda toprak kaybını önlemişlerdir. Hatta devlet, gerektiğinde rakip güçlerle savaştan da çekinmemiş, böylece Osmanlı topraklarına yeni yerler katılmıştır.

Elbette ki Şabân-ı Velî bu günlerde dünyaya henüz yeni gelmişti ve bahsi geçen bu hadiseleri takip edebilecek yaşa ulaşmış değildi. Ancak bu zatın ana-babası veya men-subu olduğu çevresi, Osmanlı ülkesindeki siyasi atmosferi olumsuz manada etkilemiş bulunan bu taht mücadelesinden haberdardı. Cem hadisesinin sona erdiği 1495 yılında Şabân-ı Velî, 5-6 yaşlarında bir çocuktı ve ilk yıllarını geçirdiği Cimidâr yöresinden yakınlarının nezaretinde Taşköprü'ye göç etmişti. Onu bu kasabada hayır sahibi bir hanım evlatlık edinmiş ve ilk eğitimini burada bulunan mekteplerden almasını sağlamıştı.

Şabân-ı Velî'nin üzerinde ilk ciddi tesiri o devir Taşköprü göstermiştir. Çünkü bu kasaba, Çobanoğulları zamanından itibaren ilim-kültür merkezi olma yolunda önemli mesafeler kaydetmişti. Ancak kasaba merkezi yüksek bir nüfusa da sahip değildi. Şabân-ı Velî'nin dünyaya geldiği ve Taşköprü'de okuduğu yıllarda Sultan Bayezid'in oğlu Şehzade Mahmud Kastamonu sancakbeyi (1484-1504) olarak görev yapıyordu. Şehzade Mahmud, Kastamonu'dan başka Taşköprü'de ve Şabân-ı Velî'nin doğum yeri olan Gökçeadağ yöresinde idari, mali, sosyal ve kültürel düzenlemelerde bulunmuş, hayır eserleri yaptırmıştır. Nitekim bu şehzade Gökçeadağ Köyü Camii'nin banisidir veya onu yeniden inşa ettirdiği söylenmektedir. Yine Taşköprü merkezindeki Muzafferredin Medresesi'nin vakıf gelirleriyle ilgili de iyileştirmelerde bulunmuştur.⁵

Şehzade Mahmud'un valilik günlerinde 1490'lı yıllarda, yani Şabân-ı Velî'nin çocukluk günlerinde hazırlanmış olan Kastamonu Sancağı Vakıf Defteri'nde geçtiği üzere Cimidâr köyü, Medine-i Münvere'de Hz. Muhammed (a.s) kabrine vakıftı. Köydeki Kapucu Mezrası, Hacı Bey beratıyla Recep Bey tarafından Hz. Peygamber kabrine vakfedilmişti. Yine bu köyden Hoca b. Süleyman, bir değirmen satın alıp Hz. Peygamber kabrine vak-

4 Mahmut Şakiroğlu, "Cem Sultan", TDV. İA, Cilt: 7 (İstanbul 1993), s.284.

5 Bkz. Kastamonu Sancağı Tapu-Tahrir Defteri, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA. TD.), Nr.23m, s.535; Yakupoğlu, "II. Bayezid'in Oğlu Şehzade Mahmud'un Hayatı ve Faaliyetleri", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 6/ 12, 2010, s.327-328.

fetmişti.⁶ Görüldüğü üzere Şabân-ı Velî sıradan bir köyde dünyaya gelmemiştir. Onun dünyaya gözlerini açtığı muhit, dönemin devlet adamlarının ve hayır sahiplerinin ilgi duyduğu ve İslâmî kültürün bütün inceliğiyle yaşandığı bir Türk-İslâm beldesidir.

Taşköprü ise 1490'larda Kastamonu sancağına bağlı kazalardan biri idi. Kasaba merkezinde beylerin ve devlet adamlarının yaptırdıkları eserler halkın ihtiyaçlarını karşılar niteliklere sahipti. İlgili tarihte Taşköprü'nün beş ayrı mahallesi mevcuttu. Bu mahalleler Cami, Akçamescid, Debbağın Mescidi, Gürze Mescidi ve Hacı İlyas Mescidi adlarını taşıyordu. Görülüyor ki Taşköprü merkezinde beş ayrı cami / mescid çevresinde birer mahalle teşekkül etmiştir. Taşköprü yöresi Selçuklular, Çobanoğulları ve Candaroğulları dönemlerinde Oğuz boylarının ve diğer Türk topluluklarının kesafetle iskân edildikleri bir saha idi. Şabân-ı Velî'nin çocukluk yıllarındaki Taşköprü yöresi köy adlarına ve yörede sakin konar-göçer Oğuz topluluklarının isimlerine bakıldığında bu durum daha iyi görülecektir.⁷

Şabân-ı Velî'nin çocukluk yıllarında Taşköprü merkezinde tahsil gördüğü en önemli eğitim-öğretim yuvası Muzaffereddin Medresesi ve ibadet mekânı da Muzaffereddin Camii idi. Bu medrese ve cami, Çobanoğlu hükümdarı Yavlak Arslan (Muzaffereddin Gazi) adına 1284-1291 yılları arasında inşa edilmişti.⁸ Muzaffereddin Medresesi, Şabân-ı Velî'nin çocukluk yıllarında en az iki asırlık bir maziye sahipti ve faal durumda idi. Bu medresede Candaroğlu İsmail Bey devrinde Osmanlı ilim adamı Molla Yegan'in öğrencilerinden Mevlânâ Hayreddin Halil (öl.1474) müderrislik yapmıştı.⁹ Dolayısıyla sözü edilen bu medrese aslında Kastamonu havalisinin en güzide eğitim yuvalarından biri idi. Ancak Şabân-ı Velî'nin ilmî seviyesinin yükselmesi ve ufkunun daha da açılması için Muzaffereddin Medresesi yetersiz kalmış olmalıdır. Nitekim o, daha üst düzey tahsil görmek için XVI. yüzyıl başlarında Kastamonu'ya gitmiştir.

Kastamonu, Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) tarafından 1461 tarihinde Osmanlı topraklarına katılmış ve sancak statüsü kazanmıştı. Fatih, bu yeni sancağa oğlu Şehzade Cem'i vali tayin etmişti (1469-1474). Aynı dönemde Kastamonu, kırktan fazla mahalleden mürekkep orta büyüklükte bir Anadolu şehri olup, mahallelerinin çoğu Çobanoğulları ve Candaroğulları devrinde teşekkül etmişti. Şabân-ı Velî'nin şehre geldiği 1503 yılı dolaylarında Kastamonu sancağı halen Şehzade Mahmud tarafından idare

6 Kastamonu Sancağı Vakıf Defteri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları (İBK. MCO.), Nr.75, v.70a-b.

7 Bu yer adları için bkz. COA. TD. Nr.23m, s.2.645-712/13; Yakupoğlu, "Kastamonu'nun Taşköprü Kazasında Türk Boyları ve Bunlarla İlgili Yer Adları", II. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri, Ankara 2005, s.1-14.

8 Medresenin inşâ süreci, tamiiri, işleyişi, vakfiyesi ve vakıfları hakkında bkz. Yakupoğlu, "Kastamonu-Taşköprü'de Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan Medresesi ve Camii", AÜ. DTCE. Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD), Cilt: 36, Sayı: 61, Mart 2017, s.41-74.

9 Hayreddin Halil'in hayatı için bkz. Taşköprülüzâde İsmâüddin Ebü'l-Hayr Ahmed Efendi, eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'id-Devleti'l-Osmaniyye (Osmanlı Âlimleri), Haz. Muhammet Hekimoğlu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Baskı, İstanbul 2019, s.206-211.

olunuyordu. Ancak o tarihlerde Osmanlı ülkesinde yeni bir idari tasarrufla karşı karşıya kalındı. Şöyle ki Sultan Bayezid'in oğlu ve Şehzade Mahmud'un da kardeşi olan Şehzade Alemşah Manisa valiliği esnasında vefat etti (1503). Bunun üzerine Sultan Bayezid'in emriyle Şehzade Mahmud, Kastamonu'dan Manisa'ya vali olarak atandı (1504). Böylece Şabân-ı Velî'nin Kastamonu'daki tahsil hayatı devam ederken bir Osmanlı şehzadesinin Kastamonu'daki görevi sona ermiş oldu. Bunun genç Şabân-ı Velî'nin hayatında ne denli bir etki bıraktığını bilemiyoruz. Şu da bir gerçektir ki hayır sahibi, ilim adamlarını himaye eden, eli açık ve medreseleri de her zaman destekleyip gözetken bir Osmanlı şehzadesinin şehirden ayrılması, gerek Kastamonu halkını ve gerekse de Şabân-ı Velî'yi üzmüş olmalıdır. Şehzade Mahmud'un şehir medreselerini veya müderrisleri ziyareti esnasında ya da şehirdeki gezileri / teftişleri sırasında Şabân-ı Velî'nin bu şehzade ile yolunun kesişmesi kuvvetle muhtemeldir. Eğer böyle bir şey olmuş ise Şabân-ı Velî, hayatında ilk defa Osmanlı hanedanından bir zatla karşılaşmış demektir.

Sonuç olarak Şabân-ı Velî'nin dünyaya geldiğini tahmin ettiğimiz 1489 yılından Kastamonu'daki tahsil hayatının sona erdiği 1508 yılına kadarki 19-20 yıllık zaman dilimi, Gökçeağaç-Cimidâr yöresinde, Taşköprü kasabasında ve nihayet Kastamonu şehir merkezinde geçmiştir. Bu sürenin tamamında Osmanlı ülkesinin tartışmasız hükümdarı Sultan Bayezid idi. Şabân-ı Velî'nin ikameti günlerinde Kastamonu sancağı dâhilinde asayiş bozucu bir eylemin gerçekleştiğine dair bir bilgiye rastlamıyoruz. Ülke genelindeki siyasi atmosferde meydana gelen iniş çıkışlardan Kastamonu'nun fazla etkilendiğini söylemek henüz mümkün değildir. Bu manada Şabân-ı Velî, çocukluk ve gençlik yıllarında ana-baba acısı hariç sakin bir hayat sürmüş, bütün dikkatini eğitim faaliyetlerine vermiştir.

Diğer taraftan aynı dönemde Sultan Bayezid, dış siyasette aktif bir politika yürütmekte idi. Şöyle ki Arnavutluk'ta patlak vermiş İskender Bey isyanının, Papalığın ve Napoli Krallığı'nın desteğiyle genişlemesi üzerine Sultan Bayezid 1492'de Tepedelen'e kadar ilerlemiş, ayrıca Veziriazam Davud Paşa'yı da asiler üzerine göndermişti. Bu seferden sonra Arnavutluk'taki Osmanlı ilerleyişi yavaş da olsa devam etmiştir. Bunun yanında dönemin güçlü denizci gücü olan Venedik, Osmanlı hazinesine vermekte olduğu yıllık 10 bin dukayı ödememiş, Şehzade Cem'in ölümünü fırsat bilen Sultan Bayezid ise Türk limanlarını Venedik ticaretine kapatmıştır (1496). Bu sırada Kemal Reis kumandasındaki Osmanlı donanması da Dalmaçya sahillerine çıkarma yapmıştır. Türklere karşı Venedik'in Fransa ile ittifak yapması üzerine İstanbul'daki Venedikli tacirler tutuklanıp mallarına el konulmuş ve ardından iki taraf arasında yeni bir savaş patlak vermiştir (1498). Sonuçta Türk donanması Modon ve Koron Limanlarını ele geçirmiş, Venedik ise Osmanlı Devleti ile İstanbul'da bir barış antlaşması imzalamak zorunda kalmıştır (Aralık 1502). Buna göre Venedik eskiden olduğu gibi yıllık 10 bin duka ödemeye devam etmiş, yeniden ticarî serbestliğine kavuşmuş ve İstanbul'da üst düzey diplomat/elçi olarak bal-

yos (baylo/bailo) bulundurma hakkını elde etmiştir.¹⁰

Şabân-ı Velî'nin çocukluk yıllarında, Sultan Bayezid döneminde Orta Avrupa'da Macaristan'ın Boğdan iç işlerine karışması ve Türklere karşı ittifaklar içinde yer alması yüzünden iki devlet arasında çatışmalar vuku bulmuş, nihayet 1503 tarihinde antlaşmaya varılabilmektedir. Yine Osmanlı Devleti Rusya ile ilk defa bu dönemde münasebet kurmuştur. Ticarî serbestlik sağlamak amacıyla 1495 ve 1499 tarihlerinde Rus elçileri İstanbul'a gelerek diplomatik temaslarda bulunmuşlardır. Öte yandan yine aynı tarihlerde Osmanlılar bugünkü İspanya ve Portekiz topraklarındaki siyasi kargaşayı da yakından takip etmişlerdir. Sultan Bayezid, Kastilya kralı Ferdinand tarafından sıkıştırılan Gırnata'daki Benî Ahmer Devleti'nin yardım çılgınlıklarına sessiz kalmamış, Kemal Reis kumandasındaki bir filoyu İspanya sahillerine göndermiştir. Bu denizcinin 1501-1506 tarihleri arasındaki girişimleri sonucunda Endülüs Müslümanlarının bir kısmı Kuzey Afrika sahillerine ve Osmanlı ülkesine taşınmıştır.¹¹ Anadolu yakasına dönecek olursak, Sultan Bayezid Çukurova'daki Ramazanoğulları ile Maraş-Elbistan havalisindeki Dulkadiroğulları beylikleri üzerinde Memlûk Devleti ile üstünlük kurma yarışı içerisine girmiştir. İki Türk devleti arasında sonu gelmeyen kısır çatışmalardan bunalan taraflar nihayet mütareke imzalamaya yoluna gitmişlerdir. Dulkadiroğlu Bozkurt Bey ise Osmanlı üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalmıştır.¹²

2. Şabân-ı Velî'nin İstanbul'daki Yüksek Tahsil Yıllarında Osmanlı Ülkesinde Siyasi-Sosyal Vaziyet

Yukarıda çerçevesini çizdiğimiz siyasi atmosfer içerisinde Şabân-ı Velî, 19-20 yaşlarında bir delikanlı olarak İstanbul'un yolunu tutmuş, yüksek düzeyde bir eğitim almak amacıyla Osmanlı başkentinde şansını denemeye karar vermişti. Bu zatın 1508-1509 yılı civarında İstanbul'a geldiğini, artık o tarihlerde kaliteli bir yükseköğretim kurumu kimliği kazanmış olan Fatih Medresesi'ne kaydolup burada yüksek tahsile başladığını görüyoruz.

Şabân-ı Velî'nin İstanbul'a geldiği yıllarda, bu Osmanlı başkenti her yönüyle gelişimini sürdürüyordu. Nitekim dönemin padişahının adıyla inşa edilmiş olan Sultan Bayezid İmareti; cami, kervansaray, çifte hamam, mektep, medrese ve imaretten oluşan devasa bir tesis olarak hizmete açılmıştı (1505-1506). Dolayısıyla Şabân-ı Velî'nin İstanbul'da tahsil gördüğü yıllarda bu tesisler yeni ve modern yapılar olarak hayranlık uyandırıyor.

Şabân-ı Velî genç bir medrese talebesi iken Osmanlı Devleti birden çok cephede harp

10 Şerafettin Turan, "Bayezid II", TDV. İA, Cilt: 5 (İstanbul 1992), s.235.

11 Qiyas Şükürov, "Endülüs İstidamesi ve Kemal Reis'in İspanya Seferi", İstem, Yıl: 7, Sayı: 14, 2009, s.323-332.

12 Turan, "Bayezid II", s.236.

halinde bulunuyor ve savaş ekonomisine dayalı bir siyasi politika devam ettiriyordu. Buna rağmen devletin büyük fetihlere giriştiğini söylemek mümkün değildi. Sultan Bayezid artık yaşlılığının da vermiş olduğu rehavetle devlet dizginlerini gevşetmiş ve 1508'li yıllara gelindiğinde içe kapalı bir siyaset gütmeye başlamıştı. Sultanın barışçı ve çekingen siyaseti, ülkenin doğusunda temelleri yeni atılmış bulunan Safevî Türkmen Devleti ile ilişkilerde Osmanlıların aleyhine bir tablo ortaya çıkarıyordu. Şah İsmail (öl.1524) öncülüğünde yeniden şekil bulan Şîî siyaseti Anadolu'da etkisini giderek artırmaya başlamıştı.¹³ Şah İsmail, Azerbaycan ve İran'da Şîîliği resmî ideoloji haline getirerek devletin temellerini atmıştı. Kurulan bu devlet Akkoyunlu Türkmen Devleti'nin bir devamından ibaretti. Safevî tarikatı, mezhebî tartışmaları alevlendirmesi ve bu konuda ortaya attığı yeni fikirler nedeniyle daha önceki yıllardan itibaren Akkoyunlu yönetimince baskı altına alınmıştı. Çocuk yaştaki Şah İsmail ise 1495'ten 1500'e kadar birkaç yıl boyunca sevenleri tarafından himaye edilmiş ve çevresinde kalabalık Türkmen gruplarının toplanma imkânı doğmuştu. Anadolu'da yaşayan ve Kızılbaş olarak adlandırılan bir kısım Türkmenler de Şah İsmail'in ziyaretine gelerek ona bağlılıklarını sunmuşlardı. İşte böyle bir atmosfer içerisinde Şah İsmail, çevresinin tertip ettiği organizasyonlar sonucunda henüz 12 yaşında iken Erdebil'e gitti ve sonra da adamlarıyla Erzincan'a yöneldi (1500). Bunu haber alan Türkmen kitleleri onun etrafında toplandılar. Özellikle Avsar, Çepni, Tekeli, Rumlu, Kaçar, Şamlu, Dulkadirli ve Varsak Türkmenleri, Şah İsmail'in maiyetine girerek onun ordusunda yer aldılar. Şah İsmail 1502 tarihinde Akkoyunlu Elvend Bey'in ordusunu Nahçıvan yakınlarında yenilgiye uğrattı ve devamında ise Tebriz'i ele geçirerek burada tahta çıktı. Şah İsmail, siyasi ve ideolojik bazı nedenlerle Şîîliği resmî mezhep ilân ederek 12 imam adına hutbe okutup para kestirdi. Birkaç yıl içinde Akkoyunlu topraklarını tek elde birleştirdi. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da da yeni topraklar ele geçirdi. Onun 1502-1507 yılları arasındaki bu genişleme siyaseti Osmanlı Devleti'nin aleyhine oldu.

Tehlikenin büyüklüğüne ve Anadolu'da hızla yayılmasına rağmen Sultan Bayezid yeterli tedbirleri almamış / alamamıştı. Bayezid'in oğullarından olup o sırada Trabzon sancakbeyliği görevini yürüten Şehzade Selim (Yavuz) ise ülkenin başına büyük bir bela olarak gördüğü Şah İsmail'i ve onun propagandacılarını durdurmak için şahsi girişimlerde bulunuyordu. Bu esnada 20 bin kişilik bir Safevî kuvveti Ankara önlerine kadar ilerlemişti. Tehlike çanları İstanbul'dan net olarak duyulduktan sonra, Osmanlı yönetimi Anadolu'da Şîî (Şah İsmail taraftarı) olduklarından şüphe edilen 16 bin kişiyi Rumeli'ye göç ettirme kararı aldı. Buna rağmen Safevî tehlikesi bir türlü önlenemedi.¹⁴

13 Safevîler hakkında bkz. Faruk Sümer, Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü (Şah İsmail ile Halefleri ve Anadolu Türkleri), Güven Matbaası, Ankara 1976; Şah İsmail hakkında yerli yabancı çok sayıda çalışma yapılmıştır. Şimdilik hayatı ve faaliyetleri hakkında bkz. Tufan Gündüz, "Şah İsmail", TDV. İA, Cilt: 38 (İstanbul 2010), s.253-255.

14 Turan, "Bayezid II", s.236.

Bütün bu hadiseler yaşanırken Anadolu'da sakin Müslüman-Türk reayası şaşkın, çaresiz ve o ölçüde de suskundu. Şabân-ı Velî ise Anadolu'daki bu ayaklanmaların devam ettiği günlerde İstanbul'daki yüksek tahsiline devam ediyor, önde gelen âlimlerden ve müderrislerden dersler alıyor, kendisini geliştirmek için gece gündüz çalışıyordu. Kastamonulu araştırmacı merhum İhsan Ozanoğlu'na göre Şabân-ı Veli, İstanbul'da Fatih Medresesi'nde birkaç yıl ders görerek bu kurumdan icazet (diploma) almıştır.¹⁵ Hakikatte onun Fatih Camii ve diğer camilerde verilen özel derslere de katılıp, ilmî toplantıları takip ettiği, bir süre sonra kürsülerde vaazlar vermeye başladığı rivayet olunmuştur. Hatta Şabân-ı Veli, güzel ahlakı ve ilmî kapasitesi ile çevresinin teveccühüne mazhar olunca, İstanbul'un önde gelen bazı âlimleri tarafından kıskanılmıştır. Ancak Şabân-ı Velî, bu sözde ilim adamlarını, verdiği yerinde cevaplarla susturmasını bilmiştir.

Bu tahsil sürecinde Şabân-ı Velî'nin ülkede cereyan eden siyasi ve sosyal kargaşalardan bihaber olması beklenemez. Çünkü Anadolu'dan İstanbul'a her gün yeni haberler geliyor, sürgünler yaşıyor, medrese bahçelerinde genç talebeler arasında Sünnî-Şîî tartışmaları (münazaraları) oluyor ve bu probleme herkes kafasına göre çözüm önerileri sunuyordu. Şabân-ı Velî'nin İstanbul'daki ikameti günlerinde, başkent İstanbul merkezli olarak devletin aldığı yeni kararlar da halkın, en azından İstanbul ulemasının dikkatini celbediyordu. Nitekim Sultan Bayezid, ihtiyaca veya taleplere binaen bazı uygulamalarda bulunmuş, mesela babası Sultan Fatih döneminde devletin askerî bütçesini artırmak amacıyla tımara çevrilmiş vakıfları tedricen eski sahiplerine iade ettirmişti. Daha önce kaldırılmış olan Nakîbüleşraflık müessesesini de yeniden kurdurmuştu. Bu yeniliklerin tesirleri XVI. yüzyıl başları İstanbul'unda yakinen hissedilmeye devam ediyordu. Ancak bunlardan daha da etkili bir gelişme Şabân-ı Velî'nin İstanbul'a ilk vardığı günlerde ortaya çıktı. Şöyle ki önceki yıllarda, 1502 senesinde İstanbul'da patlak veren veba salgınının ağır tahribatının izleri henüz yeni silinmişken bu defa da birkaç yıl süren kıtlık baş göstermiş, başkent halkı büyük sıkıntılar yaşamıştı. Bundan daha da vahimi tam da Şabân-ı Velî'nin İstanbul'a ayak bastığı günlerde şehirde 10-11 Eylül 1509'da büyük bir deprem vuku buldu. Artçı depremler 45 gün kadar devam etti. Kentte 1070 ev ve 100'ün üzerinde cami ve mescid yıkıldı. Ayrıca bu deprem 5 binden fazla can kaybına sebep oldu. Bu elim hadise tarihte Küçük Kıyamet diye anıldı.¹⁶

Bütün bu gelişmelerin yanında Şabân-ı Velî'nin İstanbul günlerinde payitahtta dönen siyaset farklı bir boyut kazanıyordu. Yaşı ilerleyen ve sağlığı da giderek bozulan Sultan Bayezid, geleceğe yönelik bir planlama ile büyük oğlu Şehzade Ahmed'i kendisinden sonra Osmanlı tahtına geçirme emelini belli ediyordu. Bu girişim ise sultanın diğer oğullarını pek tabiidir ki rahatsız etti. Nitekim Şehzade Korkut (öl.1513), sancak merkezi

15 Bkz. İhsan Ozanoğlu, Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şabân-ı Veli Hayatı, Eserleri ve Külliyesi, Yenises Matbaası, Kastamonu 1966, s.5-25.

16 Turan, "Bayezid II", s.236.

Antalya'dan Saruhan'a (Manisa) nakline sıcak bakılmadığı için tepki olarak 1509 yılında Mısır'a gitti ve Memlûk hükümdarı Kansu Gavrî'ye misafir oldu. Bir sonraki yıl ise geri döndü.¹⁷

Osmanlı padişahı ile hanedan azaları arasında yaşanan bu gerginliği yakından takip eden Şahkulu / Şahkulu Baba, 1511 yılı baharında Antalya Teke taraflarında bir ayaklanma başlattı. Üzerine gönderilen kuvvetleri mağlup eden Şahkulu'nun açtığı siyasi ve askerî kargaşa esnasında Tokat'ta Şah İsmail adına hutbe okutularak Osmanlılara karşı gövde gösterisinde bulunuldu. Şahkulu ise batı istikametinde ilerleyerek Kütahya'yı yakıp yıktı, sonra geri çekilerek Beyşehir üzerinden Sivas'a çekildi ve doğuya yönelerek Safevî ülkesine sığındı.¹⁸ Bu olaylar sırasında Sultan Bayezid'in torunu yani Şehzade Ahmed'in oğlu olan Şehzade Murad bile kızılbaş tacı giyerek Şah İsmail taraftarı olduğunu açıkça gösterdi. Şahkulu Ayaklanması, Anadolu'yu yakından takip eden Şah İsmail'in işini kolaylaştırdı ve Osmanlılar aleyhine yeni girişimler başlattı.

Şahkulu İsyanı'nı bastırmakla görevlendirilen Şehzade Ahmed yetersiz kalmıştı. Sultan Bayezid ise İstanbul'dan ayrılıp Anadolu'ya geçme cesareti gösteremiyor veya buna gerek duymuyordu. Hadisenin ciddiyetini eskiden beri görüp tedbirler alan Trabzon sancakbeyi Şehzade Selim ise birkaç yıldan beridir Trabzon valisi olarak Doğu Anadolu'da Osmanlı Devleti adına başarılar kazanıp isim yapmıştı. Mesela 1508 tarihinde Gürcü kralına karşı büyük başarı kazanmış ve babası tarafından takdir edilmişti. Fakat Şah İsmail'in sınır boylarındaki yayılmacı faaliyetlerine rağmen Sultan Bayezid, oğluna onunla çatışmaya girişmemesi yönünde uyarılarda bulunuyordu. Bu bakımdan 1508'lerde Osmanlı başkentindeki siyasi psikolojiyi göstermesi bakımından sultanın bu tavrı önemlidir. Her şeye rağmen Şehzade Selim, Şah İsmail'in hareketleri ve Şirvan'daki nazik durum hakkında devlet merkezine raporlar göndermekten ve sınırdaki kaleleri güçlendirmekten geri durmadı. Buna ek olarak Şehzade Selim, İspir ve Bayburt'u zapt edip, Erzincan ve Erzurum'a kadar emniyeti sağlayıp, bölgedeki Akkoyunlu / Bayındır boyu liderlerinden Ferruhsad Bey ile Mansur Bey'i de kendi yanına çekerek dengeleri sağladı. Ayrıca Şah İsmail'in baskıları sonucu Akkoyunlu topraklarından kaçmak zorunda kalan Sünnî halkı da Trabzon bölgesine yerleştirdi. Şehzade Selim'in Trabzon valisi olarak kazandığı bu başarılar ülkede yankı uyandırdı ve onun şahsında gazâ bayrağının yeniden açılacağı inancı güç kazandı. Devleti zor durumda bırakan Safevî tehdidinin de ancak onun sayesinde bertaraf edilebileceği düşüncesi hâsıl oldu. Yeniçeriler arasında da adı öne çıkmaya başladı.¹⁹

Şehzade Selim, İstanbul'dan bir ümidi kalmadığı için bizzat hareket etmeye karar verdi.

17 İ. Hakkı Uzunçarşılı, "İl'nci Bayezid'in Oğullarından Sultan Korkut", Belleten, Cilt: 30, Sayı: 120, 1966, s.549-561.

18 Ayaklanma ve seyri hakkında bkz. M. Çağatay Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 9, 1954, s.61-74.

19 Feridun Emecen, "Selim I", TDV. İA, Cilt: 36 (İstanbul 2009), s.407-408.

Topladığı kuvvetlerle önce oğlu Şehzade Süleyman (Kanunî)'ın Kırım bölgesindeki sancak merkezi Kili'ye gitti (1510). Babasının hastalığının arttığını duyunca da onu görme bahanesiyle İstanbul'a yöneldi (1511). Selim, sancağına dönmesi için nasihat etmek üzere babası tarafından gönderilen aracıları da dinlemedi. Uğraşköy Savaşı'nda babasına yenilerek Kefe'ye dönmek zorunda kalsa da yeniçeriler Selim'i sultan olarak görmek istediklerini açıkça ortaya koydular ve ayaklandılar (21 Eylül 1511). Sonunda Bayezid, oğlu Selim'e tahtı terk etmek zorunda kaldı. İstanbul'a gelen Şehzade Selim, 24 Nisan 1512'de Osmanlı tahtına çıkmış oldu. Babası Bayezid ise İstanbul'dan uğurlandıktan sonra Çorlu yakınındaki Abalar köyünde vefat etti. Cenazesi İstanbul'a getirildi ve bugün kendi adıyla anılan caminin yanına defnedildi.²⁰

Görüldüğü üzere Şabân-ı Velî'nin Kastamonu ve İstanbul medreselerinde ders gördüğü, bütün dikkatini ilme verdiği bir dönemde üst üste sarsıcı hadiseler yaşıyor; kıtlıklar, depremler, ayaklanmalar ve Osmanlı tahtı uğruna hanedan arasında sert karşılaşmalar birbirini takip ediyordu. Şabân-ı Velî'nin şahit olduğu bu üzücü hadiselerin onun üzerinde derin tesirler bıraktığını her halde söylemeye gerek yoktur. Muhtemeldir ki bu zat, söz konusu olaylar karşısında akliselim bir davranış biçimi geliştirmiş, dedikodular arasından sıyrılarak kendi eğitimine ve manevî terbiyesine daha fazla ağırlık vermiştir. Yine denilebilir ki Şabân-ı Velî, ülkesi-memleketi için bir şeyler yapması icap ettiğinde bunun yolunun iyi bir eğitim görmekten ve kendisini iyi yetiştirerek çevresine ilmî katkı sunmaktan geçtiğini çok iyi biliyordu.

Şabân-ı Velî'nin medrese tahsilinin devam ettiği 1512 yılı ortalarında İstanbul'da Sultan Bayezid'in cenaze merasimi yapılmıştı. Şabân-ı Velî, acaba bu cenaze merasimine iştirak etmiş midir, bunu bilemiyoruz.

Merhum padişah, saltanatı müddetince ibadete ve hayır işlerine ağırlık vermiş, bu sebeple de Bayezid-i Velî diye anılır olmuştu. Savaşa pek taraftar olmadığı için İstanbul'dan da fazla ayrılmamıştı. Diğer yandan Sultan Bayezid, babası Fatih'ten biraz farklı olarak daha mutaassıp bir dinî siyaset takip etmişti. Mesela ressam G. Bellini'nin yaptığı tablolar bu hükümdar döneminde saraydan çıkartılmış, Tokatlı Molla Lütü adlı âlim ise inançsızlıkla suçlanarak yine onun döneminde idam edilmiştir.²¹

Sultan Bayezid, şehzadelikinden beri etrafına ünlü bilginleri toplamış; sûfîleri, âlimleri, edipleri ve şairleri himaye etmiştir. Dönemin tarihçilerinden İdris-i Bitlisî (öl.1520)'ye Farsça, İbn Kemal / Kemalpaşazâde (öl.1534)'ye ise Türkçe birer Osmanlı tarihi yazdırmıştır. İdris-i Bitlisî'nin yaşlılık zamanlarında İstanbul'da bulunduğu günlerde Şabân-ı Velî'nin bu değerli zatla tanışmış olma ihtimali vardır. Çünkü bu tarihçi aynı zamanda tıp, kozmografya, felsefe, tasavvuf, siyaset ve ahlâk gibi ilimlerle de meşgul olmuştur.

20 Sultan Bayezid hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Selâhattin Tansel, Sultan II. Bâyezîd'in Siyasî Hayatı, TTK, Ankara 2017.

21 Turan, "Bayezid II", s.237.

İbn Kemal ise Yavuz Sultan Selim'in tahta çıktığı ilk yıllarda Osmanlı ülkesinde Safevî Devleti'ne karşı kamuoyu oluşturma amacıyla bir risale kaleme almış ve bu eserde Şah İsmail'i ve akidesini eleştirerek Şiîlerle yapılacak savaşın cihad sayılacağını belirtmiştir. Bundan ötürü de padişah nezdinde itibar elde etmiştir. Yine bu büyük âlim, tasavvufun asıl istikametinden sapmasını hoş karşılamamış, toplumun düzenini ve devletin bekasını tehdit edecek hareket ve davranışların ortaya çıkmasını engellemeye çalışmıştır.²² Dolayısıyla Şabân-ı Velî, bu gelişmelerden kendine göre dersler çıkararak devletin genel siyasi ve dinî politikalarıyla ilgili ulemanın da bilgi ve rey sahibi olması gerektiğine dair sağlam kanaat elde etmiştir. Çünkü Şabân-ı Velî'nin sonraki yıllarda Kastamonu'da geçen uzun hayat serüveninde, onun devletin belirlediği siyasi ve dinî politikaların ince-liklerine vâkıf olduğuna dair rivayetler vardır ve bunlar Şabân-ı Velî Menâkıbnâmesi'ne de yansımıştır.

Şabân-ı Velî'nin İstanbul'daki tahsil yıllarının güzide âlim ve edipleri arasında Müeyyeddâde Abdurrahman (öl.1516) ve Tâcîzâde Cafer Çelebi (öl.1515) ile kardeşi Tâcîzâde Sâdî Çelebi (öl.1516) de bulunmaktadır. Bunlardan Cafer Çelebi, Çaldıran Savaşı sonrası Yavuz'un yaptırdığı tahkikat sonucunda o günlerde çıkmış yeniçeri ayaklanmasında dahli olduğu gerekçesiyle İstanbul'da idam edilmiştir. Dolayısıyla Şabân-ı Velî, bütün bu ibret verici siyasi, sosyal hadiselerin tam da ortasında bir tahsil devresi geçirmiştir. Şabân-ı Velî'nin İstanbul'daki tedris döneminde Sultan Bayezid'in değer verdiği âlimlerden biri de Zenbilli Ali Efendi (öl.1526) idi. Bu zat, padişahın İstanbul'da yaptırdığı medresenin müderrisliğini yürütmüş, ayrıca Osmanlı ülkesi vakıflarına da nâzır tayin edilmiştir. Sultan Bayezid'in halefi olan Yavuz Sultan Selim zamanında da Zenbilli Ali Efendi müftülük görevinde bırakılmıştır. Bu bağlamda Şabân-ı Velî'nin bir yüksek medrese talebesi olarak 1510'lu yıllarda bu değerli bilginle tanıştığı ve ondan ilmen müstefit olduğu kanaatindeyiz. Şabân-ı Velî'nin İstanbul'a geldiği ilk aylarda ise dönemin güzide şairi Necati Bey, yaşlılık günlerini geçirmekte iken hastalığı ilerleyerek vefat etmişti (öl. 17 Mart 1509). Bu zat son günlerini Vefa semtindeki evinde ilim ve sanat sohbetleri düzenleyerek geçiriyordu. Bu bakımdan Şabân-ı Velî'nin İstanbul ikameti sırasında bu büyük Türk şairinden de haberdar olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü şair Necati Bey'in, Kastamonu sancakbeyi Şehzade Mahmud'un yakın ilim halkası arasında mühim bir mevkii vardı.

Sonuç itibarıyla birçok devlet adamı, bilgin, edip, şair ve sûfî aynı yıllarda Şabân-ı Velî ile muasır olarak İstanbul'da ikamet etmiştir. Onun bu bilgin ve mutasavvıflardan bazıları ile görüştüğü, sohbetler ettiği ve hatta yer yer ilmî tartışmalara girdiği rivayet olunmaktadır. Hatta Şabân-ı Velî, İstanbul'un önde gelen uleması ile zaman zaman yaptığı münazaraları kazanmış ve camia içerisinde haklı bir üne de kavuşmuştur.

22 Turan, "Kemalpaşazâde", TDV. İA, Cilt: 25 (Ankara 2022), s.238-240.

Şabân-ı Velî'nin İstanbul medreselerindeki yüksek düzey tahsili devam ederken yukarıda da zikri geçtiği üzere Osmanlı tahtında beklenmedik bir değişim yaşandı ve Şehzade Selim (Yavuz) dokuzuncu Osmanlı hükümdarı olarak tahta çıktı.²³ Bu sırada Şehzade Ahmed, Konya'da hükümdar gibi davranmaya başlayıp kardeşi Selim'e karşı hazırlık yaptı. Sultan Selim ise oğlu Şehzade Süleyman'ı Kefe'den getirtip ona İstanbul'un muhafazasını verdi. Kendisi ise Anadolu'ya geçerek Bursa'ya geldi ve burada iken ağabeyi ile yazıştığı suçlamasıyla Veziriazam Koca Mustafa Paşa'yı idam ettirdi (1512). O günlerde Bursa'da ikamet eden Şehzade Mahmud (öl.1507)'un oğulları Musa, Orhan ve Emîr ile Şehzade Alemşah'ın oğlu Osman ve Şehzade Şehinşah'ın oğlu Mehmed'i gelecekte kendisine başkaldırmaları ihtimaline karşı ortadan kaldırdı. Manisa'da bulunan Şehzade Korkut'u da yakalatıp bertaraf etti. Şehzade Ahmed'i ise Bursa-Yenişehir Ovası'nda yapılan savaşta bozguna uğrattı (15 Nisan 1513). Ahmed savaş meydanından kaçmaya çalışırken yakalanıp öldürüldü.

1512-1513 yılları boyunca devam eden hanedan içi bu hesaplaşmada elbette ki halk ve ulema doğrudan taraf olamamakta idi. Çünkü devlet erkânı böyle bir şeye müsaade etmezdi. Bu nedenle Şabân-ı Velî'nin bu tarihlerde Sultan Selim veya kardeşleri arasında bir siyasi tercih yapabilme durumu söz konusu olamaz. Ayrıca Şabân-ı Velî'nin, meşreb itibarıyla dönemin siyasi hadiselerini pek de severek takip ettiği kanaatinde değiliz. Ancak Anadolu'da Osmanlı kuvvetleri ile Safevî taraftarlarının kanlı çatışmaları ve devletin başına yeni geçmiş Sultan Selim'in Şah İsmail üzerine bir sefer tertip ettiğinin duyulması pek doğal olarak İstanbul ulema sınıfı arasında, medreselerde ve tekkelerde büyük bir yankı uyandırmıştır.

Yavuz Sultan Selim'in egemenliğini pekiştirmesinden sonraki ilk hedefi doğal olarak Osmanlı Devleti için dinî ve siyasî tehdit olan Şah İsmail oldu. Sultan Selim öncelikle Safevî taraftarlarının cezalandırılması için emir verdi. Takibata uğrayanlar, cezalandırılanlar veya sürgün edilenler daha ziyade Safevî propagandası yapan kişiler (halifeler) ve onları destekleyen tekke mensupları idi. Bütün bu yaptırım ve tedbirlere rağmen Safevîlere meyleden pek çok kimse köylerini boşaltıp Şah İsmail'e katılmaktan da geri durmadılar. Osmanlı aydın kesiminde ve dinî çevrelerde Safevîlerin düşüncelerine karşı oluşan büyük tepkiler meselenin ciddi boyutlara ulaştığını gösteriyordu. Nitekim Sultan Selim'e Safevîlerin Anadolu'daki faaliyetleri ve Osmanlı karşıtı düşünceleri hakkında dikkat çekici raporlar geliyordu. Selim bir an önce Şah İsmail üzerine yürümek istese de dönemin vezirlerinin bir kısmı Anadolu'daki karışıklıkları bahane ederek Safevî seferinin ertelenmesini istiyorlardı. Diğer yandan Sultan Selim'in uğraşları sonucu, Safevîlerle savaşmanın mutlak bir dinî görev olduğu yolunda alınan fetvalarla sefer kararı çıkarılabilirdi. Öbür yandan da Safevîlere karşı ticari ambargo başlatılıp Azerbaycan-İran

23 Selim'in tahta çıkış süreci hakkında bkz. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", s.53-90.

ipeğinin Batı'ya girişi yasaklandı, ilave olarak sınırlar kapattırılarak tüccarın geliş gidişi engellendi. Bu yasaklara uymayanlar ise cezalandırılıp mallarına el konuldu.²⁴

Sultanın bu şekildeki sert tedbirleri İstanbul'daki sosyal ve ekonomik düzeni de etkiledi. Şabân-ı Velî artık 1514 yılı itibarıyla İstanbul'daki medrese eğitiminde bir hayli mesafe kaydetmiş ve başkentin yüksek düzey bilgi sahibi uleması arasına girmişti. Onun bu tarihlerde tasavvufa meylederek yeni arayışlar içerisine girdiğini görüyoruz. Bunda Osmanlı-Safevî mücadelesinin ve bunun arka planında yatan Sünnî-Şîî rekabetinin de etkisi olmalıdır.

Sultan Selim, Safevî Seferi için Edirne'den yola çıktı (20 Mart 1514) ve İstanbul'dan İzmit'e geçti. Buradan Şah İsmail'e bir mektup göndererek onu dinden çıkmış, ortadan kaldırılması gereken biri olarak suçladı. Bu mektubunda ayrıca "sünnet-i seniyye"yi kabul ve tövbe etmesi halinde iki taraf arasında savaşa gerek kalmayacağını bildirdi. Şah İsmail ise savaşa hazır olduğuna dair bir cevap gönderdi. Bu şekilde iki Türk devleti arasında harbin çıkması da kaçınılmaz oldu. Sultan Selim, Safevî sınırlarını geçtikten sonra tahrip edilmiş arazide uzun süre yol almasına rağmen Şah İsmail'in ordusu ile bir türlü karşılaşamadı. Çünkü Safevî ordusu kademeli olarak ülkenin iç bölgelerine doğru çekiliyordu. Osmanlı ordusunda yiyecek sıkıntısı baş göstermiş, yorgunluk artmış ve yeniçeriler de bu durumdan şikâyet etmeye başlamıştı. Sultan Selim, olaylardan sorumlu tuttuğu Karaman beylerbeyi Hemdem Paşa'yı idam ettirmesine rağmen yeniçeriler isyana devam ettiler. Padişah onları etkili sözlerle yatıştırdı. Nihayet bugün İran İslam Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalmış olan Güney Azerbaycan'ın Hoy şehri yakınlarındaki Çaldıran Ovası'nda iki Türk ordusu harbe tutuştu (23 Ağustos 1514). Şah İsmail mağlup olarak geri çekilince Sultan Selim, Safevîlerin başkenti Tebriz'e girdi. Burada Cuma günü kendi adına hutbe okutup, şehirde düzenlemelerde bulundu ve sayıları 1000'e ulaşan ilim ve sanat erbabını İstanbul'a sevk etti. Ancak askerin isteksizliği sebebiyle sefere devam edemeyip Amasya'ya döndü.²⁵ Bu esnada Bayburt, Kiğı ve Kemah Kaleleri Osmanlılara geçti. Yeniçeriler Amasya'da iken de İstanbul'a dönmek için padişaha baskı yapmaya başladılar. Hatta üçüncü vezir Pîrî Mehmed Paşa'nın ve padişahın hocası Halimî Çelebi'nin evlerini yağmalamaktan çekinmediler (1515).

Safevîlere vurduğu darbeden sonra Sultan Selim'in ikinci hedefi, daha önce Şah İsmail ile iş birliği içinde olduğuna inandığı Dulkadiroğlu Alâüddevle Bozkurt Bey idi. Bozkurt Bey, Osmanlı kuvvetleri karşısında bozguna uğradı ve hayatını da kaybetti (Haziran 1515). Dulkadiroğulları topraklarının yönetimi aynı aileden Şehsuvaroğlu Ali Bey'e verildi.²⁶ Padişah ise ordusuyla birlikte İstanbul'a döndü (Temmuz 1515).

24 Emecen, "Selim I", s.409.

25 Sultan Selim ve Çaldıran Muharebesi hakkında bkz. İdrîs-i Bidlîstî, Selim Şah-nâme, Haz. Hicabi Kırılanc, Kültür Bakanlığı Yayını, 1. Baskı, Ankara, 2001, s.162-196; Kâtip Çelebi, Fezleketü Akvâli'l-Ahyâr fî 'İlmi't-Târîh ve'l-Ahbâr (Fezleketü't-Tevârîh), Târîhu Mülûk-i Âli-i Osman, Haz. Seyyid Muhammed es-Seyyid, TTK, Ankara, 2009, s.257-261; Namiq Musalı, I Şah İsmayılın Hakimiyeti ("Tarix-i Alemara-yi Şah İsmayıl" Eseri Esasında), Elm ve Tehsil, Bakı 2011, s.256-257.

26 Refet Yınanç, "Dulkadiroğulları", TDV, İA, Cilt: 9 (İstanbul 1994), s.556.

Sultan Selim'in, Safevîlere ve Dulkadıroğullarına karşı kazandığı iki büyük zafer elbette ki İstanbul'da büyük bir sevinçle karşılanmıştı. Çünkü 15 yıldan beridir Anadolu'da asayiş bir türlü sağlanamamış, siyasi mücadelelere bir de dinî-mezhebî rekabet eklenmişti. Halktan başka ulema ve devlet adamları da bu rekabetten olumsuz manada etkilenmişlerdi. 1515 yılı itibarıyla İstanbul halkının artık rahat bir nefes aldığını söyleyebiliriz. Ancak bir gerçek vardı ki Sultan Selim'in Doğu politikası henüz sonuçlanmamıştı. Diyarbakır taraflarında Safevîlerle mücadele sürüyordu. Padişah, tarihçi İdris-i Bitlisî'yi bölgeye göndererek Safevîlere karşı civardaki Sünnî-Şâfiî aşiretlerini ve mahallî beyleri Osmanlı lehine kazanmaya çalıştı. Bıyıklı Mehmed Bey ise Diyarbakır Kalesi'ni ele geçirdi (Eylül 1515). Diğer yandan Sultan Selim de payitahtta boş durmayıp, Mısır Memlûk Türk Devleti üzerine çıkacağı sefer için kara ve deniz ordularını hazırlamakla vakit geçirdi. Bu arada İstanbul'da sahabeden Eyüp Sultan'ın, dedesi Fatih Sultan Mehmed'in ve babası Sultan Bayezid'in türbelerini ziyaret etti. Ayrıca oğlu Şehzade Süleyman'ı da İstanbul'a getirterek sefer boyunca ona vekâlet bıraktı. Diğer yandan Yeniçeri ayaklanmasında dahil olduklarını tespit ettiği devlet adamlarından İskender Paşa'yı, Kazasker Tâcîzâde Cafer Çelebi'yi ve Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa'yı idam ettirerek devlete ve orduya disiplin getirdi. Batılı devletlerle barış ve ticaret anlaşmalarını yenileyerek o taraftan bir saldırı olma ihtimalini azalttı.

1515 senesi son yarısı ile 1516 yılı ilk yarısı boyunca başkent İstanbul'da vuku bulan bu hadiseleri Şabân-ı Velî'nin dikkatle takip ettiği bellidir. Çünkü şehirde bir yandan zafer kutlamaları yapılıyor, padişah İstanbul sokaklarında dolaşıyor, devlet adamları cezaya çarptırılıyordu ve diğer yandan ise yeni sefer hazırlıkları bütün hızıyla sürüyordu. Çıkılacak seferin diğer bir Türk-İslâm ülkesi (Memlûkler veya ikinci bir defa daha Safevîler) üzerine olmasından kaynaklı meselenin şerî boyutu da ortaya çıkıyordu. Nitekim padişah, Şah İsmail ile birlikte hareket ettiği ve Hz. Peygamber'in şeriatını kaldırmak isteyenlere yardım ederek onlara benzediği gerekçesiyle Memlûk sultanı Kansu Gavri'yi suçluyordu. Bu bağlamda divan üyelerinin, şeyhülislamın, kazaskerin, kadıların, ulemanın, medrese muhitinin, sûfîlerin, dervişlerin, tekke şeyhlerinin devlete olan sadakatlerini göstermeleri ve sefer için olumlu düşünceler serdetmeleri, padişahın ihtiyaç duyduğu manevi ve psikolojik destek anlamı taşıyordu. Bu bakımdan hem medrese ve hem de tekke mensubu olarak Şabân-ı Velî, padişahın Doğu seferine müspet bir yaklaşım sergilemiş olmalıdır.

Nihayet sefer hazırlıkları tamamlandı ve Osmanlı divanından savaş kararı çıkmasından sonra ordu Anadolu'ya geçirildi (Haziran 1516). Sultan Selim'in niyeti Şah İsmail'e ikinci ve daha ağır bir darbe vurarak Safevîleri tehlike olmaktan çıkarmaktı. Ancak Memlûk sultanı Kansu Gavri'nin ordusu ile Suriye'ye doğru hareket etmesi ve Osmanlı birliklerine sınırlarından geçiş izni vermemesi yüzünden padişah, Memlûkler üzerine yürüdü. 24 Ağustos 1516'da Suriye'nin kuzeyinde Mercidâbık Ovası'nda yapılan savaşı ateşli

silâhların da rolüyle Osmanlı ordusu kazandı. Aynı yıl bütün Suriye ve Filistin toprakları Osmanlıların eline geçti. Halife Mütevekkil-Alellah ile üç mezhep kadısı da teslim oldular. Sultan Selim, ordusunun başında olarak Şam'a girdi ve buradan da Mısır'a hareket etme kararı aldı. Ancak bazı devlet adamları Mısır Seferi'ne karşı çıkıyorlardı. Anadolu beylerbeyi Zeynel Paşa ile Anadolu defterdarı Kasım Efendi bu nedenle görevlerinden alındılar (Aralık 1516). Padişah, yolu üzerindeki Kudüs'e ve Gazze'ye uğrayarak bu şehirlerdeki tarihî abideleri ziyaret etti. Sefere karşı çıktığı anlaşılan Vezir Hüseyin (Hüsam) Paşa'yı ise idam ettirdi. Bu sırada yeni Memlûk sultanı Tumanbay da boş durmamış, savunma tedbirleri alarak savaşa hazırlanmıştı. Ancak Sultan Selim'in ordusu onu 22 Ocak 1517'de Mısır'ın Ridâniye mevkiinde yapılan savaşta mağlup etti. Tumanbay, birkaç defa daha saldırı yapsa da muvaffak olamadı ve yakalanarak idam edildi (1517). Böylece Sultan Selim, Kahire'de Mısır tahtına oturdu. Adına hutbe okunup çeşitli eğlenceler düzenlendi. Sultan, Halife Mütevekkil-Alellah ve yakınlarını, bazı önde gelen kimseleri, ulemayı, sanatkârları, bir kısım tacirleri, mukaddes emanetleri ve ele geçirilen ganimetleri donanmayla İstanbul'a sevk ettirdi. Böylece 260 yıldan fazla Mısır, Suriye ve Hicaz'ı yönetmiş olan Memlûk Türk Devleti de tarihe karışmış oldu. Birkaç ay boyunca Mısır'da kalan Sultan Selim, burada idari düzenlemelerle ve hayır işleri ile vakit geçirdi. İstanbul'a dönüş yolculuğunda ise Veziriazam Yunus Paşa'yı idam ettirerek yerine Pîrî Mehmed Paşa'yı göreve getirdi. Şam'da Muhyeddin İbnü'l-Arabî'nin mezarını buldurarak buraya bir türbe, yanına da bir cami ve tekke yaptırdı. Padişah 25 Temmuz 1518'de İstanbul'a ulaşarak törensiz, şatafatsız bir şekilde Topkapı Sarayı'na girdi.²⁷

3. Şabân-ı Velî'nin Bolulu / Konrapalı Hayreddin Efendi Dergâhı'ndaki İkameti Yıllarında Osmanlı Ülkesinde Siyasi-Sosyal Vaziyet

Osmanlı padişahının ve onun muzaffer ordusunun İstanbul'a girdiği 1518 yılında Şabân-ı Velî İstanbul'dan yeni ayrılmış bulunuyordu. Devletin bu parlak zafer haberi elbette ki kısa süre içerisinde bütün ülkede duyulmuştu. Bu sevindirici haberi alan ve memnun olan Şabân-ı Velî ise bu tarihte 29-30 yaşlarına ulaşmış bir müderris kimliğiyle döneminin bütün ilimlerini tahsil etmiş, zâhiri ilimlerde ders okutabilecek seviyeye ulaşmıştı. Kendisine İstanbul medreselerinde ders vermesi teklif edilmesine rağmen gönlü ve ruhu bir türlü huzur bulmamış, ilâhî sırlara vâkıf olma arzusuyla yanarak derin tefekkürlere dalmıştı. Tasavvuf sahasındaki açlığını giderecek ve irfan yolunda kendisini irşat edecek bir mürşid-i kâmil aramaya başlamıştı. Bu nedenle İstanbul'da çeşitli girişimlerde bulunmuş fakat onu manevi anlamda tatmin edecek bir mürşide rastlayamamıştı. Şabân-ı Velî, gördüğü bir rüyada memleketi Kastamonu'ya dönmesi tavsiye edilince, bir arkadaşıyla birlikte yola çıktı. Bolu'ya yaklaştığında, daha önceden methini duyduğu

²⁷ Emecen, "Selim I", s.411-413.

büyük Halvetî şeyhlerinden Bolulu (Konrapalı) Hayreddin Efendi'yi dergâhında ziyaret etmek istedi. Ancak bu zata bağlanıp orada kalmaktan çekiniyordu. Hayreddin Efendi'nin manevi daveti sonucu, gönlü ziyaret heyecanı ve isteğiyle dolan Şabân-ı Velî, kendisini bu zatın Bolu şehir merkezine 15 km. mesafedeki dergâhında, onun huzurunda buldu. Yanındaki arkadaşına "Kardeşim! Âşıklar insanı kendi taraflarına çekerler. Onların cezbeleri galip geldi. Var sen güle güle git, bana burada kalmak göründü..." deyip onu Kastamonu'ya uğurladı. Şabân-ı Velî, Hayreddin Efendi'nin dergâhında ve hizmetinde 12 sene kaldı; nefsin ve ruhunu mürşidinin yoluna adayıp hakikat ilimlerini tahsil ederek olgunlaştı.

Şabân-ı Velî'nin, adı geçen bu dergâh hizmetindeki ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nin başında halen Sultan Selim bulunuyordu. Padişah, 1519 yılına girildiğinde Batılı devletlerle olan ilişkileri yeniden gözden geçirmişti. Avrupa'da Papa'nın önderliğinde yeni bir Haçlı seferi tertip edildiği haberini alsa da bu eylem gerçekleşmedi. Bunun üzerine Sultan Selim yeni bir sefer için hazırlık yapmaya başladı. Hedefinin Rodos Adası olduğu ileri sürülmekle birlikte onun bu sırada Anadolu'da çıkan Safevî yanlısı Şeyh Celâl isyanı ve yeğeni Şehzade Murad'ın faaliyetleri sebebiyle Doğu'ya yeni bir sefer tertip etmek istediği anlaşılmaktadır. Ancak sultan Edirne'den Çorlu'ya ulaştığında, sırtında daha önceden belirmiş olan büyük bir ur (veba yumrusu) yüzünden yola devam edemedi. 22 Eylül 1520'de vefat etti. Ölümü oğlu Süleyman'ın Manisa'dan İstanbul'a gelişiye kadar gizli tutuldu.

Sultan Selim, Anadolu'da Safevî tehdidini önlemesi, onlara karşı ileride Osmanlı dinî düşüncesinin sınırlarını tayin edecek ölçüde keskin bir Sünnî anlayışı öne çıkarması ve Mısır-Suriye-Filistin-Hicaz-Güneydoğu Anadolu gibi zengin ve geniş ülkeleri topraklarına katması ile Osmanlı tarihinde mümtaz bir yere sahiptir. Sultan, bu yönüyle Osmanlı siyasî, sosyal, iktisadî ve dinî hayatında mühim bir dönüşümü de başlatmıştır. Böylece onun hamleleri sonucunda Osmanlı Devleti önemli bir dinî misyonun temsilcisi sıfatıyla İslâm dünyasında daha da ün kazanmıştır. Sultan Selim, sert ve kararlı karakterinin yanında tasavvufa ilgi duyan, Muhyeddin İbnü'l-Arabî'nin görüşlerine değer veren, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'ye saygı duyan, sohbet meclislerinde Zenbilli Ali Efendi, Kemalpaşazâde, İdris-i Bitlisî gibi âlimlere yer veren, hocası Kastamonulu Halimî Çelebi'yi baş üstünde tutan, Tâcizâde Câfer Çelebi, Ahî Benli Hasan ve Revânî gibi şairlerin kıymetini bilen çok yönlü yüksek bir karaktere sahipti. Ancak devlet işleyişi söz konusu olduğunda, en sevdiği yakınlarını bile feda etmekten çekinmeyen çelik gibi iradesi bir anda ortaya çıkıveriyordu.

Sultanın çok sevip saydığı hocası Halimî Çelebî (öl.1517)'nin Kastamonulu olması ve bir süre padişahla birlikte İstanbul'da bulunması, bu muhterem zatın Şabân-ı Velî ile tanışık oldukları izlenimi vermektedir. Büyük ihtimal Halimî Çelebi daha Kastamonu'da iken

Şabân-ı Velî ile karşılaşmış ve belki de onun İstanbul'a gönderilerek Fatih Medresesi'ne kaydının yapılmasında kendisine referans olmuştu. Halimî Çelebi ile Şabân-ı Velî'nin 1512-1516 yılları arasında da İstanbul'da yüz yüze görüşmüş olmaları dönemin tarihî ve sosyal akışına ters bir durum değildir.

Şabân-ı Velî'nin Bolu'da yeni bir hayata adım attığı yıllarda Osmanlı başkentinde de devletin kaderini yeniden tayin edecek mahiyette bir taht değişikliği yaşanmıştı. Nitekim çağının büyük Türk cihangiri Sultan Selim'in vefat etmesi üzerine yerine biricik oğlu Şehzade Süleyman (Kanuni) tahta çıkarılmıştı (30 Eylül 1520).

Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566), ilk günlerinde İstanbul'da babası tarafından vakıtle Tebriz ve Kahire'den sürülmüş olan 600-800 kadar sanatkâr ve ümeranın memleketlerine dönüşüne izin verdi. İran ile yapılan ipek ticareti üzerindeki yasağı kaldırdı, mallarına el konulan tüccarın zararlarını karşıladı. Halka eziyet eden idareci ve askerleri cezalandırdı. Ayrıca bir süre sonra babası tarafından Kahire'den İstanbul'a getirilen Halife Mütevekkil-Alellah'ın Mısır'a dönmesine de müsaade etti. Osmanlıların Şam beylerbeyi, Memlûk kökenli Emîr Canberdi Gazâlî'nin isyanını bastırdı (Ocak 1521). Geniş çaplı tahrir çalışmaları başlatarak vergiye esas olan varlıkları kayıt altına aldırdı. Bütün bunlar yapılırken Anadolu'da Safevîlerin siyasî-dinî propagandaları da devam ediyordu. Devlet denetiminden pek hoşlanmayan konargöçer zümrelerin iştirak ettiği ayaklanmalar da eksik olmuyordu. Sultan Süleyman, bu ilk eylemlerden sonra Batı'ya karşı geleneksel gazâ siyasetini yeniden canlandırma gayesiyle iki ana hedefi ön plana aldı. Bunlardan ilki Orta Avrupa'nın kilidi durumunda bulunan Belgrad, diğeri Türklerin Akdeniz hâkimiyeti bakımından son derece stratejik önemi olan Rodos Adası idi. Önce Belgrad Kalesi'nin fethi tamamlandı (29 Ağustos 1521). Bu zafer dolayısıyla her tarafta fetihnâmeler yollandı, büyük şenlikler yapıldı. Ertesi yıl ise Kahire-İstanbul deniz yolu hattı üzerinde Hristiyan ileri karakolu niteliği taşıyan Rodos Adası fethedildi (Aralık 1522). Bu esnada Şehzade Cem'in Rodos'ta yaşayan oğlu bulunup katledildi, kızlarıyla hanımı ise İstanbul'a gönderildi.²⁸

Sultan Süleyman, yakın arkadaşı Makbul lakaplı İbrahim Paşa'yı teamüllere aykırı bir şekilde veziriazamlığa getirip, ikinci vezir Ahmed Paşa'yı ise Mısır beylerbeyi göreviyle İstanbul'dan uzaklaştırdı. Buna içerleyen Ahmed Paşa Kahire'de adına hutbe okutup isyan bayrağı kaldırsa da kısa süre içerisinde bertaraf edildi. Zalimliğiyle bilinen ve bu nedenle de halkın sevmediği Ferhad Paşa, sultanın kız kardeşiyle evli idi. Buna rağmen padişah onu Edirne'de idam ettirdi (1524). İstanbul'da bir yeniçeri ayaklanmasının başlamasına ön ayak oldukları anlaşılan yeniçeri ağası ile Reisülküttâb Haydar Çelebi de aynı akıbete uğradılar.

28 Emecen, "Süleyman I", TDV. İA, Cilt: 38 (İstanbul 2010), s.62.

Belgrad'ın fethi Orta Avrupa'da Osmanlılara Budin ve dolayısıyla Macaristan yolunu açmıştı. Sultan Süleyman Batı'ya karşı tam bir üstünlük kurabilmek için Macar Krallığı'nı ortadan kaldırmak ve Habsburg hanedanına da ağır bir darbe vurmak emelinde idi. Padişah bu amaçla Fransa kralının Avusturya'ya karşı yardım talebini kabul etti ve büyük, teknik bir ordu ile Macaristan Seferi'ne çıktı. 29 Ağustos 1526'ta Mohaç Ovası'nda Macarlarla yapılan savaşta Macar kralı ağır bir bozguna uğradı, hatta hayatını kaybetti. Mohaç Zaferi, Macar Krallığı'nın sonunu getirirken Türklere Avusturya ve Almanya'nın da kapılarını araladı. Ancak diğer taraftan Osmanlı Devleti bu tarihten itibaren kendisini, Orta Avrupa'da uzun yıllar devam edecek ve masraflı olacak çetin bir mücadelenin içinde bulacaktır.

Mohaç Zaferi günlerinde Anadolu'da Safevî yanlısı Kalender Şah İsyanı patlak verdi. Kalender Şah'ın isyanı sırasında Çiçekli, Akçakoyunlu, Masadlı, Bozoklu gibi büyük Türkmen aşiretleri onun yanında yer almıştı. Ayrıca daha önce çıkan Baba Zünnun İsyanı'nda dağıtılan gruplar da ona katılmıştı. Kalender'in etrafında 30 bin kişi toplanmıştı. Bu isyan güçlkle sona erdirilebildi. Kalender Şah İsyanı, ilk çıkışı ve görünüşü itibariyle Alevî temayüllü Türkmenlerin ihtilâlcı mehdîlik anlayışına bağlı bir kalkışma olarak tarif edilmiştir. Ancak isyana Osmanlı hükümetinin ve mahallî idarecilerin tutumundan ve yeni malî düzenlemelerden rahatsız olan zümreler de katılmıştır. Böylece bu hareket, daha sonraki dönemlerde giderek mahiyeti değişecek olan Celâlî İşyanlarının ilk ciddi örneği olarak nitelendirilmiştir.²⁹

Aynı günlerde Osmanlı taht merkezinde ise Molla Kâbiz adında biri, Hz. İsa'nın Hz. Muhammed'den daha üstün olduğu yolunda iddialar ortaya atmış, bu iddiaları çeşitli yerlerde yaymaya başlamıştı. "Zındıklık ve ilhâd yoluna girip inancına fesat karışmış" biri olarak tarif edilen Kâbiz, görüşlerini ulu orta halk arasında dile getirmekte ve halkın zihinlerini karıştırmakta idi. Bu eylem dönemin âlimlerini harekete geçirdi ve Kâbiz yakalanarak mahkemeye sevk edildi. Yargılanması sonucunda Şeyhülislâm Kemalpaşazâde, onun zındıklık suçu işlediğini belirten bir fetva verdi. Suçlu bulunan Kâbiz buna istinaden idam edildi (4 Kasım 1527).³⁰ XVI. yüzyıl başlarından itibaren bu ve buna benzer olaylar ile Safevîlerin Anadolu'da sebep olduğu dinî karışıklıklar, Osmanlı ülkesinde devletin bundan sonraki genel siyasî ve dinî politikasının belirlenmesinde, bu alanda yeni kararların alınmasında veya sert tavırların takınılmasında etkili oldu.

Sultan Süleyman, ülkedeki iç gâileleri bir kenara bırakarak Avrupa'da yeni bir sefere daha çıktı. Tarihlerde Budin Seferi olarak geçen bu harekât sonucunda Budin'i savunan Kral Ferdinand'a bağlı Alman ve Macar kuvvetleri teslim olmak zorunda kaldılar (8 Eylül 1529). Bu başarının devamında ise sultan, 27 Eylül 1529'da Viyana önlerine gelerek

29 Mucteba İlgürel, "Kalender Şah", TDV, İA, Cilt: 24 (İstanbul 2001), s.249.

30 İlyas Üzümlü, "Molla Kâbiz", TDV, İA, Cilt: 30 (Ankara 2020), s.254-255.

şehri muhasara etti. 17 gün süren Viyana Kuşatması, Ekim ayının ve yağmur mevsiminin gelmesi üzerine kaldırıldı. Osmanlılar bu kısa muhasara ile Kral Ferdinand'a gözdağı vermiş oldular.

4. Şabân-ı Velî'nin Kastamonu'daki Şeyhlik Yıllarında Osmanlı Ülkesinde Durum

Şabân-ı Velî, Bolu yakınlarındaki Hayreddin Efendi Dergâhı'nda 12 yıl kadar devam eden ikametinin sonuna gelmişti. Şeyhi artık yaşlanmış, Şabân-ı Velî ise 40 yaşına ulaşmış ve seyri sülûkunu tam bir olgunlukla tamamlamıştı. Şeyhinin ona bundan sonra manevî mertebelerde verebileceği bir şey kalmamıştı. Esasen Şabân-ı Velî, yıllar önce memleket hasretiyle İstanbul'dan yola çıkmış ve aradan yıllar geçmesine rağmen henüz ata yurduna ulaşamamıştı. Artık Hayreddin Efendi ona yol vermenin zamanı geldiğini anlamıştı ve öyle de yaptı. Sonunda Şeyh, "Sana hilafet verildi, memleketine dön! İrşat soframızı orada kurarak âşık ve sadıkları irşat edip tarikatı neşret." buyurarak ona icazet verdi. Şabân-ı Velî, tasavvufta sohbet etme, ders verme, dergâh idare etme ve halife yetiştirme belgesi diyebileceğimiz bu icazeti alarak Kastamonu'nun yolunu tuttu. 1530 yılı civarında şehre indi ve kenar semtlerden Kastamonu Kalesi'nin batı cihetindeki Hisarardı'nda Hüsam Halife Mescidi (Cemaleddin Mescidi) avlusuna yerleşti. Çevre sakinlerinin yardım tekliflerini onları kırmadan reddeden ve günlerini ibadetle geçiren Şabân-ı Velî, bir müddet sonra yakındaki Seyyid Sünnetî Dergâhı'nı ziyarette giderek, buradaki halvet odalarında erbaine girdi. Onun ilmine, sözünün etkisine, cezbesine, takvasına hayran olan sevenleri çoğaldı. Bu esnada kendisinden sohbet yoluyla tasavvufî terbiye gören çok sayıda talebe yetişti.

Şimdiye kadar geçen tarihî süreçte Şabân-ı Velî, Osmanlı ülke sınırları içinde Taşköprü, Kastamonu, İstanbul ve Bolu gibi belli bir hat üzerindeki coğrafyalarda hayat sürmüştü. Şimdi hayatının ikinci evresini yine Kastamonu'da devam ettirme niyetinde idi. Bahsi geçen bu dönem yine Sultan Süleyman zamanına tekabül etmektedir. 1530'lara gelindiğinde Osmanlı padişahı bütün enerjisi, azmi ve kararlılığıyla ülkesinin hem doğusunda ve hem de batısında hiç ara vermeden seferlere çıkıyor ve yeni beldeler fethediyordu. Bunu yaparken ise devletin bütün ekonomik kaynaklarını sonuna kadar harcıyordu. Aynı anda iki büyük cephede (batıda Avusturya-Macaristan, doğuda Safevî hudûdu) savaş veren, ilaveten Akdeniz'de üçüncü bir cephede deniz harplerini yürüten ve paralelinde ise Kızıldeniz ve Basra Körfezi'nde dördüncü bir mücadele alanı oluşturan Osmanlı sultanı Muhteşem Türk / Büyük Türk / Kanuni, bu muazzam ve korku veren gücünü daha ne kadar koruyabilirdi? Elbette ki o, devletin geniş topraklarına, kalabalık nüfusuna, ateşli silahlarına ve korkusuz askerlerine güveniyor; halkın verdiği vergilerle oluşan devlet bütçesini kullanıyordu.

Güç ve kontrolü elinde tutan Sultan Süleyman, Avusturya kralı Ferdinand'ın tıpkı kendisi gibi dünya egemenliği peşinde koştuğunun farkında olarak onunla bir meydan harbi yapma amacıyla Avusturya / Alman Seferi'ne çıktı. Macaristan'a girerek hiçbir engelle karşılaşmaksızın Viyana yakınlarına kadar ulaştı, hatta bazı kale ve şehirleri ele geçirdi (Eylül 1532). Kışın yaklaşması üzerine sefere son veren Osmanlı padişahı, bu harekât neticesinde karşı tarafa bir kez daha gözdağı vermenin ve Macar topraklarındaki Osmanlı hâkimiyetini sağlamlaştırmanın memnuniyeti içerisinde başkentine döndü. Sultan Süleyman, bir taraftan da donanmanın başına geçirilmek üzere çağrılan Barbaros Hayreddin Paşa'yı huzuruna kabul ederek, ondan Akdeniz'deki durumla ilgili bilgi topladı. Hayreddin Paşa'yı, yeni teşkil edilecek olan Cezâyir-i Bahr-i Sefîd beylerbeyi olarak tayin etti. Aynı günlerde Sultan Süleyman'ın çok değer verdiği ilim ve devlet adamı Şeyhülislâm Kemalpaşazâde vefat etti (1534). Padişah bu üzüntüsüne rağmen o tarihlerde Safevî Seferi / Irakeyn Seferi olarak tanımlanan doğu seferine çıktı. Veziriazam İbrahim Paşa, padişah gelmeden önce zaten Tebriz'i ele geçirmişti. Sultan Süleyman, Konya'da Mevlânâ Türbesi'ni ziyaret ettikten sonra Kayseri yoluyla Sivas'a geldi ve burada Özbek Hanlığı elçileri ile görüştü. Erzincan'da iken Şirvan şahı II. Halil Han'ın elçileri gelip itaatlerini sundu. Erzurum üzerinden Azerbaycan'a girerek Safevî başkenti Tebriz'e geldi. Bölgenin muhafazası için gerekli tayinleri yaptı ve orduyla birlikte Sultâniye'ye yürüdü. Hemedan-Kasrîşîr'in yolunu izleyerek vardığı Hânîkîn'de itaatlerini sunan Bağdat valisinin adamlarını kabul etti ve sonra Bağdat'a girdi (30 Kasım 1534). Şehirde arayıp buldurduğu İmâm-ı Azam Türbesi'ni ziyaret eden sultan, burasını yeniden imar ettirdi. Abdülkâdir Geylânî'nin mezarı üzerine de bir türbe, etrafına ise medrese, tekke hücreleri, imaret ve cami yaptırdı. Sultan daha sonra Necef ve Kerbelâ'ya gitti, Hz. Ali ve Hz. Hüseyin makamlarını ziyaret edip onların soyundan gelenlere altınlar dağıttı. Ertesi yıl tekrar Tebriz'e giderek yeniden bölge asayişini sağlayan Sultan Süleyman, burada Sultan Hasan Camii'nde cuma namazı kılarak Safevîlere dinî bir mesaj vermiş oldu. Osmanlı hükümdarı, Sultâniye'yi geçip Dergezîn konağına vardıktan sonra Şah Tahmasb'ın İsfahan'a çekildiği haberini alınca tekrar Tebriz'e ve sonraki günlerde de İstanbul'a döndü.³¹ Irakeyn Seferi, Sultan Süleyman'a Safevîlerin zannedilenden daha güçlü olduğunu gösterdi. Osmanlılar bu sefer neticesinde Bağdat'ı ele geçirdiler ve Basra hâkiminin de itaat etmesini sağladılar. Son derece zaman alıcı ve masraflı olan bu sefer dönüşünde tecrübeli devlet adamı Veziriazam İbrahim Paşa idam edildi (1536).

Sultan Süleyman, Batı'ya karşı yeniden canlandırdığı gazâ misyonuna ek olarak Doğu'da yıllardan beridir ciddi problemlerin kaynağı olan Safevîlere karşı İslâm dünyasının hâmilîği rolünü kendi omuzlarına yüklemişti. Bu durum sadece askerî alanda değil dinî-siyasî alanda da Osmanlı Devleti'nin umumi görünüşünde değişime yol açıyordu.

31 Irakeyn Seferi süreci hakkında bkz. Remzi Kılıç, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Irakeyn Seferi'nde (1533-1535) Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Gelişmeler", Bilig, Sayı: 9 (Bahar), Ankara 1999, s.115-131.

Esasen bu değişim ve dönüşüm sultanın babası zamanında vuku bulmaya başlamıştı. Hanefîlik devletin temel doktrini olarak resmî nitelik kazanmış, hazırlanan veya mevcut olan kanun derlemelerinde örfî uygulamalar şerî zeminde izah edilmeye başlanmıştı. Dinî hassasiyetlerin arttığı siyasî ortamda dinden sapmakla itham edilenlerin takibatı da hızlanmış; Molla Kâbız'dan sonra ilhâd ile suçlanan Kâşifî, Oğlan Şeyh İsmail Maşûkî (öl.1539) ve Şeyh Muhyeddin Karamanî (öl.1550) gibi kimseler de idamdan kurtulamamışlardır.³²

Ülkede bütün bunlar yaşanırken Şabân-ı Velî, Kastamonu'da Seyyid Sünnetî Dergâhı'nın ve Mescidi'nin şehrin dışında bulunması nedeniyle ve yöre halkının da talepleri doğrultusunda dergâhını kent merkezinde bulunan Honsalar Mahallesi'ne taşıdı. Honsalar Camii Dergâhı'nda Halvetî usulüne göre zikir icra edilmesine ve dervişlere, gelene geçene yemek çıkarılmasına zaman ayırdı. Yıllar içinde Şabân-ı Velî'nin sohbetlerini dinlemeye ve kendisinden ilim tahsili yapmaya gelenlerle cami / dergâh dolup taşıtı. Kastamonu ve civar şehirlerdeki ulemadan çoğu kimse, Şabân-ı Velî'nin müridi oldular ve onun zâ-hirî-bâtinî ilimlerdeki derinliğinden istifade ettiler.

İşte tam da bu yıllarda Sultan Süleyman, İtalya'nın fethini hayata geçirmeyi tasarlıyor, bu uğurda yedinci büyük seferini Korfu Adası üzerine yöneltiyordu. İtalya'nın istilâsına hazırlık niteliği taşıyan bu sefer sırasında ilk defa denizde Fransız ve Osmanlı askerleri ortak harekât yapmıştır (1537). Ancak bazı kısmi başarılarla rağmen Korfu'ya yapılan çıkarma ve kale kuşatması başarılı olamamış ve sultan da İstanbul'a dönmüştür. Ertesi yıl ise Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa, Akdeniz'de bazı adalar üzerine harekâtını devam ettirip ezeli rakibi Andrea Doria'yı Preveze'de yenilgiye uğratmış, donanmasını yok etmiştir (28 Eylül 1538). Preveze Zaferi, Akdeniz'in Türk gölü olmasını sağlaması noktasında çok büyük bir başarıdır.³³ Aynı yıl Sultan Süleyman, Osmanlılara tâbi Boğdan voyvodalığı meselesi dolayısıyla yeni bir sefere çıkıp yolda Babadağı'nda Sarı Saltuk Baba Türbesi'ni ziyaret etti ve Boğdan meselesini hallederek başkente döndü (1538). Hadım Süleyman Paşa ise Portekizlilerin Hint sularında artan faaliyetlerini önlemek için Süveyş'teki donanma ile harekete geçirildi (1538). Çünkü Hindistan'daki küçük Müslüman sultanlıklar Portekizlilerden yakınıyor ve Osmanlı padişahından yardım bekliyordu. Bu esnada Basra emîri Râşid'in oğlu gelip Osmanlılara bağlılık arz etti ve Basra'nın anahtarlarını sundu (1538). Üç yıl kadar sonra ise Sultan Süleyman yeni bir Macar Seferi'ne çıkmak zorunda kaldı. Şöyle ki Avusturya kralı Ferdinand Macaristan'ı istila maksadıyla Budin'i kuşatma altına almıştı. Kral, Osmanlı ordusu gelince kuşatmayı bitirdi. Sultan ise bölgede Budin Beylerbeyliği kurulmasını emretti (1541). Buna rağmen mesele çözülmeyince padişah 1543'te onuncu büyük seferini yine Macaristan üzerine yaptı.

32 Emecen, "Süleyman I", s.66.

33 Bu zafer ve öncesinde Akdeniz'deki gelişmeler hakkında bkz. Afif Büyüktuğrul, "Preveze Deniz Muharebesine İlişkin Gerçekler", Belleten, Cilt: 37, Sayı: 145, 1973, s.51-85.

Bu sefer vesilesiyle Budin Beylerbeyliği toprakları genişletildi. Doğu'da ise o günlerde Yemen Beylerbeyliği kuruldu. Barbaros Hayreddin Paşa ise Fransız donanmasıyla ortak harekâta bulunarak Nice Kalesi'ni kuşattı ve ardından döndüğü İstanbul'da 1546'da vefat etti.

Ülkenin doğusunda, batısında ve güneyinde Osmanlı fetihleri devam ettiği o tarihlerde Şabân-ı Velî, Honsalar Dergâhı'nda irşad faaliyetlerini sürdürüyordu. Bir gün mahallede çıkan bir yangında Honsalar Camii zarar görünce, "Bu yanıkta bir hikmet vardır" düşüncesiyle tekrar Seyyid Sünnetî Mescidi civarına taşındı. Hayatının sonuna kadar Seyyid Sünnetî Dergâhı'nda karar kıldı ve irşat görevine orada devam etti.

Çok geçmeden Osmanlı ülkesinin doğu sınırlarında yeni gaileler baş gösterdi. Safevî hükümdarı Şah Tahmasb'ın kardeşi Elkas Mirza'nın Osmanlılara sığınması iki devletin arasını açtı. Şah Tahmasb'ın Şirvan'ı sıkıştırması, Sünnî halkın Osmanlılara müracaatı, daha doğudaki Özbeklerin yardım istekleri gibi nedenlerle yeni bir Doğu seferi başlatıldı (1548). Şah Tahmasb, Elkas Mirza'ya verilen destek karşısında endişeye kapılarak Osmanlı ordusunun karşısına çıkmadı. Sultan Süleyman bir kez daha Tebriz'e girdi. Dönüşte Van Kalesi'ni aldıktan sonra Diyarbakır'a ve oradan da Halep'e geçip Hama'ya kadar gitti. Burada iken Yemen'den gelen başarı haberleri ile sevindi. Şah Tahmasb ise boş durmayıp Doğu Anadolu'da Erciş, Ahlat ve Âdilcevaz yörelerini yağmalayıp Kars Kalesi'ni inşa eden Osmanlı askerlerini katletti. Buna karşılık padişah, Kum ve Kâşân'a kadar olan yerleri yağmalamak ve tahrip etmek için Elkas Mirza'yı gönderdi. Van valisi İskender Paşa da Hoy'u ele geçirdi. Vezir Kara Ahmed Paşa ise bu esnada Gürcistan harekâtıyla görevlendirildi. Buna rağmen bu seferden de önemli bir sonuç çıkmadı ve Safevîlere ezici bir darbe indirilemedi. Bölgede tedbir amaçlı Van Beylerbeyliği oluşturuldu. Kısa süre sonra ise Batı'da Habsburgların saldırısı üzerine ikinci vezir Ahmed Paşa Erdel'e gönderildi ve 1552'de Tımışvar ele geçirildi. Budin beylerbeyi Ali Paşa ise Palast Ovası'nda Alman birliklerini bozguna uğrattı. Diğer yandan Sultan Süleyman'ın Amasya'da vali olan büyük oğlu Mustafa, artık babasının yaşlandığını görüyor ve tahtı kendisine terk etmesi gerektiği fikrini savunuyordu. Üçüncü defa Safevî Seferi'ne çıkan padişah ise öncelikle Şehzade Mustafa'yı idam ettirdi (1553). Halep'e ulaştığında bu defa diğer oğlu Cihangir'in ölümü haberiyle sarsıldı. Sultan birkaç ay sonra Diyarbakır üzerinden Revan'a ve Nahçıvan'a ulaşp, sonrasında Amasya'ya döndü (1554). Bu esnada Şah Tahmasb'ın elçileri geldi ve yapılan müzakereler sonucunda iki devlet arasında Amasya Barış Antlaşması imza edildi (1 Haziran 1555). Bu anlaşma ile Osmanlı-Safevî sınırları belirlendi. Aynı günlerde Şah Tahmasb'a yollanan mektupta ise dinî meselelere vurgu yapılıyor; müfrit Şiiilerin Hz. Ayşe'ye ve ilk üç halifeye karşı olan küfürlerinin (teberrâlik) yasaklanmasının beklendiği ifade ediliyordu.³⁴

34 Emecen, "Süleyman I", s.68-70.

Sultan Süleyman, nikris (ayağındaki yara) hastalığının verdiği sıkıntılar içinde Hürrem Sultan'a daha çok bağlanmış, Kara Ahmed Paşa'yı idam ettirerek yerine tekrar Rüstem Paşa'yı getirmişti. Böylece devlet işlerinde Hürrem Sultan, Mihrimah Sultan ve Rüstem Paşa ekibi öne çıkmıştı. 1556'da Macaristan cephesinden Hadım Ali Paşa'nın başarısız Sziget (Sigetvar) kuşatması haberi geldi. Donanma ise Piyâle Paşa kumandasında Vehrân'ı fethetti. Çok geçmeden sultanın çok sevip değer verdiği ve Şehzade Bayezid'in de hâmisî olan Hürrem Sultan hastalanarak vefat etti (1558). Aynı tarihlerde Anadolu'da ise yer yer asayiş sorunları baş gösteriyordu. Batı Anadolu'daki medrese talebeleri, sosyal ve ekonomik baskıların bir sonucu olarak ve işsizlik nedeniyle anarşi yaratan olaylar çıkarıyorlardı. Çeşitli sosyal ve ekonomik sebeplerle tasavvufî çevrelerde de merkeze karşı muhalefet artmaya başlamıştı. Bu dönemde yazılan bir risâlede toplumun bozuk yapısına, adaletsizlik, rüşvet ve zayıflamış dinî inanca vurgu yapılmıştır. Dönemin Türk ulemasından Birgivi Mehmed Efendi (öl.1573)'nin bu bağlamdaki görüşleri³⁵ padişahın çevresini ve sarayı etkilemekteydi. Kendini klasik Sünnî anlayışın temsilcisi olarak görmekte olan padişah ise döneminin dinî-mezhebî yapısını ve bu alanda ortaya çıkan değişimleri yakından takip ediyordu.

Sultan Süleyman'ın saltanatının son yıllarında oğlu Şehzade Bayezid, sancak merkezinin Kütahya'dan Amasya'ya nakledilmesine tepki gösterdi. Şehzadeye göre babası diğer oğlu Selim'i destekliyordu. Bu nedenle Bayezid ile babasının arası açıldı ve mücadeleyi kaybeden şehzade de Safevî ülkesine sığınmak zorunda kaldı (1559). Sultan Süleyman, oğlu Bayezid'in iadesi için Şah Tahmasb'a tavizler verdi ve ona yüklü miktarda ödeme yapmanın yanında Kars Kalesi'ni de bırakmayı kabul etti. Tahmasb bu anlaşma ve baskılar üzerine Şehzade Bayezid'i geri gönderdi. Şehzade, 23 Temmuz 1562'de dört oğluyla birlikte boğularak idam edildi ve cenazeler Sivas'a getirilip defnedildi.³⁶

Sultan Süleyman, 1560'tan itibaren yaşlılığının ve hastalığının etkisiyle daha sakin bir hayat tarzını benimsedi. Bu arada Akdeniz'de Cerbe Adası'nın fethi (1560) İstanbul'da sevinçle karşılandı. 1565'te ise Malta Adası muhasarası bozgunla sonuçlanınca yaşlı padişah buna bir hayli üzüldü. Bunun yanında ülkedeki sûfî çevrelerin de etkilediği muhalefet giderek güç kazanmakta idi. Padişah, çevresine iktidarın ve gücün hâlâ kendi elinde bulunduğunu göstermek için yeni bir askerî harekât kararı aldı ve Avusturya-Macaristan Seferi'ne çıktı. Hedef Sigetvar / Zigetvar ve Eğri Kaleleri idi. Padişah, İstanbul'dan ayrılmadan önce Eyüp Sultan Türbesi'ne gidip dua etti, ardından büyük törenlerle başşehirden ayrıldı. Sultan Süleyman, etrafı su hendekleriyle çevrili ve çok iyi korunan Sigetvar Kalesi³⁷ önlerine gelerek muhasarayı başlattı. Ancak fetihten az evvel 6 Eylül 1566'da hayata gözlerini yumdu. Sultanın cenaze merasimi 23 Kasım'da Süleymaniye Camii'nde yapıldı ve Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin kıldırıldığı cenaze namazının ardın-

35 Bkz. Emrullah Yüksel, Mehmed Birgivi'nin (1523-1573) Dinî ve Siyasî Görüşleri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.

36 Şerafettin Turan, "Bayezid, Şehzade", TDV. İA, Cilt: 5 (İstanbul 1992), s.230-231

37 Bkz. Géza Dávid, "Sigetvar", TDV. İA, Cilt: 37 (İstanbul 2009), s.157.

dan cami yanındaki türbesine defnedildi.

Kanuni Sultan Süleyman'ın 46 yıl süren uzun ve muhteşem saltanatında ülke toprakları üç kıtada ve denizlerde genişlemiş, Osmanlı kudreti o ölçüde dünyada bütün ağırlığıyla hissedilmişti. Onun periyodik askerî ve siyasî faaliyetleriyle Osmanlılar, cihanşümül anlayışa sahip en büyük devlet haline gelmiştir. Sultan Süleyman zamanında Kuzey Afrika içlerinden Habeşistan, Yemen ve Hindistan'a, kuzeyde Rus steplerinden Polonya'ya kadar uzanan bir etki alanı ortaya çıkmış, doğuda ise Safevî Devleti'ne karşı verilmiş aralıksız mücadele İslâm dünyasının kaderini belirlemiştir. Sultan Süleyman, Türkistan'dan Avrupa içlerine kadar dost ve müttefiklerinin hatta düşmanlarının bile saygısını kazanmıştır. Safevî hükümdarı Şah Tahmasb ondan "Hazret-i Hünkâr" diye bahsetmiş ve Sultan Süleyman'ın gazâ faaliyetini hayranlıkla karşılamış, Batı'da Hristiyan dünyasına karşı giriştiği mücadeleler sırasında dinin bir gereği olarak ona karşı herhangi bir düşmanlıkta bulunmadığını belirtmiştir.³⁸

Sultan Süleyman, şehzadelik döneminde Manisa'da Merkez Efendi vasıtasıyla Halvetî (Sünbülî) etkisi altında kalmış; Nûreddinzâde ve Üftâde Efendi'den zikir almıştır. Kemalpaşazâde, Ebüssuûd Efendi, Kınalızâde Ali Efendi, Celalzâde Mustafa Çelebi, Celalzâde Sâlih Çelebi, Taşköprülüzâde Ahmed Efendi ve Birgivî Mehmed Efendi gibi ilim adamları ve fakihler yanında Şeyh Şabân-ı Velî gibi büyük bir mutasavvîf da Kanuni devrinin simge sûfisi olarak tarihteki yerini almıştır. Yine Bâkî, Fuzûlî, Zâtî, Hayâlî Bey, Taşlıcalı Yahyâ, Lâmiî Çelebi gibi Türk edebiyatının en tanınmış şairleri de Sultan Süleyman döneminde yaşamışlar, ondan ilgi ve himaye görmüşlerdir.

Sonuç

Sevenleri ve müntesipleri arasında Hazret-i Pîr Şeyh Şabân-ı Velî (Şaban Efendi / Şaban Dede) olarak bilinen ve anılan Şabân-ı Velî, Fatih'in Candaroğlu İsmail Bey'den barış yoluyla devraldığı ve Osmanlı sancakları arasına kattığı Kastamonu'da 1489 yılı civarında Osmanlı tebaası/vatandaşı olarak dünyaya geldi. Bazı âlim, şair ve mutasavvıflar Türkistan, Maverâünnehir, Horasan, Azerbaycan veya Irak doğumlu olup sonradan Anadolu'ya göç etmelerine rağmen Şabân-ı Velî doğma büyüme Kastamonulu ve Osmanlı vatandaşıydı. Sultan Süleyman'ın oğlu II. Selim (1566-1574)'in iktidarının ilk yıllarında Kastamonu merkezinde seksen yaşlarında büyük bir abide kimliğiyle hayata veda etti (4 Mayıs 1569). Şeyhin cenazesini, halifelerinden Muzaffer Dede yıkadı. Türbesi, vefatından yedi yıl sonra yapıldı. Cami, 1576'da Sultan III. Murad'ın mürşidi Kastamonulu Şeyh Şücâeddin Efendi tarafından Seyyid Sünnetî Mescidi yerine yaptırıldı.³⁹

³⁸ Emecen, "Süleyman I", s.72.

³⁹ Bkz. Ozanoğlu, Türk Büyüklüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvîf Şabân-ı Velî, s.5-25.

Şabân-ı Velî, XV. yüzyıl son çeyreğinde Anadolu'da Türk siyasi birliğinin tam sağlanmadığı ve Batı ile ilişkilerin gergin olduğu dönemde bugün Hanönü ilçesi sınırları içinde kalmış olan Cimidâr yöresinde dünyaya gelmişti. Sultan Bayezid'in oğlu Kastamonu sancakbeyi Şehzade Mahmud'un yönetim günlerinde Taşköprü'de çocukluğunu, Kastamonu'da ise gençlik günlerini geçirmişti. Kastamonu, nüfusu 6-7 bin civarında, Anadolu'nun önemli ilim ve kültür beldeleri arasında bulunan bir şehirdi. Buradaki orta düzey tahsilinden sonra XVI. yüzyılın başlarında İstanbul'a giden Şabân-ı Velî, bu Osmanlı başkentinde devrin seçkin âlimlerinden dersler alarak kendisini yetiştirdi. Devamında ise Bolulu Hayreddin Efendi'den tasavvufî terbiye gördü. Hayatının ikinci safhasında ise Kastamonu'ya dönerek buradaki dergâhında sade, samimi ve verimli bir hizmet vazifesi ifa etti.

Şabân-ı Velî, Osmanlı ülkesinin sınırlarının her yıl biraz daha genişlediği, devletin gücünün zirveye ulaştığı, Türklerin dünya egemenliği ülküsünün büyük oranda gerçek olduğu bir çağda Sultan Bayezid, Sultan Selim ve Sultan Süleyman zamanlarının siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve dinî-mezhebî dalgalanmalarına şahitlik etti. Şabân-ı Velî Mısır, Trablusgarp, Tunus, Cezayir, Şam (Suriye), Hicaz, Yemen, Irak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Azerbaycan, Balkanlar ve Orta Avrupa'nın stratejik noktaları ile Macaristan'ın Osmanlı memleketleri arasına katıldığını bizzat yaşayarak gördü. Yine Şabân-ı Velî, denizlerde Türk rüzgârının estiği, Osmanlı adının Endonezya'ya kadar ulaştığı olağan dışı bir dönemin havasını teneffüs etti. Bununla birlikte bu zat aynı zamanda Anadolu'da kanlı ayaklanmalara, mezhep çatışmalarına, sosyal problemlere, şehzade kavgalarına da şahit olmuş; ülkesi ve halkı için endişeli bekleyişlere girmiştir.

1489'dan 1569'a kadar seksen yıllık bir zaman diliminde Gökçeada-Taşköprü-Kastamonu-İstanbul-Bolu-Kastamonu hattında uzun ve bereketli bir ömür süren Şabân-ı Velî'yi XVI. yüzyılın mümtaz âlim ve sûfîleri arasında mutlaka saymak gerekiyor. Çünkü Şabân-ı Velî, özellikle Kanuni Sultan Süleyman zamanında Kastamonu'da kırk yıla yakın bir süre şeyhlik yapmış, halifeler yetiştirmiş, ilmî sohbetlerle halkı tenvir etmiştir. Şabân-ı Velî'nin irşadı o dereceyi bulmuştur ki vefatına kadar 360 halife yetiştirdiği söylenir. Bu zatın ocağından yetişen bu halifeler, Osmanlı memleketlerine dağılarak onun görüşlerini, sağlam ilim usulünü ve adından neşet etmiş olan Şabânîlik tarikatını dört yana yaymışlardır. Şabân-ı Velî'nin devletin resmî ideolojisine karşı her zaman müspet bir tavır geliştirdiği ve şeriat kuralları dairesinde, Sünnî ve Hanefî ekole uygun bir tasavvufî hayat sürdürdüğü bilinmektedir.

Sultan Süleyman bütün seferlerini ve gazâlarını yaparken ardında kendisi ve ordusunun muzaffer olması için dua eden bir ulema ve dervişler / sûfîler ordusunun mevcudiyetini çok iyi biliyordu. Bu manada Şabân-ı Velî'nin Kastamonu'daki tasavvufî faaliyetlerine ve ilmî neşrine, devlet elinin açık ya da gizli desteği her zaman var olmuştur. Nitekim

Şabân-ı Velî'nin İstanbul'daki müderris arkadaşlarından olan Kastamonulu vaiz Şeyh Muharrem Efendi, Kanunî'nin (belki de II. Selim'in) izni ile Kastamonu'ya sıla-i rahimde bulunduğu ona Osmanlı padişahının içten selamlarını iletmişti. Muharrem Efendi, Şabân-ı Velî'nin vefatı sırasında da yanında bulunuyordu.

Büyük Osmanlı mutasavvıfı Şeyh Şabân-ı Velî'nin tasavvufi görüşlerinin ve ilmî fikirlerinin gelecekte yeni çalışmalarla tam bir şekilde ortaya konulması temennimizdir. Onun geride bıraktığı kültürel mirası olan Şabânîlik de ayrıca incelemeye değer bir hacim ve değere sahiptir.

Kaynakça:

- Büyüktuğrul, Afif, "Preveze Deniz Muharebesine İlişkin Gerçekler", Belleten, Cilt: 37, Sayı: 145, 1973, s.51-85.
- Dávid, Géza, "Sigetvar", TDV. İA, Cilt: 37 (İstanbul 2009), s.157-159.
- Emecen, Feridun, "Selim I", TDV. İA, Cilt: 36 (İstanbul 2009), s.407-414.
- , "Süleyman I", TDV. İA, Cilt: 38 (İstanbul 2010), s.62-74.
- Gündüz, Tufan, "Şah İsmâil", TDV. İA, Cilt: 38 (İstanbul 2010), s.253-255.
- İbrahim Has, Şabânîye Silsilesi, Silsile-i Tarîk-i Halvetiyye-i Karabaş el-Kastamonî el-Üsküdarî, Haz. Mustafa Tatçı, H Yayınları, İstanbul 2008.
- İdrîs-i Bidlîsî, Selim Şah-nâme, Haz. Hicabi Kırlangıç, Kültür Bakanlığı Yayını, 1. Baskı, Ankara 2001.
- İlgürel, Mücteba, "Kalender Şah", TDV. İA, Cilt: 24 (İstanbul 2001), s.249.
- Kastamonu Sancağı Tapu-Tahrir Defteri, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA. TD.), Nr.23m.
- Kastamonu Sancağı Vakıf Defteri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları (İBK. MCO.), Nr.75.
- Kâtip Çelebi, Fezleketü Akvâlî'l-Ahyâr fî 'İlmi't-Târîh ve'l-Ahbâr (Fezleketü't-Tevârîh), Târîhu Mülûk-i Âl-i Osman, Haz. S. Muhammed es-Seyyid, TTK, Ankara 2009.
- Kılıç, Remzi, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Irak Seferi'nde (1533-1535) Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Gelişmeler", Bilig, Sayı: 9, Ankara 1999, s.115-131.
- Musalı, Namiq, I Şah İsmayılın Hakimiyeti ("Tarix-i Alemara-yi Şah İsmayıl" Eseri Esasında), Elm ve Tehsil, Bakı 2011.
- Ozanoğlu, İhsan, Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şabân-ı Veli Hayatı, Eserleri ve Külliyesi, Yenises Matbaası, Kastamonu 1966.
- Ömer Fuadî, Menâkıb-ı Şerîf Pîr-i Halvetî, Hazret-i Şabân-ı Velî, Kastamonu 1294/1877.
- Sümer, Faruk, Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü (Şah İsmail ile Halefleri ve Anadolu Türkleri), Güven Matbaası, Ankara 1976.
- Şakiroğlu, Mahmut, "Cem Sultan", TDV. İA, Cilt: 7 (İstanbul 1993), s.283-284.
- Şükürov, Qiyas, "Endülüs İstidamesi ve Kemal Reis'in İspanya Seferi", İstem, Yıl: 7, Sayı: 14, 2009, s.311-334.

Tansel, Selâhattin, Sultan II. Bâyezî'tin Siyasî Hayatı, TTK, Ankara 2017.

Taşköprülüzâde İsâmüddin Ebü'l-Hayr Ahmed Efendi, eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmaniyye (Osmanlı Âlimleri), Haz. Muhammet Hekimoğlu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Baskı, İstanbul 2019.

Turan, Şerafettin, "Bayezid II", TDV. İA, Cilt: 5 (İstanbul 1992), s.234-238.

-----, "Bayezid, Şehzade", TDV. İA, Cilt: 5 (İstanbul 1992), s.230-231.

-----, "Kemalpaşazâde", TDV. İA, Cilt: 25 (Ankara 2022), s.238-240.

Uluçay, M. Çağatay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 9, 1954, s.53-90.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, "II'inci Bayezid'in Oğullarından Sultan Korkut", Belleten, Cilt: 30, Sayı: 120, 1966, s.539-602.

Üzüm, İlyas, "Molla Kâbız", TDV. İA, Cilt: 30 (Ankara 2020), s.254-255.

Yakupoglu, Cevdet, "II. Bayezid'in Oğlu Şehzade Mahmud'un Hayatı ve Faaliyetleri", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 6/ 12, 2010, s.319-339.

-----, "Kastamonu-Taşköprü'de Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan Medresesi ve Camii", AÜ. DTCTF. Tarih Araştırmaları Dergisi (TAD), Cilt: 36, Sayı: 61, Mart 2017, s.41-74.

-----, "Kastamonu'nun Taşköprü Kazasında Türk Boyları ve Bunlarla İlgili Yer Adları", II. Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri, 2003 (Ankara 2005), s.1-14.

-----, "Şeyh Şabân-ı Velî Nerede ve Nasıl Bir Muhitte Dünyaya Geldi?", Kastamonu Üniversitesi I. Uluslararası Şeyh Şabân-ı Velî Sempozyumu (4-6 Mayıs 2012) Bildiriler Kitabı, C.I, Kastamonu 2012, s.159-192.

Yınanç, Refet, "Dulkadiroğulları", TDV. İA, Cilt: 9 (İstanbul 1994), s.553-557.

Yüksel, Emrullah, Mehmed Birgivi'nin (1523-1573) Dinî ve Siyasi Görüşleri, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.

ÖMER FUÂDÎ VE DEVRAN RİSALELERİ

İsmail DEMİREL¹

1. Ömer Fuâdî'nin Hayatı ve Tasavvufî Çevresi

Ömer Fuâdî 1559 yılında Kastamonu'da dünyaya gelmiştir. Babası Himmet Efendi, ilim meclislerine devam eden, Şeyh Şa'bân-ı Velî'ye (ö. 1569) müntesip bir dervıştır.² Fuâdî'nin annesinin de Şeyh Şa'bân-ı Velî'ye müntesip olduğu kuvvetle muhtemeldir. Dolaşısıyla Fuâdî'nin küçüklüğünden itibaren tasavvufî bir çevrede yetişip sohbet halkalarına katıldığına hükmedilebilir.

Ömer Fuâdî, ilk dönem Şa'bânîlik tarihi için en önemli kaynak durumunda olan, Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî'de çocukken babasının kendisini Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin cenaze merasimine götürdüğünü, bu merasimde büyük bir manevî tecrübe yaşadığını, bu olayın etkisini uzun yıllar üzerinden atamadığını belirtir.³ Tarikata intisabında da bu yaşadığı tecrübenin etkisinin olduğu söylenir.

İlk eğitimini mahalle mektebinde gören Ömer Fuâdî daha sonra medrese tahsili görür. Risalelerinden anlaşıldığı kadarıyla akaid, fıkıh, tefsir, hadis gibi İslâmî ilimlerin yanında, Arapça ve Farsça da öğrenir. Nitekim Arapça risaleleri⁴ ve Farsça şiirleri Fuâdî'nin Türkçe'nin yanında bu iki dile de hâkimiyetini gösterir.

Fuâdî, Menâkıbnâme'de dünyalık makam ve mevki elde etmek için medrese tahsili yaptığını "Önceleri yüksek memuriyet ve makamlara hevesle akfî ve naklî ilimleri tahsil ettim." şeklinde belirtir. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra, ilmiye sınıfına müntesip hocalar arasında ilim, fazilet ve ahlâkiyla temayüz eder ve müftü müsevvidliğine (kâtipliğine/yardımcılığına) atanır. Bu görevi on yedi yıl sürdüren Fuâdî, diğer yandan da Şa'bân-ı Velî Camii'nin hatipliğini üstlenir.⁵

Ancak Fuâdî zamanla tuttuğu yolda umduğunu bulamaz. Hakk'ın yol göstermesiyle genç-

1 Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tasavvuf Bölümü Doktora Öğrencisi, MEB Öğretmen. E-mail: ismayilhakkidemirel[at]hotmail.com. ORCID ID: 0000-0003-0976-6144.

2 Abdülkerim Abdülkadirioğlu, Halvetîliğin Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi, s. 61; Ziya Demircioğlu, Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Postnişinleri, s. 20.

3 Ömer Fuâdî, Menâkıb-ı Şerîf Pîr-i Halvetî Hazret-i Şa'bân-ı Velî, s. 98. Vassaf bu durumu şöyle anlatır: "Cenâb-ı Pîr'in küçük yaşta iken nazar-ı feyz-eserine mazhar olmuş ve intikâlinde vâkıa sinni kemâle gelmemiş idi. Fakat o nazarın te'siri onda küçük yaşta rû-nüma olmağa başladı. Ba'dehû Şeyh Muhyiddin Efendi tarafından teslik ve irşâd vâkı' olup nâil-i hilâfet olarak silsile-i zerrîn-i Şa'bâniyyenin bir rûkn-i a'zamı olmuştur." Bkz: Hüseyin Vassaf, Sefîne-i Evliyâ, s. 18. Fuâdî, Hz. Pîr'in cenazesinde 9-10 yaşlarında olmalıdır.

4 Fuâdî'nin Arapça yazdığı risalelerden bazıları şunlardır: Makâle-i Tevsikiyye ve Risâle-i Tevhîdiyye (Risâle-i Tevhîd), Risâle-i Hayâtîyye, Mufasssal Sîlsilenâme, Beyânü'l-Esrâr, Risâle fî Etvârî's-Seb'a, Risâletü'l-Esrârî'l-Vudûiyye. Bunların yanında, Müellifin Risâle-i Cevâbiyye adlı eseri de Arapça-Türkçe olmak üzere iki dillidir.

5 Ziya Demircioğlu, Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Postnişinleri, s. 20.

lik hevesinin kendisini sürüklediği yoldan ayrılır ve tasavvufa meyler. Günlerce inzivada kalır, şeriat ve tarikat kitapları okuyarak müşküllerini çözmeye çalışır. Dünya işlerinden el etek çeker. Fakat müşküllerini okumak sûretiyle halledemez. Bunun üzerine bir kâmil mürşide intisap etmek için arayışlara girer. Pek çok kişiye başvurur; ancak aradığı mürşidi bulamaz. Ümitsiz kalan Fuâdî, bu arayışlar sırasında Şeyh Şa'bân-ı Velî halifelerinden⁶ Abdülbâkî Efendi'nin (ö. 1589) Cuma vaazını dinler. Aradığı şeyin Abdülbâkî Efendi'de olduğunu anlar ve ona intisap eder. Üç yıl dergâhta şeyhinin hizmetinde bulunur.⁷

Fuâdî, 27 yaşında intisap ettiği Abdülbâkî Efendi'nin izniyle evlenir.⁸ Mehmed Efendi adında bir oğlu vardır.⁹ Mehmed Efendi, medrese tahsilini bitirip tasavvufî eğitimini de tamamladıktan sonra ihtisas eğitimi için İstanbul'a gider. İstanbul'da Şeyhülislam Yahya Efendi'den (ö. 1644) ders görür.¹⁰ Âlim ve şair bir zat olan Mehmed Efendi, Kalbî mahlasıyla şiirler yazar.¹¹ Bu şiirlerin bir kısmı elimizdedir.¹² Fuâdî'nin, oğlu Şeyh Mehmed Efendi'den aynı adı taşıyan Şeyh Mehmed Efendi adında bir de torunu vardır. Torun Mehmed Efendi, Fuâdî'nin Menâkıbnâme'sini, Şa'bânîlik'in yedinci postnişini Şeyh İsmail Kudsî Çorumî'nin¹³ nezaretinde istinsah etmiştir.¹⁴

6 Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin (ö. 976/1569) vefatından sonra Şa'bânîlik postuna oturanlar sırasıyla şöyledir: Osman Efendi (ö. 976/1569) Hayreddin Efendi, (ö. 987/1579), Abdülbâkî Efendi (ö. 997/1589), Muhyiddin Efendi (ö. 1013/1604-5), Derviş Ömer el-Fuâdî (ö. 1046/1636). Bkz: Fuâdî, Silsilenâme, Süleymaniye, Hacı Mahmud Efendi-2287, vr. 256/a-259/a; Fuâdî, Menâkıb-ı Şerîf-i Pir-i Halvetî Hazret-i Şa'bân-ı Velî, s. 29; Nihal Yazar, Halvetîliğin Şa'bânîye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme, s. 125-127; Mustafa Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", s. 555-563.

7 Nihal Yazar, s. 235-39.

8 Fazıl Çiftçi, Hazreti Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî, s. 205.

9 Çiftçi, s. 207.

10 Çiftçi, s. 207. Fazıl Çiftçi, kaynağı konusunda herhangi bir bilgi vermediği, Fuâdî'nin Şeyhülislam Yahya Efendi'ye (ö. 1644) yazdığı mektubu şu şekilde özetler: "Seçkinlerin ve âlimlerin hayırlısı, seyyidlerin ve faziletliğin efdalı, zamanın önderi, şeyhülislam, faziletli oğlumuz hazretlerine cihanın kutbu Şa'bân Efendi'nin ruhâniyetleri civarından dua ve senâlar ithafından sonra, bu duacınızın arzusu odur ki muhliszâde (oğlumuz) Şeyh Mehmed bendeleri gerçi daha tazedir. Gücünün yettiği kadar okumuş, lakin bu defa kalbine zahîrî tarikatla yükselmek arzusu düşmüştür. Bu maksatla izzetli meclislerine ulaşarak müşerref ve meramına nail olmak ricasıyla bu âsitâden dualarla uğurlanmıştır. Yüce meclisinize ulaşip eteğinizi öpmekle müşerref olduğunda umulur ki, meramına nâil olur. Yine umulur ki memleket dâhilinde yetiştirip چراغ gibi her tarafı ilimleriyle aydınlatan çok sayıda talebeniz arasında bu da bir köşede yerini alır.

Benim efendim! Bir tane oğlumuzdur. Huzurunuzda ilim tahsil ederek yükselmeye talip oldu. Artık lütuf mürüvvet, ihsan ve himmet cenâb-ı şerîf-i devletbahşlarına menûttur. Ne demek istediğimiz malûmlardır.

Husûsen bu duacınıza ihtiyarlığın zayıflığı galebe etmiştir. Ümittir ki hayır duadan mahrum edilmez." Bkz: Çiftçi, s. 207.

11 Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333, I, s. 18; Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, A. Fikri Yavuz-İsmail Özgen (sad.), I, s. 118-9; İlyas Yazar, Ömer Fuâdî Hayatı Eserleri Edebî Kişiliği ve Bülbiyye'sinin Metni, s. 9.

12 Bkz: Süleymaniye, Hacı Mahmud Efendi, 2287, vr. 319/b-321/b; Ömer Fuâdî, Divânçe-i İlâhiyât, s. 49.

13 İsmail Efendi Çorum'da dünyaya gelmiş, ilk eğitimini Çorum'da aldıktan sonra, Çorum'un bağlı olduğu vilayet merkezi olan Kastamonu'ya yerleşmiş ve yüksek tahsilini burada tamamlamıştır. Zahîrî ilimleri tahsilden sonra devrin meşhur âlimi ve şeyhi olan Ömer Fuâdî'ye intisap etmiştir. Kabiliyet ve zekâsı ile kısa zamanda tarikat mertebelerini aşip sülûkunu tamamlamıştır. İsmail Efendi keramet izhar etmekten kaçınan, zahîr ve batın ilimlerinde kemâl sahibi bir şeyhtir. Bu yönünün yanında zahîrî ilimlerde de zirveye ulaşmış şahsiyetlerdendir. Şa'bân-ı Velî Kütüphanesi'nde bulunan kitaplara şerh ve haşiyeler yazmıştır. Sekiz yıl postnişin olarak halkı irşad etmiştir. Hac dönüşü Şam'da rahatsızlanmış ve 1645'te vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine Hazret-i Bilâl-i Habeşî'nin yanına defnedilmiştir. Kitaplara yönelik ilgiden ve Şa'bân-ı Velî Kütüphanesi'ne çok sayıda kitap vakfetmesinden adı geçen kütüphanenin, dergâh kompleksine 1611-1644 tarihi arasındaki bir tarihte İsmail Kudsî Efendi tarafından inşa edildiği anlaşılmaktadır. Halifeleri arasında Kastamonulu câmiu't-turuk bir zat olan La'î Muhammed Fenâî Efendi (ö. 1701), oğlu Mustafa Muslihiddin Efendi, Şa'bân Efendi, Şeyh Abdullah-ı İskilîbî, Şeyh İbrahim Dede Efendi, Yahya Efendi (ö. 1671), Şeyh Abbâs-ı Çorumî ve Karabâşîyye'nin kendisine nispet edildiği Ali Alâaddin el-Atvel (Karabaş Velî) (ö. 1686) bulunmaktadır. Kütüphane kayıtlarında Şeyh Kutbî İsmail Efendi'ye ait olduğu ifade edilen, kimi araştırmacılar tarafından da Ömer Fuâdî'ye nispet edilen İstılâhât-ı Ehl-i Sülûk adlı eserin, risalenin sonundaki el-Hacc Şeyh İsmail ifadesinden de yola çıkarak Şeyh İsmail Kudsî'ye ait olduğunu söyleyebiliriz. Bkz: İsmail Demirel, "Ömer Fuâdî ve Türkçe Tasavvuf Risâleleri", s. 19-20.

14 Fuâdî, Menâkıbnâme, Kastamonu YEK, 3679, vr. 1/a.

Abdülbâkî Efendi'nin vefatından sonra, Fuâdî bir müddet bocalayıp boşlukta kalsa da gönlünde cezbe ateşi yeniden tutuşur. Bunun üzerine Abdülbakî Efendi'den sonra Şa'bânî âsitânesi postnişini olan Muhyiddin Efendi'ye (ö. 1604) intisap eder. Fuâdî, Muhyiddin Efendi'ye intisabını ve yeniden seyrü sülûkünü şu beyitle ifade eder:

Mekteb-i aşkıta yine tekrâr eliften başladım

Rabbi yessir ve lâ-tüassir Rabbi temmim bi'l-hayr

Fuâdî, sülûkünü tamamlayınca Muhyiddîn Efendi tarafından "Bursa'nın civârında ve fenâsında bir âsitâne"ye halife olarak gönderilmek istenir. Fakat Muhyiddîn Efendi o sıralarda vefat eder.¹⁵ Onun vefatıyla, "ihvân-ı şerî'at ve yârân-ı tarîkat ittifâkı ile" Şa'bâniyye âsitânesinin altıncı postnişini olarak irşada başlar.¹⁶ Otuz üç yıl dergâhta faaliyet yürütür, 1636 yılında vefat eder. Şeyh Şa'bân-ı Velî Türbesi'nde, şeyhi Muhyiddin Efendi'nin sağ yanına defnedilir.

2. İlim ve İrşat Faaliyetleri

Fuâdî, otuz üç sene yürüttüğü irşat faaliyetlerinde, tarikata birçok hizmette bulunmuştur. Tarikat ihvanlarına ve ulemaya okuttuğu fıkıh, hadis ve tefsir derslerinin yanında,¹⁷ seleflerinin yaptığı gibi Cuma günleri Şeyh Şa'bân-ı Velî Camii'nde halka vaazlar vermiştir. Gerek Kastamonu'dan gerekse civar beldelerden halk, devlet ricali, âlim ve âriflerden oluşan birçok kişinin yoğun ilgi gösterdiği meclislerde, İslâm inanç ve ibadetlerinin zahirî ve batınî yönlerini anlatmıştır.¹⁸ Şöhreti bu vaazlarla çevrede duyulmuş ve pek çok kişi, Fuâdî'nin ilminden yararlanabilmek için dergâha gelmiş ve Şa'bânîlik'e intisap etmiştir. Fuâdî yazdığı risalelerle Şa'bânîlik'in geniş kesimler arasında tanınmasına vesile olmuş, bu yüzden kendisine "Şa'bânîlik'in ikinci pîri" de denilmiştir.¹⁹

Fuâdî, Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin ve dört halifesinin menkıbelerini içeren bir menâkıbnâme yazmıştır. Böylece Hz. Pîr'in ve tarikatının herkes tarafından tanınmasına vesile olmuştur. Şa'bânîlik'in dinî meşruiyetinin yazınsal açılımı, âdâb ve erkân sistematığının kayda geçirilmesi, tarikat usûlünün aktarılabilir bir somutluk içerisinde tayini açısından Fuâdî'nin ortaya koyduğu külliyyat büyük bir önem taşımaktadır. Söz konusu amacını gerçekleştirmeye çalışmakla birlikte, Fuâdî'nin çoğu Türkçe ancak bir bölümü de Arapça olan kırkı aşkın eseri XVII. asır tekke-medrese ve/veya şeriat-hakikat çatışması sorunsalının çözümüne ışık tutacak pek çok dinî-tasavvufî meseleyi yeniden gündeme getirmektedir.²⁰

¹⁵ Fuâdî, Silsilenâme, vr. 259/a.

¹⁶ Fuâdî, Silsilenâme, vr. 259/a.

¹⁷ İlyas Yazar, s. 28.

¹⁸ Nihal Yazar, s. 47.

¹⁹ Bkz: İlyas Yazar, "Ömer Fuâdî", DİA, XXXIV, s. 62.

²⁰ İsmail Demirel, "Ömer Fuâdî'nin Şa'bâniyye Tarihine Tarikat Usûlü ve Literatür Açısından Katkısının Boyutları", s. 507-540.

Fuâdî'nin eserleri üzerine bugüne kadar yapılan akademik çalışmalar neticesinde onun eserlerini iki grupta ele almak mümkündür. İlk grup, Fuâdî'ye aidiyeti konusunda herhangi bir şüphe bulunmayan eserlerdir. Bu eserler yekûn olarak diğer gruba göre bir hayli fazladır ve Fuâdî'nin eserlerinin ana gövdesini oluşturmaktadır ki sayıları kırk dörttür: “Makâle-i Tevsîkiyye ve Risâle-i Tevhîdiyye”, “Muhtasar Menâkıbnâme-i Şeyh Şa'bân-ı Velî”, “Mufasssal Menâkıbnâme-i Şeyh Şa'bân-ı Velî”, “Türbenâme”, “Şerh-i Vird-i Settâr”, “Makâle-i Ferdîyye ve Risâle-i Virdîyye”, “Risâle-i Meşâyih-i Kibâr ve Velîyy-i Sâdık”, “Türkçe Silsilenâme”, “Arapça Silsilenâme”, “Menkıbe-i Mahmûd Efendi”, “Terceme-i Mi'yârü't-Tarîk”, “Mi'yâr-ı Tarîk”, “Âdâb-ı Tarîk”, “Bu Tarîkat Hakkı Bildirir”, “Risâle-i Evliyâ”, “Risâle-i Tevbe” (Fecr ve Kevser Sûresi Tefsiri), “Risâle-i Halvet” (Halvetiyye), “Risâle-i Zikir”, “Gülâbiyye”, “Aseliyye”, “Müsellesât” (Müsellesât-ı Tâsiyye), “Pendiyye” (Pendnâme, Kasîde-i Pendiyye), “Muslihu'n-Nefs”, “Risâle-i Sadefiyye”, “Risâle-i Hâbiyye” (Vâkı'ât), “Bülbüliyye”, “Devrân-ı Sûfiyyenin Cevâzına Mûte'allik Risâle”, “Risâle-i Devrânî's-Sûfiyye” (Şerh-i Risâle-i Zenbilli Ali Efendi), “Risâle-i fî Hakkı Devrânî's-Sûfiyye” (Şerh-i Risâle-i Cemâl Efendi el-Halvetî), “Risâle-i Cevâbiyye”, “Hayâtiyye”, “Beyânü'l-Esrâr”, “Risâle fî Etvârî's-Seb'a”, “Risâletü'l-Esrârî'l-Vudû'iyye”, “Mecmu'a-ı İlâhiyyât”, “Müretteb Dîvân”, “Subhatü'l-Ahyar”, “Ta'rifât-ı İlmi Nahv”, “Fuzûlî'nin Hadîkatü's-Süedâ'sına Dair Risâle”, “Risâle-i Siddikiyye”, “Risâle-i Sûfiyye”, “Tecelliyât”, “Mecmu'a-i Tarîkatnâme”, “Münâcât”.

İkinci grupta yer alan eserler ise gerek kütüphane kayıtlarında gerekse çeşitli kaynaklarda, kitaplarda ve tezlerde Fuâdî'ye nisbet edilmekle beraber Fuâdî'ye ait olmayan ve aidiyeti hususunda şüphe bulunan eserlerdir. Bunların da sayısı on ikidir: “İstîlâhât-ı Ehl-i Sülûk”, “İnsanın Âlem-i Süflîye Ne Tarikle Nüzûl Edip Âlem-i Ervâhtan Ne Tarikle 'Urûc Ettiğini Beyân Eder”, “Makâle-i Lübbiyye”, “Risâle-i Hüviyye”, “Terceme-i Risâle-i Ömer Efendi”, “Terbiyenâme”, “Ravzâtu'l-'Ulemâ ve Cennâtü'l-'Urefâ”, “Risâle-i Tasavvuf”, “Ta'rifât”, “İlm-i Nahiv”, “Risâle-i Kelâbiyye”, “Risâle fî Beyânî Hükmi'l-Mübâyâ'ât”.²¹

Fuâdî'nin eserlerinden “Risâle-i Meşâyih-i Kibâr ve Velîyy-i Sâdık”, “Menkıbe-i Mahmûd Efendi”, “Türkçe Silsilenâme”, “Mi'yâr-ı Tarîk”, “Âdâb-ı Tarîk”, “Bu Tarîkat Hakkı Bildirir”, “Risâle-i Evliyâ”, “Risâle-i Tevbe” (Fecr ve Kevser Sûresi Tefsiri), “Risâle-i Halvet” (Halvetiyye), “Risâle-i Zikir”, “Gülâbiyye”, “Aseliyye”, “Müsellesât” (Müsellesât-ı Tâsiyye), “İnsanın Âlem-i Süflîye Ne Tarikle Nüzûl Edip Âlem-i Ervâhtan Ne Tarikle 'Urûc Ettiğini Beyân Eder” tarafımızdan yüksek lisans tezi olarak çalışılmış ve ilgili tez daha sonra kisve-i tab'a bürünmüştür.²²

21 Fuâdî'nin eserleriyle ilgili daha geniş bilgi için bkz: İsmail Demirel, “Ömer Fuâdî'nin Türkçe Tasavvuf Risaleleri”, s. 26-86; Ömer Fuâdî, Şa'bânîlik Metinleri, s. 57-142.

22 Tez için bakınız: İsmail Demirel, “Ömer Fuâdî'nin Türkçe Tasavvuf Risaleleri”, Marmara Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, 2018. Tezin kitaplaşmış hali için bakınız: Ömer Fuâdî, Şa'bânîlik Metinleri: Türkçe Tasavvuf Risaleleri, haz. İsmail Demirel, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023, s. 569.

3. Türbe Yapımı

Müellif irşat faaliyetlerine başladıktan sonra, Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin kabri üzerine bir türbe yaptırmak istemiştir. Zira Muhyiddin Efendi, vefatından önce Fuâdî'ye üç arzusunun olduğunu, bunlarda birinin de Şeyh Şa'bân-ı Velî'ye türbe yaptırmak olduğunu söyler.²³ Fuâdî, Türbenâme'de Ravza-ı Mutahhara'yı örnek göstererek türbe yapmanın şer'an de caiz olduğunu delillendirir. Dönemin bürokrasisinde Kadızâdelilerin etkin olduğu hatırlanacak olursa, Fuâdî'nin bu iş için şer'î deliller sunması elzem olmuştur.

Murad Paşa'nın²⁴ (ö. 1611) kethüdası Ömer Kethüda'nın²⁵ Fuâdî'ye mektup yazarak Hazret-i Pir'in kabri üzerine türbe yapma konusunda yardımcı olacağını söylemesiyle türbe yapımı başlar. O sıralarda Osmanlı'da birtakım siyasî karışıklıklar meydana gelir ve Kuyucu Murad Paşa'nın yerine geçen Nasuh Paşa²⁶ (ö. 1614) selefi Murad Paşa'nın mal varlığına el koydurur ve Ömer Kethüda'yı da öldürtür. Ömer Kethüda'nın mal varlığını varislerine verdirmez, onları da müsadere ettirir. Bunun üzerine türbe için yapılan yardımlar kesilir ve inşaat durur.

İnşaat iki yıl yarım kalır ve yapılan bina harabeye döner. Ulemadan ve halktan tasavvuf ve tarikat karşıtları, Kadızâdelilerin Osmanlı'da estirdiği rüzgârın da etkisiyle "Şa'bân Efendi türbe istemezdi." diyerek Ömer Kethüda'nın ölümünü türbenin yapımıyla alakalandırırlar. Fuâdî bu iddialara karşılık olarak, "Eğer Şeyh Şa'bân-ı Velî türbe yapılmasına izin vermeseydi; bize söylerdi, ölüm bizim başımıza gelirdi." der.²⁷ Bu dedikodulardan cesaret alan bazı kimseler de türbe yapmanın, türbelerde kandil yakmanın caiz olmadığını bilakis israf ve haram olduğunu söylerler.

Fuâdî yapılan dedikoduların, evliyaların hâllerinden ve Allah'ın hikmetinden habersiz bazı kendini bilmezlerin haset ve kinlerinden kaynaklandığını ifade eder. Bunun da şüphe, itiraz ve fitnelere sebep olduğunu belirtir.²⁸

İnşaatın durmasına Fuâdî çok üzülür. Çevresindekiler devletten yardım talep etseler de buna sıcak bakmaz. Türbenin bitirilmesi için de elinden bir şey gelmez. Ulemadan ve halktan bazı kimselerin öncülüğünde türbenin tamamlanabilmesi için bağışlar yapılmasına ses çıkarmaz. Bağış ve yardımlar duyulunca, halk da aynî ve nakdî yardımlarda bulunur.²⁹ Böylece, iki yıl kadar bekleyen türbe tamamlanır. Fuâdî, Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin

23 Nihal Yazar, s. 275-76; İlyas Yazar, s. 14.

24 I. Ahmed'in sadrazamı olan bu zat, Kuyucu Murat Paşa'dır. İranlılarla yapılan bir savaşta galip gelemedi ve orduyla Diyarbakır'a çekildi. 15 Ağustos 1611'de Diyarbakır'da vefat etti. Serveti ondan sonra sadrazam olan Nasuh Paşa'nın isteği üzerine devletçe müsadere edildi.

25 Ömer Kethüda, Şeyh Şa'bân-ı Veli fukarasından Himmet Dede'nin oğludur. Bkz: Nihal Yazar, s. 274.

26 Gümülcineli Damat Nasuh Paşa, I. Ahmet saltanatında, 1611-1614 arasında sadrazamlık yapmıştır.

27 Nihal Yazar, s. 283.

28 Fuâdî, Türbenâme, Kastamonu: Vilayet Matbaası, 1294, Menakıb-ı Şerif-i Pir-i Halveti Hazret-i Şa'ban Veli, içinde, s. 143; Hamdi Kızıler, "XVII. Yüzyılda Yaşayan Bir Süffî'nin Tasavvuf Karşıtlarına Verdiği Cevaplara Dair Bir Örnek: Ömer Fuâdî'nin Türbenâme Risalesi", Journal of Islamic Research, 2013; S. 24 (3), s. 139.

29 Nihal Yazar, s. 299-301.

türbesinin yapımıyla ilgili yaşananları Türbenâme adını verdiği eserinde detaylarıyla anlatır.

Fuâdî, Türbenâme’de, tasavvufa, tarikat âdâb ve erkânına, türbe inşasına, türbelerin tezyinine, türbe ziyaretlerine, ziyaretler esnasında yapılan dualara karşı çıkarak bunların dinde yeri olmadığı iddiasıyla tasavvuf erbabını tekfir edenlere ve Şeyh Şa’bân-ı Velî Türbesi’nin inşasının yarım kalmasına neden olan olaylara, bu olaylara binaen yapılan dedikodulara aklî ve naklî deliller getirmek suretiyle cevap vermiştir. Cevaplarında herhangi bir isim zikretmemiş, herhangi bir kimseyi veya zümreyi hedef almamıştır.³⁰ Türbenâme, XVII. yüzyıl Anadolu coğrafyasında Şeyh Şa’bân-ı Velî Türbesi’nin inşası sırasında yaşanan olaylar ile o sırada yapılan eleştiri ve iddialar üzerine Fuâdî tarafından yazılmış olsa da aslında meseleler umumî ve tasavvufî bir nazarla değerlendirildiği için bütün zaman ve zeminlerin tasavvuf münkirlerinin iddialarına bir cevap niteliği de taşımaktadır.³¹ Fuâdî ele aldığı konuları ayet ve hadislerle desteklemiş, bazı ayetlerin tefsiri için çeşitli tefsirlere müracaat etmiştir.

4. Fuâdî’nin Devrân Hakkındaki Risaleleri

4.1. Devrân-ı Sûfiyyenin Cevâzına Mûte’allik Risâle

Özellikle XVII. yüzyılda kimi vaizlerin önderliğinde ulema ve meşayih arasında cereyan eden tartışmalar, birçok mutasavvıfın, özellikle de Devrânîler diye bilinen Halvetî meşayihinin devrân ve semâ hakkında eserler yazmasına sebep olmuştur. Bunlardan biri de Fuâdî’dir.

Tespit edebildiğimiz kadariyla devran hakkında Fuâdî’ye nispet edilen üç risale vardır. Bu risaleler “Risâle-i Şevkiyye”, “Şevkiyye”, “Risâle-i Şevkiyye ve Makâle-i Zevkiyye”, “Risâle-i Şevkiyye fî Hakkı Devrânî’s-Sûfiyye”, “Risâle fî Hakkı Devrânî’s-Sûfiyye”, “Devrânî’s-Sûfiyye” gibi adlarla anılmaktadır. Aynı eserlerin farklı isimlerle anılmasından ve muhtevalarının benzerliğinden dolayı Fuâdî’nin devrân risaleleri hususunda bir karışıklık vardır.

Devrân-ı Sûfiyyenin Cevâzına Mûte’allik Risâle, Fuâdî’nin devran ile ilgili yazdığı üç eserin en kısasıdır ki elimizde iki nüshası bulunmaktadır.³² Tebliğimize konu olan risale, budur.

³⁰ Kızılar, s. 139.

³¹ Kızılar, s. 145.

³² İBB OEY, 781, vr. 38/b-41/a. Bizim tebliğimizde yararlandığımız nüsha budur. İbrahim Ethem Arıoğlu’nun makalesi münasebetiyle haberdar olduğumuz nüsha ise şöyledir: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kitaplığı (AE), 1104. Arıoğlu’nun makalesi için bkz: “Ömer Fuâdî’nin Devran Hakkındaki Görüşleri ve Devran Risalesi”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi, Güz 2019, S. 91, s. 147-166.

4.2. Risâle-i Şevkiyye fî Hakkı Devrânî's-Sûfiyye (Şerh-i Risâle-i Cemâl Efendi)

Bazı yazmalarda “Hâzâ Risâle-i fî Hakkı'd-Devrânî's-Sûfiyye min Te'lif Cemâl Efendi el-Halvetî 'an Şerh-i Dervîş Ömer Fuâdî eş-Şa'bânî kuddise sırruhum”³³ bazılarında ise “Risâle-i Şevkiyye fî Hakkı Devrânî's-Sûfiyyeti'z-Zevkiyye”³⁴ şeklinde geçmektedir. Eser, Fuâdî'nin devran hakkındaki eleştirilerden dervişleri korumak amacıyla, Cemâl-i Halvetî'nin (ö. 1494) devran risalesini tercüme ve şerh etmesiyle meydana gelmiştir.

Fuâdî, bu risaleyi Cemal-i Halvetî'nin³⁵ (ö. 899/1494) Ravzâtü'l-Ulemâ ve Cennâtü'l-Urefâ adlı eserini şerh ve beyan ederek teşkil etmiştir. Tasavvuf karşıtlarının devranın caiz olmadığına dair iddialarına karşın bir tasavvuf müdafaanamesi olarak da okunabilecek bu risale ile Fuâdî, hem tarikat erkânına hizmet etmeyi hem de medrese-tekke mensupları arasında tartışılabilen devran meselesinin caiz olduğunu ortaya koymayı hedeflemiştir. Fuâdî'nin bu çabası hem tasavvuf karşıtlarına bir cevap niteliği taşımakta hem tarikatının konuyla ilgili âdâbını kayıt altına almakta hem de kendisine bağlı dervişlerin meselelerle ilgili sorularına cevap vererek onların yola bağlılığını pekiştirmektedir.

Fuâdî bunu yaparken de Osmanlı'da ilmiye sınıfının en yüksek mercii olan şeyhülislamlık makamında bulunan Zenbilli Ali Çelebi'nin devrânın caiz olduğunu beyan eden Arapça risalesine, kendi yazdığı Şevkiyye adlı şerhe de atıflar yapmıştır.³⁶

Risalenin tespit edebildiğimiz üç nüshası vardır.³⁷

4.3. Risâle-i Devrânî's-Sûfiyye (Şerh-i Risâle-i Zenbilli Ali Efendi)

Fuâdî'nin devran-ı sufiyye hakkında kaleme aldığı risale, Sünbül Efendi ile Zenbilli Ali Çelebi'nin aynı mevzu üzerine yazdıkları risalelerin tercüme, şerh ve beyanından oluşmaktadır. Adı yazmalarda “Hazihi Risaletün Şevkiyyetün fî Devrânî's-Sûfiyye”,³⁸ “Hâzâ risâle-i devrânî's-sûfiyye min telif Zenbilli Ali Efendi kuddise sırruhu 'an şerhi Dervîş Ömer el-Fuâdî el-Kastamonî el-Halvetî semmeytühâ Risâletü'ş-Şevkiyye fî Devrânî's-Sûfiyye”,³⁹ “Risâle-i Şevkiyye ve Makâle-i Zevkiyye'dir ki Dâr-ı Saltanat-ı Osmâniyye-i Mahmiyye-i Kostantiniyye'de Sultân Bâyezîd Hân 'aleyhi'r-rahme ve'r-rıdvân Şeyhü'l-is-

33 Fuâdî, Risâle-i fî Hakkı'd-Devrânî's-Sûfiyye, İBB Osman Ergin Yazmaları, 781, vr. 41/b.

34 Fuâdî, Risâle-i Şevkiyye fî Hakkı Devrânî's-Sûfiyyeti'z-Zevkiyye, Süleymaniye, Hacı Mahmud Efendi, 2287, vr. 110/b-120/a.

35 Cemal-i Halvetî, Osmanlıların ilk devirlerinde yetişen âlimlerden Cemaleddin Aksarayî'ye nispetle Cemâlî veya Cemâlizâde-ler diye bilinen aileye mensuptur. Aynı aileye mensup Cemal Halife namıyla şöhret bulmuş Cemaleddin İshak Karamânî (ö. 933/1527) ile zaman zaman karıştırılmaktadır. İlgili eser Cemal-i Halvetî'ye nispet edilmiş olup kayıtlarda İshak Karamânî'nin böyle bir eseri yer almamaktadır. Bkz: Reşat Öngören, “Cemaleddin İshak Karamânî”, DİA, XXIV, s. 448-9.

36 Bkz: Fuâdî, Risâle-i Şevkiyye, Süleymaniye, Uşşakî Tekkesi, 35, vr. 2/a-3/b; İBB Osman Ergin Yazmaları, 781, vr. 41/b-42/a; Süleymaniye, Hacı Mahmud Efendi, 2287, vr. 110/b-111/a.

37 Risâle-i fî Hakkı'd-Devrânî's-Sûfiyye, İBB Osman Ergin Yazmaları, 781, vr. 41/b-60/a, 21 str; Risâle-i Şevkiyye fî Hakkı Devrânî's-Sûfiyyeti'z-Zevkiyye, Süleymaniye, Hacı Mahmud Efendi, 2287, vr. 110/b-120/a; Risâle-i Şevkiyye [yazmada adı geçmemektedir], Süleymaniye, Uşşakî Tekkesi, 35, vr. 1/b-24/a, 17 str.

38 Bkz: İBB Osman Ergin Yazmaları, 628, vr. 42/b-61/a.

39 Bkz: İBB Osman Ergin Yazmaları, 781, vr. 1/b-38/a.

lâm ve Müftî'ü'l-enâm olan Müftî Alî Çelebi kuddise sirruh hazretleri devrân-ı Sûfiyye hakkında yazdıkları risâleye şerh ve beyân-ı vâkî' olmuştur."⁴⁰ şeklinde geçmektedir.

Osmanlı padişahlarından Sultân Selîm zamanında huzur-ı padişahta, devrin âlimlerinin ve fazıllarının da bulunduğu bir mecliste devrân-ı sûfiyye hakkında bir tartışma olur. Tartışmanın taraflarından biri de Sünbül Efendi'dir. Sultan Selim'in bizzat dinlediği bu tartışma sonucunda, dinleyiciler ve padişah Sünbül Efendi'nin hakkını teslim ederler. Padişah da Sünbül Efendi'nin hükmüne uyulması hususunda irade buyurur. Fuâdî, Sünbül Efendi'nin padişah huzurunda yaptığı tartışmada müdafaa ettiği fikirleri ihtiva eden, müftülük makamında iken kendisine devran hakkında sorulan bir soruya verdiği cevaptan teşekkül eden, Türkçeye de çevrilen Arapça kitabı şerh ve beyan etmiştir.⁴¹

Fuâdî, tekke erbabından Sünbül Efendi'nin medrese erbabından da Molla Ali Sufî Cemâlî veya Müftî Ali Çelebi demekle meşhur Zenbilli Ali Çelebi'nin aynı konuyu değerlendiren iki risalesini şerh ve beyan ederek hem tarikat ihvanının zikir, devran ve raks hakkındaki sorularına bir cevap vermiş hem de tarikat âdâbına dair bir eser ortaya koyarak bu uygulamaların dinde yeri olmadığını iddia edenlerin iddialarını çürütmüştür.⁴²

Risalenin tespit edebildiğimiz dört nüshası bulunmaktadır.⁴³

5. Sonuç

Ömer Fuâdî, Osmanlı kültür tarihinin literatür oluşturmuş tartışmalarından biri olan devran ile ilgili müstakil risaleler de kaleme almıştır. Fuâdî tarikat âdâbıyla ilgili yazdığı birçok risalenin yanında devrana dair de biri telif ikisi çeviri-şerh olmak üzere üç risale telif etmiştir. Aşağıda çevirim yazısını takdim ettiğimiz küçük risalede Fuâdî, diğer âdâb-erkân risalelerinde olduğu gibi savunmacı bir anlayışı benimsemiştir. Risalede tartıştığı meselenin şer'an caiz olduğunu ayet ve hadislerle delillendirmek yerine Cemâl Efendi'nin Ravzâtü'l-'Ulemâ ve Cennâtü'l-'Urefâ ve Şeyh İbrâhîm el-Kırîmî'nin Medâricü'l-Melikî'l-Mennân adlı kitaplarını örnek ve kaynak göstermektedir. Fuadî'nin bu tavrı, meselenin şer'î yönünü devranla ilgili telif ettiği diğer iki eserinde tartışmış ve delillendirmiş olmasına bağlanabilir.

Fuâdî devran konusunda tasavvuf erbabına ta'n edip onları münkirlikle suçlayanları üç grupta değerlendirir. İlk grup zahiri ilimlerde ilerlemesine rağmen batınî ilimlerde kabiliyeti olmadığı için ilerleyemeyen kıskanç âlimlerdir. İkinci grup sadece zahiri ilimlerde

40 Bkz: Süleymaniye, Hacı Mahmud Efendi, 2287, vr. 79/b-109/b.

41 Fuâdî'nin risalesinde yer yer zikredip şerh ve beyan ettiği Sünbül Sinan'a ait Tahkikiyye adlı risalede [Risalenin yazma bir nüshası için bakınız: Bkz: Süleymaniye, Esad Efendi, 1761, vr. 1/b-20/a], devranın haram olduğunu söyleyenler eleştirilmekte ve devran savunulmaktadır. Arapça olan bu risalenin Türkçe özet, Risâle Der Hakk-ı Zikr ü Devrân adını taşımaktadır. Bkz: Hür Mahmud Yücer, "Sümbül Sinan", DİA, XXXVIII, s. 136.

42 İBB OEY, 628, vr. 42/b-43/b; İBB OEY, 781, vr. 2/a-3/a; Süleymaniye, HME, 2287, vr. 79/b-80/b; Süleymaniye, HND, 112, vr. 16/a-17/a.

43 Süleymaniye, Hacı Mahmud Efendi, 2287, vr. 79/b-110/a, 21 str, müstensih: Derviş Yahya, H. 1199; Süleymaniye, Hazret-i Nasuhi Dergâhi, 112, vr. 15/b-50/b, 19 str (sonu eksik); İBB Osman Ergin Yazmaları, 628, vr. 42/b-61/a, 29 str, müstensih: Derviş Seyyid İbrahim Edhem, H. 1264; İBB Osman Ergin Yazmaları, 781, vr. 1/b-38/a, 21 str.

âlim olup batınî ilimlerden nasıpdar olmamış, zahir ulemasının sözleriyle hareket eden cahillerdir. Üçüncü grup ise hiçbir ilmi olmamasına rağmen kulaktan dolma bilgilerle sufilere söz söyleyen, hadlerini aşan ve kendi cehaletlerinden haberdar olmayan kişilerdir. Sufileri devran konusunda tenkit ve tekfir eden bu üç grubun yanında onların devranlarını olumsuzlamayan yahut bu hususta sessiz kalarak olumlayan bir grup daha vardır. Bu gruptakiler “Ehl-i kibleyi tekfir etmek caiz değildir.”, “Her kişinin halini Allah bilir”, “ehl-i İslam’a su-i zan caiz değildir.”, “Kitapta yoksa da bir bildikleri vardır.”, “Allah’ı zikreden kişileri tekfir etmek ne haddimiz!” , “Kişi önce kendi ayıbını görmeli, başkasının ayıbına bakmamalıdır.” gibi ifadeler kullanmaktadırlar.⁴⁴

Bu risale, devranın mahiyeti, devranın tarikat adabı içindeki yeri gibi tarikat içi bir meseleyi gündeme almayıp, ulemanın görüşlerinden yararlanarak devranın caiz olmadığı iddiaları hususunda ulemanın ittifak değil ihtilaf ettiklerinden yola çıkarak devranın caiz olduğunu dillendirmekle, konuyla ilgili tartışmalara mütevazı bir katkı niteliğini haizdir. Fuâdî, tasavvuf karşıtlarına cevap sadedinde yazdığı sair risalelerinde olduğu gibi bu devran risalesinde de herhangi bir isim zikretmeksizin düşüncelerini ortaya koymaktadır. Devran risalesinin, müellifin diğer âdâb-erkân risaleleriyle birlikte düşünüldüğünde, Fuâdî’nin tarikat anlayışını bütünlendiği görülmektedir. Bir diğer deyişle Fuâdî’nin bu çabası, hem tasavvuf karşıtlarına bir cevap niteliği taşımakta hem tarikatının konuyla ilgili âdâbını kayıt altına almakta hem de kendisine bağlı dervişlerin meselelerle ilgili sorularına cevap vererek onların yola bağlılığını pekiştirmektedir.

Fuâdî, risaleyi sonunda amacının nasihat etmek olduğunu bildiren bir Farsça beyit ile sona erdirirken, Şa’bânî yolunun bağlılarına da kimseyle tartışmaya girmemelerini salık vermektedir.

6. Fuâdî’nin Devran Risalesi⁴⁵

[38/b] Devrân-ı Sûfiyyenin Cevâzına Mûte’allık Risâledir ki eş-Şeyh Ömer el-Fuâdî el-Kastamonî kuddise sirruhu cem’ eylemiştir.

بسم الله الرحمن الرحيم. الله الهادي. وهدانا الله وإياكم و سلام علينا و على عباد الله الصالحين⁴⁶

Tahiyât u i’zâzdan sonra ol diyârın ‘ulemâ ve sulehâ ve ehl-i şerî’at ve tarîkatın huzûr-ı şerîflerine makâm-ı şerî’atden sâdır olan selâm-ı nûrânî ve mertebe-i tarîkatten zâhir olur du’â-i rûhânî ve hâl-i ma’rifet ü hakîkatten bâhir olan senâ-i hakkânî ithâf ve ihdâsından sonra inhâ olunan oldur ki, ‘ulemâ-i şerî’atten ‘ilimlerin mücerred zâhire hasr u

44 Fuadî, Devran-ı Sufiyye, Osman Ergin Yazmaları, 781, vr. /39/b-40/a

45 Kaynaklarda “Devrân-ı Sûfiyyenin Cevâzına Dâir Risâle” şeklinde anılan risalenin çevirim yazısı için esas alınan nüsha şudur: İBB Osman Ergin Yazmaları, 781, vr. 38/b-41/a, 22 satır.

46 Rahman ve Rahim Allah’ın adıyla. Allah hidayet edicidir. Bizleri de sizleri de hidayet eder, doğru yola iletir. Allah’ın selâmı bizlerin ve O’nun salih kullarının üzerine olsun.

tahsîs iden 'ulemâ-i şerî'at ol ehl-i tarîkat ve meşâyih cânibinde ve ehl-i ma'rifet ve hakîkat olub ve ehl-i sünnet ve cemâ'atden 'akâid-i mu'tebere ile mu'tekid ve a'mâl-i şer'iyeye-i sahîha ile âmil olub murâdları rızâ-ı Hak ve dahî **كُنْتُ كَنْزًا مَخْفِيًّا فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُعْرِفَ فَخَلَقْتُ** [Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim. Mahlûkatı yarattım.]⁴⁷ fehvasınca ma'rifetullâh murâd iden ehl-i tasavvufun hâlât-ı şevkiyyelerine dahl idüb deverânlarında tekfîr eden 'ulemâyâ cevâb için Ravzatü'l-Ulemâ adlı kitâbindan gayri Cemâl Efendi kuddise sirruh hazretleri şerî'at ve tarîkatı câmi' olub ve a'mâl-i şer'iyeye ve mevâ'iz-i mer'iyeye beyân için Ravzâtü'l-Ulemâ ve Cennâtü'l-Urefâ adlı kitâb-ı müstetâblarında zikrullâh bâbın [39/a] beyândan mukaddem **هل يجوز دوران الصوفية أم لا؟** [Sûfilerin devrânı câiz midir, değil midir?] deyü mukaddem cevâz-ı devrân-ı sûfiyyeyi beyân itdüklerinde deverân-ı sûfiyye mes'elesi 'ulemâ-i şerî'at mâbeynlerinde müttefekun 'aleyhâ olmayub muhtelefun fihâ olduğun beyânda fi'il-i Resûlullâh ile ve ef'âl-i ashâb-ı 'izâm ile ve âsâr-ı kibâr-ı ezkiyâ ile tecvîzin beyân etdiler ki ol kitâbda mestûrdur. Ve bu tafsîl u beyândan sonra ehl-i tasavvufu bu fi'il ile tekfîr idenlerin bu tekfîriyle anlara zarârın beyân idüb **يَرْضَى** بها الله ورسوله كالإمام الشافعي والإمام الغزالي والشيخ شهاب الدين السهروردي والشيخ نجيب السهروردي والإمام أحمد بن حنبل وصاحب الصحاح وصاحب الكتب الشافعي كالمجرد والأنوار واللباب وشرحه والحاوى وصاحب الأزهار من شروح المصابيح وصاحب توفيق المصابيح وصاحب الوجيز للعجلي كلهم قد ذهبوا إلى إباحة [Aynı şekilde; Onların sûfîleri tekfir etmeleri, Allah ve Resulü'nün razı olmadığı amellerden kendilerini sakınan âlimleri ve salihleri de tekfir etmeye götürmektedir. Bunlar İmâm-ı Şafîî, İmâm-ı Gazzâlî, Şeyh Şihabüddin-i Sühreverdî, Şeyh Necib-i Sühreverdî, İmâm-ı Ahmed b. Hanbel, Sihâh adlı eserin sahibi⁴⁸ el-Mücerred, el-Envâr, el-Lübâb ve şerhi, el-Hâvî gibi Şafîî fıkı kitaplarının sahipleri, el-Mesâbih adlı eserin şerhi olan el-Ezhâr'ın, et-Tevfikü'l-Mesabih'in ve el-Veciz'in sahibi gibi zatlardır. Burada sayılanların tümü raks ve deverânın helâl olduğunu belirtmişlerdir. Daha önce bu konudaki sözlerini beyan ettiğimiz gibi bunlar, raks ve deveranı caiz ve sahih görmüşlerdir.] Ya'nî fukarâ-i zâkirîni mutlaka tekfîr itmenin bir hatâsı dahi budur ki deverân ve semâ'ı câiz görüb ve akvâlleri zikr u beyân olunan 'ulemâ-ı müctehidîni ve sulahâ-i mehdiyyîni dahî tekfîr idüb ve onlara sebb u zemm itmiş olurlar. Hak budur ki, bu hâl hatâ-i 'azîm ve zenb-i bâis-i 'azâb-ı elîmdir. Ve Cemâl Efendi kuddise sirruh hazretleri zikr olunan tafsîller ki ol kitâbda mezkûrdur. Tafsîl-i kelâm olmasın için yazmadım, murâd idenler ol kitâbı görsünler. Ve beyândan murâd gâyet ne idüğün beyân idüb **فظهر وثبت بما قلنا وحققنا فساد ما نقل القراطي عن الطرسوسي المالكي المغربي وما قلده البرزازی وغيره** [Bu tahakkuk ettiklerimiz ve söylediklerimiz, el-Kurtubî'nin et-Tarsusî el-Malikî el-Mağribî'den naklettikleri, Bezzazî⁴⁹ ve diğerlerinin de onları taklit ettiklerinin geçersiz/fasid

47 Acluni, Keşfü'l-Hafâ, II/132.

48 Cevherî kast ediliyor.

49 Hâfizüddîn Muhammed b. Muhammed b. Şihâb el-Kerderî el-Hârizmî el-Bezzazî (ö. 827/1424). Hanefî fıkıh âlimi. Bkz: Ahmet Özel, "Bezzazî", DİA, VI, s. 113-4.

olduğunu ortaya çıkardı ve kanıtladı.] buyurdular. Ve bu beyândan sonra Cemâl Efendi [39/b] Bezzâzî'ninkelâmına cevâb kasdına **وَأَمَّا مَا قُلَّدَهُ الْبِرَّازِي مِنْ أَنْ هَذَا الْغِنَاءُ وَضُرِبَ الدَّفُّ** [Bezzazî'nin **والقصيب والرقص حرام بالإجماع فغير صحيح لما بيننا جوازه عند البعض وعدم الإجماع عليه** taklit ettiğine gelince, o şarkı söylemenin, def çalmanın, kaval/ney üflemenin ve raksın icma ile haram olduğunu söyler. İşte bu belirttiği görüş doğru değildir. Çünkü biz, bazı âlimler indinde bunların caiz olduğunu belirtmiştik. Bu durum icmanın olmadığını gösterir.] buyurdular. Fi'l-hakîka 'âkil ü 'âmil olan fehmi ider ki, buna icmâ' ta'alluk etmiş olmaya. Zîrâ bi'l-icmâ' deyû cemî-i 'ulemâ ve müctehidînin ittîfâkı olmak üzere hükm itdi. Ve lâkin müttefekun 'aleyhâ olmayıp muhtelefun fihâ olduğu zikr olunan ef'âl ve akvâlden ve rivâyât-ı sahîhâdan hâl ma'lûm olmuştur.

Suâl:

Ve eger bunun gibi 'âlim-i fâzılın ne vechile bi'l-icmâ' harâmiyyetine hükm itdüler ve ne vechile mutlak müstahlâ kâfirdir dirler, dinölürse

Cevâb:

Cemâl Efendi kudde sırroh kitâblarında **فَأَقُولُهُمْ مَنْ قَصُورَ نَظَرُهُمْ وَعَمَّ عِلْمُهُمْ لَا يَعْلَمُهُمْ بَعْلَم** [Onların sözleri bakışlarının yetersizliği ve ilimlerin olmamasından kaynaklanmaktadır. İncelikleri anlamada zahir ile aldanmışlardır. İyice anla.] buyurduklarında bu suâle cevâb ve bu işkâle hâl hâsıl olur ve bu husûsda tafsîl-i hâl ve tebyîn-i makâl çoktur. Netîce-i kelâmda hâlen bu hakîre lâiyh olan oldur ki; ümmet-i Muhammed'den i'tikâd-ı sahîh ile mu'tekid ve ma'rifetullâh tahsîlinde ictihâd-ı sahîh u sarîh ile müctehid olub ehl-i sünnet ve cemâatden olan Halvetî meşâyihine ve gayrilere deverân husûsunda dahl u tekfîr idenler üç kısımdır: Biri 'ilm-i zâhirden gâyet ehl-i 'ilm olub ve 'ilm-i zâhir dahî bâis-i vücûd olduğu ecden 'ilm-i tasavvufu sülûk idemeyüb tezkiye-i nefse ve tasfiye-i kalbe ve tecliy-e rûha kâdir olmamağla tafsîl-i akvâle ve tahkîk-i ahvâle kâdir olmayanlardır. Ve biri dahî 'âlim olub ve lâkin 'ilmde hâl-i fenâ ile fazl u kemâli olmayub mücerred sâir 'ulemânın akvâl ve fetevâların görüb ve okuyub anınla dahl u zemm idenlerdür. Ve biri dahî kendüde hîç 'ilm olmayub 'ulemâ ağzından işidüb ve kendü hâlin [40/a] ve haddin ve cehlle noksânın bilmeyüb ve sulehâdan geçinüb cehlle hatâsın yoklamayub dahl u zemm ider. Ve bu üçden gayri bir kısım vardır ki, ahlâk-ı hamîde ve sıfât-ı cemîle ile muttasıf olmağla vücûdunda 'inâd u ta'assub ve garaz u istikbâr olmayub 'âlim ise 'ilm kuvvetiyle ve ümmî ise firâsetle ve zekâvet u 'akl-ı me'âd kuvvetiyle Halvetî meşâyihinin ve ehl-i etvâr u edvârın ahvâline ve a'mâline bakub ve ehl-i kıbleyi tekfîr ve ehl-i İslâm'a sû-i zan câiz degildir deyüb ve her kişinin hâlini Allâh bilür, bu husûsda ne diyelim, deverânlarının bir aslı ve bir hikmeti var ola, deyu Hudâ'ya ve hikmete havâle iderler. Yâhûd her kişi kendü 'aybın ve noksânın görüb gayrin 'aybına bakmamak gerekdir. Bir bölük Allâh deyüb zikrullâh iden ehl-i

İslâm'a kâfir demek ne haddimizdir. Eger kitâbda var⁵⁰ ise de bir hikmeti var ola diye Rabbu'l-âlemîne tefvîz ve havâle iderler.

Fi'l-vâkı' bu hâletler 'âkil ve ehl-i insâf olup kendü hâlin beyânın ehl-i firâset hasletidir. Bu vechile 'âlimlerin ve mü'minlerin ahlâkı hûb ve merğûb olub ve hem mü'min karında-şına sû-i zanna hâsıl olur, ma'siyetden ve zenb-i 'azîmden halâs olur.

Hikâyet:

Kutbu'l-evliyâ ve zuhru'l-etkiyâ Şeyh İbrâhîm el-Kırîmî⁵¹ kuddise sırruhu'l-âli hazretleri Medâricu'l-Meliki'l-Mennân adlu kitâbında zikr u beyân itmişlerdir ki, Yahyâ ibn Mu'âz er-Râzî⁵² kuddise sırruhu'l-âli hazretleri meşâyih-ı 'izâmın kibârından olub dâimâ meclis-i 'ilmde kelimât-ı tayyibeleri şerî'atten ve 'aşk u şevkden ve meclis-i zikrullâhda fukarâsına ziyâde şevk-i hâlet bahş olmağışın anlarla bile deverân iderlerdi. Amma 'ulemâ ve fukahâ-i zamân 'azîzden bu fi'ili ve 'ameli kerîh görüp meşrû' değildir deyu ilhâda haml idüb ta'n u teşnî ile men' iderlerdi. Ve lâkin onların men'i ile [40/b] mem-nû' olmayıp sükût ederlerdi. Bir gün yine fukahâ meclis-i zikrde hâzır olup görelim ne zuhûr ider dirler iken şeyh harekete gelip a'zâlarına tevâcüd ile hareket vâkı' oldukda görelim bu zuhur-ı harekete sebep nedir deyu ziyâde nazar idüb ve Hazret-i Şeyh'e hitâb idüb يَا شَيْخُ! مَا هَذِهِ الْجَفَّةُ وَأَنْتَ مِنْ أَهْلِ السَّكِينَةِ وَالْوَقَارِ؟ [Ey şeyh, sen vakar ve sekinet ehli iken gördüğümüz bu hafiflik nedir?] didiklerinde Şeyh dahi cevâb kaskına عَلَى الْعَذْرِ كَلَامُ شَيْخٍ [Şeyhin sözleri, rabbanî sözlerdendir. Onun söylediği sözler, vahdaniyyet sırrını meydana çıkarmış, insaniyet vasıflarını ortadan kaldırmıştır. Bu sözlerde rabbanî hükümler zahir olduğundan bu durum mazur görülür.] buyurdular. Ve şevk ile kalkub dervîşânla deverâna dâhil oldular. Fukahâ hakikat-ı hâle vâkıf olamayıp ve lâkin hayretle sâkin olub "bir hâl ve bir hikmet var ancak" deyu 'azîzi şevkle deverân itmekden men'den ve ana sû-i zann ile ta'ndan ve teşnî etmekden fâriğ olup hâlini Allâh Te'âlâ'ya havâle itdiler.

Pend-i Müfîd:

İmdi ey mü'min-i muvahhid karındaşlarım bu Dervîş 'Ömerü'l-Fuâdî lisânından bu kelâm-ı reşâdî dahi gûş-i cânla gûş ü istimâ' it ki, 'akîde-i mu'tebere ve sahîha ile muttasıf olup ehl-i sünnet ve cemâ'atden olan meşâyih-ı 'izâm ve 'ulemâ-i kirâm dört mertebe ehlidir. Şerî'at ve tarîkat ve ma'rifet ve hakikatdır. Ve ehlullâh katında bu dört mertebenin küfri vardır. Kâmile ma'lûmdur. Ve bu makûle tarîkat ve ma'rifet ve hakikat

50 Metinde "var" ibaresi olmakla beraber, anlam itibarıyla buraya "yok" ibaresi uygun düşmektedir.

51 Tatar İbrahim Efendi olarak bilinen Şeyh İbrahim, Kırım'dan gelip, ilim tahsilinden sonra Nureddinzâde'den tarikatını tamamlamıştır. Bir müddet Cerrahpaşa Camii'nde vaizlik yapmıştır. Nureddinzâde'nin vefatından sonra Küçük Ayasofya'da şeyhinin yerine tayin edilir ve müşid olur. Tam adı, Medâricu'l-Meliki'l-Mennân fî Beyâni Maârici'l-İnsân olan eserin nüshaları şöyledir: Süleymaniye Kütüphanesi, Musalla Medresesi-2004, vr. 259; Bağdatlı Vehbi-699, vr. 185; Reîsu'l-Küttâb-1135, vr. 200.

52 Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Muâz b. Ca'fer er-Râzî (ö. 258/872). Seyrû sülûk makamlarından bahseden ilk sûfîlerden. Bkz: Salih Çift, "Yahyâ b. Muâz", DİA, XLIII, s. 257-8.

küfründen bile hazer iderler. Kande kaldı ki bunlar cümle merâtibin aslı olan şerî'at küfründen hazer u havf itmeyeler. Yâhûd bunlar bu husûsun bi-hasebi'ş-şer'-i şerîf var idüğün bilmeyeler. Yâhûd küfr-i sarîh var idüğün bilüb de kayırmayub küfri kabûl iderler. Bu cümle hâlden anlar münezzehterlerdir. İmdi bu ma'nâları mülâhaza itmeyüb "recmen bi'l-gayb" bunları tekfîr etmek büyük cehâletden nâşîdir. [41/a] Hakîkat-i hâli ve bu mes'elenin ehl-i şerî'at beyinde mühtelifun fihâ idüğün bilen, bunları tekfîr ve ta'n u teşnî ile لَا يَغْتَبُ بَعْضُكُم بَعْضًا [Hucurât, 49/12: "Birbirinizin gıybetini yapmayın."] ve dahi إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِنَّهُم [Hucurât, 49/12: "Çünkü zannın bir kısmı günahtır."] nass-ı şerîfiyle 'âsî ve âsim olmakdan hazer idüb Yahyâ bin Mu'âz er-Râzî hazretlerinin ahvâlin Hak Te'âlâ'ya tefvîz iden fukahâ gibi hikmete haml idüb ve bu husûsda sükût etmek lâzım idüğün bilmek gerekdir. Ve bu husûsda tasavvuf kitâblarında ve şerî'at kitâblarında kîl u kâl çokdur. Cümlesi beyân olursa tatvîl-i kelâm olur. Amma alan bir kîlden alur hemân. Hakk Te'âlâ ümmet-i Muhammed 'ulemâsın istikbâr-i 'inâddan ve garaz-ı ta'assubdan saklaya. Âmîn. Ve ehl-i tarîkat ve ehl-i 'irfân olanlara dahi pend u nasihat oldur ki, münkirlere bile garaz u cidâl itmeyüb cefâyâ tahammül idüb mücâdele-i tâmmeye tesaddî itmeye. Anların zuhûr ve dahli mekr-i şeytân değildir, kâmil olub hakîkat-i hâl anlayanlara mekr-i Hakdır ve imtihân-ı ilâhîdir.

Beyt:

Siğın Allâha sûfî, hîle-i şeytâna aldanma

'Înâd-ı münkirin mekr hud'adır aslı var sanma

Bu hâl ma'lûm-ı şerîf ola. Ve Hak Te'âlâ kâmillere ve tâliblere mu'în olub şerhlerin kendü lütfundan def' eyleye. Âmîn. Yâ hayra'n-nâsırîn. Ve'l-hamdü lillâhi rabbi'l-'âlemin.

Beyân-ı özü-i sâdık:

Bu husûsda kitâblar ve risâleler çokdur. Deverân-ı sûfiyyenin cümlesi cevâzına delîl-i sarîhtir. Bu ma'nâlar intihâb olundu ki, 'âkil u 'ârif ve ehl-i insâf ve ehl-i ma'ârif olan bu kadardan fehm ü iz'ân iderler. Ve za'f-ı pîrî ile ve 'acele ile yazılmışdır. Üslûbuna ve kitâbetine dahl olunmaya. Ve bu risâle(yi) ehl olan kimesneler okuyalar ki, murâd hâsıl ola. Eger bu husûsu inkâr idene cevâb hâsıl olmayub münkir yine inkâr iderlerse yollu okunmayub ve kemâlle fehm ü iz'ân olunmadığından şöyle biline.

Beyt-i Fârisî:

مراد ما نصيحت بود كفيتم خوات با خدا كريم ورفيتم⁵³

من المخلص الداعي درويش عمر الفؤادي خادم الفقراء أستاذة شعبان افندي قُدس سرُّه العَزِيزُ⁵⁴

53 Murâd-ı mâ nasihat bûd kofitem havâlet bâ Hudâ kerdîm ve refitem. Murâdım nasihat etmekte, ettim//Eyleyerek gittim Hakk'a emânet. Bkz: Şeyh Sa'dî, Gül Suyu -Gülüstân Tercümesi-, Niğdeli Hakkı Eroğlu (çev.), s. 37.

54 Mine'l-muhlisi'd-dâ'î Dervîş 'Ömerü'l-Fuâdî hâdimu'l-fukarâi Âsitâne-i Şa'bân Efendi kuddise surruhu'l-'azîz. [Bu risale] Şa'bân Efendi (aziz sırrı takdis olunsun) Âsitanesinin fukarasının hizmetkârı, samimi duacı Dervîş Ömer Fuadî[nin kalemin]dendir.

Kaynakça:

- ABDÜLKADİROĞLU, Abdülkerim, Halvetilik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bânî Velî ve Külliyesi, Kastamonu: Şeyh Şa'bân-ı Velî Derneği, 1991.
- ACLUNÎ, Ebu'l-Fida İsmail b. Muhammed, Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlül-İlbâs, Beyrut: Dâru İhyai't-Türa-si'l-Arabi, 1932.
- ARIOĞLU, İbrahim Ethem, "Ömer Fuâdî'nin Devran Hakkındaki Görüşleri ve Devran Risalesi", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırma Dergisi, Güz 2019, S. 91, s. 147-166.
- AŞKAR, Mustafa, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tah-lili", AÜİFD, XXXIX, 1999, Ankara, s. 555-563.
- BURSALI MEHMED TAHİR, Osmanlı Müellifleri, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.
- BURSALI MEHMED TAHİR, Osmanlı Müellifleri, A. Fikri Yavuz-İsmail Özen (sad.), İstanbul: Meral Ya-yınları, [t.y.].
- ÇİFT, Salih, "Yahyâ b. Muâz", DİA, XLIII, s. 257-8, 2013.
- ÇİFTÇİ, Fazıl, Hazreti Pir Şeyh Şa'bân-ı Veli, Kastamonu: Hazreti Pir Şeyh Şa'bân-ı Veli Kültür Vakfı, 2014.
- DEMİRCİOĞLU, Ziya, Şeyh Şa'bân-ı Veli ve Postnişinleri, Kastamonu: Şeyh Şaban-ı Veli Derneği Ya-yınları, 1983.
- DEMİREL, İsmail, "Ömer Fuâdî'nin Şa'bâniyye Tarihine Tarikat Usûlü ve Literatür Açısından Katkısının Boyutları", Temel İslam Bilimleri Araştırmaları, s. 507-540, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- DEMİREL, İsmail, "Ömer Fuadî'nin Türkçe Tasavvuf Risaleleri", MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlan-mamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- FUÂDÎ, Devrân-ı Sûfiyenin Cevâzına Mûte'allik Risâle, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kitaplığı (AE), 1104.
- FUÂDÎ, Devrân-ı Sûfiyenin Cevâzına Mûte'allik Risâle, Osman Ergin Yazmaları, 781, vr. 38/b-41/a.
- FUÂDÎ, Divânçe-i İlâhiyât, Mustafa Tatcı-Mustafa Sever (haz), Ankara: Şeyh Şaban-ı Veli Kültür ve Sanat Derneği, 2012.
- FUÂDÎ, Menâkıbnâme, Kastamonu YEK, 3679.
- FUÂDÎ, Menâkıb-ı Şerîf Pîr-i Halvetî Hazret-i Şa'bân-ı Velî, Kastamonu: Vilâyet Matbaası, 1877.
- FUÂDÎ, Risâle-i Devrânî's-Sûfiyye (Şerh-i Risâle-i Zenbilli Ali Efendi), Süleymaniye, Hacı Mahmud Efen-di, 2287, vr. 79/b-110/a, 21 str, müstensih: Derviş Yahya, H. 1199.
- FUÂDÎ, Risâle-i Devrânî's-Sûfiyye (Şerh-i Risâle-i Zenbilli Ali Efendi), Süleymaniye, Hazret-i Nasuhi Dergâhı, 112, vr. 15/b-50/b, 19 str.
- FUÂDÎ, Risâle-i Devrânî's-Sûfiyye (Şerh-i Risâle-i Zenbilli Ali Efendi), İBB Osman Ergin Yazmaları, 781, vr. 1/b-38/a, 21 str.
- FUÂDÎ, Risâle-i Devrânî's-Sûfiyye (Şerh-i Risâle-i Zenbilli Ali Efendi), İBB Osman Ergin Yazmaları, 628, vr. 42/b-61/a, 29 str, müstensih: Derviş Seyyid İbrahim Edhem, H. 1264;
- FUÂDÎ, Risâle-i fî Hakkî'd-Devrânî's-Sûfiyye, İBB Osman Ergin Yazmaları, 781, vr. 41/b-60/a.
- FUÂDÎ, Risâle-i Şevkiyye fî Hakkı Devrânî's-Sûfiyyetî'z-Zevkiyye, Süleymaniye, Hacı Mahmud Efendi, 2287, vr. 110/b-120/a.

FUÂDÎ, Risâle-i Şevkiyye, Süleymaniye, Uşşakî Tekkesi, 35, vr. 1/b-24/a.

FUÂDÎ, Silsilenâme, Süleymaniye, Hacı Mahmud Efendi, 2287.

FUÂDÎ, Şa'bânîlik Metinleri Türkçe Tasavvuf Risaleleri, İsmail Demirel (haz.), İstanbul: Ketebe Yayınları, 2023.

FUÂDÎ, Türbenâme, Kastamonu: Vilâyet Matbaası, 1877, Menâkıb-ı Şerîf Pîr-i Halvetî Hazret-i Şa'bân-ı Velî içinde.

FUÂDÎ, Risâle-i Şevkiyye fî Hakkı Devrânî's-Sûfiyye, Süleymaniye, Hacı Mahmud Efendi, 2287, vr. 79/b-109/b.

KIZILER, Hamdi, "XVII. Yüzyılda Yaşayan Bir Sufî'nin Tasavvuf Karşıtlarına Verdiği Cevaplara Dair Bir Örnek: Ömer Fuâdî'nin Türbenâme Risalesi", Journal of İslamic Research, XXIV, S. 3, s. 137-145, 2013.

ÖNGÖREN, Reşat, "Cemaleddin İshak Karamânî", DİA, XXIV, s. 448-9, 2011.

ÖZEL, Ahmet, "Bezzâzî", DİA, VI, s. 113-4, 1992.

SÜNBUİL SİNAN, Tahkikiyye, Süleymaniye, Esad Efendi, 1761, vr. 1/b-20/a.

ŞEYH SA'DÎ, Gül Suyu -Gülüştân Tercümesi-, Niğdeli Hakkı Eroğlu (çev.), Azmi Bilgin-Mustafa Çiçekler (haz.), İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000.

VASSAF, Hüseyin, Sefîne-i Evliyâ, Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz (haz.), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.

YAZAR, İlyas, "Ömer Fuâdî", DİA, XXXIV, s. 61-63, 2007.

YAZAR, İlyas, Ömer Fuâdî Hayatı Eserleri Edebî Kişiliği ve Bülbuliyye'sinin Metni, İstanbul: Hamle Yayınları, 2001.

YAZAR, L. Nihal, Halvetîliğin Şa'bâniyye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme, [y.y.]: Mas Matbaacılık, [t.y.].

YÜCER, Hür Mahmud, "Sünbül Sinan", DİA, XXXVIII, s. 135-6, 2010.

HASAN ÜNSÎ EVLADI İBRAHİM HAS HALVETÎ'NİN SERENCAMI

Özden AYDIN¹

İbrahim Has Halvetî, 18. asır tasavvuf ehli arasında pek çok eseri olan sufîlerden birisidir. İstanbul'da yaşamını sürdüren İbrahim Has, devrin en tanınmış sufîlerinden Halvetî/Şabanî halifesi Hasan Ünsî'nin yetiştirmiş olduğu bir zattır. Yazmış olduğu eserler tasavvuf ve edebiyat tarihimiz için önemli bir yere sahiptir.

İbrahim Has Halvetî'nin kaleme almış olduğu eserlerin büyük bir kısmı tasavvuf tarihi, felsefesi ve edebiyatı ile alakalıdır. Bu eserlerin içerisinde şeyhi Hasan Ünsî için derlediği "Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî"² adlı eseri değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu sunumda İbrahim Has'ın şeyhi Hasan Ünsî'ye irşadı, devlet görevi, aldığı eğitimler, yaşadığı hadiseler, sohbet ettiği kişiler hakkında bilgi verilecektir.

GİRİŞ

Sözlükte "övülecek güzel iş, hareket" manasıyla kullanılan menkabe/menkâbenin çoğulu menâkıbdır. Menâkıb, ilk defa Hz. Peygamber ve ashabının konu edinildiği hadis kitaplarında, sonraki dönemlerde de halifelerin, mezhep imamlarının faziletlerinin konu edinildiği kitapların (Kitâbü'l-Menâkıb) bir bölümünün adı olarak yer almıştır. Ayrıca Osmanlı devrinin kuruluşundan itibaren yaygın bir kullanım alanına sahip olduğu görülen bu eserlerde padişah, sadrazam ve vezirlerin hayatlarının konu edinildiği (Menâkıb-ı Mahmud Paşa-i Velî, Menâkıb-ı Sultan Süleyman, Mecmûa-ı Menâkıb-ı Vüzerâ) görülür.³

Tasavvufun İslâm coğrafyasında yaygınlaşmasından sonra menkabe veya menâkıb, sufîlerin hikmetli sözlerinin, örnek davranışlarının ve keramet olarak nitelendirilen deneyimlerinin anlatıldığı hikâyeler olarak yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Velilik kavramı ile birlikte kullanılan keramet kavramı ise, Kur'an'da geçen peygamberler ile Hz. Muhammed'in mistik bazı davranışlarının halk muhayyilesiyle yorumlanmasıdır. Nitekim bu anlatılar mistik bir yolculuğun tezahürüdür. Bu mistik deneyimlerin Arap toplumunda yaygınlaşması ve bunların hikâye edilmesi ile ortaya çıkan menâkıbnâmeler, İslâm ede-

¹ Öğr. Gör. Dr. Özden Aydın, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, ozdenaydin@cumhuriyet.edu.tr. ORCID:0000-0003-0729-9183.

² İbrâhîm Hâs, Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî, (haz. M. Tatcı), Kırkambar Yayınları, İstanbul 2013.

³ Haşim Şahin, "Menâkıbnâme", Cilt: 29, DİA, Ankara 2004, s. 112.

biyatında sıklıkla kullanılmıştır.⁴ Sufilerin tasavvuftaki mistik yolculuklarının anlatıldığı bu eserlerin dönemin entelektüel hayatında önemli ipuçları sunduğu göz ardı edilemez.

İbrahim Has Halvetî şeyhi Hasan Ünsî için derlediği Menakıbnâme'yi 1155/1742 tarihinde yazmıştır. Bu eseri nasıl yazdığını yine menâkıbnâmesinde anlatan İbrahim Has, şeyhi Hasan Ünsî'nin kerametlerinden kendi gördüğü ve doğruluğunu teyit ettiği kişilerden duyduklarını kaleme almıştır. Menakıbnâme'nin Süleymaniye Kütüphanesi'nde farklı kataloglarda Mustafa Tatcı tarafından tespit edilen on bir yazma nüshası bulunmaktadır.

1. İbrahim Has Halvetî'nin Hayatı

Künyesi Şakiroğlu İbrahim Çelebi olan İbrahim Has Halvetî, 17. ve 18. asırlarda yaşadığı bilinen İstanbul'un tanınmış sufilerinden, Halvetî/Şabanî büyüklerinden Hasan Ünsî'nin halifelerindendir. İbrahim Has'ın hayatı ile ilgili bilgiler, şeyhi Hasan Ünsî için derlediği Menakıbnâme'deki bilgilerden ibarettir.

Künyesinde babasının ismi Şakir Efendi'dir. Annesi, Hasan Ünsî Efendi'nin dervişesidir. Annesinin sufî meşrebi için satır aralarında verdiği bilgilerde, nefsiyle mücadelesi abartılı ölçüde, edebinden soyunup uzanıp yatmaz, gece gündüz her vakit sürekli oturur idi. Gündüz vakitlerinde oturduğu yerde uyuduğu görülür, geceleri ise uyumaz daima ibadetle vakit geçirirdi. Çerağ yakmazdı. Perhiz üzere idi. Her vakit Allah'ı zikre koyulurdu. Ömrünün altmış yılını bu hâl ile geçirmiştir. Hasan Ünsî'nin has bacılarından idi. Keramet sahibidir, hatta çok kereler vefatından sonra dahi kerameti zahir olduğu yazılıdır.⁵ Dolayısıyla İbrahim Has Halvetî'nin, hanesinde mevcut olan tasavvuf atmosferini soluması kaçınılmaz olmuştur.

İbrahim Has, İstanbul'da Fakir Hoca Mahallesi'nde doğup, büyümüştür. Menâkıbnâmesinde, Cuma vakitlerinde namazını Gümrük önündeki Valide Camii'nde kıldığından, Cuma'dan eve geldiğinde annesinin yemek pişirdiğinden bahsetmiştir.⁶ Bu bilgiden onun Eminönü'nde ve Aydınoğlu Tekkesi'ne yakın bulunan Hoca Paşa'da bir evde ikâmet ettiği anlaşılmaktadır.

2. Şeyhi Hasan Ünsî'ye Bende Oluşu

İbrahim Has Halvetî'nin şeyhi Hasan Ünsî'ye bağlanması öncelikle yetiştigi ortamla alakalıdır. Zira annesi Hasan Ünsî'nin dervişesidir. İbrahim Has'ın hilafet alışı ise gördü-

4 A. Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metedolojik Bir Yaklaşım), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, 27-29.

5 Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî, s. 117.

6 Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî, s. 117-118.

ğü bir rüya ve onun yorumlanması sonrasında gerçekleşmiştir. Menâkıbnâmesinde bu konuya detaylıca yer vermiştir.

İbrahim Has Halvetî, şeyhi Hasan Ünsî'ye 15 Ramazan 1117/31 Aralık 1705 tarihinde bende olmuştur. Bu tarihlerde İbrahim Has şeyhinin emir telakki ettiği üzere tevhidle meşguldür. Geceleri ibadet eder, gündüzleri uyuklar; vakitlerini böyle geçirmiştir. Yine bir gün İbrahim Has gündüz vaktinde uyuklarken, sayıklaması üzerine annesi “uyurken acayip kelimalar” sarf ettiğini söylemiştir. Bu kelimaları annesinden dinlemiştir. Bunun üzerine annesini şeyhine göndermiş ve gördüğü manaları bir bir anlatmasını rica etmiştir. Annesi şeyhinin yanına varıp ellerini öptükten sonra oğlunun gördüğü şeyleri anlatmıştır. Fakat sayıkladığı şeyleri söylememiştir. Bunları ısrarla isteyen şeyhine annesi, oğlunun hâline vakıf olduğunu ve bunları söylemenin şeyhinin ilmine bir laf söylemekle eş değer olduğunu ifade etmiştir. Fakat şeyhi ısrarla söylemesini istemiştir. İbrahim Has'ın ağzından çıkanları eksiksiz söylediğini düşündüğü anda Şeyh Ünsî'nin sözlerde eksiklik olduğunu birkaç kez söylemesinin ardından, annesi eksikliği fark etmiş ve söyleceklerinin geri kalanını da söylemiştir.⁷

İbrahim Has annesi tarafından kendisine iletilen müjdeyi verdikten sonra ertesi gün şeyh efendinin yanına gitmiştir. Elini öptükten sonra Ünsî Efendi, “Sen uyurken söylediğin şeyleri validen eksik söyledi, biz tamam eyledik.” dedikten sonra İbrahim Has, “Her bir eksik dergâhınızda tamam olur.” diye muhabbetinin bir göstergesi olarak karşılık vermiştir. Bu konuşmadan bir süre sonra İbrahim Has, Ünsî Efendi'nin halifesi olmuştur. Böylece kendisine siyah tac-ı şerif giydirilmiş ve üçüncü esma verilmiştir.⁸

3. Mesleği

İbrahim Has Halvetî, Hasan Ünsî tarafından kurulan vakfın kâtipliğini yapmıştır. Şeyhinin vefatından bir müddet sonra etrafındakiler kendisine mal, eşya ve hane teklif ederek kâtiplik görevinde ısrar etmişlerdir. Fakat kendisi bunların hiçbirini kabul etmemiştir. Bütün bu ısrarların devam etmesi sonrasında, dayanamayarak bir devlet dairesinde kâtip olarak görev almıştır.⁹

İbrahim Has, kâtiplik mesleği icra ederkenki ruh hali ve yaşadıklarını menâkıbnâme-sinde ifade etme gereği duymuştur. Nitekim görev süresi boyunca değerli kıyafetler giydirmek istediklerini, lezzetli sofralar kurduklarını, çok sayıda hizmetkârı emrine verdiklerini söylemiştir. İbrahim Has bu tür dünyalık şeylerden kendini uzak tutmaya çalışsa da bir türlü buna engel olamamıştır. Fakat bütün bu izzet ve ikramların hiçbirine

7 Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî, s. 118-120.

8 Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî, s. 120-121.

9 Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî, s. 122.

meyletmemiş, sürekli işi ile meşgul olmuştur.¹⁰

Devlet dairesindeki görevini yirmi sene kadar yapmıştır. Bu zaman zarfında hep mahzun olduğunu, etrafındaki kişiler tarafından kınandığını, ayıplandığını, kendisine rastlayanların hemen yanından uzaklaştığını söylemiştir. Bu tür hallerle karşılaştığında ruhsal olarak çöktüğünü, sıkıntılar çektiğini dile getirmiştir. Bu dünyaya has yaşadığı dertlerden Allah'ın lütfu ve yoluna (tarikâtına) olan bağlılığı neticesinde alıkonulduğunu ifade etmiştir. İbrahim Efendi, kâtipliği esnasında zındık ve mühlidlikle itham edildiğini söylemiş, bütün bu kınanma ve kötülemelerin aslında yaşadığı ilahi aşktan kaynaklı olduğunu belirtmiştir.¹¹

İbrahim Has Halvetî'nin uzun bir müddet, kendi ifadesiyle yirmi yıl kadar kâtiplik mesleğini icra etmesi yanında iyi bir hat eğitimi aldığı da yazdığı eserlerden anlaşılmaktadır. Fakat hattatlık yapıp yapmadığı hakkında bir bilgiye sahip değiliz.¹²

4. İhvanlarla Münasebeti

İhvan; sözlükte “erkek kardeş, arkadaş, yoldaş, dost, meslektaş, ortak” anlamlarında kullanılmıştır. Tasavvufi manada ise aynı şeyhe bağlı olan müridleri, aynı tarikatın veya tarikat kolunun mensuplarını ifade eder. Aynı tarikatın mensupları, kendi aralarında sırf Hak rızasına dayanan samimi bir dostluğun gereklerini yerine getirmenin yanı sıra teke düzenine, tarikat kurallarına, şeyhin öğütlerine tam anlamıyla uyar; büyüklerini baba, akranını kardeş, küçüklerini evlât olarak görürler. Şeyh baba, müridleri onun evlâtlarıdır. Şeyhin eşi anne, birbirlerinin eşleri ise hemşiredir (bacı). Bu samimi dostluğun hâtırası ölümden sonra da devam eder. Vefat eden mensuplarının geride bıraktığı aile fertlerini korur, onlarla da dostça ilişkiler kurarlar.¹³

Hasan Ünsî'nin İbrahim Has Halvetî'den başka, kaynaklarda yer alan halifeleri Ser-tarîk Mehmed Efendi, Mustafa Ağa, Abdullah Sıdkî, A'rec Mustafa Efendi, Pir Osman Dede Efendi, Hasan-ı Azakî, İbretî Şeyh Mustafa Efendi'dir. İbrahim Efendi'nin bu tarikdaşları arasında en fazla İbretî Şeyh Mustafa Efendi ile dostluğu vardır.¹⁴

İbrahim Has Halvetî'nin, menâkıbnâmesinde ve mektuplarında sıklıkla bahsettiği 18. asır şairlerinden 1757 yılında Büyükçekmece'de vefat eden İbretî'nin¹⁵ ihvandaşı oldu-

10 Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî, s. 123.

11 Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî, s. 123.

12 Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî, s. 123.

13 Süleyman Uludağ, “İhvan”, Cilt 21, DİA, Ankara 2000, s. 580.

14 Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî, s. 106-116.

15 İbretî Şeyh Mustafa Efendi, İbrahim Has'ın menâkıbnâmesinde verdiği ifadelerden anlaşılacağı üzere, Hasan Ünsî'nin halifeleri arasındadır. İbretî mahlasıyla şöhret bulmuştur. Aynı zamanda şair olan İbretî, ilâhiyatının son kaydında anlaşılacağı üzere 1757 senesinde vefat etmiştir. Kabri Büyükçekmece'dedir. Divanı olan İbretî, eserinin bir yerinde övgüyle bahsettiği şeyhi Ünsî için bir manzum kaleme almıştır. Bilgi için bkz. Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî, s. 116.

ğunu öğreniyoruz. Mektuplarında bu dostluklarının kırk seneden beri süregeldiğini söylediği Nesîmîzâde Şeyh Mustafa İbretî'ye "karındaşım" diye hitap etmiştir. İbretî ile dostluklarının şeyhleri Hasan Ünsî Efendi'nin vefatından sonra daha da pekiştiğinden birbirlerini her an görmek istediklerinden hatta Büyükçekmece'de ikamet eden İbretî'yi görmek için acele ettiğinden keza aynı şekilde İbretî'nin de İbrahim Has'ın yanına İstanbul'a geldiğinden bahsetmiştir.¹⁶

5. Aydınoglu Tekkesi

İbrahim Has Halvetî'nin tekkesi Aydınoglu Tekkesi'dir. İbrahim Has bu tekke civarında Hoca Paşa Mahallesi'nde ikamet etmiştir. Vefatından sonra da bu tekkenin haziresine defnedilmiştir.¹⁷

Fatih ilçesi, Eminönü semtinde, eski ismiyle Salkımsöğüt semtinde günümüzde Hoca-paşa Mahallesi'nde bulunan tekke, 17 ada, 14 ve 15. parselde bulunmaktadır. Tekkenin banisi II. Bayezid devri ulemâsından Saçlı Emir lakaplı Tebrizli Muhyiddin Mehmed Efendi'dir. Aydınzade, İzzi Efendi, Saçlı Emir ve Ünsî Hasan Efendi Tekkesi isimleriyle de anılmaktadır. Aydınoglu Tekkesi'nde, Abdülehad Nurî Sivasî'nin halifesi Şeyh Kutb Ahmed (öl.1075/1665) Nuriyye'yi temsil etmiştir.¹⁸ Tekke 1683 yılından itibaren Şeyh Hasan Ünsî tarafından Halvetîliğin Karabaşî koluna geçmiştir. Tekkenin bahçesinde bulunan 1095/1683-84 tarihli kitabede şu yazılıdır:

*"Erenler Şeyh Şabanî tarik-i müstakiminden
Bu Aydınoglu Dergâhı açıldı dîdeler rûşen 1095"*¹⁹

Günümüzde Aydınoglu Tekkesinden geriye kalanlar, Hasan Ünsî Türbesi, hazire, şadırvan ve yıktırıldıktan sonra geriye çekilmek suretiyle yeniden inşa edilmiş olan çevre duvarıdır.²⁰

6. Vefatı ve İstirahatgahı

İbrahim Has menâkıbnâmesinde "Vefâtü's-Şeyh İbrâhimü'l-Has.1175" şeklindeki der-kenarından ve kendi hattı olan Tezkiretü'l-Hâs adlı veliler tezkiresinin son sayfasında "Vefatları 1175 Şabân-ı şerifin sekizinci günü vâki olmuştur." ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla 4 Mart 1762 senesinde vefat etmiştir. Şeyhi Hasan Ünsî gibi vefat ettiğinde

16 Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî, s. 116.

17 Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî, s. 124.

18 M. Baha Tanman, "Aydınoglu Tekkesi", DİA, C. 4, İstanbul 1991, s. 238; Fatih Köse, İstanbul Halvetî Tekkeleri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 341-43.

19 Köse, İstanbul Halvetî Tekkeleri, s. 342.

20 Tanman, "Aydınoglu Tekkesi", s. 238.

Salkımsöğüt'teki Aydınoğlu Dergâhı haziresine defnedilmiştir. Tezkiresinde İbrahim Has Halvetî'nin tahtadan bir türbede medfun olduğu yazılıdır.²¹

7. Eserleri

İbrahim Has Halvetî'nin kaleme almış olduğu eserlerin büyük bir kısmı tasavvuf tarihi, felsefesi ve edebiyatı ile alakalıdır. Bu eserleri içerisinde şeyhi Hasan Ünsî için derlediği Menakıbnâme-i Hasan Ünsî, yine Hasan Ünsî'den derlediği Kelâm-ı Azîz-Tasavvufî İncelikler, Divân-ı Ünsî, Risâle-i Kelîmât-ı Pîrân-İnsân-ı Kâmil Sözleri, Tezkiretü'l-Hâs, Silsile-i Tarik-i Halvetîyye-i Karabaş el-Kastamonî, Risâle-i Mukaleme-i Hâs-Tasavvufî Konuşmalar, Divân-ı İlâhiyat, Şerh-i Ebyât-ı Yunus Emre-Çıktım Erik Dalına - Yunus Emre'nin Bir Şiirinin Şeyhi, Tasavvufî Mektuplar vardır. Bu eserlerin hemen hepsi, Mustafa Tatcı tarafından transkribe edilip yayınlanmıştır.

SONUÇ

Menakıbnâmeler kültür ve medeniyet tarihi araştırmaları açısından son derece önemli ve vazgeçilmez kaynaklar arasında yer almaktadır. Birinci şahıs metni olarak değerlendirilmeye aldığımız İbrahim Has Halvetî tarafından şeyhi Hasan Ünsî için kaleme aldığı bu eser, Hasan Ünsî'nin şahsiyeti, hayatı, düşünce yapısı, ruh yapısındaki değişimler, talebeleriyle kurduğu iletişim, tasavvufî konularda sergilediği tavır gibi konuları içermektedir.

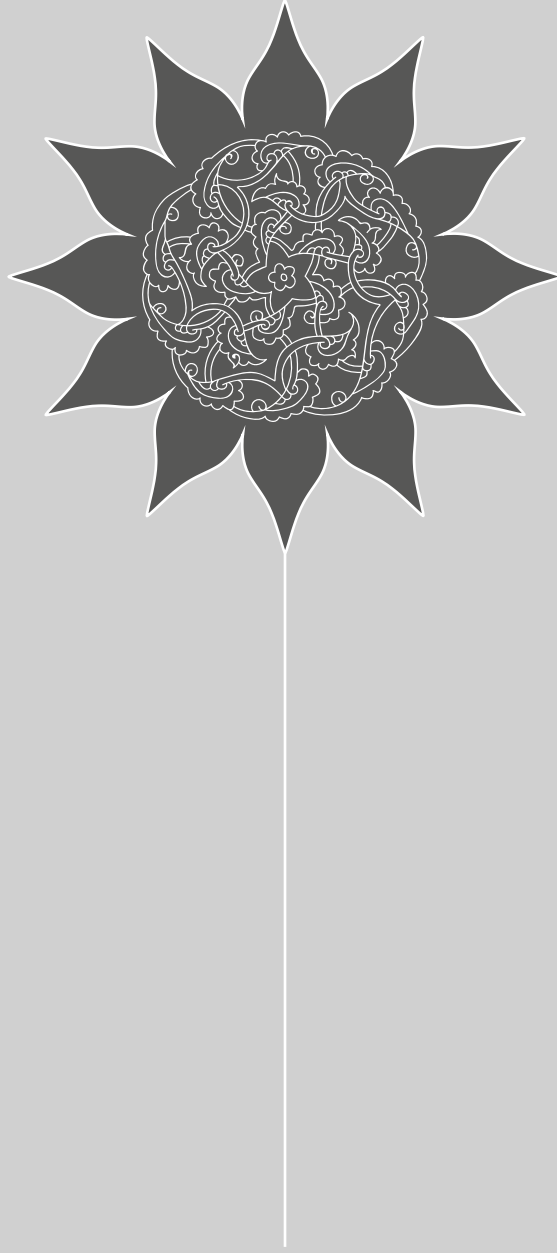
Eser, Hasan Ünsî'nin çevresinde gelişse de, yaşadığı 17. ve 18. asrın siyasi ve sosyal hayatına tanıklık etmektedir. Menakıbnâmenin kaleme alındığı zaman dilimi Osmanlı İmparatorluğu'nun maddi sıkıntılar ve istihsal güçlüklerle mücadele ettiği bir dönemdir. Dolayısıyla bu dönemle ilgili siyasi, etnik, estetik, folklorik hadiseye dair malzeme vermektedir. Bu türden eserler başta tarihçiler olmak üzere, folklorist, dil bilimci, iktisatçı gibi araştırmacıların başvuru kaynakları arasında yer almıştır.

Tasavvuf tarihine ait kült eserlerde İbrahim Has Halvetî ile ilgili bahsedilenler birkaç satırdan öteye gitmemiştir. Nitekim yazdığı eserlerde kendisinden bahsetmesi bu eksikliği doldurmuştur.

²¹ Tezkiretü'l-Hâs, s. 6.

Kaynakça:

- İbrâhîm Hâs Halvetî, Menakıbnâme-i Hasan Ünsî, (haz. M. Tatcı), Kırkambar Yayınları, İstanbul 2013.
- İbrahim Has Halvetî, Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı), (Haz. Mustafa Tatcı-Musa Yıldız-Yasin Şen), H Yayınları, İstanbul 2017.
- İbrahim Hâs Halvetî, Tasavvufî Mektuplar, (Haz. Mustafa Tatcı), İstanbul 2005.
- Köse, Fatih, İstanbul Halvetî Tekkeleri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2012.
- Ocak, A. Yaşar, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metedolojik Bir Yaklaşım), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.
- Şahin, Haşim, "Menâkıbnâme", Cilt: 29, DİA, Ankara 2004, ss. 112-114.
- Tanman, M. Baha, "Aydinoğlu Tekkesi", DİA, C. 4, İstanbul 1991.
- Uludağ, Süleyman, "İhvan", Cilt 21, DİA, Ankara 2000, s. 580.

**KÜLTÜR
VE EDEBİYAT**

ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ

(ö. 976/1569) Halvetiyye'nin Şâbaniyye kolunun kurucusu olan ünlü mutasavvıf

Metin YURDAGÖR¹

Ünü ülkemizi aşarak bütün İslâm âlemini etkilemiş olan büyük gönül insanı, Allah dostu, başta Kastamonu olmak üzere tarih boyunca geniş kitlelerin sevgi ve saygısına mazhar olmuş “Hz. Pîr Şeyh Şâbân-ı Velî Hazretleri” Anadolumuzun dört mânevî direği (evtâd-ı erba'a; Hacı Bayram Velî, Hacı Bektaş Velî, Hz. Mevlânâ) arasında yer almaktadır.

Kastamonu topraklarında doğup yetişen ve irşâd faaliyetlerini Kastamonu'da gerçekleştiren bu ünlü irfân âbidesi, meşhur mutasavvıf Ömer el-Halvetî'nin (ö. 800/1397 [?]) kurucusu olduğu ve İslâm âleminin en yaygın tarikatı olarak kabul edilen Halvetiyye'nin önemli kollarından biri olan Cemâliye'nin şubelerinden Şa'bâniyye'nin müessisidir. Bu zâtın hayatına dâir bilgilerin önemli ve büyük bir kısmı Şâbân-ı Velî Dergâhı'nın beşinci postnişini olan Ömer Fuâdî'nin (ö. 1046/1636) Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî adlı eserine dayanmaktadır.

Bilindiği üzere, Osmanlı döneminde taşra yönetimi teşkilâtının en temel idarî ve askerî birimi olan sancaklar, önce livalara, daha sonra da vilâyetlere dönüştürülmüştür. Vilâyetlerin en geniş alt basamağını teşkil eden kazâlar ise, çeşitli nâhiye ve köylerden oluşmaktaydı. Hz. Pîr'in dünyaya geldiği yıllarda önemli bir “şehzâde sancağı” durumunda olan Kastamonu da o tarihlerde on bir “kâza” ile çeşitli “nâhiye” ve “köy”lere ayrılmıştı. Şeyh Şâbân-ı Velî'nin, Kastamonu ilimizin hudutları içinde dünyaya gelmiş olduğu bilgisi kesin olmakla birlikte, onun o günlerdeki idarî taksimâta göre; Kastamonu'nun Taşköprü kazasının sınırları içinde yer alan Gökçe ağaç beldesinin Çakırçay köyünün Cimidar (Cimdar/Harmancık) Mahallesi'ndeki Çifte hacılar Sokağı'ndaki bir evde, muhtemelen 1470-1480 yılları arasındaki bir tarihte doğduğunun rivâyet edilmesi; buranın da günümüzdeki idarî bölümlenmeye göre Hanönü ilçesinin toprakları arasında yer alıyor olması, bu önemli şahsiyeti hem Taşköprü'nün hem de Hanönü'nün ayrı ayrı sahiplenmesine yol açmış gibi gözükmemektedir. Ancak biz Hz. Pîr'in Kastamonumuzun ve ülkemizin mânevî dinamiklerinden biri olarak hepimiz tarafından kucaklanması gerektiğine gönülden inanıyoruz.

Henüz dünyaya gelmeden önce babasını, çok küçük yaşlarda da annesini kaybederek hem yetim hem öksüz bir kimsesiz çocuk olarak hayata başlayan, bir süre sonra ise o

¹ Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dekanı

yörenin adı bilinmeyen hayırsever ve sâliha bir hanımı tarafından evlat edinilerek büyü-tülen Şâbân-ı Velî'nin, ilk öğrenimini Taşköprü'de Çobanoğlu beylerinden Muzafferüddin Yavlak Arslan'ın adını taşıyan medresede yaptığı düşünülmektedir. Daha sonra o dö-ne-min çok önemli bir ilim, kültür ve medeniyet merkezi olan Kastamonu vilâyet merkezine gelen Şâbân-ı Velî, muhtemelen buradaki İsfendiyar Medresesi'nde, şehrin Abdürrezzâk Câmii Türbesi'nde medfûn bulunan Osman oğlu Hoca Velî'den (ö. 918/1512) tefsir ve hadis dersleri okuyup icâzet almıştır.

İlerleyen yıllarda Sultan II. Bayezîd döneminde İstanbul'a gelerek Fâtih Medreseleri'nde tahsiline devam eden Şâbân-ı Velî, Ömer Fuâdî'nin verdiği bilgiye göre, tahsilini ta-mamladığı günlerde bir gece rüyâsında kendisine: " Vatan-ı aslînize gidiniz!" denilmesi üzerine, 925 (1519) yılında birkaç arkadaşıyla birlikte Kastamonu'ya dönmek üzere yola çıkmıştır. Şeyh Şâbân-ı Velî, yol güzergâhında Bolu yakınlarında Halvetiyye'nin Cemâ-liyye kolunun pîri **Hayreddin Tokadî'ye*** (ö. 937/1530'dan sonra) mülâki olup bu zâta intisap etmiştir. Onun dergâhında on iki sene kadar hizmette bulunup seyrü sülûkunu orada tamamlamıştır. Kendisine bu zât tarafından irşâd hilâfeti tevcih edilmiş ve va-tan-ı aslîsine yani Kastamonu'ya gönderilmiştir.

Şâbân-ı Velî Kastamonu'ya döndüğünde, önce buradaki Halvetî şeyhlerinden Seyyîd Sünnetî Efendi'nin Hisarardı semtinde zâviye olarak kullandığı mescide yerleşmiş; bir süre sonra ise buranın yakınlarında bulunan Hüsâm Halife Camii'nde inzivâyâ çekilmiş-tir. Daha sonra yeniden Seyyid Sünnetî Mescidi'ne dönmüş ve burada birkaç kez erbaîn çıkarmıştır. Bu süre zarfında ünü dilden dile dolaşan Şâbân-ı Velî, şehir merkezinde-ki Honsalar Camii'ne geçmiştir. Bu cami çıkan bir yangın sonucunda yanıp harâbeye dönünce, Hazret bugünkü âsitane (dergâh) yerleşerek irşâd faaliyetlerini uzun yıllar burada yürütmüştür.

Şâbân-ı Velî, 18 Zilkade 976 (4 Mayıs 1569) tarihinde Kastamonu'daki bu dergâhta vefât ederek külliye'nin bahçesi içine defnedilmiştir. Daha sonra medfûn olduğu bu yer-de inşâ edilen ve günümüzde ayakta olan türbesi hâlen önemli bir ziyâretgâhtır. Hz. Pîr'in vefâtı için, "Eyledi Şa'bân Efendi azm-i dildârı Cihân" mısırâ ile tarih düşürülmüş; Kastamonu'nun yetiştirdiği âlim ve mutasavvıf Muhammed İhsân Oğuz da (ö. 03 Ağus-tos 1991) Hz. Pîr hakkında aşağıdaki altı beyitlik nâ'tı inşâd etmiştir:

NA'T-I HAZRET-İ ŞA'BÂN-I VELÎ

Ey server-i ashâb-ı velâyet Hazret-i Şabân!

Ey umde-i erbâb-ı reşâdet Hazret-i Şabân!

* *Editörün Notu:* Şeyh Şaban-ı Velî'nin mürşidi, Cemal Halvetî'nin yanında yetişen, Hayreddin Tokadî diye bilinen, aslen Konrapalı olan ve kabri Bolu yakınlarında bulunan bu zattır.

Kurb-i İlâhî âşıklarının rehberi sensin,
Ey kıdve-i esnâf-ı kemâlât Hazret-i Şabân!

Sensin ma'rifetullâh yolunun şanlı delîli,
Ey sîreti çok yüksek olan Hazret-i Şabân!

Rûh-ı şerîfin eder imdâd tâliblere her dem,
Ey himmeti pek âlî bulunan Hazret-i Şabân!

Nûr-ı vücûdun, has rahmet-i Hak'dır beldemize,
Ey Kutb-ı Kerîm, Gavs-ı Azîm Hazret-i Şabân!

Kalem-i cevher ile tercemeni yazdı bu îhsân,
Ey lutfu kesîr, feyzi vefîr Hazret-i Şa'bân!

Kaynakça:

- Ömer Fuâdî, Menâkıb-ı Şerif-i Pir-i Halveti Hazret-i Şeyh Şa'bân-ı Velî, Kastamonu 1294.
- Abdülkadiroğlu, Abdülkerim, Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu, Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi, Ankara 1991.
- Oğuz, Muhammed İhsan, Hazret-i Şa'bân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşi, İstanbul 1995.
- Cihangir, Musa Seyfi, Şeyh Şa'bân-ı Velî Hazretlerinin Hayatı ve Mânevî Silsilesi, Kastamonu 1997.
- Çiftçi, Fazıl, Hz. Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî, Kastamonu 2007.
- Tatçı, Mustafa -Cemal Kurmaz, "Şâbân-ı Velî" DîA, c. 38 (İstanbul 2010), s. 208-201
- Tatçı, Mustafa, "Şâbâniyye", DîA, c. 38 (İstanbul 2010), s. 211-215
- Yakupoğlu, Cevdet, "Şeyh Şâ'bân-ı Velî Nerede ve Nasıl Bir Muhitte Dünyaya Geldi?", I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu, Kastamonu Üniversitesi (04-06 Mayıs 2012), I, 159-192.

ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ'NİN HALK KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ

Sagıp ATLI'

GİRİŞ

Köklü bir tarihi geçmişinin yanında sosyal ve kültürel açıdan sahip olduğu birçok mirası olan Kastamonu, Anadolu'nun önemli kültür merkezlerinden biri konumundadır. Kültür merkezi konumunun yanında yetiştirdiği dinî şahsiyetlerden dolayı evliyalar şehri olarak da bilinmektedir. Kastamonu'da yetişmiş ve medfûn bulunan dinî şahsiyetlerin başında Şeyh Şa'bân-ı Velî gelmektedir.

Bu yazıda Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin halk kültüründeki yeri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın girişinde Şeyh Şa'bân-ı Velî hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Ardından "Sözlü ve Yazılı Kaynaklarda Şeyh Şa'bân-ı Velî" başlığı altında Velî'nin adının hem yazılı kaynaklarda nasıl yer aldığı hem de sözlü kaynaklarda nasıl bilindiği ve tanındığıyla ilgili tespitler ortaya konulmuştur. Çalışmanın devamında "Gezi Rehberi İçerikli Sosyal Medya Sitele-
rinde Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin Yeri" ele alınmıştır. Bu başlıkta sadece Kastamonu halkının değil, il dışından gelip türbeyi ziyaret edenlerin sayıları ile görüş ve yorumlarının da ortaya konulması amaçlanmıştır. Öncelikle gezi rehberi amacıyla oluşturulan sosyal medya sitelerindeki Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin türbesini ziyaret edenlerin yaptıkları yorum ve değerlendirmeler tablo hâlinde verilmiştir. Ardından bu tablodaki verilerden ve yorumlardan hareketle bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin külliyesi içinde yer alan "Şeyh Şa'bân-ı Velî Vakıf Müzesi"nin açıldığından itibaren yıllara göre kayıtlı ziyaretçi sayıları verilmiştir. Müzenin ziyaretçi sayısından yola çıkarak türbenin yıllara göre ortalama ziyaret edilme sayısına da değinilmiştir. Yazının üçüncü başlığında "Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin Türbesi Etrafında Ortaya Çıkan İnanç ve Uygulamalar" ele alınmıştır. Bu kısımda Velî'nin türbesi etrafında zamanla ortaya çıkan inanç ve uygulamaların neden ve nasıl yapıldığı, zaman içerisinde geçirdiği değişikliklerin neler olduğu örneklerle açıklanmıştır.

Tarih boyunca birçok âlim ve din büyüğünün yaşadığı yerlerden birisi de Kastamonu'dur. Kastamonu'da yetişen din büyüklerinin başında Şeyh Şa'bân-ı Velî gelmektedir. Halvetîliğin Şa'bâniyye kolunun kurucusu olan Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin doğum tarihiyle ilgili İhsan Ozanoğlu 1497 (1966: 6), Fazıl Çiftçi 1481 (2007: 94), Mustafa Tatcı 1499/1500

1 Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sagipatli@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2692-5194.

(2010: 208) ve bazı müze kayıtlarında 1499 (Çiftçi, 2007: 94) gibi farklı tarihler verilse de bu kaynaklarda ortak olarak 15. yüzyılın son çeyreğinde Kastamonu'nun Taşköprü ilçesinde dünyaya geldiğinden bahsedilmektedir (Demircioğlu, 1962: 5-14).

İlköğrenimini Taşköprü ve Kastamonu'da tamamlayan Şeyh Şa'bân-ı Velî, Kastamonu'daki Abdürrezzak Camii Türbesi'nde medfun bulunan Osman oğlu Hoca Veli (ö. 918/1512)'den tefsir ve hadis derslerini tamamlayarak icazet almıştır (Çiftçi, 2007: 95).

Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin ilme düşkünlüğü ve bu alandaki kabiliyeti, onu ilim ve âlimlerin merkezi olarak kabul edilen İstanbul'a yöneltmiştir. İstanbul'da dönemin önde gelen hocalarından aldığı derslerden bir türlü tatmin olmayıp devamlı bir arayış içerisine girmiştir. Gördüğü bir rüyada "Vatan-ı aslınıza gidiniz." denilmesi üzerine arkadaşlarıyla beraber memleketine dönmek için çıktığı yolculuk esnasında Şeyh Şa'bân-ı Velî, Bolu'da bulunan **Hayreddîn-i Tokâdî'yle*** karşılaşmış ve onun yanında on iki yıl kaldıktan sonra memleketi olan Kastamonu'ya dönmüştür (Tatçı, 2010: 209).

Hız. Pîr, Kastamonu'ya geldikten kısa bir süre sonra herkes tarafından tanınarak seviyen bir şahsiyet hâline gelmiştir. O dönemde, Halvetîliğin Kastamonu'daki mürşidi olan Seyyid Sünnetî'nin vefatından kısa bir süre sonra boş kalan seccadeye Şeyh Şa'bân-ı Velî oturmuştur. Hayatını tarikatın gereklerine göre idame ettiren Velî, yaşı ilerledikçe birçok derviş ve halife yetiştirmiş ve bunları Osmanlı coğrafyasının dört bir yanına göndermiştir. Çevresindekileri ömrünün son zamanlarında yanında toplayıp nasihatlerde bulunmuş ve 1568/9'da vefat etmiştir (Çiftçi, 2007: 161).

1. Sözlü ve Yazılı Kaynaklarda Şeyh Şa'bân-ı Velî

Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin hem Kastamonu özelinde hem de diğer bölgelerde tanınırlığı ele alındığında sözlü ve yazılı kaynaklardan hareketle şu tespitleri yapmak mümkündür. Öncelikle Velî'nin adlandırılması noktasında farklılıkların olduğu görülmektedir. Şeyh Şa'bân-ı Velî yazılı kaynaklarda; "Hazret-i Şa'bân-ı Velî, Şeyh Şa'bân, Şa'bân Efendi (Ömerü'l Fuâdi, 1608), Şeyh Şa'bân Efendi (Osmanzâde Hüseyin Vassaf, 2011: 266-267), Şa'bân-ı Velî (Ozanoğlu, 1966; Yazar, 1985: 11-29), Şa'bân Efendi, Şa'bân Dede, Hazret-i Pîr (Yazar, 1985: 11-29), Pîr Şâban-ı Velî, Şeyh Şâban-ı Velî (Zengin, 2002: 79), Hazret-i Pîr Şeyh Şâban-ı Velî (Tatçı, 2012), Pîr Baba²" gibi isimlerle zikredilmektedir.

Halk arasında ise çoğunlukla "Hazreti Pir, Şeyh Şa'bân" olarak bilinmektedir. Hatta bu ifade aynı zamanda türbenin bulunduğu bölge için de kullanılmaktadır (Zengin, 2002:

* **Editörün Notu:** Şeyh Şâban-ı Velî'nin mürşidi, Cemal Halvetî'nin yanında yetişen, Hayreddin Tokadî diye bilinen, aslen Konrapalı olan ve kabri Bolu yakınlarında bulunan bu zattır.

2 Bu ifade, L. Nihal Yazar'ın Halvetîliğin Şa'bâniyye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme isimli eserini 13 Temmuz 1986 yılında satın alan Bekir Sami Demirel isimli kişinin eserin iç kapağına yazdığı notta geçmektedir.

79). Yöre halkı arasında adres tarif edilirken de “Hazreti Pir’de oturuyoruz.”, “Evimiz Hazreti Pir’de.” gibi ifadelerin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Velfînin adıyla ilgili farklı isimlendirmelerle benzer bir durum, türbesi içinde yer alan suyun adlandırılmasında da karşımıza çıkmaktadır. Halk arasında bu su “asa suyu, ebi-zemzem, zemzem suyu” olarak da adlandırılmaktadır (Atlı, 2012: 57).

2. Gezi İçerikli Sosyal Medya Sitelerinde Şeyh Şaban-ı Velfînin Yeri

Günümüzde sosyal medya, milyonlarca insanın rahatlıkla ulaşabileceği bir iletişim platformu konumundadır. Bu özelliği sosyal medyayı popüler hâle getirmektedir. İnternetin popüler kullanım alanı olan sosyal medya, kültürden edebiyata, politikadan ekonomiye, turizmden eğlenceye birçok alanı etkilemekte ve kendisi de bu alanlardan etkilenmektedir (Avcı ve Topçu, 2021: 7).

Sosyal medya, her türlü bilginin paylaşıldığı bir platform olmasından dolayı günümüzde birçok kullanıcının odak noktası hâline gelmiştir. Gezi amaçlı seyahat edenlerin de odak noktası hâline gelen sosyal medyanın bu kitle üzerinde önemli etkilerinin olduğu görülmektedir. Sosyal medyanın günümüzde çok popüler olması, milyonlarca kullanıcıya sahip olması, sınır tanımayan özgürlük anlayışı ve birçok bilgiye ulaşılmasını kolaylaştırması gibi özellikleri gezi amacıyla seyahat edeceklerin hem ilgisini çekmiş hem de önceden bilgi sahibi olunabilmesi bakımından önemli bir ihtiyacı karşılamıştır. Bu yönüyle turizm amaçlı gezi faaliyetlerinde bulunacakların yararlanabilmesi için zamanla kendine özgü gezi içerikli sosyal medya siteleri oluşturulmaya başlanmıştır (Avcı ve Topçu, 2021: 7).

Şeyh Şa'bân-ı Velfînin külliyesini hem Kastamonu ve ilçelerinden gelenlerin hem de il dışından gelip ziyaret edenlerin izlenimleri, sosyal medya üzerindeki yorum ve değerlendirmelerinden hareketle ortaya konulacaktır. Bu açıdan internette yapılan “Şeyh Şa'bân-ı Velfî Külliyesi, Şeyh Şa'bân-ı Velfî Türbesi” anahtar kelimeleriyle yapılan tarama sonucunda karşımıza çıkan gezi rehberi niteliğinde olup yorum ve değerlendirme barındıran “tripadvisor.com, foursquare.com, yerelrehber.com, nomatto.com, superrehber.net, google.com” siteleri bu çalışmaya dahil edilmiştir. Bu tarama 05.11.2023 tarihine kadar olan yorum ve değerlendirmeleri kapsamaktadır.

Aşağıdaki tabloda verilen puan değerlendirmeleri 5 ve 10 üzerinden olmak üzere sitelerde farklılık göstermektedir. Sadece “foursquare”de 10 üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Ortak bir değerlendirme yapabilmek adına puan değerleri “5”lik sisteme dönüştürülerek hesaplanmıştır. Taramada elde edilen veriler ise 05.11.2023 tarihine kadar olan değerlendirmeleri kapsamaktadır.

İnternet Sitesinin Adresi	Yorum Sayısı	Puanlayan Sayısı	Verilen Puan Değerleri					Ortalama Puan
			5	4	3	2	1	
google.com	132	132	123	6	1	2	-	4.9
tripadvisor.com	102	102	84	13	5	-	-	4.77
foursquare.com	47	437	?	?	?	?	?	4.75
superrehber.net	-	64	?	?	?	?	?	4.9
yerelrehber.com	8	8	6	1	-	1	-	4.5
nomatto.com	?	5	4	1	-	-	-	4.8
	289	748	217	21	6	3	0	4,77

Yukarıda verilen internet sitelerindeki yorumlar “Tavsiye İçerikli Yorumlar, Eleştiri İçerikli Yorumlar” olmak üzere iki başlıkta tasnif edilerek incelenmiştir.

a. Tavsiye İçerikli Yorumlar

Tavsiye içerikli yorumların içeriği genel olarak şu şekilde özetlenebilir: Kastamonu’da ilk ziyaret edilmesi gereken yer olduğu, manevî anlamda insanı rahatlatıldığı ve huzur verdiği, ziyaret edenlerin asa suyundan içmesi gerektiği, türbe ve caminin mimarisinin etkileyici olduğu, sadece gündüz değil gece de ziyaret edilmesinin önerildiği (çünkü gece daha ayrı bir manevî atmosferinin olduğu), görevlilerin çok ilgili olduğu, sünnet ve düğün gibi önemli günlerde buranın ziyaret edildiği, dinî günlerde daha çok ziyaret edildiğidir.

Aşağıda tavsiye niteliğinde olan yorumlardan örnekler verilmiştir. Bu yorumlar internet sitelerinden olduğu gibi alınmış olup üzerinde dil, anlatım ve imla yönünden bir değişiklik yapılmamıştır:

“Kendinizi dünyanın meşakkatinden alıp İslamın ve maneviyatın huzuruna vardığınız eşsiz bir yer sıkıntılarınızı bir kenara bırakıp tüm kalbinizi ferahlatacağınız ve gerçek mutluluğun kapılarını bulacağınız bir mukaddes külliye.” (URL-1)

“Bahçesine içeri adım attığım an tüm kötülükleri kapının dışında bıraktığımı hissettiren -20 derecede dahi dışarıda donduğum halde içeride üşümediğim Manevi Huzur Dergâhı. Mutlaka Gelin Görün Yaşayın” (URL-5).

Yapılan olumlu yorumların içinde bazı uyarıların da yer aldığı görülmektedir. Örneğin ziyaret edenlerin çevreyi kirletmemeleri ve suyu boş yere harcamamaları gibi uyarılar da vardır. Bu durum ziyaretçilerin hem Velî’ye hem de türbeye olan saygısını göstermesi bakımından önemlidir:

“Hz. pir sultan türbesi külliyesi ve asa suyu ile manevi bir ortamdır. Muhakak ziyaret edin derim. Etrafı kirletmeyeli. Suyu bosuna akıtmayalım.” (URL-1)

Yapılan tavsiye niteliğindeki olumlu yorumların içinde külliyeyle ilgili bir durum tespiti olarak otoparkın uzakta kaldığına vurgu yapılmaktadır:

“Heybetli bina yapısı içine girince dekoruyla ve hikayesiyle sizi alıp uzaklara götürüyor araba parkı biraz uzakta ancak büyük şehirlerde ki gibi değil.” (URL-1)

Yapılan yorumlar içerisinde cami ve türbe bahçesinin daha bakımlı olabileceğine vurgu yapılmış. Ayrıca gelecek ziyaretçilere de asa suyundan doldurmak için damacana tarzı kaplarla gelinmemesi gerektiği uyarı niteliğinde yorumda belirtilmiştir:

“Dini açıdan yorum yapmak zaten bizim haddimize değil fakat camii ve türbe bahçesi daha bakımlı olabilirdi. Eğer yetkili birileri burayı okuyorsa, Asa suyuna bir çeşme eklenmesi çok iyi olabilir. Ayrıca ziyaretçi olacak arkadaşlar lütfen damacana ile gelmeyin, su zaten damlıyor, herkes az çok tad almak için, şifa bulmak için geliyor o yüzden, tadalım ve bırakalım.” (URL-1)

Gezi içerikli sosyal medya sitelerinde Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin külliyesiyle ilgili yorum yapanların kullandığı anahtar kelimeler de ona duyulan saygı ve türbenin onlar üzerinde bıraktığı etkiyi göstermesi bakımından önemli bir göstergedir. İlgili sitelerin taranması sonucu şu anahtar kelimelere ulaşılmıştır: “küçük Mekke, huzur, meditasyon, arınma, sükûnet, paylaşma, bereket, rahmet, manevi merkez, huzur veren bir ortam, maneviyat kokan bir mekân, etkileyici, mistik, muhteşem, manevi lezzet, muntazam, maneviyatın doruğu, manevi arınma, uhrevi bir ortam, maneviyat deposu, Anadolu'nun mirası” (URL-1).

b. Eleştiri İçerikli Yorumlar

Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin külliyesiyle ilgili eleştiri içerikli yorumlarda farklı konularda ya da benzer hususlarda görülen eksiklikler vurgulanmıştır. Fakat bu başlık altında verilen her yorumu da doğru ve isabetli olarak kabul etmek doğru değildir.

Ziyaretçiler arasında eleştiri konusu olan hususlardan birisi türbenin tadilatının uzun sürmesidir. Ayrıca türbedeki ahşap malzemelerin yeteri kadar korunamadığı ve bu sebeple de kurtlandığı vurgulanmıştır:

“Ülkemin her yanında özel mekanlar var. bu türbe de çok özel. Sürekli bitmeyen tadilatla. ahşap yerler neyazıkkı kurt yemiş durum da. diğer esyalara gecmeden inş kurtarabilir.” (URL-6)

Yorumlarda türbenin restorasyonunun doğru yapılmadığı şeklinde de eleştiriler yer almaktadır:

“Külliye olması gelen ziyaretçileri etkilemekte. Cami, türbe, müze ve kahve olan bir yer. Caminin içi restorasyon adına katledilmiş. Hele o avize inanılmaz. Müze ilginç gezilmeli.” (URL-1)

Türbeyi ziyarete gelip umduğunu bulamayan bir ziyaretçi, türbenin ziyarete gelenlere çok bir şey katmadığını belirtmiştir. Bunu da Velî ile ilgili anlatıların ve görsellerin sıradan olduğu ve ziyaretçileri etkilemediği şeklinde vurgulamaktadır. Fakat bu yoruma katılmak ve genelleme yapmak mümkün değildir. Yapılan yorumların içeriği ve sayısına bakıldığında bu durum net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

“Bilgi, birikim ve beceri olarak “vasat” bir toplum olduğumuz için tarihe mal olmuş şahısları da vasat bir şekilde sunabiliyoruz ancak. Burada da durum aynı. Ziyaret edene kattığımız birşey ya yok, ya çok çok az! Hemen her yerde gördükleriniz ve duyduklarınız...” (URL-1)

Müzenin yeteri kadar temiz olmadığı ve içerisinin rutubetten dolayı küf koktuğu şeklinde bir eleştiri vardır. Ayrıca külliye de asılı bulunan Arap harfli yazıların açıklamasının bulunmaması ve bu sebeple de birçok kişinin bunları anlayamadığına vurgu yapılmıştır:

“Şehrin popüler tarihi noktalarından biri. Çevre düzenlemesi falan güzelce yapılmış, oldukça çok turist geliyor. Mezarların kime ait olduğu ve tarihi güzel bir detay ama biraz da üzücü en eskisi 100 yıllık falan. O kadar da eski değil. Hatta bazı mezar sahipleri birkaç sene beklese soyadı kanuna da yetiştirdi. Türbe iç mekanı dar ama yeterli, asa suyu çok zayıf akıyor. Yumuşak hafif yağlı kireçsiz bir tadı var gibi. Zemzeme o kadar benzemiyor orda yazdıkları kadar. Müzesi acayip toz ve küf kokuyor astım hastası olarak çok rahatsız edici buldum. Onca arapça yazı asmışlar tarihi, hiç birin de ne denildiğini yazmamışlar. Öyle uzun falan da değil. Gelenlerin çoğu arap suriyeli olduğu için tek onlar anlıyor sanırım. Bir ülkenin özeti gibi inşaat kısmı şık, bilgilendirici kısım fos. Gerekli özeni gösterilmemiş.” (URL-1)

Yorumdan anlaşıldığı kadarıyla vakit namazına türbeye gelen bir ziyaretçi, namazdan önce canlı olarak vaaz verilmemesini bu ortama uymayan bir durum olarak belirtmiştir.

“Böyle Bir Maabette Vaazın Olmaması Çok Üzücü, Girdik Camii'ye Erken Vaaz Dinliyelim Diye Resmen Kaset Dinliyoruz, Çok Üzücü Bunca Ziyaretçinin Olduğu Yerde.” (URL-5)

Ziyaretçilerden biri Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin “Gelişiniz güle güle, Gidişiniz güle güle, Her işiniz güle güle” sözünde geçen “gül” kelimesinin Hazreti Peygamber'i simgelediğini düşünerek bu yazının yerlere yazılmaması gerektiğini belirtmiştir.

“Gelişiniz Gül'e..... Buradaki “Gül” ifadesi Peygamberimizin rumuzu olması hasebiyle yerlere yazılmasını hoş görmüyorum. İlgililerin çözüm bulacağına inanıyorum. Saygılarımla...” (URL-6)

Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin külliyesi içinde yer alan “Şeyh Şa'bân-ı Velî Vakıf Müzesi” resmî

olarak 20.06.2007’de açılmış ve bu tarihten itibaren de ziyaretçi kaydı tutulmaya başlanmıştır. Müzeyi ziyaret edenlerin sayısı kayıt tutulduğu için bilinirken, türbenin ziyaretçi sayısı ise tespit edilememektedir. 2018 yılında Şeyh Şa’bân-ı Velî Kültür Vakfı Başkanı Dr. Muharrem Avcı, AA muhabirine yaptığı açıklamada; “Külliyeyi ziyaret edenlerin sayısının tespit edilmesinin zor olduğunu ancak müzeyi ziyaret edenlerin sayısının net olarak bilindiğini” ifade etmiştir (URL-4). Aşağıda verilen tabloda müzeye gelenlerin toplam sayıları yıllara göre belirtilmiştir. Müzenin ziyaretçi sayısından yola çıkarak türbeyi ziyaret edenlerin daha fazla olduğu ifade edilebilir.

Şeyh Şa’bân-ı Velî Vakfı Müzesi’nin Yıllara Göre Ziyaretçi Sayısı³	
Yıl	Ziyaretçi Sayısı
2007 (Son 6 ay)	35.248
2008	78.425
2009	82.858
2010	89.408
2011	90.569
2012	84.128
2013	133.727
2014	141.327
2015	156.044
2016	143.793
2017	135.697
2018	126.011
2019	128.920
2020	31.636
2021	38.073
2022	57.209
2023 (İlk on ay)	67.798
Toplam Ziyaretçi Sayısı	1.620.871

Müzenin en fazla ziyaret edildiği yıl 2015 iken en azı ise 2020’dir. Burada 2020, 2021 ve 2022’yi Kovid-19 salgınının olduğu yıllar olarak düşündüğümüzde ziyaretçi sayısının az olması normaldir. Müzenin açıldığı on altı yıllık süre içinde toplam 1.620.871 ziyaretçi sayısına ulaşılmıştır. Toplam rakamdan hareketle türbeyi ziyaret edenlerin sayısının da bu rakamın en az iki katı olduğunu belirtmek mümkündür.

³ Tablodaki ziyaretçi sayısı ile ilgili veriler Kastamonu Vakıflar Bölge Müdürlüğünden alınmıştır.

Kastamonu 2018 yılında “Türk Dünyası Kültür Başkenti” ilan edilmiştir.⁴ Bu gelişmeye rağmen 2018 yılı içindeki ziyaretçi sayısının, en fazla ziyaret edilen yıllar arasında yedinci sırada kalması ise bu organizasyonun içinde bulunan kurum ve kişiler açısından üzerinde durulması gereken bir durumdur. Çünkü tanıtım ve organizasyonların kapsamının yeterli olmadığını ve Kastamonu’daki inanç turizminin yeteri kadar ön plana çıkarılmadığını göstermektedir.

Şeyh Şa’bân-ı Velî Türbesi sıkça ziyaret edilen türbelerden biridir. İnsanlar farklı nedenler ve beklentiler içinde türbe ziyaretlerinde bulunmaktadır. 400 kişinin katıldığı ankete dayalı yapılan bir çalışmada, Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi’ni ziyarete gelenlere “Bu türbeyi ziyaret etmeniz en önemli sebebi nedir?” şeklinde yöneltilen soruya, görüşülenlerin yaklaşık %4’ü “misafirlerimizi gezdirmek için”, %43’ü “mübarek bir kimliği olduğu için”, %11’i “merak ettiğim için”, %14’ü “inancım gereği”, %2’si “şifa bulmak için”, %22’si “dua etmek için” şeklinde cevap vermiştir (Yılmaz ve Kaya, 2012: 123).

Yukarıda belirtilen çalışmada, bu ziyaretin kaçınıcı ziyareti olduğuyla ilgili soruya görüşülenlerin yaklaşık %27’i “ilk gelişim”, %12’si “ikinci gelişim”, %9’u “üçüncü gelişim”, %4’ü “dördüncü gelişim”, %3’ü “beşinci gelişim” derken %45’i “altı ve üzeri” şeklinde cevap vermiştir. Buna göre görüşülenlerin yaklaşık yarısının Şeyh Şa’bân-ı Velî Türbesi’ni düzenli olarak ziyarete geldikleri görülmekte ve bu ziyaretçilerin büyük bir kısmını bölge halkının oluşturduğu anlaşılmaktadır (Yılmaz ve Kaya, 2012: 128).

Aynı araştırmada, “Daha çok hangi durumlarda bu türbeyi ziyaret edersiniz?” şeklindeki soruya görüşülenlerin yaklaşık %25’i “kendimi sıkıntılı ve stresli hissettiğimde”, %12’si “mutlu ve huzurlu olduğumda”, %7’si “dini yaşantım zayıfladığında”, %7’si “dini yaşantım kuvvetli olduğunda”, %4’ü “gelecekle ilgili isteklerim arttığında” %23’ü ise “özel bir durumun olmasına gerek yok her zaman gelirim” şeklinde cevap vermiştir (Yılmaz ve Kaya, 2012: 124).

Ziyaretçilerin, sadece belirli kesime mensup kişiler olmayıp zengin-fakir, köylü-şehirli, genç-ihtiyar, kadın-erkek ya da farklı cemaate mensup bireyler olması türbenin insanlar arasında birleştirici bir rolü olduğunu göstermektedir (Atlı, 2012: 59).

Kastamonu’daki yöre halkının Şeyh Şa’bân-ı Velî ile ilgili etkinlikleri ve onun sözlerini ne kadar bildiğiyle ilgili yapılan bir çalışmada ise şu sonuçlar elde edilmiştir. Bu çalışmada yer alan anketteki “Şeyh Şaban-ı Veli Külliyesi’nde düzenlenen etkinlik ya da etkinliklerden hangisi ilk önce akla gelmektedir?” sorusuna verilen cevaplar, yöre halkının Şeyh Şa’bân-ı Velî ve onun türbesinde gerçekleştirilen etkinlikler hakkındaki bilgilerini ortaya koymaktadır. Bu soruya verilen cevapların genel değerlendirmesi ise şu şekildedir:

4 5 Aralık 2017 tarihinde Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi’nin ev sahipliğinde yapılan TÜRKSOY Daimî Konsey 35. Dönem Toplantısında, 8’i gözlemci 14 ülke tarafından yapılan oylama neticesinde Kastamonu 2018 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti seçilmiştir. (URL-9)

“Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Külliyesi’nde düzenlenen etkinlikler denilince insanların akıllarına ilk gelenler; Kur’an-ı Kerim tilavetleri, ilahi okumalar, toplu dua yapmalar, cumartesi günleri İlim Hikmet Sofrası sohbetleri ve sempozyumlar olmaktadır. Özellikle cumartesi sohbeti ve pazar günü zikir çekilmesi insanlar arasında yaygın olarak bilinen faaliyettir. Katılımcıların az bir kısmı ise yiyecek ve içecek ikramı (çay, çorba, simit vb.), huzura davet yürüyüşleri ve Ramazan ayında düzenlenen programların akıllarına ilk önce geldiği fikrini öne sürmektedir.” (Çam ve Çılgınoğlu, 2020: 351)

Aynı anket çalışmasında yer alan “Gelişiniz güle güle, gidişiniz güle güle, her işiniz güle güle’ sözünü nasıl yorumlarsınız?” sorusuna verilen cevaplar da yöre halkının Şeyh Şa’bân-ı Velî’nin bu sözünden nasıl bir çıkarım yaptığını göstermektedir:

“İnsanlar ‘Gelişiniz güle güle, gidişiniz güle güle, her işiniz güle güle’ sözünü hayatlarının her alanında mutlu, huzurlu ve sevinçli olmakla yakından bir ilişkisi olduğu kanaatinde. Misafirperverlik ve konukseverlik açısından önemli olduğu görüşü gözlenmektedir. Kastamonu ilinin çoğu yerinde bu yazıya rastlanılmaktadır. Sevgiyi, muhabbeti, bağlılığı, hoşgörüyü, güler yüzlülüğü vurgulamaktadır. Gülmek insana huzur verir, rahatlatır ve mutlu eder. İnsan sevgisinin bu söz ile yansıtıldığı ifade edilmektedir. Sevgi, mutluluk paylaştıkça artmaktadır.” (Çam ve Çılgınoğlu, 2020: 350)

3. Şeyh Şa’bân-ı Velî’nin Türbesi Etrafında Ortaya Çıkan İnanç ve Uygulamalar

Şeyh Şa’bân-ı Velî’nin hayatının yazılı kültürde aktarılmasının yanında sözlü kültürde de hayatının ve özellikle de kerâmetlerinin anlatılmasıyla birlikte, zaman geçtikçe onun toplum nazarındaki manevî değeri daha fazla artmıştır. Onun medfûn bulunduğu türbesine vefatından günümüze kadar hem bölge halkının hem de farklı yerlerden gelen misafirlerin ziyaretleri sürekli artarak devam etmiştir (Atlı, 2012: 55).

Türbeyi ziyarete gelenlerin amacı, orada yatan kişiden bir şeyler talep etmekten ziyade o velînin vesilesiyle Allah’tan dileklerinin yerine gelmesini istemektir. Bazı bölgelerde insanların isteklerinin kabul olması, dert, hastalık ve sıkıntılarından dolayı çaresiz kaldıklarında türbede yatan kişiden yardım istemek için türbeye mum yakıp orada bulunan ağaçlara veya türbenin çeşitli yerlerine bezler bağladığına şahit olunmaktadır. Bütün bu inanç ve uygulamalardan; mum yakıp dilekte bulunmanın türbeye ya da çeşitli yerlere bez bağlamanın günümüzde Şeyh Şa’bân-ı Velî Türbesi etrafında olmadığı saptanmıştır (Atlı, 2012: 55).

Geleneksel din anlayışında halk, genellikle kutsal mekân olarak kabul ettiği türbeleri

ziyaret ederken, diğer dini ritüellerde olduğu gibi, orada yatan zata hürmeten ziyaret öncesinde birtakım hazırlıklar yapmanın ve ziyareti de belirli adap ve usul içinde gerçekleştirmenin gerekli olduğuna inanır. Ankete dayalı bir araştırmada Şeyh Şa'bân-ı Velî Türbesi'ne ziyarete gelenlere, "Bu türbeye gelirken ne gibi hazırlıklar yaparsınız?" şeklinde yöneltilen soruya görüşülenlerin yaklaşık %80'i "abdest alırım", %12'si "bir şey yapmam" ve %6'sı da "nafile namaz kılarım" cevabını vermiştir (Kaya ve Yılmaz, 2012: 127).

İnsan hayatının geçiş dönemlerinden birini oluşturan düğün törenlerinde gelinle damat ya "düğün evinden gelin alındıktan sonra ya da gelinin kınası kurumadan (silinmeden)" (Küçükbasmacı, 2000: 163) önce türbeye gelerek evliliklerinin hayırlı olmasını isterler. Sünnet düğünlerinde hem erkekliğe ilk adımını atan hem de İslâmiyet'in gereklerinden birini yerine getiren çocuklar sünnet olmadan önce, vatanî görevini yapmaya gidecek olan kişiler askere gitmeden önce grup hâlinde ya da tek tek, herhangi bir sınava girecek olanlar sınavlarından önce, senenin mübarek ay ve gecelerinde de her kesimden insan gelerek türbeyi ziyaret edip, Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin hayır dualarını almak istemektedirler (Atlı, 2012: 56).

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere türbe ziyaretlerinde bir dilekte bulunmak yaygın bir uygulama biçimidir. Yapılan bir anket çalışmasında Şeyh Şa'bân-ı Velî Türbesi'ni ziyarete gelenlere "Daha önce bu türbede dilekte bulundunuz mu?" şeklinde yöneltilen soruya görüşülenlerin yaklaşık %35'i "evet" %65'i "hayır" cevabını vermiştir. Uygulama esnasında yapılan yüz yüze görüşmelerde ziyaretçiler, türbeye herhangi bir beklenti için değil, sadece ziyaret amaçlı geldiklerini ve herhangi bir dilekte bulunmadıklarını belirtmiştir (Kaya ve Yılmaz, 2012: 125).

Şeyh Şa'bân-ı Velî Türbesi'nde daha önce dilekte bulunduğunu söyleyenlere "Evet ise, dileğiniz ne idi?" şeklinde yöneltilen soruya görüşülenlerin yaklaşık %33'ü "imtihanlarda veya derslerde başarılı olmak", %13'ü "evlenmek", %10'u "çocuk sahibi olmak", %9'u "hastalığıma veya sıkıntılarıma çare bulmak", %8'i "aile içi geçimsizliği düzenlemek", %6'sı "nazar ve benzerinden kurtulmak" şeklinde cevap vermiştir (Kaya ve Yılmaz, 2012: 125).

Velî daha yaşamaktayken, bu dünyadakinden bambaşka, fevkalâde olaylarla süslü bir dünya ile kuşatılır. Öldükten sonra, kendisi hayattayken sahip olduğuna inanılan insanüstü hüviyetinin, güç ve kudretinin devam ettiğine inanılır; hatta bu güç ve kudret bir gizliliğe bürünerek daha da artar. Artık Velî etrafında bu yönünü ortaya koyan kerâmetler ortaya çıkmaya başlar ve bu kerâmetler de giderek çığ gibi büyür (Ocak, 1983: 5). Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin manevî şahsiyeti etrafında da birçok kerâmet rivayet edilmektedir. Zamanla türbesi etrafında da temelde bu kerâmetlerine dayanan birçok inanç ve uygulama ortaya çıkmıştır (Atlı, 2012: 56).

Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin en önemli kerâmetleri arasında hiç şüphesiz "asa suyu" gelmektedir. Bu suyun, Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin dileği üzerine Allah tarafından cennetten gönderildiğine inanıldığından, bu sudan kırk gün içenlerin dilekleri kabul olacağı inancı vardır (Küçük, 1976: 101).

Halk arasında "ebizemzem" diye telaffuz edilen aslında "âb-ı zemzem" olan "bu su, şifa olması niyetiyle konuşamayan çocuklara içirildiği gibi, yeni doğan çocuğun ağzına da ilk giren şeyin zemzem olması isteğiyle bu sudan damlatılmakta; ölmekte olan kişinin ağzı zemzemli gitsin diye yine ağzına bu sudan damlatılmaktadır." (Çağmlar, 2005: 461).

"Asa suyu"nu içmenin de belirli adabı vardır. Önce ayağa kalkıp yönünüzü kibleye döndükten sonra besmele çekilir. İçinizden gerçekleşmesini istediğiniz bir dilekte bulununca su üç yudumda içilir. Suyu içmeden önce yapılan dileğin kabul olacağı inancı vardır (Atlı, 2012: 57).

Ziyaretçiler, "asa suyu"nun içilmesinin bereket getirdiğine, çeşitli hastalıklara şifa olduğuna ve psikolojik rahatlama duyduklarına inandıkları için bu sudan içmeden gitmezler. Giderken de yanlarında getirdikleri çeşitli kaplara 'asa suyu'ndan doldurarak evlerine de götürmektedirler (Atlı, 2012: 57).

"Eskiden ramazanlarda şehrin Nasrullah Camii'ne 'asa suyu'ndan getirilir ve camide bulunan çok sayıdaki madenî ve porselen zemzem fincanlarına konarak bir tepsi üzerine dizilir. İftar vaktinin yaklaşmasıyla camiye gelenler birer tane fincan alarak içeri girerler ve saflarındaki yerlerine, ön taraflarına bu fincanları koyarlar; ya tesbih çekerek veya Kur'ân okuyarak iftar vaktini beklerlerdi." (Abdulkadiroğlu, 1991: 116). Daha sonra da oruç açılıp namaz kılındıktan sonra herkes evine yemek yemeğe dağılırdı. Bu uygulamanın günümüzde devam etmediği tespit edilmiştir (Atlı, 2012: 57).

İnanişâ göre kötü yolda olan, bundan içten içe vicdanî rahatsızlık duyan kişiler (hırsızlar, ayyaşlar, hayat kadınları vb.) rüyalarında Şeyh Şa'bân-ı Velî'yi görmektedirler. Rüyalarında Hz. Pîr onları türbesine çağırmakta ve Hakk'ın yoluna girmeleri gerektiğini söylemektedir. Rüyaı gören kişinin türbeye gelip tövbe ettikten ve türbenin bahçesinde akan zemzemden (asa suyu) eve götürüp bununla yıkandıktan sonra rahatladıklarına inanılmaktadır (Çağmlar, 2005: 457).

Asa suyunun her insanın ağzında aynı tadı bırakmadığı ifade edilmektedir. Bu su, içenlerden bazılarına acı gelmekteyken çoğu kişiye tatlı gelmektedir. Suyun tadının bu şekilde farklılık arz etmesinin sebebinin ise onu içen kişinin niyeti, kalp temizliği ve türbeyi hangi amaçla ziyaret etmesiyle ilgili olduğuna inanılmaktadır. Kalbi temiz olmayan kötü niyetli kişilere acı gelirken iyi niyetli temiz kalpli kişilere ise bu su tatlı gelmektedir (Atlı, 2012: 57).

Bunların dışında; gelişmesi zayıf olan aydaş çocuklar bu suyla yıkanmakta, kavun, karpuz

bostanlarına dadanan böcekler için bu sudan serpilmekte, at yarışlarında yarıştan önce atlara içirilmektedir ki bu şekilde atın daha hızlı koşacağı inancı vardır (Yazar, 1986: 87).

Hem çevre bölgelerden hem de il dışından gelen ziyaretçilerin en yaygın olarak yaptıkları, Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin türbesine kurban/adak adamaktır. Ziyaretçilerin kurban adamlarının sebepleri arasında; insanların bir sıkıntıya, bir derde düştüklerinde, bir hastalığa yakalandıklarında ya da olmasını çok arzuladıkları önemli isteklerinin gerçekleşmesini dilediklerinde (Atlı, 2012: 58), ruhsal hastalıkları olanlar, çocuğu durmayan ya da olmayan insanlar bu sıkıntılarından kurtulmak için (Küçükbasmacı, 2000: 163) türbede yatan kişiden dualarının kabul edilmesine vesile olmasını istemeleri vardır. İnsanların dilekleri yerine geldiği zaman da kişiler, adadıkları kurbanları getirip türbede kestirerek ya ihtiyaç sahiplerine ya da ziyarete gelenlere dağıtıp hayırlara vesile olmasını diler. Fakat adak sahibinin kendisi ve ailesinden birisinin adına kesilen kurbanın etinden yemesi uygun bulunmamaktadır. Adak etinden tüketebilmesi için yediği kadarının ücretini ödemesi gerekmektedir (Atlı, 2012: 58).

Türbede “adak adama” oranı hakkında bilgi sahibi olabilmek için 400 kişinin katıldığı bir anket çalışmasında katılımcılara şu sorular yöneltilmiştir. Nitekim ziyaretçilere “Daha önce bu türbede adak adadınız mı?” şeklinde yöneltilen soruya görüşülenlerin yaklaşık %11’i “evet” %89’u “hayır” şeklinde cevap vermiştir. Bu soruya “evet” cevabı verenlere, “Evet ise ne adadınız?” dendiğinde ise, görüşülenlerin yaklaşık %67’si “koyun, keçi”, %19’u “para” ve %11’i de “şeker” adadığını belirtmiştir. Adak adadığını söyleyenlere “Adağınız gerçekleşti mi?” şeklinde yöneltilen soruya ise, adak adayanların yaklaşık %87’si “evet”%13’ü “hayır” şeklinde cevap vermiştir (Kaya ve Yılmaz: 2012: 125).

Velîlerin hayattayken gerçekleştirdiklerine inanılan kerametlerinin öldükten sonra da devam ederek insanlara maddî ve manevî olarak yardımda bulunacağı inancı, günümüzde de insanlar arasında devam etmektedir. Bundan dolayı birçok kişi, tıbbî yönden çare bulamadığı hastalıklarının iyileşmesi, çocuğu olmayan çiftlerin çocukları olması ve engelli kişiler derterine deva bulmak için burada yatan kişiyi ziyaret ederek şifa dilemektedir (Atlı, 2012: 59).

Bunların yanında, “türbeye, sürekli düşük yapan kadınlar kilit kilitlemek için de başvurumaktadırlar. Kadın, hamile kaldıktan sonra kırk gün içinde Hazreti Pîr’e gelir ve burada dualar okunarak kilit kilitlenir.” (Küçükbasmacı, 2000: 163)

SONUÇ

Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin halk kültüründeki yeri üzerinde durulan bu yazıda şu sonuçlar elde edilmiştir. Öncelikle Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin yazılı kaynaklarda; “Hazret-i Şa'bân-ı Velî, Şeyh Şa'bân, Şa'bân Efendi, Şeyh Şa'bân Efendi, Şa'bân-ı Velî, Şa'bân Dede, Hazret-i

Pîr, Pir Şâban-ı Velî, Şeyh Şâban-ı Velî, Hazret-i Pîr Şeyh Şabân-ı Velî, Pir Baba” gibi isimlerle, halk arasında ise çoğunlukla “Hazreti Pir” olarak bilindiği tespit edilmiştir. Hatta bu ifade aynı zamanda türbenin bulunduğu bölge için de kullanılmaktadır. Yöre halkı arasında adres tarif edilirken de “Hazreti Pir’de oturuyoruz.”, “Evimiz Hazreti Pir’de.” gibi ifadelerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Velî’nin türbesi içinde yer alan su da halk arasında “asa suyu, ebizemzem, zemzem suyu” olarak adlandırılmaktadır.

Gezi rehberi niteliğinde olup yorum ve değerlendirme barındıran “tripadvisor.com, four-square.com, yerelrehber.com, nomatto.com, superrehber.net, google.com” sitelerinde Şeyh Şa’bân-ı Velî Külliyesi, Şeyh Şa’bân-ı Velî Türbesi’yle ilgili elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Bu sitelerde 289 yorum ve 748 puanlama yapılmıştır. Beş üzerinden yapılan değerlendirmelerin ortalaması ise 4.77’dir.

Tavsiye içerikli yorumlar; “Kastamonu’da ilk ziyaret edilmesi gereken yer olduğu, manevî anlamda insanı rahatlattığı ve huzur verdiği, ziyaret edenlerin asa suyundan içmesi gerektiği, türbe ve caminin mimarisinin etkileyici olduğu, sadece gündüz değil gece de ziyaret edilmesinin önerildiği (çünkü gece daha ayrı bir manevî atmosferinin olduğu), görevlilerin çok ilgili olduğu, sünnet ve düğün gibi önemli günlerde buranın ziyaret edildiği, dinî günlerde daha çok ziyaret edildiği” şeklinde içeriğe sahiptir.

Eleştiri niteliğindeki yorumların içeriği; “Türbenin restorasyonunun doğru yapılmadığı, türbedeki ahşap malzemelerin iyi korunmadığı, müzenin yeteri kadar temiz olmadığı ve içerisinin rutubetten dolayı küf koktuğu, külliye de bulunan Arap harfli yazıların açıklamaları bulunmadığı için ziyaretçilerin bunları anlayamadığı ve vakit namazlarından önce canlı şekilde vaaz verilmediği”dir.

Şeyh Şa’bân-ı Velî Vakıf Müzesi’ni 2007 yılından beri 1.620.871 kişi ziyaret etmiştir. Buradan hareketle de türbeyi ziyaret edenlerin sayısının daha fazla olduğu söylenebilir.

Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi’ne ziyaretçiler “misafirlerini gezdirmek için, mübarek bir kimliği olduğu için, merak edildiği için, inancı gereği, şifa bulmak için, dua etmek için” gelip ziyaret etmektedir.

Ziyaretçilerin, sadece belirli kesime mensup kişiler olmayıp zengin-fakir, köylü-şehirli, genç-ihtiyar, kadın-erkek ya da farklı cemaate mensup bireyler olması türbenin insanlar arasında birleştirici bir rolü olduğunu göstermektedir.

Türbeyi ziyarete gelenlerin; “kendilerini sıkıntılı ve stresli hissettiklerinde, mutlu ve huzurlu olduklarında, dini yaşantıları zayıfladığında, dini yaşantıları kuvvetli olduğunda, gelecekle ilgili istekleri arttığında, özel bir durum olmadan her zaman geldiği” gibi sebeplerle ziyaret ettikleri tespit edilmiştir.

Şeyh Şa’bân-ı Velî’nin türbesi etrafında bazı inanç ve uygulamalar tespit edilmiştir.

Bunlar inanç ve uygulamaların zamanla bazı değişikliğe uğradığı ve mum yakarak dilekte bulunma, türbeye bez bağlama, asa suyuyla ramazan ayında Nasrullah Camii'nde oruç açılması gibi uygulamaların günümüzde devam etmediği tespit edilmiştir. Kurban adanması, asa suyunun şifa getirdiğine ve bununla yıkanıldığında kötülüklerden arındırıldığına inanılması, belirli gün ve gecelerde ziyarette gelip dua edilmesi, ruhsal ya da farklı hastalıkları olanların, çocuğu durmayan ya da olmayan kişilerin yanında düşük yapan kadınların bu sıkıntılarından kurtulmak için türbeyi ziyaret etmeleri hâlâ devam eden uygulamalar arasındadır.

Kaynakça:

- ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim (1991). Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi, Ankara: Kastamonu Şeyh Şa'bân-ı Velî Derneği Yayınları.
- ATLI, Sagıp (2012). "Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin Türbesi Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar", Sûfî Araştırmaları-Sufi Studies, 3(6), ss. 51-64.
- AVCI, Nazmi ve Damla TOPÇU (2021). "Sosyal Medya, Dil ve Edebiyat", Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (1), ss. 5-26.
- ÇAĞIMLAR, Zekiye (2005). "Kastamonu Halk Kültürü İçinde Yatır-Ziyaret İnanç ve Bu İnanç Çerçevesinde Şeyh Şa'bân-ı Velî Etrafında Oluşturulan Efsaneler", İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, ss. 445-464.
- ÇAM, Oğuz ve Hakkı ÇILGINOĞLU (2020). "İnanç Turizmi Merkezi Olarak Mevlana Müzesi İle Şeyh Şaban-ı Veli Külliyesi'nin Değerlendirilmesi", Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi, 5 (2), ss. 342-357.
- ÇİFTÇİ, Fazıl (2007). Hazreti Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî, Kastamonu: Hazreti Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî Kültür Vakfı Yayınları.
- DEMİRCİOĞLU, M. Ziya (1962). Kastamonu Evliyalrı, Kastamonu: Doğrusöz Matbaası.
- KÜÇÜK, Hasan (1976). Osmanlı Devletini Tarih Sahnesine Çıkaran Kuvvetlerden Biri: Tarikatlar ve Türkler Üzerindeki Müsbet Tesirleri, İstanbul: Türdav Basım Yayım Limited Şirketi.
- KÜÇÜKBASMACI, Gülten Gönül (2000). Kastamonu'da Halk Tababeti, İnanış ve Uygulamaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1983), Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkâbeleri, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf, Sefîne-i Evliyâ, Cilt 1, (Yay. haz.: Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- OZANOĞLU, İhsan (1966). Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şaban-ı Veli (Hayatı Eserleri ve Külliyesi), Kastamonu: Yenises Matbaası.
- TATCI, Mustafa (2010). "Şâbân-ı Velî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 38, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 208-2010.
- TATCI, Mustafa (2012). Hazret-i Pîr Şeyh Şabân-ı Velî ve Şabâniyye, İstanbul: H Yayınları.

YAZAR, L. Nihal (1985). Halvetîlîğin Şa'bâniyye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme, Ankara: Mas Matbaacılık.

KAYA, Kamil ve Semra YILMAZ (2012), "Türbe Ziyaretlerinin Sosyolojik Analizi (Şeyh Şaban-ı Veli Türbesi Örneği)", I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu-2, Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, ss. 115-131.

URL-1: https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g781292-d9999991-Reviews-Hz_Pir_Seyh_Saban_i_Veli_Kulliyesi-Kastamonu_Kastamonu_Province_Turkish_Black_Sea.html (Erişim Tarihi: 24.10.2023).

URL-10: [URL-2: <https://www.haber3.com/guncel/seyh-saban-i-veliye-4-yilda-400-bin-ziyaretci-habe-ri-940768> \(Erişim Tarihi: 24.10.2023\).](https://www.google.com/search?q=%C5%9Eeyh+%C5%9Eaban-%C4%B1+Veli+t%C3%BCrbesi&sca_esv=579655989&rlz=1C1GCEA_enTR928TR928&ei=ovVHZZrSlqKUxc8Px-qhsAk&ved=OahUKEwiaq9-e1K2CAxUiSvEDHUd1CJYQ4dUDCBA&uact=5&oq=%C5%9Eeyh+%C5%9Eaban-%C4%B1+Veli+t%C3%BCrbesi&gs_lp=Egxnd3Mtd2l6LXNlcniAiHcWeZXIoIMWeYWJhbi3EsSBWZWxpIHTDvHjiZXNpMgUQABiABDIGEAAyFhgeMgYQABgWGB4yBhAAGBYHHjIGEAAyFhgeMgYQABgWGB5IqSNQzgdY6SFwAngBkAEAmAH7AqAB_BCqAQcwLjluNC4yuAEDyAEA-AEBwgIKEA-AYRxiWBBiwA8ICBRAAGKIE4gMEGAAGQYgGAZAGCA&scient=gws-wiz-serp#lrd=0x4084f0b97e-3391c5:0x4e64095b485785c8,1,,,, (Erişim tarihi: 05.11.2023).</p></div><div data-bbox=)

URL-3: <https://www.kastamonuguncel.com/saban-i-veli-vakif-muzesi039ni-gecen-yil-128-bin-920-kisi-ziyaret-etti/28516/> (Erişim Tarihi: 24.10.2023).

URL-4: [URL-5: <https://tr.foursquare.com/v/%C5%9Feyh-%C5%9Faban-veli-hazretleri-t%C3%BCrbesi/4e5cdd7245dd045aab5334cd> \(Erişim Tarihi: 24.10.2023\).](https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/saban-i-veli-kulliyesinde-kultur-baskenti-beklenti-si/1036353#:~:text=Kastamonu,-KASTAMONU%20%2D%20B%C4%BOLAL%20KAHYAO%C4%9E-LU&text=KASTAMONU%20%2D%20B%C4%BOLAL%20KAHYAO%C4%9E-LU-,Anadolu'nun%20manevi%20%C3%B6nderlerinden%20%C5%9Eeyh%20%C5%9Eaban%2D%C4%B1%20Veli'nin,y%C4%B1%20daha%20da%20artmas%C4%B1%20bekleniyor. (Erişim Tarihi: 24.10.2023).</p></div><div data-bbox=)

URL-6: <https://www.yerelrehber.com/kesfet/gezilecek-yerler/hz-pir-seyh-saban-i-veli-kulliyesi> (Erişim Tarihi: 24.10.2023).

URL-7: https://www.hurses.com.tr/arsiv/Haber-Seyh_Saban_i_Veli_Vakif_Muzesine_ziyaretler_/haber-9030 (Erişim Tarihi: 24.10.2023).

URL-8: <https://nomatto.com/seyh-saban-i-veli-kulliyesi> (Erişim Tarihi: 30.10.2023)

URL-9: <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/2018turkdunyasikulturbaskentikastamonu> (Erişim Tarihi: 01.11.2023).

ŞEYH ŞA'BÂN-I VELÎ MENKİBELERİNİN İCRA ORTAMLARI

Gülten KÜÇÜKBASMACI¹

Giriş

Türk halk anlatılarının oluştuğu temel ortam sözlü kültür ortamıdır. Yazının kullanımıyla birlikte yazılı kültür ortamı, teknolojiye gelişmelerle de elektronik kültür ortamı şekillenmiştir. Bu ortamlardaki iletişim biçimleri icra edilen/üretilen edebî metinlerde farklılaşmaya sebep olur. Kültür ortamları Walter J. Ong tarafından “yazı hakkında en ufak bilgisi olmayan” kültürler “birincil sözlü kültür”, matbaanın egemenliğiyle başlayan kültür “yazılı kültür”, “varlığı yazı ve matbaa teknolojilerine dayanan televizyon, radyo ve televizyona özgü” elektronik kültür dönemi ise “ikincil sözlü kültür” çağı (1999: 13-15) olarak tanımlanmıştır.

Menkıbe; fazilet, hüner ve meziyet gibi övünülecek vasıfların (Mütercim Âsım Efendi, 2013: 691) dile getirilmesi olup velîlerin kerametlerini anlatan hikâyelere de menkıbe denir. Türk edebiyatında X. yüzyıldan itibaren menakıpnameler görülmeye başlanmış, XIII. yüzyıldan itibaren menakıpname edebiyatı gelişmiştir.² Menakıpnamelerin esasını oluşturan menkıbeler sözlü kültür ortamında oluşur.

Menkıbelerin merkezinde “velî” ve “kerâmet” kavramları yer alır. Velî kelimesi Arapça kökenli olup “dost, ahabap, arkadaş, yardımcı, komşu vs.” (Ocak, 2010: 1-2); “sahip, dost, hüküm sahibi” (Gölpınarlı, 2004: 325) gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Bir tasavvuf terimi olarak ise; “Hakk’ı dost edinen Hakk’ın da kendisini dost edindiği kimse”, “Hakk’ın kendini ve duyularını sürekli koruduğu kimse” (Abdürrezzak Kâşânî, 2015: 590), “İşleri Allah tarafından idare edilen ve ibadet ve taatın gereklerini yerine getiren kişi” (Schimmel, 2012: 214) olarak tanımlanmıştır. Hicret’in ilk asrından itibaren şekillenen tasavvufun XI. yüzyıldan itibaren sistemleşerek tarikatların teşekkül etmesi ve XII. yüzyılda yayılması sürecinde tasavvuf hareketinin tarihî seyrine bağlı olarak velî anlayışı gelişmiştir (Ocak, 2010: 1-2). Velîlerin diğer insanlardan farklı olarak algılanması “keramet”le ilişkilidir. Kerem, bağış, ikram, cömertlik ve azizlik gibi anlamları olan keramet, “Allah’ın velî kullarında olağanüstü bir hâlin ortaya çıkması demektir.” (Ögke, 2015: 441). Şabân-ı Velî Menâkıbı’nı kaleme alan Ömer Fuadî’ye göre ise keramet, velâyetin şartlarından ol-

¹ Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, gkucukbasmaci@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0002-1715-7843.

² Türk edebiyatında kaleme alınan menakıpnameler XX. yüzyıllara doğru giderek artmıştır. Haşim Şahin (2018: 13-43) yazılan menakıpnamelerin tespitini yüzyıllara göre yapmıştır.

mayıp her vefîye ve gerçek ere lazım değildir. Keramet, manevî keşiflere engel olduğundan zuhur ettiğinde gizlenip terk edilmelidir (U35,³ vr. 31a-35a). XI. yüzyıldan itibaren tarikatların teşekkülüyle “keramet” kavramı menkıbenin muhtevasına eklenmiş ve menkıbe zamanla kerametle aynı anlamda kullanılmaya başlanmıştır (Şahin, 2004: 112).

Menakıpnameler tekke/tasavvuf edebiyatı, tasavvuf kültürü için olduğu kadar tarihi kaynak olarak da önemlidir. Menakıpnamelerden dönemine dair pek çok folklorik, ekonomik, sosyal bilgi tespit etmek mümkündür.⁴ Ayrıca bir anlatı türü olarak Türk edebiyatı açısından önemli olan menakıpnameler zaman içinde unutulmuş sembolik düşünce ve davranışların anlaşılması için de önemlidir. Menakıpnamelerin tarihi kaynaklar arasındaki önemine ilk olarak Fuad Köprülü değinmiştir. Fuad Köprülü, hem 1919’da yayımlanan Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar’da (1991) hem de “Anadolu Selçuklularının Yerli Kaynakları” (1943) adlı makalesinde menakıpnamelerin öneminden bahsetmiştir. Zeki Velîdi Togan (1950, 1981), Orhan Köprülü (1951), Şehabeddin Tekindağ (1971), Mübahat S. Kütükoğlu (1998), Ahmet Yaşar Ocak (1984, 2010), İlber Ortaylı (2004), Haşim Şahin (2008, 2018) gibi isimler de bu hususa dikkat çekmiştir. Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (2010) adlı çalışmada menakıpnamelerin tarih yanında kültür tarihi açısından da önemini ortaya koyarken, Mustafa Tatcı (2013) da tasavvuf kültürü ve edebiyatı açısından önemine dikkat çekmiştir.

Halvetîyye tarikatının Şabânîyye kolunun kurucusu olup Kastamonu’da XVI. yüzyılda yaşayan Hazreti Pîr Şeyh Şabân-ı Velî ile ilgili pek çok anlatı⁵ şekillenmiştir. Menkıbelerin merkezindeki Şabân-ı Velî’nin hayatına kısaca bakmak gerekirse doğum tarihi 886 (M. 1481) ⁶ (Çiftçi, 2018: 111), doğum yeri Ömer Fuadî’nin yazdığı menakıpnameye göre Taşköprü’dür (K3679⁷, vr. 25b).⁸ İhsan Ozanoğlu (1966: 7) ise Taşköprü ilçesi Gökçeagaç bucağı Çakırçayı köyü Cimdâr Mahallesi olduğunu söyler. Aynı kanaatte olan Cevdet Yakuboğlu da saha çalışmalarından yola çıkarak Şabân-ı Velî’nin bugünkü Hanönü ilçesi sınırlarındaki Cimdâr yöresi Yukarı Çakırçay köyünde doğduğunu ve ilk çocukluk yıllarının burada geçtiğini kabul eder (2012: 188-189).⁹

Şabân-ı Velî; doğmadan babasını, küçük yaşta annesini kaybedince Taşköprü’de akrabadan bir hanım tarafından evlat edinilerek ilk tahsilini burada Muzafferredin Gazi

3 U35: Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî, Süleymaniye Kütüphanesi Uşşakî Tekkesi, No: 00035-002.

4 Şa'bân-ı Velî Menâkıbı’nda geçen kültür unsurlarıyla ilgili olarak Küçükbasmacı’nın (2016, 2017a) çalışmalarına bakılabilir.

5 Şabân-ı Velî’yle ilgili anlatılar halk edebiyatında tür bağlamında menkıbe, efsane ve memorat olarak değerlendirilebilir. Ancak bu çalışmada anlatıların türü üzerinde durulmayacaktır.

6 Doğum tarihine dair farklı bilgiler yer almakla birlikte Pendikli Şaban Efendi’nin icazetnamesindeki kayda göre bu tarih kabul edilmiştir (Çiftçi, 2018: 111).

7 K3679: Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân Velî, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, No: 37 Hk 3679.

8 Sadık Vıcdani (1995: 210) ve Fazıl Çiftçi (2018: 111-112) de doğum yerini Taşköprü olarak kabul etmektedirler. İlgili mahalleye Şabân-ı Velî adına bir cami yaptırılmış olması, mahallenin adının Vali Abdurrahman Paşa döneminde Şeyh Şabân-ı Velî olarak değiştirilmesi, evinin bahçesindeki su kuyusu gibi sebepleri göstererek doğum yerini Taşköprü kabul etmektedirler.

9 Netice itibarıyla; Ömer Fuadî’nin doğum yeri olarak Şabân-ı Velî’nin köyünden bahsetmediği, Kastamonu’nun geçmiş dönemlerdeki il taksimatı düşünüldüğünde söz konusu köyün Taşköprü ilçesi sınırlarında olup günümüzde Hanönü’ye dâhil edildiğinden menakıpnamede Taşköprü olarak geçtiği söylenebilir.

Medresesi'nde görmüştür (Yakuboğlu, 2012: 189). Taşköprü ve Kastamonu'daki eğitiminin ardından İstanbul'da medrese eğitimini tamamlayarak 1508'de (Çiftçi, 2018: 112-117) veya 1519'da (Tatçı, 2018: 111) Kastamonu'ya dönmek için yola çıkmıştır. Bir arayış içinde olan Şabân-ı Velî bu yolculukta Bolu yakınlarındaki Yaylak mevkiinde verilen molada Dütaş Tepesi'nde bulunan Halvetî dergâhına zikre katılmak için gittiklerinde, tekkenin şeyhi Hayreddin Tokadî/Konrapavî Efendi'ye (ö. 1533) intisap ederek on iki yıl bu tekke de hizmet görür (Çiftçi, 2018: 117-121).¹⁰ Hayreddin Efendi tarafından hilafetle Kastamonu'ya muhtemelen 1530-31 senesinden sonraki bir tarihte (Zavotçu, 2007: 168), 1531 veya 1532'de (Tatçı, 2018: 113) gönderilmiştir. Şabân Efendi önce Hüsâm Halife Mescid'ine yerleşmiş daha sonra ulaşımı daha kolay olması hasebiyle Honsalar Camii'ne geçmiştir (İbrahim Hâs, 2017: 229; Çiftçi, 2018: 125, 128). Ömer Fuadî'nin menakıpnamede anlattıklarına göre (K3679, vr. 53b-55a) Atabey Gazi Camii yakınlarındaki bir evde çıkan yangının Honsalar Mahallesi'ne sıçrayıp camii ve meskenlerinin yanması üzerine Hisarardî'ndeki Sünneti Efendi Mescidi'ne geçmeye karar vermiş ve bu mescidin yakınından bir ev alınarak buraya yerleşmiştir. Menakıpnamenin bir nüshasına göre Kastamonu'ya hilafetle geldikten sonra evlendiği anlaşılmaktadır (Tatçı, 2018: 107-109). Osmanzâde Hüseyin Vassâf Efendi'nin de (2015a: 528) Şeyh Yahya Efendi adında, oğlu veya torunu olabilecek bir zattan ve neslinden bahsetmesi evlendiğini düşündürmektedir. 18 Zilkade 976¹¹ (M. 4 Mayıs 1569 Çarşamba) günü vefat eden (İbrahim Hâs, 2017: 230; Tatçı, 2018: 218) Şeyh Şabân-ı Velî, tekkesinin bahçesine defnedilmiştir.¹² İnsan yetiştirmeye önem veren ve pek çok halife yetiştiren Şabân-ı Velî'nin yazılı bir eseri yoktur (Tatçı, 2018: 131).¹³

Şeyh Şabân-ı Velî ile ilgili anlatıların şekillendiği ortam sözlü kültür ortamıdır. Bu anlatıların Ömer Fuadî'nin kaleme aldığı menakıpnamede bakarak Şabân-ı Velî hayattayken oluşmaya başladığı söylenebilir. Ayrıca yapılan derleme çalışmaları (Çağınlar, 2005; Atlı, 2012) bu oluşumun günümüzde de devam ettiğini göstermektedir. Bu çalışmada, Şabân-ı Velî menkıbelerinin XVI. yüzyıldan itibaren günümüze doğru şekillendiği sözlü kültür, yazılı kültür ve elektronik kültür bağlamı ele alınmıştır (Küçükbasmacı, 2017c).¹⁴ Sözlü kültür ortamında oluşan menkıbelerin yeni kültür ortamlarında nasıl yer aldığı üzerinde durulmuştur. Söz konusu anlatılar bir taraftan sözlü kültür ortamında anla-

10 Bir başka kaynağa göre bu karşılaşmada Hayreddin Konrapavî bir ayetin mealini sormuş, Şabân Efendi de kaynaklardan öğrendiği şekilde cevaplamış. Bunun üzerine Hayreddin Konrapavî ayetin ledünni manasını farklı bir şekilde açıklayınca çok etkilenmiştir (Tatçı ve Kumaz, 2010: 209).

11 Bu tarih menakıpnamenin, Menakıb-ı Şa'ban Veli. Türbename, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazma, No: NEKTY01706 nüshasında da vefat tarihi olarak kaydedilmiştir.

12 Şabân-ı Velî'nin hayat hikâyesi; Şeyh Şaban Dertli İcazetnamesi'ne göre doğumu 886 (M. 1481) yılı berat kandili gecesini, on üç yıl Taşköprü'de, altı yıl Kastamonu'daki tahsilleri, dokuz yıl İstanbul'da medrese tahsili, on iki yıl Hayreddin Efendi'nin yanında tasavvuf terbiyeleri, elli yıl Kastamonu'da irşadı, müddet-i ömürleri doksân yıl şeklinde özetlenmiştir (Çiftçi, 2018: 180).

13 İhsan Ozanoğlu (1966) ve Çiftçi (2018) Şabân-ı Velî'ye ait olduğunu söyledikleri eserler göstermekte ise de Tatçı (2018) bu eserlerin Şabân-ı Velî'ye ait olmadığı kanaatindedir. Menakıpnamelerde konu olan velinin eserlerine de yer verildiğinden Ömer Fuadî'nin menakıpnamede Şabân-ı Velî'nin herhangi bir eserinden bahsetmemiş olması da bu konuda dikkate alınabilir.

14 Bu konu daha önce tarafımızdan, "Şeyh Şabân-ı Velî ile İlgili Anlatıların Anlatı Ortamları" (Küçükbasmacı 2017c) başlıklı bir makalede ele alınmıştır. Bu bildiri, söz konusu makalenin yeni verilerle geliştirilmesiyle hazırlanmıştır.

tılmaya devam ederken diğer taraftan Ömer Fuadî'nin yazdığı menakıpname ile yazılı kültüre dâhil olmuş, günümüzde yapılan çeşitli yayınlar aracılığıyla menkıbelerin yayıldığı ve elektronik kültür ortamının da menkıbelerin naklinde önemli olduğu görülmüştür.

1. Sözlü İcra Ortamı Olarak Tekkeler ve Şabân-ı Velî Tekkesi

Halk biliminin bakış açısına göre her metin bir anlatı ortamının ürünüdür (Ben-Amos, 2003: 31-55) ve “Her anlatı kendi ortamında anlamlı ve değerlidir.” (Oğuz, 2000: 85). Bu bağlamda tasavvuf edebiyatı metinlerini de icracı (anlatıcı/yazıcı), dinleyici/okuyucu, zaman ve mekân boyutlarından oluşan icra ortamı şekillendirir. Şabân-ı Velî menkıbeleri de belli bir dönemin ve belli bir ortamın ürünleridir. Menkıbelerin sözlü kültür ortamında ilk şekillendiği dönem XVI. yüzyıl, ortam ise Kastamonu ve Şabân-ı Velî Tekkesi'dir. Tekke ortamında şekillenen metinlerin en önemli işlevi dervişlerin irşadıdır. XVI. yüzyıl Kastamonu merkezde dokuz zaviye, iki tekke ve bir kalenderhane; Kastamonu sancağının tamamında ise 95 zaviye, 4 tekke bulunduğu kayıtlıdır (Çakmak, 2016: 137-151). Ömer Fuadî'nin yazdığı menakıpnameye göre ise Şabân-ı Velî'nin Kastamonu'ya geldiği yıllarda¹⁵ Halvetî meşayihinden Tarakcızâde Abdurrahmân Efendi, Ilgaz'da Şeyh Şâmilî'den Benli Efendi olarak bilinen Muhyiddîn Efendi Hazretleri, Kastamonu'da Hacı Bayramî'den Îsâ Dede Efendi Hazretleri ve Benefşe Dağı'nda Nakşibendî'den Mahmud Efendi Hazretleri olup tarikatları erkânınca irşad faaliyetlerini yürütmekteydiler (K3679, vr. 34a). Şabân-ı Velî'nin Kastamonu'ya gelmesiyle birlikte de Halvetiyye tarikatının Cemaliyye, Ahmediyye, Ruşeniyye ve Şemsiyye olmak üzere dört ana kolundan biri olan Cemaliyye'nin bir şubesi olarak Şabâniyye tesis edilmiş olur (Tatcı, 2018: 139).¹⁶

Tekke, zaviye, dergâh gibi isimlerle adlandırılan kurumlar Osmanlı'da şehir kültürünün oluşmasında etkin rol oynamıştır (Oğuz, 2000: 114). Tekkeler okur-yazarlık için de ortam oluşturmakla birlikte medreselerle karşılaştırıldığında tekkelerde sözlü geleneğin daha hâkim olduğunu söyleyebiliriz. Tekkelerde “sohbet”ler özellikle nesir anlatılar için ortam oluştururken; belli bir zaman, mekân ve kurala bağlı gerçekleşen “zikir” törenlerinde ise manzum türler icra edilmekteydi. Tekkeler, XVI. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı coğrafyasında Müslümanların ibadetin yanı sıra sosyo-kültürel faaliyetlerin gerçekleştirildiği “en önemli sivil ve tek sosyal kurum” olarak nitelenmektedir (Çobanoğlu, 2000: 129). Bilal Kemikli tekkeleri “halk irfanının oluştuğu mekânlar” arasında sayar (2007: 123). Cami ve medrese dışında olmakla birlikte “din” merkezinde teşkilatlanmış kurumlar olan tekkelerdeki edebî ve estetik yaratıcılık sözel ve yazılı ortamın imkânlarıyla gelişmiş, birikim ve bilginin toplumun her kesimine ulaşmasını sağlayacak bir işlev yüklenmiştir (Yıldırım, 2000: 343-344; 2001: 86). Tekkelerde sözlü ve yazılı olmak üzere iki koldan gelişen bir kültür ortamı söz konusudur. Cenknâme, Hamzanâme, Ebu Müslimnâme,

¹⁵ Bu tarih; Zavotçu'ya göre (2007: 168) 1530-31 senesinden sonraki bir tarih, Tatcı'ya (2018: 113) göre 1531 veya 1532'dir.

¹⁶ 1901 tarihli Vilayet Salnamesi'ne göre ise Halvetiye, Kadiriye, Hâlidîye, Mevlevîye, Sâdiye, Rûfâiye ve Celvetiye tarikatları bulunmaktadır (Eski, 2017: 14).

Battalnâme, Danişmendnâme, Saltuknâme, Kesikbaş hikâyeleri, velîlerin hayat ve karametlerine yer veren menakıpnâmeler gibi pek çok dinî-tasavvufî, menkıbevî metinlerin yanında manzum ürünler bir taraftan sözlü olarak yayılmış diğer taraftan da yazılı olarak derlenip düzenlenmiş ve dinleyiciler karşısında sesli olarak okunmuştur.

Dursun Yıldırım iletişim odakları içinde ilk sıraya koyduğu “Korkut tipi” odağın ayrışması ile ortaya çıkan odaklar arasında saydığı “tekke/tarikat odağı”nın ülkenin en uç noktalarına kadar örgütlenerek bütün kesimlere ve herkese erişmeye çalıştığını söyler. Tekke çevrelerinde şekillenen tefekkür dünyasının kendine özgü kavramları, mazmunları olduğundan iletişimin doğru kurulabilmesi için bu dilin bilinmesi gerekmektedir. Dolayısıyla tekkeler aynı zamanda bir “talim ve tedris kurumu” olarak bilgi ve haber iletişim ağı işlevi de görmüştür (Yıldırım, 2000: 345-348). Ahmed Yesevî ile başlayan Türk tasavvuf anlayışı ve edebiyatı “Horasan Erenleri” ile birlikte Anadolu’ya gelmiş; XIII. yüzyılla birlikte Anadolu’da görülmeye başlanan “abdal”, “baba” lakaplı bu erenler Anadolu’nun fethine katılmışlar, yerleşik hayatın şekillenmesinde etkili olmuşlar, diğer taraftan da Anadolu’da tasavvuf kültürü ve edebiyatının zeminini oluşturmuşlardır (Güzel, 1999: 1-49).

Şabân-ı Velî menkıbelerinin olduğu merkez olan Şabân-ı Velî Tekkesi’nin nüvesi Sünnetî Efendi ile oluşmuştur. Yukarıda hayatını anlatırken bahsettiğimiz yangın hadisesinden sonra Şabân-ı Velî’nin buraya yerleşmesi ve irşad faaliyetlerine burada devam etmesiyle birlikte tekke şekillenmiştir. Tekke, zaman içinde günümüzdeki hâlini alarak cami, türbe, hazine, dergâh konakları, şadırvan ve asa suyundan müteşekkil bir külliye hâline gelmiştir.¹⁷

Cami, 1470-1480 yıllarında yapılan Sünnetî Efendi Mescidi’nin (Çiftçi, 2018: 246) genişletilmesi ve yeniden inşa edilmesiyle günümüze gelmiştir. Günümüzdeki cami 1580’de III. Murad’ın mürşidi Şücâ Efendi tarafından yaptırılmıştır. 1702, 1749, 1775 yıllarında onarılan tekke 1872’de yeniden inşa edilmiş,¹⁸ cami tekkenin tevhidhanesi olarak kullanılmıştır (Eyüpgiller, 2010: 210).

Türbenin inşa sürecini Ömer Fuadî (1877) Türbenâme adlı eserinde anlatmaktadır. 1611 tarihinde tamamlanan (Mehmet Behçet, 1998: 105)¹⁹ türbenin yapımına başlanması ile çevre düzenlemesinin bittiği tarih 1608-1620 arasındır ve Ömer Fuadî Türbenâme’yi 1620’de yazmıştır (Tatçı, 2018: 273-274). Türbe haziresinde Seyyid Sünnetî Efendi’den başka meşhur zatların da kabirleri vardır (Abdulkadiroğlu, 1991: 68; Çiftçi, 2018: 274-276).

Menkıbelerin sözlü kültür ortamında teşekkül ettiğinin delilleri Ömer Fuadî’nin kaleme aldığı menakıpnamede bulunabilmektedir. Sözlü gelenekteki menkıbelerin derlenmesiyle

17 Günümüzdeki konakların tarihi XX. yüzyıla dayanmaktadır. Dergâhtaki konakları Mahmud Sırrı Paşa 1900 yılında yaptırmıştır. Mahmud Sırrı Paşa eşi Prenses Fatma Hanım adına da şadırvanı yaptırmıştır (Çiftçi, 2018: 269-270).

18 Cami 1950, 2008 yıllarında restore edilmiş olup (Çiftçi, 2018: 252), Ankara Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından yapılan son restorasyonu 2022 yılında tamamlanmıştır. 2023 yılı itibarıyla türbenin restorasyonuna başlanmıştır.

19 Çiftçi’ye göre (2018: 259) bu tarih türbenin başlangıç tarihidir, bitiş 1022-1023 (1613-1615)’tir.

le meydana gelen menakıpnamelerde yer alan menkıbelerin gerçek ve doğru olduğuna delil getirmek, inanılrlığını arttırmak için sözlü kaynaklar gösterilir. Menkıbelerin naklinde kullanılan, “rivayet ederler ki”, “rivayet olunur”, “...kerratla rivayet olunmuştur”, “eydür” gibi ifadeler ilgili menkıbenin hangi sözlü kaynaktan nakledildiğini belirtirken kullanılan ifadelerdendir.

Ömer Fuadî'nin Kastamonulu olması, burada eğitim görmesi, çocukluğunda tekkeye gelip gitmiş olması, tekkenin beşinci postnişini olması ve etrafında Şabân-ı Velî'yi hayat-tayken görenlerin bulunması onu menkıbelerin başlıca sözlü kaynağı hâline getirmiştir. Tekkenin mensupları ve tekkenin etrafında yaşayanlar menkıbelerin sözlü kaynaklarını oluşturmuştur. Ömer Fuadî'nin bizzat adını verdiği sözlü kaynaklar şunlardır:

Kayınatası Hüseyin Halife, Hayreddin Efendi'nin oğlu Mehmed Çelebi Efendi, Yayı Hacı Muhammed Dede, Şabân-ı Velî'nin halifesi oğullarından Atabey Gazi Camii hatibi Hacı Muhyiddin Efendi, Ömer Fuadî döneminin zakirbaşı Abdüsselam Dede'nin pederi Abdülvasi Dede, Hayreddin Efendi'nin oğlu Hacı İlyas Efendi, Memi Halife, şeyhin kendi mahallesinden Benna Usta Muhyiddin, Abdülbaki Hazretlerinin halifelerinden Saatçi Efendi diye bilinen Ahmet Efendi, Gökçe ağaç Çimdar köyünden Yazıcı Muhammed, Kastamonu âlim ve salihlerinden hayatta olan Memdizade Hacı Ahmet Çelebi, Hafız Hacı Halife, Kara Bulut diye bilinen Hacı Muhammed, Mevlevî Derviş Muhammed, İshak Kadioğlu Derviş Ali Çelebi, Körükçü Kelle Mustafa, meşhur Nebi Dede Efendi'nin oğlu Ahmed Şeyh Efendi, Abdüssamed Halife, Hacı İlyas Efendi, Elmacızâde Muhyiddîn Efendi (N. Yazar, 1985).

Sözlü kaynakları belirtirken; “hâlen hayatta olan”, “azizin halifelerinden”, “azizin dervişlerinden”, “komşumuz”, “şeyhin kendi mahallesinden”, “Kastamonu'nun ulemâ ve sulehasından”, “sulehadan”, “ehl-i keşf ihva-ı safadan”, “Şabân Efendi fukarasından olup”, “...diye bilinen”, “...den işittim”, “rivayet ederler ki”, “rivayet olunur”, “...kerratla rivayet olunmuştur” ifadelerini kullanır.

Kendisinin naklettiği menkıbeleri ise; “hakîrün dahi malumdur ki”, “müşahede-i tamla malumum olduğu”, “tazeliğim âleminde”, “sabi oğlancık iken ...bi'l-muvahece gördüm”, “ol zaman sabi-i mürahik idim”, “bu fakir”, “bu hakirin”, “hakirin” gibi ifadelerle belirtmiştir.

“...kerratla rivayet olunmuştur”, “meşhurdur”, “mukarrer meşhurdur”, “halk içinde gün gibi meşhurdur”, “malum-ı âlem olmuştur”, “o zamana erişen ihvan-ı safanın malumlarıdır”, “...nın malumudur”, “her yere intişar eder”, “ol zaman hazır olan halkın malumları olmuştur” gibi ifadeler keramet ve hâllerin sözlü gelenekte anlatıldığını, yayıldığını ve Ömer Fuadî'nin zamanında anlatılmaya devam ettiğini göstermektedir.

Tekke, Şabân-ı Velî hayattayken adak yeri haline gelmiş; başı darda kalanlar, hastalar dua talebiyle Şabân-ı Velî'yi ziyaret eder olmuşlardır. Dikkati çeken bir husus tekkenin gayri Müslimlerin de uğrak yeri olduğudur. Bir icra ortamı olarak tekkede zikir gecele-

rinin ve sohbet meclislerinin tertiplendiği, Kur'an hatimlerinin yapıldığı tespit edilebilmektedir (Küçükbasmacı, 2016; 2017b).

Günümüzde de Şabân-ı Velî ile ilgili anlatıların sözlü kültür ortamındaki merkezi olan külliye, şehir içinden ve şehir dışından gelenlerce ziyaret edilmektedir. Sünnette, düğünde, hac ve asker uğurlamalarında, kutsal gecelerde türbeye gelinerek dua edilmektedir. Türbe, her türlü dilek ve istek için adakların adandığı; ruhsal sıkıntıları olanların, çocuk sahibi olmak isteyenlerin ziyaret ettikleri yerlerdendir (Küçükbasmacı, 2017a: 206). Şabân-ı Velî'ye dair kerametler de anlatılmaya devam etmektedir (Abdülkadiroğlu 1991: 46-54; Çağımalar 2005: 454-461). Tekke etrafında şekillenen bu inanış ve uygulamalar türbenin toplumsal ve bireysel çeşitli işlevlerinin de olduğunu göstermektedir.

Türbede bulunan asa suyuyla ilgili olarak günümüze kadar gelen çeşitli inanışlar ve uygulamalar oluşmuştur. Hz. Pîr'in asasıyla çıkardığına ve zemzem olduğuna inanılmakta, şifalı kabul edilerek türbeyi ziyarete gelenler tarafından içilmektedir. Çeşmedeki kurna sayısı zaman zaman arttırılmış ancak 2011 yılındaki yenilemede kurna sayısı bire indirilmiştir. Asa suyu bir adaba göre içilir ve içilirken dilek dilenir. Ayyaşlar, hırsızlar, hayat kadınları vb. Şeyh Şabân-ı Velî'yi rüyalarında görüp türbeye gelmekte, tövbe ederek asa suyuyla yıkandıktan sonra rahatladıklarını söylemektedirler. Suyun tadının içen kişinin niyetine ve kalbinin temizliğine göre değiştiğine inanılmakta, yeni doğan çocuktan ölüm döşegindeki hastalara kadar içirildiği görülmektedir. Şabân-ı Velî'nin Taşköprü'de büyüdüğü evin bahçesindeki kuyu suyu da şifalı kabul edilmektedir. Asa suyu etrafında oluşan inanışlar günümüzde de devam etmektedir (Abdülkadiroğlu, 1991: 68, 115-116; Küçükbasmacı, 2000: 163; Çağımalar, 2005: 457, 461; Atlı, 2012: 56-57; Küçükbasmacı, 2017a: 206-207).

Hız. Pîr Şabân-ı Velî ile ilgili mekibelerin günümüzde de anlatıldığı gözlemlenirken sözlü kültür ortamında yeni anlatıların oluştuğu da yapılan derlemelerden anlaşılmaktadır. Semra Yılmaz'ın (2011: 161) çalışmasında "Türbe ile ilgili anlatılan hikâye ve menkıbelerin gerçekliğine inanıyor musunuz?" sorusuna verilen % 87,3 oranındaki "evet" cevabı, sözlü kültür ortamında menkıbelerin inanç işlevinin sürdürdüğünü göstermektedir.

Tekkelerin kapatılmasıyla tekke edebiyatı en önemli mekânını yitirmekle birlikte menkıbelere konu olan velînin türbesi anlatıların devamında ve yeni anlatıların oluşmasında bir merkez olarak sözlü kültür ortamı olma özelliğini korumaktadır. Bu durum Şabân-ı Velî Türbesi için de geçerlidir.

2. Yazılı Kültür Ortamı ve Şabân-ı Velî Menkıbelerinin Yazıya Geçirilmesi

Tekkeler büyük oranda sözlü kültür ortamı olmakla birlikte yazılı kültürün de etkili olduğu ortamlardır. Kitapların telif ve istinsah edildiği, okunduğu tekkelerde devrin şartları içinde okuma yazma imkânı bulunmaktadır. Tekkelerde yazılı ortamın varlığının en

önemli göstergesi bünyelerinde bulunan kütüphanelerdir.²⁰ Dergâhların yazılı kültürle ilişki kurmayı ve yazılı kültürün yaygınlaşmasını sağladığına dikkat çeken Suraiya Faroqhi, buralardaki kütüphaneleri isteyeninin kullanabildiğini ve derslere de gelebildiğini söyler. Edebî eserlerin sesli olarak okunduğu meclislere ise kadın dinleyicilerin de katıldığı görülmektedir (2005: 201-222).²¹ Şabân-ı Velî Dergâhı'na kütüphanenin dâhil olması türbenin inşasından sonradır. Kütüphanenin 1637-1644 yılları arasında Şeyh İsmail Kutsi Efendi tarafından yaptırıldığı kabul edilmektedir (Çiftçi, 2018: 246-252). 1713/1714 tarihli Kastamonu Şer'iye Sicil Defteri'nde Şeyh Şabân-ı Velî Dergâhı Kütüphanesi'nde 157 cilt kitap tespit eden Özcan Oğur (2023: 219-244), kütüphanenin vakıf kitapları yanında dergâha devam edenler tarafından istinsah edilen veya alınan kitaplardan oluştuğunu söyler. 157 cilt kitap; tefsir, tasavvuf, tarih, biyografi/tabakat, menkıbe, mantık, hadis, fıkıh, edebiyat, Arapça dil bilgisi, dua, akaid ve ahlak konularındadır.²² Kütüphane, 2009'daki çevre düzenlemesi sırasında yıkılmıştır (Çiftçi, 2018: 267).

Tekkelerin yazılı ortam mekânlarından olduğunu, Şabân-ı Velî Menakıbnamesi'nde geçen "Gayri vilâyetlerde erbâb-ı kerâmetden nice 'azîzlerün menâkıbnâmeleri âsitânele- rinde ve gayr meclislerde kırât olunup..." (K3679, vr. 3b) cümlesi de göstermektedir. Burada da ifade edildiği üzere âsitânelerde ve çeşitli meclislerde menakıpname okunduğu görülmektedir.

Bir velî hakkında sözlü gelenekte teşekkül eden menkıbeler bir süre sonra tarikatın içinden bir derviş, bir halife tarafından bazen de tarikat dışından biri tarafından yazıya aktarılır. Böylece menkıbelerin el yazması dönemi başlar. Yazarın menakıbnameye konu olan velîyle aynı dönemde yaşaması menakıbnamelerde anlatılanların gerçekten bağıni kuvvetlendirir. Genellikle bir sūfî için bir menakıpname yazılmakla birlikte bazen aynı sūfînin farklı kişilerce de menakıbi yazılabilmekte; birden çok kişinin menakıbını yazanlar da bulunmaktadır (Kara, 2010: 35, 93).

Şeyh Şabân-ı Velî'nin menakıbi ilk olarak Ömer Fuadî tarafından kaleme alınmıştır (Tatçı, 2018: 267). 1751'de İbrahim Hâs, Tezküretü'l-Hâs adlı eserinde Ömer Fuadî'nin yazdığı menakıbnameden ve sözlü rivayetlerden derlediği menkıbelere yer vermiştir (2017: 49, 144-146, 188-190). Mehmed Ataullah Armay da Ömer Fuadî'nin menakıbnamesine zeyl yazmıştır (Tatçı ve Kurnaz, 2010: 210). Muhammed İhsan Oğuz'un (t.y.) 1918'de yazdığı Hazret-i Şabân-ı Velî adlı eserde Ömer Halvetî, Yahya Şirvanî, Şabân-ı Velî ve

20 Tekkelerin kapatılmasından sonra kütüphanelerinde bulunan kitapların bulundukları şehirlerdeki kütüphanelere nakline dair Hasan Basri Öcalan'ın (2007: 146-156) çalışmasına bakılabilir.

21 Faroqhi, tekkeleri sadece "popüler kültür"ün değil "klasik edebî kültürün" de aracıları olarak değerlendirir (2005: 208).

22 Bu kitapların isimleri ve sayıları için Oğur'un (2023: 219-244) ilgili çalışmasına, 25 Haziran 1891 tarihli Şer'iye Sicilinde kütüphanede bulunan kitapların listesi için Fahri Maden'in (2016) çalışmasına bakılabilir. Bu tarihte (25 Haziran 1891 tarihli Şer'iye Sicili) menakıbnamenin yazma nüshasından "Menakıb-ı Hazret-i Pîr Şa'bân-ı Velî" kaydıyla bir cilt, basma nüshasından ise 15 cilt olduğu görülmektedir (Maden, 2016: 96). 1925'ten sonra dergâh kütüphanelerindeki eserlerin Kastamonu Memleket Kütüphanesi'ne devri üzerine tutulan listeye göre Mevlîhane Dergâhı Kütüphanesi, Şa'bân-ı Velî Dergâhı Kütüphanesi, Halidiye Dergâhı Kütüphanesi ve Yılanlı Dergâhı Kütüphanesi olmak üzere dört dergâh kütüphanesinden 984 yazma ve basma eser devredilmiştir. Bu eserlerin 603'ü yazma, 381'i basma; 279'u Türkçe, 675'i Arapça, 30'u Farsçadır (Yılmaz, 2016: 276-282). Bu bilgiler tekkelerdeki yazılı kültür ortamına dair bir fikir vermektedir.

Karabaş Velî hakkında bilgi verilmiştir. İhsan Ozanoğlu'nun da Şabân-ı Velî Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Şabâniye Tarikatı I-IV (1975) adıyla yazdığı bir eser bulunmaktadır.²³

Kendisinden sonraki eserlere kaynaklık eden Şeyh Şa'bân-ı Velî Menâkıbı'nın el yazmaları, menkıbelerin yazılı kültür ortamındaki ilk devresini oluşturur.²⁴ Menakıpnamenin yazarı Ömer Fuadî, tarikatın Şabân-ı Velî'den sonraki beşinci postnişinidir. Ömer Fuadî'nin doğum tarihi kesin olmamakla birlikte 1560, vefatı 1636'dır (Abdülkadiroğlu, 1991: 61; İ. Yazar, 2023: 17-18). Babası Şabân-ı Velî dervişlerinden Himmet Dede olan Ömer Fuadî küçük yaşta Şabân-ı Velî'nin nazarına mazhar olmuştur (Osmanzâde Hüseyin Vassâf, 2015b: 18). Şabân-ı Velî vefat ettiğinde dokuz yaşında bulunan Ömer Fuadî babasıyla birlikte cenazeye katılmış ve şahit olduklarını menakıpnamede ayrıntılarıyla anlatmıştır (K3679, vr.72b-73b). Medrese eğitimi almış, Arapça ve Farsçayı ilmî ve edebî eser verecek düzeyde öğrenmiş (Z. Demircioğlu, 1997: 20), "müftü müsevvidliği" (İ. Yazar, 2023: 24) görevinde bulunmuş, on yedi yıllık bu fetva kâtipliğinden sonra (K3679, vr. 97a) tasavvufa meylederek yirmi yedi yaşında Şabân-ı Velî Dergâhı postnişini Abdülbaki Efendi'ye intisap etmiştir. Sulûkunu, Abdülbaki Efendi'nin 1589'da vefatıyla postnişin olan Muhyiddin Efendi'den tamamlamıştır. Muhyiddin Efendi'nin 1604'te vefatı ile de dergâhın Hz. Pîr'den sonraki beşinci postnişini olmuştur. Şabân-ı Velî Camii'nde hadis, fıkıh ve tefsir dersleriyle cuma günleri vaazlar veren Fuadî otuz üç yıl irşat görevinde bulunmuştur (Osmanzâde Hüseyin Vassâf, 2015b: 18). Türkçe, Arapça ve Farsça, nazım ve nesir kırk civarı eseri olduğu ifade edilmektedir. Eserlerinde okuyucu bilgilendirme amacının öne çıktığı, edebî kaygının ikinci planda kaldığı tespiti yapılmıştır (Zavotçu, 2007: 68). Ömer Fuadî'nin eserleri içinde en önemlisinin Şabân-ı Velî hakkında tarihi kaynak niteliğinde olan Şeyh Şa'bân-ı Velî Menâkıbı olduğunu söyleyebiliriz. 1620'de yazdığı Türbenâme de menakıpnameyi tamamlar niteliktedir. Menakıpnameyle bir arada istinsah edildiğine rastlanmaktadır.

Menakıpname, sebep-i telif ve hatime dışında beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde "velî" ve "kerâmet" hakkında bilgi verilir. İkinci bölümde Şabân-ı Velî'nin silsilesi, üçüncü bölümde Sünnetî Efendi'nin menakıbı, dördüncü bölümde Şabân-ı Velî'nin menakıp ve kerametleri anlatılır. Beşinci bölüm dört fasıldan oluşmaktadır. Bu bölümde Ömer Fuadî'den önceki postnişinler Osman Efendi, Hayreddin Efendi, Abdülbaki Efendi ve Muhyiddin Efendi'nin menkıbelerine yer verilir.

Ömer Fuadî bu bölümleri şöyle tanıtmıştır:

"bâb-ı ewel gerçek velî kimdür ve her velî-i sâdık kerâmet lâzım mıdur değil

23 Kastamonu Arkeoloji Müzesi'nde bulunan bu eser basılmamıştır. Ozanoğlu eseri yazarken Şeyh Ataullah Armay'ın (ö.1942) kütüphanesinden, Ömer Fuadî'nin menakıpnamesinden ve sözlü kaynaklardan faydalandığını ve yaklaşık 1200'e yakın risale ve kitapla 25 bin belgeden faydalandığını söyler. Ozanoğlu'nun Şaban-ı Veli Hayatı, Eserleri ve Külliyesi (1966) adıyla basılmış eseri ise kendisinin de ifade ettiği gibi kısaca bilgilendirici nitelikte bir eserdir.

24 İsmet Çetin, "halk kitapları" denilen kitapların "yazmalar dönemi", "Arap harfli Türkçe matbu metin dönemi", "Latin Harfli Türkçe matbu dönemi (1928 sonrası)" ve "1937 sonrası" olmak üzere dört dönemde incelenebileceğini söyler (2007: 131).

midür anı beyân ider bâb-ı sâni Şa'bân Efendi Hazretlerinin silsile-i şerîfelerin beyân ve 'ayân ider bâb-ı selis Seyyid Sünnetî Efendi Hazretlerinin kaddesallâhu sırrahu menâkib-ı şerîfelerin beyân ider bâb-ı râbî' Şa'bân Efendi kaddesallâhu sırrahu Hazretlerinin menâkib-ı şerîfe ve kerâmât-ı latîfelerin beyân ider bâb-ı hamse Şa'bân Efendi'nün kendülerden sonra seccâde-i şerîfelerine cülûs idüp irşâd iden hulefâsının menâkib ve kerâmâtların beyân ider" (U35, vr. 29a)

Ömer Fuadî, eserin "sebeb-i tahrîr" bölümünde menakıpnameyi yazma sebebini, "peygamberlerin mucizelerine inanmak gibi velîlerin kerâmetlerine de inanmanın vâcib olması ve gerekliliği" olarak dile getirmiştir. Bu sebeple velîlerin menkıbeleri yazılarak âsitânelerde ve başka meclislerde okunduğunu ve kerametlerin okuyanları etkilediğini söylemiştir. Şabân Efendi'nin ve halifelerinin keramet ve menkıbeleri yazılmadığından Şabân-ı Velî'nin bazı dostları ve dervişleri kendisinden menkıbeleri yazmasını talep etmiştir. Bunun üzerine 1017'de (M. 1608/1609) tarikata hizmet addederek ihvana yadigâr olması ve taliplerle âşıkların okuyup dinlediklerinde Hazret-i Sultan'ın hâllerini düşünüp idrak etmeleri için menakıpnameyi yazmaya başlamıştır. Bir diğer gayesi ise Şabân Efendi'nin menkıbelerinin unutulmasına mani olmaktır (K3679, vr. 2a-b, 3b; U35, vr. 25b). Menakıpnamelerin yazılmasının bir sebebi de tekkede dervişlerin eğitiminde başvurulmasıydı.

Menakıpname, müellifi tarafından "mufassal", "mutavassıt" ve "muhtasar" olarak üç farklı hacim ve üslupla yazılmıştır. Ömer Fuadî, ilk yazdığı menakıpname çok geniş ve dili ağır olduğundan herkesin anlaması için daha sade bir dille ve kısaltarak "muhtasar" bir menakıpname kaleme aldığını söylemektedir. Mufassal olan âsitaneye koyulmuştur. Ömer Fuadî, muhtasar menakıpnamede yeri geldikçe okuyucunun daha geniş bilgi için mufassal menakıpnameye müracaat edebileceğini söylemektedir (Ömer Fuadî, 1877). Ancak Fuadî sonradan menakıpnamenin mufassal ile muhtasar arasında "mutavassıt" bir şeklini daha kaleme almış, "mufassal ile muhtasar"ın âsitaneye koyulduğunu söylemiştir (K3679, vr. 37a). Mufassal nüshanın bugüne kadar metnine ulaşılammış olup Muhammed İhsan Oğuz (t.y.: 44) kayıp olduğunu, Sâdık Vicdanî (1995: 211) Şabâniye'ye mensup olanların arasında dolaştığını ancak nerede olduğunun bilinmediğini, Ziya Demircioğlu (1997: 21) ise çalındığını söyler. 1713 tarihli 5656 Numaralı Kastamonu Şeriye Sicili'nde tekke kütüphanesinde bulunan kitaplar arasında bir cilt Menakib-ı Şeyh Şabân Efendi (Oğur, 2023: 231) tespit edilmiştir. 25 Haziran 1891 tarihli Şeriyye Sicili kaydına göre de kütüphanede bir cilt yazma menakıpname mevcuttur (Maden, 2016: 96).

Tatçı'ya göre mufassal menakıpname 1604, muhtasar menakıpname 1608'de yazılmıştır (2018: 267). ND116²⁵ nüshasında bu tarih 1015 (1606-1607) olarak belirtilmiştir. Mehmed Behçet (1998: 105) ise eserin 1018 (1609)'de yazıldığını söyler. Ömer Fuadî'nin mufassal ile muhtasar arasında kaleme aldığını söylediği "mutavassıt" nüsha

25 ND116: Menâkib-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî, Süleymaniye Kütüphanesi, Hazreti Nasuhi Dergâhı Yazma Koleksiyonu, No: 00116-001.

olduğunu düşündüğümüz ve katalog kayıtlarında müellif hattı olarak gösterilen K3676²⁶ nüshasının istinsah tarihi ise 1030 (1620) olarak gösterilmiştir. Ömer Fuadî'nin Şevkiyye'si ile aynı ciltte yer alan, asıl nüshadan mütalaa ile istinsah edildiğinin kaydı olan ve mutavassit olduğu belirtilen HM2332²⁷ nüshasında Şevkiyye'nin sonunda yer alan temmet kaydında 1021 (M. Temmuz-Ağustos 1612) tarihi bulunmaktadır. Bu durumda mutavassit nüshanın telif tarihinin 1021'den önce olduğu söylenebilir.

Ömer Fuadî'nin kaleme aldığı menakıpname pek çok kez istinsah edilmiştir. Kütüphaneye kataloglarında Şa'bân-ı Velî Menâkıbı'nın otuz altı yazma nüshasının kaydı vardır. Şa'bân-ı Velî Menâkıbı'nın tespit edilen otuz altı yazma nüshasından on dokuzunun istinsah tarihi, üçünün istinsah yüzyılı belli olup diğer on dört nüshanın istinsah tarihleri belli değildir. Tespit ettiğimiz otuz altı nüshadan metinlerini görme imkânı bulduğumuz yirmi dokuz nüsha içinde yedi nüshanın serlevhası tezhiplidir. Menakıpnamenin adlandırılmasında da farklılıklar görülmektedir. Eser; metnin türü, niteliği, konusu ve konu olan velîyle ilgili vasıflara göre adlandırılmıştır. Katalog kayıtlarında on bir farklı şekilde ifade edilmiş eser adıyla karşılaşılmaktadır. Bu adlar; "Menâkıbnâme", "Muhtasar-i Menâkıb-nâme", "Muhtasar-ı Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân", "Muhtasar-ı Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî", "Menâkıb-ı Şa'bânîye", "Menâkıb-ı Şa'bân Efendi", "Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî", "Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân", "Menakıpname-i Şa'ban Velî", "Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî" ve "Menakıpname-i Şeyh Şa'ban-ı Velî"dir. Matbu nüshanın adı ise "Menâkıb-ı Şerîf Pîr-i Halvetî Hazret-i Şa'bân Velî"dir.

Şa'bân-ı Velî Menâkıbı, biyografik mahiyette bir menakıpname'dir. Şabân-ı Velî'nin ailesi, doğumu, çocukluğu, eğitimi, yetişmesi, şeyhliği, kerametleri, vefatı sırayla anlatılmıştır. Şabân-ı Velî'den önce gelen Sünneti Efendi ile sonra posta geçen dört halifesinin menkıbelerine de yer verilmesi eserin biyografik niteliğiyle ilgilidir. Ömer Fuadî tarikatın içinden bir menakıpname yazarıdır. Çocukluğunda Şabân-ı Velî'yi görmüştür ve Şabân-ı Velî'yle aynı dönemde yaşayanlar henüz hayattayken menakıpnameyi yazmıştır. Menkıbelerin sözlü kaynağını belirtmiştir. Sayılan hususlar menakıpnamenin gerçeklikle bağını güçlendirmiştir. Ömer Fuadî eserde anlatılan menakıp ve kerametlerin Şabân-ı Velî hayattayken olan hâllerinden olduğunu, bazılarını sonra duyduğunu, menkıbelerin yazılanlarla sınırlı olmadığını, ancak hepsi yazıldığında çok genişleyeceğinden kısa tuttuğunu söyler (N. Yazar, 1985: 198-199).

Ömer Fuadî menakıpnameyi kurgularken yalnızca menkıbe ve kerametlerin kaydetmekle yetinmemiş; dinî ve tasavvufî konulara hâkimiyeti ile layihalarda ve menkıbelerde ayet, hadis ve manzumeler vererek anlatılanları açıklamış, delillendirmiş ve destekleme yoluna gitmiştir. Menakıpnamede görülen manzumeler (N. Yazar, 1985: 55-79) Ömer Fuadî'ye ve başka şairlere aittir. Bu manzumeler Türkçe ve Farsça olup, bazılarının şair-

26 K3676: Menâkıb-nâme Şa'bân Efendi, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, No: 37 Hk 3676/1.

27 HM2332: Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, No: 02332-002.

leri belliyken bazılarının değildir. Türkçe olanlardan şairleri bilinenler Ömer Fuadî, Mahvî Efendi, Muradî, Ubeydî ve Belîğî; Farsça olanların şairleri ise Mevlânâ, Hâfız ve Molla Câmi'dir. N. Yazar (1985: 55), menakıpnamenin secili nesirle yazıldığını, dilinin akıcı ve devrine göre anlaşılır olduğunu ifade ederken İbrahim Hâs (2008: 73) ise menakıpnamayı "gâyet latîf" olarak değerlendirir.

Şa'bân-ı Velî Menâkıbı'nın yazılı kültür ortamındaki ikinci aşaması basmalar dönemidir. Ömer Fuadî'nin yazıya geçirdiği menakıpnamenin matbaada basılması uzun bir süre sonra mümkün olmuştur. Yazılı kültür ortamının 1729'da kullanılmaya başlayan matbaa ile birlikte başladığı söylenebilir. Halk anlatıları matbaadan önce el yazması olarak yazıya geçirilmiş olsalar da el yazması kültürü, sözlü kültürden çok ayrı değildir. El yazmaları döneminde ses-kulak üstünlüğü devam etmektedir (Ong, 1999: 143). El yazması döneminde anlatıcı ve dinleyicinin yerine okuyucu ve dinleyici ile karşılaşırız. Anlatıların icra edildiği ortamlarda iletişim, okuyanı dinleme üzerine şekillenir. Bu iletişim biçimi ise matbaayla birlikte şekillenen yazılı kültürün iletişim biçiminden ziyade sözlü kültür ortamının iletişim biçimine yakındır.

1796 yılında bulunan taş baskıcılığı 1831'de Türkiye'ye gelmiş, bundan sonra halk anlatıları taş baskıyla matbaada basılıp çoğaltılmaya başlanmıştır. Gül Derman'a (1989: 2-3) göre yazı ve hat sanatının tüm incelikleri basılabildiğinden taş baskı uzun süre yaygın olarak kullanılmıştır. XIX. yüzyılda halk anlatılarının matbaada basılması önemli bir aşama olup sözlü kültürden yazılı kültüre geçiş anlamına gelir (Gökâlp Alpaslan, 2002: 5). Matbaa, sözlü kültürü yazıflatmakla beraber zamanla önemli bir bölümünü de kayıt altına almıştır.

Yazılı kültür ortamının şekillenebilmesi için belli bir zaman geçmesi gerekmiştir. Yazılı kültürün yayılmasında gazetecilik etkili olup matbaanın gazetecilik ve diğer alanlarda kullanılması XIX. yüzyılda yaygınlaşacaktır. 1864'te vilâyet merkezlerine matbaa kurulması kararının ardından basılı eserlerin sayısı da artar (Çadırcı, 1997: 291). Bu karar, yazılı kültürün yaygınlaşmasında bir adım olarak da değerlendirilebilir.

Kastamonu'da Vilâyet Matbaası 1868'de kurulur. 1888'e kadar taş baskı kullanılırken bu tarihten itibaren tipo baskı da kullanılmıştır. 1925'te İnebolu'da açılan Hayrettin Matbaası Kastamonu'nun ilk özel matbaasıdır (A. Demircioğlu, 1973: 2-11). Vilâyet Matbaası'nda basılan eserlerden biri Şabân-ı Velî Menakıpnamesi'dir. Muhtasar ve daha yaygın olan menakıpname, tekkenin o dönemdeki tekkenişini Mehmed Sait Efendi (ö. 1889)²⁸ (Tatçı, 2018: 174) tarafından 1294'te (M. 1877) Menâkıb-ı Şerîf-i Pîr-i Halvetî Hazret-i Şa'bân-ı Velî adıyla Vilâyet Matbaası'nda²⁹ bastırılmıştır. Menakıpnamenin devamı gibi değerlendirilip yazma nüshaların bazılarında görülen Türbenâme de bu baskıda yer almaktadır. Böylece menakıpname, yazılışından 273 yıl sonra 1877'de basılmış

28 Mehmed Said Efendi hakkında bkz. Çiftçi (2018: 222-224).

29 Maarif Nezaret-i Celilesi ruhsatıyla Kastamonu Vilâyet Matbaası'nda tab olunmuştur. Sene: 1294. 20 kuruş.

olur. Bundan sonra da menakıpnamenin yazılı kültür aracılığıyla yayılmasının hızlandığı söylenebilir. Matbaanın yaygın olarak kullanılmaya başlanmasıyla birlikte el yazmaları basılı hâle gelmiş, okuryazarlığın artmasıyla da yazılı kültür yaygınlaşmıştır.

Şabân-ı Velî Menakıpnamesi'nin yazılı kültürdeki üçüncü aşaması; eserin Latin harflerine aktarılması, günümüz okuyucusu için metnin dilinin sadeleştirilmesi ve metin üzerinde yapılan akademik çalışmalardır. Bunlardan ilki L. Nihal Yazar'ın, Halvetîliğ'in Şa'bâniyye Kolu-Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme (1985) adıyla önce yüksek lisans tezi olarak hazırlanıp daha sonra kitaplaştırılan çalışmasıdır. Ali Okumuş da Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî (1998) adıyla yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Muhammed Safi, Ömer Fuadî'nin Menâkıb-ı Şeyh Şabân-ı Velî ve Türbenâme (1998) adıyla; Muhammed Bedirhan, Hz. Pîr Şâbân-ı Velî Menkıbeleri (2011) adıyla eseri sadeleştirerek yayımlamışlardır. Son olarak Mustafa Tatcı, Şabân-ı Velî (2018) adlı eserde matbu ve yazma nüshaları değerlendirerek "Menâkıpnâme" ve "Türbenâme"nin metinlerini vermiştir. Nezihe Araz'ın, Anadolu Evliyaları (1984) kitabında Şabân-ı Velî yer almıştır. Türkiye gazetesi tarafından yayımlanan Evliyâlar Ansiklopedisi'nin (1993: 112-121) 11. cildinde "Şa'bân-ı Velî" maddesi vardır. Madde hazırlanırken "Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî"den de yararlanılmıştır. Bu eserler menkıbelerin tanınırlığını arttırmıştır. Menakıpnamenin sadeleştirilerek yayımlandığı yayınlar menkıbelerin günümüz sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamlarında yayılmasını arttırmıştır.

Hız. Pîr'le ilgili olan kitaplar bir yandan sözlü kültürden beslenirken diğer yandan da sözlü kültürü beslemektedir. Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi (1991) adlı eserde menakıpnameden yaptığı alıntılarının yanında kendisinin sözlü kültür ortamına dair birikimine de yer vermiştir. Fazıl Çiftçi, Hz. Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî (2018) adlı kitabında menakıpnameden alıntılara yer vermiştir.

Sözlü kültür ortamlarında oluşmakta olan anlatılar makale, bildiri, kitap gibi çeşitli çalışmalarla da yazılı hâle getirilmektedir. Ahmet Yaşar Zengin'in Kastamonu Velîleri kitabında yer verilen rivayet bu konuya örnek olarak verilebilir. Olayı yaşayanların anlattığına göre külliye'deki binaların tamirinden sonra mutfakta ateş yakılmaya çalışılmış, ancak Hz. Pîr'den izin alınmadığından ateş yanmamıştır (2004: 76). Bir başka kayda göre Kastamonu'nun düşman işgaline uğramaması Hz. Pîr'in yüzü suyu hürmetinedir (Yazar, 2023: 12).

Hız. Pîr'in menkıbelerinin yazılı ortamda bir başka görünümü çocuklar için yazılan resimli bir kitaptır. Bu kitap, Vakıflar Haftası dolayısıyla Hz. Pîr'i çocuklara anlatmak için Erdal Arslan tarafından Pîr Dede Şeyh Şabân-ı Velî (2016) adıyla yazılmıştır.

Yazılı kültür ortamındaki Şabân-ı Velî menkıbeleri ile ilgili yayınlar sözlü kültür ortamından beslenmiş, bununla birlikte yazılı ve basılı yayınlar anlatıların sözlü kültür ortamında yayılmasını sağlamış³⁰; Şabân-ı Velî'nin tanınırlığını arttırmıştır.

30 Kemikli (2007: 126-127), sözlü kültürün yazılı kültürden beslendiğine "popüler dini kitaplar" bağlamında yer vermiştir.

3. Elektronik Kültür Ortamı ve Şabân-ı Velî Menkıbeleri

Teknolojideki gelişmelere bağlı olarak fotoğraf ve telgraftan internete uzanan yeni iletişim biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu yeni ortam kısa zamanda halk edebiyatı ürünleri için de bir icra mekânı olma vasfı kazanmıştır. Türkiye’de radyo yayınları 1927’de, televizyon yayınları 1968’de, internet 1991’de başlamıştır. “Elektronik kültür ortamı”, “dijital kültür ortamı” gibi isimlerle adlandırılan bu ortamla birlikte anlatıcıyla dinleyicinin aynı mekânda bulunma zorunluluğu ortadan kalkmış; bu araçlar aracılığıyla ulaşılan insan sayısı artmıştır. Günümüzde, sinema, video filmleri, kaset, cd, vcd, dvd, radyo ve televizyon programları, internet siteleri ve web sayfaları, sosyal paylaşım platformları aracılığıyla dinî konulu yayınlar dinleyici ve seyircilere ulaştırılmaktadır (Koçak, 2003: 101). Şabân-ı Velî menkıbeleri radyo ve televizyon programları, özellikle de internet aracılığıyla anlatılmaya devam etmektedir.

Şabân-ı Velî’nin ele alındığı radyo ve televizyon programları; bu programların internet üzerinden yayınları; bilgi ve görsellere yer veren forum siteleri; Halvetilikle ilgili, Kastamonu’yla ilgili internet siteleri; Bakanlık, Valilik ve Belediyenin sitelerinin yanında kişisel web siteleri; sosyal paylaşım ağları ve forumlar Hz. Pîr çevresinde şekillenen anlatıların elektronik kültür ortamını oluşturmaktadır. Elektronik kültürde Şabân-ı Velî’ye en çok yer verilen ortam internettir. 17.11.2023 tarihinde “Şabân-ı Velî” ifadesiyle bir arama motoruna yapılan taramada 44.800, 26.11.2023 tarihinde 48.500, 30.11.2023 tarihinde ise aynı ifade tırnak işareti kullanılmadan arandığında 773.000 sonuçla karşılaşılmıştır. İnternet bilgiyi, sözlü ve yazılı kültüre nazaran daha hızlı yaymaktadır. Efsanelerin yayılmasında elektronik ortamın etkisini Linda Degh, “Basın, radyo, TV hiç olmadığı kadar hızla efsaneye dönme potansiyeline sahip söylentileri ve efsaneleri geniş kitlelere naklederek tanıtır. Bu yüzden insanlar medya sayesinde yalnızca olaylar hakkında hızlı bilgi edinmezler, aynı zamanda gazetelerde, TV’de ve radyoda bir saat içerisinde pek çok versiyonlarını da görürler.” (2005: 353) cümleleriyle belirtmektedir. Teknolojideki gelişmelerin neticesi olarak bu tespitin içinde interneti de düşünmek gerekir.

Şabân-ı Velî ile ilgili televizyon programlarına TGRT Belgesel’de yayımlanan “Yolumuzu Aydınlatanlar” programı (https://www.youtube.com/watch?v=vngx_46XOzE), 06.08.2021 tarihinde Diyanet TV’de yayımlanan “Bisikletli Seyyah” adlı programın 5. bölümü (<https://diyanet.tv/bisikletli-seyyah-/video/seyh-saban-i-veli--bisikletli-seyyah-5-bolum>); radyo programlarına ise TRT Türkiye’nin Sesi Radyosu’nda 29 Nisan 2020 tarihinde yayımlanan “Hayatın Sesleri” programı (<https://www.facebook.com/trttsr/photos/hayatın-sesleri->) örnek olarak verilebilir.

Türkiye’de 1991 yılında kullanılmaya başlayan internet ortamı Nebi Özdemir’e göre; gazete, radyo, telefon, faks, televizyon gibi kendinden önceki iletişim araçlarını da barındıran, zaman ve mekân sınırlarını yok ederek geçmiş, bugünü ve geleceği birleştiren sanal bir dünya yaratmıştır (2008: 289-290). İnternet, kitle iletişim araçlarının tamamını bünyesine dâhil ettiğinden konuşma, dinleme, seyretme, yazma ve okuma ihtiyacı in-

ternet ortamında karşılanabilmektedir. Kastamonu Valiliği (<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kastamonu/gezilecek yer/hz-pr-seyh-saban-i-vel-kuliyesi>), Kastamonu İl Kültür Turizm Müdürlüğü (<https://kastamonu.ktb.gov.tr/TR-63872/inanc-turizmi.html>), Kastamonu Belediyesi (<https://www.kastamonu.bel.tr/v2/?s=%C5%9Faban%C4%B1+veli>), Esenler Belediyesi (Şeyh Şabân-ı Velî Anadolu Yu Mayalayanlar) (<https://www.youtube.com/watch?v=9Hm7UEOPqXY>) gibi kurumların dışında şahıslar aracılığıyla internet ortamında çeşitli platformlarda Şeyh Şabân-ı Velî ile ilgili paylaşımlar yapılmaktadır. “facebook”ta “Şeyh Şabân-ı Velî Kültür Vakfı İstanbul Temsilciliği” (<https://m.facebook.com/p/ŞEYH-Şaban-ı-Velî-Kültür-Vakfı-İstanbul-İl-Temsilciliği>), “youtube”da (<https://www.youtube.com/watch?v=1A5A8oFp7ig>), (<https://www.youtube.com/watch?v=VUk3Ad4Ilig>), “Şeyh Şa’ban-ı Velî Hazretlerinin Kerametleri” (<https://www.youtube.com/watch?v=pH-YCc1vY4-8&t=5s>) gibi paylaşımlarda menkıbeler anlatıldığı, tanıtımların yapıldığı pek çok örnek verilebilir. Yeni bir örnek olmak üzere de Bağcılar Belediyesi tarafından düzenlenen “Hz. Şeyh Şabân-ı Velî Sempozyumu” vesilesiyle “instagram”da açılan “seyhsabanisemp” sayfasını gösterebiliriz. Bu sayfada menkıbeler yer verilmese de paylaşılan Şabân-ı Velî Külliyesi’ne dair fotoğraflar ve sempozyuma dair bilgiler, menkıbelerin yayılmasına da hizmet edecektir.

Şabân-ı Velî ile ilgili sözlü gelenekte teşekkül eden anlatıların bir yandan yazıya geçirilmesi diğer yandan sözlü gelenekte yaşamaya devam ederek elektronik ortamın çeşitli araçlarında da kendine yer bulması durumuna örnek olarak asa suyu ile ilgili inanışlara bağlı şekillenen anlatılar verilebilir. “Asa Suyu” ile ilgili halk arasında şöyle bir rivayet anlatılmaktadır: Şeyh Şabân zamanında adamın biri hacca gitmek ister; fakat çok fakir olduğundan bir türlü gidemez. Bir gün Hz. Pîr’in yanında ağlayıp, “Hiç olmazsa zemzem suyundan içebilseydim.” diyerek bu isteğini dillendirir. Bunun üzerine Şeyh Şabân elindeki asayı yere vurur ve yerden asa suyu çıkar (Küçükbasmacı, 2000: 163). Asa suyunun nasıl çıktığına dair bir başka rivayete göre: Hz. Pîr’in tayy-ı mekân ederek sabah namazını Kâbe’de kıldığına inanmayanlar zemzem getirmesini isterler. Şeyh Şabân-ı Velî bu söylenenleri duyunca külliye’nin yanındaki kayaların dibine asasını vurur ve vurduğu yerden zemzem tadında olan “asa suyu” çıkar (Atlı, 2012: 56). Bir rivayet de, “susuzluk çeken Kastamonu halkına Hac’dan dönen hazret bastonunu vurarak çıkardığı bu suyu armağan eder.” (Kalafat ve Turan 2013: 67) şeklindedir. Asa suyunun “Kâbe”den geldiğine, tadının “zemzem”e benzediğine inanılması, “mübarek yer”de bulunması ve “zatın kerameti”ne bağlı olarak hastalıklara şifalı olduğu (Yılmaz, 2011: 126) kabul edilmektedir. Asa suyu ile ilgili bu anlatılar ve inanışlar sözlü kaynaklardan derlenerek yazıya geçirilmiştir.

İnternet ortamında sözlü kaynaklardan derlenenlere yer verilmesine örnek olarak ise, Kastamonu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü’nün sitesinde yer verilen Mehmet Feyzi Efendi’nin sözleri gösterilebilir: “Nuh Tufanı’nda Cebrail (a.s.) Kâbe civarından dört avuç toprak alarak dünyanın dört ayrı yerine atmıştır. Bu yerlerden birisi de Hz. Pir civarıdır. Nitekim bölgenin taşlık yapısı Mekke kayalıklarına benzediği gibi asa suyunun tad ve kokusu da zemzem ile aynıdır.” (<https://kastamonu.ktb.gov.tr/TR-63872/inanc-turizmi.html>).

Gezi siteleri de menkıbelerin yayımlandığı yerlerdendir. Örnek olarak “Gezi Rehberim” (<https://www.rehberim.gen.tr/gezi-rehberi/kastamonu-hz-pir-seyh-sabani-veli-turbesi>) adlı site verilebilir.

Örneklerde görüldüğü üzere Şabân-ı Velî ile ilgili anlatılar sözlü kültür ortamında oluşarak yazılı kültür ortamına aktarılmakta, günümüzün en yaygın iletişim ortamı internet ise hem sözlü hem yazılı kültür ortamının verilerini kullanmaktadır. İnternet, radyo, televizyon gibi iletişim araçlarına ulaşmada aracı olduğundan günümüzün en etkin elektronik ortamının internet olduğunu kabul edebilir. Şabân-ı Velî menkıbeleri için sözden yazıya, yazıdan söze, yazıdan yazıya, sözden internete, internetten söze, yazıdan internete, internetten yazıya doğru bir devrimin söz konusu olduğu görülmektedir.

Sonuç

Velîler, toplumun değerler sistemini temsil ettiklerinden menkıbeler de bu değerleri yansıtır. Toplumun nazarında seçkin vasıflara sahip ve örnek bir şahsiyet olan bir velîye dair menkıbelerin öğüt verme, örnek gösterme, toplumsal kural ve davranışları öğretme, bazı tutum ve davranışlardan vazgeçirme gibi çeşitli işlevleri vardır. Menkıbelerin sözlü, yazılı ve elektronik ortamlarda sürekliliğini sağlamada bu işlevlerin etkisi olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada Şabân-ı Velî etrafındaki menkıbelerinin sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamlarındaki varlığı incelenmiştir. Bu anlatıların sözlü kültür ortamında oluştuğu, Ömer Fuâdî'nin “Şa'bân-ı Velî Menâkıbı” adıyla yazıya geçirdiği menakıpname ile yazılı kültür ortamına dâhil olduğu, bu eserin yazılmasının ardından menkıbelerin kitaptan okunmaya başlandığı, bununla birlikte sözlü gelenekte anlatılmaya devam ettiği, radyo, televizyon ve internetin kullanılmasıyla da elektronik ortama aktarıldığı; ayrıca vefatından sonra günümüze gelinceye kadar Hz. Pîr'le ilgili anlatıların oluştuğu görülmüştür.

Şabân-ı Velî menkıbeleri sözlü ortamdaki derlenerek yazılmış; yazılı metinler de sözlü ortamda menkıbelerin anlatılmaya devam etmesinde etkili olmuştur. Elektronik kültür ortamının iletişim araçlarından özellikle internet, yazılı kaynaklardan aldığı anlatıları kullanmaktadır. Böylece sözel ürün yazılı ürüne ve yazılı ürün tekrar sözlü ürüne dönüşmekte; sözlü, yazılı ve elektronik ortamlar birbirini besleyerek anlatıları günümüze taşıyıp güncellemektedir. Bu bağlamda günümüz iletişim ortamları dikkate alınarak bir taraftan roman, hikâye, çizgi romanlar kaleme alınmalı; diğer taraftan elektronik ortam aracılığıyla belgesel, sinema, çizgi film, animasyon gibi yapımlarla Şabân-ı Velî yolunun evrensel mesajları insanlığa ulaştırılmalıdır.

İnsanlığın, “Üryân geldik, üryân gideriz.” diyen büyük gönül eri Hz. Pîr Şeyh Şabân-ı Velî Hazretlerinin varlığı görebildiği yerden dünyaya bakmaya ihtiyacı vardır. Bu da ancak vahdet bilincine ulaşmış gönül erlerini tanımayla ve anlamayla çalışmakla mümkün olacaktır.

Kaynakça:

- Abdülkadiroğlu, Abdülkerim (1991). Havetîlik'in Şa'baniye Kolu, Şeyh Şabân-ı Velî ve Külliyesi, Kastamonu: Şeyh Şa'bân-ı Velî Derneği Yayınları.
- Abdürrezzak Kâşânî (2015). Tasavvuf Sözlüğü, Çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Araz, Nezihe (1984). Anadolu Evliyaları, İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Arslan, Erdal (2016). Pîr Dede Şeyh Şaban-ı Veli, Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Atlı, Sagıp (2012). "Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin Türbesi Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar", Sufi Araştırmaları-Sufi Studies, (6), 51-64.
- Bedirhan, Muhammed (haz.) (2011). Ömer Fuadî Hz. Pîr Şâbân-ı Velî Menkıbeleri, İstanbul: Nefes Yayınları.
- Ben-Amos, Dan (2003), "Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru", Çev. Metin Ekici, Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar, Hzl. Gülin Öğüt Eker ve diğerleri, Ankara: Milli Folklor Yayınları, s. 31-55.
- Çadırcı, Musa (1997). Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Ekonomik ve Sosyal Yapısı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Çağmalar, Zekiye (2005). "Kastamonu Halk Kültürü İçinde Yatır-Ziyaret İnanç ve Bu İnanç Çerçevesinde Şeyh Şabân-ı Velî Etrafında Oluşturulan Efsaneler", İkinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, s. 445-467.
- Çakmak, Abdullah (2016). "Kastamonu'da dinî Eğitimi Destekleyen Bir Müessese: Zaviye Vakıfları (XVI. Yüzyıl)", III. Uluslararası Şeyh Şabân-ı Velî Sempozyumu, Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayını, s. 137-151.
- Çetin, İsmet (2007). "Özel Meclislerde Okunan Kitaplar – Halk Kitapları–", Kültürümüz ve Kitap Sempozyum Tebliğleri, Hzl. Şaban Tutçu ve Osman Kavaklıoğlu, Sivas: Kemal İbn-i Hümam Vakfı Yayınları, s. 128-136.
- Çiftçi, Fazıl (2018). Şeyh Şabân-ı Veli, Kastamonu: Hazret-i Pir Şeyh Şabân-ı Veli Kültür Vakfı Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul (2000), Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Destan Türü, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Degh, Linda (2005). "Gününüz Bağlamında Efsane Üzerine Teorik Bir Düşünme ve Efsanenin Tanımı", Çev. Adem Koç, Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2, Hzl. M. Öcal Oğuz ve Selcan Gürçayır, Ankara: Geleneksel Yayıncılık, s. 342-353.
- Demircioğlu, Aziz (1973), 100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972, Kastamonu: Doğrusöz Matbaası.
- Demircioğlu, Ziya (1997). Şeyh Şâban-ı Veli ve Postnişinleri. Azim Matbaası.
- Derman, Gül (1989). Resimli Taş Baskısı Halk Hikâyeleri, Ankara: AKM yayınları.
- Eski, Mustafa (2017). Kastamonu Kütüphaneleri, Kastamonu: Özeller Matbaası.
- Eyüpgiller, Kemal Kutgün (2010). "Şâbân-ı Velî Külliyesi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 38, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlar, s. 210-211.
- Faroqi, Suraiya (2005). Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gökalp Alpaslan, Gonca (2002). XIX. Yüzyıl Yazılı Anlatılarında Sözlü Kültür Etkileri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Gölpınarlı, Abdülbaki (2004). Tasavvufî Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Güzel, Abdurrahman (1999). Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İbrahim Hâs (2017). Erenler Kitabı Tezkiretü'l-Hâs, hzl. Mustafa Tatcı, Musa Yıldız ve Yasin Şen, İstanbul: H Yayınları.
- İbrahim Hâs (2008). Şabâniyye Silsilesi, Hzl. Mustafa Tatcı, İstanbul: H Yayınları.
- Kalafat, Yaşar ve Ahmet Turan (2013). "Halkbilimi Penceresinden Şeyh Şa'bân-ı Velî Hz.", Anadolu Kültür Coğrafyasında Manevi Mimarlar ve Halk İnanmaları, Ankara: Berikan Yayınevi, s. 61-82.
- Kara, Mustafa (2010). Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kemikli, Bilal (2007). "Halk İrfanının İnanç Boyutu: Popüler Dini Kitaplar ve Bir Tartışma", Kültürümüz ve Kitap Sempozyum Tebliği, Hzl. Şaban Tutçu ve Osman Kavaklıoğlu, Sivas: Kemal İbn-i Hümam Vakfı Yayınları, s. 119-127.
- Koçak, Aynur (2005). "Sözlü Kültür Ortamından Elektronik Kültür Ortamına Menkıbeler: Mehmed Emin Tokadi Örneği", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 35, s. 273-284.
- Köprülü, Fuat (1943), "Anadolu Selçuklularının Yerli Kaynakları", Belleten, XXVII, 421-425.
- Köprülü, Fuat (1991), Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Köprülü, Orhan (1951), "Tarihi Kaynak Olarak XIV. ve XV. Asırlardaki Bazı Türk Menâkıbnameleri", İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Küçükbasmacı, Gülten (2000). "Kastamonu Halk Tababeti, İnanış ve Uygulamaları". Ankara: Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Küçükbasmacı, Gülten (2016). "Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî'de Tasavvufî Kültür Unsurları", III. Uluslararası Şeyh Şabân-ı Velî Sempozyumu, Ed. Ali Rafet Özkan, Kastamonu Üniversitesi Yayını, s. 411-424.
- Küçükbasmacı, Gülten (2017a). "Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî'de Kültür Unsurları", International Journal Of Eurasia Social Sciences, S. 8(29), 805-830.
- Küçükbasmacı, Gülten. (2017b). "Kastamonu'da Asa Suları", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi, S. 83, 199-221.
- Küçükbasmacı, Gülten. (2017c). "Şeyh Şabân-ı Velî ile İlgili Anlatıların Anlatı Ortamları", TÜRK, S. 10, 70-83.
- Kütükoğlu, Mübahat S. (1998), Tarih Araştırmalarında Usûl, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Maden, Fahri (2016), "Kastamonu Şer'iye Sicillerinde Şeyh Şaban-ı Veli Külliyesi", III. Uluslararası Şeyh Şabân-ı Velî Sempozyumu, Ed. Ali Rafet Özkan, Kastamonu Üniversitesi Yayını, s. 93-128.
- Mehmet Behçet (1998), Kastamonu Eski Eserleri (Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi), Hzl. Musa S. Cihangir, Kastamonu: Kastamonu Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları.
- Mütercim Âsim Efendi (2013), el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît-Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi, 1. Cilt (6 Cilt), Hzl. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1984). Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2010). Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler, Ankara: Türk Tarih Kurumu

Yayınları.

Oğur, Özcan (2023). "5656 numaralı Kastamonu Şer'iye Sicili Işığında Şeyh Şaban-ı Veli Tekke ve Kütüphanesi", Genel Türk Tarihi, (Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı Özel Sayısı), 219-244.

Oğuz, Muhammed İhsan (t.y.). Şaban-ı Veli ve Mustafa Çerkeşi. Oğuz Yayınları.

Oğuz, M. Öcal (2000), Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları, Ankara: Akçağ Yayınları.

Okumuş, Ali (1998). Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Ong, Walter J. (1999), Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü'nün Teknolojileşmesi, Çev. Sema Postacıoğlu Banon, İstanbul: Metis Yayınları.

Ortaylı, İlber (2004), "Menkıbe", Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Efsaneler ve Gerçekler, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, s. 11-24.

Osmanzâde Hüseyin Vassâf (2015a). Sefîne-i Evliyâ 3. C., Hzl. Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları.

Osmanzâde Hüseyin Vassâf (2015b). Sefîne-i Evliyâ 4. C., Hzl. Mehmet Akkuş ve Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları.

Ozanoğlu, İhsan (1966). Şaban-ı Veli Hayatı, Eserleri ve Külliyesi, Şaban-ı Veli Musafakih Camileri Onarma Cemiyeti Yayınları.

Ozanoğlu, İhsan (1975). Şaban-ı Veli Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Şabaniye Tarikatı I-IV, Kastamonu 1975, Kastamonu Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, Yer No: 1909, 1910, 1911, 1912.

Öcalan, Hasan Basri (2007), "Tekkelerde Okutulan Kitaplar", Kültürümüz ve Kitap Sempozyum Tebliğleri, Hzl. Şaban Tutçu ve Osman Kavaklıoğlu, Sivas: Kemal İbn-i Hümam Vakfı Yayınları, s. 146-156.

Ögke, Ahmet (2015). "Velâyet ve Kerâmet", Tasavvuf El Kitabı, Ed. Kadir Özköse, Ankara: Grafiker Yayınları, s. 438-444).

Ömer Fuadî (1877). Menâkıb-ı Şerîf Pîr-i Halvetî Hazret-i Şa'bân-ı Velî, Hzl. Mehmed Saîd Efendi, Kastamonu Vilâyet Matbaası, 1294.

Özdemir, Nebi (2008). Medya Kültür ve Edebiyat, Ankara: Geleneksel Yayınları.

Sâdık Vîcdânî (1995). Tarikatlar ve Silsileleri (Tomâr-ı turûk-ı 'aliyye), Hzl. İrfan Gündüz, İstanbul: Endurun Kitabevi.

Safi, Muhammed (Hzl.) (1998). Ömer Fuadi Menakıb-ı Şeyh Şaban-ı Veli ve Türbename, Kastamonu: Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli Vakfı Yayınları.

Schimmel, Anne Maria (2012). İslamın Mistik Boyutları, Çev. Ergun Kocabıyık, İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

Şahin, Haşim (2004). "Menâkıpnâme", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 29, Anka: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 112-114.

Şahin, Haşim (2018). Dervişler ve Sufi Çevreler, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Tatçı, Mustafa (2013). İbrahim Hâs, Hasan Ünsî Halvetî ve Menâkıbnâmesi, İstanbul: Kırkambar Yayınları.

Tatçı, Mustafa (2018). Hazret-i Pîr Şeyh Şabân-ı Velî Kitabı, İstanbul: H Yayınları.

Tatçı, Mustafa ve Kurnaz, Cemal (2010). "Şâbân-ı Velî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 38,

Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 208-210.

Tekindağ, Şehabettin (1971), "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", Belleten, XXXV/ 140, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 655-663.

Togan, Zeki Velidî (1981), Tarihte Usûl, İstanbul: Enderun Yayınları.

Türkiye Gazetesi Evliyâlar Ansiklopedisi (1993), "Şa'bân-ı Velî", 11. C., İstanbul: İhlas Gazetecilik.

Yakuboğlu, Cevdet (2012). "Şeyh Şa'bân-ı Velî Nerede ve Nasıl Bir Muhitte Dünyaya Geldi?", I. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu-I, Ed. Burhan Baltacı ve Ahmet Özdemir, Kastamonu Üniversitesi, s. 159-192.

Yazar, İlyas (2023). Ömer Fuâdî Bülbüliyye, Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.

Yazar, L. Nihal (1985). Halvetiliğin Şa'bâniyye Kolu Menâkıb-ı Şâbân-ı Velî ve Türbenâme, MAS Matbaacılık.

Yıldırım, Dursun (2000), "Tarihî Süreç İçinde İletişim Odakları, Ağları ve İşlevleri", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 10, 327-353.

Yıldırım, Dursun (2001), "Türk Edebiyatının Yüzyılları [Türk Edebiyatına Yeni Bir Yaklaşım Denemesi]", KÖK Araştırmalar, III, S. 1, 75-122.

Yılmaz, Mehmet Serhat (2016). "Kastamonu Medrese ve Dergâh Kütüphanelerindeki Yazma ve Basma Eserlerin Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesine Devri", III. Uluslararası Şeyh Şabân-ı Velî Sempozyumu, Ed. Ali Rafet Özkan, Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Yayını, s. 276-282.

Yılmaz, Semra (2012). "Türbe Ziyaretlerinin Sosyolojik Anlamı (Şeyh Şabân-ı Velî ve Mevlana Türbeleri Örneği)", Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Zavotçu, Gencay (2007). Türk Edebiyatında Hâbnâme ve Ömer Fu'âdî'nin Hâbiyye Risâlesi, Kastamonu: Hazret-i Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî Vakfı Yayınları.

Zengin, Ahmet Yaşar (2004). Kastamonu Velileri, İstanbul.

İnternet Kaynakları

"Gezi Rehberim", <https://www.rehberim.gen.tr/gezi-rehberi/kastamonu-hz-pir-seyh-sabani-veli-turbe-si> (E.T. 26.11.2023).

"Şeyh Şabân-ı Velî Anadolu'yu Mayalayanlar", <https://www.youtube.com/watch?v=9Hm7UE0PqXY> (E.T. 26.11.2023).

"Şeyh Şa'ban-ı Velî Hazretlerinin Kerametleri", <https://www.youtube.com/watch?v=pHYCc1v-Y4-8&t=5s> (E.T. 26.11.2023).

"Şeyh Şabân-ı Velî Kültür Vakfı İstanbul Temsilciliği", <https://m.facebook.com/p/ŞEYH-Şaban-ı-Velî-Kültür-Vakfı-İstanbul-İl-Temsilciliği> (E.T. 26.11.2023).

<https://diyanet.tv/bisikletli-seyyah-/video/seyh-saban-i-veli--bisikletli-seyyah-5-bolum> (E.T. 30.11.2023).

<https://kastamonu.ktb.gov.tr/TR-63872/inanc-turizmi.html> (E.T. 26.11.2023).

<https://www.youtube.com/watch?v=VUk3Ad4Ilig> (E.T. 26.11.2023).

<https://www.facebook.com/trttsr/photos/hayatin-sesleri-> (E.T. 30.11.2023).

<https://www.kastamonu.bel.tr/v2/?s=%C5%9Faban%C4%B1+veli> (E.T. 26.11.2023).

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kastamonu/gezilecekyer/hz-pr-seyh-saban-i-vel-kullyesi>, (E.T. 26.11.2023).

<https://www.youtube.com/watch?v=1A5A8oFp7ig>, (E.T. 26.11.2023).

https://www.youtube.com/watch?v=vgxx_46XOzE, (E.T. 30.11.2023).

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, <https://portal.yek.gov.tr>, (E.T.22.11.2023).

HALVETÎ MUHİTLERİNDE YUNUS EMRE

Mustafa ÖZÇELİK¹

Her sûfi gibi Yunus Emre'nin de mürşidi ve bağılı olduğu tarikat konusu, ona dair bütün kaynaklarda ele alınan bir konudur. Bu konuda farklı yorumlar yapılmakla birlikte onun mürşidi, divanında geçen “Yunus’a Tapduk u Saltug u Barak’dandır nasîb/Çün gönülden cûş kıldı ben niçe pinhân alam” (Kanar, 1173/2021) beytinde ve daha pek çok beyitte ifade edildiği gibi Tapduk Emre'dir. Bu beyte göre Yunus Tapduk'a, Tapduk Barak Baba'ya, Barak da Sarı Saltuk'a müntesiptir (Ocak, 78: 2022). Tarikatına gelince, Yunus Emre bu konuda açık bir beyanda bulunmadığı için bu durum bu beytin yorumuna göre değişiklik göstermektedir. Onun bu beyitten hareketle Bektaşî olduğunu söyleyenler olduğu gibi Kadirilik, Rifailik, Mevlevilik ve Halvetilik içinde ele alan yaklaşımlar da vardır.

Bunlardan ilki Hüseyin Vassâf'ın “Sefîne-i Evliyâ” adlı eserinde, İsmail Hakkî'nin “Ru-hû'l-Beyân” adlı eserinden iktibasla Yunus ve şeyhi Tapduk Sultan'ın Kâdirî tarîkine müntesip olduklarının söylendiği görüştür (Haşim, 2012: 202). Başka bir yaklaşıma göre ise Yunus'un tarikat silsilesini ifade ettiği söylenen beyitte adı geçen Sarı Saltuk, Mahmud Hayrânî'nin dervişidir. Barak Baba'nın şeyhi Sarı Saltuk'tur. Tapduk Emre de bu ifadeye göre Barak Baba'nın dervişidir. Mahmut Hayranî ise tasavvufta “üveysî yol” olarak tabir edilen usulle Ahmed er-Rifâî'ye (ö.1182) bağlıdır. Silsile ise buna göre şöyledir: “Ahmed er-Rifâî (Üveysî yolla)-Şemseddin Ahmed el-Müsta'cil-Mahmûd Hayrânî-Sarı Saltuk-Barak Baba-Tapduk Emre-Yunus Emre” (Tosun, 2013:111). Mevlevî kaynaklarındaki anlatıma göre ise Yunus Emre, Konya medreselerinde ders okurken Mevlâna'nın büyük oğlu Sultan Veled ile arkadaşlık etmiş ve her ikisi de Mevlâna'dan ders almışlardır. Mevlâna'nın vefatından sonra Sultan Veled, onun gönlündeki mânevî zenginliği fark eder ve böyle birinin bir mürşid nezaretinde eğitilmesi gerektiğini düşünerek Yunus'a “Sen git, türbe değil gönüller bünyad et.” deyip onu Tapduk Emre'ye gönderir (Önder, 71.1966).

İşte bu farklı anlamalar/görüşler/benimsemeler dikkate alındığında gerek Tapduk Emre'nin gerekse Yunus Emre'nin mensup olduğu tarikat konusunda bir kesinlik olduğunu söylemek zor görünmektedir (Ürkmez, 2021/183).

Konumuz açısından bizi ilgilendiren asıl taraf ise Yunus Emre'nin Halvetiye ile ilgisi olup olmadığı meselesidir. Ama bu durumu açıklayabilmek için önce Bektaşîliğin Yunus Emre algısına bakmamız gerekmektedir. Çünkü Yunus Emre'ye dair bilgi ve anlatımlar ve özellikle menkıbeler bağlamında bilinenler öncelikle Bektaşîlikle ilgili bir konu olarak ele alınmıştır.

¹ Şair-Yazar

Bektaşilik ve Yunus Emre

Bektaşî Velâyetnâmesi, Tapduk Emre'yi Bektaşilik içine aldığı için Yunus Emre'yi de aynı çerçeve içinde ele alarak Bektaşî kabul eder. (Anadol, 1993: 62) Yunus'u Tapduk Emre'ye gönderenin de Hacı Bektaş olması hem şeyhinin hem de kendisinin Bektaşî olduğu şeklinde bir bilgiye ve kabule dönüşür. Silsile buna göre "Yunus Emre-Tapduk Emre-Barak Baba-Saltuk Baba" isimlerinden sonra hemen Sarı Saltuk'tan Hacı Bektaş'a, oradan Lokman Parende ve Ahmet Yesevî'ye bağlanır (Oğuz, 91:1971). Yunus Emre divanında yer alan "Yunus'a Tapduk u Saltug u Barak'tandur nasib/Çün gönülden cûş kıldı ben nice pinhân olam" beyti ise başta da söylenildiği gibi bu görüş için bir kanıt olarak kullanılır.

Bektaşilik-Yunus Emre konusunda bizi daha çok ilgilendiren taraf ise velâyetnâmede yer alan Yunus menkıbeleridir. Velâyetnâmedeki menkıbeler karışımıza hayatıyla ilgili çok az bilgiye sahip olduğumuz Yunus Emre hakkında somut bir Yunus Emre hikâyesi çıkarır ve Yunus Emre, uzunca bir süre bu hikâyede anlatılan şekliyle tanınır. Buna göre Yunus Emre, fakir bir çiftçi iken buğday talebiyle Hacı Bektaş'a gidip ondan buğday talep eder. Hacı Bektaş ise ona himmet teklif eder. Buğdayda ısrar eden Yunus, buğdayı alıp köyüne dönerken yaptığıнын yanlış olduğunu anlayarak himmet talebiyle geri döner. Hacı Bektaş ise onu Tapduk Emre'ye gönderir. Orada aldığı eğitimle derviş/mürşid Yunus olur (Toprak, 49: 2017). Bu bağlamda bir başka konu ise Bektaşî, daha sonra Alevî şairlerin Yunus'a duydukları yakın ilgi ve sevgidir. Onların tamamı Yunus Emre şiir geleneğine uygun şiirleriyle onu kendilerine pîr bilirler. Böylece Yunus Emre hem menkıbelerle hem de bu şairler vasıtasıyla, şiirleriyle asırlar boyunca yaşatılmış olur.

Halvetilik ve Yunus Emre

Yunus Emre'ye çok özel önem veren bir başka tarikat ise 14. yüzyılda yaşamış olan Ömer el-Halvetî'ye nispet edilen ve ikinci pir kabul edilen Seyyid Yahya Şirvani ile Azerbaycan'da kurulup gelişen ve buradan Anadolu'ya oradan da Balkanlar, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika, Sudan, Habeşistan ve Güney Asya'ya yayılan, kendi içinde Ruşeniye, Cemaliye, Ahmediye, Şemsiyye şeklinde dört ana kola ayrılan ve bu kollardan Gülşeniyye, Sünbüliyye, Cerrahiyye, Sivasıye gibi çok sayıda şubelere ayrılan İslâm tarihinde Türklük rengi ağır basan Halvetilik tarikatıdır (Demirci, 2001: 90).

Halveti kaynaklarında ise Yunus Emre'ye Bektaşî kaynaklarından daha fazla özel bir yer ayrıldığı görülür. Bunları Yunus'a dair menkıbeler, Yunus Emre'ye ait şiirlerin şerhleri ve Halvetî şairlerin Yunus Emre yolunda ve tarzında söyledikleri şiirler, Yunus şiirlerine yapılan nazireler olarak ifade edebiliriz. Ama bunlar arasında en önemlisi menkıbelerdir. Halvetî kaynaklarında yer alan ve yakın zamana kadar üzerinde fazlaca durulmayan Yunus hikâyesi, Bektaşî kaynaklarındaki anlatımın önüne geçmiş; Yunus hakkında son

zamanlarda yapılan filmlerde ve yazılan bazı romanlarda Halvetilikteki menkıbeler esas alınmıştır.

Halveti kaynaklarındaki Yunus Emre menkıbeleri

Halvetî kaynaklarında anlatılan Yunus Emre hikâyesi benzerlikler olmakla birlikte Bektaşî kaynaklarında anlatılandan oldukça farklıdır. Bunu anlamak için bu konuda öncelikle şu önemli Halvetî kaynaklarına bakmak gerekir:

- 1- Bunlardan ilki Halvetiyyenin Celvetiye kolunun kurucusu olarak bilinen Aziz Mahmut Hüdâî'nin "Vakiat" adlı eseridir. Bu eserde yer alan malumat ise 16. asır sûfilerinden, Halvetî/Celvetîyyenin asıl pîri olan Hüdâyî'nin şeyhi Mehmed Muhyiddin Üftade hazretlerinin anlatımlarına dayanmaktadır (Azamat, 282: 2012). Bu kaynakta Yunus'un müşşidi Tapduk Emre'nin şeşta (altı telli saz) çalması, odun taşımaktan sırtının yara olması, şeyhinin nefesinin bereketiyle şair olması, şeyhinin kızıyla evlenmesi, manevi olgunlaşmayı tamamlayamadım endişesiyle dergâhtan ayrılması, bir mağarada yedi erle karşılaşması, yapılan dua üzerine gökten sofranın inmesi, dergâha geri dönüşü, müşşidinden bağışlanmayı dilemesi, müşşidinin de onu "Bizim Yunus" diyerek karşılaması olaylarına yer verilmektedir (Gölpınarlı, 53:2008).
- 2- Konu ile ilgili bir diğer önemli Halveti kaynağı ise tasavvuf eğitimi Halvetî/Şabanî azizi olan Hasan Ünsî'den alan İbrahim Has tarafından hazırlanan "Tezkiret'ül Has" isimli eserdir. Bu eserde yer alan menkıbelerde Yunus'un müftü iken verdiği bir fetvanın Tapduk Emre tarafından yanlış bulunması, buna kızan Yunus'un Tapduk Dergâhî'ne giderek onunla bu konu üzerinde tartışması, Tapduk'un haklılığını anlaması üzerine kadılık kaftanını çıkarıp ona derviş olması, bütün mal varlığını yoksullara dağıtması, on yıl tekkenin odunculuğunu yapması, bu esnada bir padişahla karşılaşması, padişahın ona altın vermesi, Yunus'un keramet gösterip dağları, taşları önce altına ardından tekrar eski hallerine dönüştürerek dünya malının değersizliğini ifade etmesi, sakalık yaparken sırtında çıkan bir yaradan dolayı bir dervişten merhem sürmesini istemesi, bu olay üzerine şeyhin ona yol vermesi, tekkeden ayrılışı, yolda iki kişiye rastlaması, gökten softa inmesi, dergâha geri dönüp özür dilemesi olaylarına yer verilmektedir (Demirci, 31:2008).
- 3- Yunus Emre'ye ait menkıbelerin yer aldığı bir başka eser ise İsmail Hakkı Bursevî'nin "Çıktım Erik Dalına" adlı şerhidir. Burada da Sinan Efendi isimli bir şeyhin Tapduk Emre'yi, onun da Yunus Emre'yi irşad etmesi, yaşadığı şehrin müftüsü olması gibi konular ele alınmıştır (Ak, 76: 2012).

Menkıbelerin değerlendirilmesi ve Halvetî anlatılanlarının özel önemi

Sözünü ettiğimiz bu kaynaklardaki menkıbelerde anlatılan olaylar Bektaşî Velâyetnamesi'ndekilerle hem benzer hem de ayrı özellikler taşımaktadır. Ortak yön, hepsinde de Tapduk'un Yunus'un şeyhi olarak söylenmesidir. Dervişlik eğitimi ise 10-30-40 yıl şeklinde belirtmiştir. Bu, sürenin uzunluğunu ifade eder. Bu süre içinde dağdan odun getirmesi, şair olması, dergâhtan ayrılması gibi olaylar Yunus hikâyesinin hepsinde hemen hemen aynı olduğunu gösterir.

Bizim "Halveti kaynaklarında Yunus Emre" başlığını seçmemizin asıl nedeni ise İbrahim Has'ın ve Üftade'nin anlattığı menkıbelerin tasavvuf ve Yunus gerçekliğine daha uygun görünmesidir. Bu durumu şöyle açıklayabiliriz:

1-Bektaşî menkıbelerin yoksul ümmî bir Türkmen köylüsü olarak tarif ettiği Yunus, Halveti kaynaklarında varlıklı bir müftü/kadı olarak anlatılmaktadır (Demirci, 31.2008). Sadece bu menkıbe bile Yunus Emre'ye daha uygun görülmektedir. Sebebine gelince; ilim ve irfan meselesi birlikte ele alındığında önce ilim sonra irfan tahsili gelir. Nitekim hemen bütün mutasavvıflar, önceden kadı yahut müderris olarak karşımıza çıkarlar. Mesela Hacı Bayram Veli, Ankara Kara Medrese'de müderristir. Daha sonra Somuncu Baba'ya intisap ederek irfan yoluna girmiştir. Şeyh Şaban-ı Veli de aynı şekilde tasavvuf yoluna girmeden önce memleketinde ve İstanbul'da zahiri ilimler tahsil etmiştir. Bu durum daha pek çok sûfi için de söz konusudur.

İşte bu sebeple Yunus Emre'nin de tasavvuf yoluna girmeden önce müftü/kadı yani ilim adamı olarak tanıtılması önemli görünmektedir. Nitekim Yunus'un şiirlerinde geçen "Benim gibi mücrim kul var iste bir dahı bul/ Dilimde ilm ü usul gönlüm de dünya sever" (Kanar, 52:2021) yahut "Mescid ü medresede çok ibadet eyledim/Aşk oduna yanuban ondan hâsıla geldim" (Kanar, 108: 2021) gibi söyleyişler, yine Konya ve Mevlâna çevresinden bahsetmesi, onun Konya'da bir ilim tahsili yaptığı görüşünü kuvvetlendirir. Şiirleri de muhteva olarak bilgili, eğitilmiş bir şaire ait olduklarını gösterir. Fakat o bahsedilen fetva konusunda Tapduk Emre'nin haklılığını görünce kendisinde eksik olanın farkına varmış ve ona derviş olmak istemiştir. Celvetiye büyüklerinden Bursalı mutasavvıf İsmail Hakkı da "Yunus Emre önceleri yaşadığı şehrin müftüsü imiş." (Bursevi, 78:2012) ifadesiyle bu görüşü destekler.

2-Yunus Emre'nin dervişliğe kabulü için bütün malını terk etmesi de tasavvuf yolunun bir özelliğidir. Burada İbrahim Edhem örneği hatırlanabilir. Üstelik terk edilen sadece mal da değildir. Kadılık makamının ve zahiri ilmin de terki söz konusudur. Şeyhi Tapduk Emre bu maksatla ona "bilmem" virdini vermiş ve bu zikirle adını dahi unutacak hale gelmiştir. Bu da tasavvufun ilk şartının şeyhe teslimiyet, ardından bu yola mani teşkil edecek şeylerin terki, zikirle kalbin arındırılması gibi gereklilikler anlamında çok özel

bir önem taşımaktadır. Yine dağda karşılaştığı padişahın verdiği altınları reddetmesi terk ve dünyevi olana meyletmeme meselesi açısından önem taşır. Düz ve eğri odun meselesi de celal ve cemel sıfatlarının tezahürlerini görme, fark etme derecesini, tekke odunculuğu yanında sakalığı verilen göreve sadakatini (hizmet olmadan himmet olmaz meselesi), fakat sırtındaki yaraya merhem sürdürmesi teslimiyetle ilgili imtihanı başaramadığını, bu sebeple gurbetle imtihan edildiğini gösterdiği şeklinde yorumlanmaktadır (Demirci, 26:2008).

Halvetî isimlerin Yunus şerhleri ve nazireleri

Halvetilerin Yunus'a dair anlatımı bu menkıbelerden de ibaret değildir. Pek çok Halvetî isim, eserlerinde ondan bahsetmiş ve şiirlerini şerh etmiştir. Biraz önce menkıbeler bahsinde adı anılan XVIII. yüzyıl Halvetî-Şâbânî dervişlerinden İbrâhim Hâs, "Tezkiretü'l Has" adlı eserinin iki ayrı yerinde Yunus Emre'den ve şeyhi Tapduk'tan bahseder. Ayrıca "Şerh-i Ebyat-ı Yunus Emre" adlı eserinde Yunus Emre'nin "Çıktım Erik Dalına" isimli şiirini şerh etmiştir (<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ibrahim-has>).

Bir diğer Yunus şârihi Halvetiye'nin bir kolu olan Celvetiye tarikatı şeyhlerinden İsmail Hakkı Bursevî'dir. Bursevî "Yunus Emre'ye isnad ettiği beş şiiri şerh etmiştir. Bunlardan en başta geleni "Çıktım erik dalına anda yedim üzümü" matlâlı şiiridir. Diğerleri; "Adım adım ileri beş âlemde içeri", "On sekiz bin hicâbı geçdim bir dağ içinde", "Sırâtdan gel sıfâta anda safâ bulasın", "Çıkdım bâdâm dalına anda yedim üzümü" matlâlı şiirlerdir. Bunlardan "Çıktım bâdâm dalına..." ile başlayan manzumenin Âşıkî mahlaslı bir şaire ait olduğu ve Yunus'un şiirine nazire olarak yazıldığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde "Adım adım ilerü bes âlemde içerü/On sekiz bin hicabı geçdüm bir dağ içünde" beytiyle başlayan şiirin de bazı kaynaklarda Yunus Emre'ye değil de Bursalı Âşık Yunus'a ait olarak gösterildiğini de burada söylemiş olalım (Taştan, 27: 1999).

Bursevî, bu şerhin başında ve sonlarında biraz önce de belirtildiği gibi Yunus'un hayatına dair bilgiler verir ama daha önemlisi onun sufiliği ve dili hakkında söylediği şu sözlerdir: "Lisan ehlinin sonuncusu ve ihsan sahiplerinin özü ve şüphesiz gaybî sırların tercümanı olan Hazreti Şeyh Yunus Emre, ariflerden başkasının anlayamayacağı bazı irfanî bilgileri remz yoluyla söyledi." (Ak, 39:2012). "Şeyh Yunus bu lisanın (Lisan-ı Türki) sonuncusu, yani mühürleyicisi olup sonra gelen zevk erbabının her biri onun yolu üzerine gitmiş ve nazımda onu taklit etmişlerdir." (Ak, 79: 2012).

Bursevî'nin Yunus Emre'ye olan ilgisi mesnevîsinde görülür. "Rûhü'l-Mesnevî"sinde şiirlerinden en çok örnek verdiği şairler sıralamasında Aziz Mahmut Hüdâyî'den sonra 18 şiiriyle Yunus Emre gelir. Şerhi yaparken yeri geldikçe Yunus Emre'den örnekler verir ve aynı zamanda bunları açıklar (Güleç, 139: 2014).

Halvetilik-Yunus Emre münasebeti konusunda adı anılması gereken bir isim de Halvetiye'nin Mısriyye kolunun kurucusu Niyâzî-i Mısırî'dir. Onu diğerlerinden ayıran en önemli özelliği ise "Niyâzî'nin dilinden Yunus durur söyleyen/ Herkese çü can gerek Yûnus durur cân bana" beytinde de ifade ettiği gibi, Yunus Emre'yi içselleştirerek kendi şiirini onun dilinden söylediğini ve Yunus'un canı olduğunu belirtmesidir (Erdoğan, 174: 2008).

Niyâzî-i Mısırî'nin Yunus Emre'ye alakası ve muhabbeti hemen bütün şiirlerinde görülmür. Denilebilir ki Yunus divanındaki şiirlerle Niyâzî-i Mısırî divanındaki şiirler hem form hem muhteva olarak hemen hemen aynı özellikleri taşırlar. İkisinde de temel düşünce vahdet-i vücud düşüncesidir. Bu perspektiften Allah ve peygamber sevgisi, tasavvufun en girift meseleleri, tasavvuf yolunda kemale erme yolları, varlık ve bilgi anlayışı gibi en temel konular/temalar işlenmiştir. Bu bakımdan Niyâzî-i Mısırî'yi kendi döneminde Yunus fikriyatını en iyi tarzda devam ettiren, bu fikirleri yorumlayıp izah eden, böylece kendi şiirini ortaya koyarken Yunus Emre şiirini de çağında popüler hale getiren, devam ettiren bir isim olarak değerlendirmek gerekir.

Niyazi Mısırî, Yunus'un pek çok şiirine nazireler yazmış, böylece Yunus'un kendisi için taşıdığı değeri bu yolla da ifade etmiştir. Böylece Yunus'un "Anca zâr eyler şol bülbül eyler/Anı ol eylemez illâ gül eyler" beytiyle başlayan şiiri, Niyâzî-i Mısırî'de "Hakk'un kul-larını bazı kul eyler/Anı kul eylemez illâ ol eyler" beytiyle başlayan şiirle nazire edilmiştir. Mısırî divanında buna benzer on civarında örnek görmek mümkündür. Bunlardan en meşhuru ise Yunus'un "Benem ol 'ışk bahrîsi denizler hayrân bana/Deryâ benüm kat-remdür zerrelere 'ummân bana" beytiyle başlayan şiirine yazdığı naziredir.

Niyâzî-i Mısırî Yunus Emre şiirlerine şerh de yapmıştır. Bu şiirlerin başında "Çıktım erik dalına" şiiri gelir. Onun şerhi Yunus Emre'ye dair şiir şerhleri arasında ayrı bir değere sahiptir (Ak, 37 vd. :2012). Bu şerh tamamen tasavvufi bakış açısıyla yapılmış, mutasavvıflar arasında çok ilgi görmüştür. Mısırî'nin Yunus şerhi bu örnekle de kalmamış aynı şekilde Âşık Yunus'un: "Denize bir ip gerseler/Üstüne ip serseler/O ipi devşirseler/Ne hoş olur cumburışı" dörtlüğüyle başlayan bir şiirine de benzer bir şerh yapmıştır. Bu şerhte de Âşık Yunus'un sembolik dili çözümlenmiş ve şiirin mana dünyası aşikâr kılınmıştır.

Niyâzî-i Mısırî ve Yunus Emre münasebetini, muhabbetini ortaya koyan bir önemli konu da Bursa'daki Âşık Yunus'un kabrinin Niyâzî-i Mısırî tarafından manevi bir keşifle ortaya çıkarılmasıdır. Âşık Yunus ise Emir Sultan müntesibidir. Yani Halvetî geleneğine mensuptur. Bunu kendisi de bir şiirinde söyler. Cahit Öztelli'nin tespit ettiği bir cönkte, Tarîk-i Halvetiyye ricâlinden Bezciâde Şeyh Mehmed Muhyiddin Efendi Hazretlerine de mal edilen "Zâhid bize ta'ñ eyleme Hak ismin okur dilimiz/Sakın efsâne söyleme Hazret'e varır yolumuz/Halvetî yolun güderiz çekilir Hakk'a gideriz/Gazâ-yı ekber ederiz İmâm Ali'dir ulumuz" şiirinin mahlas beytinde, "Yunus sana olan himmet âşık isen cânâ minnet/Elif Allah mim Muhammed kisvemizdedir dâlimiz" şeklindeki söyleyişlerde Yunus'un adı

geçmektedir. Burada ayrıca Yunus adına bir de mezar taşı bulunmaktadır. Bu yüzden Niyazi Mısri'nin hem gönlündeki hem de dilindeki Yunuslar bu iki Yunus'tur.

Bütün bunlardan sonra şunu söyleyebiliriz: Yunus Emre'ye ait şiirlerin Halvetî sufilerce şerh edilmesi, nazireler yazılması, Bursevî örneğinde olduğu gibi biyografisi, dili, şiiri üzerine değerlendirilmeler yapılması Yunus'a Halvetî çevrelerde verilen kıymetin ayrı bir göstergesidir.

Yunus'a Halveti diyen kaynaklar

Yunus'un Halvetî tarikatına mensubiyetine dair başka kaynaklar da vardır. Bunlardan Hüseyin Ayvansarayî, "Tercümet'ül Meşayih" adıyla da bilinen "Tezkire-i Ayvansarayî, Vefayat-ı Ayvansarayî" olarak da literatürde yer alan eserinde, "Yunus Emre Halvetiye'den Şeyh Tapduk nâm kimesnenün dervîşlerinden olup (...) Anadolu'da nehr-i Sakarya kurbünde vefât eylemiştir. İlâhiyyât dîvânı meşhûrdur." ifadesiyle Yunus'u ve şeyhini Halvetîlik içinde kabul etmektedir (Ayvansarayı, 61:2017).

Yunus Emre'nin Halvetilikle münasebetinden söz eden bir başka kaynak ise Şehabeddin Tekindağ'ın "Yunus Emre'ye Dair Araştırmalar" adlı hacimli makalesidir. Müellif bu makalede, "...Tapduk Emre'nin, Kadı Ahmed Negidi'nin eserinde ibâhiyyeden gösterilen Türk şeyhlerinin piri olduğu hakkında zikredilen müphem kayıd istisna edilecek olursa, terâcim-i ahvâl kitaplarının ekserisi, onu Halveti olarak gösterirler." (Tekindağ,79: 1966) demektedir. Yine aynı makalede, "...Şurası şayan-ı dikkattir ki, halvet ve zikri muhafaza etmek suretiyle şeri'ate çok sıkı bağlanan bu tarikat (Halvetilik) müntesiplerinin en mümtaz simaları olan kimseler, sünnilîğin mahalli bir tarikat olduğu Şirvân'dan gelerek, önce, Yunus'un yaşadığı sahaya yerleşmişlerdir." denilerek Halvetilikle Yunus Emre arasında bir bağ kurulmaya çalışılmıştır. Yine aynı makalede Kemal Ümmî, Sinan Ümmî, Üftade, İbrahim Gülşenî, Aziz Mahmud Hüdaî, Niyazi Mısırî, İsmail Hakkı Bursevî, Abdülahad Nuri gibi Halvetilikle ilgili isimleri Yunus Emre'nin muakkibleri olarak değerlendirmektedir (Tekindağ,79: 1966).

Yunus Emre, "Yunus'a Tabduğu Saltuğu Barak'dandır nasip/Çün gönülden cuş kıldı ben nice pinhan olam" beytinden hareketle kendisi bir silsile vermekte fakat yine bir tarikat adı vermemektedir. Fakat bu beyitte adı geçen isimler Yunus Emre şiirlerinde "yukarı iller" dediği Azerbaycan'dan söz eder. Burası Halvetiliğin pir-i sanisi kabul edilen Yahya Şirvani'nin yaşadığı ve türbesinin bulunduğu yerdir. Yunus Emre'nin de o bölgede bir makamı vardır. Eskişehir Sivrihisar'daki Yunus Emre Tekkesi'ndeki tarikat silsilesinde Yunus Emre, Tapduk Emre yoluyla Halvetiliğin öncüsü sayılan Zahidiliğin kurucusu İbrahim Zahidi Geylani'ye bağlanır (Kunter, 160:1990).

Benzer bir bilgi, günümüz araştırmacılarından Kamil Şahin'in "Yunus Emre'nin Tasavvuf Zinciri, Şeyhi, Yaşadığı Çağ ve Tarikatı" başlıklı makalesinde de yer almaktadır. Yazar,

konu ile ilgili görüşleri tahlil ettikten sonra “Tapduk Emre’nin ehl-i sünnet yolunda, keramet sahibi ve ‘Halveti’ tarikatından olduğu görüşünü benimsemekteyiz.” demektedir. Bunu söylerken de “Topkapı Sarayı’nda bulunan, kimin tarafından yazıldığı belli olmakla birlikte, üzerindeki bir kayıttan Hanif Halife’ye bir icazet olarak verildiği anlaşılan 1181/1767 tarihli Silsile-name”yi kaynak olarak göstermektedir. “1- İbrahim Zahid Geylani (VIII. IX. asır), 2 - Safiyyüddin Erdebil (VIII. IX. asır), 3 - Abdurrahman Erzincani, 4 - Tapduk Emre, 5 - Yunus Emre” şeklindeki bu silsile sonradan, “Şeyh Sinan, Mevlana, Hayrani, Sarı Saltuk, Barak Baba, Tabduk Emre, Yunus Emre” şeklinde yapılmakta ve devamında ise “Kemal Ümmî” kolundan “Üftade, Aziz Mahmut Hüdayi, Niyazi Mısırî, Bursevî” isimleriyle o geleneğin Halvetilik olarak devam ettiği belirtilmektedir. Dolayısıyla Yunus Emre bu silsile içinde Halvetî olarak yer almaktadır (Şahin: 27:1991).

Yunus Emre ve Halvetilik konusunda sözü edilmesi gereken bir makale de Cahit Öztelli’nin “Halvetî Âşık Yunus” makalesidir. Bu makalede Yunus ve adı Yunus olan diğer şairlere değindikten sonra “Kimi araştırmacılar tarafından Yunus Emre’nin Halvetî olduğu ileri sürülmüştür. Her ne kadar bir Halveti Yunus varsa da bu bizim Yunus değildir.” dedikten sonra bu Yunus’un Seyyid Burhaneddin menakıbında adı geçen ve 16. yüzyılda yaşayan Eğirdirli Şeyh Yunus olduğunu ve şiirlerinde Halvetilik inançlarını açık açık dile getirdiğini söylemektedir. Ona göre işte bu Yunus, tarihi büyük Yunus ile karıştırılmış ve bu sebeple Yunus Emre Halvetî çevrelerde benimsenen bir isim olmuştur (Öztelli, 489: 1977).

Burada onun Halvetî çevrelerde benimsenmesinde Yunus’tan bir asır sonra Bursa’da yaşamış, Emir Sultan dergâhına bağlı Bursalı Âşık Yunus’un da bir etki sebebi olduğu söylenilmelidir. Zira Âşık Yunus Halvetî’dir (Doğramacı, 17:2006).

Yunus yolunda şiirler söyleyen Halvetî şairler

Yunus Emre, tarikatı ne olursa olsun bütün sûfi şairlerce pîr kabul edilen bir şairdir. Ama Halvetî şairlerin ona daha yakın bir ilgi gösterdikleri ve şiirlerinde onun tarzını örnek aldıkları görülür. Bunlardan büyük bir bölümü Halvetiye’nin değişik şubelerini kuran yahut mensubiyeti olan başta Niyâzî Mısırî olmak üzere Dede Ömer Ruşenî, Cemal-i Halvetî, Emir Sultan, İbrahim Gülşenî, Seyyid Nizamoğlu, İbrahim Ümmî Sinan, Sinan Ümmî, Vahib Ümmî, Seyyid Seyfulah, Şemseddin Sivasî, Merkez Efendi, Sunullah Gaybî gibi isimlerdir (Öztürk, 28:2003). Bir Halvetî dervişi olan Bursalı Âşık Yunus’u da bu liste içinde düşünmek gerekir.

Sonuç

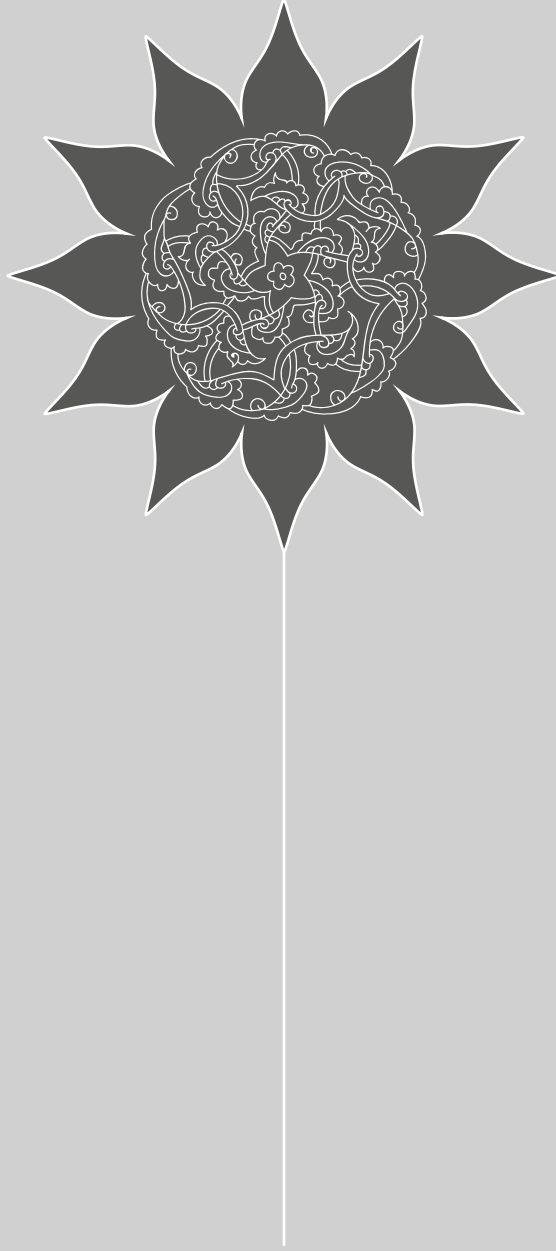
Sonuç olarak söylenebilecekler ise şöyledir: Yunus Emre, şiirlerinde pek çok tasavvuf büyüğünün adını anmakta ve onlardan feyz aldığını söylemektedir. Fakat ne dervişlik ne de mürşidlik döneminde takip ettiği yolu herhangi bir isimle adlandırmamıştır. Bu yüzden onun tasavvuf anlayışı bütün tasavvuf telakkilerini kuşattığı için herhangi bir tarikata mal edilmesi doğru görünmemektedir. Başka bir ifade ile söylenilecek olursa Yunus Emre, bir tasavvuf eğitimi almış, başta Tapduk Emre olmak üzere pek çok mu-tasavvıftan feyizlenmiş olmakla birlikte “herhangi bir tasavvuf ekolüne bağlı değildir, fakat bütün tasavvuf ekollerini kendinde mezceden tasavvuf içinde tasavvuf üstü bir insandır.” (Aktaş, 32: 2014). Onun kendine has bir tasavvuf paradigması vardır.” (Aktaş, 23.2014). “Yunus’un her sözü bir makamdan sesleniştir. O her şiirinde bir hali, bir tavrı yansıtır. Bu yüzden onu bir tarikata, mezhebe, guruba sokmak, o kayıtlarla sınırlamak mümkün değildir.” (İnan, 31:1981).

Bütün bu değerlendirmelere rağmen Halvetilikte Yunus’a daha bir yoğun muhabbet ve ilgi olduğu, bahsini ettiğimiz bilgilerden açıkça anlaşılmaktadır. Bu durum karşısında Halvetilikte Yunus’a özel bir değer verildiği aşikârdır. Daha da önemlisi onun Halvetilik-te anlatılan seyr ü sülûk hikâyesinin Yunus ve tasavvuf gerçekliğine en uygun anlatım özelliği taşımasıdır.

Kaynakça:

- Abdûlbâki Gölpinarlı: Yunus Emre ve Tasavvuf, İstanbul 2008
- Ahmet Taştan: Bir Şârih Olarak İsmail Hakkı Bursevî ve Edebî Şerhleri, Bursa 1999
- Ahmet Yaşar Ocak: Sarı Saltık Popüler İslâm’ın Balkanlardaki Öncüsü, İstanbul 2022
- Ali Öztürk: Halvetî Şairlerinde Din ve Tasavvuf, Ankara 2003
- Burhan Toprak: Yunus Emre Divanı, Ankara 1017
- Bursalı Mehmed Tâhir: Osmanlı Müellifleri, I-III, Haz. M. A. Yekta Saraç, Ankara 2016
- Cahit Öztelli: Halvetî Âşık Yunus, Türk Dili Dergisi, sayı 308, Ankara, 1977
- Cemal Anadolu: Gönüller Sultanı Yunus Emre, İstanbul 1993
- H. Baki Kunter: Yunus Emre, Belgeler-Bilgiler, Eskişehir 1990
- Hamiye Duran: (haz) Hacı Bektâş-ı Velî: Velâyetnâme, Ankara 2007
- Hasan Aktaş: Yunus Emre Figürleri ve İmajları, Trabzon 2014
- Hasan Gültekin: Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ibrahim-has>
- Haşim Şahin, Yunus Emre’nin Şeyhi Tapduk Emre, Yunus Emre Kitabı, Ankara 2012
- Hüseyin Vassaf: Sefîne-i Evliyâ, haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İstanbul 2006
- İbrâhim Hâs Halvetî: Tezkiretü’l-Hâs, İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi 4543

- İsmail Güleç: Bir Yunus Emre Şârihi Olarak İsmail Hakkı Bursevî ve Şerhleri, Yunus Emre Kitabı, Sakarya 2014
- İsmail Yakıt: Yunus Emre'de Sembolizm, Çıktım Erik Dalına, Ankara 2002
- Kamil Şahin: Yunus Emre'nin Tasavvuf Zinciri, Şeyhi, Yaşadığı Çağ ve Tarikatı, Diyanet Yunus Emre Özel sayısı c. 27, sayı 1, Ankara 1991
- Kenan Erdoğan, Niyâzî-i Mısrî Dîvânı, Ankara 2008
- Mehmet Demirci: Yunus'ta Hak ve Halk Sevgisi, İstanbul 2008
- Mehmet Demirci: Sorularla Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul 2001
- Mehmet Doğramacı, Bizim Yunus, İstanbul 2006
- Mehmet Kanar: Yunus Emre Divanı, İstanbul 2021
- Mehmet Önder: Yunus ve Mevlâna Üzerine Söylentiler, Türk Yurdu Yunus Emre Özel Sayısı, sayı 319, İstanbul Ocak 1965
- Necdet Tosun: Yunus Emre Rifâî, Hacı Bektaş Vefâî, Tasavvuf İlmi Akademik Araştırma Dergisi, sayı 31, İstanbul 2013
- Nihat Azamat: Üftade (DîA) C. 42, İstanbul 2012
- Ramazan Ekinci: (Haz) Vefat-ı Ayvansarayî, Ankara 2017
- Semavi Eyice: "Hüseyin Ayvansarâyî", DîA. 18: 528-530 İstanbul 1998
- Suat Ak: (Hazırlayan) Çıktım Erik Dalına, İsmail Hakkı Bursevî, Niyazi Mısrî, Şeyhzâde, İstanbul 2012
- Şahabeddin Tekindağ: Yunus Emre Hakkında Araştırmalar, Belleten Türk Tarih Kurumu C. XXX Ocak 1966 sayı 117
- Rauf Kahraman Ürkmez: Selçuklular Zamanında Anadolu'da tasavvufi Zümreler, Konya 2020
- Yusuf Ziya İnan: Doğa ve Din Yorumcusu Yunus Emre, İstanbul 1981

ŞEHİR
VE MEKÂN

ŞEYH ŞÂBÂN-I VELÎ KÜLLİYESİ

Recep ÖZDİREK¹

Resim 1. Şeyh Şaban Veli Külliyesi'nin havadan görünüşü (Külliye arazisi kesik çizgilerle çevrili alandır)

Giriş

Kastamonu Anadolu'nun önemli ilim ve irfan merkezlerinden birisidir. Kastamonu şehir merkezinde bulunan 24 medrese² şehrin ilmî bakımdan nasıl canlı olduğunu göstermektedir. Bu medreselerden dört tanesi günümüzde üniversite veya fakülte olarak isimlendirilen külliye şeklindedir. Bunlardan Yılanlı Dârü'ş-şifâsı Selçuklular döneminde Anadolu'daki 9 tıp fakültesinden birisidir. Diğer külliyeler ise İsmail Bey Külliyesi, Yakup Ağa Külliyesi, Nasrullah Külliyesi'dir.³

Kastamonu'da dokuz farklı tarikatın dergâhının bulunması irfan/tasavvuf yönünden de şehrin çok canlı olduğunu gösterir. Bunlar; Halvetiyye, Celvetiye, Mevlevî, Bayramiye, Sa'diye, Kadirî, Nakşibendî, Rufâî, Zeyniye, Çeştiye tarikatlarıdır.⁴ Bu dergahlar içerisinde en meşhur olanı hiç şüphesiz Halvetî tarikatıdır. Tarîkatın âsitanesi Şeyh Şâbân Velî Külliyesi'dir.

¹ Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Şeyh Şabân-ı Velî Değerler Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü.

² Medreseler hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Yavuz, Kastamonu Medreseleri ve Uleması, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2023.

³ Fazıl Çiftçi, Kastamonu Camileri –Türebeleri ve Diğer Tarihi Eserler 1, sh: 29 vd., Kastamonu 2018.

⁴ Abdulhalim Durma, Evliyâlar Şehri Kastamonu, sh: 136 vd., Yenigün Matbaacılık, Ankara 2008.

Şeyh Şâbân Veli Külliyesi Kastamonu Kalesi'nin arkasında kaldığı için Hisarardı olarak isimlendirilen mahallenin yukarısında yer almaktadır. Sinan Bey Camii ve Atabey Gazi İmam Hatip Ortaokulu'nun arasından yukarıya doğru Şeyh Şâbân Veli Külliyesi'ne uzanan yol Gümüşlüce Deresi'nin yatağıdır. Bu dere yatağı ıslah edilerek künklerle döşenmiş ve üstü kapatılmıştır. Diyanet Eğitim Merkezi'nin önünden Karaçomak Çayı'na kadar devam eden derenin yatağı yol haline getirilmiştir.

Osmanlı mimarisinde klasik tekke mimarisinin bütün özelliklerini en güzel şekilde barındıran günümüze kadar ulaşmış en kıymetli yapılardan birisi de Şeyh Şâbân-ı Velî Külliyesi'dir.⁵ Şehrin içinde olmasına rağmen şehrin yoğunluğu, koşuşturması, tatlı telaşından uzak, sağlam soltu dinî, mânevî yapıların uzandığı bir inanç vadisinin içinde mütevâzî ve fakat manevî ağırlığını hissettiren, ruhlara huzur veren bir yapıdır.

Şeyh Şâbân-ı Veli Külliyesi'nin esasını cami, tekke/dergah ve türbe oluşturmaktadır. Bunları tamamlar mahiyette iki dergâh evi/konak, mutfak, iki şadırvan, âsâ suyu (çeşmesi), üç parça mezarlık/hazire bulunmaktadır. Külliye eğimli bir arazi üzerine kurulduğundan cami, türbe ve hazirelerin bulunduğu kısım ile konaklar ve büyük şadırvanın bulunduğu kısım arasında kot farkı vardır ve bu iki kısım seki şeklinde iki kademe halinde düzenlenmiş ve kademeler arasındaki geçiş merdivenlerle birbirine bağlanmıştır. Bu yapılar farklı zamanlarda farklı kişiler tarafından inşa ettirilmiş, bazıları yıkılıp yeniden yapılmıştır. Böylece külliye zaman içinde bugünkü şekline ulaşmıştır. Çevre düzenlemesi, tamir, tadil vs. ile değişmeye ve gelişmeye devam etmektedir.

Külliye'nin Tarihi

Külliye bir bütün halinde inşa edilmemiştir. Külliyenin ilk yapısı Seyyid Sünnetî Efendi tarafından yaptırılan cami/dergah binasıdır. Vefatından sonra Sünnetî Efendi caminin kible kısmındaki boşluğa defnedilmiş ve böylece kible tarafındaki hazîre oluşmaya başlamıştır. Şâbân-ı Velî Efendi zamanında cami yıkılıp genişletilerek günümüzdeki ölçülerle yeniden yapılmıştır. Daha sonra Şeyh Efendi ile dervişân ve misafirlerin ağırlandığı üç katlı bir konak/dergâh evi bina edilmiştir. Zamanla yıpranıp eskiyen bu bina yıkılıp yerine simetrik, biri haremlik diğeri selamlık olarak kullanılan iki konak/dergah evi yapılmıştır. Bu iki bina arasında avlu bulunmaktadır. Avlunun önüne konakların bittiği yerden kible istikametine doğru şadırvan yapılmıştır. Bu iki binanın ortasındaki boşluğun arkasına, binalara bitişik iki katlı mutfak binası eklenmiştir. Avluda türbenin giriş kısmının yakınındaki, asa suyunun bulunduğu çeşme de Hz. Pir'in sağlığı döneminde yapılmış ufak tefek musluk değişimleri dışında büyük ölçüde orijinal şekliyle günümüze ulaşmıştır. Şâbân Velî'nin vefatından sonra defnedildiği yere türbe inşası daha sonra gerçekleştirilmiştir. Zamanla türbe etrafındaki mezarlık/hazire oluşmuştur. Belli aralıklarla yapılan

5 Kemal Kutgün Eyüpgiller, "Şâbân-ı Velî Külliyesi", DİA, c:38 sh: 210-211.

Resim 2. Hz. Pir Camii

tamir, tadil ve restorasyonlarda külliye eklemeler yapılmıştır.⁶ 1845’li yıllarda yapılan büyük tamirat esnasında dergahın etrafındaki ihata çiti kaldırılarak günümüzdeki moloz taştan yapılmış ihata duvarı ve ihtişamlı bir cümle kapısı eklenmiştir. Külliye girişte bulunan taş şadırvanın da bu dönemde yerleştirildiği sanılmaktadır. Cumhuriyet dönemi restorasyonunda türbenin kuzeydoğusunda bulunan kütüphane binası yıkılmış ve külliye içinde çevre düzenlemesi yapılmıştır.

Külliye içinde bulunan mimari yapılar ve bu yapılara bağlı unsurların ve kısımların teker teker izah edilmesi külliyei daha iyi tanımamıza yardımcı olacaktır.

İhata Duvarı

Cami ve türbeyi çevreleyen ihata duvarı, ilk dönemlerde ahşap çit şeklinde olup 1261/1845 yılında Sultan Abdülmecid’in emriyle Kastamonu Kaymakamı Salih Ağa tarafından yapılan büyük tamirat sırasında taş duvar halinde yeniden inşa edilmiş, böylece günümüzdeki ihata duvarı oluşmuştur.⁷

İhata duvarından külliye açılan 4 kapı ve bir pencere bulunmaktadır: 1-Tâçkapı, 2-Külliye’nin güneydoğu köşesinde türbenin güneyindeki hazireye açılan kapı, 3-Külliye’nin

6 Külliye’deki değişiklik ve tadilatların tarihi seyri için bkz. Fahri Maden, Mustafa Eğilmez, “XIX. Yüzyılda Şeyh Şabân Veli Külliyesi”, Vakıflar Dergisi, sh. 51-67, sayı:42, Aralık 2004.

7 Fahri Maden, Mustafa Eğilmez, “XIX. Yüzyılda Şeyh Şabân Veli Külliyesi”, Vakıflar Dergisi, sh. 51 sayı:42, Aralık 2004.

Resim 3. Külliye'nin ihata duvarı, Taçkapı ve kible istikametindeki hazire ve hazireye açılan kapı

kuzeydoğusunda konakların bulunduğu avluya açılan kapı, 4-Caminin kible tarafındaki hazireye açılan kapı. İhata duvarındaki pencere türbenin güneyinde, kible istikametindeki pencerenin karşısındadır. Pencerenin üzeri yay şeklinde kemerli olup kemer ayaklarının üzerinde taş tavan bulunmaktadır. İhata duvarı yerden yaklaşık 1 metre yükseklikte olup ihata duvarının üzerinde yaklaşık yarım metre yüksekliğinde demir korkuluklar bulunmaktadır.

Giriş Kapısı/Cümle Kapısı/Taçkapı

Külliye'yi çeviren ihâtâ duvarından avluya girişte bulunan “cümle kapısı” ihtişamlı bir görünüme sahiptir. Şeyh Şabân-ı Velî Külliyesi'ni tanıtan gerek resmî gerekse turistik ve tanıtım amaçlı çalışmalarda ve eserlerde genellikle bu cümle kapısı sembol olarak kullanılmaktadır.

Selçuklu ve Osmanlı sanat tarihinde anıtsal yapılar için cümle kapısı yapmak bir gelenek olmuştur. Bu kapılarda kullanılan sanatsal motifler ve unsurlar o yapının önemini göstermektedir. Bu yönüyle Şeyh Şabân-ı Veli Külliyesi'nin cümle kapısı görünüş olarak ihtişamlı ve fakat oldukça sadedir. Klasik Osmanlı cümle kapılarına göre işleme, motif gibi bezeme ve diğer öğeleri içermez. Kemer kapı üzerinde Sultan Abdülmecid döneminde 1261 tarihinde yapıldığını gösterir bir kitabe, kitabenin üzerinde Sultan Abdülmecid'in tuğrası bulunmaktadır:

*Pâdişâh-ı pür kerâmet kânî lütf ü merhamet / Vâkıfı sırr-ı tarikât kâmil ü dânâ reşid
Yani Hâkân-ı zamân Hân Abdülmecîd / Kutb-ı aktaab-ı cihândır kim ona âlem mürîd
Tekyegâhı âlemi mağmûr kıldı himmeti / Nâil olmuştur nice hayra ol şâhi ferîd*

Şeyh Şa'bân-ı Velî'nin dergâh-ı pür Pâkizesi / Müstehâk olmuştu ta'mîre bir rüstem cedîd
Emr ü fermân eyleyüp tağmîrine ol Pâdişâh / Bu ziyaretgâhı ihyâ kıldı ber vefk-i ümîd
Tarzı olmuştur binasının kadiminden güzel / Metn-i istihkâmı Sâlih ağayı ğayûr
Bu livâ kâimakkâmı Sâlih Ağayı Çayûr / Eyledi infâzı emre doğrusu sa'y-i ekîd
Pişgâh-ı türbeden cereyân eden çirkâbı hem / Zîr-i hâka vaz'ı havkûn ile etti nâbedîd
Hâk bu kim kutb-i zamânın himmeti şâhânesi / Rûh-ı pâk-i pîri mesrur eyledi mânend-i iyd
Eyleye zât-ı hümâyûnun Cenâb-ı müsteân / Fevz ü nusretle cihânda bermurâd, ömrün mezîd
Şükrüyâ ta'mîrine yaz sen de bir târih-i tâm / Dergeh-i bâlâyı ihyâ kıldı Hân Abdülmecîd
1261/1845

Bu kitabenin hemen yanına, Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin Hulviyat⁸ isimli eserinden dergahın yeniden tamiri üzerine yazılmış bir şiiri⁹ alınarak, mermer zemin üzerine kitâbe üslubuyla latin harfleriyle yazılmıştır.

Kutb-ı cihân u cân u dîl / Sultân-ı Şâ'bân-ı Velî / Kılmış bu âlî buk'ayı / Ehl-i kemâl için makarr
Sahn-ı yemîni âşikâr / Bir türbe-i anber nisâr / Her revzeninde sad-hezar / Dildâde-i bî-pâ vü ser
Sahn-ı şimâli cilve-sâz / Bir câmi-i ehl-i niyâz / Halvet nişine bezm-i râz / Vahdet güzine nûr u fer
Asr-ı Fuâdî'den beri / Çok canlar oldu müştəri / Kimi bıraktı gevheri / Kimisi ibzâl etdi zeri
Tecdîd ü ta'mîrinde tam / Gösterdi ise kim kıyâm / Elbetde kaldı nâ-temâm / Sad kûşe-i divar u der
Mutlak bu hayr-i bî bedel / Ber vefk-i dilhâh u mahal / Bir zâta olmuştur ezel / Tahrîr-i divân-ı kader
Mahmut Paşa-yı güzîn / Oldu bu mazmuna rehîn / Ser defter-i hayr âferîn / Memdûh u makbûlû's-siyer
Gösterdi lütfu cezr ü med / Zer döktü hâke bî aded / Kabil değildir add ü had / Sarf olsa harf-ı bahr ü ber
Bulsun zebân-ı ârifân / Mümkünse ser-hadd-i beyân / Tevfîk-i evsâfı hemân / Tumâr-ı evrâd-ı seher
Olsun binâ-yı izzeti / Tâk-ı kemâl-i devleti / Olsun ilâhî himmeti / Kadriye hem pâ hem nazar
Kırk ehl-i dil geldi dedi / Târih-i cevherdârını / Yapdı temâmın dergehin / Pâşâ-yı Mahmûdü'l-eser
1264/1847 Sofuzade Hoca Mehmet Tevfik Efendi

Cümle Kapısının iç (avlu) tarafında da ayrı bir kitabe bulunmaktadır:

Sadr-ı zîşân Mehmed Paşa / Etti bu hangâhı çün ki îmâr
Bâhusus oldu imâret böyle / Merkad-i Kutb-ı medâr-ı ezkâr
Âb-ı lütf ile dahi şâdrevân / Eyledi başka nümâyîş izhâr
Kırklar geldi dedi târihin / Oldu Sa'dî hasenâtü'l-ebrâr
1189/1775

8 İlgili şiir için bkz. Dilek Yılmaz, Kastamonulu Sofuzade Mehmet Tevfik Efendi'nin Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Dini Edebiyatla İlgili Şiirleri, Sh: 490-491, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk-İslam Edebiyatı Bilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2020; İlgili şiirin kaynağı: Sûfîzâde Mehmet Tevfik, Hulviyyât, ss. 74-75.

9 Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Halvetîlik'in Şa'bâniye kolu / Şeyh Şa'bân Velî ve Külliyesi, sh: 93-94, Kastamonu Şeyh Şa'bân-ı Veli Derneği Yayınları:3, Ankara, 1991.

Cami - Tevhidhane

Şeyh Şabân Veli Camii mimari ve sanat tarihinde cami-tevhidhane olarak adlandırılan bir mimârî eseridir ki Abdülkadiroğlu buna dergah-câmi der.¹⁰ Sanat ve mimari tarihi bakımından Osmanlı erken ve klasik dönem tekke mimarisinde cami-tevhidhane olarak oluşturulmuş, türünün nâdide iki örneğinden birisidir.¹¹ Külliye içerisinde bugün mescid olarak hizmet eden binanın dışında ayrıca bir dergah/tevhidhâne binâsı yoktur. Bu bina hem tekke hem de cami/mescid olarak hizmet vermiştir. Osmanlı döneminde tekkelerin tarihi seyri içinde, bağımsız mescidleri olan tekkeler/dergahlar dışında, vakit namazlarının kılındığı, tarikat merasiminin (âyin, mukabele) icra edildiği, ders türünden faaliyetlerin yürütüldüğü, çeşitli toplantıların düzenlendiği, ibadeti ve eğitimi kaynaştıran âyin birimleri tevhidhâne olarak adlandırılmıştır. Halvet uygulamasının gözlendiği tarikatlara ait yapılardaki halvethâne de bu binâlarda bulunmaktadır. Şâbân-ı Velî Camisi/Tekkesi/Dergâhı bunun en güzel ve meşhur iki örneğinden birisidir.¹² Bu binâ aynı zamanda cami olarak kullanılmak üzere tasarlandığından, külliye içerisindeki diğer binalardan ayrı olarak cami-tevhidhâne binaları tek başına yer alır. Tarikatların yasaklanıp tekkelerin kapatılmasından sonra külliye içindeki binalardan sadece cami/mescid olanlar kullanılmaya devam etmiş ve türbeler ile birlikte varlığını devam ettirmiştir. Bunun yanında işlevsiz kalan diğer birimler dernek binası, din görevlisi meşruta/lojmanı gibi amaçlarla kullanılmış; bunun da mümkün olmadığı durumlarda metruk kalıp bir süre sonra yıkılıp gitmiştir. Bu yönüyle Şabân Velî Külliyesi şanslı olup büyük ölçüde külliye binalarını korumuştur.¹³

Şeyh Şâbân-ı Cami/Dergâhı'nın Mimari Özellikleri

Seyyid Sünnetî Efendi tarafından 1490 yılından önce yaptırılan mescidin ilk şekli ve yapılış tarihi bilinmemektedir. Caminin kitabesinden 1580 yılında Sultan III. Murad'ın hocası ve müşşidi Şeyh Şücâ Efendi tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Bu tarihte cami/dergah genişletilerek bugünkü halini almıştır. Caminin taban ve tavanı ahşaptır.¹⁴ Tarih içinde muhtelif zamanlarda tamir ve tadilat gören külliye 1950'de Vakıflar Genel Müdürlüğüne ve 1968 yılında "Şeyh Şabân Veli Yaptırma ve Yaşatma Derneği"nce tamiyatlar, 1998 yılında da onarım ve düzenlemeler görmüştür.

Caminin 10,5×19,5 m. boyutlarında dikdörtgen planlı harimi moloz ve kesme taş duvarlı olup, ahşap tavan ve kiremit kaplı omuz kırma tekniğiyle yapılmış ahşap çatı ile

10 Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Halvetîlik'in Şa'bâniye Kolu Şeyh Şa'bân Velî ve Külliyesi, sh: 102, Kastamonu Şeyh Şa'bân-ı Velî Derneği Yayınları:3, Ankara, 1991.

11 Diğer örnek Hacı Bayram Velî Âsitânesi'dir. M. Baha Tanman, Sevgi Parlak, "Tekke", DİA, c. 40, sh: 370-379.

12 Osmanlı tarihinde tekke-mescid olarak kullanılan ve tabhâneli/zâviyeli cami tasarımı olarak ifade edilen iki eser vardır ki biri Şeyh Şabân Velî Camii diğeri Hacı Bayram Velî Camii'dir. M. Baha Tanman, Sevgi Parlak, "Tekke", DİA, c.40 sh: 377.

13 M. Baha Tanman, Sevgi Parlak, "Tekke", DİA, c. 40, sh: 370-379.

14 Fahri Maden, Mustafa Eğilmez, "XIX.Yüzyılda Şeyh Şabân Velî Külliyesi", sh:52; Çiftçi, Şeyh Şâbân-ı Velî, s.87; Taşköprü kazasının Harmancık Mahallesi'nde ve İnebolu'nun Abana nahiyesinin Çoban köyünde de Şeyh Şâbân Velî isminde birer cami ve mescid yaptırılmış. BOA, EV.MKT.CHT, 160/37; BOA, EV.MKT, 3147/123.

Resim 4. Cami sundurması, hazire, taçkapı. Külliye'nin girişi ile konaklar arasındaki kot farkını gösteren merdivenler.

örtülüdür. Caminin ana girişi doğu cephesinden olup caminin arka (kuzey) kısmında minarenin batısında mahfil katına giriş vardır. Bu kat Cuma günleri hariç hanımlara tahsis olunmuştur. Caminin hem zemin katında ve hem de mahfil katında kuzey duvarının önünde ahşap halvet hücreleri bulunmaktadır. Aynı zamanda doğu ve batı yönlerinde, 1,60 metre genişliğindeki kâgir beden duvarların kalınlığından yararlanılarak ek halvet hücreleri oluşturulmuştur. Caminin minaresi kuzeydoğu köşesindedir.¹⁵

Caminin sundurması;¹⁶ caminin doğu duvarında bulunan kapının önündedir. Sundurma cami girişini yağmur, kar, güneş gibi olumsuz hava şartlarından korumakta olup duvara yaslanmış, yanlardan açık olan bir çatıya sahip koruyucu dış mekan yapısıdır. Cami gibi sundurma da omuz kırma tekniğiyle yapılmış olup çatısı kiremit kaplı ahşap bir yapıdır. Çatıyı tutan ahşap direkler arasındaki kısımları yekpare camlarla kapatılmıştır. Biri kible (güney) kısmından biri de doğu kısmından iki cam kapı ile sundurma kısmına girilmektedir. Sundurmanın kuzey ve batı kısmında ayakkabılık bulunmaktadır. Kuzey kısmındaki duvarda ayakkabılığın üstünde Beşirzâde Seyyid Mehmed Şevkî¹⁷ Efendi'nin yazdığı 1273/1857 tarihli “(ادخلوها بسلام آمين)” Oraya selametle emin olarak girin” Hicr 15/46. ayeti yazılı bir levha bulunmaktadır. Caminin giriş kapısı bu sundurmanın içindedir. Caminin cümle kapısının söveleri¹⁸ kesme taştandır. Cami kapısı çift kanatlı ahşaptır. Kapının üstünde, kemerin altında bulunan kitâbede şöyle yazmaktadır:

15 Kemal Kutgün Eyüpçiller, “Şâbân-ı Velî Külliyesi”, DİA, c.38 sh:210-211.

16 Bu kısım Cami tamir projesinde son cemaat mahalli olarak ifade edilmiş ve burayla ilgili yapılan işler şu şekilde ifade edilmiştir. “Günümüzde caminin son cemaat yerini oluşturan ahşap bölüm 1940'lı yıllar öncesinde iki yanı açık olan, yarı açık bir mekan halindedir. Giriş saçağı mahiyetindeki bu alan zamanla kapatılmıştır. Arşiv fotoğrafları esas alınarak hazırlanan detay projesinde ahşap dikmeler ve kemerli alanların arasındaki bölümler şeffaf bırakılmıştır.” Bu bilgiler caminin arkasında bulunan ve araları açılarak birleştirilen halvetane kısmında bulunmaktadır. Bu bilgi caminin zemin katındaki halvetanede bulunan restorasyon bilgilerinden alınmıştır.

17 M. Uğur Derman, Mehmed Şevki Efendi, DİA, c.28 sh:532-533.

18 Söve, binaların dış cephelerinde; bir kapı, pencere ya da girişin yanlarında bulunan ya da çevreleyen, yüzeyden dışa doğru çıkıntılı yapı elemanıdır.

Sultân Murad'a mürşîd olan Şücâ Efendi / Tecdîd idüp binâsın câmi'i etdi pür-nûr
Dervîş Ömer vefâ-yı tecdîde didi târîh / Câmi-i Şa'bân Dede oldı ziyâde ma'mûr
984/1576

Caminin içi/tevhidhane bölümü; cami dikdörtgen planlıdır. Girişin sağ tarafında mahfil katı taşıyan dört adet ahşap direk bulunmaktadır. Caminin arkasındaki bir kapıdan mahfile çıkan ancak bir kişinin geçebileceği genişlikte ahşap merdivenler bulunmaktadır. Merdiven kapısının hizasından itibaren 3 basamakla çıkılan bir hol/boşluk bulunmakta olup önünde yarım metre yüksekliğinde ahşap bir korkuluk vardır. Ahşap korkuluğun aşağısına korkuluk boyunca uzanan, oturarak namaz kılmak için yekpare sedir yapılmıştır. Kuzey duvarında dokuz adet halvet odası vardır.

Mahfil katın zeminini oluşturan tavanda iki adet daire şeklinde ve sekiz lambalı estetik avize bulunmaktadır. Ayrıca mahfili taşıyan dört ahşap direk bulunmaktadır. Bu direklerden cami içine doğru ikisi kare birisi yarım daire şeklinde üç adet küçük balkon/çıkıntı bulunmaktadır. Bu kare şeklindeki balkon/çıkıntıların alt kattan görünen zeminlerine devekuşu yumurtası konulmuştur. Yarım daire şeklinde olanda ise küçük bir avize bulunmaktadır.

Caminin doğu ve batı iç duvarlarına, pencerelerin arasındaki duvar kısımlarına simetrik şekilde dörder tane kalorifer peteği konulmuştur. Bu peteklerin yukarısına, pencerelerin üst kısmının hizasına iki duvarda da simetrik görüntü elde edecek şekilde birer adet estetik lamba konulmuştur.

Duvar boyunca uzanan halvet odaları ve batı duvarına bitişik müezzin mahfili bulunmaktadır. Caminin zemin kısmında bulunan müezzin mahfili caminin arkasında sol kısımda olup, mahfil katını taşıyan direk ile duvar arasına estetik bir şekilde yerleştirilmiş

Resim 5. Mahfil katında iki kademe şeklindeki halvethaneler

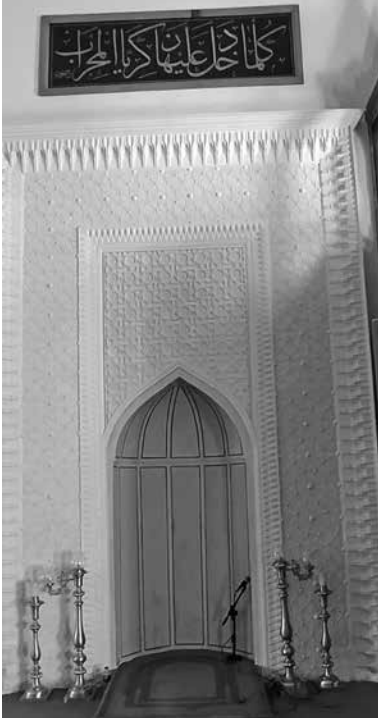

Resim 6. Mahfil katı, şebeke ve korkuluklar

ve ahşap korkuluk ile çevrilmiştir. Korkuluğun içinde duvar kısmına bitişik ses cihazları konulmuş ve ahşap bir kaplama ile kamufle edilmiştir. Cihazın arka kısmında kalorifer peteği vardır.

Caminin harim kısmının arkasında mahfil katı taşıyan direklerden sonraki bölüm dört kademeli bir yapıya sahipti. Son restorasyondan önce zemin katın arka kısmını iki kademe yapabilmek için bodrum kat bulunmaktaydı. Bu bodrum katın zemininin üzerine de müezzin mahfili ve arkasında halvethanelerin bulunduğu bir kısım yerleştirilmişti. Mahfil kat da aynı şekilde iki kademe şeklindeydi. Böylece caminin içindeki mahfil katın direklerinin bulunduğu kısım iki kademe alt kat, iki kademe üst kat olmak üzere dört kademeliydi. Restorasyonla birlikte bodrum kısmı iptal edilmiş mahfil katı taşıyan dört ahşap direğin arkasında iki saf cemaat alacak bir alan oluşturulmuştur. Bu kısmın da arkasında kuzey duvarına bitişik, zeminden dört basamakla çıkılan halvet odaları bulunmaktadır. Halvethanelerin önünde batı duvarına kadar uzanan yaklaşık yarım metre genişlikte koridor ve bu koridorun önünde de korkuluk bulunmaktadır. Mahfil katın kuzey kısmında da iki kademe halinde halvet odaları bulunmaktadır.

Mahfil katı, caminin içinden merdivenlerle çıkılan veya caminin arka kısmındaki minarenin yanındaki kapıdan ulaşılan, hanımlar mahfili olarak da adlandırılan kısımdır. Bu kat dört saf genişliğinde olup doğu ve batı duvarlarından bir saf daha ileri uzamaktadır ki bu haliyle mimari olarak U şeklindedir. Mahfil katının kible istikametinde önce yarım metre korkuluk bulunmaktadır. Bu korkuluğun arkasında ise 1,5 m yüksekliğinde ahşap şebeke bulunmaktadır. Mahfil katın tam ortasında müezzin mahfili olarak da kullanılabilecek şekilde bir saflık D şeklinde bir uzantı bulunmakta olup bu uzantı ile mahfil katı arasında şebekenin devamı şeklinde estetik bir kapı bulunmaktadır. Mahfil katın arka kısmı iki kademe olup dokuzar halvethane bulunmaktadır.

Resim 7. Mihrâb

Resim 8. Minber

Mihrâb; caminin dikkat çeken yapılarından birisi de mihrâbdır. Cephe düzeni bakımından mihrâbın niş derinliği duvar içinde kalmakta olup duvarın dış tarafına taşmamıştır. Mihrâb ince işçilik ürünü mukarnaslar ve geometrik motiflerle süslenmiştir. Alçıdan yapılmış olan mihrâb, nişin etrafında iki dikdörtgen çerçeveselidir. İki dikdörtgen çerçevenin arası geometrik şekillerle bezenmiştir. Nişin hemen üstü ile ilk dikdörtgen çerçevenin üst kısmı arasında geçmeli geometrik şekillerle süsleme kullanılmıştır. İki dikdörtgen çerçeve arası daha sade geometrik şekiller içerir. Mihrâbın ikinci dikdörtgen çerçevesinin sonundaki kısım küçük nişlerle bezenmiş ve estetik bir görüntü elde edilmiştir. Mihrâbın üzerinde celî sülüs hatla yazılmış, içinde “mihrâb” kelimesi geçen Âl-i İmrân suresinin 37. ayetinin bulunduğu hat levhası vardır. Meşhur hattat Sâmi Efendi’ye ait ve klasik hale gelen istife yakın bir hat yazımı bulunmaktadır.¹⁹

Minber; camide en dikkat çeken unsurlardan birisidir. Mihrâbı oluşturan geniş alçı yapının bitişiğinde, hemen sağında yer almaktadır. Kündekari yöntemiyle yapılmıştır. Kalem işi ile bezemesi yapılmış, oyma tekniği kullanılarak farklı desen ve şekiller verilmiştir. Kullanılan süsleme, bezeme, boyama işleri de dikkat çekicidir. Son restorasyonda kalem işi süslemelere müdahale edilmiştir. Mihrâbın kapısı dışındaki kısımları ilk yapıldığı tarihten itibaren orijinalliğini korumaktadır. Gösterişli görünümüne rağmen minberin motifleri, renkli kısımları soluktur. Restorasyonda sadece yıpranmalara karşı tedbir alınmıştır. Minberin kapısı restorasyonda elden geçtiği için minberin diğer kısımlarından daha bakımlı ve gösterişlidir. Mihrâbın kapısının gerek boyalı kısımları gerekse sedef işlemler daha canlıdır.

¹⁹ Bu âyeti keriminin yazılışı ve anlamı şu şekildedir: “كلما دخل عليها زكريا المحراب” “Zekeriya mihrâba her girdiği zaman.”

Vaaz kürsüsü; caminin mihrâbının solunda, güney ve doğu duvarlarının bitiştiği köşede, güney ve doğu pencerelerin arasına estetik bir şekilde yerleştirilmiştir. Kürsü 1641 yılında mahkeme kâtibi Hasan Çelebi tarafından ahşaptan kündekâri yöntemi kullanılarak yaptırılmıştır.²⁰ Kürsü dört ahşap ayak üzerindedir. Bu ayakların üst kısımları oldukça estetik şekilde oyma ve süsleme içermektedir. Sedir yani oturlan kısmı korkuluk-şebeke ile çevrilidir. Şebekenin alt ve üst kısmındaki çitalar üzerinde kalem işçiliği ile çiçek ve yaprak motifleri yapılmıştır. Kürsünün kible tarafındaki sırtlık kısmı kemer şeklinde yapılmış olup oyma, bezeme ve kalem işi çiçek figürleri içermektedir. Kürsünün önünde vaiz veya hocanın kitap ve notlarını koymasına için bir tabla veya rahle bulunmaktadır. Kürsüde oyma, sedef bezeme ve kalem işçiliği birlikte kullanılmıştır. Son restorasyonda düşen sedefleri eklenmiş, ahşabı koruma amaçlı işlemler yapılmıştır.

Resim 9. Vaaz Kürsüsü

Halvethâneler; cami/tevhidhâne'nin önemli unsurlarından birisi de halvethânelerdir. Anadolu'da Halvetiyye'nin en önemli merkezlerinden, ayrıca Şâbâniyye kolunun âsitânesi ve pîr makamı olan Kastamonu'daki Şâbân-ı Velî Külliyesi'nde cami-tevhidhânenin bünyesinde ahşap halvethâneler yer almaktadır. Tarikatın pîri Şeyh Şâbân-ı Velî adına 988 (1580) yılında yaptırılan, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda onarımlar gördükten sonra 1261'de (1845) Sultan Abdülmecid tarafından son şekliyle yenilenen cami-tevhidhânenin kuzey duvarı boyunca halvethâneler sıralanmaktadır.²¹ Cami/dergah iç düzenine uygun olarak kapısı ahşaptan yapılmış ve duvarları ahşap lambiri ile kaplanmış, caminin zemin katının arka kısımda kuzey duvarı boyunca var olan dokuz adet halvethânenin kapısı aynen korunmakla birlikte halvethâneler iç kısımda üçer üçer birleştirilerek üç oda haline dö-

²⁰ Çiftçi, Şeyh Şâbân-ı Velî, s.87-90.

²¹ M. Baha Tanman, "Halvethane", DİA, c: 15, sh.390.

Resim 10. Caminin zemin katında kuzey kısmında mahfili taşıyan ahşap direkler, zemin kat müezzin mahfili, halvethaneler, halvethane önündeki koridor, ahşap korkuluklar.

nüştürülmüştür. Bu halvethaneler mescidin zemininden dört merdivenle çıkılacak şekilde yükseltilmiştir. Son tamirden önce mahfil katın direklerinin arkasındaki kısım iki kademeye şeklindeydi. Biraz basık olmakla birlikte iki kademenin arka kısmında dokuz adet halvethane odaları vardı. Son restorasyonda bodrum katı iptal edilmiştir. Caminin arka kısmındaki ikinci kademede bulunan halvethaneler aynen korunmuş, bodrum halvethaneleri iptal edilmiştir. Bu iptal sebebiyle cami içinde yükseklik farkı oluşmuştur. Bu yüzden halvethanelerin bulunduğu kısma, cami bütünlüğünü bozmayacak şekilde, estetik olarak zeminden dört merdivenle çıkılacak şekilde bir kadeeme oluşturulmuştur. Halvethanelere ulaşmak için bu yükselti üzerinde koridor bırakılmış ve koridorun güney kısmına yarım metre yüksekliğinde ahşap korkuluk yerleştirilmiştir. Zemin bölümünde bu yükselti boyunca oturarak namaz kılmak üzere sedir yapılmıştır. Caminin alt katında, kapıdan girişte, kapı ile pencere arasında, hemen kalorifer peteğinin yanında, doğu duvarına gömülü²² bir adet halvet odası ve caminin ön kısmında, minberin sağ tarafında, batı duvarına gömülü olarak bir adet halvethane bulunmaktadır. Şeyh Şâbân Velî'nin halvete girdiği halvethanenin batı duvarında, minberin sağ tarafındaki bu hücre olduğu rivayet edilmektedir.

Halvethanelerin büyük çoğunluğu mahfil katındadır. Mahfil katının arka kısmı iki kademeye ayrılmıştır. Böylece bu kattaki halvethaneler biraz basık olarak iki kademeye sığdırılmıştır. Her bir kademede dokuz tane olmak üzere on sekiz halvethane yer almaktadır. Mahfil katına doğu tarafından ikinci kademeye beş basamakla çıkılmaktadır. Mahfil katının ikinci kademesindeki halvethanelerin önünde bir kişi yürüyecek kadar bir koridor bırakılmış ve koridor boyunca ahşap korkuluk yapılmıştır. Ayrıca mahfil katında da doğu duvarına gömülü bir adet halvethane bulunmaktadır. Son restorasyon-

²² Cami duvarları iki kadeeme halinde ve yüz altmış santimetre (160 cm.) olduğundan duvara gömme şeklinde halvethane sığdırılabilecek genişliktedir.

Resim 11. Mahfil katından caminin içi. Avize, minber, mihrâb, vaaz kürsüsü, bazı hatlar

da halvet odalarının sonunda batı duvarına gömülü bir oda tespit edilmiştir. Bu odanın duvarında bulunan çeşmemedn, orasının Şeyh Efendi'nin halvet sırasında kullandığı abdesthane olduğu anlaşılmaktadır.²³

Tavan; ahşaptır. Mescidin çatısı omuz kırma tekniğiyle yapılmış olup kiremit döşelidir. Bu yüzden tavanda kubbe yöntemi kullanılmamıştır. Bu şekildeki çatı için uygun olan tavan yapısı düz ahşaptır. Ahşap, doğal yapı malzemeleri içinde elde edilmesi, taşınması ve uygulanması en kolay olan yapı unsuru olması, ısı karşısında neredeyse genleşmemesi, ses emilimi için ideal olması, statik elektriği içermemesi, hafif, bol çeşitli ve dekoratif oluşu²⁴ gibi özellikleri sebebiyle ormanlık bir yöre olan Kastamonu'da tercih edilmiştir. Bütün bunlardan dolayı İslâm sanatının bütün dönemlerinde sevilerek kullanılan bir malzeme olmuştur. Caminin tavanı çıtalarla uzunlamasına bölünmüş, göbekte çıtalarla iç içe kareler yapılmıştır. En içteki karede üç yüz altmış derece istiridye motifi, köşelerde çoklu ay yıldız motifi kullanılmıştır.²⁵

Cami içindeki hat yazıları; Kastamonu meşhur hattatlar çıkarması yönüyle de Osmanlı tarihinde bir sanat ocağı olmuştur. Kastamonulu hattatlar müstakil bir esere konu olacak kadar fazladır.²⁶ Kastamonu'daki muhtelif câmilerde bulunan bu hatlardan Hz. Pir Câmii yeterince nasiplenmemiştir. Müze olarak kullanılan haremlik köşkünde bulunan hatlar, câmideki bu eksikliği önemli ölçüde gidermiştir. Müzede sergilenenden

23 Rifat Çakır, "2022 Yılında Yenilenen Yüzü İle Kastamonu'nun Manevi Mekanlarından Hz.Pir Şeyh Şabân-ı Veli Camii." https://www.youtube.com/watch?v=bHe4CU2ozcw&ab_channel=Memleket37.

24 Halil İbrahim Eryılmaz, "Demirci Camilerindeki Ahşap Tavan Göbekleri" *Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 12 (Haziran 2021): 189-215.

25 Rifat Çakır, "2022 Yılında Yenilenen Yüzü İle Kastamonu'nun Manevi Mekanlarından Hz.Pir Şeyh Şabân-ı Veli Camii", https://www.youtube.com/watch?v=bHe4CU2ozcw&ab_channel=Memleket37

26 Mustafa Bektaşoğlu, *Hat Sanatı ve Kastamonulu Hattatlar*, Even Medya, Ankara 2018.

Resim 12. Son tamirle ortaya çıkan kuşak yazısı, pencereler ve bazı hat yazıları

çok daha fazla hat yazısı depolarda muhafaza edilmekte olup, bu eserler müstakil bir hat müzesi oluşturulabilecek kadar çoktur. Böyle bir hayırlı hizmetin devreye girmesi en büyük temennimizdir.

Camideki hat yazılarını duvara yazılanlar, hat levhası olanlar ve kitâbeler şeklinde tasnif edebiliriz. Kitabeleri müstakil bir başlık altında tanıttık. Cami içindeki hat yazılarına da kısaca değineceğiz.

Kuşak yazısı; câmi, türbe gibi binâlarda bir kuşak şeklinde kesintisiz olarak binanın içini dolanan yazılar kastedilmektedir. Hz. Pir Camii'nde gerçekleştirilen son restorasyonda caminin dış beden duvarına arada boşluk bırakılarak yeni bir iç duvar örüldüğü tespit edilmiştir. Asıl beden duvarı üzerindeki sıva üzerine kalem işi tekniğiyle ve celi sülüs hat ile kuşak yazısının yazıldığı tespit edilmiştir. Üst seviyedeki pencerelerin üst hizasındaki kuşak yazı pencere boşluklarında kesintiye uğramaktadır. Tespit edilen kuşak yazısı Fetih suresi olup besmele ile mihrap cephesinde başlamakta ve diğer duvarlar boyunca devam etmektedir. Mihrap önünde başlayan yazı doğu cephesinde 17. ayete kadar yazılmıştır. Kuşak yazısı batı cephesinde 25. ayet ile devam ettiği için kuzey cephesinde de yazı olduğu düşünülmektedir. Fakat kuzey bölümü tarihte restore ve tamirler ile genişletildiğinden burada hat bulunamamıştır. Hattın sonunda hattatın imzasına da rastlanmamıştır. Onun yerine "Sadece kalemimin dili hakka şükür içindir, eserim adaletsizliğin beyanını yazmaktır" şeklinde Farsça beyit bulunmaktadır.²⁷

Hat levhaları; caminin batı duvarına ortaya yerleştirilmiş olan ve 1290 yılında yazılmış olan "Yâ Hazreti Bilâl Habeşî radiyallahü anh" hattı son restorasyondan önce mahfil katındaki müezzin mahfilinin üstünde bulunmaktaydı ki müezzinlerin piri olması hasebiyle

²⁷ Rifat Çakır, "2022 Yılında Yenilenen Yüzü İle Kastamonu'nun Manevi Mekanlarından Hz.Pir Şeyh Şabân-ı Veli Camii", https://www.youtube.com/watch?v=bHe4CU2ozcw&ab_channel=Memleket37

esas yeri burası olmalıdır. Restorasyondan sonra caminin batı duvarına yerleştirilmiştir. Bu tablonun karşısına simetri oluşturacak şekilde ve yaklaşık aynı büyüklükte “Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn Muhammedün Rasûlullâhi sâdiku'l-va'di'l-emîn” yazan bir başka tablo yerleştirilmiştir. Kastamonu'da mal müdürlüğü yapmış olan hattat Abdülfettah Efendi'nin 1269 tarihinde yazdığı estetik bir tablodur.

Bu hattın hemen yanındaki pencereden sonra “Yâ Hazreti Sultân-ı Kutb-i rûy-ı zemîn ü zamân Pîr Şeyh Şa'bân kuddise sirruhü ilâ intihâi'd-devrân” yazan bir istif bulunmaktadır.

Caminin doğu ve batı duvarlarındaki pençelerin arasına yerleştirilmiş olan yuvarlak zemindeki “Allah, Muhammed, Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan, Hüseyin” isimlerinin bulunduğu hat yazıları da klasik hat geleneğini yansıtan kıymetli çalışmalardır.

Konaklar, Dergah Evleri/Harem ve Selamlık, Mutfak Binası

Külliyenin kuzeyinde yer alan ve Kastamonu'nun sivil mimârî örneklerinden olan iki adet konak/dergâh evi bulunmaktadır. Kaynaklara göre şeyh dairesi veya harem önceleri üç katlı tek bir konak iken Şeyh Şabân-ı Veli Türbesi'nin yapıldığı dönemde harap olmuştur. Tarih içinde tamir ve tadilat yapılan dergâh evinin yerine en son 1318/1900 yılında Azdavaylı Mahmut Sırrı Paşa tarafından harem ve selamlık şeklinde iki bina yaptırılmış ve konaklar günümüzdeki şeklini almıştır.

Resim 13. Konak evleri

Konaklar eğimli bir zeminde inşa edilen külliye içinde, cami ve türbenin kuzeyinde ve yüksekte bulunmaktadır. Dergâh konakları simetrik bir şekilde aynı mimari yapı tarzına sahiptir. Dergâh evlerinin arasında boş bir avlu bulunmakta olup bu alanın arkasında konaklara bitişik mutfak binası bulunmaktadır. Mutfak binası her iki konağın arkasına çok estetik olmayan bir şekilde birleştirilmiştir. Mutfak binasının her iki konağa birleştirilmesiyle yapı “U” şeklinde bir görünüm oluşturmuştur. Mutfağın önündeki boşluğun bittiği yere konakların ön kısımlarının hizasından başlayan estetik bir şadırvan yerleştirilmiştir.

Konaklar rakım farkı sebebiyle cami ve türbenin bulunduğu yerden daha yüksektir. Bu yüzden külliye avlusu cami ve türbenin bulunduğu kısım ile konakların bulunduğu kısım olarak iki kademe şeklindedir. İki kademe arasındaki yükseklik farkı iki metreyi bulmaktadır. Cami ve türbenin bulunduğu kısımdan konakların bulunduğu kısma geçiş, caminin önünden ve türbenin önünden merdivenlerle sağlanmaktadır. Caminin önündeki merdivenlerin güneyinde “Kazan Baba” isimli bir zatın mezarı bulunmaktadır. Türbenin önündeki merdiven ise asa suyunun hemen doğusundandır.

Konakların arasındaki avlunun arka (kuzey) kısmında iki katlı mutfak binası bulunmaktadır. İki konak arasına yerleştirilen mutfak binası ile birlikte U tarzı bir kompleks elde edilmiştir. Mutfak binasının ön yüzünün görünümü tarihi dokuya uygundur fakat konakların arasına sonradan yerleştirildiği ve planlanırken yerleşim yeri ve şekli konusunda başarılı bir proje yapılmadığı anlaşılmaktadır. Binanın yerleşimi konusunda estetik kaygı güdülmemiştir. Konak binalarının estetik görünümü dikkate alındığında bu binanın daha sonradan ilave edildiği fark edilmektedir. Mutfak binasının ön cephesi her iki tarafındaki konakların üst kat camları hizasından geriye doğru uzanmaktadır. Mutfağın sağlıklı sollu konak binalarına birleştiği kısımlarda da estetik görünüm bulunmamaktadır. Mutfağın, konak binalarının arka cephelerinin bittiği yerden başlaması gerekirken bina projesinin mekâna uydurulamaması sebebiyle öne çekildiği anlaşılmaktadır. Binanın giriş kapısının üzerinde “Yemeğinizi Allah’ı zikir ile tatlandırın.”²⁸ hadisinin yazıldığı bir kitâbe bulunmaktadır. Günümüzde mutfak “Vakıf Müzesi İdari Bölümü” binası²⁹ olarak kullanılmaktadır. Binanın zemin katına sekiz basamakla çıkılmaktadır.

Günümüze ulaşan iki konak ve ortasındaki müze binasının Azdavaylı Mahmut Sırrı Paşa tarafından 1900 yılında yaptırıldığı nakledilse de ortadaki mutfak binası diğer iki bina ile estetik ve mimari uyum içinde olmadığından onun daha sonra yapıldığını düşünmekteyim.

Bir dönem Kur’an kursu ve öğrenci yurdu olarak kullanılan harem ve selamlıktan oluşan konakların harem bölümü bugün müze olarak kullanılmaktadır. Konakların ortasında bulunan mutfak ise müzenin idari binasıdır. Mutfağın önünde yer alan şadırvanın, konak-

28 أَدْبُوا طَعَامَكُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ

29 Fehmeddin Demirci, Kastamonu Şeyh Şâbân-ı Veli Vakıf Müzesi, Vakıflar Dergisi Haziran 2011 - Sayı 35.

Resim 14. Asa suyu, türbeden konakların bulunduğu avluya çıkan merdiven, Bayraklı Köşk, şadırvan, müze binası

ları yaptıran Mahmut Sırrı Paşa'nın eşi Hidiv İsmâil Paşa'nın kızı Prenses Fatma Hanım tarafından (1318/1900) yaptırıldığı şadırvanın kitabesinde yazmaktadır.³⁰

Bu binaların tarihteki kullanım özellikleriyle ilgili arşiv kayıtlarında şu bilgiler bulunmaktadır.³¹ Harap halde bulunan Şeyh Şabân Veli Tekkesi'nin yıktırılıp yeniden inşasına 1870 yılında başlanmıştı. Bu arada tekke bitişiğinde iki katlı olarak iki adet harem ve selamlık dairelerinin inşa edilmesi de söz konusu olmuştu. Bu iki yapının alt katları İsm-i Celâl odası, kahve odası, odunluk, ahır, samanlık, divanhâne, yemek odası, iki adet mâbeyn odası, abdesthâne, mutfak, çamaşırhane ve iki adet odadan ibaretti. Üst katlarda ise Şeyh Efendi odası, iki adet kahve odası, iki adet kiler, iki adet divanhâne, misafir odası, iki adet mâbeyn odası, iki adet abdesthâne, sandık odası ve üç adet oda bulunmaktaydı. Bu yapı 17 metre (25 arşın) uzunluğundaydı. Günümüzde binanın iç bölümleri yukarıda anlatıldığı şekilde değildir. Zemin katta sofa ve üç oda, birinci katta sofa ve dört oda, ikinci katta da sofa ve dört oda bulunmaktadır.

Müze Binası (Şeyh Konağı, Harem); külliye'nin kuzey tarafında yer alan iki büyük konaktan batı tarafında yer alan yapının, Vakıflar Bakanlığınca 2006 yılında restorasyonuna başlanmış ve 4 Mayıs 2007 tarihinde bina tamamlanarak müze olarak hizmete açılmıştır.³²

Müze binasının iç bölümü şu şekildedir: Zemin katı, sofa ve üç odadan; birinci kat, sofa ve dört odadan; ikinci kat ise sofa ve beş odadan oluşmaktadır.³³ Konağın üç girişi bulunmaktadır. Girişlerden ikisi güney cephesindedir. Güney cephesindeki girişlerden birisi

30 Fehmeddin Demirci, Kastamonu Şeyh Şabân-ı Veli Vakıf Müzesi, sh:259.

31 Fahri Maden, Mustafa Eğilmez, "XIX.Yüzyılda Şeyh Şabân Veli Külliyesi", sh: 57 vd.

32 Fehmeddin Demirci, Kastamonu Şeyh Şabân-ı Veli Vakıf Müzesi, Vakıflar Dergisi, Haziran 2011, Sayı 35, sh:258.

33 Fehmeddin Demirci, "Kastamonu Şeyh Şabân-ı Veli Vakıf Müzesi", sh: 259.

zemin katta olup çift kanatlı ahşap bir kapıdan yapılmaktadır. Diğer giriş ise karşılıklı iki kollu taş basamaklı merdivenlerle çıkılan birinci katta olup, buraya basit geometrik şekillerle hareketlendirilmiş çift kanatlı ahşap bir kapıdan girilmektedir. Üçüncü giriş doğu cephesinden, yine çift kanatlı ahşap bir kapıdan sağlanmaktadır.³⁴

Bayraklı Konak (Selamlık); külliye'nin bahçesinde, ikinci kademede bulunan bina harem/müze binasının simetriğidir. Hem dış yapı ve hem de iç yapı olarak aynı ölçü ve özelliklere sahiptir. Sadece simetrik yapıdan dolayı müze binasının doğu duvarında bulunan giriş kapısı, Bayraklı Konak binasının tam karşısında yani batı duvarındadır.³⁵ Bayraklı Konak Hz. Pir Şeyh Şâbân-ı Velî Kültür Vakfı'na tahsis edilmiştir. Burada ilmi ve kültürel toplantılar yapılmaktadır. Çok farklı ilim dallarından bilim, siyaset, edebiyat, sanat insanları kıymetli sunumlar yapmaktadır. Zaman olarak cumartesi günü ikindi namazını müteakip planlanan faaliyetler, Kastamonu'nun en uzun soluklu ve seviyeli programlarının başında gelmektedir.

Türbe; içerisinde genellikle alim, sultan, vezir, paşa veya ünlü kişilerin mezarlarının bulunduğu anıtsal yapılardır. Türbeler, içerisinde mezarı bulunan şahsın toplumdaki değer ve kıymetine, halkın bu kişilere verdiği değere göre sosyal bir anlam kazanır. Din büyüklerinin kabirleri manevi bir ziyaretgah iken; devlet büyükleri, asker vs. gibi kişilerin türbeleri ise o bölgenin manevi tapusu şeklinde bir anlam ifade eder. Şeyh Şabân Velî Kastamonu'nun manevi sahibi, Anadolu'nun dört manevî büyüğünden (evtâd) birisi olduğu için türbesi Kastamonu'nun en önemli ziyaretgahıdır. Bu maneviyat büyüğüne istirahatgâh olan türbenin özellikleri şu şekildedir:

Şâbân-ı Velî Türbesi harçla moloz taşından örülmüş, üstü örtülü ve kenarları kapalı, her kenarı 9,5 m ölçüsünde, kare şeklinde bir plan üzerine inşa olunmuş, duvarlar üzerine bir kubbe bina edilmek suretiyle yapılmış olup tabanı tahta döşemelidir. Kurşunla kaplanmış olan kubbe sekizgen kasnak ile beden duvarlarına oturtulmuştur. Kasnaktan kubbeye üçgen biçiminde tonoz bingilerle³⁶ geçilmiştir. Bina gövdenin güney yüzünde iki ve kasnağın dört cephesinde birer adet olmak üzere toplam altı adet pencereden ışık almaktadır. Ayrıca batı yüzündeki iki kapıdan sağda olanın üzerinde de bir pencere vardır.³⁷

Türbenin ikisi batı birisi de doğu cephesinde olmak üzere üç adet kapısı bulunmaktadır. Bunlardan batı yüzünde ve cami kapısına karşı gelen iki kanatlı kapının üzerinde inşa kitabesi yer almaktadır. Bu ana kapı ile doğu cephesindeki harem kapısı günümüzde kapalı tutulmaktadır. Hacet penceresi de giriş kapısı olarak kullanılan kapının üzerinde bulunmaktadır.³⁸

34 Fehmeddin Demirci, "Kastamonu Şeyh Şâbân-ı Velî Vakıf Müzesi", sh: 259.

35 Fehmeddin Demirci, "Kastamonu Şeyh Şâbân-ı Velî Vakıf Müzesi", sh: 259.

36 Bingi, kare planlı bir yapının üzerine kubbeyi koyabilmek için yapılan mimari geçiş elemanına denir.

37 Fazıl Çiftçi, Hz. Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî, sh: 252, Hz. Pir Şa'bân-ı Velî Kültür Vakfı Yayınları, Ankara 2014.

38 Fazıl Çiftçi, Hz. Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî, sh: 252, Hz. Pir Şa'bân-ı Velî Kültür Vakfı Yayınları, Ankara 2014.

Resim 15. Hz. Pir Türbesi, küçük şadırvan. (Fotoğraf: Muhammed Ali Sağlar)

Türbe tarihi; türbenin yapılışından günümüze gelinceye kadarki serencâmı ile ilgili bilgiler, öncelikle Hz. Pir'in beşinci halifesi olan Ömer Fuâdî'nin yazdığı "Türbenâme"³⁹ isimli esere dayanmaktadır. Bunun dışında türbeyle ilgili arşiv belgeleri, tarih kitapları, hatırat türü eserlerde de bilgiler bulunmaktadır.⁴⁰

Türbenin yapımını o dönem dergahın şeyhi olan Ömer Fuâdî bizzat takip etmiştir. Hz. Pir'den sonraki dördüncü postnişin (şeyh) olan Muhyiddin Efendi kendisinden sonra bu manevi vazifeyi yürütecek olan Ömer Fuâdî'ye, Hz. Pir'in mezarının üzerine bir türbe yapmasını vasiyet eder. Fuâdî bu vasiyeti gerçekleştirmek için etrafındakilerle istişâre eder. Sultân I. Ahmed'in veziri Kuyucu Murad Paşa'nın⁴¹ kethüdâsı ve Şâbân-ı Velî'nin müridlerinden Himmet Dedê'nin oğlu Ömer Kethüdâ bu hayırlı hizmeti yerine getirmeyi taahhüt eder. Onun maddî desteğiyle Şâbân-ı Velî'nin 1569'da ölümünden altı yıl sonra 1575 yılında türbenin inşasına başlanır. İnşaat türbenin pencere hizasına kadar yükselir. Ancak Kuyucu Murad Paşa'nın 1611 tarihinde Diyarbekir'de ölümünden sonra onunla husumeti bulunan, II. Osman'ın sadrazamı Gümülcineli Damat Nasuh Paşa⁴² onun bütün malını müsâdere eder. Paşanın en yakınları olan kethüdâsı Ömer Efendi ve kapıcıbaşı-sı Sarı Hüseyin Ağa'yı da katlettirir.⁴³ Ömer Kethüdâ'nın katledilmesi üzerine türbenin

39 Eser tarihinde Osmanlıca baskısı yanında muhtelif zamanlarda latinizesi yapılarak defaatle basılmıştır. En son Mustafa Tatcı tarafından yazma nüshalar tetkik edilerek mütekâmil bir nüsha oluşturulup bir bölüm halinde basılmıştır. Mustafa Tatcı, Hazret-i Pir Şâbân-ı Veli Kitabı, H Yayınları, 2018.

40 Fazıl Çiftçi, Hz. Pir Şeyh Şâbân-ı Veli, sh: 252, Hz. Pir Şâbân-ı Veli Kültür Vakfı Yayınları, Ankara 2014.

41 Kuyucu Murad Paşa'nın Hayatı ve Ömer Kethüdâ'nın öldürülmesi için bkz. Ömer İşbilir, "Kuyucu Murad Paşa", DİA, c: 26 sh: 507-508.

42 Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Ömer İşbilir, "Nasuh Paşa", DİA, c.32 sh: 426-428.

43 Ömer İşbilir, Kuyucu Murad Paşa, DİA, C.26 sh. 507-508.

Resim 16. Türbenin doğu kapısındaki kitabe

inşaatı yarım kalır.⁴⁴ İki yıl sonra tekrar başlayan inşaat, Küre Kadısı Akkaş Hibetullah Efendi ile Dergâh-ı Âli kapucubaşlarından Mehmet Ağa ve ulemadan Derviş Ömer'in katkıları ve Kastamonuluların yardımıyla, türbenin girişindeki kitabeye göre 1020/1611 de bitirilmiştir.⁴⁵ Türbeye doğu tarafından açılan tâli kapı, Vezir Kurşuncuzâde tarafından 1028/1618 yılında yaptırılmış ve harem denen bir bölüm eklenmiştir. Sultan I. Ahmed'in sadrazamı Halil Paşa türbenin kubbesinin kurşunlarını tamamlatmış, Kastamonu Kadısı Emin Efendi de alemini yaptırmıştır.⁴⁶ Türbenin batı kapısındaki kitabe şu şekildedir:

*"Kethüdâ bey kim Ömer'dir nâm onâ / Türbeye sıdk ile etti ibtidâ
Çünkü onlar gitti dâr-ı rahmete / Cem olûben yaptılar ehl-i sehâ
Bed'ine Dervîş Ömer târih dedi / Merkâd-ı Şabân Sultan-ı bekâ
1020/1611"*

Türbenin doğu kapısındaki kitabe şu şekildedir:

*"Kurşuncuzâde vezîr-i pür Kerem / Türbeye kapı ile yaptı Harem
Kondu mir'ât Sırrı-ı Candan kapıya / Ta ki Arif göre ruhu Muhterem
Gördü mir'atta Fuâdî tarihîn / Bâniye açıldı mir'ât-ı Kerem
1028"*

Asa Suyu

Asâ suyu külliyeinin en meşhur unsurlarından birisidir.⁴⁷ Son dönem Kastamonu'nun önemli manevi büyüklerinden Mehmet Feyzi Efendi şöyle demiş: "Nuh Tufanı'nda Cebrail (a.s) Kabe civarından dört avuç toprak alarak dünyanın dört ayrı yerine atmıştır. Bu yerlerden

⁴⁴ İlyas Yazar, "Ömer Fuâdî", DİA, C. 34 sh. 61-63.

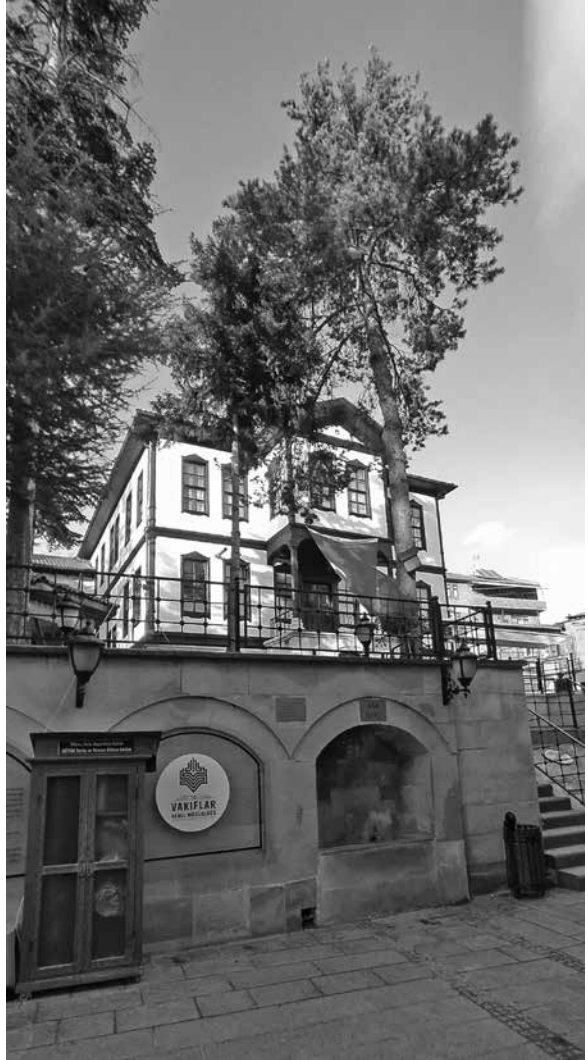
⁴⁵ Kemal Kutgün Eyüpgiller, "Şâbân-ı Velî Külliyesi", DİA, c. 38 sh: 212.

⁴⁶ Kemal Kutgün Eyüpgiller, "Şâbân-ı Velî Külliyesi", DİA, c. 38 sh: 211.

⁴⁷ Kastamonu'da meşhur başka âsâ suları için bkz. Gülten Küçükbasmacı, "Kastamonu'da Asa Suları", Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Güz 2017, Sayı: 83, sh: 206.

birisi de Hz. Pir'in türbesinin olduğu yerdir. Bölgenin taşlık yapısı Mekke taşlık yapısına benzediği gibi Asa Suyu'nun tad ve kokusu da zemzeme benzemektedir.” “Bu yüzden Şaban-ı Veli'yi ziyarette gelenler yarım parmak kalınlığında akan bu özel sudan bir tadımlık içmeyi bahtiyarlık sayarlar. Çevredeki dağlardan çıkarak buraya akan suda zemzem tadı ve kokusu vardır. Hafif bir su olup su miktarı küçük parmak kalınlığını geçmez. Ne kadar içilirse içilsin şişkinlik vermez. Halk ve ziyaretçiler bereket, bazı hastalıklara şifa ve psikolojik rahatlama duydukları için söz konusu bu sudan mutlaka içerler.”⁴⁸ Halk tarafından “âb-ı zemzem”in halk ağzında söylenişi olarak “ebezemzem” denilmektedir.⁴⁹

Külliyenin bulunduğu zemin kot farkı sebebiyle iki kademe halindedir. Türbenin bulunduğu kademe ile konakların bulunduğu kademe arasında bulunan duvarın doğu tarafında, duvarın yarım metre kadar içinde, taştan yapılmış bir çeşme bulunmaktadır ki âsâ suyu işte bu çeşmeden akmaktadır. Çeşmenin üstü kemer şeklindedir. Çeşmenin doğusundan konakların avlusuna çıkan merdivenler vardır. Çeşmenin bulunduğu duvar boyunca taş kemer süslemeleri bulunmaktadır. Bu kemer süslemelere tutturulan şeffaf malzeme üzerine külliye ve Hz. Pir hakkında malumatlar yazılmıştır.

Resim 16. Asa suyu

48 Abdülkerim Abdülkadiroğlu, Havetîlik'in Şa'baniye Kolu, Şeyh Şabân-ı Veli ve Külliyesi, Kastamonu Şeyh Şabân-ı Veli Derneği Yayınları, Ankara 1991, sh: 115

49 Gülten Küçükbasmacı, “Kastamonuda Asa Suları”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Güz 2017, Sayı: 83, sh: 206.

Resim 17. Şadırvan

Şadırvan

Abdesthane ve lavabolar külliyesinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Daha önce cami ile türbe arasındaki hazirenin doğusunda yani türbeye bakan kısmında bulunan abdest muslukları bir önceki tadilatla kaldırılmıştır. Türbenin üst kısmındaki avluda bulunan lavabolar da kaldırılmış ve o kısım tamamen avlu olarak kullanılmaya başlanmıştır. Abdesthane ve lavabolar külliyesinin dışına çıkartılmıştır. Şu an külliye ihata duvarları içinde daha çok estetik ve sembolik işlevi olan 2 adet şadırvan bulunmaktadır:

1-Külliye girince sağda, türbenin kible istikametindeki şadırvan. Oval yekpare taştan tekne/havuz ve yine yekpare taştan tekne/havuz altlığından oluşmakta olup, dört yönde (kuzey, güney, doğu, batı) birer çeşmesi bulunmaktadır. Çeşmelerin karşısında abdest alırken oturmak için çokgen taştan kâide üzerine ahşap oturma tahtası konulmuştur. Havuz/teknenin üzerine üstü açık demir şebeke konulmuştur. Su, taş tekneye/havuza ortasındaki bir fiskiyeden dolmaktadır. Oldukça estetik bir görüntüye sahiptir. Bu şadırvanın 1192/1701 yılında Sadrazam Mehmet Paşa tarafından yaptırıldığını söylenmektedir.⁵⁰

2-Konakların önündeki şadırvan. Külliyesinin kuzey bölümündeki simetrik iki konak/dergah evinin arasında bulunan avlunun önünde, konakların bittiği yerden kible istikametine doğru şadırvan bulunmaktadır.⁵¹ Şadırvanın konakları yaptıran Mahmut Sırrı Paşa'nın

50 İhsan Ozanoğlu, Türk Büyüklerinden Ünlü Mutasavvıf Şabân-ı Veli Hayatı, Eserleri ve Külliyesi, sh:23, Kastamonu Şabân-ı Veli – Musafakih Camileri Onarma Cemiyeti Yayınları: 1, Yenises Matbaası, Kastamonu 1966.

51 Kemal Kutgün Eyüpgiller, "Şabân-ı Veli Külliyesi", DİA, c.38 sh:210; Fehmeddin Demirci, "Kastamonu Şeyh Şabân-ı Veli Vakıf Müzesi", sh: 259.

Resim 18. Oval şadırvan

dan, daire şeklinde ince deliklerden hafif basınçla su çıkmaktadır. 4-Oturma taşları (yeri): Her bir musluğun karşısında bir oturak bulunmaktadır. Çokgen taş kaide üzerine ahşap oturak tutturulmuştur. 6-Su yalağı: Atık suyun akacağı bir karış yüksekliğinde ve bir karış genişliğinde hazne etrafında bir su yalağı bulunmaktadır. 7-Hazne üzerindeki kafes veya şebeke (koruyucu): Haznenin üzerinde çember şeklinde demir kafes/şebeke bulunmaktadır. Şebekenin üstü açıktır. 8-Haznenin etrafında sekizgen şeklinde taştan revak/sundurma bulunmaktadır. Kot farkı sebebiyle revağın güney kısmı yarım metreyi geçerken kuzey kısmı otuz santim yüksekliğindedir. Şadırvanın çokgen şeklindeki dikmelerinin tavana birleştiği kısma otuz santimlik ahşap konulmuş ve bu kısım hem içten hem dıştan boyama tekniğiyle motiflerle süslenmiştir. 9-Havuzu dış etkilerden koruyan alaturka kiremitli piramidal saçak bulunmaktadır. 10-Saçacağın üst örtüsünün üzerinde lafzâtullah yazılı bir alem vardır. Şadırvanın avluya bakan kible cihetindeki kitabesi şu şekildedir:

“Pîr Şa’bân Velî’nin âsitân-ı kutsidir / menbâ-ı aynü’l-hayât-ı Feyz-i hakkalyakîn

Fâtıma Hanım bu menbâdan olup şâdâb-ı Feyz / Eyledi bu Çeşme-sânı yadigâr-ı mü’minîn

Âb akınca lûlesinden söyledim târîhini / Fîsebilillâh yapıldı şâdrevan-ı dil-nişîn”

Gurre-i Receb 1318”

eşi, Hidiv İsmâil Paşa'nın kızı Prenses Fatma Hanım tarafından (1318/1900) yaptırıldığı şadırvanın kitabesinde yazmaktadır.⁵² Fatma Hanım İstanbul'da yaşayan hayır sahibi birisi olup birçok cami, tekke, türbenin tamir ve onarımına maddi destek vermiştir.

Konakların restorasyonu sırasında aslına uygun olarak şadırvan da restore edilmiştir.⁵³ Şadırvanın özellikleri şu şekildedir: 1-Su haznesi (havuz): Daire planlı su teknesi/haznesi/havuzu taştır. 2-Hazne üzerinde musluklar: Hazne üzerinde altı adet musluk bulunmakta olup muslukların bulunduğu kısımlar oyma sanatıyla işlenmiştir. 3-Fıskiye su lûlesi: İki kademe halindeki lûlenin ortasın-

52 Fehmeddin Demirci, "Kastamonu Şeyh Şâbân-ı Veli Vakıf Müzesi", sh:259

53 Çiftçi, Şeyh Şâbân-ı Veli, s.102.

Resim 19. Caminin önündeki hazire, Kazan Dede mezarı, konakların bulunduğu avluya çıkan merdiven

Hazire: Mezarlık

Hazîre; cami, tekke, türbe gibi yapıların bitişiğinde yer alan küçük mezarlıklara denir.⁵⁴ Türbe gibi hazîreler de dervişlerin ve halkın ziyaret ettiği yerlerdendir.⁵⁵ Şeyh Şâbân-ı Velî Külliyesi'nde caminin kible istikametinde ve batı kısmında iki parça, türbenin batı ve güney kısmında L şeklinde bir parça şeklinde hazire bulunmaktadır. Külliye'de bulunan mezarlıklar gerek sanat tarihi yönüyle gerekse sosyal ve kültürel tarih bakımından çok kıymetli bilgiler içermektedir. Bu sebeple Şeyh Şâbân-ı Velî Külliyesi'ndeki mezar taşları müstakil bir ilmi çalışmanın konusu yapılmıştır.⁵⁶ Bu çalışmadan da istifade edilerek mezarların kimlere ait oldukları tespit edilmiş⁵⁷ ve bu mezarlar hakkındaki tanıtıcı bilgiler için levhalar hazırlanıp mezarlara konulmuştur. Külliye'de üç adet hazire/mezarlık ve bir müstakil mezar vardır:

1- Cami-kible tarafındaki hazire: Külliye'ye girişte doğu tarafında, caminin kible (güney) istikametindeki haziredir. Bu haziredeki en önemli mezar Seyyid Sünneti Efendi'nin (ö. 864/1469) kabridir.

2- Cami ile türbe arasındaki hazire: Cümle kapısından girince hemen karşımıza çıkan haziredir. Çevre düzenlemesi sebebiyle zeminden 1,5 m yüksek kalmıştır. Bu hazirenin batı duvarında daha önce abdest almak için çeşmeler varken restorasyon çalışmalarında bu çeşmeler kaldırılmıştır.

⁵⁴ Nebi Bozkurt, "Mezarlık", DIA, c.29 sh:519.

⁵⁵ Mustafa Kara, "Tekke", DIA, c.40 sh:368.

⁵⁶ Meral Taşdemir, Kastamonu Şeyh Şâbân-ı Veli Camisi ve Türbesi Haziresinde Yer Alan Mezar Taşları, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003.

⁵⁷ Bu mezarların önemli bir kısmı daha önce külliye ile ilgili Ozanoğlu, Abdülkadiroğlu, Çiftçi tarafından yazılan eserlerde isim olarak zikredilmekteydi. Taşdemir'in çalışması akademik ve düzenli olması yönüyle kıymetlidir.

3- Türbe etrafındaki hazire: Türbenin kible tarafı (güney) ile arka (batı) kısmında bulunan mezarlıktır. Mezar yoğunluğu buradadır. Sayı olarak diğer iki hazireye göre daha fazladır.

4- Kazan Dede mezarı: Caminin sundurmasının doğu tarafındaki kapısının karşısında, konakların bulunduğu kısma geçiş için yapılmış merdivenlerin güneyinde, kot farkı sebebiyle caminin bulunduğu zemin seviyesinin üstünde, konak bölümünün zemin seviyesinin altında bir yükseklikte müstakil bir mezar bulunmaktadır. Bu mezarın "Kazan Dede" isimli bir zata ait olduğu nakledilmektedir. Kabrin başında şöyle bir yazı bulunmaktadır: "Eskilerden bir veli sandukanın bulunduğu yerde oturup cemaat ve müritlerine hitap eder: Kazan, ilim kazan, irfan kazan, dünyalık kazan, ahiret kazan, kazan da yel!" Burada kabri bulunan zâtın bu sözü kendisine lakap olmuş, asıl adı unutulmuş ve "Kazan Dede" olarak meşhur olmuştur.

Türbe çevresinde ulemâdan, devlet adamlarından ve Kastamonu ileri gelenlerinden kişilerin kabirleri bulunmaktadır. Külliye hakkında yazılmış eserlerde burada medfun bulunan kişilerle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Biz de fikir vermesi bakımından bu bilgilerden bir kısmını burada aktarmayı uygun bulduk.

Kastamonu valiliklerinde bulunan Pertev Paşa (ö. 1873) ile Refik Bey (ö. 1897) tekkenin müdavimlerindendi. Bu kişiler vefatlarının ardından da tekke haziresine defnedilmişlerdi. Yine Tuğgeneral Sadık Paşa (ö. 1893) Şâbânîliğe bağlı idi. Şeyh Şâbân Velî'nin manevi terbiyesi ve nüfuzu sadece halk arasında revaç bulmamış, adı geçen vali ve paşaların ebedi istirahatgahı olarak da bu tekkeyi seçmelerini sağlamıştı.⁵⁸ İstiklal Savaşı'nın kahramanlarından Nurettin Paşa'nın annesi Şerife Zeynep Hanım (ö. 1922), Kastamonu Hesap İşleri Müdürü Said el-Beyiz'in kız kardeşi Nadire Hanım (ö. 1908), Kastamonu mektupçusu Ahmet Rifat Efendi (ö. 1901), Kastamonu valilerinden Hüsnü Bey'in babası İbrahim Efendi (ö. 1909), Vali Mehmet Reşit Paşa'nın eşi Emine Hatun (ö. 1870), Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa'nın oğlu Mehmet Ali Bey (ö. 1886), Kastamonu merkez mutasarrıfı Tahir Bey'in kayınvalidesi Rukiye Hanım (ö. 1881), Yasincizâde Muhammed Efendi (ö. 1904), Hazine Katibi Muhammed Said Efendi (ö. 1837), Vilayet Mahkemesi Reisi Rizeli Fehmi Bey, ilmiye mensuplarından ve şairlerden Muallim Sadık Efendi, Saf-ranbolu ulemalarından Zühtü Efendi tekke haziresinde medfundurlar.⁵⁹

Kütüphane

Şâbân-ı Velî kütüphane binası günümüzde mevcut değildir. 2009 yılındaki çevre düzenlemesinde yıkılmıştır. Şeyh Şâbân-ı Velî'nin türbesinin onarımı esnasında 1020/1611'de inşa edilmiştir. Girişi batı duvarında olan kare planlı bir bina olup batı ve doğu cep-helerinde birer pencere bulunmaktaydı, aynalı tonozla örtülmüştü. Türbenin kuzeyine,

58 Fahri Demir, Mustafa Eğilmez, "XIX.Yüzyılda Şeyh Şâbân Velî Külliyesi", sh: 58.

59 Fahri Demir, Mustafa Eğilmez, "XIX.Yüzyılda Şeyh Şâbân Velî Külliyesi", sh: 58.

hemen yanına inşa edilmiş olan kütüphaneye,⁶⁰ Ömer Fuâdî'den sonraki postnişin olan Çorumlu İsmail Kudsi Efendi tarafından pek çok kitap vakfedilmiştir.⁶¹ 1810 yılında 132 cilt kitap barındıran kütüphanede 1922'de yirmi dokuzu el yazması 239 kitabın yer aldığı belirtilmektedir.⁶² 1925 yılında Kastamonu Halk Kütüphanesi kurulmasına karar verilmiş ve dergah kitapları bu kütüphaneye devredilmiştir. 1948 yılında kütüphane kayıtları yenilenmiştir ki bu kayıtlara göre Şâbân-ı Veli Kütüphanesi'nden merkez İl Halk Kütüphanesi'ne 178 eser intikal etmiştir.⁶³ Dönemin kütüphane müdürü İhsan Ozanoğlu bu eserlerin kütüphane fişlerini oluşturmuştur. Bu eserler 2003 yılında oluşturulan "Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi"ne devredilmiştir.⁶⁴ Kütüphane binası 1948'den sonra alt katı mescid üst katı cami derneği olarak kullanılmıştır. Birkaç kez tamir görüldükten sonra 2009 yılında yapılan çevre düzenlemesi sırasında yıkılmıştır.

Sonuç

Şeyh Şa'bân-ı Velî Külliyesi İslam dünyasının önemli irfân merkezlerinden birisidir. İslam dünyasının muhtelif yerlerindeki Halvetîler için değer ifade eden kıymetli bir ziyaret-gâhtır. Külliyenin tanıtımı bu yönüyle özel bir önem taşımaktadır. Külliye camisi, türbesi, müzesi ile ziyaretçilere manevi ikramlar yapan kıymetli bir değerdir. Bu değer inmar edilmesi sadece binalarının bakım ve onarımıyla değil, bu dergahın ruhuna uygun sosyal, kültürel, ilmî, sanatsal faaliyetlerle gerçekleştirilir. Sempozyumumuzun bu güzel temennilerin hayata geçmiş güzel bir örneği olması çok sevindiricidir.

Kaynakça:

Abdülkadiroğlu, Abdülkerim. (1991). Halvetîlik'in Şa'bâniye Kolu Şeyh Şa'bân Velî ve Külliyesi, Kastamonu Şeyh Şa'bân-ı Veli Derneği Yayınları:3, Ankara 1991.

Bektaşoğlu, Mustafa. (2018). Hat Sanatı ve Kastamonulu Hattatlar, Even Medya, Ankara 2018.

Bozkurt, Nebi. (2004). Mezarlık, DİA, c.29 sh:519.

Çakır, Rifat. (2023). "2022 Yılında Yenilenen Yüzü İle Kastamonu'nun Manevi Mekanlarından Hz.Pir Şeyh Şabân-ı Veli Camii", https://www.youtube.com/watch?v=bHe4CU2ozcw&ab_channel=Memleket37

Çiftçi, Fazıl. (2012). Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler, Kastamonu Belediyesi, Ankara 2012.

Çiftçi, Fazıl. (2014). Hz. Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî, Hz. Pîr Şeyh Şa'ban-ı Veli Kültür Vakfı, Ankara 2014.

60 Abdülkadiroğlu, Halvetîlik'in Şa'bâniye Kolu Şeyh Şa'bân Velî ve Külliyesi, s.62-64, 104-105; Çiftçi, Şeyh Şâbân-ı Veli, s.97.

61 Abdulhalim Durma, Evliyâlar Şehri Kastamonu, s.183, Yenigün Matbaacılık, Ankara 2008.

62 Kemal Kutgün Eyüpgiller, "Şâbân-ı Veli Külliyesi", DİA, c:38 sh: 210-211.

63 Mehmet Öztürk, "Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi ve Yazma Eserler, III. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu "Kastamonu'da İlmî Hayat ve Kastamonu Âlimleri", 2016, s. 284.

64 Mehmet Serhat Yılmaz, Kastamonu Medrese ve Dergâh Kütüphanelerindeki Yazma ve Basma Eserlerin Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesine Devri", III. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu "Kastamonu'da İlmî Hayat ve Kastamonu Âlimleri", 2016, s. 278.

- Çiftçi, Fazıl. (2018). Kastamonu Camileri –Türebeleri ve Diğer Tarihi Eserler 1, Kastamonu 2018.
- Demirci, Fehmeddin. (2011). “Kastamonu Şeyh Şâbân-ı Veli Vakıf Müzesi”, Vakıflar Dergisi, Haziran 2011, Sayı 35.
- Derman, M. Uğur. (2003) “Mehmed Şevki Efendi”, DİA, c.28 sh:532-533.
- Durma, Abdulhalim. (2008). Evliyâlar Şehri Kastamonu, Yenigün Matbaacılık, Ankara 2008.
- Eryılmaz, Halil İbrahim. (2021). “Demirci Camilerindeki Ahşap Tavan Göbekleri”, Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi 12 (Haziran 2021): 189-215.
- Eyüpgiller, Kemal Kutgün. (1999). Bir Kent Tarihi Kastamonu, Eren Yayınları, İstanbul 1999.
- Eyüpgiller, Kemal Kutgün. (2010) “Şâbân-ı Velî Külliyesi”, DİA, c.38 sh: 210-211.
- Fahri Maden, Mustafa Eğilmez. (2004). “XIX. Yüzyılda Şeyh Şâbân Veli Külliyesi”, Vakıflar Dergisi, sh. 51-67, sayı: 42, Aralık 2004.
- İşbilir, Ömer. (2002). “Kuyucu Murad Paşa”, DİA, c: 26 sh: 507-508.
- İşbilir, Ömer. (2006). “Nasuh Paşa”, DİA, c.32 sh: 426-428.
- Kara, Mustafa. (2010). Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, Dergah Yayınları, İstanbul 2010.
- Kara, Mustafa. (2011). “Tekke”, DİA, c.40 sh:368.
- Küçükbasmacı, Gülten. (2017). “Kastamonu’da Asa Suları”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Güz 2017, Sayı: 83, sh: 199-221.
- M. Baha Tanman, Sevgi Parlak. (2011). “Tekke (mimari)”, DİA, c. 40, sh: 370-379.
- Ozanoğlu, İhsan. (1966). Türk Büyükerinden Ünlü Mutasavvıf Şâbân-ı Veli Hayatı, Eserleri ve Külliyesi, Kastamonu Şâbân-ı Veli – Musafakıh Camileri Onarma Cemiyeti Yayınları: 1, Yenises Matbaası, Kastamonu 1966.
- Öztürk, Mehmet. (2016). “Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi ve Yazma Eserler”, III. Uluslararası Şeyh Şâbân-ı Velî Sempozyumu “Kastamonu’da İlmî Hayat ve Kastamonu Âlimleri”, Kastamonu 2016.
- Tanman, M. Baha. (1997) “Halvethane”, DİA, c: 15, sh: 390.
- Taşdemir, Meral. (2003). Kastamonu Şeyh Şâbân-ı Veli Camisi ve Türbesi Haziresinde Yer Alan Mezar Taşları, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003.
- Tatçı, Mustafa. (2018). Hazret-i Pir Şâbân-ı Veli Kitabı, H Yayınları, Ankara 2018.
- Yavuz, Mustafa. (2023) Kastamonu Medreseleri ve Uleması, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2023.
- Yazar, İlyas. (2007). “Ömer Fuâdî”, DİA, C. 34 sh. 61-63.
- Yılmaz, Dilek. (2020). Kastamonulu Sofzade Mehmet Tevfik Efendi’nin Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Dini Edebiyatla İlgili Şiirleri, Sh: 490-491, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk-İslam Edebiyatı Bilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2020; İlgili şiirin kaynağı: Sûfîzâde Mehmet Tevfik, Hulviyyât, ss. 74-75.
- Yılmaz, Mehmet Serhat. (2016). “Kastamonu Medrese ve Dergâh Kütüphanelerindeki Yazma ve Basma Eserlerin Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesine Devri”, III. Uluslararası Şeyh Şâbân-ı Velî Sempozyumu “Kastamonu’da İlmî Hayat ve Kastamonu Âlimleri”, Kastamonu 2016.

19. YÜZYILDA KASTAMONU ŞEYH ŞABAN VELİ KÜLLİYESİ'NDE YAŞANAN GELİŞMELER

Fahri MADEN¹

Giriş

Şeyh Şaban Veli Külliyesi'nin ortaya çıkmaya başlaması 16. yüzyıla kadar gitmektedir. Külliye'nin banisi, doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Şeyh Şaban Veli (v. 1569), bu yüzyılda yaşamış ve Halveti tarikatına bağlı Cemaliye'nin Şabanilik konulunu kurmuştu. Halvetilik Kastamonu'da, Şeyh Şaban Veli'den önce Seyyid Ahmed Sünneti (v. 1459) tarafından temsil edilmişti. Seyyid Sünneti bugün külliye'nin bulunduğu yerde bir mescid inşa ederek hizmet vermişti. 15. yüzyılın ikinci yarısında onun vefat etmesiyle Kastamonu'da bir süre kesintiye uğrayan Halvetilik, Şeyh Şaban Veli'nin 1531 yılında gelişiyle tekrar canlanmıştır.²

Kastamonu'ya geldiğinde ilk olarak Seyyid Sünneti Mescidi'nde inzivaya çekilen Şeyh Şaban Veli uzun süre ibadet ve tefekkürle meşgul olduktan sonra yine burada irşat faaliyetlerine başlamıştı. Sünneti Mescidi'nin zamanla ihtiyaca cevap vermemesi üzerine irşat faaliyeti Honsalar Camii'ne taşınmış, Şeyh Şaban Veli'ye tabi olanların sayısı günden güne çoğalmıştı.³ Ancak çıkan yangında Honsalar Camii'nin harap olması sebebiyle tekrar Seyyid Sünneti Mescidi'ne dönmüş, mescid yakınlarındaki bir ev satın alınarak Şeyh Şaban Veli oraya yerleşmişti.⁴ Yıllarca Kastamonu'da hizmet veren Şeyh Şaban Veli, Hisarardı mevkiindeki Seyyid Sünneti Mescidi ve evini tekke olarak kullanmış, yerine geçecek kişilerin de oturmaları için burayı vakfetmişti.⁵

4 Mayıs 1569 tarihinde vefat edip Seyyid Sünneti Mescidi'nin karşısına defnedilen Şeyh Şaban Veli'nin mezarının üzerine zamanla türbe yaptırılmıştır. Türbenin yapımına 1575 yılında başlanmış, Sultan I. Ahmet'in Sadrazamı Murat Paşa'nın Kethüdası Ömer Bey tarafından 1612 yılında demirli pencerelerin üzerine kadar duvarları ördürülmüştü. Türbe iki yıl aradan sonra Küre Kadısı Hibetullah Efendi, Dergah-ı Âli Kapıcıbaşlarından Mehmet Ağa ile ilmiye mensuplarından Derviş Ömer Fuadi'nin himmetleri ve Kastamonu halkının da yardımlarıyla tamamlanmıştı. Türbe daha sonraki yıllarda onarım görmüş

¹ Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Alevi Bektaşî Kültürü Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, fahri.maden@hbv.edu.tr ORCID:0000-0002-8529-9165 .

² Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi, Ankara 1991, s.42; Abdülhalim Durma, Evliyalar Şehri Kastamonu, Amasya 2008, s.157-158.

³ Fazıl Çiftçi, Gönüller Sultanı, Hakikat İlminin Üstadı Şeyh Şaban-ı Velî, Kastamonu 2011, s.23.

⁴ Çiftçi, Şeyh Şaban-ı Velî, s.43-45.

⁵ Abdulkadiroğlu, a.g.e, s.42.

ve türbeye ilaveler yapılmıştır. Türbede doğu tarafından açılan tali kapı Vezir Kurşuncuzâde tarafından 1618 yılında yaptırılmış ve harem denen bir bölüm eklenmiştir. Yine vezirlerden Halil Paşa türbenin kubbesi üzerine kurşun kaplattırmıştı. Bu sırada türbenin yanına bir de kütüphane inşa edilmiş⁶ ve buraya Çorumlu İsmail Kudsi Efendi tarafından pek çok kitap vakfedilmiştir.⁷

Şeyh Şaban Veli Tekkesi daha ziyade faaliyetlerini burada bulunan cami ile iç içe sürdürmüştür. Seyyid Sünneti Efendi tarafından 1490 yılından önce yaptırılan mescidin ilk şekli ve yapılış tarihi bilinmemektedir. 1580 yılında Sultan III. Murad'ın hocası ve mürşidi Şucaeddin Efendi, Seyyid Sünneti Efendi Mescidi'ni genişletip bugünkü haliyle Şeyh Şaban Veli Camii'ni yaptırmıştı.⁸ Belirtildiği üzere bu cami aynı zamanda Şabani Tekkesi olduğundan içerisinde ve arka tarafında halvethaneler sıralanmaktaydı. Bu özelliğiyle Şeyh Şaban Veli Tekkesi tekke-camilerdendir. Camide ilerleyen zamanda çeşitli tamirler yapılmış ve binaya yeni birimler ilave edilmiştir. Örneğin caminin mihrabının solundaki ahşap vaaz kürsüsü 1641 yılında mahkeme katibi Hasan Çelebi tarafından yaptırılmıştır. 1702 ve 1776 yıllarında cami külliye ile birlikte tamir edilmiştir.⁹

1. Şeyh Şaban Veli Sonrası Şabani Külliyesi

Şeyh Şaban Veli'nin vefatından sonra Şabani Tekkesi'nde pek çok şeyh görev yapmış ve tekkeyi 19. yüzyıla taşımışlardır. İlk şeyhlik görevine Şeyh Şaban Veli'nin vasiyeti gereği Osman Efendi getirilmiştir. Tokat'tan Kastamonu'ya davet edilen Osman Efendi, Şeyh Şaban Veli'nin vefatına çok üzülmüş, sadece kırk gün kadar tekkede şeyhlik yaptıktan sonra o da vefat etmiş ve Şeyh Şaban Veli Türbesi'nin kuzey tarafına defnedilmiştir.¹⁰ Daha sonra tefsir ve hadis ilminde ihtisas sahibi olan Hayreddin Efendi, Şabani Tekkesi'nin ikinci şeyhi olmuştur. Hayreddin Efendi iyiyi kötüden ayırma kabiliyeti yüksek, sohbetleri zevk verici ve Şeyh Şaban Veli'nin kemaline vakıf bir zattı. On yıl postnişinlik yapan Hayreddin Efendi 1579 yılında vefat edip o da Şeyh Şaban Veli Türbesi'ne defnedilmiştir.¹¹

Üçüncü postnişin İskilipli Abdülbaki Efendi, Şeyh Şaban Veli'nin rahle-i tedrisinde yetişmiş ve onun tarafından irşad göreviyle Çorum'a gönderilmişti. Hayreddin Efendi'nin vefatından sonra Kastamonu'ya gelip seccadenişin olmuştur. Cuma günleri ve gecelerinde verdiği tefsir dersleri sırasında manevi hakikatleri her kesimin anlayacağı şekilde açıklaması sebebiyle dinleyenleri çok etkilenirdi. Onun şeyhliği vefat tarihi olan 1589

6 Abdulkadiroğlu, a.g.e, s.62-64, 104-105; Çiftçi, Şeyh Şaban-ı Veli, s.97.

7 Duma, a.g.e, s.183.

8 Çiftçi, Şeyh Şaban-ı Veli, s.87; Tarihi süreçte Taşköprü kazasının Harmancık mahallesinde ve İnebolu'nun Abana nahiyesinin Çoban köyünde de Şeyh Şaban Veli isminde birer cami ve mescid yaptırılmıştır. BOA, EV.MKT.CHT, 160/37; BOA, EV.MKT, 3147/123.

9 Çiftçi, Şeyh Şaban-ı Veli, s.87-90.

10 Durma, a.g.e, s.161; Çiftçi, Şeyh Şaban-ı Veli, s.63-67.

11 Durma, a.g.e, s.162; Çiftçi, Şeyh Şaban-ı Veli, s.68-70.

yılına kadar sürmüştür.¹² Bu dönemde Şeyh Şaban Veli Tekkesi, Sultan III. Murat'ın mürşidi Şeyh Şucaeddin Efendi tarafından genişletilmiş, tekkeye vakıf arazisi tahsis edilip vakfiyenâme düzenlenmiştir.¹³

16. yüzyılda Şabani Tekkesi'nin son şeyhi Küre-i Hadid kasabasında dünyaya gelen Muhyiddin Efendi'dir. Şeyh Şaban Veli'nin Küre-i Hadid'deki halifesi Mahmud Efendi tarafından yetiştirilen Muhyiddin Efendi halkı irşad etmek için Şam'a gönderilmiş, kısa bir sürede burada çok sayıda kişinin uyandırılmasına vesile olmuştu. Tekrar Kastamonu'ya döndükten sonra ise Abdülbaki Efendi'nin vefatı üzerine Şabani Âsitanesi'ne postnişin tayin edilmiştir. Vefat ettiği 1604 yılına kadar bu görevi ifa etmiştir.¹⁴

17. yüzyılda Şeyh Şabani Veli Tekkesi'nde sırasıyla Ömer Fuadi Efendi (v. 1636), Çorumlu İsmail Kudsi Efendi (v. 1644), Mustafa Çelebi Efendi (v. 1659), Zileli Abdurrahman Efendi (v. 1672) ve Hafız İbrahim Efendi (v. 1712) postnişinlik yapmışlardır.¹⁵ Bunları 18. yüzyılda Hafız Ahmet Efendi (v. 1720), Mehmet Efendi (v. 1743) ve Abdullah Efendi (v. 1767) izlemiştir.¹⁶ Bunlar içerisinde en dikkat çeken Ömer Fuadi Efendi, 1560 yılında Musa Fakih Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Çocukluk yıllarını Şeyh Şaban Veli'nin sohbetlerini dinleyerek geçirmiştir. Medrese eğitimi alan Ömer Fuadi Efendi, Arapça ve Farsça öğrenmekle kalmamış bu dillerde edebi ve tasavvufi eserler vermişti. Akli ve nakli ilimlerde ihtisaslaşan Ömer Fuadi Efendi, zaman içerisinde manevi ilimlere yönelmişti. Şabaniye tarikatının üçüncü postnişini olan Abdülbaki Efendi'ye intisap etmiş, onun vefatının ardından Muhyiddin Efendi'ye bağlanmıştı. 1604 yılında ise Şeyh Şaban Veli Tekkesi şeyhliğine getirilmiştir.¹⁷

18. yüzyılın sonlarında Şeyh Şaban Veli Tekkesi'nin başında on üçüncü postnişin Hafız Mustafa Vahdeti Efendi bulunuyordu. Halveti şeyhlerinden Hacı Ahmed Efendi'nin oğlu olan ve 1713 yılında dünyaya gelen Mustafa Vahdeti Efendi akli ve nakli ilimleri tahsil etmiş, pek çok icazet almıştı. Şeyh Şaban Veli Tekkesi'ndeki otuz üç yıllık şeyhliği 1800 yılında vefat etmesiyle sona ermiştir.¹⁸ Mustafa Vahdeti Efendi keramet ehli bir zattı. Kerametlerinden biri şöyle anlatılmaktadır: Dönemin ilmiye mensuplarından Ağa İmaret-i Müderrisi Arap Hoca, Mustafa Vahdeti Efendi aleyhinde sözler söylemiş. Mustafa Vahdeti Efendi vefat edince cenazesini yıkamak ona nasip olmuş. Yıkama işi bitip de su döken kişi cenazenin başından ayrılınca Mustafa Vahdeti Efendi Arap Hoca'nın bileğinden tutmuş. Arap Hoca zorla kurtulup cenazenin yıkandığı çadırdan dışarı çıkmış ve şeyhin oğlu Abdurrahman Efendi'ye, "Babanız hayattadır, içeri girin bakın." demiş.

12 Durma, a.g.e, s.162-163.

13 Çiftçi, Şeyh Şaban-ı Veli, s.73-74.

14 Durma, a.g.e, s.163; Çiftçi, Şeyh Şaban-ı Veli, s.774-77.

15 BOA, İE.ENB, 5/516; Çiftçi, Şeyh Şaban-ı Veli, s.82-84.

16 Abdulkadiroğlu, a.g.e, s.64-65; Çiftçi, Şeyh Şaban-ı Veli, s.84.

17 Durma, a.g.e, s.163-166; Çiftçi, Şeyh Şaban-ı Veli, s.77-81.

18 Hür Mahmut Yücer, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl), İstanbul 2003, s.128; Abdulkadiroğlu, a.g.e, s.65.

Oysa Abdurrahman Efendi çadıra girip baktığında babasının hayatta olmadığını görmüş.¹⁹ Şeyh Şaban Veli Türbesi'ne defnedilen Mustafa Vahdeti Efendi çok sayıda halife yetiştirmişti. Bunlardan devrin tanınmış âlimlerinden olan Yusuf Bahri Efendi (v. 1854) Çorum'da medfundur. Bir diğer meşhur halifesi ise Çankırlı Hacı Dede'dir.²⁰

2. 19. Yüzyılda Şeyh Şaban Veli Küllyesi Postnişinleri

2.1. Abdurrahman Efendi (1800-1834)

Şeyh Şaban Veli Tekkesi'nin 19. yüzyılı Abdurrahman Efendi'nin postnişinliği ile başlamaktadır. 1768 yılında dünyaya gelen ve babasının vefatı üzerine postnişin olan Abdurrahman Efendi tahsilini de babasından görmüştü. 1834 yılında vefat edinceye kadar hizmet vermişti.²¹ Vefat ettiği günlerde şiddetli hastalığa yakalanan Abdurrahman Efendi dervişlerin yardımıyla cami kapısına kadar güçlüğü gelip zikre katılmış, zikrin sonunda dervişleri yanına çağırarak onlara nasihatte bulunmuştu. Bu zikrin ve nasihatın bir veda olduğu anlaşılmaktaydı. Zira Abdurrahman Efendi dervişlerine oğlu Hafız Mehmet Said Efendi'yi yanlarından ayırmamalarını tavsiye edip herkesin hücrelerine çekilmesini istemiş ve o gece vefat etmişti.²² Onun da naaşı Şeyh Şaban Veli Türbesi'ne defnedilmiştir.

2.2. Hafız Mehmet Said Efendi (1834-1889)

Şeyh Şaban Veli Tekkesi'nin on beşinci postnişini olan Hafız Mehmet Said Efendi, 1817 yılında dünyaya gelmişti. Babasının vefatının ardından genç yaşta posta geçtiğinden²³ kendisini bu göreve yeterli görmemiş, Geredeli Halil Efendi'nin yanına gidip onun talim ve terbiyesine girmişti. Ayrıca Diyarbakırlı Aziz olarak bilinen Hacı Mustafa Safiyüddin (Safi) Efendi'nin hizmetinde bulunup ondan da icazet almıştı.²⁴ Said Efendi, Şeyh Şaban Veli'ye bağlılığından dolayı gece gündüz tekkeden ayrılmayıp gelen misafirleri ve ziyaretçileri geri çevirmemişti.²⁵ Yine onun hizmetlerinden biri, Şeyh Şaban Veli Menakıbnâme'sini Ömer Fuadî'nin Türbenâme adlı eseri içerisinde, 1877 (H. 1294) yılında, Kastamonu Vilayet Matbaası'nda bastırması olmuştur.²⁶ Said Efendi uzun yıllar hizmet ettikten sonra 1889 tarihinde vefat etmiş ve o da Şeyh Şaban Veli Türbesi'nde toprağa verilmiştir.²⁷

19 Celal Çatal, "Kastamonu Evliyalari-4", <http://www.boyabatgazetesi.com>, Erişim 23 Mart 2012.

20 Yücer, a.g.e, s.128.

21 Kastamonu Şer'iye Sicili (VGMA), nr.4496, v.47; Yücer, a.g.e, s.128.

22 Duma, a.g.e, s.176.

23 BOA, EV.MKT.CHT, 475/85.

24 Yücer, a.g.e, s.128-129; Duma, a.g.e, s.177.

25 Çatal, "Kastamonu Evliyalari-4", Erişim 23 Mart 2012.

26 Abdulkadiroğlu, a.g.e, s.64; İlyas Yazar, "Ömer Fuâdî", DİA, C. XXXIV, İstanbul 2007, s.63.

27 Yücer, a.g.e, s.129.

2.3. Bolulu İbrahim Şevki Efendi (1890-1897)

Hafız Mehmet Said Efendi'nin vefatından sonra oğlu Mehmet Ataullah (Ata) Efendi küçük olduğu için tekke bir süre postnişinsiz kalmıştır. Bunun üzerine Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa'nın aracılığıyla Şabani tarikatından İbrahim Şevki Efendi Bolu'dan getirilip Şeyh Şaban Veli Tekkesi postuna oturtulmuştur.²⁸ Bu arada Hafız Mehmet Said Efendi'nin vefatı üzerine Şeyh Şaban Veli Külliyesi'nde mevcut bulunan tekke, türbe, kütüphane, tekke odaları ve içlerinde mevcut emval, eşya ve kitaplar İbrahim Şevki Efendi ile dervişlere devredilmişti.²⁹ 25 Haziran 1891 tarihli şer'iye sicili kaydında, Kastamonu'da bulunan Halveti tarikatından kutbü'l-ârifîn gavsü'l-vasılın Pîr Şabân Veli Kuddise Sırrehûlali Hazretlerinin dergâhı postnişini Şeyh Hafız Mehmet Said Efendi'nin vefatı üzerine, dergâh-ı şerif, türbe-i latîf, kütüphane ve iki katlı tekke odaları içerisinde mevcut bulunan kitaplar, risaleler ve eşyaların, şeyhlik vazifesini devam ettiren İbrahim Efendi'ye teslim edildiği bildirilmektedir. Tekkedeki kitap ve eşyalar evkaf muhasebecisi Mustafa Neşet Efendi, şer'i mahkeme Başkatibi Hafız Ali Galip Efendi ve Katip Hüseyin Efendi marifetiyle, dervişlerin de hazır bulunduğu sırada Şeyh Efendi'ye verilmiş, her birini kadim veçhile cuma ve salı günleri dışında neşr ve istifadeye ruhsat verdiğini belirten kitap ve eşyaların yazılı olduğu defter hazırlanmıştır. Buna göre tekkede Kur'an, tefsir, hadis, fıkıh, akaid, tarih, İslam ahlakı, kelam, mantık, tasavvuf, edebiyat ve diğer alanlarda 212 cilt kitap bulunmaktadır. Bu rakam 1713 tarihinde 157 idi.³⁰

Kitapların listesi ve cilt adetleri şöyledir: Kelâm-ı Kadîm (1 Cilt), büyük yazma Kelâm-ı Kadîm (1 Cilt), yazma Cüz-i Şerîf (1 Cilt), Kelâm-ı Kadîm Belagâtü'l-Fârs (1 Cilt), Tefsir-i Envârü't-Tenzil (1 Cilt), Te'vilât min Tefsiri'l-Kur'ân ilâ Sureti'l-Kehf (1 Cilt), Hâşiye-i Şeyhzâde min Sureti'l-Mücâdele ilâ ahiri'l-Kur'ân (1 Cilt), Hâşiye-i Tefsir-i Şerif min Sure-i Âl-i İmrân ilâ erba'î's-sure (1 Cilt), Nısf-ı Tefsir-i Şerif an Sure-i Meryem (1 Cilt), Nısf-ı Tefsir-i Şerif Tenbihü'l-Gâfilin li-Ebü'l-Leys es-Semerkindî (1 Cilt), Tefsir-i Şerîf Te'vilât-ı Şeyh Necmeddin (1 Cilt), Te'vilât-ı Kâşânî mine't-Tefsir (1 Cilt), Tefsirü'l-İşâre (1 Cilt), Tefsir-i Kâdî min sureti'l-Enâm ilâ El-Kehf (1 Cilt), Tefsir-i Me'âlimü't-Tenzil min İmâm el-Begavî (1 Cilt), Tefsir-i Şerif min Evveli'l-Kur'ân (1 Cilt), Tefsir-i Şerîf min Sure-i Tevbe be-ibâretü'l-Fârsî (1 Cilt), Mecmû'atü'l-Kebir min Tefâsiri'l-Kur'ân (1 Cilt), Tecvîd-i Kur'ân ve sâ'ire (1 Cilt), Tefsir-i Nisaburi (1 Cilt), basma Tefsir-i Mevakib (1 Cilt), yazma Tefsir-i min Sure-i Âl-i İmrân (1 Cilt), Tefsir-i min Sure-i Meryem (2 Cilt), Tefsir-i Hanefi (1 Cilt), Kitab-ı Revnakü't-Tefâsir (1 Cilt), Yazma tefsirden bir kıt'a (1 Cilt), Tefsir-i İşâre (2 Cilt), Yazma Yasin-i Şerîf (1 Cilt), Şerhü'l-Meşârik Herbânü'l-Vâsılın

28 BOA, EVMKT, 1653/69; 1719/69; Demircioğlu, a.g.e, s.36.

29 Kastamonu Şer'iye Sicili, nr. 144, s.202-205.

30 Kastamonu şer'iye sicilleri üzerine yapılan araştırmada külliye kütüphanesinde 1713 yılında 157 cilt kitap bulunduğu belirlenmiştir. Bu kitapların bir listesi, konu ve içerik analizi için bkz. Özcan Oğur, "5656 Numaralı Kastamonu Şer'iye Sicili Işığında Şeyh Şaban-ı Veli Tekke ve Kütüphanesi", GTTAD (Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi), T.C.'nin 100. Yılı Özel Sayısı, Ekim 2023, s.225-244.

(1 Cilt), Şerh-i Meşârik (1 Cilt), Kitâbü'l-Ufûl fi İlmü't-Tezkiye min Nev'ü'l-Hadis (1 Cilt), El-Cüz'ü's-Sâlis min Şerh-i Sireti'n-Nebî Aleyhisselam (1 Cilt), basma Tercümetü'l-Hadis (1 Cilt), Şifâ-i Şerif (1 Cilt), Şerh-i Hadis-i Şerif (1 Cilt), Mesabih-i Şerif (1 Cilt), Kitâb-ı Erba'în fî Usûlî'd-dîn (1 Cilt), basma Şerh-i Hadis (1 Cilt), İhyâü'l-Ulûm'un on dördüncü cüz'ü (1 Cilt), yazma Kütüb-i Hadis (1 Cilt), Mişkâtü'l-Envâr (2 Cilt), İbn-i Melek (1 Cilt), Şerh-i Kudûrî (1 Cilt), Mülteka (1 Cilt), Şerh-i Menâr (1 Cilt), Ziya-i Ma'nevî mine'l-Fıkh (1 Cilt), basma Celî tercemesi (1 Cilt), basma Halebi-i Sagîr (1 Cilt), Ali Efendi Fetvâsı (1 Cilt), Şerh-i Fikhü'l-Ekber (1 Cilt), Miftâhü's-Salât (1 Cilt), Kitâb-ı Cevahirü'l-Fıkh (1 Cilt), Umdetü'l-İslam (1 Cilt), Birgivi Şerhi Mehmed Efendi (1 Cilt), Risale-i Kurban (1 Cilt), Kudûrî (1 Cilt), Şerh-i Musaffal min Müşâk (1 Cilt), Şerh-i Vikâye (1 Cilt), Me-fatihü's-Salât (1 Cilt), Şerh-i Menâr İbn-i Melek (1 Cilt), Münebbihü'l-Musalla (1 Cilt), Câmi'ü'l-Fetevâ mine'l-Fıkh (1 Cilt), Şakayık-ı Nu'mâniyye (1 Cilt), Dürer-i Gurer (1 Cilt), Kitâbü't-Tenkîh (1 Cilt), Dürer ve El sine ve Misbah (2 Cilt), Şerh-i Misbah (1 Cilt), Ta'limü'l-Müte'allim (1 Cilt), Şurûtü's-Salât (1 Cilt), Menakıb-ı Hazret-i Pir Şa'ban-ı Velî (1 Cilt), Fevtü'l-Kulûb (1 Cilt), Şerh-i Füsûs Belagatü'l-Arabiyye (1 Cilt), Mesnevi-i Şerif (1 Cilt), Şerh-i Mesnevî be-ibâreti'l-Fârsi cild-i sâlis (1 Cilt), Fütuhât-ı Mekkiye (1 Cilt), Nakş el-Füsûs fî şerh-i Nakş (1 Cilt), Tuhfetü'l-Mülûk (1 Cilt), Mevlûdü'n-Nebî Aleyhisselam (2 Cilt), yazma Ca'fer-i Sadık ve Ta'birnâme (1 Cilt), Kitâbü'l-Medaric (1 Cilt), basma Menakıb-ı Hazret-i Pir Şa'bân Veli (15 Cilt), Kitab-ı İbnüddendan Es-Sultan Şeyh Attar (1 Cilt), Menakıb-ı Hazret-i Sultan Enbiya Sallallahu Aleyhi Vesellem (1 Cilt), Delâ'il-i Hayrât (1 Cilt), Kitab-ı Şerh-i Makam-ı Zühd (1 Cilt), Tenbihü'l-Mehârim (1 Cilt), Tarih-i Taberi (1 Cilt), yazma Ravzatü'l-Müzekki (1 Cilt), yazma Hulefa-i Râşidin (1 Cilt), yazma Me'âlimü't-Tenzîl (1 Cilt), yazma Hayatü'l-Asfiya Mehâsinü'l-Meşîyyete (1 Cilt), yazma Şem'î (1 Cilt), Fasl-ı Hitâb (1 Cilt), Divan-ı Münşe'at (1 Cilt), yazma fî Beyân-ı Kalanisi (1 Cilt), yazma Lugat-ı Mirkât be-ibâreti'l-Fârs (1 Cilt), Makâmâtü'l-Uşşâk (1 Cilt), Zübde-tü'l-Hakâyık (1 Cilt), Kitâbü'l-Hüdâdî (1 Cilt), Gülşen-i Tevhid (1 Cilt), Manzûme Şerhi (1 Cilt), yazma Ebâ Eyyüb Ensârî (1 Cilt), yazma Ta'birnâme (1 Cilt), yazma Muhammediye (1 Cilt), Şerh-i Tevâli' (1 Cilt), İmam Kuşeyri (1 Cilt), Ceride-i Ferâ'iz (1 Cilt), Fezâ'il-i Bilâd-ı Erba'a (1 Cilt), Pend-i Attâr (1 Cilt), Gülşen-i Aşk (1 Cilt), Kitâbü'l-Fürû' (1 Cilt), basma Hülâsa (1 Cilt), basma Divan-ı Leyla (1 Cilt), Nasreddin Efendi Risâlesi (1 Cilt), basma et-Tıb (1 Cilt), basma Ahlak-ı Ahmediye (1 Cilt), Mirâtü'l-Âşıkîn (1 Cilt), Tenbihü'l-Gâfilîn (1 Cilt), Atik İlahî Mecmu'ası (1 Cilt), basma Minhâcü'l-Fukarâ (1 Cilt), Tarih-i Osmanî (1 Cilt), Düstûr (1 Cilt), Şeyh-i Ekber Risalesi (1 Cilt), İbn Sirîn Risalesi (1 Cilt), yazma Menâkıb-ı Hazret-i Mevlânâ (1 Cilt), yazma Sırrü'l-Esrâ (1 Cilt), Nüzhetü'l-Ervâh (1 Cilt), Şerh-i Füsûs Bâli Efendi (1 Cilt), Mantıkü't-Tayr (1 Cilt), Kimyâ-yı Sa'âdet (1 Cilt), Manzûm Farsî (1 Cilt), Kitâb-ı Füsûs (1 Cilt), Kitâbü'l-Muhibb beyne'l-Muhibb ve'l-Mahbûb (1 Cilt), Kitâb-ı Avârifü'l-Ma'ârif (1 Cilt), Kitâb-ı Şâzeli (1 Cilt), Risale-i Hanife (1 Cilt), Mecmû'a-i Tasavvuf (1 Cilt), basma Tevârih Enbiya (1 Cilt), Vilâyet-i İdâre-i

Mahsûs Nizâmname (1 Cilt), Havâzinü'l-Kuşeyrî (1 Cilt), Metâlî' (1 Cilt), Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ (1 Cilt), Tehafü'l-Haremeyn (1 Cilt), Ravzatü'l-Ulema (1 Cilt), Mevakirü'n-Nücûm (1 Cilt), Mu'allekâtü's-seb' (1 Cilt), Müntehabât-ı Evliya Çelebi (1 Cilt), Miracü'l-Beyân (1 Cilt), yazma Ahmedi (1 Cilt), Nuh Efendi Risalesi (1 Cilt), basma Fevâ'idü'l-Fevâ'id (1 Cilt), Nefhâtü'l-üns (1 Cilt), basma Ahmediye (1 Cilt), Lübbü'l-Elbâb (1 Cilt), Risale-i Tevhid (1 Cilt), Şerh-i Misbah (1 Cilt), basma Harb-i A'zam (1 Cilt), basma Menakıb-ı Cehâryar-ı Güzin (1 Cilt), Zahiretü'l-Ulema (1 Cilt), Müzekki'n-Nüfus (1 Cilt), Lugat-ı Fars (1 Cilt), basma Kara Davud (1 Cilt), yazma Mahbubü'l-Kulûb (1 Cilt), Cevherî-i Ahmedî (1 Cilt), Divan-ı Nesimi (1 Cilt), Devâü'l-Burhan (1 Cilt), Risale-i Ahlak (1 Cilt), Hacı Baba El-Misbah (1 Cilt), Meşahirü'l-İslâm ve Ceza Kanunu (1 Cilt), Risale-i Nasuhi (1 Cilt), yazma İlâhi Divanı (1 Cilt), Kitabü't-Tecvid (1 Cilt), basma Nevâdir-i Süheylî (1 Cilt), Risale-i Vaz'îyye (1 Cilt), Evrâk-ı Perişan (1 Cilt), Âdâb-ı Bahs (1 Cilt), yazma Lugat (1 Cilt), yazma Zübdetü'l-Hakâyık (1 Cilt), Mirsâdü'l-İbâd (1 Cilt), Vekâyi'-i Devlet-i Aliyye (1 Cilt), Kitâb-ı Manârâtü's-Sâ'irîn (1 Cilt), Kitâb-ı Menzilü's-Sâ'irîn (1 Cilt), basma Mutavvel tercemesi (1 Cilt), yazma Sarf Fârisî (1 Cilt), yazma Sarf Cümlesi (1 Cilt), basma Usâmeddin (1 Cilt), İsti'âre Asâmı (1 Cilt), basma Avâmil Tuhfesi (1 Cilt), yazma Molla Cami (1 Cilt), Kâfiye (1 Cilt), basma Mu'arreb İzhâr (1 Cilt), Mu'arreb Avâmil (1 Cilt), Kitâbü's-Sarf (1 Cilt).

Ayrıca bu sicil kaydında, Şeyh Şaban Veli Tekkesi'ndeki muhtelif sayılarda mangal, bakır güğüm, büyük maşrapa, tatlı ve börek tabağı, çini beyaz çanak, sırça ve bakır gülâbdan, kazan, şamdan, seccade, kilim seccâde, yastık, duvar yastığı, koltuk yastığı, yanlık, köşe minderi, beyaz cam perdesi, alaca ihrâm, meydan kilimi, sarı sini, pamuk ve yün şilte, yorgan, bakır ibrik, çalar saat gibi eşyaların bulunduğu tespit edilmektedir.³¹

1834 yılı doğumlu İbrahim Şevki Efendi medrese eğitiminin ardından Bolu müftüsü Sıbgatullah Efendi'den şer'î ilimler öğrenmişti. Ayrıca önce Mudurnulu Halil Rahmi Efendi'ye intisap etmiş, onun vefatından sonra da İbrahim Hilmi Efendi'ye bağlanmıştı. Kastamonu'da şöhret ve itibarı artan İbrahim Şevki Efendi, Ataullah (Ata) Efendi'yi yetiştirmekle kalmamış, Çerkeşli Halil başta olmak üzere beş kişiye daha icazet vermişti. Ramazan aylarında Cuma namazlarından sonra Şeyh Şaban Veli Camii'nde halka nasihatta bulunmuşur.³²

İbrahim Şevki Efendi, 14 Şubat 1893 tarihinde Bolu'da bulunan Gülyüzü Tekkesi şeyhi İsmail Efendi'nin göreve ehil olmadığı gerekçesiyle şeyhlik makamından uzaklaştırılması üzerine adı geçen tekkenin de meşihatini üstlenmiştir.³³ 2 Mart 1895 tarihli şer'îye sicil kaydında da Şeyh Şaban Veli Tekkesi postnişini Şeyh Mehmet Said Efendi'nin oğlu Ataullah (Ata) Efendi'nin tarikat-ı aliyye süluk ve intisap edecekleri zamana kadar tek-

31 Kastamonu Şer'îyye Sicili, nr. 144, s.202-205.

32 Demircioğlu, a.g.e, s.37-38.

33 BOA, EV.MKT.CHT, 307/75; BOA, EV.MKT, 1926/104.

kede Pir'in ayinleri üzere evrad ve ezkarı icraya Halvetiye-i Şabaniye meşayihinden Seyyid İbrahim Efendi'nin görevlendirildiği belirtilmektedir. Ayrıca bu kayıтта İbrahim Efendi'nin, Bolu kasabasının Gülyüzü Mahallesi'ndeki Hisarardı Dergâhı'na, 150 arşın kendi arsası üzerine şeyh ve derviş hücreleri ile mescit olarak kullanılmak üzere dört oda inşa ettirdiği, ayrıca 5.000 kuruş nakit parayı vakfettiği tespit edilmektedir.³⁴

Yedi yıla yakın bir süre Şeyh Şaban Veli Tekkesi postnişinliğinde bulunan İbrahim Şevki Efendi 5 Mart 1897 tarihinde, 63 yaşında vefat etmiştir. Cenazesi Şeyh Şaban Veli Türbesi'nin arka kapısı yanına defnedilmiştir. İbrahim Şevki Efendi orta boylu, şişman, seyrek sakallı ve sarıya meyyal bir şemaile sahipti. Münzevi bir hayat yaşamış, ancak ilim sahiplerini ziyaretten geri durmamıştı. Şair bir yönü vardı ve yazdığı şiirler tasavvuf muhtevalıydı. İbrahim Şevki Efendi'nin Kenz-i Mahfi adlı yazma tefsiri ile basılmamış bir divanının mevcut olduğu dile getirilmektedir.³⁵ Divan üzerine 2007 yılında Esmâ Tezcan tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu tezde divanda bulunan 230 şiir transkrip edilmiş, ayrıca şiirler üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Bu şiirlerde İbrahim Şevki Efendi tasavvufi dünya görüşünü, Halveti tarikatının özelliklerini ve tasavvufun insan üzerindeki etkilerini yansıtmıştır.³⁶

2.4. Mehmet Ataullah (Ata) Efendi (1897-1925)

1884 yılında dünyaya gelen Şeyh Mehmet Ataullah (Ata) Efendi (v. 1942), babasının vefatı sırasında küçük yaşta olduğu için Şeyh Şaban Veli Tekkesi şeyhliğine Bolulu İbrahim Şevki Efendi getirilmiş ve ayrıca İbrahim Efendi onun eğitiminden sorumlu tutulmuştur.³⁷ Mahalle mektebinde hafızlığını tamamlayan Mehmet Ataullah (Ata) Efendi ibtidai ve rüştiye mekteplerini de bitirdikten sonra Kastamonu müftüsü Amazâde Hafız Mehmet Efendi'den dini ilimler tahsil etmiştir. Cuma gecelerini Şeyh Şaban Veli Tekkesi'nde ihya eden Mehmet Ataullah (Ata) Efendi, tekke camii imamının vefatı üzerine burada imamet ve hitabetlik görevinde bulunmuştur. Şeyhlik icazetini Mudurnulu Şeyh Halil Rahmi Efendi'den alan Mehmet Ataullah (Ata) Efendi, Şeyh Şaban Veli Tekkesi'nin son şeyhidir.

23 Mayıs 1897 tarihi şer'îye sicili hükmüne göre, Kastamonu Kuzyaka nahiyesinde Şeyh Şucaeddin Hazretlerinin Pir Şaban Veli Tekkesi'ne vakfetmiş oldukları Depeli köyü arazisinde bulunan bahçe arsası, 290 kuruş bedel ile Hafız Mehmet Efendi tarafından ekilip biçilmektedir. Hafız Mehmet Efendi yine Şeyh Şaban Veli Vakfı'na ait olan bitişik arsayı 200 kuruş karşılığı kullanmakta olan Hasan Ağa'dan, sınır ihlalinde bulunduğu için şikâyetçi olmuştur. Konu Şeyh Şaban Veli Tekkesi Vakfı mütevellisi Hafız Mehmet

34 Kastamonu Şer'îye Sicili, nr.153, s.43.

35 Yücer, a.g.e, s.130; Demircioğlu, a.g.e, s.39; Duma, a.g.e, s.179; Celal Çatal, "Kastamonu Evliyalari-5", www.boyabatgazetesi.com, Erişim 28 Mart 2012.

36 Esmâ Tezcan, Şevki İbrahim Efendi Divanı, Dumlupınar Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2007, s.8-310.

37 Kastamonu Şer'îye Sicili, nr. 153, s.43.a

Nuri Efendi'ye sorulmuş, ancak kendisi böyle bir sınır ihlalinin haberi olmadığını bildirmiştir. Ardından bu konuda Hasan Ağa'ya sınır ihlali yapıp yapmadığı hususunda yemin ettirilmiş ve böylece Hafız Mehmet Ağa davasından men edilmiştir.³⁸

II. Meşrutiyet'in ilanında İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne intisap eden Mehmet Ataullah (Ata) Efendi, 31 Mart hadisesinden sonra Sultan Mehmed Reşad'ın tahta çıkışını tebrik amacıyla Kastamonu'dan İstanbul'a giden heyette yer almıştır. 1925 yılında tüm tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra Şeyh Şaban Veli Camii'nde az bir maaşla imamlık görevine devam etmiştir. Bu süreçte geçim zorluğu içinde kaldığı halde hiçbir şikâyetle bulunmamış, kimseye halini bildirmemiştir. Mehmet Ataullah (Ata) Efendi 58 yaşında, 24 Aralık 1942 tarihinde beyin kanamasından vefat etmiştir. Cenaze namazı Nasrullah Camii'nde kılındıktan sonra Gümüşlüce Mezarlığı'nda defnedilmiştir.³⁹

Edebiyata meraklı olan Şeyh Mehmet Ataullah (Ata) Efendi birçok şairin divan ve eserlerini bir araya toplayarak zengin bir kütüphane kurmuştur. Aynı zamanda şair olan Mehmet Ataullah (Ata) Efendi'nin tahmis ve gazel tarzında şiirleri mevcuttur. Şairlik vasfını muhtemelen terbiyesini üzerine almış olan İbrahim Şevki Efendi'den riyasetinde kazanmıştır.⁴⁰

3. 19. Yüzyılda Şeyh Şaban Veli Külliyesi'nde Yapılan Tamirler

İlk tesis edildiğinde gayet sade bir yapıda olan Şeyh Şaban Veli Tekkesi zamanla yeni binalar ilave edilerek büyümüş, genişlemiş ve bir külliye halini almıştır. Burada ilk inşa edilen bina cami idi. Sonra tekke, türbe ve ek binalar yapılmıştı. Şeyh Şaban Veli Türbesi'nin yanında dikdörtgen planlı bir kütüphane yer alıyordu.⁴¹ Zamanla kütüphanesiyle birlikte tam bir külliyeye dönüşen Şeyh Şaban Veli Tekke ve Türbesi ile derviş odaları, mutfak ve halvethaneleri 1702 ve 1776 yılında tamir ettirilmiştir.⁴² 22 Ekim 1776'da Pîr Şeyh Şaban Efendi'nin türbesinin doğu tarafındaki dar yolda pislik ve çöplerin meydana gelmesi ve birikmesinden dolayı, türbe çevresindeki bazı kişilerin menzilleri satın alınarak yıktırılmış, böylece türbenin doğu tarafındaki dar yol genişletilmiştir. Bu tamirat sonucu burada pislik ve çöplerin birikmesi ortadan kaldırılmıştır. Bunun dışında Şaban Efendi Camii ve Türbesi'nin bir takım tamiratları için Kestel kasabasındaki Şeyh Şaban Efendi'nin halifelerinden Şeyh Hasan Efendi'ye 4 Aralık 1776'da 900 guruş ayrılmıştır. Yine aynı tarihte Şeyh Şaban Efendi Tekkesi'nde mübarek gecelerde kullanılmak üzere mum ve kandil yağı tedariki için, ayrıca fukara ve dervişlerin yemekleri için Kastamonu mukâtaasından 41 akçe tahsis edilmiştir.⁴³

38 Kastamonu Şer'iyye Sicili, nr.146, s.275.

39 Demircioğlu, a.g.e, s.41-42; Çiftçi, Şeyh Şaban-ı Veli, s.85; Duma, a.g.e, s.181.

40 Abdulkadiroğlu, a.g.e, s.65.

41 "Kastamonu", Büyük Lûgat ve Ansiklopedi Meydan Larouse, c.VII, İstanbul 1988, s.59.

42 Kemal Kutgün Eyüpgiller, Bir Kent Tarihi Kastamonu, İstanbul 1999, s.116-117; Abdulkadiroğlu, a.g.e, s.104.

43 Kastamonu Şer'iyye Sicili, nr. 60, s.73-74, 77-78.

Külliye binaları muhtelif defalar tamirden geçirilerek Osmanlı Devleti'nin sonuna, hatta günümüze kadar varlıklarını yeni binalarla birlikte devam ettirmiştir. Külliye'nin kemerli cümle kapısının arka yüzündeki kitabeden buranın, 18. yüzyılın sonlarında bir defa da Sadrazam Mehmet Paşa tarafından tamir ettirildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Şeyh Şaban Veli Külliyesi'nin en fazla bakım ve onarımdan geçirildiği dönem 19. yüzyıl olmuştur. O kadar ki külliye bu dönemde beş defa tamir ettirilmiş, ayrıca bir defa da bazı yapılar tamamen yıktırılarak yeniden ihya edilmişlerdir.

3.1. 19. Yüzyılın İlk Tamiri (1844-1845)

1844 yılında Şeyh Şaban Veli Tekkesi'nin tamire muhtaç olan mahallerinin yapılması ile tekke civarında bulunan evlerin lağımalarının kapatılması gerekmişti. Adı geçen lağımalar üstü açık bir şekilde Şeyh Şaban Veli Türbesi'nin önünden akmakta idi. Aslında bunların üstünün örtülmesi çevredeki ev sahipleri tarafından yaptırılmalıydı. Ancak bu kişilerin fakir olmaları sebebiyle lağımalar tekkenin tamiriyle birlikte ele alınmış, mimar ve ehil kişilerce keşfi yapılarak tekkenin tamiri için 15.047,5 gurus, lağımaların ortadan kaldırılması için 42.580 gurus, toplam 57.627,5 gurus masrafa ihtiyaç olduğu tespit edilmişti⁴⁴. Yapılan inceleme rapor haline getirilirken 1844 yılına ait Şeyh Şaban Veli Vakfı'nın muhasebe kaydı da çıkartılmıştı. Tamirin vakıf geliriyle yapılması mümkün görünmemişti. Zira vakıf geliri çok azdı. Ancak muhterem ve izzet sahibi bir zat olan Şeyh Şaban Veli'nin ruhani teveccühleri için lağımlardan hâsıl olan pisliğin ortadan kaldırılması elzemdi. Şeyh Şaban Veli'nin mukaddes ruhlarının taciz olmaması için gerekli masrafların Evkaf-ı Hümayun hazinesinden karşılanması istenmişti. Yine bu vesile ile yapılan araştırmada Kastamonu'da Şeyh Şaban Veli Vakfı'na bağlı Şeyh Şucaeddin Efendi Vakfı'nın 800 kuruş fazlası olduğu görülmüş, ancak bu vakfın varidatının da tekkenin tamir masrafına kâfi gelmeyeceği anlaşılmıştı. Sonuçta tamir masrafı için belirlenen 57.627,5 kuruşun mahalli evkaf hasılatından karşılanması ve yapılacak harcamanın bu miktarı geçmemesi emredilmişti.⁴⁵

Şeyh Mehmet Said Efendi'nin postnişinliği döneminde gerçekleşen bu tamir Sultan Abdülmecid'in emriyle Kastamonu kaymakamı Salih Ağa tarafından yaptırılmıştı. Tamir sırasında tekke müstemilatı yenilenmiş, altyapısı elden geçirilmiş, tekke külliyesi ihata duvarıyla çevrilmiş ve lağım kanallarının üzeri kapatılmıştı.⁴⁶ Şeyh Şaban Veli Camii de 1845 yılı tamirinde elden geçirilmişti.⁴⁷ Hatta caminin bir tarafı dağ olduğundan buradan gelecek zararları önlemek amacıyla bir hendek açılmıştı. Dahası bu tamirde

44 BOA, EVTHR, 149/35.

45 BOA, EVSRG, 308/172.

46 Yücer, a.g.e, s.129.

47 Çiftçi, Şeyh Şaban-ı Veli, s.90; Şeyh Şaban Veli Camii'nin 19. yüzyıldaki imam, hatip, müezzin-i evvel, müezzin-i sani, devr-i havân, anbardarlık vs görevlileri atamaları için bkz. İstanbul Müftülüğü Evkaf Müfettişliği, 735/157; BOA, EVMH, 623/67; BOA, EVMKT.CHT, 490/116; 527/6; 537/110; 587/71; 804/2; BOA, EVMKT, 1458/103; 2814/23; VGMA, Defter nr.4088, s.402.

tekkenin yakınındaki derenin iki tarafı yeniden inşa edilip kaldırım döşenmiş, böylece oluşan lağımın da temizlenmesi sağlanmıştı⁴⁸. Bu tamire düşülen tarih kitabesinde “Şükriyâ tamirine yaz, sen de bir tarih-i tâm/Dergâh-ı bâlâyı ihya kıldı Hân-ı Abdülmecid 1261 (1845)” ifadesi yer almaktadır.⁴⁹

Bununla birlikte her ne kadar yapılacak tamirin keşif sırasında belirlenen meblağı geçmemesi istenmişse de bu mümkün olmamıştı. Tekkenin tamiri ve lağımın kapatılması sırasında toplam 83.714 kuruş sarf edilmişti. Bu durum özellikle mezkûr lağımın aşırı bozuk olmasından kaynaklanmış, masrafın bir kısmı mahalli evkaftan karşılandıysa da yeterli olmayıp büyük çoğunluğu maliye hazinesine borç kaydedilmişti. Daha sonra Şeyh Şaban Veli Külliyesi'nin tamir masrafları, Haremeyn-i Muhteremeyn hazinesine bağlı Sultan Bayezid Han Vakfı'nın 1847 yılı hasılatından karşılanmıştı.⁵⁰ Öte yandan 1848 yılında Çelebi Mahallesi'nde medfun Şeyh Şaban Veli'nin halifelerinden Hacı De-de'nin yanan türbesi ile bitiştiğindeki caminin tamiri de söz konusu olmuştu. Bu yapılar 17.917 kuruşluk bir masrafla onarılmıştı.⁵¹

3.2. Lağımın Tamiri (1857)

1857 yılında Şeyh Şaban Veli Külliyesi önünden akan ve bağhane yakınında nehre ulaşan 1.400 zira uzunluğundaki lağımın tamiri yapılmıştı. Bu akıntı harap hale geldiğinden tekke çevresinin temizliğine mani olmaktaydı. Bu münasebetle Kastamonu meclis azasından Hacı Hidayet Ağa, evkaf müdürü ve lağım ustaları marifetiyle keşf ve muayene edilerek bu lağımın tamiri gerçekleştirilmişti. Bu tamir 6.210 kuruşa mal olmuştu.⁵²

3.3. Külliye'nin Yeniden İhyası (1870-1872)

1869 yılında Şeyh Şaban Veli Tekkesi'nin harap bir halde olmasından dolayı yıktırılıp yeniden inşa edilmesi gündeme gelmişti. Yapılan keşifte tekkenin yeniden inşası için enkazdan elde edilecek gelirden başka 57.500 kuruşa ihtiyaç olduğu hesaplanmıştı.⁵³ Ahalinin ziyaret ettiği bir yer olduğundan tekkenin yeniden inşası masrafının 1870 yılı bütçesine dâhil edilmesi ve bu tamiratın mümkün olup olmayacağının Dâhiliye Nezaretinden sorulması istenmişti. Bu arada tekkenin daha önceki tamir masrafı olan 83.714 guruşun Sultan Bayezid Han Vakfı gelirinden karşılandığı ifade edilmişti. Bununla birlikte tekkenin mevcut harap haliyle bırakılmaya layık olmadığı, yeniden ihyasıyla dervişle-

48 1845 yılı tamirinde satın alınan alet, malzeme, araç ve gereçler için şu kayda bkz. Kastamonu Şer'iyye Sicili, nr.207, s.111-112, Tarih 1845.

49 Fâzıl Çiftçi, Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri, Ankara 1995, s.37.

50 BOA, EV.THR, 12/55; BOA, EV.RZN, 56/171; BOA, EV.BKB, 191/113; BOA, EV.HMH.SRG, 170/174; 159/55.

51 BOA, EV.MH, 176/2; BOA, EV.THR, 1/34; 292/69; Şeyh Şaban Veli'nin bir diğer halifesi Ahi Efendi'nin İlisu kasabasına bağlı Göl Ovası'nda bir zaviyesi mevcuttu. BOA, EV.MKT, 129/146.

52 Kastamonu Şer'iyye Sicili, nr.119, s.285, Tarih Ekim 1857.

53 BOA, EV.MKT, 560/60.

rin ve ziyaretçilerin hayır dualarının müstelzim olacağı düşünölmüştü.⁵⁴ Bu arada tekke vakfının aşar geliri bulunduğu, ancak bu varidatın sadece misafirlerin yemek masrafına yeteceği dile getirilmiştii.⁵⁵ Ayrıca belirlenen 57.500 kuruş masraf bedelinin aşılması, ileride başka tamir ücreti istenmemesi için mahalli yöneticilerin gerekli tedbirleri almaları istenmişti.⁵⁶

Harap halde bulunan Şeyh Şaban Veli Tekkesi'nin yıktırılıp yeniden inşasına 1870 yılında başlanmıştı. Bu arada tekke bitişinde iki katlı olarak iki adet harem ve selamlık dairelerinin inşa edilmesi de söz konusu olmuştu. Bu iki yapının alt katları İsm-i Celal odası, kahve odası, odunluk, ahır, samanlık, divanhâne, yemek odası, iki adet mabeyn odası, abdesthâne, mutfak, çamaşırhane ve iki adet odadan ibaretti. Üst katlar ise Şeyh Efendi odası, iki adet kahve odası, iki adet kiler, iki adet divanhâne, misafir odası, iki adet mabeyn odası, iki adet abdesthâne, sandık odası ve üç adet oda bulunmaktaydı. Bu yapı 17 metre (25 arşın) uzunluğundaydı.⁵⁷ Bu binalarla birlikte Şeyh Şaban Veli Tekkesi de yeni baştan düzenlenmiş ve tamirden geçirilmiştii. İki yıl süren bu tamir ve inşa sürecinde ilk tespit edilen masrafa ilave olarak 22.160 kuruş fazla masraf çıkmış, bu durumda tamirat ve inşaat için toplam 79.066 kuruş harcanmıştı. Yapılan incelemede fazla masrafın yeni ilavelerden dolayı malzemeye ihtiyaç duyulmasından ileri geldiği, herhangi bir israfın mevzubahis olmadığı anlaşılmıştı.⁵⁸

3.4. Şeyh Şaban Veli Türbesi'nin Kurşunlarının Tamiri (1885)

1885 yılında ise Şeyh Şaban Veli Türbesi'nin saçak bölümü tamir ettirilmiştii. Şeyh Şaban Veli Tekkesi Vakfı müstesna evkafdan olduğundan tamiratının mütevelliler eliyle yaptırılması ve bu tamir için gerekli kurşunun tekke vakfı varidatından karşılanması istenmiştir.⁵⁹ Neticede türbenin tamiri evkaf muhasebecisi tarafından gerçekleştirilmiş ve bu tamirde İstanbul'dan 462 kıyye kurşun istenmiş ve toplam 2.827 kuruş harcama yapılmıştır.⁶⁰

3.5. 19. Yüzyılın Son Tamiri ve Su Yolunun Düzenlenmesi (1894-1895)

1894 yılında Şeyh Şaban Veli Külliyesi'nde bir tamir daha yapılmıştı. Tekke postnişini Şeyh İbrahim Şevki Efendi bir arzuhal ile bu tamirin gerçekleştirilmesi ricasında bulunmuştu. İbrahim Şevki Efendi yazısında halkın, Halvetiye-i Şabaniye'nin Piri Şeyh Şaban Veli'nin "envar-ı ruhaniyet ve ulviyet"inden istifade etmek ve itikad-ı tam ile her zaman

54 BOA, EV.MKT, 555/73; 519/20; 564/18; BOA, EV.MH, 1496/57; 1496/57.

55 BOA, EV.MH, 1496/222.

56 BOA, EV.MH, 1496/24.

57 BOA, EV.MKT, 1496/57.

58 BOA, EV.MKT, 651/68; 655/53; 647/23; BOA, EV.MH, 1619/47.

59 VGMA, Defter nr. 4093, s.183.

60 VGMA, Defter nr. 4093, s.47; Defter nr. 4102, s.73; Defter nr. 4102, s.340.

onu ziyaret için can atmakta olduklarını belirtmişti. Ayrıca Şeyh Efendi daimi surette tekke de fukara ve dervişlerin eksik kalmadığını da sözlerine eklemişti. Bununla birlikte tekke varidatının misafirler ile halvetçilerin yemeklerine ancak yettiği, tamirat için para kalmadığı ve bir süre önce Sultan II. Abdülhamid'in ihsanıyla yapılan tamirattan beri tekkenin tamir görmediği, bu sebeple harap olmaya yüz tuttuğu ifade edilmişti. İbrahim Şevki Efendi'nin isteği üzerine başlanılan bu tamir sırasında tekkeye gelmekte olan suyun da yeterli olmaması nedeniyle yedi adet suyun daha getirilmesi düşünülmüştü. Gerek binaların tamirinin gerekse tekkeye su getirilmesi projesinin 32.036 kuruşa mal olacağı hesaplanmıştı. Daha sonra masrafın 31.300 kuruşa düşürülmesi mümkün olmuşsa da tekke vakfının varidatının bu meblağı karşılamaya kâfi gelmemesi sebebiyle tekkeye getirilmesi düşünülen yedi su yolunun açılmasından vazgeçilmiş ve mevcut suyun tasarruflu kullanılması istenmişti.⁶¹

Bu tamir sırasında Şeyh Şaban Veli Külliyesi müştemilatının baştan aşağı esaslı bir yenilemeye tabi tutulması planlanmıştı. Buna göre külliye bünyesinde bulunan caminin mevcut sıvaları üzerine mermer döşenmiş, tavanlarıyla diğer ahşap kısımları renkli yağlı boya ile boyanmış, kiremitleri aktarılmış, mihrap arkasındaki ve caminin harimi dâhilindeki Seyyid Sünneti Efendi'nin mezarı ile caminin muhafaza duvarı üzerine demir parmaklık yaptırılmıştı. Cami bitişiğindeki abdest şadırvanı üzerindeki iki harap oda yıktırılarak mevcut enkaz sarf edilip şadırvan korulukla kaplanmıştı. Şadırvana yedi adet pirinç musluk, yeni havuz, havuz etrafına taş döşeli su akıntı bölümü ve gezinti mahalli inşa edilmişti. Yine caminin cümle kapısının ahşap örtüsü yenilenmişti. İlave olarak harap hale gelmiş olan iki ahşap mutfak yıkılarak yeni iki mutfakla birlikte iki ocaklık, bir çamaşırhane, bir ahır, bir odunluk ve iki kademhane tesis edilmişti. Türbe bitişiğindeki kütüphane kapısı da kapatılıp, kullanışı kolay yeni bir kapı açtırılmıştı. Yıpranan su yolu için yeni hendek açılıp içine yağlı oluk ve kütükler imal edilmişti. Bütün bu tamir ve yenilemeler için gerekli malzemeler temin edilmişti. 22 kalem tutan inşaat ve tamir malzemeleri ile tamiri için gerekli usta ve amelenin rayiç bedelleri tespit edilmişti.⁶²

3.5. İki Konağın ve Şadırvanın İnşası (1900-1903)

1900 yılı Şeyh Şaban Veli Külliyesi'nin yeni bir tamirden geçirildiği ve ek binaların yapıldığı yıl olmuştu. Bu tamiratın masraflarının ise belediye tarafından karşılanması söz konusu olmuştu.⁶³ Ayrıca günümüze ulaşan iki konak ve ortasındaki bina bu tarihte Azdavaylı Mahmut Sırrı Paşa tarafından yaptırılmıştı. Zemin ile birlikte üçer kattan ibaret olan bu binalar daha önce 1870-1872 arasında yaptırılan dairelerin genişletilmesiyle meydana getirilmişti. Azdavaylı fakir bir ailenin çocuğu bulunan Mahmut Sırrı Paşa,

61 BOA, EV.MKT, 2333/74.

62 BOA, EV.MKT, 2333/74.

63 BOA, BEO, 1268/95058; BOA, Y.PRK.UM, 47/127.

askere gidiş yolculuğu sırasında Şeyh Şaban Veli Tekkesi'nde konaklamış, daha sonra Hidiv İsmail Paşa'nın kızı Fatma Hanım'la evlenmiş ve bu sayede hem paşalık rütbesine yükselmiş hem de maddi açıdan rahatlamıştır. Bu durumu Şeyh Şaban Veli Tekkesi'ni ziyaretine borçlu olduğunu düşünen Mahmut Sırrı Paşa tekkeye sürekli hizmette bulunmuş, adı geçen konakları inşa ettirip vakfetmiştir.⁶⁴

1900 tarihinde Recep ayının ilk gününde Mahmut Sırrı Paşa'nın eşi Fatma Hanım tarafından tekke avlusuna bir de şadırvan yaptırılmıştı. Günümüzde aslına uygun olarak restore edilen şadırvan tek fiskiyeli olup, çember havuzunun üzerinde kubbe şeklinde demir kafes bulunmaktadır. Üzeri kiremitle örtülü ahşap şadırvanın havuzunun etrafına abdest almak veya dinlenmek için kürsüler ve sedirler konulmuştur.⁶⁵

1903 yılında da külliye'nin harem ve selamlık dairesi cihetinde olan bahçe duvarıyla mezkur dairenin temel duvarları tamir ettirilmişti.⁶⁶ Ayrıca aynı yıl tekkenin bahçesine Şeyh Şaban Veli Camii hatibi Nuri Efendi tarafından bir konak inşa ettirilmişti.⁶⁷ Bu tamirler ve inşaat faaliyeti Şeyh Şaban Veli Külliyesi'nin bugünkü şeklini almasını sağlamıştı. 1925 yılından sonra müze olarak kullanılmaya başlanılan adı geçen konaklar bugün de aynı işlevi görmekte, burada Şeyh Şaban Veli ve Şabaniliğe ait eşyalar sergilenmektedir.

4. Külliye Hazinesi ve Meşhur Şabaniler

Şeyh Şaban Veli Külliyesi içerisinde geniş bir hazireyi barındırmaktadır. Konumuz açısından bu hazirenin önemi 19. yüzyıla ışık tutan mezar taşı kitabeleridir. Bu kitabelerden hazirede 19. yüzyılda Kastamonu'da yetişen ve görev yapan pek çok ileri gelen şahsın medfun olduğu tespit edilmektedir.⁶⁸ Bu durum 19. yüzyılda Şeyh Şaban Veli Külliyesi'nin çok canlı bir inanç merkezi olduğunu göstermektedir. Zira tekkeye gelip gidenler arasında başta Kastamonu valileri ve ileri gelen yöneticileri bulunuyordu.

1882-1891 yılları arasında Kastamonu valiliği yapan Abdurrahman Nurettin Paşa Şabaniliğe intisabı olan biriydi. Kendisi Halveti şeyhlerinden Mudurnulu Şeyh Seyyid Halil Rahmi Efendi'ye intisaplıydı. Paşa Kastamonu valiliği sırasında namazlarını daima Şeyh Şaban Veli Camii'nde kılmıştı.⁶⁹ Abdurrahman Paşa'nın valiliği sırasında Şabaniliğe bir takım hizmetleri de olmuştu. Vali Taşköprü'de Şeyh Şaban Veli'nin doğduğu ev ile yanındaki mescid ve kuyuyu ziyaret edip kasabada bir mahalleye Şaban Veli ismini verdir-

64 Çiftçi, Şeyh Şaban-ı Veli, s.101.

65 Çiftçi, Şeyh Şaban-ı Veli, s.102.

66 VGMA, Defter nr. 4105, s.161, 355.

67 Çiftçi, Şeyh Şaban-ı Veli, s.102.

68 Meral Taşdemir, Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Camisi ve Türbesi Hazinesinde Yer Alan Mezar Taşları, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003.

69 Yücer, a.g.e, s.129-130.

mişti.⁷⁰ Öte yandan dönemin postnişini Şeyh Mehmet Said Efendi'nin siyasete uzak ve bu tür yakınlığı uygun görmeyen bir tavrı vardı. Vali Abdurrahman Paşa bir Miraç gecesi tekkeye sandık dolusu mum ile altmış kuruş hediye gönderdiğinde, Şeyh Mehmet Said Efendi "Şeyh Şaban Veli'nin paşanın mumuna da parasına da ihtiyacı yoktur." diyerek hediyeleri geri çevirmişti. Bunun üzerine paşa, "Vekil-i postnişin cenâb-ı Şeyh Said Sultan/Cenâh-ı Rif'ati elbette umuma sây ü bândır bu" beytini yazmıştı. Ayrıca Şeyh Mehmet Said Efendi'nin vefatından sonra oğlu Mehmet Ataullah (Ata) Efendi'nin yaşının küçük olmasından dolayı tekke bir süre postnişinsiz kalmış, paşanın aracı olmasıyla İbrahim Şevki Efendi getirelerek posta oturtulmuştur.

Bununla birlikte Abdurrahman Paşa'dan önce Kastamonu valiliğinde bulunan Pertev Paşa (v. 1873) ile paşadan sonra valilik yapan Refik Bey (v. 1897) tekkenin müdavimlerinden. Bu kişiler vefatlarının ardından da tekke haziresine defnedilmişlerdi. Yine Tuğgeneral Sadık Paşa (v. 1893) gibi askeri üst sınıftan zatlar da Şabaniliğe bağlanmıştı. Haziredeki bu mezarlar Şeyh Şaban Veli'nin manevi terbiyesi ve nüfuzunun sadece halk arasında revaç bulmadığını göstermiş, Şeyh Şaban Veli'ye karşı derin bir saygı besleyen adı geçen vali ve paşaların bu saygısı, ebedi istirahatgah olarak da bu tekkeyi seçmelerini sağlamıştı. Pertev Paşa ve Sadık Paşa tekke haziresinde yan yana yatmaktadır.

Bunlarla birlikte İstiklal Savaşı'nın kahramanlarından Nurettin Paşa'nın annesi Şerife Zeynep Hanım (v. 1922), Kastamonu Hesap İşleri Müdürü Said el-Beyyiz'in kız kardeşi Nadire Hanım (v. 1908), Kastamonu Mektupçusu Ahmet Rifat Efendi (v. 1901), Kastamonu valilerinden Hüsnü Bey'in babası İbrahim Efendi (v. 1909), Vali Mehmet Reşit Paşa'nın hanımı Emine Hatun (v. 1870), Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa'nın oğlu Mehmet Ali Bey (v. 1886), Kastamonu merkez mutasarrıfı Tahir Bey'in kayınvalidesi Rukiye Hanım (v. 1881), Yasincizâde Muhammed Efendi (v. 1904), Hazine Kâtibi Muhammed Said Efendi (v. 1837), Vilayet Mahkemesi Reisi Rizeli Fehmi Bey, ilmiye mensuplarından ve şairlerden Muallim Sadık Efendi, Safranbolu ulemasından Zühtü Efendi tekke haziresinde medfundurlar.

Küllîye haziresinde mezarları bulunan bu meşhur şahsiyetlerin dışında 19. yüzyılda Kastamonulu başka tanınmış kişiler de Şabaniliğe intisap etmişlerdi. Bunlardan dikkate değer biri Şair Feride Hanım'dı. Kastamonu eşrafından Baharzâde Hamamî Mehmet Raşit Efendi'nin kızı olarak 1837'de Kastamonu'da dünyaya gelen Feride Hanım, sayıları 20 civarında olan kadın divan şairlerimizden biridir. Tuhfe-i Vehbi'yi okuduğu sıralarda şiire ilgi duymuş, bir süre sonra da babasının şiirlerine nazireler yazmaya başlamıştır. Hayatının bir bölümünü İstanbul'da geçirdikten sonra hastalığı nedeniyle 1871'de Kastamonu'ya dönmüş, 1878'de babasının vefatına çok üzüldüğünden dolayı inzivaya çekilmişti. Şabaniliğe intisap eden Feride Hanım, hayatının geri kalan günlerini zikrullah

70 Demircioğlu, a.g.e, s.37.

ve tesbihat ile geçirmiş, 1903 yılında vefat etmiştir. Hat sanatını da icra eden Feride Hanım'ın vefatına yakın zamanlarda hayatını yazı yazarak ve şiir kaleme alarak kazandığı ileri sürülmektedir.⁷¹ Şeyh Şaban Veli'ye methiye olarak yazdığı şiirlerinin yanı sıra 1845 yılındaki tamir münasebetiyle de "âlem bu ya" redifli bir şiir yazmıştır.⁷²

5. Külliye Vakıfları ve Gelirleri

Şeyh Şaban Veli Külliyesi'nin camiye ait kısmı Şeyh Şucaeddin Efendi, türbe kısmı Şeyh Şaban Veli, konaklar ile cami ve türbe arasındaki bahçe Mahmut Sırrı Paşa tarafından vakfedilmişti.⁷³ Bununla birlikte Şeyh Şaban Veli Külliyesi'nin, ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla tesis edilmiş bir vakfı bulunuyordu. Bu vakıf 1580 yılında Şeyh Sünneti Mescidi'ni tamir ettiren Şucaeddin Efendi tarafından genişletilmişti. Şucaeddin Efendi hocası bulunduğu Sultan III. Murad'a Şeyh Şaban Veli Tekkesi'nin vakıf gelirlerinin yetersiz olduğunu bildirmiş, bunun üzerine Sultan Kastamonu merkezine bağlı İsmaili, Çetükviran ve Göçük divanlarının arazisini Şucaeddin Efendi'ye temlik ettirmişti. Ardından Şucaeddin Efendi de bu arazileri tekkeye vakfetmişti.⁷⁴

1582 tarihli vakfiyeye göre gelirlerden caminin imamına günlük yedi, hatibine dört, müezzinine üç, salâ müezzinine bir, dört kişilik devirhan ekibine birer, caminin temizliğini yapıp kandilleri yıkayan kayyım ailesi için iki, halvet ve odalardaki hizmetleri ifa edecek dört dervişe birer akçe ücret ödenmesi; ayrıca mum, zeytinyağı vb. masrafların karşılanması için de günlük birer akçe sarf edilmesi şart koşulmuştu. İlave olarak beş odalı vakıf zaviye binasında ikamet etmekte olan Abdülbaki Efendi ve daha sonra gelecek postnişinler için günlük yedi akçe, dervişler ve misafirlerin yemek masraflarına harcanmak üzere postnişinin tasarrufuna bir mûd buğday ve yarım mûd arpa tahsis edilmişti.⁷⁵

Şeyh Şaban Veli Vakfı'nın Bahadır, Çorumlu, Hamid, Elyakut, Sarı Ömer, İsmail ve Arablı köyleri ile Kozyaka nahiyesine bağlı Cenkviran, Yuva ve Karandı köylerinde de arazileri mevcuttu. Bu arazilerden aşar geliri elde ediliyordu. 1899-1900 tarihlerinde tekke vakfının adı geçen arazilerden 33.780 kuruş aşar geliri bulunuyordu.⁷⁶

Şeyh Şaban Veli'nin halifelerinden Şeyh Şucaeddin Efendi Vakfı⁷⁷ ile Laleli vakıfları Şeyh Şaban Veli Vakfı'na bağlı idi ve gelirleri birlikte değerlendiriliyordu.⁷⁸ 8 Ağustos 1857 tarihinde Haremeyn-i Muhteremeyn'e bağlı Pir Şeyh Şaban Veli Tekkesi'ne ait müstesna

71 Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar, Şair Hanımlarımız, İstanbul 1311, s.39-40; Mahmud Kemal İnal, Son Hattatlar, İstanbul 1970, s.780-782; Mustafa Aslan, "Kastamonu Hattatlar", Turkish Studies, Volume 2/4, 2007, s.146-147.

72 Şiirin son iki satırı şu şekildedir: "Bu Feride âsitan-ı Pîr'e kıldı intisabı/Dest-giridir anın Şaban Baba âlem bu ya" Baharzâde Feride Hanım Divanı, haz. Bünyamin Çağlayan, Ankara 2006, s.8, 76.

73 Çiftçi, Şeyh Şaban-ı Veli, s.87.

74 Kastamonu Şer'iye Sicili (VGMA), nr.4552, Hüküm 248.

75 Çiftçi, Şeyh Şaban-ı Veli, s.90.

76 VGMA, Defter nr. 4083, s.99; Defter nr. 4105, s.124; Defter nr.3777, s.74; BOA, ŞD, 1641/11; BOA, EV.MKT, 2678/42.

77 BOA, EV.MKT, 2333/74; 306/60.

78 BOA, EV.MH, 615/100; 1155/131; 1155/64; BOA, C.EV, 507/25616.

vakıflardan olan Şeyh Şucaeddin Efendi Vakfı'nın mütevellilerinden Mehmet Halife'nin vefatı üzerine bu göreve tekke postnişini Şeyh Hafız Mehmet Said Efendi'nin vekâlet etmesi kararlaştırılmıştır. Bu arada Şeyh Şucaeddin Vakfı'nın muhasebe kayıtları incelenmiş, vakfın 1844-1855 yılları arasında 11 senelik 11.795 kuruş gelir fazlası olduğu tespit edilmiştir.⁷⁹

Zaman içerisinde Şeyh Şaban Veli Külliyesi'ne çeşitli ihtiyaçların karşılanması amacıyla nakit para vakfedilmesi de söz konusu olmuştu. 1865 yılında Şeyh Şaban Veli Tekkesi postnişini Hafız Mehmet Said Efendi'nin zevcesi Şerife Hanım tarafından 15.000 kuruş vakfedilmiştir. Vakıf şartına göre vakfedilen paradan yıllık elde edilen gelirin 400 kuruşu tekkede mevlid-i şerif okunarak mevlide iştirak eden fukara ve dervişlerin yemek, şeker, güzel koku, gül suyu ve diğer ihtiyaçlarına; 600 kuruşu dergahta her gün bir cüz Kur'an tilavetine, 400 kuruşu dergahın harem dairesi ve bitişiğinde bulunan hücrelerin havuzuna akmakta olan su yoluna; 300 kuruşu ulema ve fukaraya; 100 kuruşu vakfa nezaret eden ve vakfın şartlarının yerine getirilmesinde görevli olan dergah şeyhine ve 450 kuruşu vakıf mütevellisine verilecekti. Vakıf mütevelliliği görevini parayı vakfeden Şerife Hanım yürütecek, onun vefatı üzerine bu görevi Şeyh Hafız Mehmet Said Efendi ve daha sonra gelen dergah postnişinleri ifa edecekti.⁸⁰

1881 tarihinde Kastamonu müftüsü Mehmed Arif Efendi ise Şeyh Şaban Veli Camii'nin levazımâtının karşılanması için 500 kuruş vakfetmişti.⁸¹ Ayrıca Şeyh Şaban Veli Dergâhı postnişini Şeyh Mehmet Said Efendi'nin vefatı üzerine küçük yaştaki oğlu Ataullah Efendi'nin terbiyesine ve dergâhta Şabani âyin ve evradını icraya görevlendirilen Seyyid Şeyh İbrahim Şevki Efendi, dergâh yakınındaki dört bab mülk odaları müstemilatiyla ve beş bin kuruş kadar parayı 1895 yılında dergâha vakfetmiştir.⁸² 27 Mayıs 1907 tarihli şer'îye sicil kaydında Araç kazasından Hacı Mustafa oğlu Ali Bey, Hacı Hamza Mahallesi'ndeki evini Şeyh Şaban Veli Tekkesi'nin harem dairesi olmak üzere 7.500 kuruş mukabilinde tekke şeyhi Hafız Ataullah Efendi'ye satmış, böylece adı geçen ev Şeyh Şaban Veli Tekkesi vakfına dâhil edilmiştir.⁸³

Ayrıca merkezi hükümet Şeyh Şaban Veli Külliyesi'ne postnişin ve türbedar maaşı, misafirler ve dervişlere yemek parası gibi ödenekler ayırmıştı. Maliye hazinesinden 100 guruş ve Evkaf-ı Hümayun Nezaretine bağlı Laleli Çeşme (Sultan Mustafa Han) Evkafı'ndan 400 kuruş aylık yemek parası tahsis edilmişti.⁸⁴ Bu paranın yeterli olmaması nedeniyle artırılması düşünüldüğü gibi⁸⁵, bir ara bu para hazine tarafından üçte bir

79 Kastamonu Şer'îye Sicili, nr.119, s.278.

80 Kastamonu Şer'îyye Sicili, nr. 126, s.52.

81 VGMA, Defter nr. 203, s.201.

82 Kastamonu Şer'îye Sicili, nr. 153, s.43, Tarih 1895.

83 Kastamonu Şer'îyye Sicili, nr. 162, s.33.

84 BOA, EV.MH, 225/37; 254/19; 258/63; 260/15; EV.MKT, 238/88; EV.RZN, 46/131; VGMA, Defter nr.916, s.65; Defter nr.2086, s.93.

85 BOA, AMKT, 73/55.

oranında düşürülerek 333 kuruşa indirilmiş⁸⁶, ancak tekke postnişini Hafız Mehmed Said Efendi'nin arzuhalı ve istirhamı üzerine Mart 1868 tarihine kadar uygulanmış olan bu tenzilat ortadan kaldırılmıştı.⁸⁷ Hatta bu yemek parasının zamanla kâfi gelmemesi üzerine Aralık 1875 tarihinden itibaren Haremeyn-i Şerifeyn Vakfı'ndan 200 guruş daha ilave edilmişti.⁸⁸ Taamiyeye (yemek) ilave olarak tekkeye aylık 40 guruş mum yağı (revgan-ı şem) parası tahsis edilmişti.⁸⁹

Tekkedeki türbedar, imam, müezzin vs. görevlilere de maaş bağlanmıştı. Caminin imamet ve hitabet cihetlerine yıllık 690 kuruş aşar geliri tahsis kılınmıştı.⁹⁰ Bununla birlikte 1853 tarihinde Kastamonu ahalisinden Emir Efendizâde Emin Efendi'nin vefatı üzerine mahlûl kalan maaşı, Şeyh Şaban Veli türbedarı Seyyid Abdullah Efendi'ye tahsis edilmişti.⁹¹ Yine türbedar maaşı olarak 50 kuruş verilmekteydi.⁹² 1867 yılında Şeyh Şaban Veli halifelerinden Şeyh Mustafa Efendi'nin hac masrafları da devlet tarafından karşılanmıştı.⁹³

Sonuç

16. yüzyılda tesis edilen Şeyh Şaban Veli Tekkesi zamanla tekke, cami, türbe, şadırvan, kütüphane ve konaklar ilave edilerek tam bir külliye halini almıştır. Külliye, Şeyh Şaban Veli tarafından kurulan Şabani tarikatının merkezi olması hasebiyle Kastamonu'da önemli bir inanç iklimi meydana getirmiştir. Külliye, 20. yüzyıla kadar açık kalmış ve aslî fonksiyonunu icra etmiştir. Şeyh Şaban Veli sonrası postnişinsiz kalmayan tekke, uzun yıllar boyunca halkın yanı sıra devlet erkânı tarafından da ilgi görmüştür. Bu süreçte tekkede pek çok gönül ve ilim adamı yetişmiştir. Külliye haziresinde bulunan mezar taşı kitabelerinden Şeyh Şaban Veli'nin manevi terbiyesi ve nüfuzunun sadece halk arasında revaç bulmadığı, çok sayıda vali ve paşaların ebedi istirahatgâh olarak bu tekkeyi seçtikleri anlaşılmaktadır. Şüphesiz bu kişilerin tekkedeki tasavvufi faaliyetlere iştirak etmeleri ve manevi terbiyeden geçmeleri de söz konusu olmuştur. Bu itibarla Şeyh Şaban Veli Külliyesi bir eğitim yuvası olarak işlev görmüş, ahlaki değerlerin nesilden nesile aktarılmasında öncü rolü üstlenmiştir.

Şeyh Şaban Veli Tekkesi'nin külliye halini almasında başta devlet adamlarının ve ilmiye mensuplarının katkıları büyüktür. Külliye özellikle 19. yüzyılda muhtelif defalar tamirden geçirilmiştir. Bu onarım ve tamirler sırasında külliye yeni binalar da ilave edilmiş, eski yapılar ise restorasyondan geçirilmiştir. Bu sayede külliye ülkenin dört bir yanından

86 BOA, EVMKT, 474/30; 697/102; 697/114; BOA, EVMH, 1655/68; 1655/68.

87 BOA, EVMKT, 474/32; 461/33; 1125/15.

88 BOA, EVMKT.CHT, 51/119; BOA, EVMKT, 796/41; 1125/15; BOA, EVMH, 2364/14; 2552/37; 2552/37.

89 BOA, EVMH, 1268/84.

90 BOA, EVMKT, 3147/103.

91 BOA, MVL, 337/11.

92 VGMA, Defter nr. 4104, s.167.

93 BOA, MVL, 549/14.

gelen talebe ve ziyaretçilerin ihtiyaçlarına cevap vermiştir. Kurulan vakıflarla zenginleştirilen külliye, misafirler için güvenli bir sığınak olmuştur. Bu çalışmada Şeyh Şaban Veli Külliyesi'nin oluşum süreci arşiv kaynakları esas alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Külliye'nin özellikle 19. yüzyıldaki durumu, yapılan tamirler ve gelirler çalışmaya yansıtılmıştır. Bu itibarla çalışmada külliyedeki tasavvufi faaliyetlerden ziyade külliyenin tarihi serüveni açıklığa kavuşturulmuştur.

Kaynakça:

A. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.MKT, 73/55.

BOA, BEO, 1268/95058.

BOA, C.EV, 507/25616.

BOA, EV.BKB, 191/113.

BOA, EV.HMH.SRG, 159/55; EV.HMH.SRG, 170/174.

BOA, EV.MH, 1268/84;1496/222; 1496/24; 1496/57; 1496/57; 1619/47; 1655/68; 1655/68; 176/2; 225/37; 254/19; 258/63; 260/15; 2364/14; 2552/37; 2552/37; 615/100; 1155/131; 1155/64; 623/67.

BOA, EV.MKT, 129/146; 1458/103; 2814/23; 1496/57; 1496/57; 1653/69; 1719/69; 1926/104; 2333/74; 2333/74; 2333/74; 2333/74; 306/60; 238/88; 2678/42; 3147/103; 3147/123; 474/30; 697/102; 697/114; 474/32; 461/33; 1125/15; 555/73; 519/20; 564/18; 560/60; 651/68; 655/53; 796/41; 1125/15.

BOA, EV.MKT.CHT, 160/37; 307/75; 475/85; 490/116; 527/6; 537/110; 587/71; 804/2; 51/119.

BOA, EV.RZN, 46/131; 56/171.

BOA, EV.SRG, 308/172.

BOA, EV.THR, 1/34; 292/69; 12/55; 149/35.

BOA, İE.ENB, 5/516.

BOA, MVL, 337/11; 549/14.

BOA, ŞD, 1641/11.

BOA, Y.PRK.UM, 47/127.

BOA. EV.MKT, 647/23.

İstanbul Müftülüğü Evkaf Müfettişliği, 735/157.

Kastamonu Şer'iye Sicili (VGMA), nr.4552, Hüküm 248; Kastamonu Şer'iye Sicili (Milli Kütüphane), nr. 153, s.43; nr. 60, s.73-74, 77-78; nr.119, s.275, 278, 285; nr.153, s.43; nr. 126, s.52; nr. 144, s.93, 202-205; nr. 162, s.33; nr. 207, s.111-112; nr.146, s.275.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), 4093/47; Defter nr. 4102, s.73; Defter nr. 4102, s.340; Defter nr. 4105, s.124, 161, 355; Defter nr. 203, s.201; Defter nr. 4083, s.99; Defter nr.3777, s.74; Defter nr. 4104, s.167; Defter nr.4088, s.402; Defter nr.916, s.65-66; Defter nr.2086, s.93; Defter nr. 4093, s.183.

B. Kaynak ve Araştırma Eserler

"Kastamonu", Büyük Lûgat ve Ansiklopedi Meydan Larouse, c.VII, İstanbul 1988, s.57-60.

ABDULKADİROĞLU, Abdulkerim, Halvetîlik'in Şa'bâniyye Kolu Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi, Ankara 1991.

ASLAN, Mustafa, "Kastamonu Hattatlar", Turkish Studies, Volume 2/4, 2007, s.144-160.

Baharzâde Feride Hanım Divanı, haz. Bünyamin Çağlayan, Ankara 2006.

ÇATAL, Celal, "Kastamonu Evliyalari-4", <http://www.boyabatgazetesi.com>, Erişim 23 Mart 2012.

ÇATAL, Celal, "Kastamonu Evliyalari-5", www.boyabatgazetesi.com, Erişim 28 Mart 2012.

ÇİFTÇİ, Fazıl, Gönüller Sultanı, Hakikat İlminin Üstadı Şeyh Şaban-ı Veli, Kastamonu 2011.

ÇİFTÇİ, Fazıl, Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri, Ankara 1995.

DURMA, Abdulhalim, Evliyalar Şehri Kastamonu, Amasya 2008.

EYÜPGİLLER, Kemal Kutgün, Bir Kent Tarihi Kastamonu, İstanbul 1999.

Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar, Şair Hanımlarımız, İstanbul 1311.

İNAL, Mahmud Kemal, Son Hattatlar, İstanbul 1970.

OĞUR, Özcan, "5656 Numaralı Kastamonu Şer'iye Sicili Işığında Şeyh Şaban-ı Veli Tekke ve Kütüphanesi", GTTAD (Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi), T.C.'nin 100. Yılı Özel Sayısı, Ekim 2023, s.219-244.

TAŞDEMİR, Meral, Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Camisi ve Türbesi Haziresinde Yer Alan Mezar Taşları, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003.

TEZCAN, Esmâ, Şevkî İbrahim Efendi Divânı, Dumlupınar Üniversitesi SBE Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2007.

YAZAR, İlyas, "Ömer Fuâdî", DİA, C. XXXIV, İstanbul 2007, s.61-63.

YÜCER, Hür Mahmut, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl), İstanbul 2003.

EKLER

Tablo 1. Pir Şeyh Şaban Veli Külliyesi'nde görev yapan postnişinler

Sıra	Postnişin	Postnişinlik Yılları
1	Pir Şeyh Şaban Veli	1531-1569
2	Tokatlı Osman Efendi	1569
3	Hayreddin Efendi	1569-1579
4	İskilipli Abdülbaki Efendi	1579-1589
5	Küre-i Hadidli Muhyiddin Efendi	1589-1604
6	Ömer Fuadi Efendi	1604-1636
7	Çorumlu İsmail Kudsi Efendi	1636-1644
8	Mustafa Çelebi Efendi	1644-1659
9	Zileli Abdurrahman Efendi	1659-1672
10	Hafız İbrahim Efendi	1672-1712
11	Hafız Ahmet Efendi	1712-1720
12	Mehmet Efendi	1720-1743
13	Abdullah Efendi	1743-1767
14	Hafız Mustafa Vahdeti Efendi	1767-1800
15	Abdurrahman Efendi	1800-1834
16	Hafız Mehmet Said Efendi	1834-1889
17	Bolulu İbrahim Şevki Efendi	1890-1897
18	Mehmet Ataullah (Ata) Efendi	1897-1925

Belge 1. 1845 yılında Şeyh Şaban Veli Külliyesi'nde yapılan tamire ait malzeme listesi ve fiyatları.⁹⁴

Türbe-i Şerîf civârında müşârunileyhin tûlen otuz beş ve arzen yirmi arşûn câmi'-i şerifin fevkânî ve tahtânî otuz altı halvet-hâne ve câmi'-i şerîf-i mezkûrun tavan ve sofa ve cevânib-i erba'ası duvarının dâhilen sıvası ve altı aded pencerelerine cam çerçeve ve kapak kenarları ve menteşe telleri ve fevkânî on aded tepe camlarıyla taşrasında menteşe tel çerçevesi ve câmi'-i mezkûrun muhtâc-ı ta'mîr olan üzeri saçakları ve kiremit noksanı derûnunda fevkânî ve tahtânî tabaka ve mehazların tecdîden ta'mîr ve inşâsı ve minber-i şerîf masârîfâtı lede'l-hesâb.

94 Kastamonu Şer'iyye Sicili, nr.207, s.111-112, Tarih 1845.

Hatal ta'bîr olunur tavan tahtası

Aded

2000

Fî

1

Bahâ

Guruş

2000

Sofa tahtası

aded

257

fî

3,5

Bahâ

Guruş

900

Kiremit altına yarma tahtası

Aded

4000

Fî

Beheri 4

Bahâ

Guruş

500

Kerâste

Aded

200

fî

1,5

Bahâ

Guruş

300

İki kerâste

Aded

200

fî beheri 20

Bahâ

Guruş

100

Kiremit noksanı

aded

5000

fî beheri 50

Bahâ

Guruş

1500

Cam

Kıyye

330

Fî

50

Bahâ

Guruş

412,5

Usta yevmiyesi

Guruş

1800

Amele yevmiyesi

Guruş

1220

Yekûn

Guruş

10.547,5

Azîz-i müşârûnileyhin medfûn oldukları türbe-i şerîfleri kubbesinin derûnunun nokasanı ve malzeme-i sâ'ire ve ustadîn ve amele yevmiyeleri masâırîfı lede'l-hesâb

Guruş

1500

Câmi'-i şerîf pîşgâhında harab olmuş ve müceddeden inşâsı lâzım gelmiş olan kiremid puşideli şadırvan ve havlu havlu yolu ta'mîri malzemesi ve ustâdîn ve amelevymiyeleri lede'l-hesâb

Guruş
1500

Dergâh-ı müşârûnileyh hazretlerinin hâricinde iki bâb kiremid puşide ta'mîr ve termîmi masârıfı lede'l-hesâb

Guruş
500

Câmi'-i şerîf-i mezkûrun verâsı mürtefi' dağ olmak mülâbesesiyle eyyâm-ı şitâda kesret ve eyyâm-ı sagîre yârândan hâsıl olan sel suyu mehâsî zirinden neşr ve halevthânelerine sirâyet ile fenâ olmuş ve olmakda bulunmuş idüğünden dağ-ı mezkûr hendek küşâdı lazımgelüb mahal-i mezkûrun muhâfazası için hendek küşâdı ve kaldırım inşâsı ustâdîn yevmiyesi ve amelevymiyesi masârıf-ı sâ'iresi lede'l-hesâb

Guruş
1000

Yekûn

Guruş
15.547,5

Dergâh-ı müşârûnileyhin bâlâsından pîşgâhına ve pîşgâhından dahî zirde dağın önünden cârî nehre varınca bin üç yüz arşûn derenin iki tarafı müceddeden inşâsı lâzımgelân bir buçuk zirâ' amkında ve içinden içi üç rub' olmak ve üzeri kapâk ve kaldırım döşenmek ve cümle inşâ olacak lağam masârıfâtı

Kireç-i fırûn	Nakliye masârıfı
Kıyye	Guruş
5	500
fî beher kıyyesi	
1500	

Taş araba	Usta
Aded	Yevmiye
2600	1300
fî beher arabası	Guruş
Bahâ	7800
Guruş	
26000	

Amelevymiyeleri lede'l-hesâb

Guruş
780

Yekûn	Cem'an yekûn
Guruş	Guruş
42.580	57.627,5

278

هر چه محترم بود از اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 نصف حصه و ذلک من غیر اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 هر چه محترم بود از اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 ذریعہ کماله اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 او منقسم و قدوه بالمرحوم ذلک من غیر اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 و عظام و دیگر حصین و عظام و غیره ذلک من غیر اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 منت منسوب اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 و انما فی اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 انما و انتفاع و قدوه بالمرحوم ذلک من غیر اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 حصه من اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 و ذلک من غیر اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 که یکی است بولایه سیه بالا اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 طریقه من اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 که من ذلک من غیر اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 قاضی من اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 شری من اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 بولایه من اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 شری من اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 عیون من اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 و بولایه من اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 هر چه من اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 محصور من اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه
 در اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه و فیض خان عیون اوقاف منیه قسطنطنیه

95 Kastamonu Şer'iye Sicili, nr.119, s.278, Tarih Ağustos 1857.

Haremeyn-i Muhteremeyne tâbî' evkâfdan medine-i Kastamonîda defin-i hâk-ı itınâk olan kutbül-ârifin gavsül-vâsılın Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî Kudîse Sırrehü'l-celî Dergâh-ı Şerîflerine â'id müstenâ evkâf-ı şerîfeden medine-i mezkûrede vâkî' müteveffâ Şeyh Şucâ'eddîn Efendi vakfının bâ vazife-i mu'ayyene nısf hisse tevliyetin mütasarıfları Mehmed ve Hâfız Hasan Halifelerden merkum Mehmed'in vefât eylediği beyanıyla hissesinin mahlûlünden edâ-yı hizmete kesb-i iktidâr edinceye değin tarafından hizmet-i lâzimesini dergâh-ı şerîf-i mezkûr post-nişini Eşşeyh Hâfız Mehmed Sa'îd zîde salahuhu bi'l-vekâle ifâde etmek üzere sagîr oğlu Mehmed zide rüşdühüye tevcihi husûsu mukaddemce mahallinden bâ-i'lâm ve mazbata ve inhâ olunmuş ve kuyûda bi'l-mürâca'a tevliyet-i mezkûrenin nısf hissesi merkûmân Mehmed ve Hâfız Hasan'ın ve nısf-ı ahârı dahî Hüseyin ve Osman ve diğer Hüseyin ve Osman Halifelerin uhdelerinde olduğu tebeyyün etmiş olduğundan husus-ı mezkûrun tahkik ve tedkiki zımında cânib-i nezâret-i evkâf-ı hümâyûnumdan tastir ve mahalline tesyir kılınan tahrîrât mucebince bu kere vârid olan i'lâm ve mazbata ve inhâ-i fâkir olunan Şeyh Şucâ'eddin câmi'-i şerîfi vakfının yetmiş bir senesi gayetine değin muhasebesi rü'yet olduğu inhâ ve iş'ar ve vakf-ı mezkûrun iki yüz altmış senesi Martı ibtidâsından yetmiş bir senesi Şubatı gayetine değin on bir senelik muhasebesi lede'l-rü'ye on bir bin yedi yüz doksan beş gurus on beş akçe fazlası zuhur eylediği varidât-ı Haremeyn defterlerinden derkenâr kılınmış idüğünden ber minvâl-i meşrûh rub' hisse tevliyet-i mezkûrun sagîr-i mumaileyhe tevcihi lâzım geleceği İstanbul payesiyle hâlâ evkâf müfettişi kadî-i kuzzatül-müslimin mevlânâ Ahmed Reşid zidet fezâ'iluhu tarafından i 'lâm olunmuş olmağla bu surette rub' hisse tevliyet-i mezkûre müteveffâ-yı merkumun mahlûlünden edâ-yı hizmet kesb-i iktidâr edinceye değin tarafından hizmet-i lâzimesini ehliyeti derkâr olan mumaileyh Hâfız Mehmed Sa'îd zide salahuhu kâ'imakamlık veçhile edâ ve ibkâ etmek ve ber mûceb-i nizâm vakf-ı mezkûr umuru hüsn-i idâre ve rü'yet ve hayretinin i'mâriyla şart-ı vâkıfı icraya i'tinâ ve dikkat kılınmak ve beher sene lâzım gelen muhasebesi mahallinde ma'rifet-i şer' ve evkâf müdürü bulunanlar ma'rifetiyle bi'r-rü'ye memhûr ve mümzi defteri canibinden nezârete bi'l-irsâl suret-i muhasebesi olunmak ve hilâf-ı şart-ı vâkıf ve mugâyir-i nizâm bir güne hareket vuku'a getirilmemek şartıyla oğlu sagîr-i mumaileyhe bi't-tevcîh yedine berât-ı âlişân i'tâ olunmak bâbında canib-i nezaret-i evkâf-ı hümâyûnumdan bi't-tahsîl ifâde kılınmış olmağla mucibiyle tevcih olunmak fermanım olmağın bin iki yüz yetmiş üç senesi Zilka'desinin dördüncü günü tarihiyle bu berat-ı hümâyûnumu verdim ve buyurdum sagîr-i mumaileyh iş bu râfi'-i tevki'-i refi'ü's-şân-ı hâkânî Mehmed zide rüşdühü babası müteveffâ-yı merkumun mahlûlünden rub' hisse tevliyet-i mezbûre mütasarıf olub vazife-i mu'ayyene-i mezkûresi vakf-ı mezkûr mahlûlünden ahz eyleye şöyle bile alâmet-i şerîfeme i'timâd kılalar tahriren fi'l-yevm's-sâdî aşara min şehr-i Zilhiccet-i ş-şerîfe sene sülûs ve seb'in ve mi'eteyn ve elf (17 Zilhicce 1273/8 Ağustos 1857).

34

قسطونیت دفین خاک عطرناک اولم فب العارفين شیخ نجبان ولله قدس بر السجلی مغرب ذریک درگاه نم خجاری سبک
 جریان ایدوب و باغخانه قریب نهراخانم فحک مسافعی بک در تیز ذراع محلی اولوب دور از نه ایدوب لوی جریان ایدوب
 سبک کجی خراب اینککه اسکانه بنت جویاب میداندن اقب درگاه شریف مذکورک بشکایی جویاب منعطفه ایدوب
 محله اوله بقندن انبای سبیل دورگاه و شریف مذکور دوروش کان و جامع منیفه بالوجود مغرب ذریک درگاه و استکار
 و عزیز من رالیه مغرب بک درگاه شریف و عرقه بطهارت و مقوله مانع طهارت و محلی نظافت اولانم جویاب نه
 نظیر و نظیف اولنن لازمه و باغخانه بولندنی بدیار اولغله قسطونیت مجلس عفا نه غرض سبک نامور ارسالی جویاب نه
 غرض اسکاچ پایت اغا و اوقات بدبر و انجی اوسه کی و س از ارباب و قوف موفد بر و معرفت نم غرض ایدوب
 کشف و معاینه اولوب لقم مذکورک تعمیر و نظیر لازمه معارفک مقدرینی مبین بقطعه کشف و ایدوب نه
 بروجه ایتمه ذک اولور فی البوم ایتمه س عشره سده عطر نجبر نه اربع و سبیل و باغخانه

مصاریف متفرقه

اوست و تفریح	عمره تفریح	کراچ	عاشق عرابه
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

جمع کل

Kastamonî'de defin-i hâk-ı ıtırnâk olan kutbü'l-ârifîn Şeyh Şa'bân Velî Kuddise Sirre-hü'l-celî Hazretlerinin dergâh-ı şerîfleri pişgâhından cereyân edüb ve bağhâne kurbunda nehre akan lağımın mesâfesi bin dört yüz zirâ' mahal olub mürur-ı ezmine ile yolunu cereyân eden şeyler külliyyen harâb etmekle elhâletü hazihi cercâb meydandan akub dergâh-ı şerîf-i mezkûrun pişigâhı cercâb-ı müte'affüne ile mahv olduğundan ebnâ-yı sebile ve dergâh-ı şerîf-i mezkûre derûnunda kâ'in câmi'-i münîfe bi'l-vücûh mazarratı derkâr ve aşikâr ve azîz-i müşârüniyleh hazretlerinin dergâh-ı şerîf ve merkad-ı latîfleri bu makûle mâni'-i tahâret ve mahal-i nezâfet olan cercâbdan tathîr ve tanzîf olunmak lâzime-i diyanetten bulunduğu bedîdâr olmağla Kastamonu meclis a'zâsından me'mûren irsâl buyurulan izzetlû Elhâc Hidayet Ağa ve evkâf müdîri ve lağımcı ustaları ve sâ'ir erbâb-ı vukuf ma'rifetleri ve ma'rifet-i şer'-i şerîfle keşf ve mu'âyene olunub lağım-ı mezkûrun ta'mîr ve tathîri lâzım gelân masârının mikdârını mübeyyin bir kıt'a keşf

96 Kastamonu Şer'îye Sicili, nr.119, s.285, Tarih Ekim 1857.

defteridir ki ber vech-i atî zikr olunur fi'l-yevmi'l-hâmis aşar min şehr-i Saferi'l-hayr sene erba'a ve seb'in ve mi'eteyn ve elf (15 Safer 1274/5 Ekim 1857).

Usta ve nefer	Amele nefer
Esâm 3 adet	Esâm 15 adet
9 fî	330 fî
Guruş 10	Guruş 7
900	3700

Kirâç	Taş araba
Kile	Adet fî
150	80 7
Guruş	Guruş
650	560

Masârifât-ı müteferrika
Guruş
300

Cem'an yekûn
Guruş
6210⁹⁷

97 6110 olmalı.

[illegible]

Şeyh Şa'bân Velî postnişini Mehmed Sa'îd Efendi câmi'-i şerîfine hânımı tekkeye ve zaviyeye vakf eylediği 15.000 guruşluk vakfiye.

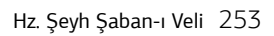
Bismillahirrahmanirrahim

Elhamdü lehüllezî erşedi vehü'l-mü'minîn mü'minîn ve'l-mü'minât aliyyü'l-i'mâli'l-müsâkât ve işâr-ı ale'l-müslimîn ve'l-mülsimât bâ fi'âli'l-hayrât ve'l-hasenât haysü kâle inne'l-hasenât hazihü'l-halk beyne's-seyyi'at ve's-salatü ve's-selâm alâ Resûlehu Muhammed efzalü'l-mahlûkât ve eşrefü'l-mevcûdât ve alâ âlihi ve ashâbi'l-zeynehüm hazihü'l-halk ilâ sebîli'l-hayrât ve ba'd sebeb-i tahrîr-i kitâb ve mûcib-i tastîr-i hitâb oldur ki medî-ne-i Kastamonîde Hacı Hamza mahallesinde defîn-i hâk-ı ıtırnâk olan kutbü'r-rabbânî gavsü'l-samedânî hazret-i Pîr Şa'bân Velî kuddise sırrehü's-sâmî hazretlerinin dergâh-ı feyz-i iktinâhları postnişini reşâdetlû Şeyh Hâfız Mehmed Sa'îd Efendi halîlesi Şerife binti Hasan Efendi bin Abdullah sâhibetü'l-hayrât ve râğıbetü'l-cennet ve'd-derecât sâkine olduğı dergâh-ı şerîf-i mezkûre kıbel-i şer'î'l-enverden me'zûnen bi'l-hükm irsâl olunan kâtibimiz Esseyyid Mehmed Efendi zeyl-i vesîkada muharrerü'l-esâmî zevât-ı Müslimîn huzûrlarında akd eylediği meclis-i şerî 'at-ı şeref intihâ sallallahu te'âlâ alâ müşâr-ı ahâde zikrî âtî vakfına li-eclî't-tescîl mütevellî nasb eylediği tarîkat-ı aliyye-i Hâlidîye-i Nakşibendiyye meşâyih-i izâmından velâyetlû Şeyh Elhâc Ahmed Efendizâde mükerrermetlû Seyyid Ahmed Hicâbî Efendi mahzarında ikrâr-ı tâm sahîh-i şer' ve i'tirâf-ı sarîh-i mer'î eyleyüb etîb-i mâl ve'n-nefs-i menâlimin kâffesi olan on beş bin guruş hasbetüllahî'l-a-had ve taleben li-merzâti rabbihi'l-hamd vakf-ı sahîh-i şer'î muhallid ve habs-i sarîh-i mer'î-i mü'eyyed ile vakf ve habs idüb şöyle şart eyledik meblağ-ı mezbûr rehin-i kavî ve kefil-i belî veyâ zî-kimesneden biriyle on on bir buçuk guruş hesâbî üzere bâ-yedd-i mütevellî be-tarîkiş-şer'î erbâh ve istirbâh olunub senevî hâsıl olan nemâsından dört yüz guruş leyâlî-i mübârekeden birinde dergâh-ı şerîf-i mezkûrda mevcûd olan ağıniyâ ve fukarâ ve dervîşân tenâvül etmek üzere münâsib it'am ve şeker ve ûd ve gülâb ve levâzimât-ı sâîreye sarf olunub mevlid-i şerîf kırâet ve hâsıl mesûbâtı evvelen bi'z-zât fahr-i âlem seyid-i veled Âdem sallallahu aleyhi ve alâ âlihi ve sahbihi ve sellim efendimiz hazretlerinin ruhuna ve mutahhara ve sıhre-i mu'attıralarına alâ tarîki'l-hayriye âcizâne ve zelîlâne îsâl ve sâniyen pîr-i müşârünileyh hazretleriyle kurb ve civârlarında defîn-i hâk-ı pâk olan zevât-ı mekârümânın ervâh-ı kudsiyyelerine ve sâlisen bu fakîre ber tafsîr ile ebâ ve ecdâd ve ümmehât ve cedâtımın ervâhlarına irsâl buyurula ve altı yüz guruşu dergâh-ı şerîf-i mezkûrda rızâ-i Allahu te'âlâ beher gûn Kur'an-i azîmü'l-hay ve Kur'an-ı hakîm bâ-tebeddül-i tertîl üzere bir cüz ve tilâvet ve sevâbı kezalik ihdâya mübâderet eden zâtın ücret-i kademiyyesine verile ve dört yüz guruşu dergâh-ı şerîf-i mezkûrun harem dâîresine ve andan ittisâlinde müceddeden bina kılınan müte'addidü'l-hücerât hânede kâ'in havuza cereyân eden mâ'-i lezzîzin vukû'bulân merkatına (?) sarf oluna ve üç yüz guruşu hukûk-ı ibâd ve salavat-ı fâ'item niyetiyle şuhûr-ı melâtine-i (?) mübâreke tarafından ulemâya ve fukarâya i'tâ kılına ve yüz guruşu zikr olunan vakf-ı nûkûda nezâret ve beher sene zarfında muhâsebesini rû'yet ve şurût-ı vakfiyyenin îfâsına bilâ

tehâşî himmet eden ve belde-i mezkûrede seccâdenişîn-i şer'-i mübîn bulunan efendi hazretlerine verile ve dört yüz elli gurusunu mütevellî bulunan zât alâ tarîki's-sade ahz ve umûruna sarf eyleye ve ben lâbise-i libâs-ı hayât olduğum müddetçe kendim bi'z-zât zikr olunan vakfıma mutasarrıfa ve mütevellîye olmağı şart kıldığım gibi âkibet-i mızahhar ser külli nefis zâ'ikatü'l-mevt olduğumda tevliyet-i mezbûre zevcim mûmaileyh Şeyh Hâfız Mehmed Sa'îd Efendi hazretlerine ve ba'dehu vefât dergâh-ı şerîf-i mezkûrda alâ mâşâallahu te'âlâ postnişin bulunan zevâta ve ba'de'l-inkirâz ilm ve amelde salah tarikat-ı aliyye-i Halvetiyyede feyz ve felah kesb etmiş olan bir zâta meşrûta ola ve şurût-ı mezkûreye ri'âyet müte'azzir olur ise galle ve mezbûr mutlakâ fukara-i Müslimine harc ve sarf oluna ve şurût-ı mezkûrun tebdîl ve tagyîri ve teksîr ve tevkîri kerrete ba'de uhrâ yedimde ola deyu meblağ-ı mezbûru fârigân ani'-ş-şevâgil mütevellî-i mûmaileyhime teslîm ol dahi vakfiyet üzere kabz ve teslîm ve sâ'ir mütevellîlerin evkâfda tasarrufları gibi tasarruf eyledi dedikde gibe't-tasdikî-ş-şer'î vâkıfa-i mûmaileyhâ himmet ve cânib-i şikâka azm ve husûmet ve nizâ'a câzime olub vakf ve nûkûd ve ana müteferri' olan şurût ve kuyûd e'imme-i selâse-i nehâir aleyhim rahmetü'l-melekü'l-fakîr hazerâtı neheb-i şerîflerinde sahîh ve câ'iz olmağla vakf-ı mezbûrdan benim için rücû'-ı meşrû' olmağla meblağ-ı mevkûf-ı mezbûrdan rücû' birle meleke-i istirdâd ederim deyu da'va ettikde mütevellî-i reşîd cevab-ı sedîde ağâz edüb eğerçe hâl-i vâkife-i mûmaileyhânın takrîri minvâl üzeredir lakin İmâm Muvakkız (?) İmam Zufer aleyhü'r-rahmetü'l-ekberden tilmiz-i hâsî imamü'l-fârî aleyhi rahmetü'l-bârî hazretlerinin revâbıtı üzere vakf-ı nûkûd sahîh ve elyevm amel ve fetevâ dahî imam-ı müşârünileyh hazretlerinin re'y-i isâbetkarînleri üzeredir ve İmâm-ı Azam ebî Hanife-i Kûfî ifâzallahu aleyhi fazlihi'l-vâfî hazretleri kenzihu sıhhat-i müstelzim-i lüzûm değil ise de imâmeyn-i hümâmeyn aleyhümâ rahmetü'r-rahim hazerâtı vakfiyet lüzûmdan müfarekat etmez deyu red ve teslîmden imtinâ' ettikde mevlânâ-yı mezbûr dahi tarafeynin kelâmına nazar ve menâ'ül-hayr olmağdan hazer edüb âlimen bi'l-hilâfû'l-cârî beyne'i-e'immetü'l-eslâf alâ kavî min yerâh cânib-i vakfî ûlâ ve neşîd-i meyânî ve hayrî-i ahîri görüb vakf-ı mezbûrun ewela sıhhatine ve saniyen lüzûmuna hükm-i sahîh-i şer'î vakf-ı mer'î buyurub vakf-ı mezbûr sahîh ve lâzım olub min ba'd nakz ve nakîzına mecâl-i mehâl olduğunu mevlana-yı mezbûr mahallinden tahrîr ve ma'en meb'ûs-i menâ ve şer'le meclis-i şer'-i münîre gelüb alâ vukûfa inhâ ve takrîr etmekle ba'de't-tenfîzi-ş-şer'î bi't-taleb keteb olundu sene isnâ ve semânîn ve mi'eteyn ve elf fî gurre-i Cemâziyelûlâ (2 Ekim 1865).

Şuhûdü'l-hâl: Şemsizâde Mehmed Mustafa Bey ibn Abdullah Efendi, Müderrisinden Elhac Ahmed Efendi, Abdülaziz Efendi, Zeynizâde Hafız Mehmed Efendi, Ma'rûfzâde Hafız Ömer Efendi ibn Abdullah, Du'âcizâde Hafız Mehmed Efendi, Birâderi Hasan Efendi, Taşköprü kazası hanedanından Hacı Serdarzâde Mustafa Ağa ibn Mustafa, Etmekçi Ahmedzâde Mehmed Ağa, Mü'ezzinzâde ElhâcAbdullah Efendi ibn İbrahim, Karabaşzâde Abdullah Efendi ibn Mehmed Nuri, Karabaşoğlu İbrahim bin İbrahim, Karabaşzâde Hasan Efendi, Cıgâli oğlu Hafız Abdurrahman, Kara Receb oğlu Mehmed bin Hüseyin, Şeyh Elhac Mehmed Şakir Efendi.

99 BOA, EV.MKT, 1496/57.

Belge 6. Pir Şeyh Şaban Veli Dergâhı Camii hatibi Seyyid Hafız Mehmet Said Efendi'nin vefatı üzerine oğlu Ataullah Efendi'nin yaşı küçük olduğundan kesb-i liyakat edinceye kadar bu göreve Hafız Mehmet Sukuti Efendi'nin görevlendirilmesi (1890).¹⁰⁰

۹۴

۱۱۴

خليفة سلطان محمد علي لهيئته حافظ محمد سكوتي افتدر بعد لقية الالهية انما اولئك
 مركز دلات اولاهم مدنية فسلطونيه حاجي حمزة محمد سنده وضع ودين خاکه وعظمتك بزرخ شعبهم ادي نفسي
 سره العالي حضرت نيك درگاه سزغنده كان كده جامع سزغنده خطابت جرنه بارت سزغنده عابته سزغنده
 اولاهم درگاه سزغنده مذکورك بدست نشيني اسبق محمد سزغنده اقتدارن اشخ عبيده صدر سزغنده اولاه
 عط الله قدرك ترك ابرك بدانداده ارخان دارين ابد بجهت مذكوره مذفارسخ مدعي الهك محكونم
 صبر مدعي اليه جهت مذكوره كسب باقت ابرنجيه دكين عده كره ترمينه دلمسته داز دربار معتقد ارموني
 وارن اولمغسي در دست تنظيم ابد كنم بارت عابسي در ودينه دكين درگاه سزغنده مذكوره بابنه اولاه
 انك اوزره قبل سزغنده اوزره اذن در وضع عاا سزغنده سزغنده سزغنده سزغنده سزغنده
 انك من عاا سزغنده سزغنده سزغنده سزغنده سزغنده

Halife Sultan Mahallesi ahalisinden Hâfız Mehmed Sukûtî Efendi ba'de't-tahiyetü'l-vâfiye inhâ olunur ki

Merkez vilâyet olan medîne-i Kastamonî'de Hacı Hamza Mahallesi'nde vâkî' defîn-i hâk ve ıtırnâk Pîr Şeyh Şa'bân-ı Velî Kuddise Sırrehü'l-âli Hazretlerinin dergâh-ı şerîflerinde kâ'in câmi'-i şerîfde hitâbet cihetine bâ-berât-ı âlişân mutasarrıf olan dergâh-ı şerîf-i mezkûrun postnişîni es-Seyyid Hâfız Mehmed Sa'îd Efendi ibn eş-Şeyh Abdullah sulbî sagîr oğlu Atâullah Efendi'yi terk ederek bu esnâda irtihâl-i dâr-ı bekâ edüb cihet-i mezkûre müteveffâ şeyh-i mumaileyhin mahlûlünden sagîr-i mumaileyh cihet-i mezkûre kesb-i liyâkat edinceye değin uhdenize tevcih olunmasına dâir derbâr-ı merhametkarâra arz ve inhâ olunması derdest-i tanzim idüğünden berât-ı âlisi vürûduna değin dergâh-ı şerîfde bi'l-beyân edâ ve ifâ etmek üzere kibel-i şer'-i şerîf-i enverde izin ve ruhsatı hâvî iş bu mürâsele-i şer'iyye tahrîr olundu hurrire fi'l-yevmi'l-hâmis min cemâziyelevvel li-sene semân ve sülüse mi'e ve elf (5 Cemaziyelevvel 1308/17 Aralık 1890).

¹⁰⁰ Kastamonu Şer'iye Sicili, nr. 144, s.93, Tarih 1890.

Belge 7. Şeyh Şaban Veli Külliyesi'nin tamiri için gerekli malzemelerin bir kısmının rayiç bedellerini gösteren arşiv belgesi (1894).¹⁰¹

Belge 8. Şeyh Şaban Veli Dergâhı postnişini Şeyh Mehmet Said Efendi'nin vefatı üzerine küçük yaş-
taki oğlu Ataullah Efendi'nin terbiyesine ve dergâhta Şabani âyin ve evradını icraya görevlendirilen
Seyyid Şeyh İbrahim Şevki Efendi'nin dergâh yakınındaki dört bab mülk odaları müştemilatıyla ve beş
bin kuruş kadar parayı vakfetmesi (1895).¹⁰²

102 Kastamonu Şer'iye Sicili, nr. 153, s.43, Tarih 1895.

Elhamdu lillahi'l-vâki' ala külli hâl el-münevvere ani't-tegayyür ve'l-intikâl ve's-salâtü ve's-selâm ale'l-mevsûf be-mekârimi'l-ahlâk ve mehâsinü'l-hisâl ve ala alihi ve asha-bihî'l-âricin ila me'ârici'l-kemâl amma ba'd iş bu vakfiye-i sahihatü'l-fehâvî ve vesika-i şer'iyetü'l-mütâvenik tahrîr ve inşasına ve tastîr ve imlâsına bâdî oldur ki merkez vilâyet olan medîne-i Kastamonîde Hisarardı nâm mahalde kâ'in Hacı Hamza Mahallesi'nde vâki' defin-i hâk-ı ıtırnâk olan Şeyh Şa'bân-ı Velî Kuddise Sırrehü'l-âlf Hazretlerinin dergâh-ı mukaddesesi postnişini Şeyh Mehmed Sa'îd Efendi merkumun sagîr bulunan mahdum-ı reşâdet mevsûmu Atâullah Efendi'nin tarikat-ı aliyyeye sülûk ve intisâb mer-tebe-i irşâd edecekleri zamana değin dergâh-ı mezkûrda bi'n-niyâbe-i pîr-i müşârûni-leyhin âyînleri üzere evrâd-ı mu'tâdeyi icrâ ve ihyâ buyuran esrâr-ı giryâ-yı mine'l-ayn ile'l-ayn ve dânâ-yı me'âlf peymâ-yı zü'l-cenâhîn tarikat-ı aliyye-i Halvetiye-i Şa'bâniyye meşâyih-i kirâmından fazîletlû reşâdetlû es-Seyyid eş-Şeyh İbrahim Efendi ibnü'l-mer-hûm Mehmed Efendi ahvâl-i âlem-i bî-sebâta ibret ve basiret ile her vakt içün nazar idüb cenâb-ı mâlikü'r-rikâb salbet-i azametühü hazretlerinin kendisine ihsân buyurduğu azm-i ni'am-ı celîlesi mülâhaza birle inân-ı ihtiyârî semt-i hayrâta sarf olub mâ inde-küm yenfedü ve mâ indallahi bâki (Nahl/96) tab'-ı serî'ü'l-idrâklarına münsâk olmağın niyet-i hâlise ve taviyyet-i muhlise ile vilâyet-i mezkûresinin mahkeme-i istinâf hukuk kısmında mün'akid meclis-i şer'-i şerîf şâmihü'l-evtâd da zikr-i âtî vakfına li-eclî't-tescîl ve'l-itmâm emrû'n-nekil mütevellî nasb ve ta'yîn eyledi ki tarikat-ı aliyye-i müşârûni-leyhâ dervîşânından olub hâdimüş-şer' bulunan muhzır başı Emin Efendi ibn Ahmed mahzarında bi't-tû' ve'r-rızâ ikrâr-ı sahih-i şer'î ve i'tirâf-ı mer'î buyurub essadakatü yevm-i yü'ehhizü'l-müccerrimûn ve mâ meval-enfüsüküm min hayr teceddîd ve indallah hüve hayren ve a'zam icrâ-i mefhum-ı münîfinden habîr ve agâh olduğum ecilden vakf-ı câ'iz-zikrin sudûruna değin silk-i mülk-i sahihimde münselik ve muntazam olub vilâyet-i mezkûre tevâbi'inden nefis-i Bolu kasabasının Gülyüzü Mahallesi'nde vâki' Hisarardı di-mekle ma'rûf dergâhın etrâf-ı sülâsesi hisâr ve Mehmed bin Abdullah ve tarîk-i âm ve bir tarafı kendi mülk menzirim ile mahdûd tahminen yüz elli arşûn-ı mi'mâri mülk arsam üzerine şeyh ve dervîşân hücrâtı ve bir de mescid-i şerîf olmak içün bu def'a binâ ve inşasına muvaffak olduğum ma'a müştemilât fevkâni dört bâb mülk odalar ile kezalik etîb-i menâlimden beş bin guruh bi'l-ifrâz hasbetüllahülhamd vakf-ı sahih mü'ebbed ve habs-i sarîh-i muhallid (?) ile vakf ve habs edüb şöyle şart ve ta'yîn eyledim ki nükûd-ı mevkûfe-i mezkûru alâ vech-i şer' ve bâ yed-i mütevellî erbâh ve istirhâm olunub se-nevî hâsıl olan gallesinden evvelâ nevkûf odalar ile mescid-i şerîf-i mezkûrun ta'mîrât ve şem'-i revgan ve masârîf-ı sâ'iresi ba'de'l-ihrac galle-i mütebâkiyye yedi hisseye tevzî' ve taksîm olunub hisse-i mezkûreden iki hisse mescid-i mezkûrda bâ-berât-ı âlf imâmet ve birer hisseden üç hisse dahî seviyyen hitabet ve meşihat ve tevliyet ve iki hisse kezalik seviyyen kayyım ve farâş ve mü'ezzin vazifeleri olmak üzere meşruta ola ve ben lâbis-i libâs-ı hayât oldukça vakf-ı mezkûrun meşihat ve tevliyeti uhdemde olub

vefatımdan sonra tevliyet ve meşihat cihetleri tarikat-ı aliyeye sâlik ıslah ve ı'lem ve erşed evlâdım ve evlâd-ı evlâdım ve evlâd-ı evlâdım meşruta ola ve ba'de'l-inkırâz tevliyet ciheti inâs evlâdım ve evlâd-ı evlâdım ve evlâd-ı evlâdım ve ba'de'l-inkırâz ehl-i bârâ-yı hâkimü'ş-şer' dindar ve müstakîmü'l-etvâr kimesne şeyh ve mütevellî ola ve vakf-ı mezbûrun tebdîl ve tefyîdi ve teksîr ve tevkîri merreten ba'de uhrâ her def'ada yedimde olub binâ-i muharrere ve meblağ-ı mezbûr beş bin guruş fâriğan ani'ş-şevâ'il mütevellî-i merkûm Emin Efendi'ye teslîm ve ol dahî vakfiyet üzere kabz ve tesellüm ve bürhate (?) mine'z-zamane sâ'ir evkâfda tasarrufları gibi tasarruf eyledi dedikde gibe't-tasdîkü'ş-şer'î vâkıf-ı mûmâileyh kelâmını (?) semt-i ahara sarf ve vakf-ı akâr ve nûkûdu zımnında olan kuyûda ba'dehu kavî-i adem lüzuma teşebbüs edüb mütevellî-i mûmâileyh dahî sıhhat ve lüzumuna zâhib olub e'imme-i dîn kullarıyla mukâbele birle hüküm taleb edecek fî zamanına beyne'l-ulemâi'l-izâm cârî olan vech-i muhtâr üzere hâkim-i mevki'-i sadr-ı kitâb tûbîle ve müste'âb efendi huzûrunda mürâfa'a olduklarında ol dahî âlimen bi'l-hilâfi'l-cârî beyne'i-e'immeti'l-eşrâf vakf-ı mezbûrun evvelâ sıhhatine ve sâniyen lüzûmuna kazâ-i mer'î etmeğin vakf-ı mezbûr sahih ve lâzım olub min ba'd nakz ve vakf-ı mezbûrun tahvil ve ibtâli muhâl ve tebdîl ve tagyîri adîmü'l-ihimâl oldu cerî zalik ve hurrire fi'l-yevmi'l-hâmis min şehr-i Ramazani'l-mübârek li-sene isnâ aşar ve sülûse mi'e ve elf (5 Ramazan 1312/2 Mart 1895).

Belge 9. Kastamonu nahiyelerinden Kuzyaka'da Şeyh Şucaeddin Efendi'nin Pir Şaban Veli Dergâhı'na vakfettiği arazinin hududu.¹⁰³

kıbel-i şer'den me'zûnen bi'l-hükm irsâl olunan mahkeme-i şer'iyye kâtib-i sâni'si mükerremetlû Hâfız Hüseyin Rüşdü Efendi merkez vilâyet olan medine-i Kastamonî nevâhisinden Kuzyaka nahiyesine tâbi' Şeyh Şucâ'eddin Hazretlerinin hazret-i Pir Şa'bân-ı Veli Kuddise Sırrehü'l-âlf Hazretleri dergâh-ı şerîfesine vakf etmiş olduğu arazi-i merkûmesine merbut Debeli karyesinde vâkî' zikr-i câ'î müdde'âyâ hudûd üzerine varub vakf-ı mezkûrun mütevellileri Hüseyin ve Emin Ağalar ile diğer mütevellî nâ'ibi mükerremetlû Hâfız Mehmed Nuri Efendi ve sâ'ir Müslimler huzurlarında meclis-i şer' akd ittikte karye-i mezkûre ahalisinden Mü'ezzinoğlu Hâfız Mehmed Ağa ibn Kâmil meclis-i ma'kûd-ı

103 Kastamonu Şer'iyye Sicili, nr.146, s.275, Tarih 1897.

mezkûrda karye-i mezkûre ahalisinden Çilkadioğlu Hasan bin Mustafa muvâcehesinde karye-i mezkûrede kâ'in bir taraftan bâ-sened mutasarrıf bulunduğum sokak bağçem ve iki taraftan merkur Hasan Ağa'nın bağçesi ve bir taraftan tarik-i âm ile mahdûd bir kıt'a bağçe arsası fi'l-asl çay yarığındısı olub iş bu tarihten mukaddem 311 senesi Teşrin-i saninin yirmi üçüncü gün 290 gurus bedel mukabilinde vakf-ı mezkûrun mütevellileri bana tefviz edüb ben dahî tefevvüz ve ahz ve kabz edüb ol veçhile tarih-i mezkûrdan bu ana kadar taht-ı tasarrufumda olduğu halde arsa-i mezkûremin tarik canibindeki hududumun arzından 4 hatve ve Çilkadioğlu merkur Hasan Ağa'nın bağçesi canibinden hududumun kezalik arzından dört hatve ilerü tecavüz ederek hark-ı safr ihdâs eylediğinden su'âl olunub hark-ı mezkûrun def'iyle hudûd-ı sabıkama ircâ'ı içün merkur Hasan Ağa'ya tenbih olunmak matlubumdur dedikte lede's-su'âl merkur Hasan Ağa cevâbında derûnunda akd olunan bağçe arsası fi'l-hakîka çay yarığındısı olub mütevelliler tarafından tarih-i mezkûrda 200 gurus bedel mukâbilinde bana tefviz edüb ben dahî tefevvüz eylediğim bir taraftan kendi bağçem ve bir taraftan Müezzinoğlu müdde'i-i merkûmun vakf-ı mezkûr tarafından tefevvüz etmiş idüğü bağçe arasası ve bir taraftan tarik ve bir taraftan çay ile mahdûd bâ-sened taht-ı tasarrufumda olub ve ol tarihte müteveli tarafından ta'yîn-i hudûd ve alâmet-i fasıla vaz' olunduğu cihetle ve hudûd-ı mezkûrun hîn-i teftişde dahî müdde'i-i merkur hazır bulunduğu cihetle müdde'i-i merkûm Hâfız Mehmed Efendi'nin iş bu iddi 'â ettiği hududa ilerü tecavüz etmediğini beyan eder fî 21 Zilhicce sene 314 (23 Mayıs 1897).

Müdde'i-i aleyh-i merkur

Müdde'i-i merkur.

Vakf-ı mezkûrun mütevellileri mumailayhim Hâfız Mehmed Nuri Efendi ve Hüseyin ve Emin Ağalar dahî meclis-i ma'kûd-ı mezkûrede 311 senesi Teşrin-i saninin yirmi üçüncü günü iş bu iki kıt'a bağçe arsalarını çay yarağındısından (?) mebalîğ-i mezkûre mukabilinde müdde'iyân-ı merkûmân Hâfız Mehmed ve Hasan Ağalara cânib-i vakf-ı şerîfden olmak üzere bey' ve tefviz onlar dahî tefevvuz edüb ve ol tarihte ta'yîn-i hudûd ve alâmet-i fasıla vaz' olunmuş ise de aradan hayli müddet mûrur ettiğî cihetle hudûd-ı mezkûre-i mefsûleyi tecavüz olunub olunmadığı bize meçhul bulunduğunu her biri ifâde ve beyan eyledikleri iş bu mahalle şerhle temhir kılındı fî 21 Zilhicce sene 313.

Müteveli-i nâ'ib-i mûmaileyh es-Seyyid Mehmed Nuri

Müteveli-i merkûm Hüseyin bin Abdullah

Müteveli-i merkûm es-Seyyid Mehmed Emin

Muhtar Fazlıoğlu

A'zâ İsaoğlu Mehmed

Gülleci oğlu Ömer

Müteveli Damadı Molla Mehmed

Güğümcüoğlu Emin

A'yânoğlu İbrahim

Fazlıoğlu Ahmed

Müdde'i-i merkum Hâfız Mehmed Ağa'nın ber vech-i muharrer tecavüz-i hudûd müdde'âsı beyana havale ve kimler idüğü kendüsünden su'âl olundukda bu bâbda olan müdde'âmı isbattan tastiye ithar-ı acz birle merkûm Hasan Ağaya alâ vech-i müşri'î (?) yemin verilmesini talep ve iddi'â ederim fî 21 Zilhicce sene 314 (23 Mayıs 1897).

müdde'i-i merkûm Mehmed

müdde'i-i aleyh-i merkûm Hasan

merkûm Hasan Ağa'ya bi'l-muvâcehe ber nehc-i şer'î yemin verildiği iş bu mahalle şerh verildi fî 21 Zilhicce sene 314 (23 Mayıs 1897).

müdde'i-i merkûm Mehmed

müdde'i-i aleyh-i merkûm Hasan

mûcebiyle ber vech-i muharrer merkûm Hâfız Mehmed Ağa bila beyyine bî-vech-i şer'î merkum Hasan Ağa'ya mu'ârizdan men' olunduğu ba'de't-tenfîz inhâ olunmuşdur fî 21 Zilhicce sene 314 (23 Mayıs 1897).

kâtib-i mahkeme-i şer'iyye e'd-dâ'î Hasan

vâki' olan inhâ üzerine mu'ârizadan men'ine dâ'ir i'lâmının tastiri fî 21 Zilhicce sene 314 (23 Mayıs 1897).

Resim 1. Şeyh Şaban Veli Külliyesi'nin tamir kitabesi (1776).

Sadr-ı zîşân Mehmed Paşa etti bu hânkahı çünkü i'mâr
Bâ husus oldu imâret böyle merkad-i kutb-ı medâr-ı ezkâr
Âb-ı lütfuyla dahî şâd-ı revân eyledi başka nümâyîş-i izhâr
Kırklar geldi didi tarihin oldu su'di hasbinetü'l-ibrâr
1189 (1776)

Resim 2. Şeyh Şaban Veli Külliyesi'nin tamir kitabesi (1845).

Resim 3. Azdavaylı Mahmut Sırrı Paşa'nın hanımı, Hidiv İsmail Paşa'nın kızı Fatıma Hanım'ın Pîr Şa-ban Veli'nin âsitanesine yaptırdığı şadırvanın kitabesi (1900).

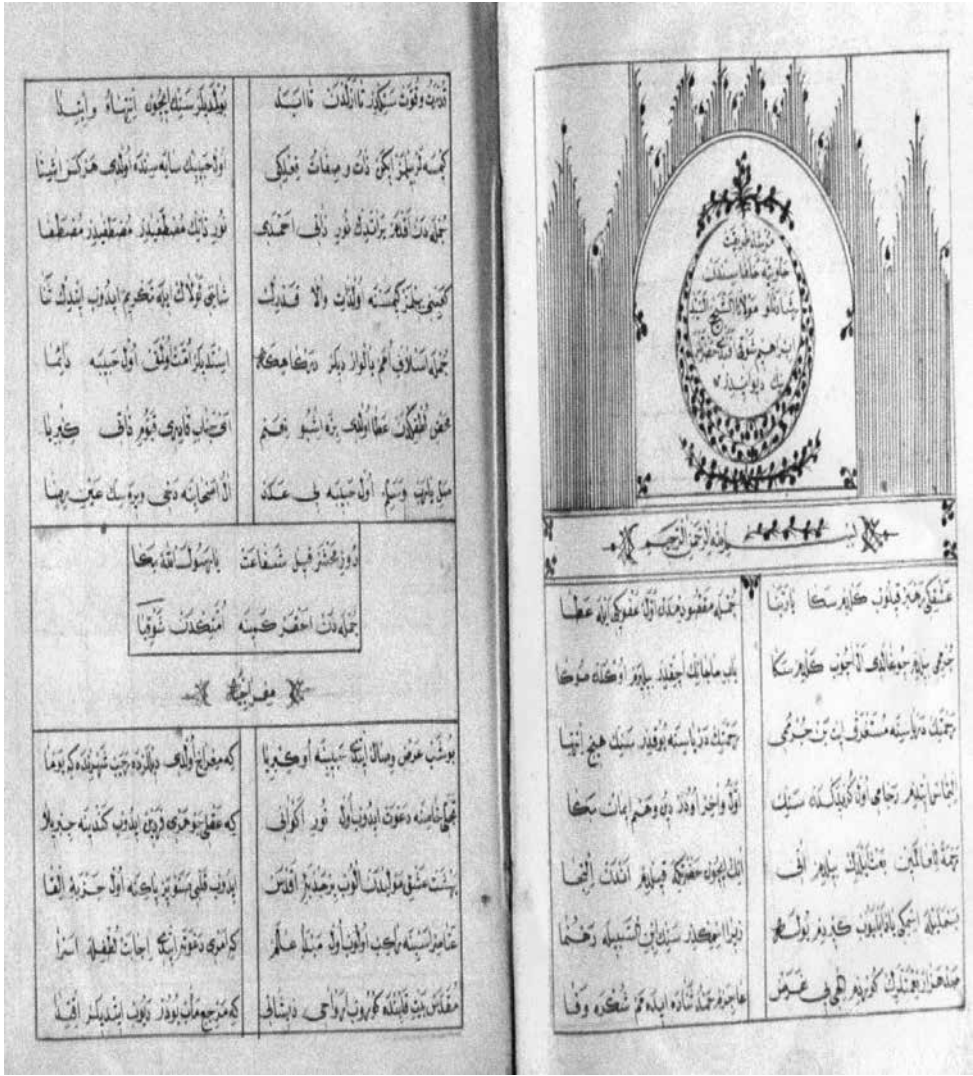
Pîr Şa'ban Veli'nin âsitân-ı kudsîdir
Menba'-ı aynü'l-hayât feyz-i Hak Hakke'l-yakîn
Fâtıma Hânım bu menba'dan olub şâd-ı âb-ı feyz
Eyledi bu çeşme-i sârî yadigâr-ı mü'minîn
Âb akınca lûlesinden söyledim târihini
Fî sebili'llah yapıldı şâdırvan dilnişîn
Gurre-i C 1318 (26 Eylül 1900).

Resim 4. Külliye hazire-sinde bulunan Kastamonu Valisi Vefik Bey'in mezar taşı kitabesi.

Hüve'l-bakî. Kastamonî
vâlisi iken irtihâl-i dâr-ı
bekâ eden merhum Re-
fik Beyefendi ruhuçun
Fâtıha sene 1315 sene
1313 (1897).

Resim 5. 1890-1897 yılları arasında Şeyh Şaban Veli Tekkesi'nde postnişinlik yapan Bolulu İbrahim Şevki Efendi'nin divanının ilk sayfası.¹⁰⁴

104 Tezcan, a.g.t, 2007, s.310.

HALVETİYYE-ŞABANİYYE POSTNİŞİNLERİNDEN MEHMET DURLU EFENDİ, HAYATI VE TASAVVUFÎ DÜŞÜNCELERİ

Ayşe Nur SIR DÜNDAR¹

Giriş

Fuad Köprülü, tarihe mâl olmuş şahsiyetler için: “Halkın muhayyeesi üzerinde kuvvetli izler bırakan her şahsiyet, hatta daha hayatında iken menkabesinin teşekkül ettiğini görür. O menkabeler uzun asırlar boyunca bir nesilden öteki nesle geçerken daima büyür, büyür ve nihayet o şahsiyetin hakiki simasını tayin edebilmek çok güçleşir.” (1993: 27) der. Bu ifadeye istinaden sosyal bir kıymete haiz kişilerin portresini çizmenin ve bunu sosyal vicdanın yarattığı hayali şekilleri, gerçek olandan ayırmanın zorluğu daima yaşanmış; o şahsiyetin kimliği, birçok yönüyle anlatılamamıştır. Bunun sebebi, bu şahsiyetlerin hayatını ve misyonunu naklederken kişi ya da toplumun onlarda görmek istediği asıl çizgileri onlara nakşetmesidir. Dolayısıyla topluma mâl olmuş bu değerleri, hayatına ve şahsiyetine ait asıl çizgiler kaybolmadan kayıt altına almak gerekir.

Bu duygu ve düşüncelerle tasavvuf dünyasının kıymetlerinden Mehmet Durlu Efendi'nin hayatının özellikle Şabaniyye etrafında oluşan düşünce sisteminin kayıt altına alınması gerektiğine inandık. Durlu Hoca diye de tanınan bu şahsiyet, Şeyh Şaban-ı Veli Hazretlerinin açtığı Şabaniyye kolunun temsilcilerindendir. Şahsında tasavvufun hedeflediği kâmil insan tipinin özelliklerini bir potada toplayan bir tasavvuf erbabıdır. Tasavvufi duyuşları; iman, irfan, akıl, aşk ve sadakat süzgecinde birleştirmesi, kültür ve sanat adına önemli adımlar atması, hayatının farklı safhalarında diğerkâmlığın örneklerini sergilemesi vb. pek çok yönüyle Türk-İslam tarihine mâl olmuş önemli bir şahsiyettir.

Mehmet Durlu Efendi, hayatı boyunca Şabaniyye tarikinin usul ve erkânını devam ettirmiş, yolun öğretilerine ait esasları yaşatmış, bu esasların doğrultusunda talebe yetiştirmiş, onlara beklentisiz yaşamayı aşılamış, manevi istidadı müstait kişilere tasavvuf ilmini aktarmış, Türk tasavvuf kültürü ve İslam inancını yaymış, bütün bu hizmetleri ihlasla yerine getirmiş, halka hizmet Hakk'a hizmet anlayışı çerçevesinde attığı adımlara, yaptığı işlere mukabil maddi ve manevi herhangi bir karşılık beklememiştir.

¹ Prof. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aysenur.sir@dpu.edu.tr, ORCID 0000-0002-3240-3539.

1. MEHMET DURLU EFENDİ'NİN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BAKIŞ

Mehmet Durlu Efendi, Halvetiyye-Şabaniyye tarikinin günümüz temsilcilerindendir (bk. Görsel 5). 1929-2011 yılları arasında Kütahya'da yaşamıştır. Yaşadığı dönem, dünyada hem sosyal hem siyasi hem teknolojik bakımdan önemli değişmelerin ve gelişmelerin birbirini izlediği bir dönemdir. Orta Doğu ülkeleri ve toplulukları için toplumsal sancılar, Avrupa ülkeleri için ekonomik buhranların, Türkiye için teknolojik gelişmelerin, dünya genelinde sosyolojik ve politik dengelerde değişimlerin görüldüğü bir devirdir.

Bu devirde kabuk değiştiren Türkiye'nin ve bu ülkede yaşayan halkın, çağın değişen yaşam şartlarına uyum noktasında sosyal ve ekonomik birtakım sorunlarla karşılaştığı görülür. Duygusal ve düşünsel boyutta yaşanan sorunlar; kişilerdeki psikolojik bozuklukları, zihnî çalkantıları ve ruhî çöküntüleri de beraberinde getirmiştir. Materyalist bir hayat tarzının gerektirdiği zihniyet, insanların yüz yüze geldiği sorunların çözümlenmesine engel teşkil etmiştir. Bunun onarılmasında fertler, sevgiyle özdeşleşen saf bir İslam değeri desteğine ihtiyaç duymuştur. Hızla kendinden uzaklaşan ve kendisine yabancılaşan bireylerde manevi bir şemsinin altında korunma isteği doğmuştur. Bu istek doğrultusunda, Anadolu coğrafyasında yaşayan pek çok insanın büyük bir arayışın ve beklentinin içine girdiği görülür. Bu heyecanlı arayışın neticesinde bazı bireyler çeşitli cemaatlara meylederken, bazıları da İslâm'ın özünü hikemî anlayışta bulma çabası içinde kendi meşrebine göre farklı ekollere yönelmiş ve tarikatlara intisap etmiştir. Dolayısıyla yirminci yüzyılın ikinci yarısında, yüzyıllarca Türk'ün damgasını vurduğu bu topraklarda sadece cemaatlara ait hareketler değil, tasavvufî cereyanlarla birlikte tarikatlara özgü faaliyetler de hızlanmıştır.

XX. yüzyıl tarikat faaliyetleri açısından değerlendirildiğinde faal olan tarikatlardan biri de Halvetiyye-Şabaniyye'dir. Tarikatın halefi olan Mehmet Durlu Efendi'nin icraatları ile Şabaniyye, sosyal, kültürel ve sanatsal faaliyetlerde canlılık kazanmıştır. Onun toplum ve hizmet eksenli düşünce sistemi etrafında oluşturduğu düşünce akımları sadece farklı sosyal statüdeki bireylerin değil, zümrelerin de ilgi odağı hâline gelmiştir. Böylece Şabaniyye, Kur'an ve sünnet temeline dayanan ve bunu yaşayarak içselleştiren, özünde hoşgörü, alçakgönüllülük, saygı ve sevgi barındıran aydın insanlar yetiştiren bir edep ve takva ekolü olarak tasavvuf tarihinde yerini almıştır.

2. MEHMET DURLU EFENDİ'NİN HAYATI VE ŞAHSİYETİ

Doğumu ve Aile Şeceresi

Mehmet Durlu Efendi, 1929 yılında Kütahya'da doğdu. "Hacı Hurşidzâdeler" olarak bilinen köklü bir aileye mensuptur. Ailenin bağları, Buhara'ya kadar uzanır. Babası Kütahya eşrafından Ömer Lütfi Bey, annesi Ayşe Hanım'dır. Tevfik adında bir ağabeyi, Fatma adında bir ablası vardır.

Dumlu Efendi, çocukluğundan beri manevi bir atmosfer içinde yetişmiştir. Büyük dedesi Hacı Hurşit Efendi, Nakşibendiyye tarikatının postnişinlerindendir. Buhara'da tahsilini tamamlamıştır. Müderris olarak İstanbul'a, daha sonra Kütahya'ya yerleşmiştir. Köleli-zade Hacı Ömer Efendi'nin kızı Fadik Hanım'la evlenmiştir. Bu evlilikten dört kızı bir oğlu dünyaya gelmiştir. Ne zaman vefat ettiği bilinmemektedir. Aile fertlerinin verdiği bilgiye göre kabri Lefke'dedir.² Ancak kabrinin nerede olduğu tespit edilememiştir. Lefke'ye ne zaman, nasıl ve niçin gittiği hakkında herhangi bir malumat da yoktur.

Hurşid Efendi'nin oğlu Eşref Efendi'dir. Zahirî ve bâtinî ilimlerle mücehhez, Osmanlı kültür ve edebiyatına vâkıf, hitabeti güçlü bir kişidir. Kütahya mutasarrıfı Giritli Fuad Paşa'nın tahrirat başkâtipliğini yapmıştır. Nakşibendiyye büyüklerinden Seydişehirli Hacı Abdullah Efendi'nin halifesi Şeyh Hacı Ömer Efendi'nin manevi terbiyesi altında yetişmiştir. Hilafet göreviyle taltif edilmiş; şeyhinin icazetiyle irşada yetkili kılınmıştır. Kütahyalı bir aileye mensup olan Esmâ Hanım'la hayatını birleştirmiştir. Kabrinin Kütahya Ali Paşa Cami kiblesinde bulunduğu bilinmektedir, ancak kabri bulunamamıştır.

Dumlu Efendi'nin babası Ömer Lütfi Bey, Nakşibendiyye müntesiplerindendir. İlim, irfan ve fazilet sahibi bir kâmil insandır. Millî mücadele yıllarında yüzbaşı rütbesiyle muhtelif cephelelerde savaşmış, İstiklal madalyasıyla taltif edilmiş bir gazidir. Kütahya'nın tanınan ailelerinden Hacıoğulları'ndan Ayşe Hanım'la evlenmiştir. 30 Mart 1953 tarihinde vefat etmiştir. Kabri, Kütahya Musalla Kabristanı'nda Bayramiyye-Melamiyye tarikatı büyüklerinden Sunullah Gaybî Hazretlerinin türbesi yanındadır.

Çocukluğu

Dumlu Efendi, ele avuca sığmayan çok hareketli bir çocuktur. Yaşıtlarına hatta kendinden yaşça büyük çocuklara bile sözünü dinletecek, kendini sevdirep saydıracak derecede zeki ve akıllıdır. Aynı zamanda hazırcı ve nüktedandır. Haksızlıktan hoşlanmayan, daima haklının hakkını savunan bir tabiata sahiptir. Çocukluğuna ait yılları ve tabiatına ait özellikleri kendisi şöyle değerlendirir:

“Ben, çok yaramaz ve ele avuca sığmayan bir çocuktum. Üstelik sürekli ağlardım. O zamanlar etrafımdakilerin bir türlü anlam veremediği bu ağlayışlarımın sebebini şimdi düşünüyorum da bu ağlayışların aranana ve özlenene ulaşma arzusunun ilk kıvılcımları olduğuna inanıyorum. Daima gönlümü sükûta ve karara erdirecek bir şeylerin hasretini çekiyordum ve onun da ne olduğunu bilmiyordum. Ne zaman ki aradığım şeyin ne olduğunu keşfettim, o zaman onun peşine düştüm ve onu bir daha hiç bırakmadım. Bulmamda da başta babam olmak üzere diğer aile fertlerinin rolü oldu.” (Dumlu, 2005: 53).

² Lefke'nin bugün adı Osmaneli'dir.

Mehmet Dumlu'nun çocukluk döneminde kendisine rol model aldığı kişi babasıdır. Henüz on iki yaşlarında olmasına rağmen babasıyla birlikte manevi ortamlarda bulunmaktan büyük keyif alan bir tabiata sahiptir. Altıntaş'taki çiftliklerinde bulunduğu yıllarda zikir ve sohbet meclislerine katılması onun iç dünyasının dışa yansımalarıdır. Bu toplantılar, onun ezeli fıtratındaki manevi potansiyelin filizlenip büyümesine hatta şekillenmesine yardımcı olmuştur.

Onun çocukluk yıllarında kendisine yakın bulduğu bir diğer aile ferdi anneannesi Gülşüm Hanım'dır. Bu hanım, herkes tarafından sevilip sayılan, hayatını insanlara hizmet etmeye adanmış bir kişidir. Şabaniye postnişinlerinden Eskişehirli Şeyh Sadık Efendi'nin dervişlerindendir (bk. Görsel 2). Dumlu Efendi, Altıntaş'a gitmediği zamanlarda anneannesinin Kütahya'daki evinde kalır, onun söz ve sohbetlerini dinler, birlikte hoşça vakit geçirirlerdi. Bu birliktelik, onların birbirlerine yaklaşmasına ve aralarındaki sevgi bağının gittikçe güçlenmesine vesile olmuştur.

Tahsil Hayatı

Mehmet Dumlu Efendi, ilk tahsilini Kütahya Dervişpaşa İlkokulu'nda tamamlar. Eğitim ve öğretimine Kütahya Sanat Okulu'nda devam eder ancak okul sıralarında yaşadığı ve kendisini derinden yaralayan bir olay yüzünden tahsilini yarıda bırakır ve ortaokulun ikinci sınıfından kendi isteğiyle ayrılır. Dinî ilimleri öğrenme meyli ve merakı artar. Bu duygularla sert ve soğuk kış günü aile fertlerinin haberi olmaksızın Altıntaş'taki çiftliklerine gitmek üzere yola çıkar. Uzun ve tehlikeli bir yolculuktan sonra nihayet çiftliğe yarı donmuş bir vaziyette gelir. Bir müddet burada kaldıktan sonra hafızlık eğitimine başlama sözünü aldığı babası Ömer Lütfi Bey ile birlikte Kütahya'ya geri döner.

Hayatının dönüm noktalarından biri olan bu yıllarda hafız olmak arzusuyla Mollabey Kuran Kursu'na gider. Burada Hafız İbrahim Efendi'nin rahlesinde sekiz ay gibi kısa bir zamanda Kur'an-ı Kerim hıfzını tamamlar. Hafızlık eğitiminden sonra Kütahya müftüsü Abdülgafur Karaismailoğlu'nun Arapça derslerine devam eder. Başarıyla aldığı dersleri verdikten sonra müftülüğün seçimiyle İstanbul'da eğitim alacak dört talebe arasında yerini alır.

1949 senesinde kıraat eğitimi almak üzere Kütahya'dan İstanbul'a gider. Burada Şeyhül-huffâz diye tanınan Beyazıt Camii İmamı Abdurrahman Gürses Hoca'dan maharic-i hurûf dersi alır. Bir yıl devam eden eğitimini başarıyla tamamlar; hafız yetiştirmeye ve kıraat eğitimi vermeye yetki kazanır. Hocasının izniyle memleketine döner.

Vatanî Görevi

Mehmet Dumlu Efendi, 1950 yılında vatanî görevini yapmak üzere askere gider. Asker-

liğini, İzmir Gazi Emir Hava Üssü'nde bir hava eri olarak yapar. Karargâhta yazıcılıkla birlikte, garnizonda bulunan caminin imamet görevini de üstlenir. İzmir'de bulunduğu o yıllarda Tilkilik'teki Hatuniye Cami'nin imamı Kadirî Şeyhi Şeyh Sezai Efendi ile tanışır. Onun dinî ve tasavvufî sohbetlerine katılır. Zarafet ve nezaket sahibi kültürlü kişilerden oluşan müridleri ile birlikte aynı atmosferde bulunur. Eşrefpaşa, Karşıyaka, Mezarlıkpaşa, Alsancak, Karamanlar gibi İzmir'in pek çok semtinde de mevlidlere iştirak eder.

Şeyh Sezai Efendi, bu delikanlıdaki manevî istidadı görür. 1952'de askerden terhis olduğunda ondan İzmir'de kalmasını ister. Bu isteğini de; "Gel oğlum, burada kal. İzmir'in en güzel camilerinde seni imam yaparız." (Dumlu, 2005: 68) sözüyle dile getirir. Dumlu Efendi, hayatını İzmir'de idame ettirerek bu zata yakın olmak, onun söz ve sohbetlerinden istifade etmek, sohbet meclislerinde bulunmak ister ancak babasının nükseden hastalığı sebebiyle ailesinin yanında olması gerektiğine inanır. Kendisine sunulan teklifi kabul etmez ve Kütahya'ya geri döner. Dönüşünden birkaç ay sonra 30 Mart 1953 tarihinde babasını kaybeder.

Memuriyet Hayatı

Mehmet Dumlu Efendi, 1952 yılında Kütahya Bayındırlık Müdürlüğünde memur olarak işe başlar. Yıllarca emek verdiği hafızlıktan uzak kalır. Hafız olarak kalabilmek ve bir camide imamet görevini yerine getirmek amacıyla dokuz ay sonra memuriyetten istifa eder. O yıllara ait düşüncelerini şu ifadelerle dile getirir:

"Hafız olabilmek zor bir iştir, ancak ondan daha zoru hafız olarak kalabilmektir. Bunun için mutlaka bir câmide imâmet görevi almam gerekiyordu ve öyle de yaptım. Önce memuriyetten istifa ettim. Sonra imamet görevine başladım. Çünkü hafız olarak yaşamak istiyordum ve benim yerimde cami olmalıydı. Oysa memuriyette aldığım maaş 1952'in parasıyla 120 lira idi ve kadrolu memurdum. İmamlığa geçtiğim zaman aylığım 50 liraydı ve kırk beş lira elime geçiyordu." (Dumlu, 2005: 74).

Bu istifaya müteakiben müftülük tarafından Şehitler Camii'ne (Zeryen Cami) imamet görevine atanır. İki yıl sonra Kütahya Pekmez Pazarı civarında bulunan Analcı Mescit'te görevine devam eder. Bir iki ay sonra imamlığa ilaveten müftülük tarafından Mollabey Kuran Kursu'nda hafız hocalığı yapmak üzere görevlendirilir. Burada çok sayıda hafız yetiştirir. Hıfzını bitirenlere de Abdurrahman Gürses Hoca'dan öğrendiği mahârec-i hurûf dersini verir ve kıraat eğitimi yaptırır. Analcı Mescit'te yaklaşık iki yıl imamlık yapar, sonra da Kütahya Yeşil Cami'ne atanır.

Hoca Efendi'nin otuz yıl devam eden imamet vazifesi, 1976 senesinde emekliye ayrılmasıyla resmî olarak tamamlanır. Yeşil Camii'de görev yaptığı yıllarda cemaatin teveccühünü kazanır. Emekliye ayrıldığı ve bu camide son defa cuma namazını kıldırıldığı

gün kendisine Yeşil Camii cemaati ve mahalle sakinleri tarafından plaket sunulur. Şair Necati Çağırıcı, bu takdim sırasında şu dörtlüğü kendilerine ithaf eder:

Basiretle kaldırmıştı
Hep garazları kinleri
Sizi minnetle anacak
Yeşil Camii sâkinleri (Dumlu, 2005: 75).

Eşi ve Aile Fertleri

Mehmet Dumlu Efendi, 1955 senesinde Ayşe Hanım'la evlenir. Ablası Fatma Hanım'ın tavsiye ettiği bu hanım, kendisinin daha önce rüyasında gördüğü Kütahya eşrafından Kadayıfçılar lakabıyla tanınan Ahmet Bey'in kızıdır. Kırk yedi yıllık hayat arkadaşı olan eşi hakkında şu sözleri söylemiştir: *"Eşim Ayşe Hanım, müdebbir, otoriter, gönül almasını bilen riya ve gösteriştan uzak sade ve samimi, doğal yapısı içinde yaşayan idraki yüksek bir hanımefendidir. Aynı zamanda abdestinde namazında olan ve bunlardan taviz vermeyen bir tabiata sahiptir. Zirâ onun bir vakit bile kazaya namaz bıraktığını görmedim."* (Dumlu, 2005: 73).

Bu izdivaçtan iki oğlu ve iki kızı dünyaya gelir. Sacide adındaki kızını iki yaşında iken geçirdiği hastalık sebebiyle kaybeder. Kamuran ve Sacit adında oğulları, Asuman adında kızı hayattadır. Ayşe Rana, Cana, Elif, Ekmel, Mehmet Ali, Mustafa adlarında torunları vardır. Eşi Ayşe Hanım, 2000 senesinde Hakk'ın rahmetine kavuşur. Kabri, Kütahya Sultanbağı Kabristanı'ndadır.

Manevi Çizgisi

Şabaniyye Tarikatına İntisabı

Mehmet Dumlu Efendi'nin büyük dedelerinin Nakşibendiyye'nin halifelerinden, babasının bu tarikatın bağlılarından olması, onun çocukluk döneminde tasavvufu tanımasına en büyük amildir. Babasının iştirak ettiği zikir ve sohbet meclislerine katılması, Şabaniyye bağlılarından olan anneannesine olan yakınlığı manevi hayatının şekillenmesinde en önemli etkenlerdir.

Yetiştirdiği sosyal ve kültürel ortamın yanında çevrenin ve içinde bulunduğu atmosferin etkisiyle çocuk yaşta olmasına rağmen Kütahyalı Mevlvî Akif Dede'ye bağlanır. Mevlilik usul ve erkânı üzerine bu zatın irşat rahlesinde terbiye görür. Kendisinin ifadesiyle *"Akif Dede merhum, Kütahya'nın yetiştirdiği son Mevlvî şeyhlerindendir. Ahvali, etvarı, eşkali, kelamı velhasıl her yönüyle örnek bir insandır. Âdeta bir zarafet ve nezaket sembolüdür. Gökte pilotluk, denizde kaptanlığın dışında bütün sanatlara aşına, aynı zamanda gök bilimine de vâkıf bir kişidir. Ramazanda imsakiye hazırlar. Bugün hâlâ ayakta kalabilen Kütahya'daki 'Vakithane' nâm-ı diğer 'Muvakkithane'de senelerce hiz-*

met vermiştir.” (Dumlu, 2005: 126). Şeyhinin vefatının ardından Nakşibendiyye şeyhi Hacı Mehmet Efendi’ye de intisap eder.

1953 yılında vatanî görevini tamamlayıp Kütahya’ya döndükten sonra şeyhi Mehmet Efendi’nin vefat ettiğini öğrenir. Huzuru bulmak, sükûnete ermek, bulunduğu tasavvufî çizgide ilerlemek arzusuyla büyük bir arayışın içine girer. Ancak kendindeki bu arayışın; iç âlemini, karakterini, huy ve temayüllerini teşhis etmek olduğunun da farkındadır. Gördüğü rüya üzerine babasının arkadaşı Elifzade Nuri Efendi³ ile yakınlaşır. Bu yakınlık onu, Uşak’ta ikamet eden Halvetiyye-Şabaniyye meşayihinden Mustafa Özyürek Efendi’nin huzuruna götürür (bk. Görsel 4).

Mustafa Efendi, *“Yakup Hocalar lakabıyla tanınan Uşak’ın eşraf ailesine mensuptur. Çalışkan, örfüne, ananesine bağlı, samimi, riyadan ve gösterişten uzak, açık fikirli, kültürlü, sohbeti dinlenir; sözüne güvenilir, izinden gidilir emin bir şahıstır. Müdekkik, kılı kırk yaran, hak ve hukuku gözeten, celali bir meşrebe sahiptir. ‘Yakup Hoca’ diye tanınan bu zatın gençlik yılları medresede ilim tahsili yapmakla geçmiştir. O yıllarda Afyon’da ikamet eden Nakşbendi şeyhine de bağlanmıştır. Ancak onun manevi hayatının dönüm noktası, Şabaniyye yoluna bağlanması ve bu yolun temsilcilerinden Uşaklı Hoca Ali Rıza Efendi’nin rahlesinde eğitime başlamasıyla olmuştur.”* (Dumlu, 2005: 103-111) (bk. Görsel 3).

Mehmet Dumlu’nun Şabaniyye’ye intisabından sonra Elifzade Nuri Efendi, onun fikrî olgunlaşmasında ve ruhî tekâmülünde önemli bir şahsiyet olarak görülür. Aynı yolun manevi yolcuları olmaları, Kütahya’da ikamet etmeleri, hemen her gün birlikte bulunmaları, sohbetlerde birbirlerine hemhâl oluşları, onların sadece samimiyetini değil, kalbî yakınlıklarını da günbegün artırmıştır.

Hilafet Makamında Yetkili Kılınışı

Mehmet Dumlu Efendi, Şabanilik yolunda on iki yıl şeyhinin hizmetinde bulunur, manevi eğitimi ve seyrini tamamlar. 1965 yılında Mustafa Efendi tarafından kendisine icazet verilir. Onun emriyle hilafet makamında ve ona vekâleten Kütahya’da irşada yetkili kılınır. Bu husus, şeyhi tarafından talebelerinin bulunduğu bir mecliste dile getirilir. Kendisinin vefatından sonra irşat görevini devam ettirecek halifenin, evladı Hafız Mehmet Efendi olduğunu şu sözleriyle de belirtilir:

3 Elifzade Nuri Efendi, Kütahya’nın eşraf ailesinden “Elifler” lakabıyla bilinen bir ailenin evladıdır. İstiklal Harbi gazilerindendir. Kırklı yaşlarda iken Halvetiyye-Şabaniyye meşayihinden Uşaklı Hacı Ali Rıza Efendi’nin rahlesinde terbiye görmüştür. 1957 yılında vefat etmiştir. Kabri, Kütahya Sultanbağı Mezarlığı’ndadır.

“Evlatlar, kulağınızı açın söyleyeceklerimi iyi dinleyin. Ben Hafız Efendi kardeşinizin derisini yüzdüm ve altına post diye serdim. Oğlum, sen kendi derinin üzerine oturacaksın. Mürşidin oturduğu post kendi derisidir. Kendi derisi değilse Hak erenler, o postu altına yapıştırırlar. Cihanda derisi yüzülen yalnız Seyyid Nesimî Hazretleri değildir. Bu yolun gerçekleri de aynı işleme tabi tutulur. Ancak bu konuda adı geçen sadece Seyyid Nesimî olmuştur.” (Dumlu, 2005: 90).

Mustafa Efendi, bu sözlerinin ardından “Hafız Efendi kardeşiniz emin ve güvenilirdir. Sözlerini, sohbetlerini dinleyebilirsiniz. İzinden gidebilirsiniz. Bundan sonra herhangi bir müşkülünüz olduğunda sizinle Hafız Efendi ilgilecektir.” (Dumlu, 2005: 90) der. Buna müteakiben bir kâmil mürşidin yetiştirdiği talebelerin arasından hilafet makamında yetkili olacak talebesinin kim olacağını belirtmek üzere şu özlü cümleyi ve dörtlüğü zikreder: “Okuduk, okuttuk, unuttuk, olduk bir guguk.” (Dumlu, 2005: 90; Dumlu, 2010: 149).

Otur posta çağır dosta,
Çorba pişer tasta,
İçerse iyi olur hasta,
İçmezse kıyâmet kopar Fas'ta. (Dumlu, 2005: 91).

Mehmet Dumlu Efendi, şeyhinin 30 Mart 1973 senesinde vefatından sonra Kütahya'da başladığı irşat görevini yurt içi ve yurt dışında devam ettirir. Başta Kütahya, İstanbul, İzmir olmak üzere Kastamonu, Erzurum, Eskişehir, Ankara, Adana, Malatya, Çorum ve Türkiye'nin pek çok yerinde bulunan Şabaniyye müntesiplerinin manevi eğitimiyle ilgilenir. Dinî-tasavvufi içerikli sohbetleri, vaazları, hutbeleri, konferansları ile itibar görür. Onun Türk kültürü ve İslam tasavvufu adına attığı bütün bu adımların neticesinde de ünü Kütahya'nın sınırlarını aşar.

Vefatı ve Kabri

Hayatının çeşitli safhalarında geçirdiği ciddi rahatsızlıklara ve ameliyatlara -1982 lenf kanseri, 2000 fitik ameliyatı, 2005 prostat ameliyatı, 2008 katrak ameliyatı, 2009 kalça kırığı ve protez için ameliyat, 2011 yılında lösemi- rağmen manevi görevini aşk, sevgi, samimiyet, sadakat ve itina ile yapar. İçinde bulunduğu durum ve şartlara daima hoşnutluk ve memnuniyetle yaklaşır; şikâyetçi olmadığı gibi rıza gösterir. Bu dönemlerde başta evlatları olmak üzere bütün aile fertleri daima kendisine destek ve yardımcı olur.

Mehmet Dumlu Efendi'nin 2011 Ocak ayında başlayan rahatsızlığı Temmuz ayında artar. Yirmi yedi gün devam eden nekahet döneminden sonra 27 Ağustos 2011 tarihinde ebedî âleme intikal eder. Cenazesi, yurdun dört bucağından gelen kalabalık bir cemaat iştiraki ile Şehitler Camii'nden kalkar (bk. Görsel 12, Görsel 13); Kütahya Musalla Kabristanı'nda bulunan Hz. Gaybi Sunullah Efendi Türbesi yanına defnedilir (bk. Görsel 14, Görsel 15).

Prof. Dr. İsmail Yakıt tarafından Dumlu Efendi'nin vefat tarihine şu dizelerle tarih düşürülmüştür:

Halvetîlik yolunun şeyhi de rihlet eyledi
Rahmet-i Rahmân'a ermek âşikâna bir düğün

Geldi bir zât söyledi Yâkut'a târihini:
"Vâh Şa'bâniye'nin son şeyhi göçtü bugün"

Halvetiliğin Şa'bâniye kolundandı, göçmüş vâh!
Gitmiş fenâdan, özlemiş çünkü âlem-i bekâyı

Kim istemez bekâ yurdunda imsâk etmeyi, eğer
Gecelerden Kadir ise, aylardan Ramazan ayı

Ehl-i Hakk'tan geldi bir zât söyledi duâda tarih:
"El-Hakem, firdevste mukîm eyleye Mehmet Hoca'yı" (Uygun, 2017: 65).

Şabaniyye Müntesiplerine Vasiyeti

Şeyh Şaban-ı Veli Hazretlerinden beri günümüze kadar süregelen Şabaniyye usul ve erkânının idamesi, Mehmet Dumlu Efendi'nin irtihalinden sonra yolun vasisi Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Musikisi Kürsüsü'nden emekli Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Nuri Uygun tarafından devam etmektedir (bk. Görsel 6, Görsel 7).

Mehmet Dumlu Efendi, edebi âleme intikal etmeden önce muhtelif zamanlarda bu yolun taliplerinin ve salıklarının irşadı hususunda talebelerine hitaben şu sözleri söyler: *"Evlatlar, azizim Hakk'a yürümeden önce bir sohbetlerinde 'Hafız Efendi oğlum, altına bir post, önüne bir dost, başına bir taç koydum. Altındaki post rûy-ı zemin, önündeki dost cümle halk-ı âlem, başındaki tâc âsûmân-ı seb'adır."* buyurduktan sonra *"Biz de Nuri Hoca'nın altına bir post, önüne bir dost, başına bir taç koyduk."* (KK2, KK3). Bu sözlere müteakiben Mustafa Efendi'den kendisine intikal eden Niyazi Mısırî Divanı'nın bir nişan olduğunu, Şabaniyye yolunun usulü gereğince bu divanın irşada yetkili kılınan şahsa verileceğini vurgular. Vefatından bir sene önce de yakınlarına *"Mısırî Divanı'nı Nuri Hoca'ya gönderdim. Emanet artık ondadır."* diyerek hilafet makamında görevli olan şahsın kim olduğunu yakınlarına hatırlatır. 26 Ağustos'u 27 Ağustos'a bağlayan günün akşamında istirahat hâlinde iken iftardan sonra farka gelerek *"Nuri Hoca nerede? Nuri Uygun Hoca'yı soruyorum."* (KK3) der ve farktan geçer.

Mehmet Nuri Uygun Efendi, kendisini yetiştiren şeyhi Dumlu Efendi'nin gıyabında söylediklerini şöyle dile getirir: *"Bizler kendisinden hem tasavvuf hem musiki ilmi üzerine dersler almaya gayret ettik. Hocamdan birçok eser derleyerek 'Halveti-Şabani İlahileri'*

ve ‘Kütahya İlahileri’ isimli iki adet özgün bir çalışma ortaya çıkardık. ‘İslam Ansiklopedisi’ne kendisinin hâl tercümesini yazmak da bize nasip oldu. Hoca emekli olduktan sonra da tasavvufî yolun temsili için kendisine Uşaklı Mustafa Efendi’den verilen divanını nişâne olmak üzere fakire verip görevi devretti.” (İpek, 2023: 22).

Mehmet Nuri Efendi, bugün hoşgörü ve tevazu tennuresini giyerek Kur’an’ın ve hadislerin ışığında Dumlu Efendi’nin izinden gitmekte, kendisine emanet edilen ledün ilmini taliplerine aktarmakta, tasavvuf kültürünü yaşatmakta, geleneksel Türk ve İslam sanatlarının özellikle hanımlar arasında yaygınlaşması için kurslar açmakta, tasavvuf musiki-sinin icra edilmesinde önemli roller üstlenmekte velhasıl Şabaniyye yolunda kendisine verilen irşat görevini sabır ve sükûnet, özveri ve samimiyetle yerine getirmektedir.

Şahsiyeti

Mehmet Dumlu Efendi’nin hayatı anlamlı kılma çabasının temeli; mutlu ve huzurlu bireyler yetiştirme esasına dayalıdır. Bu vizyonla farklı sosyal statü ve meslek sahibi olan insanları birleştirici, birbirleriyle ilişkilerini düzenleyici ve onarıcı yönde misyon üstlenmiştir. İlim camiası tarafından vizyon sahibi aydın bir din adamı olarak bilinmiştir. Ledün ilmindeki derin bilgisi, tasavvufi konulara getirdiği yaklaşım ve yorumlarıyla tanınmıştır. Günümüz insanının karşılaştığı zorluklara ve çeşitli sorunlara dönük kaygılara getirdiği çözüm önerileriyle bir kanaat önderi olarak toplumdaki yerini almıştır. Geleneksel el sanatlarının geliştirilmesi, bu sanatın gençler arasında yaygınlaştırılması; Türk Klâsik Müziği’nin kıymetlerinin tanıtılması, eserlerinin icra edilmesi; tarihe mâlolmuş mimari eserlerin korunması hatta restore edilmesi konusunda gösterdiği hassasiyet ve bu uğurda yaptığı çalışmalarla dikkat çekmiştir.

Toplumun gerçeklerinden uzak olmadığını; insanlara olan yaklaşımları, ileri sürdüğü fikirleri, icraatları ile ortaya koymuştur. Barışçıl tutumları, hoşgörülü tavırları, ölçülü ve tutarlı hareketleriyle sevgi ağırlıklı, güçlü ve derinden hissedilebilen iman mesajları vermiştir. Kendisine yabancılaşan, kültüründen uzaklaşan, özünden ayrı düşen insanların sıkıntılarını paylaşmış, öğretileriyle tekrar özüne dönme mücadelesini onlara aşılamıştır. Nefislerinin terbiye edilmesinde onlara ışık tutmuştur. Maddi tatminsizliğin ıstırapı olan tükenişin köküne inmiş, bunların temel sebeplerine bir araştırmacı zihniyetiyle yaklaşmış ve karşı etkilerle karşılık vermiştir.

Hoca Ahmet Yesevî’nin yetiştirdiği dervişler vasıtasıyla Anadolu coğrafyasında neşvü-nema bulmuş, Balkanlar’a sonra da Macaristan’a kadar genişleyip yayılan Türk-İslam tasavvuf kültürünün yaşatılmasının önemini kavramış ve sohbetlerinde bu hususa temas etmeye hatta sıklıkla vurgulamaya özen göstermiştir. Bununla ilgili olarak talebelerinin de bulunduğu bir ortamda şu sözleri söylemiştir:

“Bugün biz, metafizik ürpertilerden başka bir deyişle Türk-İslâm tasavvufundan uzaklaşan bir toplumun sancısını yaşıyoruz. Hep bu dünya! Hep bu bitip tükenmeyen emeller diye tutturmuş gidiyoruz. Peki, bu dünyanın bir ötesi yok mu? Sanırım, toplum ötesizliğinin hummalı titreyişlerini yaşıyor. Tarihimize, sanatımıza, edebiyatımıza, geleneklerimize dönmenin zamanı geldi. Bizi başkalarından ayıran vasıflarımız şüphesiz teknik değil, kültürümüz ve inancımız, ruhumuzun derinliklerinde mevcut olup da unutulan sanata, edebiyata, güzelliğe, iyiliğe, yaşamaya ve yaşatmaya karşı olan hevesimiz, tutkumuz, Allah’a olan muhabbetimizdir.” (Dumlu, 2005: 32).

Toplumun barışı, bireyin mutluluğu için diğerkâmlığın örneklerini yaşantıyla sergilemiş olan Mehmet Dumlu Efendi’nin hayat felsefesini Hz. Mevlâna’nın şu güzel dizelerinde görmek mümkündür:

Cömertlik ve yardım etmede akarsu gibi ol
Şefkat ve merhamette güneş gibi ol
Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol
Hiddet ve asabiyette ölü gibi ol
Tevazu ve alçak gönüllükte toprak gibi ol
Hoşgörülükte deniz gibi ol
Ya olduğun gibi görün ya görüldüğün gibi ol

Sosyal ve Kültürel Faaliyetleri

Temel kuralların çerçevesinde tarikata bağlı olan ya da olmayanları sosyalleştirilmesi konusundaki atılımlarıyla insanlara rehberlik etmiştir. Psiko-sosyal ve kültürel yönelişlerde sürekli açlık yaşamakta olan insanların arayışlarına kayıtsız kalmamış; onları yetenekleri doğrultusunda yönlendirmiş, tüketici bir yapıdan üretici bir sınıfa geçmelerine teşvik edici adımlar atmıştır. Kütahya’da girişimci ruhun canlandırılmasında ticaret erbabının destekleyicisi olmuştur.

Kökleri tarihin derinliklerine kadar uzanan seramik ve çini sanatının yaygınlaştırılmasına, geliştirilmesine ziyadesiyle önem vermiştir. Büyük ustalık ve hüner isteyen bu sanatın ustalarını yetiştirmek amacıyla muhtelif zamanlarda Kütahya’da çeşitli kursların açılmasını teşvik etmiştir. O günden bugüne pek çok çini ustasının elinden tutmuştur. Çok büyük emek gerektiren bu sanatın ve ustalarının tanınmasında önderlik etmiştir (bk. Görsel 8).

Kültürel değerlerimizi yaşatmak adına Evliya Çelebi’nin tanıtılmasında özveri ile çalışmıştır. Aile şeceresi Kütahya’ya kadar uzanan ünlü seyyahın yıkılan ve yerine kâgir bir bina yapılan aile konağının yerinin tespit edilmesini sağlamıştır. Kütahya Belediye Başkanı Süleyman Canan ile dayanışma içerisinde bulunmuş; Evliya Çelebi’nin dedesi Kara Ahmet Bey’in konağın bahçesindeki kabrinin bulunması ve ziyaretgâh olarak açılmasını

da etkin rol oynamıştır. Aile yadigârı olan konağın XVII. yüzyılın mimarî tarzına uygun şekilde yeniden yapılmasını ve müze hâline getirilmesini üstlenmiş; maddi ve manevi destek ile yardımlarını esirgememiştir. Kurduğu “Evliya Çelebi Kültür Hizmet ve Tarihi Eserleri Onarma Derneği” vasıtasıyla yeniden inşa edilen konakta geleneksel Türk sanatlarına ve musikisine yönelik faaliyetleri özenle devam ettirmiştir (bk. Görsel 12).

“Tapu senedimiz, hüviyetimiz” diye nitelendirdiği tarihî eserlerimizi sahiplenme, koruma, onarma adına yaptığı çalışmalarıyla Kütahya ve dışında örnek teşkil etmiştir. Kütahya’daki ilk Türk-İslâm eseri olan Hıdırlık Mescidi’nden Hz. Gaybî Türbesi’ne, Ana Sultan Türbesi’nden Yenicehan Mescidi’ne, Germiyan Hükümet Konağı’ndan Adalet Sarayı’na, şair ve hekim Şeyhî’nin türbesinden Sekiören’de bulunan Horasan erenlerinin kabirlerine kadar bizi biz yapan değerlerimizin en güzel örneği olan tarihî eserlerin pek çoğunun restore edilmesini sağlamıştır.

Mehmet Dumlu Efendi, dinî Türk musikisi konusunda da eğitim almış, Kütahya’da hocası Müftü Hafız İbrahim Rüştü Efendi’den, tasavvuf eğitim ve kültürüne sahip eski tekke mensuplarından, zâkirbaşılık yapmış yaşlı şahıslar ve hocalardan istifade etmiştir. Ayrıca yirmi yılı aşkın bir süre Kütahya merkez camilerindeki din görevlileri ile birlikte Ressam ve Neyzen Ahmet Yakupoğlu’ndan dinî ve klâsik musiki eserleri meşk etmiştir. Bir müddet ney de üflemiş, böylece Türk musikisi makam ve usul bilgilerine sahip olmuştur (Uygun, 2017: 68).

Asaf Demirbaş’ın hazırladığı “İnanç Dünyası” programına iştiraki ile yayın ve basın dünyasının aranan, beğenilen ve sevilen şahsiyetleri arasında yerini almıştır. 2002 yılına kadar yedi yıl boyunca devam eden, Kütahya’da BTV adlı yerel televizyon kanalında her hafta “Gönül Sultanlarımız” adlı programa katılmış ve tasavvuf kültürünün halkın arasında hızla yayılmasında önemli rol üstlenmiştir.

Eserleri

Mehmet Dumlu Efendi’nin hayatını, tasavvufi duyuş ve düşüncülerini içeren, üç bölümden oluşan “Batmayan Güneş Devam Eden Gölgele” adlı eseri vardır. Eserin ilk baskısı 2001 yılında yapılmış, tekrar gözden geçirilip tashih edikten sonra 2005 ve 2010 yıllarında tekrar basılmıştır.

Eserin iç kapağındaki “*Dünya var oldukça İsa nefesli yüce insanlar var olacaktır ve onlar, dikenler içinde yetişen güller misali kokularıyla kendisini tanıyıp sevmek bahtiyarlığına eren müstait kişilere âdemoiyyet esrarını anlatacaklardır.*” ifadesi, kitabın yazılış amacını özetleyici mahiyettedir. Ayrıca bu sözler, tasavvuf ilminin âdemoiyyet sırlarını içerdiğini, bu ilme vâkıf, İsa nefesli ehil kişiler tarafından bu sırların manevi istidat sahiplerine verileceğini ve bunun kıyamete kadar devam edeceğini belirtmektedir.

Mehmet Dumlu Efendi'nin "Hiye'l-Fânî Hüve'l-Bâkî" adlı eseri 2010 yılında yayınlanmıştır. Bu eserin temelini, cuma vaazları, hutbeleri ve muhtelif zamanlarda yaptığı dinî-tasavvufi sohbetleri oluşturmaktadır. Kaydedilen ve yazıya aktarılan vaazlar, hutbeler, hatıralar ve hikmetli söyleyişler çalışma sırasındaki doğuşlarla genişletilmiştir.

Her iki eser de kendilerinin: "İnsanlık ailesine hediye olsun." ifadesiyle kaleme alınmış; satışa sunulmamış, gönül dostlarına kendisi tarafından hediye edilmiştir. İlk eserin adı, Kütahyalı Ressam, Neyzen ve Minyatürist Ahmet Yakupoğlu'na, ikinci eserin adı kendilerine aittir.

3. ŞABANİYYE TARİKATI ETRAFINDA OLUŞAN TASAVVUFİ DİSİPLİNLER

Halvetiyye, XIV. asrın ikinci yarısında Türkmen kabilelerinin yaşadığı Hârizm bölgesinde ortaya çıkmıştır. Hazar Denizi'nin güneybatısındaki Geylân bölgesinin Lâhcan şehrinde doğan Pîr-i Evvel Ebû Abdullah Sirâcüddin Ömer el-Laḥcî el-Halvetî'ye (v. 750/1349), diğer bir rivayete göre vefatı (v. 800/1397) nisbet edilmiş bir tarikattır (Uygun, 2017: 15). Şabaniyye ise, Halvetiyye'nin Cemaliyye kolunun bir şubesidir. Halvetiyye tarikatının ikinci piri Yahya Şirvanî'nin yetiştirdiği Cemal Halvetî'nin halifesi Konrapalı Şeyh Hayreddin Tokadı'den sonra ayrılan koldur. XVI. yüzyılda Kastamonu'da "Hazreti Pir" unvanı ile anılan Şeyh Şaban-ı Veli tarafından kurulmuştur. Bu zatın adına nispeten Şabaniyye adını almıştır (bk. Görsel 1).

Sünnet ehli ve cemaat mezhebine bağlı olan diğer tarikatlar gibi Şabaniyye de dinin temel hükümlerine uyan, günümüz toplumlarına tasavvufun gerek sanatsal gerek fikişel gerekse ruhsal boyut ile bir yaşam kültürü olduğunu, temelinin sevgiye, saygıya ve hoşgörüyeye dayandığını anlatan, insanın kendini keşfetme yolunda taliplerine eğitim veren bir ekoldür. Bu ekolün düşünce sisteminde; nefsin eğitimi, ruhun olgunlaşması, fikirlerin gelişmesinde Kur'an ve sünneti hayat rehberi olarak yaşantısına yansıtmasının önemi üzerinde durulur.

Şabaniyye, insan hayatının öz kısmının öğretildiği bir eğitim kurumudur. Bu kuruma bağlı olarak farklı coğrafyalarda ve muhtelif zamanlarda çok sayıda dergâh açılmıştır. Bunların açılma sebebi, İslam dininin hakikatini insanlara öğretip toplumu ahlâk-ı zemime dediğimiz her türlü kötü ahlâktan, çirkin huylardan, zararlı alışkanlıklardan, hırs ve nefisten, batıl itikattan ve cehaletten kurtarmak; medeni toplumların temel yapısını oluşturan ilim, sanat, ahlak ve adalet konularında insanları mümkün olan en üst seviyeye çıkarmaktır.

Şabaniyye yolunun günümüze kadar yaygın ve etkin bir şekilde gelmesinin başlıca nedeni, inanç, amel ve ahlak anlayışında dinin temel rükünlerine bağlı kalması ve bunları edille-i erbaa yani dört delil diye bilinen "kitap (Kur'an-ı Kerim), sünnet, icma ve kıyas"

ölçülerine dayandırmasıdır. Bu asılların dışında kalan veya onlardan ayrılan bir meslek ve yol; hak ve doğru yol olmak niteliğinden yoksundur (Oğuz, 1993: 15). Şeyh Mustafa Çerkeşî Efendi, “Risâle fî Tahkîki’t-Tasavvuf” adlı eserinde de bu öğreti üzerinde önemle durur: “Haktan sapmış olanların zahirî (bedenen yapılan) ibadetlere ‘İyilerin hâlî’; batınî (kalben yapılan) ibadetlere ‘Allah’a yakın olanların hâlî’ demeleri ve zahirî ibadeti terk etmeleri, sapıklık ve inançsızlıktır. Kalplerinde ise, gerçek din ve tasavvufun zerresi yoktur.” (Oğuz, 1993: 85).

Şabaniyye öğretilerinden bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Şeriat, Tarikat, Hakikat, Marifet

Şabaniyye yolunun temsilcileri; şeriat, tarikat, marifet ve hakikat makamlarını dört kapı olarak adlandırır. Bunlar; şeriât-ı Ahmedîyye, tarikât-ı Muhammediyye, marifet-i İlahiye, visâl-i Hak olarak ifade edilir. Şeyh Şaban-ı Veli: “Şeriat bademin kabuğu, tarikat özüdür.” (Yazar, 1985: 17) der. Eskişehirli Sadık Efendi, nutk-ı şerifinde bu kapılara yer verir ve bunların bir bütün olduğunu ifade eder:

Şeriatsız kul değiliz
Hakikatsız yol değiliz
Marifetden dūr değiliz

Biz Şabanî bülbülüüz
Vahdet bağının gülüüz (Dumlu, 2005: 566).

Mehmet Dumlu Efendi, “Şeriat beden, tarikat kalp, hakikat ruh içindir.” (Dumlu, 2005: 331) dedikten sonra şeriat ve tarikat için şu açıklamayı yapar: “Bazı toplumlar şeriatı tarikattan, tarikatı şeriattan farklı algılamışlardır. Oysa onlar iç içe halkalardır. Sütle kaymak misali.” (Dumlu, 2010: 37). Şeriat ve hakikat hususunu da şu şekilde izah eder: “Beden şeriat, ruh da hakikattir. İkisi birbirinden ayrı değildir. Hakikatle şeriat, ruhla beden gibi iç içedir. Şeriatı hakikatten ayrı görmek büyük bir eksiklikler.” (Dumlu, 2005: 565).

Dumlu Hoca şer’i hükümlerin yerine getirilmesi hususu üzerinde de önemle durur. Özellikle talibin tarikata bağlanmasından sonra şeriatı, diğer üç makamdan -tarikat, marifet ve hakikat- ayrı ve bağımsız görmemesine, bunların birbirine bağlı bir zincirin halkaları olduğuna gerek sohbet meclislerinde gerekse eserinde sık sık temas ederek şu açıklamayı yapar: “Dört mertebenin birincisi şeriattır ki, avama mahsustur. İkincisi tarikattır has insanlara mahsustur. Üçüncüsü marifettir ehassa mahsustur. Dördüncüsü hakikattir o da hasü’l-hassa mahsustur. Dinin şeriat kısmı cevizin ham ve yeşil olan kabuğuna, tarikat kısmı sert olan iç kabuğuna, marifet kısmı cevizin iç zarına, hakikat kısmı ise yenilecek olan içine cevize benzer. Bal bal demekle ağız tatlanmayacağı gibi, bir cevizin yeşil kabuğunu ısırmakla da ondan ağza ceviz tadı gelmez. Asıl tat cevizin içinin yenilmesindedir.” (Dumlu, 2005: 434).

Şeriatın muhtevası ile ilgili olarak da şunları söyler: “Şeriat deyince, kurallar zinciri akla gelmelidir. Bunda ilahî kurallar, beşerî kurallar, örfler, âdetler, gelenekler, töreler de vardır. Bunların hepsiyle kişi bütündür. Bu manzumede her aykırılıkta anarşi çıkar. Zira bunların hepsi şeraitin parçasıdır. Şeriat, bunlarla bütünlük arz eder. Kurallar zinciri denilmesinin sebebi de budur. Bir bakıma şeriat soyut olan tasavvufun uygulanış şeklidir. Somuttur. Böyle olduğu için şeraiti öğrenmeden ötekine yol yoktur.” (Dumlu, 2005: 109). “Şeriat, yüce Allah tarafından kulları için belirtilmiş bir yoldur. Orada insan, ilahi iradeyi gerçekleştirmek için şeriat kurallarını hayatına tanzim edecektir. O hâlde şeriat, insanın bütün davranışlarını ilgilendiren işlere ait bir kavram olduğu gibi ruhî, zihnî ve fizikî davranışları da içine alan hem imanî hem de amelî güzelliklerin tamamıdır.” (Dumlu, 2005: 59).

Tarikat ehlinin şeriattan ayrılmadığını “Şeriat, Hz. Peygamber’in yaşantısıdır. Bütün velilerin başının tacı ve erenlerin asasıdır. Onu iyi anlamak ve bilmek lazım.” (Dumlu, 2005: 109) cümlesiyle dile getirdikten sonra “Şeriat uygulama alanıdır. Kanun ve kuralları içerir. Marifet ve hakikat ise Allah’la kul arasındaki ilahî maceradır, derunî bir hazdır, manevi bir zevktir. Şeriat der ki: “Sana bir tokat atana sen de at.” Tarikat der ki: “Sana bir tokat atana sen vurma.” Ehl-i tarik sadece kendini tokat atana başını kaldırıp şöyle bir bakar. Marifet sahibi ise başını bile kaldırmaz.” (Dumlu, 2010: 54) açıklamasını yapar ve ardından Niyazi Mısırî’nin şeriat ve tarikatın bir bütün olduğuna işaret eden şu dizeleri zikreder:

Şeriatin sözleri hakîkatsuz bilinmez

Hakikatın sözleri tarîkatsuz bulunmaz (ND, 1998: 73-1; Dumlu, 2010: 59)

Erkân ve Usul

Mehmet Dumlu Efendi’nin Şabaniyye’nin öğretisi doğrultusunda erkâna ve usule riayet ettiği, temkinli, tutarlı ve ölçülü davrandığı bilinir. Sohbetleri sırasında Şabaniyye müntesiplerine: “Evlatlar, bu yolun teamülû usule riayettir. Her kim ki buna uymadı, maksuduna erişemez. Ayağı sürçer, yolda kalır. Tutulmayan usul bulmaz vusul. Her kim ki usule riayet etmedi, o vuslata eremez. Onun için ne intikal etmişse o usulü aynen uygulamak lazımdır.” (Dumlu, 2005: 181) hitabıyla Şabaniyye yolunun temel esaslarını dikkate almaları gerektiğine işaret eder. Hatta telkin niteliğinde olan bu sözlerini de “Mevlevî büyüklüğü: ‘Ya sallanma ya da semaya girme’ buyurarak her yolun usul ve erkânına uymada ve icrada gayet dikkatli olması gerektiğini söylerler.” (KK1) ifadesiyle örneklendirir.

Şabaniyye tarikin nazenin bir yol olduğunu, manevi ilerleme kaydetmek isteyen saliklerin nasıl bir yol izlemesi gerektiğini Hz. Mevlâna’nın “Hak yolu, iğne yurdusu gibi dardır. Bu dar yerden iplik gibi yalın kılıç geçtim.” sözleriyle dile getirir. Ardından bu sözün içeriği hakkında şu açıklamayı yapar: “İğnenin deliğinden iplik geçer. Hak yolu, iğne

yurdusu gibi darsa senin oradan geçmen için iplik gibi incelman lazım. Öyle incelman, o kadar mahviyete, tevazua erişmen ve sıfır olman lazım ki benlik adına sende hiçbir şey kalmasın.” (KK1).

Edep

Tarikatların en önemli öğretisi, müntesiplerinin edep içinde yaşamaları, edebe aykırı söz ve davranışlarda bulunmamaları gerekir. Salıkların dergâha girişinden, mürşit huzurunda oturuşuna, birbirleriyle muhabbetlerinden yeme ve içme adabına, insani ilişkilerinden ailevi bağlarına kadar onların bütün hâl ve hareketlerinde edep içinde olmalarıdır.

Sadeliğin dışında yaşanan hâl ve hareketler toplumdaki bireylerin dikkatini çekecektir. Bu sebeple salikin insanların nazarını üzerinde toplayacak hâl ve hareketlerde bulunmaması, sade ve uyumlu bir yaşam tarzı benimsemesi gerekir. Bu noktada Şabaniyye müntesipleri arasında “Ali gibi olmak” sözü bir deyim hâline gelmiştir.

Mehmet Dumlu Efendi, bu deymi şu sözleriyle açıklar: “Hz. Ali (kv.) bir ara fazla ibadetle meşgul oldu. Bu fazla meşguliyetin coşkusu olarak toplumdan uzaklaştı. Kirlarda bayırlarda dolaştı. Ve sevgili Peygamberimiz (sav) sahabeye: “Ali görünmüyor nerede? diye sorduğunda sahabe: “Ya Resulallah, Ali devamlı ibadetle meşgul ve şehrin dışına tenhalara çıkıyor.” diye cevap verdi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz Hz Ali’yi çağırdı: “Ya Ali! Toplumdan uzaklaşmak yok. İçinde bulunduğun toplumla uyum içinde alışınla-verişinle, çoluğunla-çocuğunla, insanlarla beraber olursun ancak gönlün Hakk’a muhabbetle olur. İnsanların dikkatini çekecek tavır ve hareketlerden sakınarak sade ve uyumlu bir yaşam tarzın olsun.” diye buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ali, Peygamber Efendimizin buyurduğu gibi yaşantısını sürdürdü.” (Dumlu, 2010: 362). Böylece bir dervişin toplum içinde yaşayacağı edep dairesinin sınırlarını da çizer.

Hayatı Olduğu Gibi Kabul, Eskâline Rıza, İslahına Sa’y

Şabaniyye tarikatının en önemli öğretilerden biri de salikin “hayatı olduğu gibi kabul, eskâline rıza, ıslahına sa’y” (Dumlu, 2005: 507) prensiplerine uymasındır. Bu, tarikatların insan eğitimini temel almasının sonucu doğan ilkelerdir. Mehmet Dumlu Efendi’ye göre bunların her biri bir makamdır: “Hayatı olduğu gibi kabul, hakikat makamıdır. Kış kıştır, yaz yazdır. Beyaz beyazdır, siyah siyahtır. Onu öylece kabullenmek lazımdır.” (Dumlu, 2005: 507).

Dumlu Efendi, bu düşünce çerçevesinde bu ekolün teamülünü yerine getirir, müridin konuya yaklaşımını ve algılayışını kolaylaştırmak için Niyazi Mısırî’den şu beyitleri zikreder:

Kahr u lutfı şey-i vâhid bilmeyen çeker azâb

Ol azâbdan kurtulup sultân olan anlar bizi (ND, 1998: 179-5; Dumlu, 2005: 195)

Eskâline rıza prensibine gelince bu hususu şöyle dile getirir: “Eskâline rıza, tarikat makamıdır. Hayatın sıkletlerine tahammül demektir. Hak’tan gelene razı olmaktır. Hak’tan gelen her şey, mutlak kulunun hayrınadır. Onu şer kabul etmek yanlıştır. Islahına say, şeriat makamıdır. Bu yanlışı düzeltmektir. Yolun ortasındaki taşı düzeltmekten tutun da insanlara yapılan her türlü hizmeti kapsar. Senden beklenen her şeyi olabildiği kadar vermektir. İnsanların ıstıraplarını dindirmek, insan sevgisiyle yoğrulmak ve bu hizmetin içinde olmak.” (Dumlu, 2005: 507).

Şabaniyye’nin temel esasları olarak nitelendirilen bu üç prensipten amaç, görünen yönüyle insanın dünya hayatında karşılaştığı zorluklara, sıkıntılara sabırla, tahammülle, metanetle göğüs germesi ve bunlara çözüm yolları araması, psikolojik çöküntülerden kurtulması için güçlü bir kişiliğe sahip olması yönünde eğitmektir. Bir bakıma ruhsal yünden sağlıklı bireyler yetiştirmektir. Görünmeyen yönüyle her biri dert olarak nitelendirilen bu sorunlar aslında ilahî kaderin kazasıdır. Dervişin Hak’tan gelene razı olması lazımdır. Ruhun olgunlaşmasında mesafeler kat etmesi için bu sıkıntılara katlanması, sabrı öğrenmesi, kendi yetenekleri doğrultusunda çözümler geliştirmesi ve sonuca ulaşması amaçlanır.

Sabır

Şabaniyye tarikatının öğretileri içinde yer alan sabırlı olmayı öğrenmek, salıklere aşılanı. Dumlu Efendi, bununla ilgili olarak: “Sünnet, Allah’ın sünneti, peygamberin sünneti ve evliyanın sünnetidir. Allah’ın sünneti, sabır ve merhamettir. Peygamberin sünneti, bütün varlığa karşı edepli olmaktır. Ehlullahın sünneti, insanlardan gelen eza ve cefaya tahammül etmek ve şikâyet etmemektir.” (Dumlu, 2005: 84) der. O, mutasavvıf şairlerin şiirlerinde seçilen dizeleri şerh ederek sadece bu yolun bağlılarına değil, bağlı olmayanlara da telkinlerde bulunurdu:

Sabr itmede Eyyûb ol gam çekmede Yakûb ol
Yûsuf gibi mahbûb ol Kenan’a irem dersin (ND, 1998: 98-6)

“Eyüp Peygamber sabır timsalidir. O, nasıl sabrettiyse onun sabrını kendine şiar edimelin. Yakup Peygamber, oğlu Yusuf’un gamını çekti.” (Dumlu, 2005: 185).

Hizmet

Şabaniyye öğretileri içinde önemli bir disiplin de tarikat adabına bağlı kalmaktır. Adabın özünü dervişin hizmete talip olması oluşturur. “Hakk’a hizmet, halka hizmettir.” düsturu, tarikatın müntesipleri tarafından hem maddi hem de manevi planda algılanır. Hizmet hususunda Mehmet Dumlu Efendi: “Dinimizin yüceliği insanlığa hizmettir. İslamiyet’in aslında hizmet vardır. Müslüman, gayrimüslime de hizmet eder. Sohbetin kemale erdir-

diği, pişirdiği arif hizmete taliptir.” (Dumlu, 2005: 366) der ve “Toplunun efendisi hizmet edendir.” hadis-i şerifini sık sık zikreder idi. Her vesile ile dile getirdiği: “Son nefesime kadar hizmete talibim.” düsturunu hayata geçirirdi.

Şeyh Şaban-ı Veli Menakıbnamesi'ne göre talip ve kemalat ehlinin mücahededesinde, acizlik, tembellik ve ihmâl göstermeyip Hakk'a niyaz ile aşk ve şevki elden bırakmaması (Yazar, 1985: 102) istenir. Bu öğretilerde, nefisle mücadelede katedilecek mesafenin aşk ve şevki esas alması üzerinde durulmuştur.

Teslimiyet

Şabaniyye yoluna sadakat ve mürşide teslimiyet noktasında müridin kayıtsız şartsız tam bağlılığı bu ekolün diğer bir yönüdür. Dumlu Efendi, ulu dergâh olarak vasıflandırdığı bu yola sadakatle bağlanmanın ve hizmette bulunmanın gereğini anlatırken şöyle der:

Güçtür katî Hakk'un yolu dergâhı hem gayet ulu

Sıdkıla olmazsan kuli itmez yolu âsân sana (ND, 1998: 3-9; Dumlu, 2005: 163)

Mehmet Dumlu Efendi, bu hususu hem geçmişe ait hikâyelerle hem de kendi yaşantısından verdiği örneklerle dile getirir: “Azizim Mustafa Efendi'nin sohbetlerinde bulunduğum bir gün: ‘Oğlum, mürşidin huzurunda oturmak ve ona teslimiyette bulunmak, teneşir üzerindeki cenaze gibi olmalıdır. Nasıl bir cenazenin hiçbir hareketi olmaz ve cenaze kendini gasleden hocaya teslim olursa mürit de böyle mürşidine teslim olmalıdır.’ diye buyurduktan sonra saatlerce üç saat, beş saat bazen de daha uzun hatta gece boyunca gözümü iki kaşının ortasından hiç ayırmadan iki dizimin üstüne oturur ve kendilerini dinlerdim. Bir şey sorarlarsa yumuşak sesle, kısa ve öz cevap vermeye çalışırdım. Onun dışında konuşmazdım. Asla soru sormazdım. Zaten o aradığım bütün soruların cevaplarını sohbetlerinde verirdi.” (Dumlu, 2005: 90).

Zikir

Halvetiyye-Şabaniyye, cehri zikir üzerine kurulan bir tarikatıdır. Yedi esmadan -Lâ ilahe illallah, Allah, Hu, Hak, Hay, Kâyûm, Kahhar- oluşan zikir dairesi, kelime-i tevhidle başlar. Bütün isimler zikredilir ancak Kahhar ism-i şerifi zikredilmez. Bu esma, mürşit makamına işaret eder. Bu esmalar, müridin ilerlemesine ve ruh dünyasına göre şekillenir. Mürşit tarafından kendisine her mertebeye farklı bir isim zikretmesi telkin edilir. Yedinci mertebeye ulaşan ve yedinci esma verilen derviş safiye makamına erişir. O, artık olgun, ergin ve yetkin bir insandır. Mürşit, bu makamdadır.

Müridin ruhî olgunluğa erişmesinde zikrin önemini Mehmet Dumlu Efendi'nin açıklamalarında da görebiliriz: “Halvetiyye tarikatı etvar ve ezkar adabı itibarıyla cehri tarikatına

dahil edilen bir hakikat yoludur. Halvetiyye tarikatında da diğer tarikatların özünde olduğu gibi Allah'ı zikretmek, her an ve her yerde onu zikrettiğimiz idrakinde ve şuurunda olmak, Allah'ın ve resulünün ahlakıyla ahlaklanmak vardır.” (Dumlu, 2005: 180).

Manevi yolculuğa çıkan salikin zikri nasıl yaptığını da şu sözleriyle ifade eder: “Derviş, her nefes alıp verdikçe ‘Allah’ der. Epiktetüs’ün dediği gibi ‘Allah’ı anmak, soluk almak gibi devamlı olmalıdır. Allah dostunun ya dilinde Allah adı ya da gönlünde muhabbeti vardır. Bu ikisinden biri eksik olmaz. Bu gerçeği Yunus’un sözüyle ifade edelim: ‘Allah adın dillerde sevgisi gönüllerde’ Kur’an-ı Kerim’de: ‘Kalpler ancak zikrullah ile tatmin ve müteselli olur’ (Ra’d Suresi, 28) buyrulur.” (Dumlu, 2005: 178).

Sevgi, Saygı ve Hoşgörü

Şabaniyye düşünce sisteminde yer alan disiplinlerden bir diğeri, sevgi, saygı ve hoşgörü esaslı bir hayat tarzını benimsemektir. Bu yönde müritlere telkinlerde bulunulmuş, kırıgınlara barıştırılmış; dağılan yuvalar tekrar birleştirilmiştir. Dumlu Efendi, bu öğreti üzerindeki hassasiyetini: “Dinimizde üç günden fazla dargın durmak caiz görülmemiştir. ‘Darginlardan hangisi yaşına başına bakmadan barışırsa cennet onun için açıktır.’ hadisini zikrederek dile getirmiştir. Ayrıca “İslam barış yoludur, mutluluk yoludur, sevgi yoludur. O sevginin tahakkuk ettiği ve öğrenildiği yer dergâhtır. O sevgiyi öğreten hocanın adı da mürşid-i kâmilidir.” (Dumlu, 2005: 276) ve “... Bir insan, Allah sevgisiyle içinden dışına donanırsa onun gözünde her varlık ve her şey sevgilidir. İnsanın içindeki sevgi, bütün varlığa yansır, onun gözünde sevgisiz hiçbir şey kalmaz.” (Dumlu, 2005: 277) ifadeleriyle dile getirir.

Maneviyat yolcusu, Allah sevgisiyle donanırsa onun içindeki sevgi bütün varlığa yansır. Onun nazarında sevgisiz hiçbir şey kalmaz, her varlık, her şey onun için sevgili olur. Dolayısıyla sevgi, saygıyı besler; her ikisi de birleşince hoşgörü doğar.

Aşk

Mehmet Dumlu Efendi, sohbetlerinde ilahî aşkla hemhal olur, vecd ve coşkuyla: “Ben aşkımlı”, “Ben, bir gönül hırslıyım.”, “Biz, aşkın çocuklarıyız.”, “Bizim dükkânımızda aşktan, sevgiden gayri bir şey aramayın.” sözleriyle aşkın, sevginin yüceliğini ifade eder. Aşk için: “Sarmaşık bitkisini diktiğin zaman o binayı nasıl çok kısa zamanda kuşatıp kapsarsa aşkın bir zerresi de insan denilen abide-i ilahiyenin gönlüne düşünce bütün vücudu yakar tutuşturur.” (Dumlu, 2005: 193) der. Aşkın nefis eğitimindeki önemini: “Aşk geldi mi, dertler biter. Sineye düşen aşk, nefsanî arzu ve istekleri yakar ve kişiyi manen olgunlaştırır. Kişinin nefsinde bulunan hayvanî arzular ve huylar, aşkın eğitimiyle insani ahlaka ve fazilete dönüşür.” (Dumlu, 2005: 258) sözüyle vurgular. Niyazî Mısırî Hazretlerinin şu dizeleriyle de aşkın önceliğine, başının ve sonunun olmadığına dikkat çeker:

*Ey gönül gel gayrıdan geç aşka eyle iktidâ
Zümre-i ehl-i hakikat anı kılmış muktedâ*

*Cümle mevcûdat u malûmata aşk akdem durur
Zîrâ aşkın evveline bulmadılar ibtidâ (ND, 1998: 1-1,2; Dumlu, 2005: 358)*

Musiki

Şabaniyye'nin öğretileri içinde musikiye farklı bir pencereden bakılmıştır. Musiki, insan ruhunu sükûnete ulaştıran psikolojik bir tedavi olarak görülmüştür. Bendir, rebap, kudümün çalındığı; ney'in üflendiği zikir meclislerinde bunların terennümü ile salıkların aşklarını ve şevklerini artırdığı bilinir ve kabul edilir. Günümüz temsilcilerinden Mehmet Dumlu'nun tasavvuf sohbetlerinin yapıldığı meclislere bu enstrümanlara tambur, ud, keman, kemençe de eklenmiştir. Çeşitli Türk musikisinden eserler okunmuştur. Zaman zaman da bu anlamda halka Türk Sanat Müziği konserleri verilmiştir.

Mehmet Dumlu Efendi, musikinin insan ruhundaki önemini şu sözleriyle dile getirir: “Dünyada sonsuz zevk vardır. Güzel pişmiş bir tabak yemek ya da bir parça börek yersin zevk alırsın; bir çoban çeşmesi, etrafında ağaçlardan oluşan bir manzara görürsün zevk alırsın; gül, karanfil ya da sümbül koklarsın zevk alırsın. Bunlar, hep güzel şeylerdir. Ama bir zevk var ki, bütün bu zevklerin üstünde yer alır. Diğerleri ondan çok aşağıda kalır. O zevk eğitilmiş insan sesidir.” (Dumlu, 2010: 323).

Musiki, insan hayatında önemli bir rol üstlenmiştir. O hâlde insanoğlu kendi kendine musiki nedir diye sormalı. Musiki, Dumlu Efendi'nin de bahsettiği üzere “Sesin ölçü ve disiplin altına alınmasıdır.” (Dumlu, 2010: 324). Musikinin doğuşu ile ilgili olarak “Ses çıkaran aletler, musikinin icrasına araçtırlar. Onlardan çıkan sesler de insandaki manevi gücü düzenler. Osmanlı'daki çeşitli eğitim ve tedavi kurumlarında da ihya edilen musiki cami musikisinden doğmuştur.” (Dumlu, 2010: 325) der.

Musiki konusunda Dumlu Efendi bir hatırasını şöyle dile getirir: “Bursa'da konferans-taydım. Konferanstan sonra bir hanım telefonla beni aradı. ‘Siz o gün konferans verdiniz. Programınızda müzik de vardı. Konferanstan sonra o müzik günah değil mi?’ dedi. Dervişin fikri neyse zikri o olur. Siz öyle düşünüyorsanız sizin için öyledir ama bizim için böyle bir düşünce yok. Biz onları gözyaşı ile dinler ah u figan eyleriz.’ dedim.” (Dumlu, 2010: 303).

Dumlu Efendi'nin rehberliğinde musiki toplantılarına Rahmi Oruç Güvenç, Çinuçen Tanrıkörür ve benzeri musikişinaslar katılırlardı. Bu konuda kadim dostu Güvenç'in: “Türklerde hasta tedavisi, mühim bir olayı tespit ve sonraki yıllara intikal ettirmek, askerin moralini yüksek tutmak, dinî ve millî hisleri yüksek tutmak, toplumun çeşitli acı ve sevinç duygularını yaşatmak, örf âdet ve nasihatleri muhafaza, destanlar ve kahramanlıkların

yaşatılması, şuurların etkilenecek toplumların yönlendirilmesi için müziğin kullanıldığını görüyoruz.” (Ermetin, 1997: 80) şeklindeki duygu ve düşüncelerini paylaşır ve ona teveccüh ederdi.

SONUÇ

Mutasavvıfları ölümsüz kılan; onların çağları aşıp gelen, insanı temel alan ve insan aklını, kalbini ve ruhunu Kur’an ve sünnet ışığında yoğuran düşüncelerdeki temel mesajlarıdır. Bunların içeriğinde evrensel değerlerin başta gelmesi bunları ölümsüz kılar ve geleceğe taşır. Halvetiyye-Şabaniyye temsilcilerinden Mehmet Dumlu Efendi, ilahî aşkla, imanı ve aklı şahsında mezcetmiş ve Kur’an’ın ışığında yürümüş, bütün insanlığa kucak açmış, daima doğruluktan, güzellikten, iyilikten ve hayırdan yana olmuş ender insanlardandır. Maddi ve manevi sorumluluğu üstlenmiş ve bunu başarıyla yerine getirmenin sırrını keşfetmiş, halkın itibarını ve Hakk’ın ihsanını kazanmış içimizden biridir. Sosyal ve kültürel hayatta günümüz insanının buhran ve problemlerine yaklaşımı, getirdiği isabetli çözüm önerileriyle gerek yakın çevresinde gerekse halkın geneli nezdinde bir kanaat önderi konumuna yükselmiş bir sufi-mütefekkindir.

Onun üslubunda hoşgörü, anlayışında insan sevgisi, misyonunda ise kendisine ve başkalarına ümit aşılamak ve bu surette hayatı anlamlı kılmak gerçeği vardır. Hoşgörünün, sevginin, ümidin bütün karanlıkları aydınlatacağına, uzakları yakın edeceğine, güçlükleri kolaylaştıracağına, duyguları daha ince, narin ve nazik edeceğine inanmış ve bunu yaşantısının bir parçası hâline getirmiştir. O, hayatı boyunca dünyaya ve insanlara tebesümle bakmasını bilen muvahhit sınıfında rütbe ve yetki sahibi bir tevhit ehlidir.

Dumlu Efendi; geniş ufku, ileriye dönük görüşleri, uyarıcı ve irşat edici sohbeti, yapıcı ve birleştirici davranışları, manevi konulara temasındaki akıcı hitabeti, anlatımındaki sadeliği ve canlılığıyla sadece Anadolu insanının değil, farklı milletlere mensup kişilerin de kalbini ve beğenisini kazanmış olgun, ergin ve yetkin bir insandır.

Onun toplum üzerindeki güçlü ve derin etkisini, vefatından sonra bile görmek mümkündür. Fikirlerini ve yaşam tarzını yetiştirdiği kâmil insanlarla geleceğe taşımıştır. Kemalatı ve irfaniyetini şu sözlerle dile getirmek mümkündür:

Sözü ve'l-hâsıl ehl-i hâl anlar
Bu rumuzu ker ü ricâl anlar

Olamaz dersin ilm-i sırrı alîm
Halka harf u sadâ ile talîm (Bedirhan, 2011: 52).

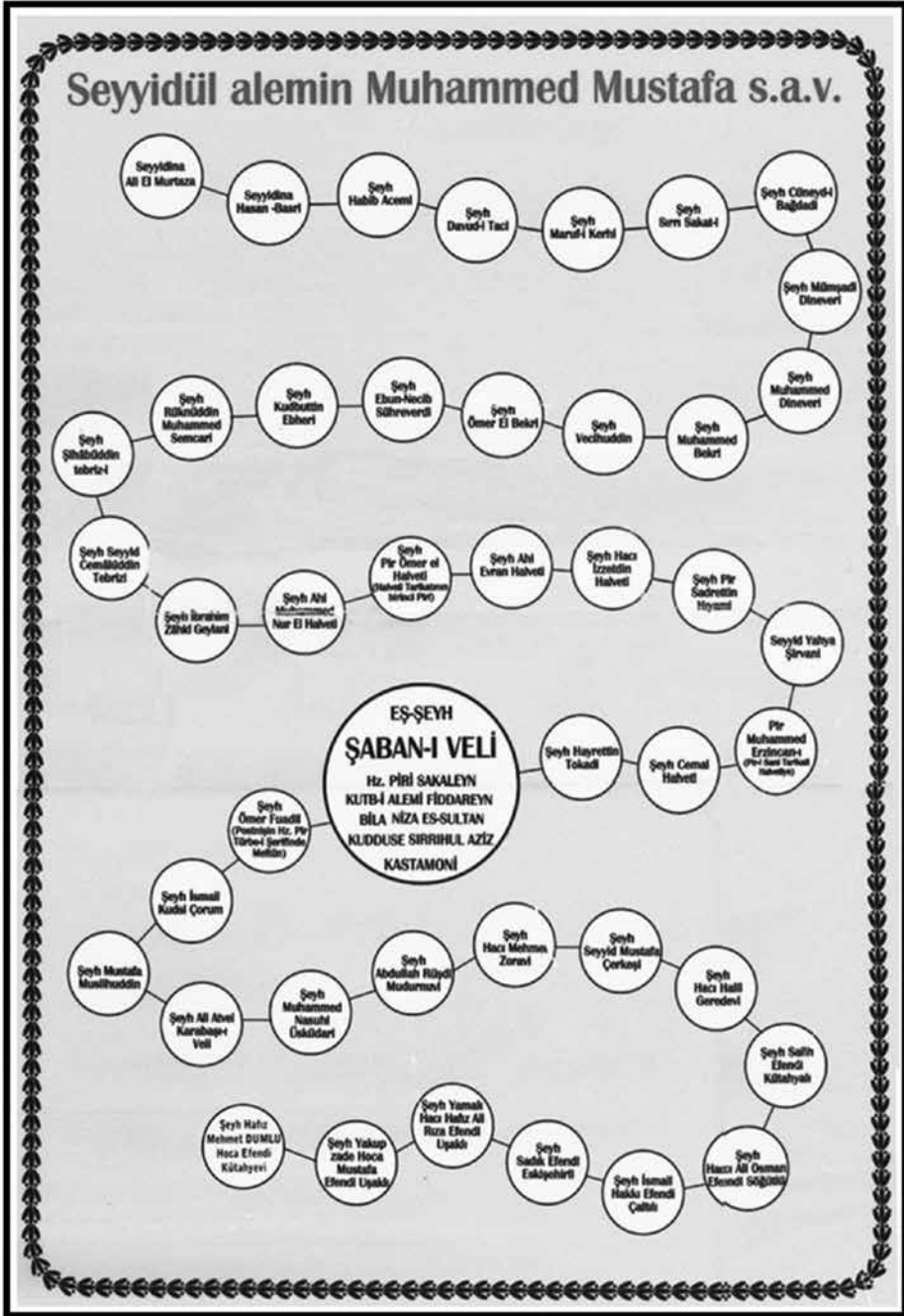
Kaynakça:

- Bedirhan, Muhammed (2011). Hz. Pîr Şâbân-ı Velî Menkıbeleri Ömer Fuadî. İstanbul: Nefes Yayınları.
- Dumlu, Mehmet (2005). Batmayan Güneş Devam Eden Gölgeleler, haz. Ayşe Nur Sır, İstanbul İrfan Yayıncılık, II. Baskı.
- Dumlu, Mehmet (2010). Batmayan Güneş Devam Eden Gölgeleler, haz. Ayşe Nur Sır, İstanbul, Seçil Ofset, III. Baskı.
- Dumlu, Mehmet (2010). Hiye'l-Fânî Hüve'l-Bâkî, haz. Ayşe Nur Sır, İstanbul, Ada Ofset Matbaacılık.
- Erdoğan, Kenan (1998). Niyâzî-i Mısırî Dîvânı, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Ermetin, Günnur (1997). Mevlevî Usul ve Adabında Eski Türk Dininin İzleri Mevlevîlikte Şamanizm İzleri" İstanbul, Töre Yayınevi.
- İpek, Yunus Emre (2023). Mehmet Nuri Uygun'un Hayatı, Dini Musiki Çalışmaları ve Besteleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Oğuz, Muhammed İhsan (1993). Hazret-i Şa'bân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşî, İstanbul, Oğuz Yayınları.
- Rahmi, Serin (1984). İslâm Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler, İstanbul, Petek Yayınları.
- Sâdık Vîcdânî, (1995). Tarikatlar ve Silsileleri (Tomâr-ı Turûk-ı Aliyye, Haz. İrfan Gündüz, İstanbul, Enderun Kitabevi.
- Uygun, Mehmet Nuri (2017). Halvetî Şa'bânî İlâhîleri Eskişehir, Uşak, Kütahya. İstanbul, DM Kitap & Origami Yapım.
- Yazar, L. Nihal (1985). Halvetiliğin Şa'baniyye Kolu Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî ve Türbenâme, Ankara, Mas Matbaacılık.

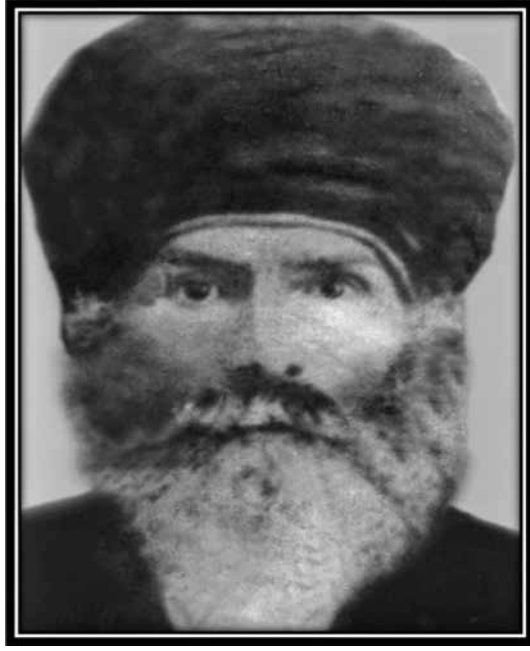
Sözlü Kaynaklar

- (Kaynak Kişi) (Adı-Soyadı, Doğum Tarihi, Doğum Yeri, Öğrenim Durumu, Mesleği)
- (KK1) Mehmet Nuri Uygun, Kütahya, 24 Şubat 1951, Lisanüstü, Öğretim Üyesi.
- (KK2) Fuat Köylüoğlu, 19 Kasım 1944, Ankara, Lisans, Hakim.
- (KK3) Ayşe Nur Sır Dünder, 26 Ocak 1969, Kütahya, Lisansüstü, Öğretim Üyesi.

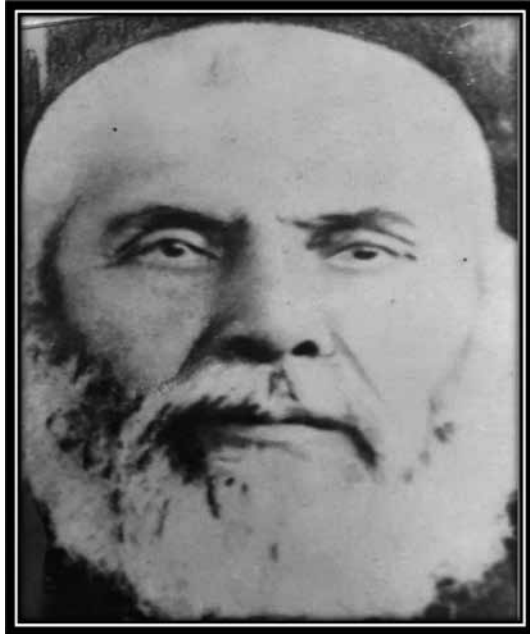
EKLER

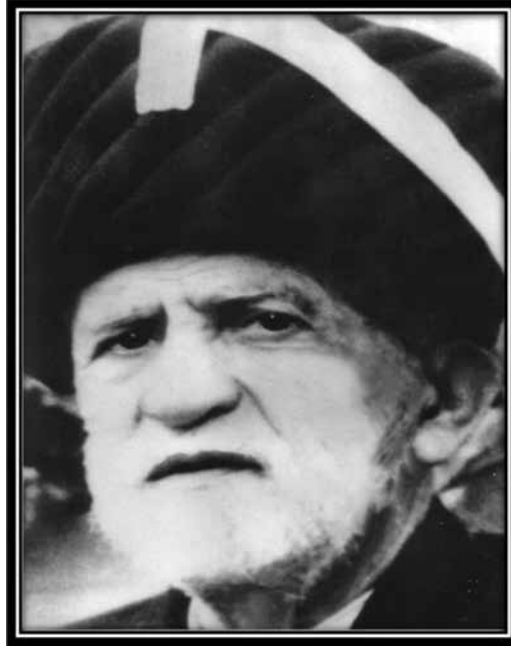
Görsel 1: Halvetiyye-Şabaniyye Silsilesi

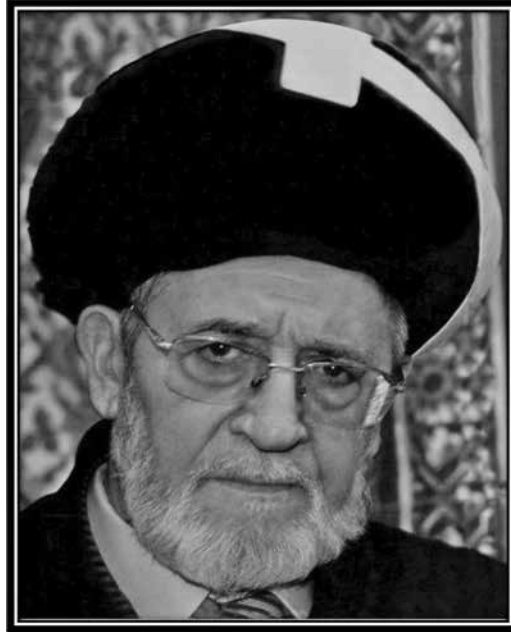
Görsel 2: Halvetiyye-Şabaniyye Meşayihından Eskişehirli Sadık Efendi (ks.)

Görsel 3: Halvetiyye-Şabaniyye Meşayihından Uşaklı Hacı Ali Rıza Efendi (ks.)

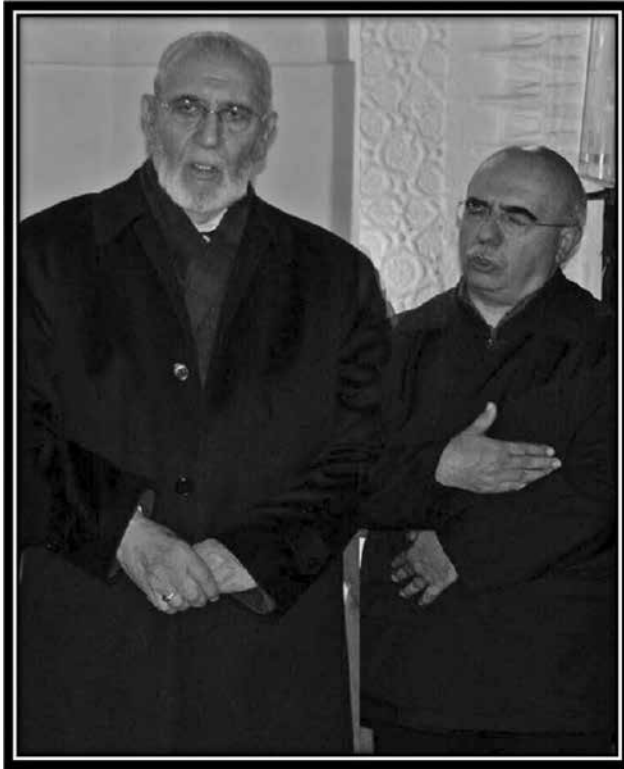
Görsel 4: Halvetiyye-Şabaniyye Meşayihından Uşaklı Mustafa Özyürek Efendi (ks.)

Görsel 5: Halvetiyye-Şabaniyye Meşayihından Kütahyalı Mehmet Dumlu Efendi (ks.)

Görsel 6: Halvetiyye-Şabaniyye Meşayından Mehmet Nuri Uygun Efendi

Görsel 7: Mehmet Dumlü Efendi ve Mehmet Nuri Uygun Efendi

Görsel 8: Mehmet Dumlu Efendi, Manevi Evlatları ve Sanatseverler Sergi Açılışında

Görsel 9: Mehmet Dumlu Efendi'nin Çini Sanatına İlgisi

Görsel 10: Evliya Çelebi'nin Dedesi Kara Ahmet Bey'in Türbesi Açılışında

Görsel 11: Evliya Çelebi Konağı – Kara Ahmet Bey'in Kabr-i Şerifi

Görsel 12: Cenaze Töreni (27 Ağustos 2011)

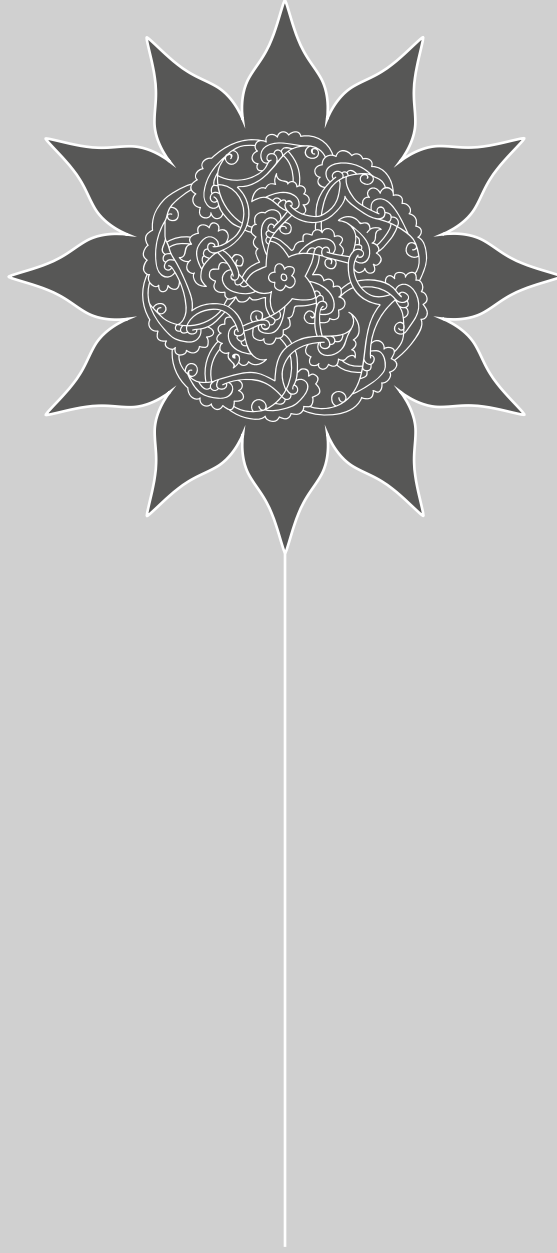
Görsel 13: Musalla Kabristanı - Cenaze Töreni (27 Ağustos 2011)

Görsel 14: Mehmet Dumlu Efendi'nin Kabr-i Şerifi

Görsel 15: Gaybi Sunullah Efendi Türbesi - Mehmet Dumlü Efendi'nin Kabr-i Şerifi

TEKKE
VE İLAHİLER

TEKKE EDEBİYATI

Recep GARİP¹

Türklerin İslam'a girmeleri Türk-İslam ve dünya tarihi açısından önemlidir. Genel itibarıyla sekizinci yüzyıldan itibaren İslam'la tanışan Türklerin onuncu yüzyılda tamamen Müslüman oldukları, İslam'a girdikleri biliniyor. Müslüman olmalarıyla birlikte bütün hayatları da değişime uğruyor. İnsana, hayata, doğaya, hayvanlara ve mevcudata bakışları değiştikçe sanatı, edebiyatı, şiiri ve estetiği de değişiyor kuşkusuz. Dönemin İslam devletleri içindeki Türklerin varlıkları fark ediliyor ve kısa sürede kendi devletlerini oluşturup kurdukları dikkat çekiyor. Bir süre sonra İslam dünyasının kaderine hükmetmeye başlayan Türklerin, İslamiyet'in en güçlü savunucuları, İslam anlayış ve medeniyetinin en belirgin temsilcileri haline geldiği biliniyor. İslam dininin Mekke'de yani Arap dünyasında gelmesi, Araplar için kıymetli olmasına rağmen, Türklerin Arap topluluklarından daha fazla İslam'ı anlamaya-yaşamaya gayret ettikleri, cihat ruhu içinde mücadele ve mücahede ettikleri de görülüyor. Başarılı devlet adamları ve temsil yetenekleriyle on asrı aşkın bir süre büyük başarıları imza atıyorlar. Yerleşik hale-şehirleşmeye geçen Türklerin, kendi öz kültürlerini, geleneklerini ve kimliklerini koruyarak Arap ve Fars kültürlerine karşı duruşlarını, ilim ve irfan ehlini yetiştirmek suretiyle onların önüne geçtiğini de ifade edebiliriz.

Ubeydullah b. Ziyad'ın komutasında İslam ordusu, 635 yılında Kadisiye, 641 yılında Nihavend Savaşı'nı yaparak Sasani İran Devleti'ni yıkıyorlar. Ceyhun Nehri üzerinden Kafkaslara ulaştıklarında Göktürklerin devamı sayılan Hazar Devleti henüz yeni kuruluyordu. Böyle bir süreçte İslam ve Türk orduları karşılaştılsa da sınır çarpışmaları çerçevesinin ötesine geçmedi. Her iki taraf da birbirini yenemeyip geri çekildiler. Ceyhun Nehri'ni aşan Ziyad, 673 yılında Buhara'ya ulaşır lakin Maverâünnehir'de tutunamayıp geri çekilmek durumunda kalır. Kafkas cephesi çarpışmalarında İslam ordusu komutanı hayatını kaybedince ordu geri çekilir.

Horasan İslam ordusunun başına Kuteybe b. Müslim'in gelmesiyle birlikte savaş tekrar alevlenir. 705 ve 715 yılları arasında Kuteybe ciddi bir direnişle karşılaşmadan Buhara, Semerkant, Fergana ve Taşkent (Şaş) bölgelerini alarak Maverâünnehir'in büyük bir kısmını da ele geçirir. Buradan ilerleyerek Çin Devleti'ni fethetmek istese de Kaşgar'dan daha ileriye gidemez. Türklerin İslamiyet'le tanışmaları ve onuncu yüzyılda tamamen Müslüman olmalarıyla (dağınık, kimi bölgelerde henüz daha İslam'la tanışmamış Türklerin olduğu bilirse de geneli içinde fazla yekûn etmektedir) hayata, dünyaya, devlete, millete, insana bakışlarındaki dönüşüme işaret etmek niyetiyle böyle bir girişiyi uygun gördüm.

1 Şair, Yazar ve Ressam, 22. Dönem Adana Milletvekili

Türkler Müslüman olmalarıyla; manevi anlayışlarında, hayata bakışlarında, dini kavrayışlarında, Kuran ve sünnete ittiba yönünde büyük değişime uğradılar. Böylelikle tasavvufun hayatlarına girdiği, yerleşik hale gelmeleriyle sayısız ilim ve hikmet merkezli eserler yazdıkları, mekteplere, medreselere önem verdikleri biliniyor. İlmî ve irfan ehlinin yetişmesinde medreseler ve tekkeler oldukça etkili olmuştur. Türklerin Müslüman olmalarında, İslam'ı kavrayış ve yaşayışın, tasavvufî hayatın cezbedici yönlerinin olduğunu da söylemek icap eder.

Türk edebiyatı, Divan, Halk ve Tekke edebiyatı diye üç ana kol üzerinden değerlendirilmektedir. Tasavvufî anlayışın ve dinin anlaşılmasında, yaşanılmasında ve ifade edilmiş yöntemlerinde şiirin, edebiyatın vazgeçilmez ana unsur olduğunu da görüyoruz. Biz buna “Tasavvuf Edebiyatı” diyebiliriz. Tekkelerde, zikir meclislerinde okunan Kuranların, sohbette geçen hadislerin ve âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamberimiz Hz. Muhammet Mustafa (sav)’in ahlakının, davranışlarının, yaşayışının sünnet olduğunu ve ihtiyaca binaen kaleme alınan eserlerin tekkelerde yazılmış olmasıyla bir “Tekke Edebiyatı”nın doğduğunu da ifade edelim. Halkın genel kabulleri içerisinde sürüp giden hayatın tanzimi, disiplini ve güzel ahlak sahibi olunması için verilen uğraşın ve yazılan metinlerin, söylenen ilahilerin, halkın diline uygun ve anlaşılır olması nedeniyle de “Tasavvufî Halk edebiyatı” ya da “Türk Tasavvuf Edebiyatı” şeklinde ifade edildiğini görüyoruz. Tekke edebiyatı, Divan ve Halk edebiyatı arasında yerini alır. Böylece bu üç ana alan Türk edebiyatını oluşturur. Şiiriyle, metinleriyle, özgün eserleriyle kendi yerini belirlerken; halkın dili, tefekkürü, zikri ve tekkeleri “sufî okulu” şeklinde görmek mümkündür.

Türklerin Müslüman olmalarıyla buldukları şeref ve şan, yalnızca dünyaya müteallik değildir. İki cihanda kıymetli olmak için gayret göstermişlerdir. İslam öncesi kazanımlarını yani örfleri, adetleri, gelenek ve görenekleri gibi, yaşayış, kılık kıyafet ve kültürel birikimlerinde yanılırları, Kuran ve sünnete uymayanları terk ederek örnek olmuşlardır. Halkın dilini, öylesine yalın ve anlaşılır kullanmışlardır ki düşünce, duygu ve inancın anlaşılmasında ortak anlayış oluşmuştur. Türk Tasavvuf ya da “Tekke” edebiyatı Hoca Ahmet Yesevi’nin hikmetlerindeki yol gösterici unsurlarla Yunus Emre’nin şiirlerindeki ilahi duygu yoğunluğu, coşkulu ve etkileyici iksiri, ilk söylendiğinde nasıl o günün insanlarını, kalabalıklarını etkilemişse günümüzde de aynı etkiyi, samimiyeti, duyguyu yaşatmaktadır. Aynı dönemlerde Konya’da Şemsî Tebrizi’nin yol göstericiliğiyle hayat bulan Mevlana Celaleddin-i Rumi’nin Mesnevi’sindeki hikmetlerin de yüreklere dokunduğunu, yeryüzünün parlayan yıldızları olduğunu da ifade edelim. Bu ve benzeri hikmet erbabının hem dersleri hem sohbetleri hem şiirlerinin ilahiye dönüşmesiyle halkın ortak dili ve yüreği olmuştur. Tasavvuf edebiyatı, bu merkezden bakıldığında büyük coğrafyamızdaki ana damarın dini anlayış ve yaşayış olduğunu, dolayısıyla birleştiren, kaynaştıran, bir arada durmasını, tevhit olmasını sağlayan unsur olduğunu, ortak duyguları harekete geçirdiğini söylemeliyiz.

Hayatta hiçbir şey boşuna değildir. Yapılan her eylemin, her işin ve her teşebbüsün bir gayesi, bir hedefi vardır. Şiirimiz, edebiyatımız, türkülerimiz ve ilahilerimiz için de bu böyledir. Kul kulluğunu asla unutmaz, unutmamalıdır. Kulluğun gereği olan ana unsurlardan asla sapma göstermez, göstermemelidir. Emirler ve yasaklar yani helaller ve haramlar, kulluğun çizelgesidir. Dünyayı yaşayacaksın lakin dünyayı kalbine sokmayacaksın. Dünyanın içinde yükümlülüklerini yerine getireceksin lakin sana emredilmiş prensiplerden asla ödün vermeyeceksin. Dünyanın bir emanet olduğunu bileceksin lakin dünyayı kalbine sokmayacaksın. Dünyadan vazgeçmez gibi sıkıca işlerin takibini yapacak lakin dünyayı terk edeceksin yani kalbine koymayacaksın. Tasavvufun özü budur.

Onuncu ve on birinci yüzyılda Horasan bölgesindeki Herat, Nişabur, Buhara ve Fergana; ilmin ve hikmetin merkezleridir. Bölge tamamıyla İslam kültür merkezleri haline dönüşünce, medreselerdeki ve halkın içindeki ilim ve irfan sahibi tasavvuf erbabının yaşantısı, sohbetleri ve ders halkalarını hem tasavvufi yaşantıyı hem düşünce hayatını hem de örnek hallerini, Türk dervişleri gittikleri diyarlara ulaştırıyorlar. Göçebe halindeki bu Türk dünyasının samimiyet içindeki teslimiyeti, İslam'ın anlaşılmasında ve yayılmasında da etkili oluyor. Tekkede alınan terbiye ve öğretinin en etkili şekli insan hayatındaki yansımadır. Nasıl inanırsanız öyle yaşarsınız. Nasıl yaşarsanız öyle inanmış ve iman etmiş olursunuz.

Bu anlamda ilk örneğimiz, Hoca Ahmet Yesevi tekkesi-medresesi ve öğretisidir. Müritlerinin yaşayışları kısa sürede toplumun bütün bireylerini etkileyecek düzeye çıkmıştır. Yaptığı içten ve samimi sohbetler, evden eve, komşudan komşuya, semtten semte, pazardan pazara naklediliyor; dilden dile aktarılmak suretiyle bu hikmetli söz, insanların yüreğini okşuyor. Hoca Ahmet Yesevi Rahmetullahi Aleyh, hakikate ulaşmanın, takva sahibi olmanın yolunun “ilim”siz olmayacağını bir şiiriyle şöyle aktarıyor:

*“İlimsiz bir tarikata girse kul,
Şeytan onun imanını çalarmış.
Mürşidi kâmilîsiz yola çıkarsa kul,
Şaşkın halde ara yolda kalarmış*

*Bu yolda mahir bir mürşit gerektir,
Mürşide ihlaslı mürit gerektir,
Pirin rızasını almak gerektir,
Böyle âşık haktan nasip almış.*

*Pir rızası Allah rızası olur,
Arayan Mevla'yı elbette bulur,
Riyazet sırrının hikmetin bilir,
Ancak bu kul hakka yakın olurmuş.*

*İş bu yola sakın rehbersiz girme!
Gözünü yum pirden gayrıyı görme!
Şu fani dünyaya hiç gönül verme!
Melun şeytan bâtil yola salarmış.*

*Yol yordam öğrenip gözet dilini!
Mürşidine sıkı bağla belini!
Masivadan çekmez isen elini,
Cahilliğin seni rezil edermiş.*

*Zamane şeyhine gönül kaptırma!
Nefsini tağuta sakın taptırma!
Kendin sapma, başkasını saptırma!
Şeytan bu yol ile iğfal edermiş.*

*Zaman gelir gerçek mürşit bulunmaz,
Zamane şeyhinden feyiz alınmaz,
Dalgıç yoksa deryalara dalınmaz,
Denizlerde boğularak gidermiş.*

*Mürşid-i kâmiller yok ise eğer,
Eski âlimlere ehemmiyet ver!
Onların ilmine vermeyen değer,
Cehlin cezasını ağır ödermiş.”*

Sufinin samimiyeti sözünden daha etkilidir. Daha belirgin hale getirirsek; müminin samimiyetle teslimiyeti, sözünden daha etkilidir. Yaşadıklarınızda samimiyseniz, söyledikleriniz yaşadıklarınız ise, merak etmeyiniz sizi görenler mutlak surette etkileneceklerdir. Siz onlara samimiyetle dokunursanız, bu dokunuşun tezahürünü Allah cc. mutlak surette size gösterecektir. Siz yaptıklarınızı Allah cc. için yaparsanız, Allah cc. bütün kalpleri size doğru çevirecektir. Yeter ki siz dosdoğru olun, Kuran ve sünnet çizgisinde bir hayatı yaşayın. Tasavvuf söz değildir, halin insandan insana sırlı bir elbise gibi ulaşmasıdır. Hoca Ahmet Yesevi'nin ilim, irfan ve hikmetlerinden faydalanan isimsiz Horasan erenleri, hocalarından aldıkları tebliğ emriyle özellikle Türk coğrafyasına dağılmışlardır. Yesevi müritlerinden Hâkim Süleyman Ata, Tekke edebiyatının temsilciliğini yapmıştır. Türklerin Anadolu'yu yurt edinmeleri ile çeşitli tarikat kolları ve tekkeler kurulmuştur. Böylece Tekke edebiyatı gelişmiş, toplumun iman, ihlas ve teslimiyetini artırıcı şairler yetişmiştir. Orta Asya topraklarından gelen dervişler öncülük ederken, buna paralel olarak Celalettin-i Rumi ve Sultan Veled Farsça ve Türkçe şiirler yazmışlardır. Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre, Sultan Veled, Âşık Paşa, Seyyid Hamza, Gülşehri, Kaygusuz Abdal, Niyazi Mısri gibi şairlerin varlığından da haberdarız. İsmi yazdığımız-yazamadığımız birçok şair, Tasavvuf edebiyatının temelini oluşturmuştur. Fuad Köprülü, Abdalbaki Göl-

pınarlı, Nihat Sami Banarlı gibi isimler Tasavvuf edebiyatının Türk Halk edebiyatının içinde yer aldığını ifade etmiş olsalar da Vasfı Mahir Kocatürk, Agâh Sırrı Levend gibi mutasavvıf şairlerin Halk ve Divan edebiyatından faydalandıklarını kayda düşmüşler ve Tasavvuf edebiyatının müstakil bir edebiyat olduğuna da dikkatleri çekmişlerdir. Misa-len Niyazi Mısri'den bir Tevhid şiiri isabetli olacaktır:

*“Kalbini Cennet bağı yap, çeşme-i tevhid ile
Rûh bahçeni gülsen eyle, gonca-i tevhid ile.*

*Hem mekânız, hem zamansız, nihayetsiz yollar,
Kat'ider gönül erbabı, kuvvet-i tevhid ile.*

*Her ne kadar, yüz karası, yaptıysa isyan sende.
Temizlenir her yerin, sâbûn-i tevhid ile.*

*İns ve Cin âlemlerini, aşarak arşa çıkar,
Kim ki miraç eylediyse, cezbe-i tevhid ile.*

*Ey Niyazi Ârif-i billah gönülden kaldırır.
Yetmiş bin perdeyi hep, bir lem'a-i tevhid ile.”*

Mutasavvıf şairlerin varlık meselesi üzerinde yoğunlaştıklarını görüyoruz. “Zatı mutlak, Vücut-u mutlak ve Hüsn-ü mutlak” meselesinde varlıktan kastedilenin Allah cc. olduğunu, dolayısıyla yaratılan bütün mevcudatın geçici suretlerde yaratıldıklarını, görülenlerin yansımadan ve gölgeden ibaret olduğunu ifade etmişlerdir. İnsan ruhunun seyri sülukunun ilahi sırrı yakalamak için nefsin terbiye edilmesi ile mümkün olduğunu, dolayısıyla “ölmeden önce ölme”nin gerçekleşmesiyle Allah'a cc.'ye ulaşılabilceğini kayda düşmüşlerdir. Takva ehli olmakla, salih ameller işlemekle, ibadet ve zikirlerle bu yolların aşılabilceğinden bahsedilmektedir. Ancak ilahi tecellilere böyle ulaşılabilceği ifade edilmektedir. Tasavvuf edebiyatının şiirimizin geneline şöyle ya da böyle etki ettiğini, şiirimizi diğer akımlardan daha fazla etkilediğini, et ve kemik mesabesinde kaynaştığını söylemek abartılı olmaz.

Arap, Fars ve Türk edebiyatı kuşkusuz birbirinden etkilenmişlerdir. Dilin komşu dillerden etkilenmesi nasılsa, edebiyat akımları da birbirlerinden öylece etkilenirler. Üzüm üzüme baka baka kararır denilir. Komşu komşunun külüne muhtaçtır diye de ifade edilir ki bu hayatın bir gerçeğidir. Aynı merkez üzerinden aynı ülkünün, aynı inancın, aynı kültürel mirasın paylaşımlarının birbirinden etkilenmediği söylenemez. “Aşkî hakiki” ve “aşkî beşerî” diye ifade edebileceğimiz şiir türevimizin de aynen böylesi etkilerle diller arasından geçiş yaptığı muhakkaktır. Ortak mazmunların yazılış hikâyesinde de Arap edebiyatından Fars'a, Farisi'den Divan edebiyatımıza geçişi böyledir. Tasavvuf edebiyatının, Anadolu coğrafyasında Nesimi, Kadı Burhaneddin ve Şeyhi gibi şairlerce Divan şiirinin temelini attığını söyleyebiliriz.

Türkler, İslamiyet'ten önce Gök Tengriye inanırlar, ona yakarışlarda bulunurlardı. Bir bakıma dönemin ilahilerini İslam öncesi dönemlerden başlatmışlardı. Müslüman olmalarıyla Karahanlılar dönemine ait olan Kutadgu Bilig söyleyişleri ilahi formunu yansıtır. Elbette İslam öncesi Türklerin hayatında, vazgeçilmez olan şiirle müziğin birbirinden ayrılmaz bir bütüne işaret ettiği gerçeği de göz ardı edilemez. Dini törenlerde, cenazelerde, toylarda, savaşlarda, hayatın bütününde müziğe ihtiyaç duyan Türkler, müziğin Tanrı'nın bir bağıışı olduğunu düşünürlerdi. Tanrı'ya yaklaşımda müzik kutsal bir araç durumundaydı. Şaman ayinleri, vecd halindeki translarıyla çeşitli otların koklanması bu bapıan ele alınmalıdır. Bu nedenle kopuzun, ozanların el üstünde tutulduğu ve asla yok-sulluk çektilirmediği biliniyordu. Ağız kopuzlarının çıkardığı ses, karşı tarafı korkutuyor; koca koca davulların çıkarttığı sesler, askerleri coşturuyor, düşmanın kaçmasına sebep oluyordu. Mehter takımlarının günümüze ulaşmasında, geçmişteki bu çalgıların, davulların da var olduğunu unutmamak icap eder. Denilebilir ki saz şairleri, hem Halk hem de Divan edebiyatını birbirine kaynaştırmıştır. Toplum bireylerinin aynı ülkü, aynı inanç ve aynı ülke-vatan etrafında birleşmelerinde önemli katkıları olmuştur. Hoca Ahmet Yesevi'nin "Fakr-Name"si, Yunus Emre'nin "Risaletü'n-Nushiye"si Hacı Bayramı Veli'nin şiirleri-ilahileri, Kaygusuz Abdal'ın "Sarayname"si, Eşrefoğlu Rumi'nin "Müzekkin-Nufus"u, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın "Marifetname"si, Niyazi Mısıri'nin "Divan-ı İlahiyat"ı Tasavvuf-Tekke edebiyatımız açısından tartışılmaz eserlerdir. Elbette farklı bakışları, farklı müzakereleri olsa da öyledir. Misal olması bakımından Eşrefoğlu Rumi'den bir şiirle devam edelim:

*"Ey Allah'ım beni senden ayırma
Beni senin didarından ayırma
Seni sevmek benim dinim imanım
İlahi din ü imandan ayırma.*

*Saranban soldum döndüm hazana
İlahi hazanım daldan ayırma
Şeyhim güldür ben anın yaprağıyım
İlahi yaprağı gülden ayırma.*

*Ben ol dost bahçesinin bülbülüym
İlahi bülbülü gülden ayırma
Balığın canını suda dediler
İlahi balığı gölden ayırma.*

*Eşrefoğlu senin kemter kulundur
İlahi kulu sultandan ayırma
Ey Allah'ım beni senden ayırma
Beni senin didarından ayırma."*

Tasavvuf edebiyatının dikkat çekici özellikleri şöyle özetlenebilir:

Şiirler; genel itibariyle ilahi formundadır. Saz şairlerinin ilahi aşkı terennüm eden lirik ve didaktik ürünler verdiği bilinir. Daha çok hece ölçüsü dikkatlerimizi çekse de aruz ölçüsü de kullanılmıştır. Şiirler genel itibariyle; gazel, kaside, mesnevi, rubai, murabba, koşma ve mani formuyla kaleme alınmıştır. Türkler, Arap ve Farisilerle yan yana gözükseler de, zaman zaman sıkıntılı süreçler yaşasalar da, daha ziyade Türkçe olarak şiirler söylemişlerdir. Oğuz Türkçesini tercih etmişler ve halkın konuştuğu dili kullanmışlardır. Tasavvuf edebiyatında ilahi aşk, şiirlerde en zirve şekliyle yerini almıştır. Daha çok dörtlükler ve beyitler şeklinde yazmayı tercih etmişlerdir. İlahi, nutuk, şathiye, devriye ve nefes nazım türlerinde de şiirler yazılmıştır.

Tekke (Tasavvuf) edebiyatıyla ilgili verdiğimiz bu bilgiler genel itibariyle ilgililerin bilmesinde yarar gördüğümüzdenidir. Tasavvuf, hal ildir, kal-söz ilmi değildir. Sözle anlatılamaz ancak üzerinizdeki hallerinizle, yaşayışınızla anlaşılır denilmiştir. Kuran ve sünnet üzere hayatı yaşamaktır. Kuran ve hadisten milim sapmadan emredildiği gibi yaşama çabasıdır. Nefsi terbiye etme, ahlakı güzelleştirme, yaşayışında şüpheli şeylerden kaçınarak takva sahibi olmaktır. Dünyayla meşgul olurken onu kalbe-gönle koymama, her şeyin sahibinin Allah cc. olduğunu bilme ve salihlerden olma çabasıdır diye de tarif edilebilir. Her şey Allah'ın takdiriyle var olmuştur. Kâinatın yaratılış sırrı, Allah'a aittir. Varlıklar içinde överek-severek yarattığı ve ona irade vermek suretiyle sorumlu tutarak “eşrefi mahlûk-kâmil insan” olma fırsatı verdiği insanın; “kendini tanıyıp Rabbini bilmesini” istediği sırlarla dolu tecelli âlemdir. İnsanı kâmil; Allah'ı tanımış, bilmiş, ermiş, onda eriyip bitmiş, her şeyin sahibinin, yegâne güç ve kudretin O'na ait olduğunu bilen insandır. İnsanın kendi gayretiyle “benlik” hasletini-duygusunu ilahi aşkla yok etme çabasıdır. Allah'ı idrak etme, bilme, onda yok olma meselesidir. “Gizli bir hazine olan ve bilinmek isteyen” Rabbimizin, yarattığı kulu tarafından keşfedilme merhaleleri tasavvuf hayatıdır. Dergâhların Selçuklu Devleti döneminde kurumsallaşmadığı söylenebilir. Yine de güçlü bir temellendirmeye zemin hazırlamıştır. Halkın yerleşik hale gelmesinde, şehirlerde yaşama bilincinin, huzur ve sükûnun sağlanmasında tekkelerin önemi göz ardı edilemez. Mevleviye, Kadiriye, Rufaiye, Nakşibendiye, Uşşakiye gibi tarikatlar Anadolu'da İslam hayatının yaşanmasında büyük rol oynamıştır. İsminden bahsetmediğimiz birçok tarikatın varlığını biliyoruz. Her tarikat, kendi şairini yetiştirmiş, böylelikle sufi şairler kervanı büyüyerek günümüze gelmiştir. Şairler, 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu halkının anlayacağı Türkçeyle şiirler söyleyip, hitap etmişlerdir. Tekke ve tarikatların kurulup gelişmesiyle Anadolu sufi şairleri, zengin Tasavvuf edebiyatını oluşturmuşlardır. Türk edebiyatı, 13. ve 14. yüzyıllara bakıldığında dini ve tasavvufi ağırlıklı olduğu görülmektedir. Asırlar boyu edebiyatımızı etkileyen en önemli unsurlardandır. Hoca Ahmet Yesevi'den, Yunus Emre'den, Mevlana Celaleddin-i Rumi'den, Hoca Dehhanî'den, Nesimi'den, Şeyh Galip'ten, Fuzuli'den, Nabî'den günümüze şairler tasavvufi

şiiirlerini yazmayı sürdürmektedirler. Diyebiliriz ki Osmanlı cihan devleti; medreselerin açılıp çoğalmasıyla ilim ve irfan ehlinin yetişmesinde, toplumun eğitilmesinde tekkele- rin, dergâhların, tarikatların müesseseseleşmesinde önemli imkânlar vermiştir.

Tekke şiiri, halin ve zevkin şiiridir. Sanatları kullanmada fazla endişe taşımazlar. Değişen ve gelişen tekkelerde-dergâhlarda tasavvuf düşüncesi; zikir, ayin, erkân, divan ve meydan hali, Kuran tilavetiyle başlayıp ilahiler eşliğinde zikirde tevhit olma, dünyadan sıyrılma, dünya ta- leplerinden kurtulma gayretidir. Şeyh ile mürit arasındaki insicamın, muhabbetin oluşması için sohbetlerin önemi büyüktür. Genel itibariyle; tevhit, vahdet, Kuran, hadis, sünnet, ilim ve irfan sahibi olma, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in ve diğer peygamberlerin hayatını bil- me yani siyer-i nebi dersleri, tarikat ilkeleri, nefis terbiyesi, güzel ahlak, keramet, zikir, halvet gibi konulardır. Şeyh Galip'ten, Yunus Emre'den, Hacı Bayramı Veli'den, Nesimi'den, Eşre- foğlu Rumi'den, Ak Şemseddin'den, Aziz Mahmut Hüdai'den, Ümmi Sinan'dan, Bursalı İsmail Hakkı'dan vs. manzum, mensur, karışık, hece, aruz ilahilerle meclis coşar; ruhlar harekete geçirilir. Hakikatin anlaşılmasında tekke şiirinin önemi büyüktür. Şeyh Galip İstanbul'da ye- tişmiş iken Yunus Emre Anadolu içlerinde halkın gören gözü, duyan kulağı, hisseden kalbi olmuştur. Sünni, Alevi, Bektaşî, Bâtîni ve Şii gibi ayrıntılara gerek görmediğimiz için girme- dik. Anadolu insanını oluşturan bu ruhu önemsedığımız için, bir bütün halinde bakılmasının tevhit olunma açısından önemli olacağının da altını çizmiş olalım.

Tekke edebiyatının nazım şekilleri şöyledir:

1. **Hikmet**, şairin anlayış ve sezgilerine göre dini konuları işleyen şiirlerdir. Eski Türk Halk şiiri formu dikkat çeker. Koşuk ve sugalara benzer. İslam'ın ve imanın şartları anlatıldığı gibi tasavvuf adabının, kıyamet alametleri ve hallerinin, Peygamber ve ashabin sevgisinin anlatıldığı, menkıbelere yer verildiği dikkatleri çeker. Hoca Ahmet Yesevi'nin "Divan-ı Hikmet"i bu bapta ele alınan ilk örneklerdendir.
2. **İlahi**, Allah cc. ve Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav)'i anlatan şiirlerdir. Tekke edebiyatının en yaygın nazım türüdür. Bu türden şiirler "nefes" olarak adlandırılmış olup Rabbimizi ve onun Resulünü överek anlatırlar. Allah'a olan aşk, sevgi ve bağlı- lık dikkatlerimizi çeker. İlahi formunda yazılan şiirler makamla söylenir, dilden dile böylelikle yayılır. Erzurumlu İbrahim Hakkı gazellerine "İlahiname" adını vermiştir. Hece, aruz, koşma ve gazel biçiminde yazılmıştır. Aruzla yazılanlara tevhid denilmiş- tir. Dörtlükler ve beyitlerle yazılır. Hece ölçüsü 7, 8, 11; beyit tercihinde ise 11, 14, 16 şeklinde söylenir. Gazel şeklinde kafiye dikkat edilir. İlahiler tarikatlara göre değişik isimlerle ifade edilmiştir.

- a) **Nefes**, 14. yüzyılda Yunus Emre, kendi şiirleri için bu ismi zikrederken, Âşık Pa- şa'nın "Garipnamesi"yle Bektaşîlerde ve Alevilerde ise nefes, "dua" babı olarak

kullanılır. Makamla okunanlara ilahi denilmiştir. Aşkın şairi Yunus Emre Hazretleri ne güzel ifade etmişler:

*“Aşkın aldı benden beni
Bana seni gerek seni
Ben yararım dünü günü
Bana seni gerek seni*

*Ne varlığa sevinirim
Ne yokluğa yerinirim
Aşkın ile avunurum
Bana seni gerek seni*

*Aşkın âşıklar öldürür
Aşk denizine daldırır
Tecelli ile doldurur
Bana seni gerek seni*

*Cennet cennet dedikleri
Birkaç köşkle birkaç Huri
İsteyene sen ver anı
Bana seni gerek seni*

*Yunus durur benim adım
Gün geçtikçe artar odum
İki cihanda maksudum
Bana seni gerek seni”*

- b) **Ayin**, tasavvuf erbabına has davranışları ifade etmek amacıyla İranlılar tarafından kullanılan bir terimdir. Mevlevilerin sema meclislerinde okunan ilahilerine bu ad verilir. Günümüzde “Sema Meclisi” tasavvufi toplantıların genel adıdır.
- c) **Tapuğ**, Gülşenîlerin ayin esnasında okudukları ilahiler ve şiirlere denir.
- d) **Durak**, Allah’ın yüceliğini, eşsizliğini, kudret ve azametini, ezeli ve ebedi oluşunu ve sıfatlarını anlatır. Halvetî dergâhlarında zikrin iki faslı arasında (durak) bir ya da iki kişi tarafından farklı makamlarda icra edilen bestelenmiş Türkçe manzume eserlere denir.
- e) **Cumhur**, Mevlevî, Bektaşî ve farklı dergâhlarda okunan ilahilerdir. Toplu halde okundukları için bu isimle anılır.

- 3. **Methiye**, Dört Halife’yi, Ashab-ı Kiram Efendilerimizi, Allah’ın cc. evliyalarını öven ve onların ruhaniyetinden istimdat isteyen şiirlerdir. Tarikat kurucularını, hali güzel

dervişleri, pirleri anlatan şiirler de bu çerçevededir. “Selamname”ler tekke şairlerince karşılıksız kaleme alınmış şiirlerdir.

4. **Nutuk**, tarikat-tasavvuf büyüklerinin eğitici nitelikteki şiirlerine nutuk denilir. Anlatacaklarını, söylemek istediklerini, ikaz niteliğindeki uyarılarını böyle aktarırlar. Coşku dolu olduğu kadar didaktik şiirlerdir.
5. **Devriyye**, Türk edebiyatında devir nazariyesini işleyen şiirlerdir. Tasavvuf düşüncesinde sudûr ve tecelli nazariyesine göre maddi âleme düşen varlığın önce cemadat, sonra nebatat, daha sonra hayvanat ve insan şeklinde tecelli edişi anlatılır. İnsanı kâmil haline gelince Hakk’a vasil olur. Bu ve benzeri durumları anlatan şiirlerdir.
6. **Mersiye**, İslam büyüklerinin, din âlimlerinin ve tasavvuf büyüklerinin vefatından duyulan üzüntüyü dile getiren şiirlerdir. Halleri, davranışları, öğretileri, nasihatleri ve ahlakları anlatılır. Örneğin Ehli Beyt ve Kerbela vakasını anlatırken Hz. Hüseyin Efendimize olan sevgi ve şehadet dile getirilir.
7. **Şathiyat**, mutasavvıfların mertebeleriyle, sırlarını anlatan şiirlerdir. Rumuzlarla, örtülü, cezbeli, kalbî ve hissî sözlerinden bahsedilir. Bu şiirler akılla değil hisle yani duygularla yazıldığı için batını hallerden habersiz olduğundan yadırgandığı da olur. Yunus Emre, Seyyid Nesimi, Niyazi Mısri, Eşrefoğlu Rumi, Seyrani, Kaygusuz Abdal, Elmalılı Ümmi Sinan gibi şairler bu türden şiirler söylemişlerdir.

Tekke şairlerinin tevhit, münacat, hamdiyye, na’t, mevlit, miracnâme/mirâciyye, hicretnâme, istimdatnâme, şefaathnâme (istişfâ), menakıbname, velayetname, düvâz/düvâzdeh, salâtnâme/tasliye, hayretnâme, vücudnâme, ibretnâme, faziletnâme, buyruk, nasihatnâme/pendnâme, işretnâme/sâkînâme, nevrûziyye, ramazânîyye, tarikatnâme, sülûknâme, vasiyetnâme, kıyametnâme, mahşernâme gibi mensur ve manzum eserler yazdıklarını da belirtelim. Tekke şairleri, şiiri lütfu ilahi olarak görürler ve Allah’ın cc. bir ikramı olduğuna inanarak şiirlerindeki safiyeti korurlar. Sembolik bir dili tercih ederler. Şiirlerinde öğüt vermeyi düşünmüşler ise, dikkat çekecek bir hitabı tercih ederler. Soru sorup cevap vererek soru-cevap usulünü tercih ettikleri görülür. Hoca Ahmet Yesevi, Yunus Emre, Âşık Yunus, Pir Sultan Abdal, Kaygusuz Abdal, Niyazi Mısri gibi şairler bu yolu tercih etmişlerdir. Kuranı Kerim’de de peygamber kıssaları anlatılırken yer yer soru cevap usulünün olduğu görülmektedir. Edebi sanatlar kullanılsa da aşırılıktan kaçınmışlardır. Buna rağmen mutasavvıf şairlerin şiirlerinde mecazlar, teşbihler ve istiareler fazlasıyla mevcuttur. Ayetleri, hadisleri ve kıssaları aktarırken telmihler yaparak tekrar ve iktibastan geri durmamışlardır. Pir Sultan Abdal’dan bir şiirle sözü tamamlayalım:

*“Güzel âşık cevrimizi
Çekemezsin demedim mi?
Bu bir rıza lokmasıdır
Yiyemezsin demedim mi?”*

Yemeyenler kalır naçar
Gözlerinden kanlar saçar
Bu bir demdir gelir geçer
Duyamazsın demedim mi?

Bu dervişlik bir dilektir
Bilene büyük devlettir
Yensiz yakasız gömlektir
Giyemezsin demedim mi?

Çıkalım meydan yerine
Erelim Ali sırrına
Canu başı Hak yoluna
Koyamazsın demedim mi?

Âşıklar harabat olur
Hak katında kutlu olur
Muhabbet baldan tatlı olur
Doyamazsın demedim mi?

Pir Sultan Abdal şâhımız
Hakk'a ulaşır rahımız
On iki imam katarımız
Uyamazsın demedim mi?"

Sempozyuma konu olan Şeyh Şaban-ı Veli Hazretlerinin dergâhında, onun yolunu sürdüren meşayihlerin el verdiği, meratiben sürüp gelen asırlarda da tekke edebiyatının, şiirinin, yani ilahilerle kasidelerin zikir meclislerinde okunmaya devam edildiğini de ifade edelim. Bu vesileyle, kim Allah'ı dost edinirse Allah da onları dost edinir. Kim Allah'ın dostlarını dost edinirse Allah cc. de onları kendi dostlarıyla dost eyler. Rabbimiz kendi rızasından ve dost meclislerinden bizleri ayırmasın. Büyüklerin, Şeyh Şaban-ı Veli Hazretlerinin himmetleri daimi olarak üzerimizde olsun. Elhamdülillahi Rabbil Âlemin.

30 Kasım 2023 – İstanbul

İLÂHÎ VE KASİDELERDE TAVIR

Ubeydullah SEZİKLİ¹

Giriş

Türk halk müziğinde tavrı, türkünün ortaya çıktığı (yakıldığı) bölge ile doğru orantılıdır. Bu yüzyıllar içerisinde ortaya çıkan bir üslûptur. Aslında iki terim birbirinin aynısı gibi görünse de genel olarak üslûp besteye, tavrı ise yorumcuya ait bir terimdir. Tavrın karşılığı “yorum” gibi görünür. Fakat tavrın yorumdan farkı, yorumun Türk müziğinde üslûp ve tavrı öğrenildikten sonra yapılabilmesidir.

Son yıllarda bu geleneğin solo icracılar arasında yok denecek kadar azaldığını görsek de enstrüman icracılarında devam ettiğini görmekteyiz. Misal olarak neyzenlerde iki ekol hakimdir. Bunlardan birisi Niyazi Sayın diğeri Ulvi Erguner. Bunlar icra tarzları bakımından ayırmakta ve kendilerini bu ekol mensubu olarak nitelendirmektedirler.

Aslında burada, bu konu özelinde “Meşk Sistemi” denilen usta-çırak ilişkisini bilmek gerekir. Fakat bu sistem tavrı ve üslûp aktarımının yanında geleneğin hafızasının da aktarımıdır. Nota yazısına fenni mûsikî gözü ile bakılmasına neden olan da bu gelenektir. Zira bu geleneğin dışında tavrı ve üslûp aktarımı imkansızdır.

Bir sözlü mûsikî eserinin meşki şu şekilde yürütülürdü: Önce geçilecek eserin güfte-si talebeye yazdırılır, üzerinde gerektiği kadar durularak doğru telaffuzu ve mânasının anlaşılması sağlanırdı. Parçanın usulü eser icra edilmeden önce birkaç defa vurulurken talebe de buna katılır, böylece parçanın ritmi yerleşmiş olurdu. Ardından usul eşliğinde eser, hoca tarafından okunup talebeye tekrar ettirilerek kısım kısım meşk edilir, belirli bir başarı sağlanınca bir bütün halinde talebenin hâfızasına yerleştirilinceye kadar defalarca okutturulurdu. Parçanın bu ilk meşkinden sonra öğrenciye eseri gelecek derse kadar tekrar etmemesi tembih edilirdi. Bu uygulama talebenin kendi başına esere ilâve yapmasını ve besteyi bozmasını önlemek için gerekli ve önemlidir. Bir hafta sonraki derste eser üzerinde talebenin yanlışları veya bazı tereddütleri varsa bunlar giderilinceye kadar eser tekrar ettirilerek meşk tamamlanırdı.

Mûsikîşinaslar meşke kabul edecekleri talebelerde mûsikî kabiliyeti yanında ses güzelliği, iyi bir mûsikî kulağıyla ritim duygusu ararlardı. Mehmed Esad Efendi Atrabü'l-âsâr adlı eserinde XVII. yüzyılın bestekâr, hânende ve mûsikî hocası Na'ne Ahmed Çelebi'den söz ederken, onun talebe seçimine çok önem verdiğini ve mûsikînin inceliklerine vâkıf

1 Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

olmayanları meşşklerine kabul etmediğini anlatır.

İbnü'l-emin Mahmud Kemal de Hoş Sadâ'da Hacı Ârif Bey'in herhangi bir eseri öğrencisine en fazla on beş defa tekrar ettiğini, sonuç alamadığında ise artık kendisiyle meşşgul olamayacağını söylediğini ifade eder.

Dinî mûsikî de kendi içerisinde iki tavır olarak ayrılır. Bunlar cami ve tekke tavrıdır. Özellikle icracılar bu iki tavra okurken dikkat etmek durumundadırlar. Bu bir zorunluluk değildir. Fakat camide veya sahnede ilahi veya kaside okur gibi tekkede, özellikle zikir esnasında, okursanız buradan, sizin hiç tekkede bir icrada bulunmadığınız sonucu için erbabı tarafından çok rahat çıkarılabilir.

XV. yüzyılda İstanbul'un fethi, şehrin, İslam dünyasının Orta Doğu'daki seçkin kültür merkezlerinde faaliyet gösteren mûsikîciler için yeniden bir çekim merkezi durumuna gelmesini sağladı. Türklerden sonra Osmanlı Yahudileri ile Ermeniler de mûsikî merkezlerini yeni bir düzen verilen İstanbul'da kurdular. Osmanlı İstanbul'unda yalnızca Rumları, Yahudileri, Ermenileri değil, imparatorluğun bütün etnik ve dinî unsurlarını görmek mümkündü. Merkezi İstanbul olan Osmanlı mûsikîsi işte bu çok uluslu toplumsal ve kültürel yapının bir ürünü olarak gelişip yaygınlaştı.²

On altıncı yüzyılın sonlarına doğru Fars/Acem etkisinden kurtulan Klasik Türk Müziği'nde "acemâne" olarak adlandırılan icra üslubu giderek unutulup ortadan kalkmış ve yeni "yerel" bir üslûp ortaya çıkmıştır. Dönemin bestekâr ve icracıları artık bu büyük imparatorluğa başkentlik de yapmış olan İstanbul, Bursa ve Edirne'de yetişmeye başlamış ve oluşan yeni üslûp ile sözlü müzik eserlerinde yepyeni formlar ortaya çıkmış, usuller değişim sürecine girmiştir. Makamlar eski tanımlarından sıyrılmış ve sözlü müzik eserlerinde Arapça-Farsça yerine Osmanlı Türkçesi kullanılmaya başlanmıştır. Fakat bu özgün gelenek asıl kişiliğine, imparatorluğun henüz yeni oluşmakta olduğu dönemde değil, aradan iki buçuk asır geçip Osmanlı Devleti azami genişliğine ulaştığı ve siyasal gücünün doruğa çıktığı zaman kavuşmuştur.³

Yukarıda kısaca bahsetmek istediğimiz tavrı aslında İstanbul tekkeleri için anlatılabilir. Fakat tekkeler tüm Osmanlı coğrafyasında var olan kurumsal yapıya haiz yerlerdi. Bu nedenle tavrı ve üslûp dediğimiz okuyuş tarzını "İstanbul Tavrı" olarak da nitelendirebiliriz. Anadolu, Balkanlar, Arap coğrafyası, Türk dünyası, buraların tamamında kendilerine has tavrılar oluşmuş fakat hepsi az veya çok İstanbul tavrı dediğimiz bu tavidan etkilensilerdir.

Tekke tavrı dediğimiz ilahî ve kaside okuma tavrı aslında zikre iştirakte kullanıldığından daha usul vurarak okumuş gibi, daha köşeli okunmaktadır. Bu tavrın en önemli özellik-

2 Aksoy Bülent, Geçmişin Mûsikî Mirâsına Bakışlar, İstanbul, 2008, Pan Yayıncılık, s. 36-37.

3 Behar Cem, Osmanlı Türk Mûsikîsinin Kısa Tarihi, İstanbul, 2015, Yapı Kredi Yayınları, s.14-17

lerinden birisi usul ve vezinleri bilmektir. Bunun yanında kelimelerin telaffuzu da bir o kadar önemlidir.

Yanlış telaffuz edilen sözlerin önüne geçmek için klasik eğitim modeli olan meşkte önce güfte ezberletilirdi. Telaffuzu düzgün olmayanlara ise eser meşki yapılmaz, telaffuzunu düzeltmesi istenirdi.

Meşkin ve tavrın oluşması, kültürel devamlılığı sağlayan en önemli etkidir. Sanatın tüm dalları için geçerli olan meşk sistemi aynı zamanda bir eğitim metodu idi. Bu sistemin en eksik tarafı ise eserleri öğretecek kimse bulunamadığında eserlerin intikalinin kesilmesi olmuştur.

Mûsikî meşikleri için yukarıda belirttiğimiz özellikler, dinî mûsikî alanında daha da dikkat edilmesi gereken özelliklerdir. Zira formların değişmesi tavır ve üslûbun da değişmesi anlamına geldiğinden özel ilgi alanı gerektirmesinin yanında güftelere hakimiyetin de en üst derecede olması gerekmektedir.

Tekkelerde ve özellikle Mevlevî dergâhlarında öncelikle dinî mûsikî ve onun yanında her türlü mûsikî meşki yapılır, hatta saz icrası öğretilirdi. Yüzyıllar boyu âdetâ birer konser-vatuvar görevi yapmış olan mevlevîhâneler, özellikle XVII. yüzyılın başından itibaren bu fonksiyonlarını daha sistemli şekilde devam ettirmişlerdir. Buralarda mûsikî yanında semâ meşki de yapılarak semâzen yetiştirilmiştir. Mûsikî meşkinin yapıldığı mekânlar arasında bazı kahvehanelerin de bulunduğu bilinmektedir. İbnü'l-emin Mahmud Kemal Hoş Sadâ'da Hâfız Kemal, Hâfız Sâmi, Ahmet Avni Konuk ve Lemi Atlı gibi mûsikîşinasların hocası, XIX. yüzyılın zâkir ve bestekârlarından hânende Hacı Kirâmi Efendi'nin Taşkasap semtindeki bir kahvehanede düzenli biçimde talebelerine mûsikî meşk ettirdiğinden bahseder.⁴

Cumhuriyetin ilanından sonra Türk müziğinin geleneksel unsurlarının yeterince anlaşılamamış ve gerektiği şekilde geleceğe aktarılamamış olmasından bir üslûp eksikliği yaşadığını söylemek yanlış olmaz. Bu eksikliğin birçok nedeni ve bu nedenlerin bağlı olduğu çok çeşitli unsurlar vardır. Bu nedenlerin başında elbette eğitim gelmektedir; ancak ondan daha önemli olan bu eğitimin beslendiği kaynakları yeterince derleyememiş olmamız konusunun üzerinde önemle durmak gerekir. Cumhuriyetten sonra Türkiye'nin envanter çalışması yeterince yapılmamıştır. Nice kültür değerleri ya yurt dışına kaçırılmış ya da ilgisizlikten yok olmuştur. Bu kültür mirasının ürünlerinin değerli olup olmadığının bakılmaksızın, "eski döneme ait olan yok edilmeli" insafsızlığıyla birlikte, müdavimleri de en ağır şekilde suçlanmışlardır; hatta tabiri caizse üvey evlat muamelesi görmüşlerdir. Kendi imkanları ile sanatında önemli mevkiye gelmiş üstad derecesindeki icracı ve hocaların yeterince desteklenmemiş olması Türk müzik sanatının icra üslûbu-

4 Nuri Özcan, "MEŞK", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mesk#2-musiki> (11.12.2023).

nun başka ortamlara ayak uydurmaya çalışmasına neden olmuştur. Bunun neticesinde Türk müziği geleneklerinden kopma noktasına gelmiştir. Dünyadaki teknik gelişmelerin müziğe yansımalarının da yeterli düzeyde olmaması neticesinde Türk müziğinin üslûp bağlamında daha da geriye düşmesi kaçınılmaz olmuştur.

Orijinal bir üslûp ve tavırla eser okumanın bazı temel kuralları vardır:

1. Eserlerin usul giderleri ne çok hızlı ne de çok yavaştır.
2. Güftenin anlam bütünlüğünü bozabilecek jestler yapılmaz.
3. Nefes alma yerleri kelimeyi bölmeyecek şekilde belirlenir.
4. N ve m harflerinin çıkarılmasına önem verilir.
5. K, t, p, ç, s, ş gibi harflerle biten heceler vurgulu söylenmez.
6. R ile bitenler “rırrrr” diye değil daha kısa telaffuz edilir ve bazen dilin üst ön damağa çarptırılmasıyla çıkarılır.
7. Bazı kelimelerin ve hecelerin sonundaki “t” ve “p” sesleri, yerine “b” sesi ilâve edilerek seslendirilir.
8. “z” sesini çıkarmaya önem verilir.
9. Bazı durumlarda sessiz harften sonra sesli devam ediyorsa kelime veya hece bağlanır.
10. O kelime yabancı, şu kelime Arapça, bu kelime Farsça ayrımına gitmeden, güçlü kültür ve estetiğiyle bütün dili kendisine mâl edecek şekilde kullanmıştır.
11. Güftelerin vezinlerinin tekabül ettiği usuller her dönem aynı şekilde kullanılmıştır.
12. Kur’an okuma mahreçleri mümkün olduğunca Türk makam müziğinde de kullanılır.
13. Toplu icralar vardır ama koro tipi bir icra tarzı yoktur. Geleneksel dinî müzik icralarında olduğu gibi tek bir solist etrafında oluşan bir saz takımı ve sayısı az bir ses eşliği vardır.
14. Türk makam müziği için Avrupa oda müziği standartlarından daha küçük olan ortamlar tercih edilmiştir.
15. Ritim unsuru öncelikli olarak ele alınmıştır.
16. Usullerin giderleri beste formlarına, güftelerin anlamlarına göre kelimelerin anlaşılır olmasını sağlayacak şekilde belirlenir.
17. “Ah!” ünlemindeki h sesinin sonuna nefes sesi eklenir ve h sesinin bilhassa çıkarılmasına özen gösterilir.

18. Gazel ve kaside gibi belli bir usul ve beste formu kullanılmadan yapılan müzikte, olsun veya olmasın bestede kullanılacak güfte özenle seçilir.⁵

Mesut Cemil'in Hafız Osman'ı anlattığı ses kaydında yer alan şu cümleler tavrı konusunda bize fikir vermesi açısından önemlidir: "Mahalle bekçilerinin taşlara vuran sopaları bile susar, Fuzulî'nin gazelinden iki beyit gecenin sükûtunu ite ite yaklaşıp mahalleyi doldurur, sonra kanatlarını kapaya kapaya uzaklaşır, geçtiği yolda uykudan uyanmış köpeklerin şaşkın hiddetli havlamaları ile bozulan tatlı bir boşluk bırakır, bazılarını seslerinden tanırdık. Gecenin bağrında renkli bir havai fişek gibi yükseliveren bu sesler içinde hanende Şahab'ı işittim. O meşhur Şahap, o parlak sesli... Birkaç kere de hafız Osman'ı, gözlerinin şehlalığından dolayı Şaşı Osman da derlerdi. Mevlidi, Kurân'ı fevkalade idi. Ama dinî mûsikî dışındaki bilgi ve zevki ile de pek çoğundan ayrılırdı. Gerçekten dinî mûsikî terbiye ve üslûbu ile yetişmiş olanların la dinî mûsikîye irtibatları çoğu zaman güç olur. Hele o zamanlar medreseden kuvvetli tesirler almış bir efendinin Hacı Ârif Bey'in bir Kürdili Hicazkar bir şarkısını okuması kolay değildi. Ağız bir yerde hafiften medrese tecvidine kaçırırdı mi bıyık altından gülüşmeler başlardı. Sesi güzel, usul de iyi ama aşırı okur gibi okuyor diye kulaktan kulağa fısıldadılar mı şöhret gölgelenir, bir daha da düzelmezdi. İşte Hafız Osman hafızlığına rağmen bu cins tenkide hedef olmayanların başında gelmiştir. Hafız Osman Efendi'nin sesi herkes gibi ağzından, dudaklarından, boğazından değil de sanki bütün vücudundan çıkardı. Kısa tıknaz gövdesinde midesi, karaciğeri, dalağı, bağırsağı yoktu da bunların yerinde sanki taşmaya hazır dopdolu bir ses haznesi vardı. Derin toprak altlarından kaynakayan, fışkıran pınarlar gibi temiz, gürül gürül, bol kandırıcı, doyurucu, berrak, parıltılı bir ses. Bir de kalp vardı işte bu adamda bir yürek.. Öyle bir insan kalbi ki ne olduğunu bilmediği bir arkadaşına yanar, çarpar, çırpırır vurur vurur; zavallı yürek başını vurur durur. Hafız Osman'ın büyük bir üstünlüğü de gazel okumada gayet sıkı vezin ve mısraları serbest vezinde taksim şeklinde okurken mana ve ustalıkla kullanabilmesi idi. Buna bizim mûsikîde güfte taksimi denilir. Okuyacağı güfteyi seçmesini ve gazeli irticalen okurken nağmeleri yerine yerleştirmeyi bilmeyenlere mûsikî âleminde yer verilmezdi. İşte Hafız Osman o hanendelerdendi ki şiiri mûsikî arasında harcamaz tam aksine mûsikî ile şiiri inşâ ederdi. Tanburi Cemil Bey de Hafız Osman'ı pek çok severdi. Hafız Osman'ın çalışarak öğrendiklerinden ziyade Allah vergisi olan taraflarına tam manası ile hayrandı Cemil Bey. Osman Efendi okurken Tanburi Cemil'in sapsarı kesildiğini kaç kere gözlerimle gördüm."⁶

Aslında burada geçen problem, bugün Türk müziğinin temelde icra problemidir. Mûsikî tarihi kaynaklarımızda daha önce bu probleme rastlanmaz. Mesut Cemil'in burada anlattığı mûsikî tavrı, bugün sanat müziği diye dinlediğimiz tavrı olmasa gerek.

5 Özel Özer, Türk Müziğinin Üslûp Gelişimi, <https://divanmakam.com/yazilar/turk-muziginin-ustup-gelisimi-ozerozel-saz-ve-soz-dergisi-sayi-9.54/> (10.12.2023).

6 https://www.youtube.com/watch?v=AseszKpB_ZQ (15-12-2023)

Sonuç

İlahilerin ve kasidelerin kendine özgü bir tavrı vardır. Bu tavır özellikle kaside-gazel ve ilahi-şarkı ayrımında çok ön plana çıkmaktadır. Fakat bu tür farklılıkları ancak icra yolu ile gösterebiliriz. Bu konuda ancak gazel daha kıvrak şarkı nağmelerine sahipken kaside daha uzun ve kıvrak olmayan nağmelerle okunmalıdır. Hafız tavrı olarak nitelenen fakat bu ayrıştırma ile aslında dinî müzik yapanların çok da şarkı okuyamadıkları gerçeği eğitime alakalıdır. Bekir Sıdkı Sezgin, Kani Karaca gibi ustalar bunun ispatı niteliğindedir.

Kaynakça:

Abidin ÖZPEK, Türk Müziği Solo Ses İcracılığında Üslûp ve Tavrı ile İlgili Öğrenci Algıları, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Anabilim Dalı Müzik Eğitimi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2018;

Aksoy Bülent, Geçmişin Mûsikî Mirâsına Bakışlar, İstanbul, 2008, Pan Yayıncılık, s. 36-37.

Behar Cem, Osmanlı Türk Mûsikîsinin Kısa Tarihi, İstanbul, 2015, Yapı Kredi Yayınları, s.14-17

Nuri Özcan, "MEŞK", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mesk#2-mûsikî> (23.12.2023).

Özel Özer, Türk Müziğinin Üslûp Gelişimi, <https://divanmakam.com/yazilar/turk-muziginin-uslup-gelisimi-ozel-ozel-saz-ve-soz-dergisi-sayi-9.54/> (10.12.2023).

https://www.youtube.com/watch?v=AseszKpB_ZQ (15-12-2023)

<https://divanmakam.com/yazilar/turk-muziginin-uslup-gelisimi-ozel-ozel-saz-ve-soz-dergisi-sa-yi-9.54/> (08.12.2023)

DİVAN, MEYDAN VE ÖRNEKLERİ

Feyzullah ÇELEBİ'

Kıymetli hazirun, saygıdeğer hanımefendiler, beyefendiler;

Cenâbı Hakk'ın rahmeti, Efendimiz Aleyhisselâm'ın şefaati, enbiyanın, evliyanın himmeti üstümüzde daim olsun.

Günümüz, ömrümüz, bereketli olsun.

Din, Allah Teâlâ'nın insanlığa ihsan ettiği en büyük emanetidir.

Bu emaneti yüklenme ve taşıma sorumluluğu varlıklar arasında sadece insana verilmiştir. Hz. Âdem'den beri devam etmektedir.

Cenâb-ı Allah ayeti kerimede buyuruyor ki;

“Kasem olsun ki (hanginizin daha güzel amel yapacağınızı sizin için ortaya çıkarmak ve böylece dünyada iken yaptıklarınıza, hesap gününde kendinizi şahit tutmak için) sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek imtihan edeceğiz. (Habibim!) Sabredenleri müjdele.” (Bakara/155) diye ifade ediyor.

Bizler imtihan dünyasındayız. İmtihanını iyi veren kazanır. Sınav belli, sorular belli, cevaplar da belli. Peki zor olan nedir? Nefis... Nefsini bilen tanıyan, Rabbini bilir...

“Mâsivâ hubbün et gönülden dûr,

Kalbin etsin muhabbetin pür nûr” (Fuzûlî)

“Allah'tan başka tüm varlıkların ve fânî sevdaların sevgisini gönlünden uzaklaştır ki, kalbindeki Allah sevgisi tertemiz hâle gelsin ve güneş gibi parılsın” beytinde işaret edildiği biçimde, gönül âlemlerini mâsivânın kirlerinden arındıranlar; ilâhî muhabbete engel olacak her türlü arızayı gidermişler, mânevî hastalıklarını tedavi etmişler ve hakiki mânada sevme ve sevilme derecesine ulaşmışlardır.

Kimdir bunlar?

Allah'ın dostları, sevgilileri, müminleri...

Sonra sözler dile gelmiş, ilham yoluyla, ardından divan diye ifade ettiğimiz bir kitap halini almış.

Divan; bir Hak dostunun, sufinin, yaşamış olduğu alemin, zahiri ve batini sözlerinin derlenmiş haline denir.

Ayeti kerîmede, “Gerçek mü’minlerin Allah’a olan sevgileri, her şeyden daha sağlam ve daha kuvvetlidir.” (Bakara /165) buyrularak bu gerçeğe temas edilmektedir.

İşte bu hal ve mana üzere olan sufiler, kalplerinde Allah ve Resûlünden başka hiçbir sevgiye yer vermemişler.

Dikkat buyurunuz; bilmiyor musun ki Allah Azze ve Celle Gayûr’dur, O seni kendisi için yaratmışken sen başkasına mı râm oluyorsun?

Allah Azze ve Celle’nin şu sözünü işitmedik mi: “Onları sever, onlar da O’nu severler.” (Mâide; 54).

Cenâb-ı Allah; “Ben cinleri ve insanları bana ibadet etsinler diye yarattım.” buyuruyor. Dolayısıyla sufi, ilahi aşkla donanmış ve çile çekmiş kişidir.

İmtihanlar, belalar vs. sonrasında rahmete gark olmuşlar.

Bizler, yüzyıllar önce yaşamış olan velilerin gerek talebelerinin gerekse kendilerinin kalemle aldığı eser ve sözlerinden istifade ediyoruz.

Sözleri Hay, yani kalpten söylenilen söz; muhatabına etki ediyor.

İnsanı insan eden imandır. Hakikî iman insanın kalbine girip vücudunun bütün zerrecilerine yerleşince maddî ve manevî dünyasını ışıklandırır. İçi dışı iman nuruyla nurlanır. Her taraf nurlar içinde kalır.

İnsan iman nuruyla her şeyin hakikatini görmeye başlar. Her şeyin iyisine bakar. Güzel görür, güzel düşünür. Hayatından lezzet alır. Zindanda da olsa bahtiyardır.

Aşık/sufi her halde zenginlikler içindedir. Gerek ilmi anlamda gerek irfani anlamda her anlamda zengindir.

“Ben kulumun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum.” sırrına ermiştir.

Tasavvuf edebiyatında esas olan mânâdır. Tasavvuf edebiyatında hâl devrededir. Yaşanmışlığa tanık olmanın neticesinde, iç aleminde yaşadığı ilahi aşk ve cezbe, sûfiyi yazıya zorlar. Sûfî, tecrübesini ortaya koyar, diğer şairler ise şiiri bina eder.

Tasavvuf edebiyatı halkı irşada çağırarak niyetinde olduğu için, muhatabı olan halkın diline yakın ifadeler kullanır ve sufilerin çoğu ümmîdir.

Efendimiz aleyhissalatu vesselam “Sözünüzü muhatabınızın idrakine, seviyesine göre ifade edin.” diye buyuruyor.

Arif muhatabını bilir ve ona göre söz söyler.

Tekke şiiirlerinde, iman hakikatlerini ifade ederken, vecd ile dile geldiğine tanık oluruz (le-dünni kelimalar, yüksek sözler barındırır).

Meydan ise Allah cc. ve Resulünün aşkı ile toplanılan mahaldir. Bu meydanda; mal, can, kan her şey Allah-u Teâlâ'ya fedadır. Dünyayı terk, manaya yolculuk vardır. Bu meydanda âşık-lar aşklarını, mahbub-u hakikî olan Allah-u Azim-üş Şan'a arz ve izhar eylerler; Hakk'ı Hak ile kıyamen, ku'uden (ayakta ve oturarak), gizli ve aşikâr zikredip ilahi esrara vakıf olurlar.

Kıyamazsan baş-ü cana,
Uzak dur, girme meydana!
Bu meydanda nice başlar,
Kesilir hiç sorar olmaz.

Seyyid Seyfullah Hz (Kuddise sırruh)

Cânı cânâne kurbân eyleyen gelsin bu meydâne
Soyup benliğini uryân olan gelsin bu meydâne

Bu meydân mekteb-i irfân cesâret edemez her cân
Hased kîn kibr ü cehlini koyan gelsin bu meydâne

Ne bilsin derdimi derdsiz olanlar anlamaz hâlim
Bu Allah derdidir âgâh olan gelsin bu meydâne

Visâliyle diyen Allah mürâî gelmesin kâfî
Riyâsız aşk ile Allah diyen gelsin bu meydâne

Uzatma dilini Allah diyen âşıklara zinhâr
“Fezkürûnî” emr u fermân duyan gelsin bu meydâne

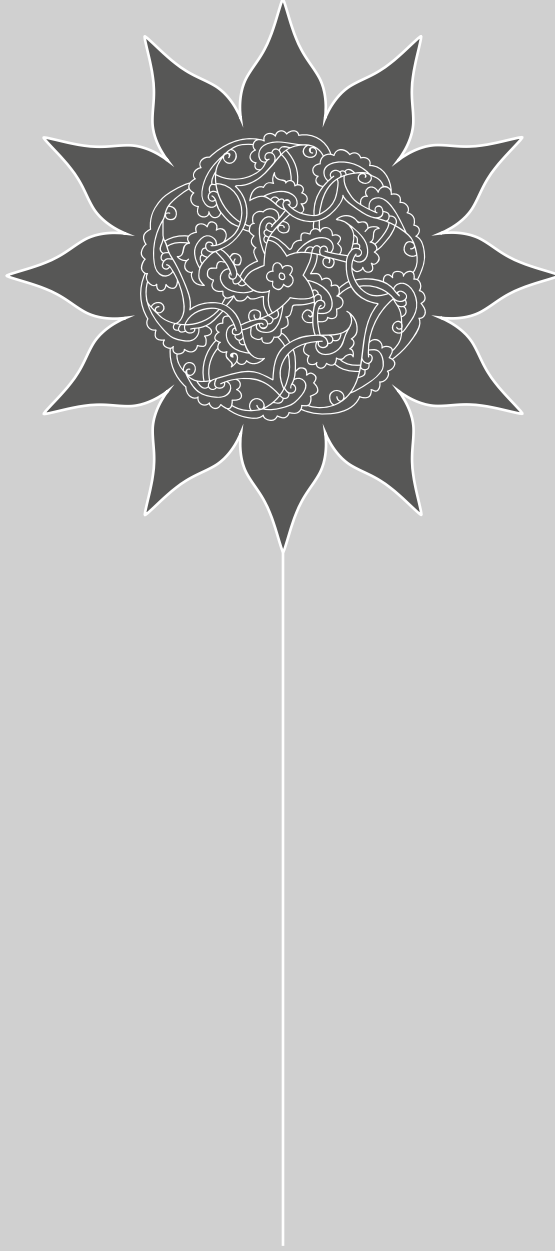
Dilin bal bal demekle ağzına tat gelmez ey ihvân
Kamu a'zâları Allah diyen gelsin bu meydâne

Kelâmî kalbden Allah de seni dîvâne sansınlar
Seherlerde zikr edüp lezzet alan gelsin bu meydâne

Hepinizi saygıyla sevgiyle selamlıyorum...

Bu programı tertip eden Bağcılar Belediye Başkanı Abdullah Özdemir Bey'e ve Kültür Müdürlüğüne ayrıca teşekkürlerimi ifade ediyorum.

Çalışmalarında başarılar dilerim.

KAPANIŞ VE DEĞERLENDİRME

ŞEYH ŞABANI VELİ HAZRETLERİ SEMPOZYUMU KAPANIŞ VE DEĞERLENDİRME OTURUMU

Ekrem KIZILTAŞ¹

Efendim, akşamı şerifler hayırlar olsun. Öyle inanıyorum ki sempozyumumuzu sabahtan beri izleyenler oldukça verimli ve bir o kadar da güzel bir gün yaşamış oldular. Büyük bir zat; sadece Kastamonu'yu değil, Anadolu'nun değişik yerlerine gidenlerin de iyi bilecekleri gibi Anadolu'yu mayaladığı bilinen zatların en önemlilerinden birisi olan Şeyh Şabanı Veli Hazretleri ile ilgili bir program gerçekleştiriliyor çünkü.

Kendisi de belli ki mübarek birisi tarafından yetiştirilen ve daha sonra da kendi yetiştirdiği insanları Türkiye'nin değişik yerlerine dağıtarak oradaki insanların yetişmesi konusunda çok büyük işler yaptığı bilinen bir ismi andık bugün. Mevlana Celaleddin-i Rumi, Hacı Bektaş-ı Veli ve Hacı Bayram-ı Veli ile birlikte Anadolu'nun dört büyük evliyasından birisi olarak bilinen Şeyh Şabanı Veli Hazretleri ile ilgili program, inşallah bundan sonraki faaliyetler açısından güzel bir başlangıç olur.

Bugünkü otumlardan birinde, Doç. Dr. Gülten Küçükbasmacı Hanımefendi, Şeyh Şabanı Veli Hazretlerinin hayatını ülkemizdeki insanlara anlatmak için filmler yapılması, romanlar, hikâyeler yazılması ve birtakım başka çalışmalar yapılmak suretiyle çocuklarımıza da aktarılması gerektiğine işaret etti. Bence bu açıdan Bağcılar Belediyesi'nin bu sempozyumu bundan sonrası için güzel bir adım. Çünkü Osmanlı Devleti'nin en zirve noktada, en başarılı zamanlarında olduğu dönemde yaşamış bir değer olan Şeyh Şabanı Veli Hazretlerinin o dönemde yaptıkları, sadece dergahında olup bitenler değil; nasıl yetiştirdiği, nasıl bir hayat yaşadığı, talebelerini nasıl yetiştirdiği, Anadolu'nun değişik yerlerine gönderirken onlardan neler istediği gibi hususlar, öğrenip ders almamız gereken hususlar. O insanın siretine yani hayatına bakıp bugün yaptıklarımız ve yapmamız gerekenler hakkında almamız gereken çok dersler var. Sempozyumumuz hakikaten güzel bir başlangıç ve umulur ki bunun devamı da olur. Sadece bu da değil, değişik başka çalışmalar da yapılır ve bizler çok şeyler öğrenmemiz gereken Şeyh Şabanı Veli Hazretleri ve onun çevresinde bulunanlarla ilgili anlatılacaklardan hakikaten hepimizin işine yarayacağı kesin olan birçok şey öğreniriz.

Müsaadenizle, konumuzla alakalı olduğunu düşündüğüm için kısa bir anekdot aktarmak istiyorum. Doksanlı yılların sonunda bir toplantı için bulunduğumuz Makedonya Kalkandelen'de, şu anda TBMM Başkanımız olan Prof. Dr. Numan Kurtulmuş Bey'le, Arnavut

1 Gazeteci-Yazar

Demokrat Partisi'nin Genel Başkanı Arben Caferi ile Üsküp'te bir görüşme yapmıştık. Arnavut milliyetçisi olan ve sanırım 2013'te vefat eden Arben Caferi, muhabbetimiz esnasında şöyle bir şey söylemişti: "Osmanlı'yı geri getiremeyiz, ama Osmanlı'nın dünyanın en karmaşık coğrafyalarından birisi olan Balkanları, oraya geldiği 1300'lerden, ayrılmak zorunda kaldığı 1900'lere kadar nasıl bir arada barış içerisinde yaşatabildiğini araştırıp, öğrenir ve bugüne tatbik edebilirsek, Balkanlarda birbirimizi boğazlamaktan belki kurtulabiliriz. Çünkü Osmanlı gelmeden önce birbirini boğazlayanlardan oluşan ve parçalanma manasına gelen Balkanizasyon tabirine kaynaklık eden bu coğrafya, Osmanlı gittikten sonra da aynı duruma düştü."

Bizim de Şeyh Şabanı Veli Hazretlerini geri getirme şansımız yok. Ama onun nasıl yetiştirildiğini ve tabii onun da müritlerini nasıl yetiştirdiğini öğrenip bunları bugüne adapte edebilirsek kazanabileceğimiz çok şeyler olduğu açık. Sempozyumumuz, bu konuda da inşallah bir başlangıç olmuş olsun.

Tabii sabahtan beri birçok şey konuşuldu, çok değerli sunumlar yapıldı. Sayın hocalarımızın bugünkü sunumlarının kitaplaşmış hali de kısa sürede ihtiyaç hissedip, okumak isteyenlere ulaştırılacaktır. Bugünkü konuşmalarda sunumların küçük bir bölümünün yani sadece özetinin, hatta zaman sıkışıklığı dolayısıyla bazı oturumlarda özetin de özetinin verilmek durumunda kalındığı bir gerçek. Bu oturum adı üzerinde kapanış ve değerlendirme oturumu. Gün boyu izlediklerimden aklımda kalan bazı hususlara temas ettikten sonra hocalarıma söz vereceğim.

Hocamız Doç. Dr. Recep Özdilek, Allah razı olsun, Şeyh Şabanı Veli Hazretleri Külliyesi'nin bugünkü halini bize detaylı olarak gösterdi. Onu izlerken de benim aklıma Yavuz Bülent Bakiler'den dinlediğim bazı şeyler geldi. Kendisi Kastamonulu olmasa da, Kastamonu damadı bildiğim kadarıyla. Onun anlattıklarından mesela Yılanlı Camii, Yılanlı Darüşşifası gibi birtakım yerlerle ilgili tek parti döneminde yaşanan bazı olaylar hatırlıyorum. Kastamonu'da 1920'li yılların sonunda başlayıp 1950'ye kadar yaşanan ve hatırlandığında hepimizi derinden yaralayan bazı olaylarla ilgili anlattıklarını düşününce, bu süreçte Şeyh Şabanı Veli Hazretleri Dergahı'nın geçirdiği aşamaların neler olduğunu merak etmemek mümkün değil. Bu tabii ki şimdinin konusu değil belki, ama sonraki çalışmalarda herhalde üzerinde mutlaka durulması gereken konulardandır. Bu konuda öğrenebileceklerimizden her birimizin alabileceği ibretler vardır çünkü.

Değişik dönemlerde çok değişik olaylara şahit olunmuş bir ülkedeyiz. Diğer hocalarımızın da, mesela Mustafa Tatcı hocamızın anlattıkları, aklımda kaldığı kadarıyla Şeyh Şabanı Veli Hazretlerinin hayatı ile ilgili olarak bugün gençlerimize, çocuklarımıza, annelere, babalara tavsiye olarak aktarılacak bilgiler hazinesi. Herkesin öncelikle kendini ciddi manada olgunlaştırması için başı. Bununla ilgili olarak bir beyefendinin hanımına, bir hanımın beyine nasıl davranacağı; çocukların anne babalarına, anne babanın çocuk-

larına nasıl davranacakları ve benzeri konularda Şeyh Şabanı Veli Hazretlerinin gerek menkıbelerinden ve gerekse hayatından alınacak çok dersler var. Eğer aksi durum varsa cahilliğime verin, ama Şeyh Şabanı Veli Hazretleri ile alakalı herkesin ulaşabileceği şekilde çok sayıda yayın olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla sadece Kastamonu'da ya da İstanbul'da değil, Türkiye genelinde, Türkçenin konuşulduğu yerlerde hayatının, menkıbelerinin okunması için bir yol bulmak gerek.

Şeyh Şabanı Veli Hazretlerinin aslında İslam dünyasında da tanınan bilinen bir zat olduğu düşünülerek, bu konuda yapılacak çalışmaların belki ileride Arapça, İngilizce ve Fransızca olarak, dünyaya yayılmasının düşünülmesi gerektiği de ayrı bir husus. Burada altı çizilmesi gereken husus ise, bahsini ettiğim çalışmaların, hakikaten saygı duyulacak ve kesinlikle ihmal edilmemesi gereken akademik olanların dışında ve doğrudan onu okuması gerektiği düşünülen kitleleri hedef alacak şekilde hazırlanması gerektiğidir. Bendeniz meslek olarak gazeteciyim ve genel olarak yayın organlarının hedef kitle olarak ortaokul seviyesini temel aldıklarını hatırlatmam gerek. Gazeteciliğin ve televizyonculuğun hedef kitlesi daima ortaokul seviyesidir. Şeyh Şabanı Veli Hazretleri ile ilgili kitapların da, akademik kitapları kastetmiyorum tabii, ama diğer kitapların seviyesi de aşağı yukarı bu olmalı. Dolayısıyla Şeyh Şabanı Veli Hazretlerinin hayatı ve menkıbelerinden alınacak derslerle alakalı olarak, temel olarak ortaokul seviyesindekilerin ve tabii ki herkesin faydalanabileceği romanlar, hikayeler ve birtakım başka kitaplar, inşallah kısa sürede yayınlanmaya başlanır. Çünkü Bağcılar Belediyesi tarafından düzenlenen bugünkü sempozyumda anlatılanlar, hakikaten Şeyh Şabanı Veli Hazretlerinden öğrenmemiz gereken çok şeyler olduğunu anlamamızı sağladı.

Sayın hocalarıma söz vermeden önce, konumuzla ve hocalarımızın anlattıkları ve anlatacakları ile bağlantılı olarak, tasavvuf konusunda gençliğimizde bize öğretilen temel esaslardan hatırımda kalanları aktarmak istiyorum. Bize bireysel bir hal olan tasavvufun bir nasip meselesi olup, hiçbir dergahın dışarıda kendisine mürit aramadığı, nasibi olanın bir şekilde oraya ulaştığı anlatılırdı. Anlatılanların en önemlisi ve sanırım herkesin kulağına küpe olması gereken husus ise, sizi kendisine bağlamaya çalışan kişi sizi ikna etmek için karşınızda uçuyor olsa bile siz onun Şeriat'e riayet edip etmediğine bakın, şeklindeydi. Ve eğer Şeriat'e aykırı halleri varsa, uçuşunu görseniz bile sakın ona yaklaşmayın, çünkü hem dünyanızı ve hem de ahiretinizi berbat edersiniz, denilirdi.

Hocalarıma değerlendirme yapmaları için söz vermeye başlamadan önce, gün boyunca sunumlarını izlediğimiz hocalarımıza ve sabahtan beri sempozyumu izleyenlere teşekkürler ediyorum. Sanırım Şeyh Şabanı Veli Hazretlerini anıyor olmanın bereketiyle hakikaten ilgiyle izlenen bir sempozyum gerçekleştirildi. İnaniyorum ki Bağcılar Belediyesi de bu sempozyumun ardından, hepimizin aklından geçtiği gibi yapabileceği türden faaliyetlere önem verecektir. Bunu söyleme rahatlığını, kendisi de Kastamonulu, dolayısıyla

da Şeyh Şabanı Veli Hazretlerinin torunlarından olan Bağcılar Belediye Başkanımız Abdullah Özdemir'in sözlerinden ve şu anda aramızda bulunan Belediyemiz Kültür Müdürü Halil İbrahim Şan'ın onaylayan bakışlarından aldığımı da ilave edeyim. Bağcılar'da Şeyh Şabanı Veli Hazretleri hususunda kesinlikle güzel şeyler ortaya konacaktır inşallah.

Hepinize çok teşekkürler. Allah'a emanet olun efendim...

